

Horia Truță

ARAD – GAI
Scieri monografice

Volumul I

Coperta I: Mihai Takacs, *Piața Sfântul Ioan* (pictură în ulei, 2010)

Editor: Ioan Matiuc

Tehnoredactor: Călin Chendea

© Editura MIRADOR

Volum tipărit cu sprijinul Consiliului Local Municipal Arad

Volumul este ilustrat cu reproduceri din opera pictorilor:

Felicia Ionescu, Gheorghe Docmanov, Pavel Jurik, Mihai Takacs, Cornel Vădăsan

Fotografii: Florin Hornoiu

Editura *MIRADOR*
acreditată CNCSIS cod 339

ISBN 978-973-164-105-8

Horia Truță

ARAD – GAI
Scrieri monografice

Volumul I

Arad
2011

Cuvânt către cititori

Lucrarea se dorește, a fi un demers, pentru o posibilă prezentare, în diverse ipostaze, fără ca tema să fie, nici pe departe epuizată, a unuia dintre cele mai vechi cartiere, ale Aradului. Am încercat astfel, să descriem și să justificăm devenirea Gaiului în istorie, cu aspectele care-l definesc și individualizează

Încă de la început, am reflectat asupra faptului, că, referitor la subiect, incitant de altfel, lipseau cu mici excepții, studiile de sinteză. Am constatat că, în mod curios, Gaiul nu a constituit un obiect de cercetare și tratare literară, din partea celor îndreptățiți să facă acest lucru. Nu s-au realizat, nici investigații sistematice de arheologie, cu toate că siturile istorice ofereau această oportunitate. Nu au fost descrise nici întâmplări medievale, Gaiul stând deoparte și în frământările sociale sau politice de mai târziu. Nici despre întreprinderile eficiente ale Fraților Neuman, Moara, Fabricile de Spirt și Drojdie sau despre agricultura performantă de pe aceste locuri nu am găsit generalizări. Un singur domeniu, se părea că este *acoperit*, și anume, cel al spiritualității ortodoxe române, exprimate prin cercetările competente și în detaliu, finalizate prin lucrări de mare valoare științifică, semnate de Pavel Vesa și Horia Medeleanu. Mai trebuie, luate, desigur, în considerare sintezele lui Liubovije Cerovici despre comunitatea sârbă din Banat investigațiile lui Liubomir Sandici din lumea învățământului primar sârbesc și lucrarea prof. Anton Ilica despre perioada din Gai a Școlii Normale arădene (1923-1932)

De aceea, am fost nevoiți, să folosim, alte izvoare, care s-au dovedit, pe măsură ce înaintam în investigații, multiple și diverse. Ele au constat din documente inedite și editate, anchete, gânduri și impresii, diverse știri și întâmplări, cu referiri la tema propusă.

De mare folos, ne-au fost clișeele rămase din copilărie și adolescență, așa cum le-am perceput atunci, împreună cu bagajul de informații și relicve, oferit, de cele două generații ale ascendenților mei care au viețuit în Gai. Am trăit, între români, sârbi și unguri, oameni din diverse categorii sociale și culturale, pauperi sau oameni cu stare, enoriași fideli ai cultelor din Gai, sau indiferenți. Ne-am respectat tradițiile, împrumutându-ne uneltele, acareturile, lucrurile bune și năravurile, împărtășindu-ne reciproc, bucuriile și durerile, într-un limbaj comun, plin de cuvinte și expresii, neintegrate încă, la acea dată, în dicționare.

Uneori și azi, trăim încă, nostalgia acelor vremuri, cu parfum de interbelic și gânduri mărețe de reconstrucție al paradisiului, formulat după idei egalitare. O concepție, care a devenit, după război, mai scumpă, chiar decât cea de libertate. O utopie care, ca și altele ce denunțau proprietatea ca principală și unică sursă a nedreptății și coruperii sufletului omenesc (Emil Cioran), avea să se dezvolte după război și în Gai, cu repeziciune și îndârjire. Fiindcă și această țară, ca și altele, devenite supuse sovietice, a furat occidentului, ideea de comunism, încercând să realizeze irealizabilul, storcând putere și prestigiu, dintr-o generoasă iluzie modernă¹. S-a pierdut din vedere și atunci ca și acum, că libertatea și democrația sunt rodul unor dezvoltări morale individuale. Nici o putere legală din lume, nu este în stare să dea leneșului munca, risipitorului prevederea sau bețivului cumpătarea, așa cum actul guvernării este dăunător atunci când include oameni lipsiți de caracter, care înfățișează instituțiile statului, asemenea lor.

Plecând de la ideea, potrivit căreia, documentele oficiale, constituie izvoare probatorii, pentru cercetarea și argumentarea științifică, al oricărui demers social politic, economic sau cultural, am fost atras de depozitele Direcției Județene Arad, ale Arhivelor Naționale. Din fondurile de documente ale acestei instituții am extras, majoritatea informațiilor, cu referire directă la spațiul Gaiului. Actele administrative, ale Primăriei Municipiului Arad, ale unor Intreprinderi economice, industriale sau agrare, din domeniul serviciilor, a activității religioase, din învățământ și cultură, ne-au fost puse la dispoziție, cu generozitate, de specialiștii acestei prestigioase instituții. În felul acesta, din sutele de fonduri și colecții de arhivă, le-am putut selecționa, pe cele care au răspuns mai bine, nevoilor de documentare. La acestea s-a adăugat o mulțime de hârtii, acte civile și comerciale, însemnări, scrisori, fotografii, provenite de la cunoscuți, organizații de cult, sau personalități din Gai ale căror informații veneau să confirme și să susțină rolul, deloc modest, al acestei comunități, în devenirea istorică a Aradului și împrejurimilor sale.

Sunt interesante și însemnările preotului Nicolae Ionescu, nedatate, scrise și ilustrate cu câteva fotografii, probabil imediat, după zidirea Bisericii Ortodoxe române (1936). Au fost păstrate, în manuscris doar patru file, pe care le prezentăm, în **Anexa 1** fiind impresionați de farmecul textului, și acuratețea informațiilor².

Pe parcursul documentării și redactării volumului, ne-am bucurat de sprijinul generos al specialiștilor de la Serviciul Județean al Arhivelor Na-

¹ Marius Dobre, *Constantin Noica despre Europa și comunism în fața provocării lui Emil Cioran, în Studii de istorie a filozofiei românești*, vol. VII Supliment, București, 2011, p. 137.

² Originalele se găsesc în, *Parohia Ortodoxă Gai, Fondul de documente Nicolae Ionescu, Note despre Gai (1938 ?)*.

ționale: Eugeniu Criste, Ștefan și Anca Băițoiu, Mirela Pachița, Lucian Petraș, al arh. Teodor Octavian Gheorghiu, profesor la Facultatea de Arhitectură din Timișoara, al istoricilor și oamenilor de cultură, Pavel Vesa, Emil Arbonie, Doru Sinaci, Liviu Mărghitan, Dan Demșea, Florica Căndea-Ranta, Tiberiu Țiganu, Bojidar Panici și ing. Mircea Pecican de la Primăria Municipiului Arad.

Informații prețioase, am primit, de la preoții: Nicandru Cuțaru, Neboișa Popov, Iosif Emerich Csege, Șandor Teodor Petru, din partea monahiei Sebastiană Cameniță și Onufria Bâscă, de la ing. Alexandru Danciu, Gheorghe Fizedean, Gheorghe Schill, Petru Creța, Dragutin Arsenov, Ștefan Ilin și mulți alții.

Tuturor, celor care ne-au sprijinit și încurajat, în demersurile noastre pentru realizarea acestei lucrări, le exprimăm grațitudine. Eventuala tentă de subiectivism, omisiune sau exagerare a unor fenomene și întâmplări din Gai, nu trebuie să deranjeze pe nimeni, ele fiind lipsite de patimă, sau ranchiună.

În Gai, ca și aiurea, de-a lungul existenței sale, au fost schimbate, nu de puține ori, denumirile, străzilor, ale locurilor, gospodăriilor tradiționale, a unităților economice și de servicii. Altele, prin modificările generate de viziunile politice sau urbanistice au fost transformate și supuse dispariției. În unele cazuri, populația folosește și azi vechi nume, revenindu-se chiar oficial la câteva din ele. De aceea, pentru a facilita înțelegerea, am preferat să folosim, denumirile, în contextul vremurilor respective, drept pentru care, am prezentat, în sinteză numele succesive, ale obiectivelor întâlnite mai frecvent în text.

EVOLUȚIA DENUMIRII STRĂZILOR

GAI		GAJ	
Numele actual	1950	1923 ³	Înainte de 1923
1. Alexandru cel Bun	Alexandru cel Bun	Nevtelen-utca	
2. Anton Pann		Anton Pann	Szerle ut.
3. Bogdan Voievod	Zoia Kosmodemianscaia	Bogdan Voievod	Temeto-ut.
4. Câmpineanu		Câmpineanu	Legelosor-ut.
5. Călțunaș			
6. Cameliei			

³ Tabloul prezent cuprinde, în extras, numele străzilor și piețelor prezentate (în extras), în *Monitorul Oficial al Orașului Arad* din 11 iunie 1923, anul II, nr. 23 p. 224-234.

7. Câmpurilor				
8. Codrii Cosminului				
9. Codrului	Micluho Maclai	Piața Sfânta Elena	Gizela ter	
5. Concordiei		Concordiei	Huszar ut.	
6. Corbului				
7. Curcubeului				
8. Dunării	Kalinin	Bisericii	Templom ut.	
9. Fagului		Justinian	Nyul-ut.	
10. Fântânii		Fântânii	Kut-ut	
11. Faurilor		Faurilor	Kovacs-ut.	
12. General Doda		General Doda	Olah-ut.	
13. Gheorghe Dima		-	-	
14. Gizela		-	-	
15. Grădinarilor		Grădinarilor	Magyar-ut.	
16. Graurilor		-	-	
17. Greierilor		-	-	
18. Grozăvești		-	-	
19. Hatman Arbore		Hatman Arbore	Szeglet-ut	
20. Iederei		-	-	
21. Ion Creangă		Ion Creangă	Orovil-ut.	
22. Izvor		-	-	
23. Laptelui		Peleş	-	
24. Leandrului		-	-	
25. Magnoliei		-	-	
26. Măgurele		Măgurele	Ret-ut.	
27. Meșterul Manole		Meșterul Manole	Homok-ut.	
28. Nicolae Golescu		-	-	
29. Nouă		Nouă	Uj-ut.	
30. Păcurarilor		Păcurarului	Juhasz-ut.	
31. Poetului		Poetului	Libaş-dulo	
32. Radu Negru		-	-	
38. -		Sfântul Ioan	St. Janoš – ter	
39. Spătarul Preda		-	-	
40. Sulfinei		-	-	
41. Ștefan Tenetchi	Pajiștei	Matrozov	Tribunul Corcheș	Csorda-ut
42. Tribunalul Corcheș			Tribunul Corcheș	Csorda-ut.
43. Zambilelor			Domnița Ancuța	Kurta-ut.
44. Canalul Ier			Canalul Foișor	Szarazer

I

Aspecte geografice

1. Așezare, denumiri

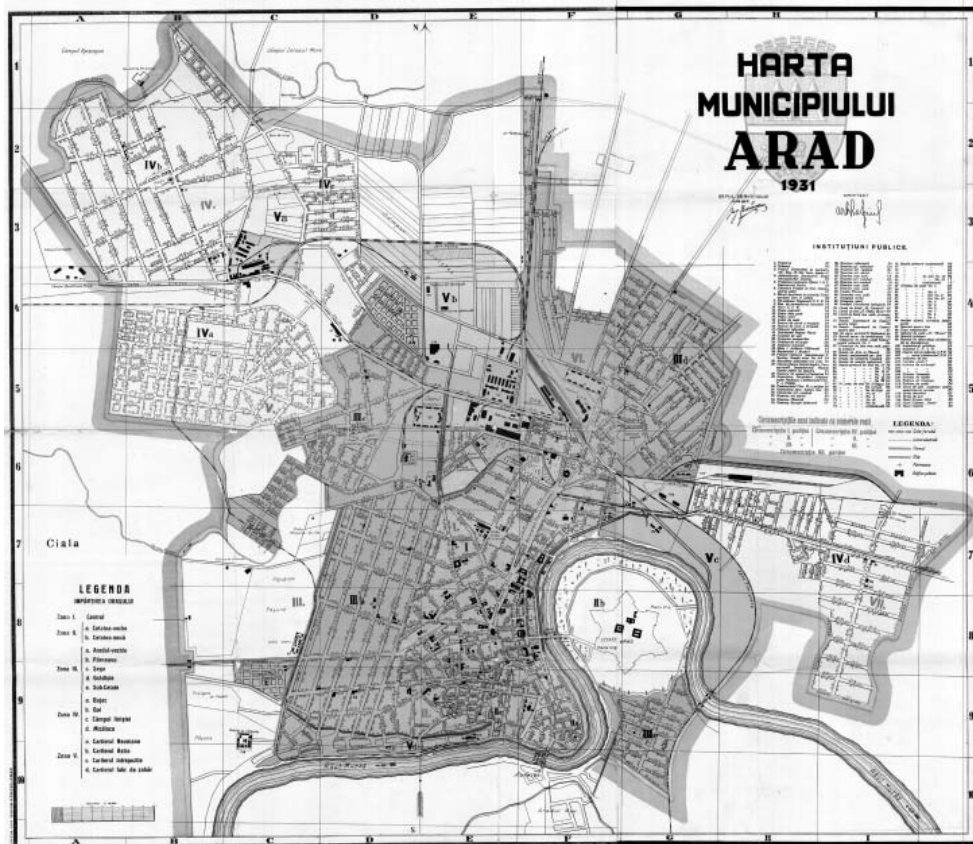
Unul dintre cele mai vechi cartiere ale Aradului, Gaiul, este așezat în nord-vestul municipiului, la 5 km de centrul orașului. Din punct de vedere geografic, se află în Câmpia Mureșului, la o altitudine medie de 111 m,¹ pe coordonatele 46,20 grade latitudine nordică și 21,28 grade longitudine estică.² În general, suprafața Aradului, este mai ridicată spre răsărit, unde atinge cota de 113 m și mai coborâtă, spre apus, până la 105 m³. Dacă, partea cea mai înaltă a orașului, este segmentul dintre străzile Horia și Cloșca, de pe B-dul Revoluției, cea mai joasă, se află în zona Gaiului. Cota cea mai ridicată din zonă -110,4 m, se află pe strada Turdei (Poltura), iar cea mai scăzută, cu o valoare de 105,20 m a fost înregistrată pe strada Păcurarilor, în apropierea străzii *Nouă* și 105,4 pe strada Ion Creangă, lângă strada *Nouă*.

Geomorfologic, întreaga suprafață, are un aspect general plan, cu stabilitatea generală a terenului, asigurată. După cum se prezintă denivelările solului din partea de sud a Gaiului, un braț al Mureșului se afla cu foarte mulți ani în urmă, în zona fostei stații CFR Arad-Bujacul Mare. Mai la nord, se observă alte, albie secundare ale râului, ultima fiind identificată azi prin traiectoria Canalului Foișor (Ier). În felul acesta, delimitarea naturală a așezării, se poate stabili și prin traseul celor două foste brațe secundare ale Mureșului.

¹ Romuald Coțoiu, *Monografia sanitară a municipiului Arad și Campania sanitară din august – septembrie 1938*, în: „Buletinul Oficial al Municipiului Arad”, anul XVII nr 7 /13 februarie 1939.

² Aurel Ardelean, *Cadrul natural*, în: „*Arad, Monografia orașului*”, Arad, 1999, p.1; Romuald Coțoiu, 1938, *op. cit.*, p. 15.

³ Cele mai recente studii topografice, au fost realizate în 2009, în sistem *Stereografic Arad*, cu prilejul întocmirii documentației tehnice necesare aprobării lucrărilor de *Reabilitare a rețelei de drumuri Gai – Bujac*.

În 1919, Sectorul administrativ Gai, condus de Direcția (Circumscripția administrativă) nr. II, cu sediul pe *Magyar* utca (str. Grădinarilor) nr 1, mult mai mare, cuprindea tot teritoriul din actualele cartiere Gai, Bujac, Șega și cătunele aparținătoare din *Dulok* (Câmpuri), învecinându-se spre est cu suburbiile: *Uj Telep* (Grădiște), *Sarkad* și *Elisaveta* (zona Gării, Pădurice). Ordonanța nr. 4408, emisă de Primarul Aradului în 1928, reglementa competențele teritoriale pentru cele două Circumscripții, astfel: *Stabilim raza cercului de activitate pentru Circumscripția I, în următorul mod: La sud, își are granița la fluviul Mureș și continuă spre apus, până la granița naturală a municipiului și cuprinde întreg duleul Bircăș (Vestul Pârnevei n.n.), până la canalul Mureșul Mort (Fabrica de Confecții, Cadaș n.n.) Linia despărțitoare, va fi Canalul Mureșul Mort până la Grădinărie (Spitalul de Copii, Complexul Comercial Jackson n.n.), iar din spatele Grădinăriei, Abatorului și Cazarmei (Intreprinderea de Transport Public n.n.), traversează Calea Aurel Vlaicu și trecând de Vama Iratoșul (Câmpul Liniștii – UTA n.n.), intră în spatele Fabricii Textile (UTA n.n.) și înconjoară Cazarma Regimentului I Roșiori*

(fostul Combinat de Prelucrare a Mobilei n.n.) precum și toată Grădiștea, cu excepția extravilanelor. Toate celelalte, aparțin Circumscripției II Arad – Gai, inclusiv Calea 6 Vânători, în întregime care între cazarmă și gară needificată⁴.

În urma dezvoltării urbane ulterioare, suprafața administrativă a Gaiului s-a restrâns, mai ales, prin crearea de noi cartiere: Poltura (Duca), Bujac, Șega, astfel că azi, limitele sale actuale sunt următoarele: Canalul Foișor (N), Drumul Iratoșului, Str. Poetului (E), Calea Aurel Vlaicu (Calea ferată), de la Bariera CFR la ferma Ceala (S), Zona Industrială N-V a Aradului (V). În prezent cartierul, se întinde pe o suprafață de 720 ha, din care, pe 390 ha, este ocupată cu locuințe, străzi, piețe, etc., care adăpostește o populație de 8144 locuitori, 150 ha, reprezintă zona industrială, iar 180 ha, reprezintă suprafața industrială, în curs de aprobare și devenire.

Până în prezent, nu se cunosc date precise privind înființarea și alipirea Gaiului, la orașul Arad. Câteva însemnări din 1937, ale preotului-paroh Nicolae Ionescu (1882-1959), rămase în manuscris, sunt interesante, prin informațiile lor, dar insuficiente. Potrivit acestora, comuna, scris oficios, „Arad-gai”, nu s-a numit întotdeauna așa. Poporul o numește numai „Gai”. În vremurile vechi, s-a numit „Gaia”. Se zice, că împrejurimile Gaiului de atunci, au fost pline cu apă și turcii cu găi, treceau să ajungă pe locul populat, chiar

Gaiul și împrejurimile sale

⁴ Serviciul Județean Arad, al Arhivelor Naționale (în continuare AN Arad), Fond Primăria Municipiului Arad (în continuare PMA), Dosar 39/1928, f. 29.

și așa locuitorii de aici, treceau să meargă în orașul Orod (Arad) de atunci. Din protocolul răposaților se vede că prin anii 1800, numele comunei s-a scris „Gai” până în anii 1820, când deja numele înscris în matricole, se schimbă în „Gaiu”. Azi în oficios, se scrie „Aradgai” și „Arad – Gai” sau „Aradgaiu” și „Arad – Gaiu”.

Vatra comunei de azi, nu a fost aici, ci mai jos, spre miază-noapte și nu un complex, ci împărțit în mai multe parcele, după cum, ici-colo, existau coline și dâmburi, pe care se zideau case. Jurul complexului era acoperit cu bălți, mocirle, ape, așa cum se mai văd urme de văi prin jurul și interiorul Gaiului de azi. Și azi trec prin comună două vâne sau văi în care se află apă

Comuna Bănățeană Gai (Serbia)

crescută cu trestie, pipirig, gătei, iarbă groasă, neconsumabilă de animale și iarbă fină pe marginea văii. Din așezarea caselor și lungimea grădinilor, se vede că toate sunt zidite spre vale, respectiv strada merge spre vale. Grădinile de pe vale sunt foarte mari, fapt care ne explică destul de eclatant, că de aceea s-au dat așa mari locurile de case, pentru că au fost băltoase, neproductive. Acum însă, fiind deceniile mai secetoase, nu sunt așa mari ape pe locurile acestea băltoase, ba, se poate zice, că în unele locuri numai cu ocazia ploilor mari stă apa pe ele.⁵

Ipoteza atribuirii numelui „Gai”, inspirat din mediul natural, cuvânt care în limba sârbă, înseamnă *Dumbravă*, este mai plauzibilă. Această denumire, mai poate fi întâlnită în două localități din Banatul românesc și sârbesc, așezate pe suprafețe cu un facies geografic asemănător.

Extravilanul agricol al Gaiului, este și azi identificat, prin așa numitele Câmpuri, (Puste, Dulok)⁶. Suprafețele lor inițiale, au fost micșorate, sau chiar dispărut, în urma includerii lor în intravilanul orașului, prin construirea

⁵ Parohia Ortodoxă Română Gai, Fondul de documente Nicolae Ionescu, Note despre Gai, 1937, f. 1.

⁶ Denumirile maghiare au fost schimbate cu cele românești prin *Hotărârea Primăriei Orașului cu drept de Municipiu Arad*, nr. 3230/1923 asupra schimbării străzilor și prin *Ordinul Prefecturii* nr. 1828/1923. Tot atunci, s-a solicitat trecerea în cadastru a noilor denumiri (*Monitorul Oficial al Orașului Arad*, nr. 22/4, în continuare MOA, iunie, 1923, p. 215); Prin *Ordonanța Prefectului* din decembrie 1936, se interzicea, folosirea în înscrisuri, a vechii nomenclaturi maghiare (*Știrea*, 31 decembrie 1936).

de locuințe și noi cartiere. În 1923, erau denumite, de la N-E spre N și V, astfel: *Ghilin* (Galín), *Zimandului* (Zimandi), *Islazul Mare* (Nagy Legelo), *Liniștei* (Nyomaskoz), *Balta Mică* (Baltamica), *Lebedei* (Bitto), *Fecioarei* (Libaş), *Fluierului* (Gombar), *Cirezilor* (Gulya), *Hotar* (Hotaros), *Livezilor* (Nagy Kaszalo), *Bărbuş* (Barbus), *Nisipos* (Homokos), *Fulgului* (Kozi), *Freamăt* (Pova), *Florilor* (Rozer) *Surduc* (Szurduk), *Zorilor* (Nagy Volgy), *Haiduc* (Bigets), *Cioban* (Prohaszka), *Hameiului* (Pesti), *Speranței* (Marco), *Crivabora* (Crivabora), *Ineluş* (Gabor), *Sfântul Toma* (Szent Tamas), *Sfântul Petru* (Szent Pal), *Albinei* (Szeregyhaz). În partea de sud, porțiunea dintre Calea Aurel Vlaicu și Calea ferată spre Nădlac, este cunoscută sub numele de *Dumbrava Roșie* (Menes Volgy), care se continuă spre vest cu *Câmpul Murgului* (Sarło). Pe parcurs, aceste suprafețe, au fost divizate în loturi mai mici și specializate pe culturi, care purtau, de regulă, prin tradiție, numele familiei proprietarului, conacului, sălașului sau al fermei: *Halmai, Toth, Frick, Barca, Vador, Kristyori, Szalay, Kiss, Farago, Huszerl, Csiszmadia, Spitzer, Kovacs, Gall, Meşter, Szomoru, Torok, Heud, Varga, Drecesin, Molnar, Rajcu, Lazar, Polonyi, Teray, Ilias, Rohacs, Niderhauser, Csordas, Aracki, Kelemen, Zambori, Vickos, Katai, Konstantin, Blaskovits, Detary, Baraniayi, Kabat, Balogh* etc. Acestea, în timp, prin schimbarea proprietarilor, și-au modificat și numele, dar, prin tradiție și pentru identificare, a fost păstrat și cel vechi. Astfel, la licitația minuendă organizată de Primărie, în 4 mai 1925, se amintesc următoarele fânațe și livezi, din proprietatea publică: Fânațul, *fost Fericean* de la Ghelin – 16 jugăre; Fânațul *fost Gutzjahrar* de la Ghelin – 46 jugăre; Fânațul, *fost Friedman* de la Ghelin – 20 jugăre; Fânațul *fost Măcinic* de la Ghelin – 18 jugăre; Fânațul din fața conacului *fost Dobrău*, din Ghelin, cu întreaga vale – 52 jugăre; Fânațul, *fost Balasz* din Ghelin – 8 jugăre; Fânațul de lângă conacul *Csiszmadia* – 5 jug.; Fânațul *Balta Mică*, Livada *Spitzer* – 55 jugăre și 600 stânjeni pătrați; Livada *Jozsa* – 48 jugăre; Livada *Balta Mică*, 50 jugăre și 202 stânjeni pătrați; Livada *fostă Gulea Mică* – 40 jugăre.

În 1883, a fost inaugurată, linia de cale ferată: Arad – Pecica – Bătania, și Stația (Halta) – Bujacul Mare⁷. În 1927, s-a construit linia de cale ferată: Bujacul Mare – Fabrica de zahăr, iar în 1954, linia de cale ferată a fost prelungită de la Pecica, prin Semlac, Șeitín, până la Nădlac.

În perioada 1952-1965, timp de 12 ani, Șeful Stației CFR *Bujacul Mare* (Arad – Vest), a fost Cornel Marcu (1911-1978). Născut la Pestujhely – Ungaria, după Unire, s-a refugiat împreună cu părinții, la Arad, unde a absolvit Liceul *Moise Nicoară*, după care, a urmat *Școala Superioară de Comerț* din Cernăuți (1932). În 1945, s-a căsătorit și a avut un singur copil (n.1947).

⁷ După 1834, Pusta Bujac, a fost cunoscută sub numele: *Bujacul Mic* (sud), *Pusta Forray* (centru), *Bujacul Mare* (nord) vezi: Vasile Pop, colectiv, *Cartierul Bujac, Contribuții monografice*, Arad 2011, p. 29

Harta Câmpurilor (Duleelor)

A ocupat diverse funcții, în sistemul CFR: impiegat de mișcare (1938), adjunct al Șefului Gării din Arad (1948), Șeful Stației CFR Teremia Mare (1950-1952), Șeful Stației CFR Bujacul Mare (1952-1965), operator RCM și inspector la Regionala CFR, Siguranța Circulației (1965-1968) În 1968, a fost pensionat de boală și definitiv în 1972. Căsătorit în 1945, a avut un singur copil (n. 1947). A decedat în 1978, fiind înmormântat la Cimitirul *Eternitatea* din Arad.

În perioada, cât a lucrat ca șef al stației CFR Bujacul Mare, a fost cunoscut și stimat de găienii, care călătoreau cu trenul spre Ceala, Sântoma, Pecica. Pasionat de literatură, Cornel Marcu, vorbea fluent 4 limbi, întreținându-se amical, de fiecare dată, cu puținii călători, localnici grăbiți spre sălașele din vestul Gaiului, sau cu muncitorii fermelor din Ceala. Prestigiul său a crescut, mai ales după 1960 când, cocheta stație CFR, pe care o conducea, a obținut locul I pe țară, îndeplinind cu succes toate criteriile profesionale impuse prin regulament.

Vechea gară CFR, folosită de pasageri, a fost desființată în anul 1969 și ulterior demolată. Suprafața a fost dezvoltată, în Triaj, pentru vagoane CFR

Personalul stației CFR „Bujacul Mare” (1959)

În anul 1958 s-a introdus în Gai linia de tramvai, iar în 1947 s-a pietruit complet, strada Dunării (Bisericii), introducându-se curse permanente de autobuz spre centrul orașului.

În prezent, în Gai există 49 de străzi, construite geometric, pe direcția punctelor cardinale. De-a lungul timpului, ele au purtat denumiri diferite. Trasarea, amenajarea și darea lor în folosință, a fost strâns legată de evoluția urbanistică a cartierului. Cele mai lungi străzi ale Gaiului sunt: Faurilor – 1940 m; Dunării – 1720 m; Meșterul Manole – 1370 m, iar cele mai scurte sunt: Magnoliei – 40 m; Laptelui – 70 m.

Enumerarea străzilor, cu indicarea succesivă a anului schimbării numelui, dispuse pe direcția SE – NV, este următoarea:

Câmpurilor (1923) – *Viszeti-utca*; *Meșterul Manole*⁸ (1923) – *Homoc-utca* (Nisipoasă) – 1370 m; *Spătarul Preda*⁹ (1950) – *Cununei* (1940); *Orhideelor* (1990); *Leandrului* (1990) – 60 m; *Iederei* (1990) – 40m; *Fagului* (1960) –

⁸ **Meșterul Manole:** este, potrivit legendei, constructorul Bisericii Curtea de Argeș, în pereții căreia a fost zidită, Ana soția lui. A murit, împreună cu ajutoarele sale, sărind de pe înălțimea zidurilor lipsite de schele. O fântână îi poartă numele, în curtea mănăstirii.

⁹ **Spătarul Preda:** nepotul lui Matei Basarab, căruia i se atribuie lucrarea *Anonimul Brâncovenesc* (Victor Dușescu, *Istoria Țării Românești*, 1689)

Nyul-utca (Iepurelui) – Justinian¹⁰ (1921) – 830 m; *Magnoliei* (1990) – 40 m; *Codrului* (1964) – Micluho Maclai¹¹ (1951) – 380 m; *Grozăvești* (1950) – 240 m; *Dunării* (1960) – Templom-utca¹² (str Bisericii), Bisericei (1921); Kalinin¹³ (1950-1960) – 1720 m; *Zambilelor* (1950) – 440 m; *Domnița Ancuța*¹⁴ (1923) – Kurta utca (str. Tăioasă); *Alexandru cel Bun*¹⁵ (1921) – Nevtelen-utca (str Anonimă) – 610 m.; *Faurilor*¹⁶ (1921) – Kovacs-utca (Fierarului) – 1940 m; *Fântânii* (1921) – Kut-utca (Fântânei) – 1590 m; *Nouă* (1921) – Uj-utca (str. Nouă) – 1740 m; *Câmpineanu*¹⁷ (1923)– Legelosor; *Câmpineanu – 1010 m*;
Enumerarea străzilor, dispuse pe direcția NE-SV, este următoarea:

¹⁰ **Justinian**, împărat bizantin (527-565), originar din Iliria. Urmărind restabilirea vechiului Imperiu roman, a cucerit vaste teritorii din Italia, Spania, Africa etc. În timpul său s-a construit capodopera arhitecturii bizantine, Catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol și s-a codificat Dreptul civil roman, codificare denumită în sec. al XII-lea, *Corpus iuris civilis*.

¹¹ **Micluho Maclai**, etnograf și antropolog rus, cercetător al Insulelor Papua din Oceanul Pacific.

¹² **Templom-utca** (Bisericii), stradă, care traversează centrul Gaiului, pe direcția sud-nord, având cap de perspectivă Biserica Mănăstirii Simion Stâlplnicul. La intersecția cu str Tribunalul Corcheș, se mai află două biserici, dar numele străzii este anterior construirii acestora.

¹³ **Kalinin, Mihail Ivanovici** (1875-1946), revoluționar bolșevic și politician sovietic, născut în Verhniaia Troița, gubernia Tverskaia din Rusia, dintr-o familie țărănească. În 1889, a fost muncitor metalurg în Petersburg și membru al Partidului Social Democrat al Muncii din Rusia. A participat la revoluțiile ruse din 1905 și 1917. În perioada 1919-1938 a fost Președintele Comitetului Executiv Unional (șeful statului sovietic), titlu schimbat ulterior în Președintele prezidiului Sovietului Suprem, funcție pe care a deținut-o până în 1946. A fost membru supleant al Biroului Politic (1919-1925), apoi membru plin (1925-1946). În timpul Marii Epurări, a semnat numeroase liste care aprobau execuțiile individuale sau în grup, cum a fost și masacrul de la Katyn. S-a retras din viața publică în 1946, murind la scurt timp după aceasta, la Moscova, fiind îngropat în necropola din zidul Kremlinului. Principala stradă a Gaiului i-a purtat numele în perioada ocupației sovietice a României.

¹⁴ **Domnița Ancuța**, fiica lui Constantin Brâncoveanu, căsătorită cu Enache Văcărescu. Este înmormântată în Biserica Mina-Vergu, la ridicarea căreia și-a adus contribuții financiare

¹⁵ **Alexandru cel Bun**, domn al Moldovei (1400-1432), din familia Mușatinilor. În timpul domniei sale, a consolidat statul feudal centralizat, a dezvoltat cancelaria domnească, a ridicat prestigiul Mitropoliei de la Suceava, a dezvoltat comerțul și a întărit armata. În această perioadă (1420), turcii au atacat pentru prima dată Moldova.

¹⁶ Faur – fierar

¹⁷ **Ion Câmpineanu** (1798-1863), boier și om politic român, colonel în Miliția înființată prin Regulamentul Organic, participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească. A susținut înființarea Societății Filarmonice (1833) și a primei Școli de muzică vocală, declamație și literatură (1834), respectiv a Gazetei Teatrului Național (1835), prima publicație teatrală

Aspecte ale bălțirii – Butoiescu (1960)

*Aurel Vlaicu*¹⁸ (1921) – Pecsakai ut., Nemann Samu ut., Hindenburg¹⁹ ut. IV-V-VI; *Grădinarilor* (1921) – Magyar-utca (Maghiară) – Grădinarilor (1921) – 600 m; *General Doda*²⁰ (1921) – Olah-utca (str. Românească) – 610

¹⁸ **Aurel Vlaicu:** (1882-1913) inginer constructor de avioane, inventator și pilot român, unul dintre pionierii Aviației mondiale. În 14 iulie 1912, a efectuat un zbor demonstrativ, la Arad, în prezența a 25.000 spectatori, succesul premierei aviatice arădene fiind impresionant. Astăzi, cel mai mare cartier, o universitate, două unități de învățământ, și o importantă arteră de circulație, din Arad, îi poartă numele.

¹⁹ **Hindenburg, Paul von Beneckendorf** (1847-1934), feldmareșal și om politic german, fost comandant suprem al armatei germane (1916), și președinte al Germaniei (1925-1934)

²⁰ **Traian Doda** (1822-1865), personalitate de seamă a Banatului secolului al XIX-lea, s-a născut în localitatea Prilipeț (Caraș-Severin), a urmat studiile în satul natal, Mehadia și Caransebeș, desăvârșindu-le la Academia Militară din Wienerneustadt. Militar de carieră, a avansat până la gradul de general de divizie. După pensionare, în 1871, s-a stabilit în Caransebeș, dedicându-se activității politice pentru emanciparea românilor bănățeni, militând pentru înființarea unui Liceu românesc la Caransebeș și a unei Școli de meserii la Bozovici. După desființarea Graniței Militare Bănățene, a susținut înființarea Comunității de Avere, devenind la 19 decembrie 1879, primul președinte al acestei organizații. Adept al activismului politic, a fost ales deputat în Dieta de la Budapesta, a căror lucrări le-a boicotat în mod ostentativ, act lăudat de către Ioan Slavici în Tribuna, fapt pentru care scriitorul a fost judecat și condamnat la un an închisoare. Totodată, autoritățile de la Budapesta, i-au intentat Generalului un proces penal, judecat la Tribunalul din Arad. Fiind

m; *Laptelui* (1960) – *Peleş* (1940) – 70 m; *Bogdan Voievod*²¹, (1921, 1960) – *Temeto-utca* (str Cimitirului), *Zoia Kosmodemianskaia*²² (1950-1960) – 1530 m; *Concordiei*²³ (1921) – *Huszar-utca* (str *Husarilor*) – 400 m; *Corbului* (1950) – 400 m; *Hatman Arbore*²⁴ (1923) – *Szeglet-utca* (str *Parantezei*), *Sarok-ut.* – 940 m; *Sulfinei* (1991) – 160 m; *Cameliei* (1991) – 280 m; *Ovidiu*²⁵ (1990); *Tribunul Corcheș*²⁶ (1923) – *Csorda-utca*²⁷ (str *Cirezii*). Din 1921, porțiunea de stradă din vestul Pieței Sfântul Ioan, *Csorda-utca* (str. *Cirezii*) a primit succesiv numele *Tribunul Corcheș* (1921-1950), *Pajiștei* (1950), *Alexandru*

grav bolnav și în imposibilitate de a se prezenta în fața instanței arădene, doar prin avocat, a fost condamnat la doi ani de închisoare și 1000 coroane amendă. În urma unui memoriu, înaintat la Sfatul intelectualilor bănățeni, Împăratul a dispus grațierea și clasarea procesului. S-a stins din viață la 16 iulie, 1895, în Caransebeș, unde este înmormântat.

²¹ **Bogdan I**, Voievod al Maramureșului în anul 1359, a trecut în Moldova, unde după alungarea lui Balc a devenit primul domn de sine stătător (1359-1365), punând bazele Statului feudal independent Moldova, numit de turci *Bogdania Neagră* sau *Kara Bogdan*.

²² **Kosmodemianskaia, Zoia Anatolievna (Tania)**, (1923-1941), membră a mișcării sovietice de partizani a celui de – al Doilea Război Mondial, prima femeie decorată cu cea mai înaltă distincție, cea de Erou al Uniunii Sovietice (16 februarie, 1942). Figura ei a inspirat numeroase opere de artă. A fost unul din personajele principale din romanul *Tânăra Gardă* (1945), a scriitorului rus Alecsandr Aleksandrovici Fadeev (1901-1956).

²³ **Concordie**, Înțelegere, bună înțelegere

²⁴ **Arbore Luca**, boier moldovean, **hatman** (comandant al armatei), la sfârșitul sec. XV și începutul sec. XVI. După moartea lui Ștefan cel Mare, a complotat, neizbutit, împotriva urmașului acestuia, Ștefăniță Vodă, drept pentru care, a fost decapitat în 1523. Este unul din personajele principale ale dramei *Vișorul* de B. Șt. Delavrancea.

²⁵ **Ovidiu** (Publius Ovidius Naso, 43 ante I. Hr.-17 post I. Hr.), poet latin, erudit, creator al unui stil devenit clasic, prin limpezime, fluentă și elegantă. A fost exilat din Roma, la Tomis (Constanța), unde a rămas până la sfârșitul vieții

²⁶ **Tribun**, grad militar, acordat de **Avram Iancu**, în 1848-1849, adjuncților săi, comandanți de *tabere* (unități mai mari), care aveau în subordine *detașamentele* comandate de căpitani. Colaborarea lui **Avram Iancu** cu tribunii și căpitani săi era foarte strânsă. Ei nu erau doar sfătuitori, ci și comandanți veritabili, care executau misiuni dificile, conducând cetele în luptă. Au fost doi tribuni **Corcheș: Nicolae și Ioan**. Primul, **Nicolae Corcheș**, supraveghea permanent regiunea izvoarelor Someșurilor, deplasându-se permanent la Mărișel, Jurcuța și Albac. De numele său, se leagă strălucita victorie de la Fântânele. Al doilea, **Ioan Corcheș**, era din Câmpeni, în casa lui fiind instalat unul din cartierele lui **Avram Iancu**. Aici **Ioan Corcheș** a fost arestat și bătut cu bastoanele, aplicându-i-se astfel, o pedeapsă medievală. A asistat la execuția lui Ioan Dragoș, deputat de Beiuș. Nu știm în amintirea căruia dintre ei a fost atribuit numele străzii. Corectă, denumirea ar fi: **Strada Tribunii Corcheș**.

²⁷ **Cireada** (de vite) – grup mare de vite. Până prin 1955, în sezonul cald, pe această stradă se deplasau spre est și vest cirezile de vite și turmele de porci spre pășunile din marginea localității..

Matrosov²⁸ (1951-1960), Tribunalul Corcheș (1960-1990), Ștefan Tenetchi²⁹ (1990); Călțunaș (1952) – 310 m; Izvor (1950) – 220 m; Măgurele³⁰ – Retutca – 390 m; Anton Pann³¹ (1921) – Szerb-utca (Str. Sârbească) – 910 m; Ion Creangă³² (1921) – Orovil-utca – 220 m; Păcurarilor³³ (1921) – Juhasz-utca – 300 m; Codrii Cosminului³⁴ (1950) – 110 m; Radu Negru³⁵ (1950) – 120 m; Graurului (1950) – 120 m; Curcubeului (1950) – 130 m; Greierilor (1960) – Sfânta Vineri (1950) – 130 m; Gheorghe Dima³⁶ 1950 – Berzei (1940) – 130 m; Radu Golescu³⁷ (1955) – Mierlei (1940) – 130 m; Universului (1950); Piața Sfântul Ioan (1921 – 1960)³⁸ – Szent Janos-ter (Piața Sf. Ioan); Piața

²⁸ **Alexandru Matrosov**, erou sovietic din timpul celui de-al Doilea război Mondial, faptele sale fiind glorificate printr-un film artistic. În timpul unor lupte din 1943, fiind comandant de companie, s-a aruncat, acoperind cu trupul său, gura de foc a unei cazemate germane, scoțând-o astfel din luptă.

²⁹ **Ștefan Tenetchi** (? – 1798), este unul din cei mai importanți pictori bisericești, ai Aradului din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. A realizat iconostasele bisericilor din: Gașa (1749), Bezdin (1753), Blaj (1765?), Arad – Gai *Sfântul Simion Stâlplnicul* (1767), Arad Centru – Biserica Sârbească, *Sfântul Petru și Pavel*, (1771-1772), Lipova (1785-1786), Șiria (1788-1789), Arad-Catedrala veche (1790), Nădab (1792), Certege-Câmpeni (1797-1798), alături de numeroase prăznicare și icoane. Mai dezvoltat, vezi, la Capitolul: *Mănăstirea Sfântul Simion Stâlplnicul*.

³⁰ **Măgură, Măgurele**, deal singular, **Măgurele** – plural

³¹ **Anton Pann**, (1794-1854), scriitor, muzician și folclorist, editor, culegător de folclor, român. A cultivat un lexic pitoresc, în care, neologismele, arhaismele, sau termenii argotici urbani, se îmbină într-o sinteză inedită și bogată în sugestii.

³² **Ion Creangă** (1837-1889), scriitor clasic român, autorul *Amintirilor din copilărie*, membru post-mortem al Academiei Române

³³ **Păcurar** – păstor de oi

³⁴ **Codri Cosminului**, păduri seculare, la sud de Cernăuți (Ucraina), unde Ștefan cel Mare a înfrânt armata poloneză (1497)

³⁵ **Radu Negru** (Negru Vodă), potrivit *Legendei Descălecatului*, este primul domn al Țării Românești, venit din Țara Făgărașului. Sub acest nume, este cunoscut de popor – Radu I (1377-1383)

³⁶ **Gheorghe Dima** (1847-1925), compozitor român și animator al vieții muzicale din Transilvania, director al Conservatorului de muzică din Cluj

³⁷ **Radu Golescu** (1817-1877), cunoscut sub porecla „Cătana”, face parte din prima generație de ofițeri români formată în urma dispozițiilor Regulamentului Organic. Numit în Guvernul provizoriu, în 22 iunie 1848, a fost avansat la gradul de colonel și numit comandant al Regimentului din Brăila. Câteva zile mai târziu, la 5 iulie, fiind detașat în București, în lupta inegală dintre revoluționarii români și turci, a fost grav rănit și luat prizonier, fiind deținut la Brussa (Turcia), până în anul 1853. După eliberare, s-a alăturat fraților săi Alexandru și Nicolae, care, alături de ceilalți revoluționari, au luat calea exilului în Franța.

³⁸ În prezent nu mai figurează în *Nomenclatorul străzilor Municipiului Arad*

Strada Ștefan Tenețchi

*Sfânta Gizela*³⁹ (2008) – Gizella-ter (Piața Sf. Ghizela) – P-ța Sf. Elena (1921) – Piața Sf. Sofia (1943-1950)

Câmpurile, populate mai ales cu sălașe, sunt: *Sfântul Toma, Ceala (Ferma), Albinei, Ineluș, Freamăt, Murgului, Dumbrava Roșie, Crivabora, Speranței, Ciobanului, Nisipos, Barbuș, Haiduc, Hameiului, Zorilor, Surduc, Cirezilor, Balta Mică, Sft. Petru, Fluerului, Episcopiei*⁴⁰.

Din punct de vedere rutier, Gaiul este traversat, prin mijloc, de la est la vest, de Șoseaua de centură a Aradului realizată, în anul 1994, prin modernizarea străzilor Tribunalul Corcheș – Ștefan Tenețchi, care au fost adaptate, inclusiv pentru transportul rutier greu. Autovehicolele, după ce traversează noua Zonă Industrială Arădeană, numită Platforma Nord -Vest, ajung, în apropierea vechii ferme Ceala, la Drumul Național (DN 7): București – Arad – Pecica – Nădlac, deschis, în prelungirea Căii Aurel Vlaicu și care constituie limita de sud a cartierului. În colțul străzii Meșterul Manole, era bariera și clădirea vămii, care a fost desființată în august 1947.

³⁹ **Sfânta Gizela**, Prințesă de Bavaria, născută în anul 985, a fost soția regelui Ștefan cel Sfânt al Ungariei. Izvoarele documentare, o atestă ca o creștină deosebită, care a dus o viață plină de evlavie, milostenie și credință. Înconjurată de călugări, în pioșenie și rugăciune, și-a petrecut cea mai mare parte a vieții, ajutându-i pe cei săraci și înzestrând bisericile cu straie preoțești, cusute și brodate de ea însăși, împodobite cu obiecte de artă. După moartea soțului și fiului ei, s-a călugărit, conscrându-se exclusiv, vieții monahale.

⁴⁰ Vezi, *Circumscripția electorală, regională, nr. 1*, din 1950

Deoarece ambele șosele sunt pe direcția Punctului de frontieră Nădlac, făcând legătura cu țărilor vestice, circulația este deosebit de intensă. La extrema estică, cartierul este, de asemenea, străbătut de o arteră de circulație importantă, str. Câmpurilor, spre localitățile Variaș – Iratoș numit *Drumul Iratoșului* și care desparte azi, Gaiul de cartierul *I.G. Duca* (Poltura).

În vara anului 2011, a continuat în Gai proiectul: *Reabilitarea zonelor urbane cu deficiențe severe ale serviciilor de canalizare din municipiul Arad*, inclusiv modernizarea sistemului rutier aferent, implementat de municipalitate cu bani de la Banca Mondială.⁴¹ Lucrările, de mare complexitate tehnică, concretizate în final prin modernizarea a 32.000 m drumuri stradale, 97.335 m.p. trotuare, 32.260 m rețea de canalizare menajeră, 27.160 m, canale pluviale, au fost efectuate de Consorțiul: *Joint Ventura* prin firmele *Confort – Betonut – ICIM – AMARAD*, pe baza unui contract, în valoare de 73,10 milioane euro⁴². Tot atunci, a mai fost construită, o stație de pompare, cu rolul de a capta apele de ploaie și menajere din Gai.⁴³

2. Originea și evoluția naturală a teritoriului

În literatura de specialitate, întreaga regiune, constituită ca unitate geografică, prin acumularea lacustră și fluvială, pe un străvechi masiv cristalin, poartă denumiri diferite și anume: Câmpia Tisei, Panonică sau de Vest⁴⁴. Lăsarea subsidentă, care, pe cât se pare, continuă și astăzi, a dus la crearea unui șes întins, denivelat cu 100-200 m. față de ramura muntoasă a Apusenilor din est, cu o înclinare extrem de redusă, atât de la est spre vest, cât și pe direcția nord-sud. Așa se explică adâncirea mică a albiei râurilor, care până la lucrările de hidroameliorare din ultimele două secole, curgând în meandre, inundau frecvent cea mai mare parte a șesului. Predominarea terenurilor mlăștinoase, a celor de luncă și de divagare a apelor, constituie de altfel, trăsătura fundamentală a acestei câmpii.

⁴¹ Proiectul, de mare complexitate, în valoare de 73,10 milioane euro, s-a derulat în 3 cartiere: Gai, Bujac și Sânicolaul Mic, permițând, în final, accesul la servicii de canalizare a 25.000 persoane.

⁴² Ștefana Mladin, *Modernizarea cartierului Gai se va finaliza în primăvara anului viitor*, în *Glasul Aradului*, Arad, 14 octombrie 2010, p. 4.

⁴³ Idem, *Canalizarea din Gai, Bujac și Sânicolaul Mic, este finalizată în proporție de 80%*, în ziarul *Glasul Aradului*, 21 iunie 2010, p. 4.

⁴⁴ Din punct de vedere geografic denumirea corectă este *Câmpia de Vest*, nu numai fiindcă, se află în Vestul României, ci și pentru că din punct de vedere genetic, ea nu este opera Tisei ci a râurilor afluențe acesteia. (Gheorghe Măhăra, *Evoluția Câmpiei de Vest a României*, în volumul: „Realizări în Geografia României, Culegere de studii”, București 1973, p. 203)

Din punct de vedere geologic, atât suprafața construită cât și terenurile agricole din jur, sunt strâns legate de zona Dealurilor Podgoriei, formând treapta periferică a acestora pe direcția mării Câmpii Panonice. Peste fundamentul carpatic căzut în adâncimi oblic, spre vest, s-a depus o cuvertură cuaternară, a cărei grosime oscilează între 50 – 300 m. Rocile care o alcătuiesc, sunt de la suprafață spre bază, formate din: nisipuri în alternanță cu pietrișurile, argilă roșcată și marne. Este semnalată și prezența loessului de culoare galben deschis, cu intruziuni de crovuri în formă ovoidală.

Originea tectonică a acestei unități geografice, pusă în evidență de foraje, executate la adâncimi de peste 4500 m, o constituie fundamentul cristalin, identic cu cel al Carpaților. În evoluția teritoriului, se disting trei etape principale: etapa uscatului preneogen, etapa de bazin și cea cuaternară⁴⁵.

Etapa uscatului preneogen, este reprezentată prin blocul *Tisia*, cutat în hercinic, sau poate chiar în caledonian. La sfârșitul permianului și în mezozoic, a început scufundarea acestuia, care a continuat în paleogen, când masivul, inundat de ape, a primit aspectul unui arhipelag. Fragmentarea lui, într-o serie de blocuri, căzute de la nord spre sud în trepte, a creat condiții diferite de sedimentare. Acestea sunt delimitate prin linii de falie majore, zona Aradului, încadrându-se în sectorul lor sudic. În miocen, instalarea apelor, a devenit aproape generală, dezvoltându-se în continuare, a doua etapă, cea de bazin. Aceasta s-a produs în perioada cuprinsă între helvețianul superior și tortoneanul inferior. Cutările alpine ale acelei perioade, au intensificat scufundarea, atât a blocurilor cristaline cât și a sedimentelor marine depuse până atunci. După exondarea⁴⁶ din sarmațianul mediu, până în ponțian, au avut loc din nou, mișcări de scufundare, care au continuat până în pliocen și chiar cuaternar. Ca urmare, apele marine transgresând întreaga regiune, au creat Lacul Panonic, care fiind închis complet a avut condiții de sedimentare uniforme.

În levantin, apa s-a desalinizat, divizându-se în mai multe lacuri interne.

În continuare, rolul principal în evoluția regiunii l-a avut rețeaua hidrografică, care în tot cursul pliocenului, a contribuit la umplerea lacului prin transporturi și depuneri de nisipuri, argile și pietrișuri, formând complexul fluvio-lacustru, care înainta de la est spre vest. Odată cu aceasta, depresiunea a intrat în ultima sa etapă a evoluției, cea cuaternară, caracterizată prin formarea câmpiilor și a luncilor râurilor. În pleistocen, râurile care aveau un caracter torențial, au depus întinse conuri de dejecție, care la Mureș, ajung chiar la peste 145 km. Depunerile succesive de nisip, pietriș, argile, marne, care corespund modificărilor climatice, regimului hidric și eolian, se pot observa

⁴⁵ Gheorghe Măhăra, 1973, *op. cit.*, p. 206.

⁴⁶ Ridicarea deasupra nivelului mării.

în profilul sondei Neuman, realizat în 1948, până la o adâncime de 423,7 m. Profilul ei, de la suprafață, până la adâncimea de 423,7 m., se prezintă astfel: umplutură (1m), teren vegetal (0,7m), argilă galbenă (0,6m), nisip galben și petriș (8,5m), petriș argilos (1m), nisip albastru fin (6m), petriș albastru cu apă (5m), argilă grasă albastră (4m), nisip galben și petriș (6m), nisip argilos galben (3m), argilă grasă galbenă (2m), nisip gri cu petricele și apă (7m), argilă galbenă (2m), petriș cu argilă galbenă (5,10m), nisip galben (5m), argilă galben albastră (11,5m), nisip gri, cu apă (5m), nisip galben-albastru, cu apă (4m), argilă sclipitoare brună cu lignit (0,6m), argilă sclipitoare galbenă, cu fosile (0,5m), nisip galben (10m), gresie (0,5m), argilă galbenă calcaroasă (12m), pietre galbene (5m), argilă albastră (8m), nisip albastru (10m), nisip albastru cu piatră (5m), argilă albastră nisipoasă (3m), nisip fin albastru (8m), marnă galbenă (0,5m), argilă gri (10m), nisip albastru fugitiv (4m), argilă albastră (1m), petriș mărunț albastru (3m), marnă albastră (10m), nisip fin albastru (4m), nisip dur albastru (3m), argilă gri albastră (6,20m), marnă albă gri (3m), gresie (4,20m), nisip albastru cu petriș (5,5 m), argilă gălbuie gri (1m), nisip dur albastru (10m), argilă gălbuie, cu nisip (8m), marnă albastră (5m), nisip albastru fin (6m), argilă albastră (6m), nisip cu fosile (2m), argilă albastră (2m), marnă albastră (5m), argilă albastră nisipoasă (24m), gresie (1,2m), nisip fin, albastru (0,4m), nisip albastru cu petricele (7,2m), argilă gri (8m), petriș mărunț (5m), argilă albă-albastră (22m), petriș cu mâl și apă (6,8m), argilă gălbui-albastră (4m), mâl albastru-nisipos (4m), argilă albastră (5m), nisip albastru (3m), argilă nisipoasă albastră (1m), nisip dur, cu apă (1,7m), argilă albastră (4m), mâl nisipos (2m), argilă brună cu nisip (2m), mâl albastru (0,5m), marnă albastră (5,5m), gresie (0,3m), nisip cu mâl albastru (2m), nisip mâlos, gras (3m), nisip mâlos (5m), gresie (0,2m), nisip fugitiv (1m), argilă cu nisip (8m), argilă albăstruie grasă (45m), argilă brună închisă (1m), nisip argilos cu fosile (2m), mâl cu fosile (4m), mâl gras (2m), nisip fin cu petriș (1m), petriș colțuros (2m)⁴⁷.

În timpul perioadei de stagnare a liniei țărmlui, care a coincis cu o relativă constanță a condițiilor tectonice și climatice, aluviunile au fost depuse sub forma unor conuri submerse, care transformate apoi în delte, au generat în zona litorală a lacului, glacisuri, cărora, în amonte le corespundea câte o terasă. Până în urmă cu 18-20 de mii de ani, câmpia joasă dintre Mureș și Crișuri, funcționa ca bază de eroziune, pentru toate apele care se scurgeau spre vest.

Solurile predominante, sunt cele din grupa cernoziomurilor, cu un bogat conținut de humus care asigură o fertilitate ridicată. O foarte recentă lucrare, efectată în partea de sud – est a cartierului, pe terenul unde s-a înălțat

⁴⁷ AN Arad, *Fond PMA, D 15/1949*, fila 36.

marele Centru Comercial *Galleria*, a scos la iveală detaliul geologic, că stratul superior al solului actual este relativ subțire, de numai 2 m, căruia îi corespunde o vârstă de aproximativ, 25.000 de ani. El este așezat pe o placă de lut groasă de aproximativ 5-6 metri.

Culoarea închisă a acestora determină și o încălzire mai puternică pe timpul zilei alături de o conductibilitate termică redusă, provocând amplitudini termice diurne mai ridicate. Pe suprafețe mici se mai întâlnesc soluri brun – roșcate de pădure, lăcoviști în locurile unde apele freatice sunt mai la suprafață. Pe aceste suprafețe temperatura aerului este mai scăzută datorită evaporăției puternice.

3. Hidrografia

După uscarea Lacului Panonic, pe suprafața sa, presărată cu mlaștini și ochiuri de apă, s-a dezvoltat o rețea hidrografică, dezorganizată și instabilă al cărei curs, se schimba, în funcție de adâncimea zonelor tectonice, și în raport cu tipul de sedimentare: fluviatilă, lacustră sau eoliană. Prezența unor brațe părăsite ale Mureșului, indică divagarea apelor, pe suprafața bombată a conului de dejecție. Pe alocuri acesta a suferit înălțări, datorită aluviunilor bogate, astfel că, între albiile suspendate, se întâlnesc terenuri mai joase, mlăștinoase, cu nivel freatic la suprafață

Astăzi, hidrografia este reprezentată prin, albia majoră și Lunca Mureșului, aflată la 7 km spre sud, Băile Termale din proprietatea CARP în sud, sistemul de canale, apele freatice și pluviale locale. Formațiunile acvifere din această zonă, sunt cuprinse, din punct de vedere geologic, în cuvertura sedimentară a Bazinului Panonic, al cărui fundament este constituit, din formațiuni cristaline, eruptive, sedimentare, paleozoice și mezozoice. Levantinul, a dat primele semne de ridicare a gradului geotermic, iar trecerea în Dacian și Pontianul superior, se remarcă prin temperatura ridicată a apelor de adâncime, pe axa est-vest: Rovine – Pecica – Ceala – Arad – Lipova.

În ceea ce privește apele freatice și pluviale, se constată că, suprafețe mari din Câmpia de Vest, sunt pline de cursuri ale Mureșului și meandre părăsite, puse în evidență și de bălțile și zonele înmlăștinite, cu exces de umiditate, din nordul Gaiului.⁴⁸ Este cert faptul, că principalele canale din zona de câmpie a Mureșului: Ier⁴⁹ (Szarazer, Foișor), Matca, Valea Seacă, Mureșul Mort, Zădărlacul, Valea Sânleani și chiar Aranca, cu ape temporare în prezent,

⁴⁸ După lingvistul I.I.Rusu, *Mureșul*, numit în izvoarele literare antice – *Marisia*, poate însemna în limba traco-dacică: mlaștină.

⁴⁹ Ier, Eriu, derivă etimologic din ierugă (erugă), adică gărlă corectată, săpată (Vezi Ieruga Ghepsis, Ieruga Miniș, etc.)

Băile CARP, 1970

reprezintă vechi albiile secundare ale acestui râu. Râul Ier (Szaraser, Foișor) de pe Câmpia Aradului și care traversează suprafețele din nordul Gaiului, face parte, efectiv din Bazinul hidrografic al Mureșului, cu mențiunea, că, cea mai mare parte, se află pe teritoriul Ungariei⁵⁰. Hidrogeologic, Gaiul se situează, astăzi, la distanță, relativ mare de Mureș, iar alternanța straturilor cu permeabilități diferite, formează un sistem etajat de ape subterane în adâncime. În consecință, nivelul apei freatice prezintă variații dependente nu atât de nivelul râului, cât mai ales de regimul și volumul apelor din precipitații, de cantitatea de apă din canale, iar mai nou, de pierderile din rețelele de apă industrială și menajeră, aflate în subteran.

În definirea aspectului actual al zonei, un rol important îl are și factorul antropic, care a dus la schimbarea peisajului și creșterea suprafețelor, ocupate cu agrosisteme intensive.

Deoarece existau întinse suprafețe depresionare, cu pantă redusă sau lipsite de pantă, primăvara, era frecventă bălțirea apelor, care, neavând scurgere, stagnau, până la evaporarea din sezonul cald. Scoaterea terenurilor de cultură, aflate sub influența apelor stătătoare, s-a realizat prin ample lucrări de hidroameliorații, îndiguiri și canalizări. Astfel, prin drenarea solului, mari suprafețe de terenuri înmlăștinite, au fost secate în bună măsură, devenind cultivabile. În prezent, în intravilanul Gaiului, mai există, totuși, zone

⁵⁰ Din *Districtul Hidrografic* (DH) al Mureșului, face parte și *Bazinul Aranca*, deși nu este afluent al acestuia, ci unul de gradul I al Tisei.

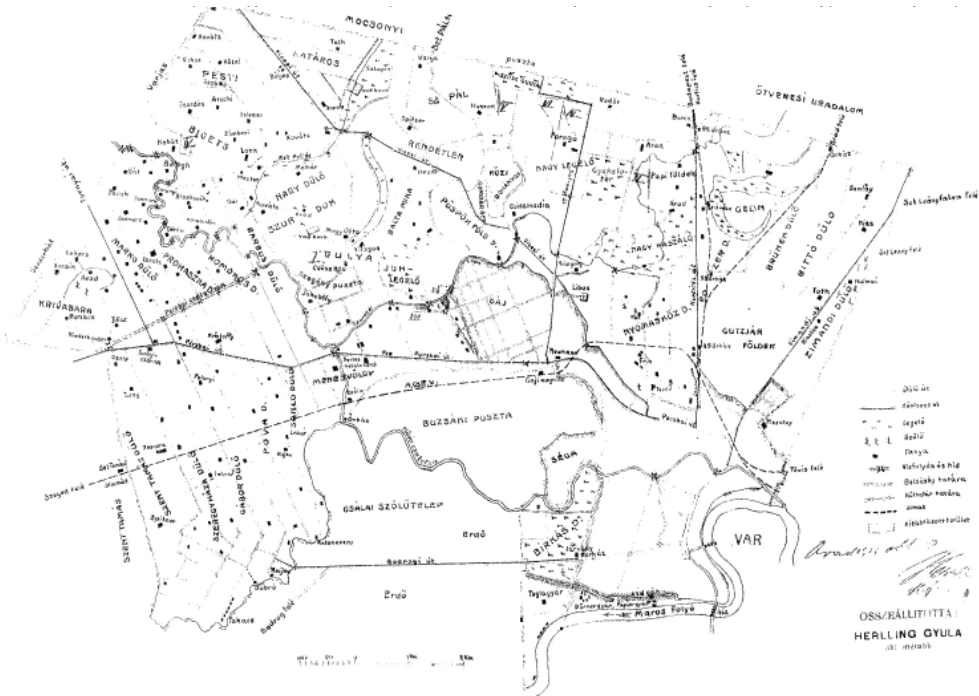
inundabile cu apă pluvială. În principal, acestea se află, pe suprafețele cuprinse între străzile Bogdan Voievod și Tribunalul Corcheș – Tenețchi și la nord de acestea, până la strada Anton Pann.

Măsurile luate pentru înlăturarea acestor ape, au început în urmă cu 300 de ani, imediat după instalarea Administrației austriece în Banat și s-au executat cu precădere în partea de nord a Mureșului. Ele au constat, pe de o parte, în construirea unui sistem de canale, dotate ulterior cu stații de pompare, iar pe de alta, în săparea și întreținerea unei rețele dense de șanțuri și rigole. Intervențiile ingineresti, din perioada 1717-1756, au continuat cu intensitate remarcabilă în anii, 1845-1872⁵¹ și 1890-1900. Sistemul Ier, s-a adaptat la un braț părăsit al Mureșului, același cu cel care a fost folosit inițial pentru amenajarea Canalului Matca. După 1900, pe Canalul colector de la Vârșand și Zerind au fost construite stații de pompare, acționate de motoare cu abur. Lucrările din perioada 1938-1939 și apoi în 1970-1980, au avut rol prioritar, cu un efect major: reducerea suprafețelor apelor curgătoare și stagnante, anihilarea viiturilor, secarea incintelor mlăștinoase și a zonelor stufărite, eradicarea terenurilor inundabile cu apele temporare. Ele au ținut cont și de interesele strategice ale armatei. Astfel, în preajma și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, lucrările au fost conduse direct de către autoritățile militare, prin Corpul VII Armată, Comandamentul Geniului și Serviciul local al Apelor din Arad⁵². Astfel, în toamna anului 1939, au fost săpați peste 400.000 mc la canalele de legătură Arad-Gai-Șimand-Păuliș-Utviניș și Matca, de către locuitorii, care nu erau supuși obligațiilor militare, cu vârsta cuprinsă între 18 și 60 de ani, din Gai, Sâmpaul, Sânleani, Livada, Zimand-Cuz, Andrei Șaguna, Sâmbăteni, Mândruloc, Cicir, Glogovăț, Ghioroc, Păuliș, Miniș, Barațca, Seleuș, Pâncota, Mâsca, Galșa, Șiria, Covăsânț, Cuvin și altele. Ele au continuat, în 1942, cu detașamentul de muncă Păuliș – Matca compus din evrei, comandat de col. Vitcu I. Astfel, bazinul Hathaz-Putri cu 2.246 ha, care cuprinde subbazinele: Șofronea, Gai, Sâmpaul, Ier-malul drept – Gai, Putri, Ier malul drept – Variașul Mare, Turnu, a fost conceput, nu numai să dreneze solurile din nordul municipiului, în pericol de a fi bălțite în urma ploilor, ci și cu un rol strategic, de apărare a teritoriului. Unele din ele, și-au dovedit eficiența ca șanț de apărare împotriva carelor blindate, în timpul luptelor din septembrie 1944 din zona Păulișului.

Principalele canale, se învecinează spre nord – nord-vest cu bazinele: Dorobanți (2286 ha), Țiganca (1270 ha) și Cutaș (3193 ha), unde se află canalele: Hathaz, Jakobfi, Țiganca, Cutaș și altele de mai mică importanță.

⁵¹ Lucrările din această perioadă au fost cele mai ample. Prin tăierea a 33 meandre, a crescut panta și viteza de scurgere a râului, fiind astfel, mai coborât nivelul apelor, din Mureș, cu 1 m.

⁵² *Ordonanța* nr. 40438/1939, în *Buletinul Municipiului Arad*, nr 45/ 16 oct. 1939, p. 5.

Schița principalelor terenuri joase

vest, prin Lunca Mureșului, paralel cu râul, în care-și varsă apele în amonte de Pecica. Alte canale din sistem, de mai mici dimensiuni, sunt: Forgacea, Orezăriei, Sederhat, Zâna, Sionda, Variașul Mic, Fabrica de câneapă Nădlac și altele.

În prezent, întregul sistem de canale, cu o lungime de 65 km, acoperă o suprafață de 530 km pătrați⁵⁴.

Numeroasele stații de pompare, cu debite diferite: Hathaz – 2 metri cubi/secundă, Variașul Mare – 0,58 metri cubi/secundă, Turnu – 0,3 metri cubi/secundă, CAP Gai – 0,18 metri cubi/secundă etc., erau folosite atât pentru desecare cât și pentru irigarea culturilor de legume și orezării.

⁵³ *Mureșelul* – Un canal săpat pe un vechi braț al Mureșului, care pornește din dreptul Zonei 300 – Micălaca și traversează municipiul pe direcția est-vest. A fost întubat în 1970, în capătul străzii Praporgescu, pe traseul: Uzina Electrică, Catedrală, Pădurice, str. Banul Mărăcine, Spitalul de Copii, ieșind la suprafață în dreptul Complexului Comercial Jackson, urmându-și cursul, deschis, spre Ceala. A fost folosit pentru a alimenta cu apă Uzina electrică și Fabrica de zahăr din Mezohegyes (Ungaria), dar și pentru a colecta deșeurile Indagrării și a Complexului de îngrășare a porcilor, din Ceala.

⁵⁴ Raularian Rusu, Organizarea spațiului geografic, în Banat, Timișoara 2007, p. 127.

După anul 2000, pe baza unor Contracte transfrontaliere, realizate între România și Ungaria, ANIF Arad⁵⁵, se obliga, să asigure prin prestarea unor servicii specifice de îmbunătățiri funciare, transferul prin Canalul Ier, către orașul maghiar Mezohegyes⁵⁶, a unui volum anual, de aproape 2 milioane metri cubi de apă brută, de bună calitate. Livrarea urma să se facă conform programului stabilit de beneficiar, astfel încât, debitul comandat să nu depășească capacitatea de transport a sistemului, adică 700 l/sec. Prețul, a fost stabilit la 400 dolari SUA, la 1000 de metri cubi de apă livrată.

Apa pompată din Mureș în Canalul Mureșel (Mezohegyesi elovizcsatorna)⁵⁷, după ce traversează municipiul Arad, pe direcția est-vest, este transferată, printr-o stație de pompare, în Canalul *Ierul Legător*, de unde ajunge în Ier, curgând până la stația de pompare și servitute, de la intrarea în Turnu. După traversarea Fâșiei de graniță, Ierul intră în Ungaria, pe care o parcurge, până la Mezohegyes. Altfel, deoarece, localitatea se află pe o terasă mai înaltă a Mureșului, pentru aducerea apei direct din râu, ar fi nevoie, de 6-7 stații de pompare, fapt care ar mări costurile de exploatare a Fabricii de zahăr.

Pe de altă parte, Canalul Ier, constituie o importantă sursă de apă, creînd astfel, posibilitatea irigației în Gai, a peste 60 ha propice culturilor legumicole. Ecosistemele umede și foarte umede din Valea Ierului au creat suficiente suprafețe de pajiști naturale, cu iarbă abundentă și de bună calitate. Localnicii au fost obișnuiți cu această resursă naturală, fânețele fiind parcelate pe proprietari. Munca pentru ca terenurile să ajungă din regim foarte umed în, cel semiumed, a fost accentuată în timpul lucrărilor de desecare. Se poate admite că umiditatea excesivă de primăvară, datorată topirii zăpezilor și evaporației scăzute, poate compromite chiar și fânețele, dacă apa persistă. În aceste condiții, producția masei verzi scade, iar cositul și recuperarea fânului, devin anevoioase.

Drenarea terenurilor, împreună cu defrișarea masivă a pădurilor de luncă și popularea cu sisteme agricole, au avut însă și efecte negative asupra mediului, întreaga zonă devenind în această perioadă, silvostepă și apoi stepă

⁵⁵ *Administrația Națională de Îmbunătățiri Funciare Arad*, administratorul sistemelor de canale din Județul Arad

⁵⁶ *Mezohegyes*, orașel, cu câteva mii de locuitori, situat în S-E Ungariei, la 50 km de Vama Turnu, renumit prin cea mai mare herghelie. Ocupația de bază a locuitorilor, este agricultura, care în ultimii ani, s-a dezvoltat mai ales datorită apei furnizate de români prin Canalul Ier.

⁵⁷ În acest canal, se varsă prin tuburi din beton, toate apele pluviale din Arad. Obligația de curățare a lui era în sarcina Societății Fabrica de Zahăr din Mezohegyes (Mezohegyesi Csukorgyiar R.T.-Ungaria) În anul 1931 datorită neîntreținerii, nivelul fundului era cu 60-100 cm mai înalt decât cel original Acest fapt, are mare influență asupra scurgerii apelor pluviale din oraș, canalele împotmolindu-se, fapt reclamat de municipalitate (MOA, nr 14/6 aprilie 1931, D. 9517/1931).

Canalul Ier, în zona Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul

antropică. Dereglarea echilibrului umiditate-evapo-transpirație din sol, a condus la ridicarea nivelului freatic până la suprafață, fiind create astfel, alte întinse zone cu exces de umiditate. De asemenea, îndiguirile cursurilor de apă, inclusiv a canalelor, au produs și o aluvionare a lor, în această zonă, a câmpiei joase, apele fiind determinate să curgă aproape de suprafață. De aceea, în ultima perioadă, datorită lipsei de întreținere, a colmatării sistemului de canale, cu papură, stufăriș și alte plante de baltă, s-a ajuns însă în situația, ca în loc să apere, agroecosistemele, să producă stricăciuni. Aceasta, deoarece, prin ridicarea nivelului suprafeței sale acvatice, datorat depunerilor organice, s-a creat pericolul producerii unor inundații și pe suprafețele joase din zona Gaiului. O asemenea situație a fost constatată, în primăvara anului 1965, când Unitatea *Mureș-Matca*, administratorul canalului, după ce a instalat 3 moto-pompe pentru a scoate apa ce băltea pe suprafețele agricole din jur, după ce o deversa în canal, acesta inunda alte terenuri, peste digurile mult prea joase⁵⁸. De aceea, în 1967, cu ajutorul unităților militare din Arad, a muncitorilor de la Intreprinderea Industrială de Stat 7 *Noiembrie*, prin muncă voluntară,

⁵⁸ AN Arad, Fond CAP *Unirea Gai*, D 11/1965-1966, f. 220.

obștească, s-au săpat, încă 33.480 ml canale, pentru scurgerea apelor ce băltau pe terenurile joase, ale CAP *Unirea* din Gai, în suprafață de 130 ha și care erau frecvent inundate.

Stăpânirea și utilizarea rațională a apelor, prin scoaterea terenurilor de sub excesul de umiditate, reducerea disproporționată a Luncii Mureșului și a brațelor sale, realizate cu un singur scop și anume, redarea și valorificarea terenurilor prin sistemul agricol, au avut însă și efecte, distructive majore, asupra habitatelor naturale arhaice. Astfel, în paralel cu realizarea acestui obiectiv economic, au apărut urmările unui regim hidric deficitar, dispărând în proporție covârșitoare, biocenozele naturale, locurile de staționare și cuibărire a numeroase specii, de păsări. În urma acestor lucrări, în perioada 1957-1974 s-au dezvoltat primele semne pregnante ale deficienței hidrologice, manifestate prin restrângere suprafețelor stufărite, mlăștinoase, izolarea biocenozelor naturale, care erau înconjurate de cenoze străine, majoritatea agricole. După un șir de ani secetoși, colmatarea zonelor mlăștinoase s-a accentuat și odată cu aceasta a avut loc și degradarea calității apelor, ale căror ochiuri deschise, au fost invadate de vegetație.

În urma acestor lucrări hidrotehnice, bălțirile nedorite de suprafață au dispărut, iar revărsările Ierului nu au mai avut loc. Conform unor procese biologice complexe, determinate de modificarea biotopului, lanțurile trofice naturale au început să sufere, fiind supuse, fie remodelării și adaptării la noile condiții, fie, dispariției. În aceste condiții, gradul de ariditate în întregul sistem hidrologic al Văii Ierului, este în creștere. Apa, ca factor echilibrator în natură, nu mai poate tempera excesele climatice, nici genera sursele necesare ploilor locale și împrăștierea ritmului firesc de refacere a rezervelor freatice. În plus, datorită aruncării necontrolate a resturilor menajere și a altor produse din gospodărie, s-a ajuns ca pe anumite porțiuni, Canalul Ier să se situeze în clasa a II-a de calitate a apei așa cum a fost constatat în luna iulie, 2007⁵⁹.

Forările de mare adâncime din zonă, în vederea căutării și aducerii la suprafață a rezervelor de țitei, au afectat și ele, apele arteziene și izvoarele termale, astfel că, aceste resurse naturale, au început să se scurgă în adâncimi, în loc să se reverse la suprafață. Scăderea drastică a rezervelor de apă dulce subterană, influențează astăzi, aprovizionarea teritoriului cu apă potabilă, de bună calitate.

Pentru remedierea acestei situații ingrate și pentru asigurarea stabilității condițiilor existențiale ale florei și faunei, în special a populației de păsări, dependente de fluctuațiile sezoniere ale apelor și bălților de suprafață, este

⁵⁹ Au fost luate în considerare următoarele grupe de indicatori: Regimul de oxigen și nutrienți – clasa a V-a de calitate; Salinitate – clasa a III-a de calitate; Poluanți toxici specifici, de origine naturală – clasa I-a de calitate; Alți indicatori chimici relevanți – clasa a II-a de calitate, și altele.

Colmatarea canalului Ier

necesară o oarecare stabilitate a sistemului hidric – Ier. Se pare, că timpul lucrează însă în favoarea mlaștinii. Colmatarea sistemului hidrotehnic construit, permite încet, încet, refacerea capilarității solului întreruptă prin săparea canalelor și drenarea scurgerilor.

4. Clima

Arealul orașului este situat într-un topoclimat de câmpie, caracterizat prin altitudini reduse, extindere teritorială mare, uniformitate relativă, deschidere largă, în toate direcțiile, lipsa unor obstacole naturale, vegetație joasă, fapt care permite o bună circulație a aerului.

Clima regiunii este moderat continentală, cu variații de temperatură, mai accentuate, și precipitații mai reduse (500-650 mm). Vecinătatea Munților Apuseni, alături de precipitațiile locale mai ridicate și panta generală mică, explică densitatea relativ mare a rețelei hidrografice, păstrarea unor zone întinse de mlaștini și debitul bogat al râurilor, care curg lent. Mureșul, odată ieșit, la Păuliș, din ultimul său defileu, devine leneș, cu numeroase meandre

și înmlăștiniri, ostroave și grinduri, fapt care influențează unele elemente climatice ale Gaiului. Datorită evaporăției puternice din timpul sezonului cald, care implică consum de căldură, temperaturile din Lunca Mureșului sunt în general mai scăzute decât în oraș. Diferențele sunt mai evidente în zilele senine și calme de vară. Dar, odată cu mișcarea aerului, vaporii existenți deasupra râului, fiind purtați spre zonele marginale, influențează extinderea spațiului topoclimatic creat de râu. Iarna, atunci când Mureșul nu este înghețat, aerul rece, de deasupra apei, care este, relativ mai caldă, determină suprasaturarea aerului cu vaporii și formarea ceții, frecvente în apropierea râului.

Regimul anual al radiației solare, fiind repartizat omogen, datorită uniformității reliefului de câmpie, creează o distribuție mai uniformă a elementelor dinamice ale atmosferei, constatându-se existența unei clime temperat-continentele de tranziție⁶⁰. Nebulozitatea sau gradul de acoperire este în medie de 6,5. Din raportul șefului Pepinierei Ceala, despre *mersul vremii*, în luna martie 1937, rezulta, *că în prima decadă (1-10), temperatura era în creștere, cu o medie de 14 grade Celsius, cerul mai mult acoperit, direcția vântului NV-SE, precipitații – 14,5 mm. În decada a doua (10-20), temperatura, în scădere, cu o medie de 9 gr. C cea minimă oscilând, între 1,5 gr.C în 17 martie, la 10 gr. C, în zilele de 12, 15 și 20 martie. Cerul mai mult acoperit. Vântul suflă din spre NV, cu intensitatea 1-4. Decada a treia (21-31 martie), a fost mai rece decât precedentele. Cerul mai mult acoperit, iar direcția vântului diferită, cu intensitatea 1-5. În acest an, au mai fost înregistrate următoarele valori: 69 de zile cu ceață; 24 de zile cu vânt puternic; nopți geroase, 7 nopți geroase, cu temperatura minimă, sub 10 grade Celsius; 21 zile de iarnă, cu temperatura maximă de 0 grade Celsius; 74 zile de îngheț, cu temperatura minimă sub 0 grade Celsius; 90 zile de vară, cu maxima peste 25 grade Celsius; 90 zile tropicale, cu maxima peste 30 grade Celsius, 2 nopți tropicale, cu minima peste 20 grade Celsius, 74 zile senine, 137 zile noroase, 154 zile acoperite.*

Presiunea atmosferică medie este de 751,2 mm, cu o variație de la o zi la alta de 2,7 mm. Presiunea maximă absolută, de 768,4 mm a fost înregistrată la 1 ianuarie 1937, iar cea minimă, de 729,8 mm la 29 ianuarie 1937.

Temperatura medie multianuală cu valori de 10,6 grade Celsius și o amplitudine de 23,1 grade Celsius, este influențată și de mediul urban, din partea de sud-est al cartierului. Variația de la o zi la alta a temperaturii este în medie de 1,9 grade Celsius. Diferențele mai atenuate ale temperaturilor, în succesiunea lor anotimpurală, sunt determinate, atât de altitudinea scăzută a locului, cât și de forma plată a reliefului. Acest lucru este resimțit mai ales în sezonul rece, când diferențele față de Zona industrială a orașului, atinge

⁶⁰ Măsurători sistematice a elementelor climaterice, se fac începând din 1937, când a fost înființată Stația meteorologică de pe Aeroportul din Ceala, atunci fiind dat calificativ al anului: cald cu precipitații normale. (R. Coțoiu, 1939, *op. cit.*, p. 28).

valori inferioare de 8 – 10 grade Celsius. În lunile de primăvară, datorită frecvențelor invazii de fronturi vestice și sud – vestice, temperatura aerului, urcă brusc, fiind înregistrate în perioada dintre martie – aprilie creșteri ce depășesc 5,6 grade Celsius, pentru a junge în luna mai la 16 grade Celsius. Vara, ca urmare a creșterii intensității radiației solare la peste 15/cal/cm pătrat, determinată și de dominanța cerului senin, temperatura aerului depășește frecvent 20 grade Celsius. Toamna, când nebulozitatea crește, temperatura aerului, scade la 9-10 grade Celsius, ajungând în timpul iernii la o medie de 5 grade Celsius.

Valoarea medie anuală a umidității relative este de 76%, mai mare decât în centrul orașului, unde media temperaturii, este în general, mai ridicată. Cantitatea medie multi-anuală de precipitații este de 582 mm, cu maxima de 116 mm în noiembrie 1952. Lunile cele mai ploioase sunt: noiembrie (64,6mm), mai (59,3 mm) și septembrie (58,7 mm), iar cele mai secetoase sunt: iulie (25,9 mm), ianuarie (26,2 mm) și martie (29,5 mm). Durata medie a precipitațiilor este de 675 ore, din care: ploi 553 ore și ninsori 122 ore. La ploaia torențială din 17 mai 1937, care a durat 47 minute, au fost înregistrate 30,6 mm adică, 0,65 mm/minut. De fapt acest an și cel dinainte, au fost umezi. După opt luni de ploaie, mai raporta, șeful Pepinierii de Stat Ceala, a venit o perioadă de două săptămâni cu vânt și a permis lucrări, în puținele arături de toamnă ce s-au făcut în șubreda iarnă, 1936-1937. Iarna, grosimea medie a stratului de zăpadă, nu depășește 8,8 cm. Se mai constată că numărul zilelor cu precipitații egale sau mai mari de 0,1 mm este de 126, iar celor cu precipitații de peste 1 mm este de 90. În medie, sunt înregistrate 7 zile cu ninsoare, solul fiind acoperit cu zăpadă, în medie, 28 zile. Caracterul pluviometric al ultimilor 55 de ani (1954-2009), relevă faptul că 7 ani (1961, 1983, 1990, 1992, 1994, 2000, 2003), au fost excesiv de secetoși, 15 ani (1954, 1956, 1957, 1960, 1964, 1968, 1972, 1978, 1979, 1980, 1988, 1997, 2006, 2008, 2009), au fost normali iar 8 ani (1970, 1974, 1981, 1996, 1999, 2001, 2004, 2005) au fost excesiv de ploioși⁶¹.

În ceea ce privește circulația maselor de aer, mai frecvente sunt vânturile sud-estice (24,5%), din luna mai, urmate de cele sudice (16,8%), din noiembrie, nord – estice (14,9%), în luna mai, cele din nord (7,7%) și nord – vestice (7,2%), în iulie. Perioada de calm reprezentată prin 10,8%, este perturbată și de vânturile estice (7%), vestice (5,6%) și sud-vestice (5%). Intensitatea medie a acestora este de 2-5 m/sec, pe toate direcțiile. Anotimpural, frecvența vântului dominant, de S-E, situația se prezintă astfel: iarna – 12,3%, 12,24 zile; primăvara – 13,4%, 12,33 zile; vara – 13,4%, 9,67 zile; toamna – 11,7%, 10,65 zile.

⁶¹ Cristian Creț, *Relația dintre climă și calitatea aerului, în arealul orașului Arad*, (Teza de doctorat – manuscris), Oradea 2010, p. 86.

Perioada, anilor 1931-1932, este menționată mai ales pentru capriciile vremii, caracterizată prin toamne deosebit de răcoroase și secetoase, urmate de ierni bogate în zăpadă și înghețuri cu ploi reci în luna mai. Cantitatea enormă de zăpadă, topindu-se brusc a produs în 1932, inundații catastrofale ale Mureșului și mari băltiri ale terenurilor din Gai. La fel, anii 1947 și 1954, așa cum prezintă presa vremii, se caracterizează prin iernile foarte aspre, cu geruri puternice, resimțite de populație⁶².

Casă în Gai, desen de Gheorghe Docmanov

Pe acest areal, se pot identifica, mai multe sectoare topoclimatice, cum sunt: *Topoclimatul arealului cu clădiri rezidențiale*, sau localitatea propriu zisă, caracterizată printr-o omogenitate mai mare a suprafeței active. Astfel, în timpul zilei, la nivelul acoperișurilor este recepționată o mare cantitate de energie, care încălzește aerul din jur. Viteza vântului, suferă o reducere, datorită clădirilor, iar direcția e orientată de direcția rețelei stradale. Umezeala aerului, este mai redusă, în condițiile impermeabilității materialelor de

⁶² Vezi *Patriotul*, februarie, 1947 și *Flacăra Roșie*, ianuarie-martie, 1954.

construcție, astfel că evaporația este redusă. *Topoclimatul spațiilor verzi*, din jurul Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul, se caracterizează, prin valori mai scăzute ale temperaturii aerului și umiditate mai ridicată. *Topoclimatul platformei industriale* din vestul Gaiului unde temperatura erului este ușor crescută, iar umezeala relativă mai scăzută, datorită suprafețelor extinse ocupate cu betoane și clădiri industriale. Suprafețele impermeabile mari, determină, scurgerea rapidă a apelor pluviale, împiedecând evaporația, la care se adaugă, lipsa suprafețelor cu vegetație. *Topoclimatul triajului CFR*, Bujac, este caracterizat prin temperaturi mai ridicate, datorită prezenței șinelor de cale ferată și a vagoanelor metalice, care se încălzesc excesiv. Topoclimatul complexelor comerciale din sud-vestul Gaiului, înregistrează la temoeratura aerului valor cu 1-2 grade Celsius mai ridicate decât în spațiul periurban agricol, iar umezeala este mai scăzută. Acest lucru se datorează suprafețelor întinse ale spațiilor de parcare, impermeabile, clădirilor și circulației rutiere, care împiedică evaporația și lipsei vegetației. Topoclimatul agricol, caracterizat prin suprafețe mari ocupate mai ales de culturi cerealiere, unde absența construcțiilor și poluarea redusă, determină, o temperatură, mai scăzută cu până la 3 grade Celsius, față de centrul orașului. În aceste condiții, se dezvoltă curenți de aer, orientați spre oraș, care contribuie la aerisirea acestuia.⁶³

5. Flora și vegetația, fauna

Din punct de vedere geobotanic, suprafața, face parte din Regiunea paleartică, Subregiunea Euro siberiană, Subprovincia central Europeană, Provincia Panonică, Etajul de câmpie, Zona de silvostepă. Astfel, cu excepția treptei mai ridicate, de sub dealuri, unde au fost păduri deschise de stejari, există vegetație de stepă, mai apropiată însă, de componența fânațelor central – europene, decât de steпа cu graminee est – europeană. Acest lucru se datorează influenței climei mediteraneene, care se resimte din sudul Banatului, absența vânturilor dogorâtoare și nivelul ridicat al apelor freatice. Ca elemente floristice, ce caracterizează steпа de aici, notăm: *Agropyron cristatum*, *Bromus inermis*, *Poa Bulbosa*, *Cynodon dactylon*, *Euphorbia glareosa*, *Koeleria gracilis*, *Salvia pratensis*, *S. austriaca*, *S. aethiopsis*, ș.a. *Pe sărături*: *Camhorosma ovata*, *Atropis distans*, *Trifolium subterraneum*, *T. micranthum*, *T. ornithopodioides*, *T. angulatum*, *T. strictum*, ș.a.

Din punct de vedere al istoriei naturale, există încă controverse, dacă aceste elemente stepice, reprezintă relice ale fostei stepe, sau sunt ajunse pe

⁶³ Cristian Creț, 2010, *op. cit.*, p. 338.

Vegetație de stepă, în arealul Gaiului

aceste locuri într-o fază de stepizare.⁶⁴ Corespunzător, altor ipoteze⁶⁵, pajiștile de tip xerofil, reprezintă o continuare a stepei pontice, constituind vegetația instalată primar, în condițiile pedoclimatice ale zonei. Taxonii dominanți ai acestor fitocenoze sunt *Stipa* L. *Festuca* L., *Agropyron* Gaertn., care împreună cu însoțitoarele, î-și au originea certă în refugiul aralo-caspic. De aici speciile au imigrat spre vest, populând treptat în postglaciar (preboreal), stepele Ucrainei, Basarabiei-Moldovei, Dobrogei, Munteniei, Olteniei, precum și zonele stepice ale Ungariei, Câmpiei Crișurilor și Banatului. Caracteristica principală a alianței acestei asociații este *Festuco upicola* Neuffel 1858, derivat în aceste teritorii din *Festuca valesiaca* Schleich.

Între zona pădurilor din câmpia piemontană subcolinară și cea a stepei, în cea mai mare parte antropogenă, se întinde fâșia silvostepii. Aceasta, este limitată de linia, care pornește, de la poalele Dealurilor Vestice, până la Moravița, apoi spre Buziaș, Timișoara, Lipova, trece prin vestul Aradului și continuă spre Chișineu Criș, Zerind, Salonta.⁶⁶ Suprafața, cuprinde în în-

⁶⁴ P.C. Popescu, *Aspecte din vegetația Banatului*, în: Societatea de Științe Naturale și Geografie, „Comunicări de Botanică (1957-1959)”, București 1960, p. 105; Alexandru Borza, *Vegetația Banatului, în timpul Romanilor*, in: Bul. Gr. Bot. și Muz. Bot. Univ. Cluj, vol. XXIII, 1943.

⁶⁵ Ioan Virgiliu Oprea, Valeria Oprea, *Vegetația zonală din Câmpia Banato-Crișană, din Estul Câmpiei Tisei*, în: „Armonii naturale”, Muzeul Județean Arad, Arad, 1996, p. 45.

⁶⁶ S. Pașcovschi, *Contribuții la studiul silvostepii din Banat*, Academia RPR, Buletinul, „Biologie – Agricultură”, Tom IV, nr. 3, iulie-septembrie, București, 1952.

tregime cernoziomul degradat și într-o mai mică măsură soluri brune. În trecut, suprafața ocupată cu păduri de stejar, în această zonă, a fost mult mai mare. Însăși denumirea de Gai (Dumbravă) a teritoriului dovedește acest lucru. În *Ridicarea Iosefină* din 1770, suprafața din nordul canalului *Ier* (Szaraszer) era încă ocupată cu pâlcuri forestiere. Reminescențe ale unei păduri naturale din stejar, se mai puteau observa, în urmă cu două decenii, în nord-vestul cartierului, unde vegetația lemnoasă mai era reprezentată, până în 1990, prin păduricea *Harvan Hold* și *Gulea Mare* (Drumul Iratoșului) În rest, vegetația lemnoasă din câmpia joasă, dezvoltată nu departe de cursul Mureșului, pe soluri din grupa lăcoviștilor, era alcătuită din specii de esență tare în amestec cu altele, în care domina stejarul (*Quercus robur*), apoi, frasinul (*Fraxinus excelsior*), ulmul (*Ulmus foliacea*), jugastrul (*Acer campestre*), salcâmul sau pănarul (*Robinia pseudoacacia*) gladișul (*Acer tataricum*), păducelul (*Crataegus monogyna*), salba moale (*Euonymus europaea*), lemnul câinesc (*Ligustrum vulgare*), socul (*Sambucus nigra*), rugul (*Rubus sp.*), măcieșul (*Rosa canina*), hameiul (*Humulus lupulus*), așa cum era păduricea din Balta Mică.

Vegetație de baltă în intravilanul Gaiului

Vegetația ierboasă din rariști și poeni este alcătuită din din specii adaptate solurilor cu umiditate ridicată și slab sărăturate, cum sunt: coada vulpii (*Alopecurus pratensis*), stelița (*Aster tripholium*), smeoaia (*Seseli sp.*), ștevia (*Rumex stenophyllus*), timoftica (*Phleum pratense*). Deși suprafața ocupată cu pajiști, s-a micșorat, înainte, ele erau destul de întinse.

Teritoriul din nordul Gaiului, fiind străbătut de multe canale, care au alcătuit în trecut un întreg sistem de scurgere a apelor, dintre care domină Ierul (*Szaraszer*), unde apa bălțește în tot cursul anului. Aici pot fi întâlnite specii plutitoare nefixate ca: otrătelul de baltă (*Utricularia vulgaris*), iarba broaștelor (*Hydrocharys morsus ranae*), lintița (*Lemna minor*, *L. trisulcata*) sau fixate ca broscărița (*Potamogeton natans*), cucuta de apă (*Cucuta virosa*), pufulița (*Epilobium hirsutum* L., *E. tetragonum* L.), trestia (*Phragmites communis* Trin.), stuful (*Phragmites australis*), papura (*Typha latifolia*), rugina (*Juncus compressus* Jacq.), cervana (*Lycopus exaltatus* L.) ș.a. Prin tăierea vegetației arboricole, unele locuri s-au mlăștinizat și sărăturat, suprafețele fiind reprezentate prin *Tamarix pallasii*, *Crataegus monogyna*, *Pirus communis* ș.a.

Pășunile și fânețele de pe cernoziom, sunt în marea lor majoritate ruderizate, speciile valoroase pentru nutreț, fiind eliminate de buruieni. În lăcoviști, pe terenuri, care, în general, nu pot fi folosite pentru agricultură, ele ocupă o suprafață mai mare.

Cea mai mare din suprafața extravilanului, este ocupată de agrosisteme, alături de care se întâlnește vegetația ruderală. Din această grupă geobotanică, pe cernoziom se întâlnesc peste 250 de specii, mai frecvente fiind: *Achillea setacea*, *A. collina*, *Aegilops cylindrica*, *Agropyron repens*, *Amarantus retroflexus*, *Bromus inermis*, *Carthamus lanatus*, *Cynodon dactylon*, *Salsola ruthenica*, ș.a. iar pe lăcoviști: *Rumex crispus*, *R. pulcher*, *R. stenophyllus*, *Bidens tripartitum*, *Roripa austriaca*, *Alopecurus pratensis*, *Lycopus europaeus*, *Ranunculus sardous*, ș.a. În culturile de toamnă, principalele specii de buruieni, nelipsite sunt cele din grupa anualelor de iarnă ca: neghina (*Agrostemma githago*), nemțisorul (*Delphinium consolida*), macul de câmp (*Papaver rhoeas*), piciorul-cocoșului (*Ranunculus arvensis*, *R. arvensis*, var. *tuberculatus*), laptele-câinelui (*Euphorbia virgata*), albăstrița (*Centaurea cyanus*), mazăricea (*Vicia striata*, *V. pannonica*, *V. villosa*), ș.a. Pe lângă acestea, vegetează buruienile tomatice, care ierneză asimilând sub zăpadă, ca urda vacii (*Lepidium draba*), pungulița (*Thlaspi arvense*)⁶⁷ ș.a.

Buruienile culturilor de primăvară sunt cu deosebire: mazăricea (*Vicia sativa*, *V. sativa* var. *augustifolia*), rapița sălbatică (*Sinapis arvensis*), odosul

⁶⁷ P.C. Popescu, G. Bujorean, *Contribuții la studiul vegetației din partea de vest a Banatului*, în Academia RPR, Baza de cercetări, Timișoara, „Studii și cercetări științifice”, Seria științe agricole, 1-2, Tomul IV, Timișoara 1957, p. 112.

(*Avena fatua*), ș.a. Miriștile diferitelor culturi, fiind asemănătoare din punct de vedere ecologic și apropiate în același timp de unele prășitoare cu talie mică, după secerat, când suprafața rămâne descoperită, aici se dezvoltă: busuiocul câmpului (*Stachys annua*), grâul prepeliței (*Melampyrum barbatum*), tămâița (*Ajuga chamaepytis*), mohorul (*Setaria viridis*, *S. glauca*) hrișca deasă (*Fagopyrum convolvurus*), ș.a.

În culturile prășitoare, unde se creează un mediu deosebit de variat față de celelalte culturi, crește: pălămida (*Cirsium arvense*), știrul (*Amarantus retroflexus*, *A. albus*), loboda nebună (*Chenopodium album*), volbura (*Convolvulus arvensis*), puturoasa (*Diplotaxis muralis*), meișorul roșu (*Digitaria sanguinalis*), iarba bărboasă (*Echinochloa crus-galii*), busuiocul câmpului (*Stachys annua*), ș.a.

Îmburuienarea plantelor perene din fânețe se face mai ales cu pătlagină îngustă (*Plantago lanciolata*), iar a pășunilor cu: scaiul dracului (*Eringium campestre*), spinul (*Carduus nutans*), osul iepurelui (*Ononis spinosa*) ș.a.

O vegetație aparte, este întâlnită, în bălțile locurilor joase și în canalele, pline cu apă, în sezoanele umede. Ecotipurile respective, sunt populate frecvent de cenozele natante ale asociațiilor *Lemnetum minoris Soo 1927*⁶⁸, *Polygonetum amphibii (natans) Soo 1927*⁶⁹, *Caricetum vesicariae Chouard 1924*⁷⁰, sau *Phragmitetum australis (gams 1927) Schmale 1939*⁷¹.

Fauna a evoluat, în perioadele istorice, în funcție de variațiile climaterice și factorul uman. Ea este mobilă și se poate adapta mult mai ușor decât flora. În cuaternar, care poartă amprenta unei clime reci și a vegetației de silvostepă, contemporan omului primitiv, a fost rinocerul blănos – *Rhinoceros (Caelodonta antiquitatis)*, un animal masiv și greoi, ierbivor, cerbul lopătar gigantic – *Cervus (Megaceros euryceros)*, care trăia pe aceste locuri, în turme

⁶⁸ Din asociație, fac parte, *Lemna minor*, ca specie dominantă, însoțită de hidrofitele: *Callitriche palustris*, *Galium palustre*, *Alisma lanceolatum*, *Lycopus europaeus*, *Juncus effusus*, *Glyceria fluitans*, *Eleocharis palustris*, ș.a. (Aurel Ardelean, *Flora și vegetația județului Arad*, București, 2006, p. 369)

⁶⁹ Specia caracteristică și dominantă a asociației, este *Polygonum amphibium f. aquaticum*, care acoperă în întregime luciul apei, însoțită de *Lemna minor* și izolat de speciile hidrofile: *Alisma plantago aquatica*, *Sparganium erectum*, *Iris pseudacorus*, *Typha angustifolia*, *onanche aquatica* (Aurel Ardelean, 2006, *op. cit.*, p.381).

⁷⁰ Alături de specia edificatoare – *Carex vesucaria*, apar, *Eleocharis palustris*, *Carex vulpina*, *galium palustris*, *Carex rostrata*, *Lysimachia vulgaris*, *Rorippa silvestris*. (Aurel Ardelean, 2006, *op. cit.*, p. 375).

⁷¹ Asociație bistratificată, formată din *Phragmites australis* (primul strat) și *Oenanthe aquatica*, *Typha latifolia*, *Carex pseudocyperus*, *Butomus umbrillatus*, *Poa palustris*, *Eleocharis palustris*, *Alisma plantago-aquatica*, *Poa trivialis*, *Lycopus europaeus*, *Lysimachia vulgaris*, *Iris pseudacorus*, *Rorippa austriaca*, *Juncus effusus*, *Lythrum salicaria*, *Equisetum palustre* (stratul al doilea); Aurel Ardelean, 2006, *op. cit.* p. 371.

mari, bourul (*Bos primigenius*), zimbriul sau bizonul primitiv cuaternar (*Bison priscus*)⁷². Cea mai bogată în fosile de *proboscidiieni* este terasa superioară a Mureșului, cu grosimi de 5-15 m, aparținând pleistocenului superior. Resturi de oase, ale mamutului – *Elephas (Mammuthus) primigenius*, au fost descoperite în balastiera Ceala (1985), Ghilinu Mare (1985, 1986), Aradul Nou (1989) și în alte localități din județul Arad⁷³. Animale înalte de până la 4 m, masive, cu păr bogat pe corp, au trăit în turme, cu un mare număr de exemplare.

Cert este faptul că în epoca bronzului și cea dacică, este semnalată existența, prin urmele arheologice descoperite, a moluștelor acvatice *Unio pictorum* și *Unio crassus*, dintre pești, a crapului (*Cyprinus carpio*), iar dintre mamifere: a ursului (*Ursus arctos*), lupului (*Canis lupus*), mistrețului (*Sus scrofa ferus*), care, în vechime, era ceva mai mic, decât cel contemporan, a cerbului (*Cervus elephus*), care, pe aceste locuri, era mai masiv decât cel din Europa Centrală, căpriorului (*Capreolus capreolus*), bourului (*Bos primigenius*)⁷⁴.

Fauna contemporană⁷⁵, se caracterizează prin prezența speciilor: melcul (*Helix pomatia*), brotăcelul (*Hyla arborea*), broasca verde (*Rana esculenta*), broasca râioasă (*Bufo bufo*), buhaiul de baltă cu burta galbenă (*Bombina bombina*), tritonul comun (*Triturus cristatus*), șopârla cenușie (*Lacerta agilis*), șarpele de casă (*Natrix natrix*), cioara (*Corvus corone*), coțofana (*Pica pica*), gaița (*Garrulus glandarius*), pițigoii mare (*Parus major*), gaia neagră (*Milvus migrans*), popândăul (*Spermophilus citellus*), șoarecele de câmp (*Microtus arvalis*), popândăul (*Spermophilus citellus*), iepurele de câmp (*Lepus europaeus*) etc.. În perioada interbelică, încă mai puteau fi zărite în nordul extravilanului, cârduri de dropii (*Otis tarda*), ale căror nuclee erau în zona Zerind-Șimand. Aflată astăzi, în pragul dispariției, această pasăre, de mărimea unei curci, popula în urmă cu un secol, întreaga Câmpie de Vest și Banatul. În prezent, flora și fauna sunt cele specifice silvostepii, respectiv a agroecosistemelor cerealiere. Din categoria speciilor rare pentru flora României, se întâlnesc: *Rumex Kernerii*, *Euphorbia vegetalis*, *Sedum caespitosum*, *Trifolium angulatum*, *Lidernia procumbens*, *Succisella inflexa*, *Cirisium brachicephalum*, *Spartanium minimum*, *Hysciamus albus*.

⁷² George Iuga, *Mamifere mari din cuaternar, de pe raza Județului Arad*, în *Ziridava XV-XVI*, Arad, 1987, p. 509-511.

⁷³ George Iuga, *Răspândirea proboscidiienilor în Câmpia Aradului*, în *Museum Arad*, „Armonii naturae II”, Arad, 1998, p. 187, 188.

⁷⁴ Ion Horațiu Crișan, *Ziridava, CCEs*, Arad, 1978, p. 275.

⁷⁵ În împrejurimile Pecicăi, au fost identificate, 386 specii de animale, din care 138 – nevertebrate și 248 – vertebrate, remarcându-se dominanța insectelor, respectiv, a păsărilor (Cristian Moldovan Bodi, Ioan Moldovan, *Pecica și împrejurimile*, Arad, 2011, p. 31.

6. Agrosisteme

Fertilitatea pământului a dus la cultivarea lui integrală, astfel că în 1989, urmele vegetației naturale originare, au fost mult restrânse.

Ocupația de bază a locuitorilor, fiind agricultura, agrosistemele Gaiului, erau organizate în 1990, pe o suprafață de 5.678,01 ha, din care: 4648,10 ha – teren arabil, 203,72 ha – fânețe, 517,56 ha – pășune, 25 ha – livezi, 1,56 ha – păduri, 282,07 ha, fiind neproductiv. Pe suprafețe mari, se cultivau cerealele: grâu de toamnă, porumb, orz, ovăz, secară, care au constituit principalele culturi. tutunul, inul, cânepa, sfecla de zahăr, plantele oleaginoase, furajere și zarzavaturile. În anul 1940 a fost introdusă cultura orezului, dar, după două decenii, de încercări, uneori chiar cu succese importante, s-a renunțat la ea. De asemenea, după 1990, s-a renunțat la cultura plantelor tehnice: tutun, plante textile și oleaginoase, sfecla de zahăr. În ceea ce privește ramura zootehnică, existau vechi preocupări pentru creșterea bovinelor, porcinelor, ovinelor, a cailor și păsărilor de curte. Micile gospodării private, familiale, foloseau sistemul pastoral, în timp ce fermele sistematice, au adoptat încă din 1880, până în 1990, sisteme intensive de producție. Erau de asemenea frecvente gospodăriile familiale, cu amenajări speciale pentru cuibăritul porumbeilor, stupărit și creșterea viermilor de mătase.

Înlocuirea vegetației spontane, cu agrosisteme

Activitățile economice din zonă, lucrările agricole, au devenit importanți factori de stress și modificare a habitaturilor, cu modificări profunde în dezvoltarea efectivelor de animale. Simpla cosire, recoltarea și transportul fânului, chiar când se realiza în echipe de 2-3 oameni, cu căruța trasă de cai, zgomotul și mișcările iminente acestei activități, lasă urme grave, în ceea ce privește disconfortul și stresul animalelor din preajmă. În agrocenoze predomină rozătoarele, care se adaptează deosebit de repede, și se înmulțesc vertiginos, datorită hranei îmbelșugate. Păsările sunt foarte răspândite, cele mai cunoscute fiind: ciocârlia de câmp (*Alauda arvensis*), ciocârlanul moțat (*Galerida cristata*), prepelița (*Coturnix coturnix*), ortolanul (*Emberiza hortulana*), codobatura albă (*Motacilla alba*) și fâsa de câmp (*Anthus campestris*), ultimele trei fiind pe lista speciilor ocrotite. În timpul migrațiilor, numărul speciilor crește, la acestea adăugându-se și cele prădătoare.

Periodic, se acționa, pentru limitarea numărului de ciori (*Corvus corone*), ale căror colonii, se dezvoltau impresionant în lunca Mureșului. În 1937, se semnala faptul, că în fiecare seară, se trag din spre Zădăreni, ca niște nori, stoluri uriașe de ciori, care atunci când zboară, întunecă soarele⁷⁶. Drept urmare, în ianuarie și februarie s-a acționat pentru otrăvirea cu stricnină a acestor zburătoare. Populația a fost avertizată, prin batere cu toba, și anunțuri repetate, pentru evitarea accidentelor. Ciorile căzute, după o verificare permanentă, trebuiau îngropate la adâncimea de 0,5 m. Situația s-a repetat în anii următori, fiind solicitat și sprijinul organizațiilor de vânatoare, fiind instituit chiar un sistem de recompense.

O parte a animalelor s-a adaptat la prezența omului, trăind în apropierea lui, pe lângă casă, în grădini și livezi. Așa sunt: vrabia de casă (*Passer domesticus*), guguștiucul (*Streptopelia decaocto*), rândunica (*Hirudo rustica*), mierla neagră (*Turdus merula*), pițigoii mare (*Parus major*), iar dintre mamifere: șoarecele de casă (*Mus musculus*), cârțița (*Talpa europaea*).

În prezent, prin urbanizare, caracterul preponderent agricol al Gaiului, a fost înlocuit, cu preocupări din domeniul industriei și al serviciilor. Aspectul vechii suburbii, rurale, s-a schimbat, prin asimilarea beneficiilor contemporaneității.

7. Parcuri, spații verzi, zone de agreement

În mod cert, primul parc și loc de agreement din Gai, a fost amenajat, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, odată cu edificarea ansamblului monumental, *Sfântul Simion Stâlpnicul*. Fostă reședință episcopală, corespunzător obicei-

⁷⁶ Știrea, 18 august 1937.

iurilor vremii, acesta s-a realizat prin prelucrarea unei suprafețe forestiere, după tiparele planurilor de grădini medievale. Probabil el se caracteriza, prin monotonie în sortimentație și rigiditate a traseelor, lipsă de varietate, dispoziție aproape simetrică a plantației și aleilor, așa cum au fost concepute de altfel, parcurile tuturor conacelor din apropiere: Șofronea, Șimand, Udvișiș, Macea. Introducerea speciilor exotice era anevoioasă, în acele vremuri, datorită materialului biologic rar, lipsa tehnologiilor de aclimatizare și a specialiștilor. Este posibil să fi apărut și exprimări, ale unor concepții mai rafinate aparținând, Renașterii, Clasicului francez sau Barocului austriac, dar nu sunt dovezi. Conform obiceiului, pentru împodobirea bisericii și chiar în desfășurarea serviciului divin se foloseau florile și plantele ornamentale. Obținerea lor presupune însă, existența unor suprafețe de teren special destinate cultivării lor. După anul 2000, în curtea Ansamblului monahal, a fost amenajat un nou parc, rod al unei inițiative private, bogat sortimentat, cu specii de arbori și arbuști, în mare parte, cultivați⁷⁷.

De asemenea, încă de la sistematizarea cartierului, pe străzi, au fost plantate, lângă trotuare, alături de pomi fructiferi, în special pruni, nuci, exemplare de dud (Piața Sfântul Ioan), tei, salcâm,

În perioada interbelică, au mai fost amenajate diferite suprafețe, sub forma unor spații verzi, plantate cu arbori și arbuști: Pavilioanele Aviației⁷⁸, Grădina Cinematografului *Solidaritatea*, Piața Sfântul Ioan, Școala de Jos (duzi, trandafiri), iar după 1950, Parcul din fața Bisericii Ortodoxe Sârbe. Ele, s-au degradat, datorită îmbătrânirii și nepăsării.

În 2011, au fost identificate pe suprafața cartierului, 163 spe-

Parcul Mănăstirii Sfântul Simion Stâlpnicul

⁷⁷ Pe larg, la capitolul *Ansamblul monumental, Sfântul Simion Stâlpnicul*.

⁷⁸ Pe larg, vezi la capitolul *Pavilioanele Aviației*.

cii de arbori și arbuști, din care 36 – Gymnospermae și 127 Angyosparmae⁷⁹, după cum urmează:

Gymnospermae: *Abies alba* Mill (Brad), *Abies concolor* (Gordon) Lindl. ex Hildebr. (Brad argintiu), *Abies nordmanniana* (Steven) Spach (Brad de Caucaz), *Cedrus atlantica* (Endl) Manetti ex Carriere (Cedru algerian), *Cedrus ssp.* (Cedru), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. (Chiparos de California), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. „*Aurea*” (Chiparos de California auriu), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. „*Columnaris*” (Chiparos de California columnar), *Chamaecyparis lawsoniana* (A. Murray bis) Parl. „*Elwoodii*”, *Chamaecyparis pisifera* (Siebold & Zucc. Endl. „*Boulevard*”, *Cupressus arizonica* Greene (Chiparos de Arizona), *Juniperus x media* Van Melle „*Pfitzeriana Glauca*”, *Juniperus chinensis* L. (Ienupăr chinezesc), *Juniperus communis* L. (Ienupăr comun), *Juniperus horizontalis* Moench. (Ienupăr orizontal), *Juniperus horizontalis* Moench. „*Blue Chip*”, *Juniperus virginiana* (Ienupăr de Virginia), *Larix decidua* Mill. (Larice, Zadă), *Picea abies* (L.) H. Karst. (Molid), *Picea glauca* (Moench.)Voss. „*Conica*” (Molid conic), *Picea omorika* (Pancic) Purk. (Molid sârbesc), *Picea pungens* Engelm. „*Argentea*” (Molid argintiu), *Pinus mugo* Turra. (Jneapăn), *Pinus nigra* Arnold (Pin negru), *Pinus strobus* L. (Pin alb, Pin strob), *Pinus sylvestris* L. (Pin silvestru), *Platycladus orientalis* (L.) Franco. (Tuia, arborele vieții), *Pseudotsuga meziensis* (Mirb.) Franco. Var. *meziensis* (Douglas verde), *Taxus baccata* L. (Tisa), *Taxus baccata* L. „*Fastigiata*” (Tisa columnară), *Thuja occidentalis* L. (Tuia), *Thuja occidentalis* L. „*Danica*”, *Thuja occidentalis* L. „*Fastigiata*”, *Thuja occidentalis* L. „*Globosa*”, *Thuja occidentalis* L. „*Rheingold*”, *Thuja occidentalis* L. „*Smaragd*”, *Xanthocyparis nootkatensis* (D. Don) Farjon & Harder „*Pendula*”.

Angiospermae: *Acer campestre* L. (Jugastru), *Acer platanoides* L. (Paltin de câmp), *Acer platanoides* L. „*Crimson King*” (Paltin de câmp, cu frunza roșie), *Acer pseudoplatanus* L. (Paltin de munte), *Acer pseudoplatanus* L. „*Atropurpureum*”, *Acer pseudoplatanus* L. „*Leopoldii*”, *Acer tataricum* L. (Arțar tătareșc), *Actinidia chinensis* Planch. (Kiwi), *Ailanthus altissima* (Mill.) Swingle (Cenușar, Oțetar fals), *Aesculus hippocastanum* L. (Castan porcesc), *Albizia julibrissin* Durazz. (Arborele de mătase), *Amorpha fruticosa* L. (Amorfa), *Artemisia abrotanum* L. (Lemnul Domnului), *Berberis thunbergii* D.C. (Dracilă japoneză), *Betula pendula* L. f. *pendula* (Mesteacăn), *Betula pendula* Roth. (Mesteacăn), *Buddleja davidii* Franch. (Liliac de vară), *Buxus sempervirens* L. (Buxus, Cimișir), *Calluna vulgaris* (L.) Hull. (Iarbă neagră), *Carpinus betulus* L. (Carpen), *Carpinus betulus* L. „*Fastigiata*”,

⁷⁹ Identificarea, a fost realizată, de dr. Ioan Don, directorul Grădinii Botanice din Macea.

(Carpen fastigiât), *Catalpa bignonioides* Walter. (Catalpă), *Catalpa bignonioides* Walter „Nana” (Catalpă cu coroană globulară), *Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl. ex. Spach. (Gutui japonez), *Clematis vitalba* L. (Curpen de pădure), *Cornus mas* L. (Corn), *Corylus avellana* L. (Alun), *Corylus colurna* L. (Alun turcesc), *Cotinus coggygria* Scop „Royal Purple” (Scumpie cu frunza roșie), *Crataegus laevigata* (poir.) DC „Paul’s Scarlet”, *Crataegus monogyna* Jacq. (Păducel), *Cydonia oblonga* Mill. (Gutui), *Cytissus ssp.*, *Deutzia scabra* Thunb. (Deuție), *Elaeagnus angustifolia* L. (Sălcioară), *Euonymus europaeus* L. (Salbă moale), *Euonymus fortunei* (Turcz) hand-Mazz „EmeraldGaiety”, *Euonymus japonicus* Thunb (Salbă japoneză), *Euonymus japonicus* Thunb. „Aureomarginatus”, *Ficus carica* L. (Smochin), *Forsythia suspensa* (Thunb) Vahl (Forsiție, Ploaie de aur), *Fraxinus excelsior* L. (Frasin), *Fraxinus excelsior* L. „Diversifolia” (Frasin minifil), *Fraxinus excelsior* L. „heterophilla pendula” (Frasin monofil pendul), *Fraxinus ornus* L. (Mojdrean), *Fraxinus ornus* L. „Meczek” (Mojdrean cu coroană globulară), *Gleditsia triacanthos* L. (Glădiță), *Gleditsia triacanthos* L. „Sunburst”, *Hedera algeriensis* Hiberd. „Gloire de Marengo”, *Hedera helix* L. (Iederă), *Hibiscus syriacus* L. (Zămoșiță), *Hydrangea paniculata* Siebold. (Hortensie), *Juglans nigra* L. (Nuc negru), *Juglans regia* L. (Nuc), *Kerria japonica* (L.) DC. „Pleniflora”, *Koelreuteria paniculata* Laxm., *Laburnum anagyroides* Medik. (Salcâm galben), *Lavandula angustifolia* Mill. (Levănțică), *Ligustrum ovalifolium* Hassk. (Lemn câinesc), *Ligustrum vulgare* L. (lemn câinesc), *Lonicera fragrantissima* Lindl. & Paxton (Caprifoi mirositor), *Lonicera japonica* Thunb. (Caprifoi japonez), *Lonicera japonica* Thunb. „Halliana” (Caprifoi japonez), *Lycium barbarum* L. (Gărdurăriță), *Maclura pomifera* (Raf.) C.K. Schneid. (Maclură), *Magnolia x soulangeana* Soul-Bod (Magnolie mov), *Magnolia kobus* D.C. (Magnolie), *Magnolia stellata* (Siebold & Zucc.) Maxim. (Magnolie), *Mahonia aquifolium* (Pursh) Nutt. (Mahonie), *Malus*

Parcul Pavilioanelor Aviației

domestica Borkh. (Măr), *Malus floribunda* Siebold ex van Houtte (Măr roșu ornamental), *Morus alba* L. (Dud alb), *Morus alba* L. „*Globosa*” (Dud alb cu coroană globulară), *Philadelphus coronarius* L. (lămâiță, Iasomie), *Physocarpus opulifolius* (L.) Maxim. (Tavalgă), *Physocarpus opulifolius* (L.) Maxim. „*Diabolo*” (Tăvalgă cu frunza roșie), *Platanus acerifolia* (Aiton) Willd. (Platan), *Populus alba* L. (Plop alb), *Populus nigra* L. (Plop negru). *Populus nigra* L. „*Italica*” (plop negru columnar), *Populus simonii* Carriere (plop chinezesc), *Prunus armeniaca* L. (Cais), *Prunus avium* (L.) L. (Cireș), *Prunus cerasifera* Ehrh. (Corcoduș), *Prunus cerasifera* Ehrh. „*Fastigiata*” (Corcoduș fastigiat), *Prunus cerasifera* Ehrh. „*Nigra*” (Corcoduș roșu), *Prunus cerasifera* Ehrh. „*Pisardii*” (Corcoduș roșu), *Prunus cerasus* L. (Vișin), *Prunus domestica* L. (Prun), *Prunus laurocerasus* L. (Laurocires), *Prunus persica* (L.) Batsch. (Piersic), *Prunus serrulata* Lindl. „*Kanzan*” (Cireș japonez), *Prunus spinosa* L. (Porumbar), *Pyrus communis* L. (Păr), *Quercus robur* L. (Stejar, Tufan), *Quercus rubra* L. (Stejar roșu), *Rhododendron catawbiense* Michx (Rododendron), *Rhododendron dauricum* L. (Rododendron), *Rhododendron dauricum* L. (Rododendron), *Rhododendron japonicum* (A. Gray.) Suring. (Rododendron japonez), *Rhus typhina* L. (Oțetar), *Robinia x ambigua* Poir „*Decaisneana*” (Salcâm cu floarea roz), *Robinia x margaretta* Ashe. (Salcâm cu floarea roșie), *Robinia pseudoacacia* L. (Salcâm), *Robinia pseudoacacia* L. „*Bessoniana*” (Salcâm cu coroană

Fostul parc din Piața Sf. Ioan (2010)

globulară), *Robinia pseudoacacia* L. „*Umbraculifera*”, *Rosa canina* L. (Măcieș), *Rosa ssp.* (Trandafir), *Salix alba* L. (Salcie albă), *Sambucus nigra* L. (Soc), *Sorbus aucuparia* L. (Scoruș de munte), *Spiraea ssp.* (Cununiță, Taulă), *Spiraea x vanhouttei* (Briott) Zabel. (Cununiță), *Styphnolobium japonicum* (L.) Schott. (Salcâm japonez), *Symphoricarpos albus* (L.) S.F. Blake. (Cârmâz), *Syringa vulgaris* L. (Liliac, Iorgovan), *Tamarix ramosissima* Ledeb. (Cătină roșie), *Tamarix tetrandra* Pall ex. M. Bieb. (Cătină roșie), *Tilia cordata* Mill. (Tei pucios), *Tilia platyphyllos* Scop. (Tei cu frunza mare), *Tilia tomentosa* Moench. (Tei argintiu), *Ulmus minor* Mill. *Var minor* (Ulm de câmp), *Ulmus minor* Mill. *Var. suberosa* (Moench) Rehder (Ulm de câmp), *Ulmus pumila* L. *var. arborea* Litv. (Ulm de Turchestan), *Weigela 'Bristol Ruby'*, *Weigela florida* (Bunge) A.DC., *Weigela florida* (Bunge) A.DC. „*Variegata*”, *Wisteria sinensis* (Sims) Sweet. (Glicină).

În 1965, Casa de Ajutor Reciproc a Pensionarilor Arad (CARP), a inaugurat primele amenajări ale Băilor Termale, care în prezent, constituie, o importantă bază de agrement și terapie⁸⁰

În prezent, este în curs de reamenajare, Parcul din fața Bisericii Ortodoxe Sârbe, realizat în 1950.

Natură moartă cu fructe, pictură în ulei de Felicia Ionescu (1980)

⁸⁰ Pe larg, vezi, la capitolul *Băile Termale – Gai*.

II Evoluția istorică

1. Perioada veche

Umanizarea acestui teritoriu de câmpie, din dreapta Mureșului, înconjurat de ape, inundat și înmlăștinit, poate fi urmărită pe de o parte, prin artefactele vechi descoperite aici, prin documente, dar și prin similitudinile posibile, cu suprafețele antropizate din jur. Cu veacuri în urmă, aceste părți ale câmpiei, până la mlaștinile Tisei, se contopeau la sud cu mlaștinile Begăi și ale Timișului, iar la nord cu cele ale Crișurilor, fiind inundate în fiecare primăvară. Râurile șovăielnice, cu brațele despicate în albiile abia schițate, se intersectau unele cu altele, astfel încât nu se mai putea ști, cărui râu aparține fiecare. Terenurile rămâneau sub stăpânirea apelor stătute și a miasmelor, toată vara, astfel că, aceste ținuturi, au fost până târziu, către mijlocul secolului al XVIII-lea, cu o populație răsfirată. Peisajul de astăzi al zonei Gaiului, poartă semnele evidente ale intervenției factorului uman. Prin regularizări, îndiguiri și desecări, realizate mai ales în ultimele două secole, locurile bălțite și mlaștinile care însoțeau cândva cursul numeroaselor brațe ale Mureșului, care se despleteau leneș în partea de nord a Aradului, au devenit terenuri intens populate și prelucrate agricol.

Primele sondaje arheologice au fost efectuate în zonă în 1899 de Domotor Laszlo, profesor de desen la *Liceul Regal de Stat* din Arad, azi *Colegiul Moise Nicoară*¹. În 1913, J. Zaray a întreprins săpături, tot în zona arheologică Gai I, undeva între gara Bujac și drumul spre Pecica, dar rezultatele acestora au rămas necunoscute². Dar interesul științific pentru cercetarea arheologică a zonei, a fost stârnit mai ales, de colecția realizată, de către juristul *Gheorghe*

¹ Domotor Laszlo, l-a însoțit pe istoricul arădean Marki Sandor în periegezele sale, fiind timp de două decenii principalul promotor al cercetării arheologice de teren arădene. D.L. este primul care a atras atenția lumii științifice asupra importantului sit de la Pecica – *Șanțul Mare* (Peter Hugel, George Pascu Hurezan, Florin Mărginean, Victor Sava, *Cercetarea arheologică în zona arădrană. Un scurt istoric*, în „Ziridava”, XXV/1, Arad, 2010, p. 12).

² *Ibidem*, p.14

*Miloi*³, timp de peste trei decenii, prin descoperirile întâmplătoare din timpul exploatărilor de nisip din Gai. Acestea, se făceau, în locul cunoscut de localnici sub numele de *La Gropi* sau *Homocoș Viz* (Apa Nisipoasă), aflat, în lungul căii ferate pe porțiunea Bujacul Mare – Ceala. Fără să se fi ordonat vreodată săpături științifice autorizate, pe baza materialelor culese de Gheorghe Miloi, cercetătorii obiectivului arheologic, *La Gropi*, (*Homocoș Viz*), susțin că primele așezări cu funcțiuni complexe din această zonă, aparțin epocii neolitice, *cultura*⁴ Periam-Pecica (mil. III î.d.Hr.), răspândită pe Mureș, de la ieșirea râului din ultimul său defileu, până la confluența cu Tisa⁵. Spațiul

Arheologul Liviu Mărghitan (2009)

- ³ Gheorghe Miloi, jurist, originar din Alba Iulia, absolvent al Liceului Moise Nicoară din Arad, promoția 1932, un pasionat cercetător de teren și colecționar de artefacte arheologice. A fost șeful Filialei din Arad, a Societății Numismatice Române.
- ⁴ Prin *Cultură*, în accepțiunea arheologilor profesioniști, se face referință la totalitatea, la ansamblul vestigiilor existenței vieții materiale și spirituale, a unei ample comunități omenești, care ființase anterior cunoașterii și utilizării scrierii, într-o arie teritorială bine determinată printr-o serie de trăsături și particularități proprii, inexistente la alte grupări de populație.
- ⁵ Perimetrul Culturii Periam-Pecica, cuprinde axa principală a Mureșului, de la ieșirea din ultimul său defileu (Lipova-Păuliș), până la confluența cu Tisa (Szeged), spre sud -Valea Arancăi, iar spre nord, Valea Ierului.

geografic al locuirii umane de acest tip, se caracteriza, prin alternanța zonelor afundate, mlăștinoase, cu porțiuni mai ridicate ale terenului, așezările fiind deschise, nefortificate.

Deosebit de interesante, sunt studiile și punctele de vedere, exprimate de istoricul *Liviu Mărghitan*, originar din Gai, sintetizate într-un volum dedicat acestui cartier, aflat în manuscris.

De altfel, acestui truditore de excepție din lumea istoriei, *Liviu Mărghitan* (1937 – 2011) comunitatea științifică arădeană, i-a adus prinos, prin editarea de către Complexul Muzeal Arad, a unui *Volum Omagial*, la împlinirea vârstei de 70 de ani (*Anexa 2*).

Așa cum preciza Liviu Mărghitan pe cuprinsul Gaiului, n-au fost surprinse mărturii concrete din cultura materială specifică primei Epoci a Fierului, perioadă denumită de către arheologi Hallstattiană⁶,

Către secolul al X-lea (î.d.Hr.), când se conturează apogeul primei perioade a fierului (Hallstatt timpuriu), exista în acest teritoriu, o grupare de așezări fortificate, cu urme timpurii de civilizație geto-dacică.

În acest sens, Gaiul, este menționat, alături de Ceala, Aradul Nou, Pecica, etc., prin urmele lăsate în zonă, de grupări ale Celților⁷, practicanți ai metalurgiei fierului, meșteșug dezvoltat de ei pe întreg cuprinsul Europei⁸.

Materialele funerare găsite întâmplător, după 1952, cu prilejul exploatării unei cariere de pietriș au fost constituite, de avocatul Gheorghe Miloi din Arad, într-o colecție personală, din care, doar o parte, a fost valorificată științific. A fost păstrată o parte a inventarelor, provenind din aproximativ opt morminte, unele de înhumație altele de incinerare. Ultimele sunt în gropi puțin adânci, de tipul: *cu oasele arse, depuse pe sol*. Obiectele constau din, vase de lut, fibule din bronz, săbii de fier, dintre care, una îndoită ritual, vârf de lance din fier, etc.

2. Dacii

Necropola celtică (cimitirul), descoperită pe o movilă proeminentă, între linia ferată Arad – Pecica și șoseaua națională, descrisă în 1966 și 1968 de Ion

⁶ Denumirea a fost dată în 1844 de către H. Hildebrand, cel care a descoperit și studiat 1270 de morminte, cu numeroase obiecte din bronz și fier, caracteristice epocii, din perimetrul opășelului Hallstatt, din Austria Superioară. Ulterior, s-a stabilit că această cultură aparținătoare primei epoci a fierului, se încadra cronologic între anii 1200-450-300 î.d.Hr. și s-a răspândit din estul Franței până în vestul Mării Negre.

⁷ Celții, cunoscuți de romani sub numele de Gali, populau, în Mileniul I (ante I.Cr.) teritoriile de azi ale Franței, Elveției, Belgiei, Italiei, cursul superior și mijlociu al Dunării. Au făcut incursiuni până în Asia Mică, așezându-se și pe teritoriul actual al României.

⁸ *Istoria României*, București, 2001, vol. I, p. 263, 516.

Horățiu Crișan, este de mare importanță istorică⁹. Mai târziu, în apropierea necropolei, s-a identificat și o bogată așezare cu mai multe nivele de locuire, începând cu Epoca bronzului, până în Epoca prefeudală. Rezultatele cercetărilor, publicate de Ion Horățiu Crișan, îl redăm, în continuare¹⁰.

În cartierul numit Gai, între linia ferată Arad-Pecica și șoseaua națională, pe o movilă proeminentă, cu ocazia exploatării unei cariere de pietriș, s-a descoperit o necropolă celtică. Începând cu anul 1952, descoperirile întâmplătoare au fost supravegiate parțial de către Gheorghe Miloi din Arad¹¹. O parte din inventarele funerare descoperite aici, se păstrează în colecția particulară a lui Gh. Miloi. În apropierea necropolei s-a identificat și o bogată așezare cu mai multe nivele de locuire, începând cu epoca bronzului, până în epoca prefeudală.

În colecția Gh. Miloi, se păstrează o parte a inventarelor, provenind din aproximativ opt morminte constând din: vase de lut, fibule din bronz, săbii de fier, dintre care, una îndoită ritual, vârful de lance din fier, etc. Dintre mormintele observate de Gh. Miloi, unele sunt de înhumație, iar altele de incinerare. Cele de incinerare, sunt de tipul: cu oasele arse, depuse pe sol, în gropi puțin adânci. Dată fiind importanța descoperirilor din Arad-Gai, s-au planificat săpături de verificare la acest monument, pa care urmează să le efectuăm în cursul anului 1966¹².

Examinând în toamna anului 1965 colecția Miloi, am constatat că din inventarele mormintelor celtice, făceau parte și două vase de factură locală, lucrate cu mâna. Acestea sunt:

a. Vas în formă de clopot

Vasul, are dimensiuni mijlocii (înălțime 0,126 m, diametrul gurii 0,20 m, diametrul fundului 0,10 m, grosimea pereților 0,08 m) și a fost lucrat cu mâna din pastă de bună calitate. În exterior el este acoperit cu un slip puternic lustruit de culoare cenușiu-neagră, fără ornamentație. Muchea buzei vasului, este tăiată drept, iar fundul este neprofilat. Forma ca atare a lui este bine cunoscută în ceramica dacico-getică din faza timpurie sau mijlocie și î-și are originile în Hallstatt-ul timpuriu. Toate acestea le-am discutat în legătura cu urna în formă de clopot de la Apahida.

b. Strachină

Este de culoare cenușiu-gălbuie și acoperită la exterior cu un slip puternic lustruit. A fost lucrată îngrijit cu mâna, (înălțimea 0,056 m, diametrul gurii

⁹ Ion Horățiu Crișan, *Materiale dacice din necropola și așezarea de la Ciumești și problema raporturilor dintre daci și celți în Transilvania*, Baia Mare, 1966, p. 51-56; Ion Horățiu Crișan, *Continuitatea dacică în Câmpia Aradului*, în „Apulum VII”, Alba Iulia, 1968, p. 245, 246.

¹⁰ Idem 1966, p. 51-56

¹¹ Gheorghe Miloi nu a fost autorizat de nimeni să supravegheze parțial, descoperirile întâmplătoare

¹² Săpăturile de verificare propuse, nu s-au efectuat (n.n.)

0,12 m, diametrul fundului 0,06m, grosimea pereților 0,005 m.) din pastă cu puține impurități. Are buza ușor evazată spre exterior, iar pe suprafață ea este prevăzută cu o fațetă discret vizibilă. Din punct de vedere tipologic, se încadrează în varianta 2 stabilită pentru străchinile din așezarea Ciumești, fiind o formă autohtonă bine cunoscută pentru așezările daco-getice din sec. IV-III î. I.Cr., analogă cu strachina din necropola de la Valea lui Mihai.

Datarea necropolei, s-a făcut ipotetic, prin folosirea a două fibule din bronz, de dimensiuni mici, care au în partea caudală, proeminențe mai mult sau mai puțin sferice, nelegate de arc. Ele aparțin fibulelor de tip Dux timpuriu și se datează în Latene B. O altă piesă descoperită în aceeași necropolă și care poate sluji la precizarea cronologiei, este brățara masivă de bronz, cu capete îngroșate și prevăzută pe corp cu nodozități din linii incizate. Brățările de acest fel, aparțin și ele Latene-ului B și anume, celui de tip B2. Dacă cronologia relativă nu este prea dificil de făcut, deși comportă discuții, în schimb cronologia absolută a Latetene-ului, constituie una dintre cel mai grele probleme ale arheologiei europene. De aceea, delimitarea în timp a fazelor Latene-ului este făcută în chip diferit de către autorii care s-au ocupat de această problemă și mai cu seamă a acelorora în a căror atenție au intrat, doar unele obiecte sau grupe de obiecte. La ora actuală nu există un punct de vedere unanim acceptat în privința cronologiei absolute a diferitelor faze ale Latene-ului. În general se mai folosește cronologia lui P.Reinecke, stabilită încă din 1902, conform căreia Latene-ul comportă patru diviziuni: A – 500-400 î.I.Cr.; B – 400-300 î. I.Cr.; C – 300-100 î.I.Cr.; D – 1 î.I.Cr.

Pe baza studierii unor piese caracteristice pentru anumite faze ale Latene-ului, sau coroborarea cu ceramica grecească, se încearcă precizarea fazelor lui P. Reinecke. S-au făcut subîmpărțiri ale unor faze ca Latene B 1-2 (W. Kramer), Latene C 1-2 (R. Pittioni) sau D 1-3 (W. Kramer). Se poate spune că precizările aduse schemei cronologice a lui P. Reinecke, coboară de obicei datările acestuia. Aceste coborâri nu sunt însă prea mari și ajung aproximativ până la 50 de ani¹³.

O excepție de la toate sistemele cronologice cunoscute până astăzi, o constituie încercarea lui J. Filip, care operează cu așa numite complexe de descoperiri (Fundcomplexe) și stabilește pentru diferite categorii de obiecte

¹³ O sinteză recentă asupra punctelor de vedere exprimate cu privire la epoca Latene, vezi la: Die Kelten in Mitteleuropa, in Beitrage osterreichische zur Erforschung der Vergangenheit und Kulturgeschichte der Menschheit, Horn, Nieder osterreich, 1959, p. 75-83. Willvonseder arată greutățile care se ivesc în privința datării precise a Latene-ului. În general este întrebuițată datarea lui P. Reinecke, însă se constată la unii autori tendința de a coborî datarea Latene-ului. Astfel Th. Voigt (Jahreschrift fur Mitteldeutsche Vorgeschichte 41/42, Halle, 1958, p. 409-467), datează Latene-ul C în a doua jumătate a sec. III ante I. Hr., până la mijlocul sec. I ante I. Hr. iar Latene-ul D, între 12 și 180.

celtice datări foarte coborâte, aproximativ cu un secol¹⁴. În ceea ce privește fibulele și brățara de la Arad-Gai, ele aparțin Latene-ului B2 stabilită de W. Kramer¹⁵ și se datează în jurul anului 300 î.d.Hr.¹⁶

Așadar, la Arad-Gai, s-a decoperit o necropolă birituală celtică, datată în jurul anului 33 ante I.Hr. care urmează să fie cercetată prin săpături sistematice. Prezența în cadrul acesteia a populației autohtone dacice, ne este indicată de cele două vase lucrate cu mâna în manieră hallstattiană, reprezentând forme bine cunoscute în ceramica daco-getică contemporană¹⁷.

Data fiind importanța descoperirilor, în Arad-Gai, s-au planificat, pentru 1966, săpături de verificare, dar care, din nefericire, nu au mai avut loc.

Totuși, în continuare, șansa a făcut, ca în anul 1981, pe un mamelon din strada Caisului (Bujac), în grădina casei cu nr. 54, a familiei *Caba*, cu prilejul săpării unei gropi, să fie descoperite la o adâncime de 2,5 m, fragmente ceramice de factură dacică. Au fost surprinse în profunzimea secțiunii, două nivele arheologice de locuire din antichitate cu o grosime medie de 90 cm. Pe baza materialelor ceramice, recoltate: vase întregi de diferite forme, fragmente, ale unor recipiente din lut ars, au fost determinate, atât o locuire dacică din secolele I (ante I.Hr.) cât și un strat din secolele III-IV¹⁸.

Pasta de lut, este grosieră cu bobul mare a compoziției de nisip și adaos de păioase. De asemenea, se observă că vasele au fost confecționate de către un nespecialist în olărit, foarte probabil, un țăran care î-și făcea, fără mult talent, cele necesare gospodăriei sale. De altfel, se știe că pentru confecționarea ceramicii, dacii, nu foloseau decât foarte rar roata de olărie. Ca tipologie, predomină vasele bitronconice, asemenea a două trunchiuri de

¹⁴ J. Filip, Keltov, *Ve sredni Evrope (Die Kelten in Mitteleuropa)*, Monumenta Archeologica, Tom V Praha, 1956. A se vedea același punct de vedere al autorului exprimat în *Chronologische Probleme de Latenzzeit in Europa*, în *Bericht uber der V Inter. Congr. Fur Vor-und Fruhgeschichte Hamburg*, Berlin, 1961, p. 216-276. Față de sistemul cronologic al lui J. Filip, vezi rezervele exprimate de ex. de către K. Willvonseder, op. cit., p. 86, W. Dehn-O.H.Frey, în *Atti Congresso Internazionale delle scienze preistoriche e protostoriche*, I. Firenze, 1962, p. 199, W. Kramer, Germania, 40, 1962, etc.

¹⁵ W. Kramer, Germania, 40, 2, 1962, p. 306.

¹⁶ Idem, Germania, 39, ½, 1961, p. 34-37, W. Dehn – O.H.Frey, op. cit., p. 205. J. Filip, op. cit., p. 523-524, datează fibulele de tip Dux în sec III ante I. Hr. iar variantele târzii în care s-ar putea încadra una din fibulele de la Arad-Gai, care ar corespunde unei fibule descoperite în necropolele din Slovenia (J. Filip), le datează la sfârșitul secolelor II ante. I. Hr. , W. Kramer însă (Germania, 40, 2, 1962, p. 306), atribue Latene-ului C numai fibulele care au partea caudală lipită de arc, ceea ce nu este cazul la fibulele noastre, la care se adaugă și brățara de bronz aparținând și ea Latene-ului B2.

¹⁷ Ion Horațiu Crișan, op. cit., 1966, p. 56.

¹⁸ Mircea Zdroba, *Săpăturile de salvare de la Arad-Bujac*, în „Ziridava XIV”, Arad, 1982, p. 75-76.

con suprapuse, denumite de către arheologi de *tipul borcan*, ornamentate cu șiruri de alveole, sau care poartă motivul bradului, realizat prin trasare, în pasta moale, cu un băț. Este prezentă într-un singur exemplar, ceașca dacică, cu aspect tronconic, fiind prevăzută cu un mâner grosier din lut. Nivelul arheologic dacic, mai conținea o serie de fragmente de chirpici, provenite de la o vatră a unei locuințe. Pe lângă acesta, se află cenușă și cărbune de lemn ars, precum și oase de bovine și ovicaprine.

Păcat că această senzațională, dublă descoperire arheologică, situată la numai o jumătate de kilometru de actualul cartier Gai, cu urme clare ale unei așezări dacice necunoscute și ale unei așezări daco-romane, nesemnalate în nici un *Repertoriu* arheologic, nu a stârnit în Arad, din partea forurilor științifice și politico-administrative niciun fel de interes. Ea a rămas la stadiul unei investigații de sondaj, pe o suprafață de doar 10 metri pătrați, iar cercetarea, a fost finalizată, doar prin publicarea unui scurt raport, în revista de specialitate locală¹⁹.

După caracteristicile resturilor faunistice, ale unor așezări similare²⁰, se poate observa faptul că singurele ocupații ale locuitorilor, care pot fi luate în considerare, au fost vânătoarea și creșterea animalelor (cabaline, bovine, capri-ovine), inclusiv câinele și găina. Deși condițiile mediului erau propice, apare evident că nici pescuitul și nici culesul moluștelor, nu pot fi considerate drept activități economice existențiale, ele fiind exercitate, doar sporadic.

3. Romanii

La finele secolului ultim al Erei vechi, Roma avea deja o bogată experiență în privința purtării războaielor. Legionile romane nu se avântau niciodată în luptă fără măsuri de precauție. Astfel, viitorul traseu al oștirii, era străbătut în recunoaștere, de *pașnici* negustori romani, foști militari gradați. Datorită produselor de calitate oferite, ei erau de regulă bine primiți și acceptați, nu numai în așezările civile ci chiar și în punctele fortificate, asupra cărora făceau observații, căutându-le punctele slabe. Populația locală a intrat astfel, pentru prima dată în contact cu civilizația romană. Coroborând detaliile furnizate de aceștia, generalii romani întocmeau un amănunțit plan privind ducerea viitorului război. Odată încheiate pregătirile, se căuta un motiv, sau pretext pentru a anunța poporul roman despre necesitatea iminentă a unei intervenții armate²¹.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Ion Horațiu Crișan, 1978, *op. cit.* p.281.

²¹ Liviu Mărghitan, *Pagini despre Gai*, 2011(manuscris).

Prin expediția generalului roman *Marcus Vinicius*, care a pornit în anul 10 (î.d.Hr.) din Panonia spre inima Daciei, în amonte, pe Mureș, această zonă a ajuns, cu siguranță, din nou, în contact cu civilizația latină. Izvoarele literare nu menționează și numărul de soldați, angajați în această incursiune militară, dar este de presupus că generalul avea sub comanda sa două sau trei legiuni, adică 10-15 mii combatanți. Luați prin surprindere de atacul romanilor, dacii n-au reușit să-și organizeze apărarea, iar ca urmare Vinicius a putut să afirme că a înaintat pe cursul Mureșului până *în inima Daciei*. Mai probabil însă, Vinicius, a reușit să străbată, doar zona mureșană de câmpie și să pătrundă în defileul râului, până în ținutul Dealurilor Subcarpatice²². Chiar dacă nu se precizează pe care parte a cursului râului s-au deplasat trupele romane, este posibil, ca această primă expediție militară romană în Dacia, să fi trecut pe lângă promontoriul cu urme arheologice din sud-vestul Gaiului, în cazul în care deplasarea trupelor s-ar fi făcut de-alungul malului drept al râului Maris. Nu se pomenește nici de capturări ale unor daci pe care să-i fi transformat în sclavi ai imperiului, conform uzanței timpului, semn că majoritatea populației s-a refugiat în locuri tainice, greu accesibile. Nu au fost făcute nici anexări de teritorii, deoarece în anul 9 (î.d.Hr.) armata romană condusă de Marcus Vicinius s-a reîntors în Pannonia²³. În tot cazul, se poate presupune, că pe actualul teritoriu al Gaiului s-au perindat romanii, înainte cu un secol de războaiele daco-romane purtate de regele Decebal și împăratul Traian.

Noile cercetări istorice susțin, de asemenea, ideea că, la marile confruntări militare din anii 101-102 și 105-106 trupele romane, au pătruns spre cetățile dacice nu doar prin Orșova și Turnu Severin ci și din Pannonia, pe Valea Mureșului, trecând în felul acesta și pe actualul teritoriu al Gaiului. După reorganizarea din timpul lui Hadrian (117-118 sau 119-120), și includerea Banatului în provincia Dacia Superior, limesul roman, trecând în această zonă pe linia Mureșului, a fost dat în pază unei unități de arcași, din ținutul sirian Commagene. Deoarece autoritatea militară romană pretindea ca granița imperiului, să fie protejată suplimentar prin instituirea în exteriorul frontierei a unei fâșii de siguranță cu lățimea de aproximativ 7 km, spațiul de azi a Gaiului se afla la marginea de nord a acestei suprafețe de restricție. Aici exista de fapt o zonă de detentă a provinciei romane, unde prin amplasarea unor avanposturi, influența imperiului era mult mai mare²⁴.

Interesant este și sistemul roman de drumuri din zonă. Drumul roman pietruit care însoțea limesul, pe malul drept al Mureșului și care lega Micia de Parhiscum, făcea parte dintr-o rețea deasă de drumuri secundare care uneau

²² *Ibidem*.

²³ Liviu Mărghitan, *Valea Mureșului-parte integrantă a sistemului de fortificație a Daciei*, în *Sargeția, XIII*, 1977, p. 203-204.

²⁴ *Ibidem*.

între ele toate așezările importante²⁵. Ele au constituit ulterior, structuri de bază ale căilor de comunicații medievale și actuale.

4. După retragerea romană

Perioada de după 271, anul retragerii din Dacia a administrației romane a fost relativ tulbure. Vestigii arheologice, constând din monede care circulau în secolele III-V, provenite de la ferma Ceala, obiectiv cercetat doar parțial, atestă existența unei așezări civile daco-romane. Din acel perimetru provin mai multe descoperiri monetare, constând din denari (monede romane din argint), cu efiile împăraților Nero, Antoninus Pius și a împărăteselor Faustina Senior și Faustina Junior. Tot din *zona Ceala* a mai apărut un denar, emis în timpul împăratului Caracalla, iar din *zona cetății Ceala*, încă doi denari, de la împăratul Aurelian.

De asemenea, în partea de sud-vest a Gaiului lângă șoseaua Arad-Pecica, arheologul Eugen Pădureanu²⁶ a descoperit și cercetat material arheologic suficient, pentru a demonstra existența în acel spațiu, a uneia din sutele de așezări, ale autohtonilor daco-romani, mai precis, a dacilor romanizați, a căror locuințe constau din semibordeie.²⁷ De formă dreptunghiulară mai rar ovoidale, încăperile acestei perioade, se construiau atât la suprafață cât și adâncite în pământ. La cele de suprafață, materialele de construcție pentru pereți, erau nuielele tencuite cu lut, învelitoarea fiind confecționată dintr-o structura din bârne de 15 cm grosime. Bordeiele erau cu nivelul de călcare de aproximativ un metru de la suprafață, cu un stâlp central, pe care se fixau elementele acoperișului. În interior, pământul care formau pereții, era sprijinit lateral, cu șiruri de pari. În exterior existau deja schițate, elementele unei gospodării anexe mai complexe: cuptoare, gropi menajere, garduri pentru delimitare.²⁸

Din locuri dificil de identificat, după elementele de orientare, menționate în *Repertoriul* publicat în *Anuarul Complexului Muzeal Arad*²⁹, au fost des-

²⁵ Liviu Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, vol. II, Timișoara 1980, p. 45-46.

²⁶ Eugen D. Pădureanu (n.1947, în Cicir-Arad), profesor, arheolog, animator cultural, colaborator al Muzeului Județean din Arad, autor a peste 35 lucrări de specialitate, din domeniul istoriei vechi. A făcut parte din colectivul de redactare a *Repertoriului* arheologic, semnând existența a peste 200 puncte arheologice, în județul Arad.

²⁷ Eugen D. Pădureanu, *Așezarea daco-romană de sec. IV d.Hr. de la Arad-Gai (I)*, în Muzeul Județean Arad, Ziridava XIX-XX, Arad, 1996, p.79-82.

²⁸ Octavian T. Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat-Crișana*, Timișoara 2008, p.23. Adrian Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara 1995 p. 57-60.

²⁹ Mircea Barbu, Peter Hugel, *Monede romane imperiale descoperite în zona arădeană*, în: „Ziridava XVIII”, Arad, 1993, p. 67.

coperite pe raza municipiului din zona Ceala, denari de la Nero, Antoninus Pius, Faustina Senior și Faustina Junior; din pământul adus din zona Ceala, pentru nivelări, în cartierul Aurel Vlaicu, un denar de la Hadrian, descoperit accidental în 1992, la 8 km vest de centrul orașului (?) și 1,5 km nord de șoseaua Arad-Pecica –(adică pe undeva în partea sa nord-vestică a Gaiului, la mică distanță de localitate, n.n.) denari de la Titus, probabil într-o necropolă sarmatică, descoperită în 1964. Tot în zona Ceala, un denar de la Caracalla, dintr-o așezare daco-romană de secolul III-v; din zona Cetății Ceala, doi denari de la Aurelian. Cu titlu de probabilitate, ne imaginăm că și în lotul celor zece denari de la Otho, Vespasian, Domițian, Nerva și Hadrian, citate în *Repertoriu*, monede păstrate la Muzeul de Artă din Viena, instituție unde acestea se află păstrate, încă din secolul al XIX-lea, e posibil ca unele din ele să fi fost găsite și în *perimetrul găian*.

Bazat, tot pe materialul arheologic din Gai, adunat de juristul Gheorghe Miloș, care constă din fragmente ceramice, chirpic, vetre, o fusaiolă, o monedă romană din bronz, cochilii de melci, coarne și oase de cervidee, istoricul Eugen D. Pădureanu, a demonstrat intensă și continuă locuire geto-dacică și daco-romană de aici³⁰. Ea este explicabilă, atât prin detaliile de planimetrie, reprezentate printr-un grind apărat de inundații, cât și de prezența Mureșului, într-o zonă împădurită, bogată în vânat și pește. O mică parte din ceramica descrisă, doar 3%, și anume, cea de forma vasului-borcan, era lucrată cu mâna. Aceasta, a fost confecționată dintr-o pastă impură, de culoare brun-cărămizie cu pete negricioase. Cea lucrată la roată, a folosit atât pastă fină cât și zgrunțuroasă, fiind de culoare cenușie, maronie și roșie-cărămizie. Relicvele, au fost descoperite, în interiorul unor locuințe de tip semi-bordei și prezintă analogii cu așezările daco-romane, din Grădiște, Ceala, Micălaca, Bujac, Vladimirescu, Moroda, Bodrogul Nou, Cicir, Neudorf, Păuliș, etc. Ceramica prezentată, deși păstrează pregnante trăsături ale daco-geților, cu manifestarea clară a elementelor romane, a fost încadrată la începutul secolului al IV-lea (d.Hr). Fără nici un dubiu, în Gai, se află una sutele de așezări ale autohtonilor daco-romani, mai precis, a unor daci, romanizați. Influența civilizației romane se manifestă pregnant, în reproducerea unor forme ceramice specifice acestei culturi, așa cum sunt: vasele borcan, strachina farfurie, confecționate din pastă zgrunțuroasă, în tehnică romană. Mai menționăm ascendența romană a castroanelor din pastă cenușie sau roșie, arse tot în tehnică romană. Chiar și ornamentarea buzei vasului-borcan mai sus menționat, este o moștenire preluată din epoca romană în Dacia. Tot de tradiția olăriei romane, sunt și fundurile de vase împinse spre exterior.

Pe lângă influențe vizibile ale tehnologiei ceramicii de producție romană, în grupul vaselor din Gai, sunt păstrate însă și unele trăsături pregnante,

³⁰ Eugen D. Pădureanu, 1996, *op. cit.*, p. 79-82.

Promontoriul din Gai, fostă așezare daco-romană

specifice ceramicii mai vechi, autohtone dacice. Aceste mărturii sunt în primul rând *chiupurile* de forme mijlocii și mari, ornamentate cu benzi de linii simple, sau vălurite, cu pereți a căror grosime este de 2 cm. Ele își au originea clară, în *chiupurile* dacice prezente în număr mare la Sarmisegetusa Regia, fosta capitală a statului dacic, din vremea Burebista-Decebal. Chiar și vasul cu buza evazată în exterior, la al cărei punct de pornire se află un inel proeminent, face trimitere tot la tipul de vas frecvent prezent în ceramica dacică din cele două secole de la cumpăna dintre era veche și cea nouă, adică (sec. I î.d. Hr. – sec. I d. Hr). Mai mult decât atât, tehnica de lustruire a exteriorului vaselor, apare la Gai, ca o sigură preluare, tardivă, din ceramica dacică.

Din atenta clasificare a ceramicii recuperate de Gh. Miloi, din locuințele de tip semibordei de pe grindul de la Gai, se distinge limpede, în meșteșugul olăritului, utilizarea concomitentă, atât a tradițiilor moștenite – transmise din generație în generație – autohtone dacice, cât și preluarea unor părți valoroase din arta ceramicii romane aduse în Dacia, odată cu stabilirea coloniștilor latini în provincia imperială nord-dunăreană.

Tot prin intermediul ceramicii este posibilă dovedirea faptului că așezarea de secol IV, pusă aici în discuție, a fost precedată de o alta mai veche. Tot

în colecția Gheorghe Miloi, arheologul Eugen Pădureanu, a identificat un fragment de picior, care a aparținut unei fructiere de culoare cenușie, bine lustruită în exterior, gen de obiect ceramic, extrem de răspândit în secolele I (ante I. Hr.) – I (post I. Hr.), dar care, în veacurile următoare *ieșise din modă*, dispărând cu totul în secolul al IV-lea, motiv pentru care este un exponat singular. Cu siguranță că provine dintr-un nivel de locuire mai vechi, pe care însă juristul colecționar nu a avut perspicacitatea de a-l sesiza la timpul respectiv.

Bogația materialului osteologic animalier, existent în așezare – oase de ierbivore sălbatice și de pești de mari dimensiuni – denotă că zona era împădurită, cu specii numeroase, care erau vânată și consumate, în toate anotimpurile anului. În ceea ce privește oasele, se pare că pe unele din acestea se pot distinge urme de prelucrare în vederea confecționării obiectelor de uz cotidian. Grindul înalt și cuprinzător ca spațiu era ferit de inundațiile Mureșului, râu care, atât în albia propriu zisă, cât mai ales în brațele secundare, avea pește în cantități apreciabile. Fusaiola, deși deocamdată unic semnalată, dă indicii și despre practicarea prelucrării casnice a torsului și țesutului, dar astfel de dovezi palpabile, sunt rare, datorită perisabilității materialelor din fire toarse de păr animalier sau fibre vegetale. Se pare că grindul din Gai, a adăpostit o așezare omenească încheagată, cu activități economice importante – mai ales confecționarea la roată, a ceramicii, dar mai multe despre întinderea așezării, cât și alte precizări, vor putea rezulta doar în urma unor săpături de amploare, pe suprafața neacoperită de construcții, care a mai rămas. Aceste condiții propice vieții umane, l-a determinat pe istoricul *Liviu Mărghitan*, să emită ipoteza, potrivit căreia, așezarea daco-romană de secol IV de la Gai, a continuat să existe și în secolele următoare, fapt ce va fi posibil de confirmat, dacă întreaga colecție a juristului Gh. Miloi, va fi în totalitate analizată și interpretată de către arheologi cu o temeinică pregătire științifică³¹. De asemenea, *Liviu Mărghitan*, a afirmat, în premieră pentru literatura de specialitate, „*că așezările succesive, preistorice și antice, de pe grindul menționat, constituie cele mai vechi urme de locuire de pe teritoriul municipiului Arad. Aceasta, în sensul că Gaiul, a existat ca așezare omenească cu multe secole înaintea nucleului central urban arădean. Dar, din păcate, în absența – deocamdată – a oricărei mărturii scrise referitor la acea perioadă îndepărtată, nu suntem în măsură să cunoaștem denumirea respectivei localități*

Împletirea, în cadrul ceramicii, a formelor mai vechi, dacice, cu cele mai noi, aduse de meșteșugarii olari veniți în provincia Dacia, din diverse locuri ale întinsului imperiu al Romei, este o mărturie, că și în viața socială, se petrecea același fenomen de contopire a două civilizații, cea dacică și

³¹ *Liviu Mărghitan*, 2011, *op. cit.*, p. 28

cea romană. Cu siguranță că și în ceea ce privește limba vie, vorbită, se derula același fenomen: vorbirea daco-getică nu dispăruse în totalitate, însă latina populară, începea treptat și ireversibil să tindă spre generalizarea ei deplină.

Cât privește influențele Imperiului Bizantin, ele niciodată nu au fost, în totalitate, pe termen îndelungat rupte de romanitatea de la nordul Dunării Carpatice. Ba, chiar mai mult decât atât, în deceniile când imperiul era condus ferm de către unii împărați, influențele bizantine depășeau cu mult limitele frontierelor administrative propriu – zise. Această remarcă este susținută de faptul că, în așezările rurale – așa cum a fost cea din Gai – cercetate până în prezent în aria bănățeană de la Dunăre, până la nord, pe Valea Mureșului, în cadrul urmelor autohtone de cultură materială, apar extrem de frecvent, măcar câteva vestigii fragmentare, care neîndoielnic fac trimitere la centre de fabricație din Imperiul Bizantin. Astfel de obiecte, constând din ceramică smălțuită, podoabe, monede, nu puteau să ajungă până la Mureș, fără să fi existat anumite relații economice între această arie teritorială limitrofă imperiului împăraților de la Constantinopol”³².

Într-un astfel de context intră și așezarea de pe promontoriul de la Gai, chiar dacă, prin lipsa cercetărilor, încă nu au fost aduse la lumină vestigii de factură bizantină. Dar, probabil că, după ce colecția lui Gheorghe Miloi, va avea parte de o cercetare exhaustivă, vor fi identificate și astfel de artefacte. Deocamdată, acest lucru nu este posibil, deoarece o asemenea investigație ar depăși cu mult spațiul și timpul acordat întocmirii acestei lucrări.

După cum mai afirma Liviu Mărghitan, diversele vestigii de factură romană târzie și bizantină surprinse în cursul săpăturilor arheologice, efectuate în Banatul românesc denotă că relațiile masei autohtone romanice din secolele IV-VI și mai apoi românești din secolul al VII-lea, cu lumea sud-danubiană din imperiu, sunt oarecum în o aparentă contradicție cu textele literare din acea perioadă. În scrierile epocii despre populația băștinașă de la miază-noapte de Danubius, nu se consemnează nici o prezență a acesteia, de parcă aria teritorială respectivă ar fi fost un imens deșert. Tăcerii izvoarelor narative, nu este atât de dificil să i se aducă o logică și pertinentă motivație³³.

Hunii instalați în Pannonia în jurul anului 420, au exercitat doar o dominație nominală asupra câmpiei din stânga Tisei. Din această perioadă (420-454) datează descoperirile roxolane și alane din Gai. Se poate aminti faptul că, tot în această perioadă, Priscus din Panion, deplasându-se spre curtea lui Atila, în calitate de ambasador al împăratului Teodosiu al II-lea al Bizanțului, a întâlnit în această zonă, așezări stabile ale unei populații romanice³⁴.

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *Ibidem.*

În anii care au urmat, până în secolul al VIII-lea, deși istoria acestor locuri a fost marcată de pătrunderea în zonă a unor noi populații, constând din: avari, gepizi, slavi, iar din secolul IX-X maghiari, întreaga vale a Mureșului, a stat sub influența autohtonilor în curs de românizare. Referitor la aceasta, bazat pe un bogat material documentar, istoricul Liviu Mărghitan, infirmă unele teorii mai vechi, conchizând că, pe aceste teritorii, *n-au existat factori externi majori, care să ducă la distrugerea brutală a așezării daco-romane și implicit a culturii locuitorilor ei, considerând că societatea autohtonă a progresat firesc și nestingherit pe calea românizării*³⁵.

Cercetările mai relevă faptul, că la un moment dat, grindul a fost abandonat, iar urmele comunității umane, dispar pentru un timp. Explicația poate fi dată, mai ales prin schimbarea cursului Mureșului, atât de capricios în această porțiune. Este posibil ca așezarea să fi fost mutată ceva mai spre nord, unde se formaseră mai multe iazuri cu apă dulce. Lângă acestea, ale căror urme se mai văd astăzi, e posibil să se fi încropit o altă așezare, care a traversat câteva secole. Numai așa se poate explica faptul, că nici în documente, nici tradiția orală, nu păstrează în cazul Gaiului, nici un nume de prim locuitor, de la care să derive denumirea așezării. Probabil că locuitorii acelor pâlcuri de adăposturi simple, din chirpici și acoperite cu trestie, așezate la marginea apei își asigurau singuri minimul mijloacelor de subsistență, într-o economie autarhică, specifică grupărilor sociale mărunte. De asemenea, natura sălbatică din jur, imensitatea suprafeței acoperite cu trestie, și luciul apei ofereau, un motiv suficient, pentru a se renunța la alte construcții de apărare³⁶.

Cu siguranță că în drumul lor spre Peregul Mare, tamgalele tătare³⁷, vor fi trecut în 1241 și pe lângă vechea așezare românească, de lângă lacurile din aria actuală a Gaiului, dar poate nu au zărit-o din cauza stufărișului, sau, probabil, s-au ferit să intre în această zonă mlăștinoasă, unde caii puteau să se scufunde în mâl, știut fiind că tătarii luptau exclusiv călare, fără pedestrași.

În această perioadă, apar și primele mărturii scrise despre populația Aradului. Astfel unii istorici, leagă distrugerea unei fortificații, din anul 1028, de luptele lui Ahtum cu trupele lui Chanadinus, urmate de pătrunderea maghiarilor în această zonă. Cel mai amplu izvor, este *Legenda Sfântului Gerard*, o lucrare de natură hagiografică, care descrie evenimentele de pe Valea Mureșului Inferior, la cumpăna mileniilor, avându-l în centrul atenției pe Gerard, episcopul de Cenad. După *Legendă*, pe acest teritoriu se întindea ducatul lui Ahtum, care avea capitala la Morisena (Cenad). Pe întinsul ducatului, existau centre fortificate, cu rol militar, economic și religios, nu

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ Tamga – formație de călăreți, luptători tătari.

numai la Morisena, ci și la Arad-Vladimirescu, Frumușeni, Zărand și altele. Principele Ahtum, era un om bogat, având nenumărate herghelii în grajduri, turme și păstori, curți și moșii. Alături de creșterea animalelor, în zonă se mai practica agricultura, fiind amintită cultivarea cerealelor și o mai veche îndeletnicire a locuitorilor, producerea vinului din vița de vie, care exista din belșug. Alături de aceste ocupații, se mai prezintă comerțul cu sare dealungul Mureșului, existând centre de vamă în localitățile mai importante de lângă *fluviiu*³⁸.

La începutul secolului al XIII-lea, Aradul (Orod), era deja centru de comitat, care se întindea pe Mureș, în amonte și aval, pe ambele maluri, fiind cunoscute mai multe așezări ca: Apacza (1334-1616), Pusta Kolpa (1407-1661), Sânicolaul Mic (1471) și altele. De asemenea, în două fragmente dintr-un document editat la 30 iunie 1405, de către capitlul Cenadului sunt descrise posesiunile eclesiei din Arad, printre care figurează 10 așezări pe raza și în vecinătatea municipiului Arad³⁹ și anume: Abad (spre Gai), Șegh (Șega)⁴⁰, Chemperlaka (spre Bujac), Geled (derivat din numele Glad, așezare în nord-vestul Aradului – Ghilin), Ciala (spre cetatea medievală, azi Pădurea Ciala)⁴¹, Fuc (aproape de Hodoș-Bodrog), Hudust (Hodoș – Bodrog), Desku (spre nord-est de Arad), Bani (pe direcția Utviniș), Esteuerd (spre vest, port la Mureș).

5. Stăpânirea turcească

În 1551-1552, trupele otomane, conduse de *Kasson-Bey*, au cucerit Valea Mureșului, întinzând stăpânirea Înaltei Porți, până la Ineu și Lipova. Astfel, timp de aproape 150 de ani, secolele XVI și XVII, au oferit întregii regiuni, o deschidere largă spre lumea sudului balcanic și a orientului. Acest lucru a fost posibil, atât prin intermediul comercianților greci și sârbi, cât și

³⁸ Eugen, Gluck, *Câteva considerații preliminare privind lucrarea Deliberatio (sec. al XI-lea)*, in: „Ziridava X”, Arad, 1978, p. 189-196.

³⁹ Geza, Kovach, *Documente referitoare la începuturile Aradului*, în MJA, „Ziridava, VI”, Arad 1976, p.121-122.

⁴⁰ Șega este menționată pentru prima dată, într-un document de danie a Regelui Bella al III-lea din 1177, către capitlul Arad, apoi, în 1214, 1368, 1397 (Franciscus de Segh). În 1407, era în posesia capitlului Arad și a familiei Doczy. În 1561, existau 5 sesii de iobagi, iar în 1567, locuiau 28 familii (Alexandru Roz, Geza, Kovach, *Dicționarul istoric al localităților din județul Arad*, Arad, 1998, p.84).

⁴¹ Ceala (Chala, Challya, Kischala, Belso Chala Kulso Chala, Nagh Chala, Ciala, azi Pădurea Ceala) În 1301, este menționat Paulus de Challya. În 1498, exista Cetatea Ciala, fiind atacată de Kason-Bey, iar în 1595 de trupele ardelenene. (Alexandru Roz, Geza Kovach, 1998, *op. cit.*, p. 15).

direct, prin filiera turcă. Mărfurile lor, aduceau aici, mirajul și sclipirile unor zone geografice îndepărtate și necunoscute. Târgurile din Ineu și Arad, erau vestite, mai ales prin expunerea obiectelor acaparate în timpul luptelor, dar și a celor de consum. Stăpânirea turcească a însemnat de fapt, un contact direct al românilor satelor din jur, cu aspecte ale artei și civilizației orientului. Din perioada respectivă, se menționează pentru Arad: *marele pod construit de curând, palanca (cetatea), sfânta geamie, excelenta școală, hanul cel bine așezat și construit pentru drumeți și trecători aflați ca vacii⁴², precum și celelalte evacifuri ce se găsesc în numita palancă⁴³*. O conscripție fiscală turcească, din 1566-1567, prezintă faptul că Variaș și Giomzoca, o localitate neidentificată, așezări din apropierea Aradului, erau sate de dervengii⁴⁴. Instituție proprie administrației otomane, aceasta avea rolul de a păzi, supraveghia și întreține anumite porțiuni de drum, podurile vadurile cu bacurile existente, mai ales cele expuse hoților. De asemenea dervengii, acordau ospitalitate turcilor, ajutându-i în caz de nevoie. În cele mai frecvente cazuri, locuitorii angajați în acest serviciu, erau autohtonii, români și sârbi, mai rar unguri, procedându-se pentru aceasta, chiar la colonizări, așa cum a fost Ghelinul în 1661.

Viața religioasă și socială s-a desfășurat însă în continuare nestingherită. Bucurându-se de libertatea credinței lor de rit răsăritean, localnicii n-au încetat să-și muncească ogoarele, conducându-se după datinile străvechi. Călătorul Evlia Celebi, în scrierile sale, nu pomenește nimic despre aceste locuri, ci doar de grădinile și târgurile din preajma cetății de lângă Mureș și Ineu.

Această lume și administrație turcească, erau însă sortite dispariției. În urma eșecului dezastruos al turcilor la porțile Vienei (1683), trupele austriece preluând ofensiva și înaintând sistematic, au recucerit în vara anului 1688, Lipova, Șoimoșul apoi, în 1692, Oradea și Ineu iar după un an, în 1693, în urma victoriei generalului Sigbertus Heisterus, a fost insturată și pe aceste teritorii, stăpânirea imperială austriacă.

6. Administrația austriacă

Pacea de la Karlovits (1699), a fixat granița dintre cele două imperii, Otoman și Habsburgic, pe linia Mureșului. În contextul organizării zonei de frontieră pe cursul râului, Cancelaria aulică a înființat în 1701, în conformitate cu planul elaborat de generalul Stahremberg, primele unități grănicerești,

⁴² Vacâf – Fundație turcă de binefacere, inspirată din sentimente de pioșenie.

⁴³ Aurel Decei, *Aspecte economice și sociale din viața Banatului, în epoca otomană*, în „Studii de istorie a Banatului, vol. III”, Timișoara, 1974, p. 15-25.

⁴⁴ Theodor N. Trăpcea, *Contribuții la istoria Aradului, în perioada de stăpânire otomană*, în: „Ziridava X”, Arad, 1978, p. 209-213.

încadrate în special cu comandanți sârbi. Aceste trupe, în număr de 353 războinici⁴⁵, se aflau sub ocrotirea privilegiilor colective ilirice⁴⁶, codificate de Împăratul Leopold I, la 21 august 1690, la propunerea lui Isaia Diacovici, primul episcop al Aradului. Grănicerii erau scutiți de dările plătite Vienei și de obligațiile feudale, bucurându-se totodată de libertate religioasă. În 1702, Aradul a primit titlul de *Oraș Cameral*, până în 1747, orașul având două primării: una a părții rasciene – ilirice (Civitas Rasciana, Raizen Stadt, Raczvaroš) și cealaltă a părții germane (Deutsche Stadt), primarul fiind numit, în funcție de conjunctura politică, din rândul germanilor, aromânilor, maghiarilor, evreilor și românilor.

Episcopii de rit greco-neunit, stabiliți în Arad, încă din anul 1706, începând cu Isaia Diacovici (1706-1708) erau sârbi, subordonați, Mitropoliei din Cruședol sau Carlovitz, situație care încetează în 1829, prin numirea primului episcop român, Nestor Ioanovici (1829-1830). În urma campaniei victorioase a lui Eugeniu de Savoya, prin *Pacea* de la Passarovitz (1718), s-a definitivat instaurarea stăpânirii habsburgice și în Banat.

Încorporarea printr-un înalt rescript împărătesc 1732, a Comitatului Arad, la Regatul Ungariei, a dus la multiplicarea nobilimii maghiare, dornică să achiziționeze proprietăți. Catolicizarea forțată și restrângerea drepturilor grănicerești, a determinat răscoala condusă de Pero Segedinanț din 1735.

După înfrângere, organizația grănicerească din această zonă devenită caducă, numărul efectivelor militare a scăzut, iar în 1741 a fost desființată. În Arad, la acea dată, locuiau 289 familii de rascieni⁴⁷

Schimbările impuse în această perioadă au fost multiple, de la sistemul funciar și organizarea administrativă, până la structura militară, etnică – religioasă, economică, culturală și demografică, cu rețeaua de așezări umane, altfel sistematizate urbanistic. În schimbul serviciului militar, pe aceste locuri au fost împrumărați și grăniceri din zona Aradului, de o suprafață însemnată beneficiind sublocotenentul Tomașinschi, de unde și denumirea, Tomașinschi – Gai adică: Dumbrava lui Tomașinschi. Tradiția, menționează, că, spre nord, în locul numit *Târsciara* (Stufăriș), se aflau casele ilirilor, o mică grupare de sălașe, formată spontan, risipită haotic chiar, legată organic de mediul natural, invadat de ape. Tradiția amintește și de existența, pe această întinsă suprafață, a unei biserici ortodoxe, construită din materiale perisabile: nuiele lut și stuf. Nu a fost întâlnit nicăieri vreo atestare documentară a unei așezări încheiate, înainte de 1760⁴⁸.

⁴⁵ Alexandru, Roz, Geza, Kovach, 1998, *op. cit.* p. 15.

⁴⁶ Românii au fost înglobați de politica habsburgică la naționalitatea ilirică până după 1776 când Viena a aprobat tipărirea *Catehismului* lui Raici și în limba română, alături de slavonă și germană.

⁴⁷ Alexandru, Roz, Geza Kovach, 1998 *op. cit.* p.30.

⁴⁸ Populația Aradului era formată din 300 familii (Alexandru Roz, Geza Kovach, 1998, *op. cit.*)

Un rol important pentru dezvoltarea ulterioară a Gaiului l-a avut edificarea Reședinței de vară a Episcopului Aradului, Sinesie Jivanovici (1751-1768). Începând din 1761, timp de 8 ani, maestrul german Egidiu Ienowein (Genowein), a construit în extrema nordică a cartierului de azi, ansamblul monahal Sfântul Simion Stâlpnicul, alcătuit dintr-un conac, biserică și anexe gospodărești. Nu cunoaștem proprietarul anterior al terenului și nici dacă la acea dată, suprafața, numită ulterior *Câmpul Episcopului* era deja în intravilanul orașului Arad. Probabil că da, așa cum este de asemenea posibil, ca aceste construcții, să fi fost ridicate în apropierea unei biserici mai vechi, unde, probabil, era și cimitirul. În mod sigur însă, în acea perioadă, canalul Ier, era un braț secundar dar încă, în parte, activ al Mureșului, bogat în pește și vegetație arbustiferă, oferind astfel, un peisaj pitoresc și sănătos. Corelând hărțile anilor 70 ale secolului al XVIII-lea, cu cele ale deceniului șase, din secolul al XIX-lea, este dificil să se surprindă anumite elemente de continuitate ale locuirii.

Conscripția locuitorilor din 1828, prezintă Aradul ca pe un oraș, cu 2811 case și 13824 locuitori din care 5923 erau romano și greco-catolici, 6985 ortodocși, 191 reformați și 725 evrei⁴⁹

În 1834, conform Conscripției dicale, Aradul era deja împărțit în 13 cartiere (fertaly), cel de al XIII-lea fiind înregistrat sub numele de Gai. Pe teritoriul său nu locuia nici un nobil, funcționar de stat sau militar, fiind înregistrate, 331 de familii plătitoare de impozite⁵⁰. Referitor, la starea materială a acestora, cei 145 iobagi, 68 jeleri, 5 coloni, dispuneau de 32 boi, 25 vaci de muls, 162 cai de ham, 8 poeci, 28 oi. Existau doar case, de categoria a III-a în număr de 276, dar terenul agricol, în suprafață de 510 jugăre – arabil și 686 jugăre – pășuni era de categoria I-a Mai funcționau, 3 mori de uscat, de categoria a III-a⁵¹.

În 1851, Aradul avea 8156 locuitori, așezarea fiind concentrată, în partea centrală a orașului de azi.

Un crochiu din anul 1859, reprezintă limitele intravilanului orașului Arad. Acesta era mărginit la sud de sinuozițiile Mureșului Mort. Între Mureș și acest canal, săpat pe un alt braț al său, se înșirau, de la est la vest, cartierul central, numit pe atunci orașul interior, trupul de hotar sau duleul Bircaș (Șega, Pârneava), numit astfel datorită pășunilor populate cu cornute mici și pădurea Ceala, care aparținea de satul cameral Pecica. Mai departe,

⁴⁹ Andrei Caciora, Eugen Gluck, *Situația etno-demografică pe teritoriul fostului comitat Arad*, în: Andrei Caciora, colab. „Realități istorice din vestul și nord-vestul Transilvaniei, Studii și Documente”, Arad, 2006, p. 257.

⁵⁰ Anca Băițoiu, *Aspecte ale vieții social-economice din orașul Arad, surprinse de conscripția dicală pe anul financiar 1933/1934*, în volumul, Andrei Caciora, 2006, Op cit., p. 48.

⁵¹ *Ibidem*, p. 170, 171.

la sud-vest, perimetrul intravilan al orașului, se învecina cu Pusta Sântoma, la vest, marginile sale, erau la Pusta Variaș, iar spre nord, cu pusta Sânpaul (Zenthpauli, Sanctus Paulus, Szentpal) și domeniul Utviniș (Etwenablak, Ethweneș). Spre est, intravilanul se întindea până la hotarul satului cameral Micălaca. Limitele orașului, s-au structurat, în tot cursul secolului al XVIII-lea, rămânând neschimbate, până la sfârșitul Primului Război Mondial. În felul acesta, este de presupus, că teritoriul Gaiului, a fost inclus în componența *Orașului Cameral Arad*, încă din primii ani ai noilor structuri administrative, introduse de austrieci.

Încă din secolul al XVIII-lea, arădenii au încercat să obțină statutul de Oraș Liber Regesc. Abia în 1826, au reușit să-și răscumpere privilegiile, iar în 21 august 1834, diploma semnată de împăratul Francisc I, a fost înmănată autorităților locale, de către comisarul regal, baronul Laurențiu Orczy.

Noul statut a impulsionat evoluția orașului în toate planurile. Aradul s-a dezvoltat, prin deschiderea unor noi fronturi stradale, cele vechi fiind împrăspătate cu edificii impozante. Astfel, suprafața construită, a fost extinsă, iar terenul agricol din jur, supus lucrărilor de hidroameliorații.

În continuare, evoluția Gaiului, a fost strâns determinată de activitatea administrativă și viața economică a orașului Arad, al cărui cartier era.

7. Regimul dualist

După instaurarea regimului dualist austro-ungar (1867), în instituțiile și organizațiile locale, un rol preponderent l-au jucat cetățenii de expresie maghiară. Într-o epocă de prosperitate și avânt economic, în 1878, Banca Națională Austriacă, s-a transformat în Banca Austro-Ungară, care a deschis în 1880, o sucursală la Arad. Se evidențiază astfel, importanța Aradului în sistemul economico-financiar al imperiului facilitându-se accesul la lichidități bănești, necesare dezvoltării.

În 1871, Aradul, cu o populație de 32.800 locuitori, devenind municipiu, justiția s-a separat de administrație.

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, producția industrială arădeană, s-a diversificat și mai mult. Astfel, în 1872, a fost înființată Fabrica de mașini Hendl, au urmat apoi o fabrică de ciment și una de cărămidă, Intreprinderile de mobilă și prelucrare a lemnului: Bruckner (1882), Czeiler (1890), Lengyel (1891).

Progresul economiei locale, a fost favorizat de racordarea timpurie a Aradului la sistemul căilor ferate (1858). În anul 1892, Johann Weitzer, a întemeiat Fabrica de vagoane, care în anii următori, în afară de produse rulate necesare căilor ferate, a ajuns să fabrice automobile, autoutilitare

și chiar avioane. După ce, în 1895, s-a pus în funcțiune rețeaua de curent electric, iar în 1909, industria orașului, s-a îmbogățit cu Fabrica de textile a fraților Neuman (ITA), la începutul secolului XX, Aradul a ajuns să fie o *Metropolă Industrială* de prim rang, care dispunea de 25 fabrici și 7 instituții de credit.

În acest context de avânt economic, în 1887, s-a înființat și *Institutul de Credit și Economii Victoria SA*, Bancă română care s-a adresat, preferențial, păturilor țărănești mijlocii, micilor comercianți și meseriașilor români, aducându-le un sprijin economico-financiar considerabil. Prin achiziționarea unor moșii de la marii magnați maghiari, distribuite ulterior țăranilor români, *Institutul*, a limitat mult unele efecte negative ale expropriierilor forțate. A sprijinit învățământul în limba română, prin subvenții și burse, finanțarea unor activități culturale naționale și așezăminte românești.

Gaiul nu a rămas în afara, acestui avânt economic general. După înființarea, de către Frații Neuman, în 1851, a *Fabricii de Spirt și Drojdie*, acestora, li se adaugă, în 1862 *Moara cu abur*, devenită cea mai mare din această parte a țării. Un rol important l-au avut și serviciile de creditare din agricultură, prin constituirea *Asociațiunii de Credit din Arad-Gai*, ca membru al Alianței Cooperativelor de consum și Credit (1899), a *Cooperativei de Credit Muncitoresc* (1899) și a *Cooperativei Economilor Sârbi din Gai* (1905). În dezvoltarea agriculturii, un rol important l-a jucat și *Societatea Anonimă pentru Îngrășarea Porcilor și Industria de Morărit*, edificată, în 1910, la Ceala.

Secolul al XIX-lea a fost hotărâtor, pentru istoria Gaiului și prin procesul de colonizare și sistematizare a localității, inițiat de Imperiul habsburgic, instalat de peste un secol. Astfel, mai ales după 1867, statul ungar, a stimulat într-o măsură mai mare colonizările, iar mai târziu le-a ridicat la rang de politică de stat. Coloniștii, s-au bucurat de importante facilități, asigurate prin autoritățile comitatense, așa cum au fost: transportul gratuit, construirea de case, sub supravegherea Oficiului Cezaro-crăiesc al construcțiilor, cu folosirea materialelor pe seama statului; asigurarea loturilor pentru case; repartizarea de medici și farmaciști în număr corespunzător; livrarea către coloniști a necesarului de alimente din fondul provincial, etc.⁵²

Semnificativ e faptul, că dintre locuitorii Aradului anilor 1880, în număr de 33.556, doar jumătate (50,4%), erau născuți aici, o parte (12,7%), fiind imigrați de pe teritoriul comitatului Arad, ceilalți (36,9%), stabilindu-se pe aceste locuri, de pe o arie teritorială mai întinsă. De asemenea, potrivit recensământului din 1910, în Arad, din totalul de 63.166 locuitori, doar 26.264 erau băștinași.⁵³

⁵² Ștefan Marinescu, *Colonizările din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe teritoriul fostului comitat Arad*, în: „Ziridava XIX-XX”, Arad, 1996, p. 205.

⁵³ Andrei, Caciora, Eugen, Gluck, *Situația etno-demografică a părților arădene între 1849-1918*, în: „Ziridava XII”, Arad, 1980, p. 226.

Acest proces de imigrare în Arad, a avut și un caracter politic, determinat de discriminările etnice practicate atât de administrația maghiară, cât și de patronii atelierelor, manifestată cu prilejul angajărilor în instituțiile publice și în sectorul industrial. Această situație, î-l determină, pe Moise Bocșan, să privească cu scepticism, dezvoltarea rețelei școlare românești, în mediul urban. *Pentru cine mai trebuie înmulțite școlile în Arad?* întreba retoric Protopopul Aradului, într-o scrisoare, adresată Consistorului, în 1897. *Poporul nostru, pe la orașe, pretutindeni sărăcește și dispare mereu, pe când la sate, se înmulțește. Așa se poate prevedea, că peste două – trei decenii, sau patru, unele din clădirile școlare, vor sta goale și se va vedea necesitatea vinderii lor*⁵⁴. Și în 1925, într-un raport, Primarul Aradului, remarca faptul că elementul românesc din industrie este încă foarte slab reprezentat. Fiind sărac, acesta a fost plasat mai ales la periferia orașului.⁵⁵

Odată cu dezvoltarea industrială, orașul s-a extins spre nord, iar apoi pe direcția nord-vest, spre cartierul proletar și agricol Gai. Acesta, fără să dezvolte pe suprafața sa, în mod direct, numeroase asemenea activități, oferea însă din plin, industriei arădene, forță de muncă calificată, recrutată mai ales din rândul populației maghiare, colonizată aici tocmai în acest scop. Dar mai oferea piețelor sale, produse agricole proaspete: cereale, legume, carne, lapte, păsări, ouă, etc.

În 1900, Gaiul avea 2.796 locuitori (4,96% din populația Aradului), din care, 1039 erau maghiari, 725 români, 792 sârbi și 240, alte naționalități⁵⁶.

8. Primul Război Mondial

Marea conflagrație, generată de Primul Război Mondial (1914-1918), a adus și acestei populații multă suferință. Durerea celor rămași acasă, ai căror fii, îmbrăcați în haina militară, au căzut eroic pe fronturi, se împletea cu sărăcia generală, lipsa forței de muncă, spaima ocupațiilor străine, a restricțiilor și rechizițiilor de tot felul a strămutării și internării în lagăre, schimbărilor sociale.

În sprijinul familiilor celor plecați pe front, al răniților, văduvelor și orfanilor, Biserica Ortodoxă, a adunat fonduri, instituind purtarea în biserică a unui tas de ajutor. Astfel, până în ianuarie 1915, din parohiile, Arad-centru,

⁵⁴ AN Arad, Fond, *Protopopiatul Ortodox Român Arad*, (în continuare POR) D.182/1897, fila 85.

⁵⁵ *Ibidem*, Fond PMA, 1925-1930, D.27/1925, f., 88.

⁵⁶ Caracterul majoritar unguresc, al Gaiului, e de dată recentă așa cum este al tuturor orașelor din vestul țării. Conscrierea proprietarilor de casă făcută în Arad, la 1774, arată că românii, împreună cu zilierii, formau majoritatea populației (Lakatoș Otto, *Arad tortenete*, Arad, 1881, vol II, p. 221-224; Ștefan, Manciușea, *Granița de Vest*, Baia Mare, 1994, p. 136).

Gai, Cicir, Micălaca, Nădlac, Sâmbăteni, a fost predată suma de 399 coroane⁵⁷

Nu cunoaștem identitatea soldaților români și maghiari, căzuți pe front. Doar trei nume sunt pomenite în Biserica ortodoxă Română: Ioan Moise, Ioan Laza și Teodor Ioța. În schimb, numele celor 37 eroi sârbi din Gai, a fost înscris, în 1934, de către organizația *Slova*, pe o placă din marmură albă și fixată pe zidul nordic, al Bisericii Ortodoxe Sârbe: Nicola Armațchi, Mladen Armațchi, Mișa Armațchi, Jivco Berar, Mladen Berar, Paia Budișin, Ivan Vlaicov, Laza Vlaicov, Milivoi Docmanov, Mita Jivoinov, Belco Jivanelov, Petar Lekin, Miloiu Neducin, Andrija Nețin, Borje Ostoin, Mita Ostoin, Mișa Bojin, Mita Petrovici, Milan Popovici, Frania Popovici, Ivan Rus, Borje Rus, Belco Savin, Iosif Savin, Jivco Secianschi, Iefta Secianschi, Sava Simulov, Dușan Ștefanov, Mladen Tirsin, Bogolis Tirsin, Petar Târnovan, Vlada Tinca, Borje Sandici, Belco Sandici, Mita Sandici, Petar Sandici, Isa Sandici.

În memoria celor uciși în război, au fost ridicate monumente comemorative și organizate, manifestări evocatoare cu prilejul Zilei Eroilor sau a altor sărbători. O asemenea manifestare organizată cu mult fast, a avut loc, la 10 mai 1930, considerată Ziua Învierii Naționale, prin Unirea tuturor românilor, în scopul măririi trecutului glorios, îmbărbătării în prezent și imboldului pentru viitor. La Serviciile Divine speciale, organizate în Gai la Bisericile ortodoxe române și sârbe, au participat membri Consiliului Municipal, reprezentăți de Ivan Covacevici, Gheorghe Pâncotan, Ștefan Bran, Miloș Secianschi și alți funcționari ai Primăriei⁵⁸

Soldați găieni din
Primul Război Mondial

⁵⁷ AN Arad, Fond *POR Arad*, 1877-1920, D. 323/1915, f. 11.

⁵⁸ AN Arad, Fond *PMA*, D. 49/1930 f. 82.

Inscripție comemorativă pentru eroii sârbi

Din cei 249 invalizi arădeni, ai Primului Război Mondial, 20 aveau domiciliul în Gai: Kalnoki Dionisie - Duleul Pești 9, Kovacs Ștefan-Câmpineanu 20, Katai Mihai-Duleul Pești 6, Kerling Mihai-Duleul Pești 33, Harșani Iosif-Grădinarilor 4, Miller Iosif - Piața Sfânta Elena 3, Moțiu Nicolae-Nouă 9, Meszaros Ludovic-General Doda 22, Ostoin Simion-Bisericii 13, Peuman Pavel - Domnița Ancuța 4, Peiacevici Matei - Bogdan Voievod 3, Pain Constantin - Domnița Ancuța 18-20, Roman Petru - Ciala 61, Tyosity Lazăr - Ion Creangă 1, Takacs Francisc - Bisericii 27, Dodean Ioan-Bisericii 108, Lazar Iosif - Duleul Martin 5, Ileş Iosif - Faurilor 88, Burca Ioan - Justinian 4, Fauer Gheorghe-Alexandru cel Bun 22.⁵⁹ Printre ei nu se regăsește nici un ofițer, dintr-un număr de 20 invalizi, din Arad.⁶⁰

De asemenea, Serviciul Sanitar și Ocrotiri sociale al Primăriei, evidenția în 1929, existența a 110 văduve de război, cu domiciliul în Arad, care erau private de mijloace decente de trai. Dintre acestea, 20, adică 18,1%, locuiau în Gai: Ardelean Maria-Ion

Creangă 44; Ardelean Saveta-Bisericii 49; Maria Balog-Nouă 34; Maria Borbely-Domnița Ancuța 12; Ivanca Bogățean-Bisericii 51; Ana Borsoș-Bisericii 29; Maria Berta-Faurilor 149; Sofia Ciurdari-Grădinarilor 17; Zorica Chisăliță-Bisericii 96; Ecaterina Dăgan-General Doda 38; Sofia Hanga-Grădinarilor 20; Iuliana Horvath-Bisericii 27; Maria Liker-Alexandru cel Bun 9; Etelca Maroty-Piața Sfânta Elena 4; Maria Monari-Ciordaș 61; Susana Nagy-Duleul Bito 3; Veronica Roman-Faurilor 9; Floare Roman-Câmpul Bujac 1151; Ecaterina Szabo-Nouă 3; Elisabeta Szucs-General Doda 4; Florica Tuluc-Fântâni 69; Rozalia Tovistati-Duleul Marco 6.. În 1920 Parohia

⁵⁹ *Ibidem*, Fond PMA, D. 146/1926, f. 5-8.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 14.

Ortodoxă Română din Gai, a înregistrat 12 orfani de război: Gavril Ardelean, Petru Ardelean, George Ardelean, Catița Hăbălic, Dimitrie Hăbălic, Ioan Hăbălic, Petru Hanga, George Hanga, Maria Hanga, Vasile Hanga, Vioara Iovin, Elena Iovin⁶¹.

După încheierea războiului și această zonă s-a confruntat cu situația complexă și tensionată în care elementul dominant era anarhia, susținută mai ales prin acțiunile, uneori sângeroase, ale dezertorilor din armata austro-ungară care umpleau hotarele sătești. Teritoriul, inclus în Regatul României, a cunoscut începând din 1920, intruziunea influenței structurilor centrale românești concentrate la București, care au modificat în mare măsură procesele începute anterior.

9. Aradul interbelic

După instaurarea administrației românești, prin extinderea autorității Consiliului Dirigent, și asupra Aradului, au fost luate măsuri, care să faciliteze, unificarea administrativă și legislativă la nivel național. Limba română, a devenit limbă oficială în serviciile publice, iar prefectul – reprezentantul autorităților centrale în teritoriu. Primarul, era șeful administrației locale, executa hotărârile Consiliului Comunal, pe care îl și prezida, întreaga activitate fiind condusă după legile țării⁶². În anii care au urmat, Aradul, municipiu și reședință de județ, a cunoscut o dezvoltare ascendentă, datorat atât poziției sale geografice cât mai ales activităților economice complexe, care se derulau aici⁶³.

Viața politică interbelică, a fost dominată de două partide: liberalii și național-țărăniștii. Partidul Național Liberal (PNL), reprezenta interesele burgheziei industriale și financiare, care s-a consolidat după unire. Partidul Național Țărănesc (PNT), a fost creat în 1926, în urma fuzionării Partidului Național Român (PNR), cu Partidul Țărănesc din Vechiul Regat. Partidele de stânga, susținute de muncitorii industriali, au avut o influență mai redusă în viața politică arădeană.

Dacă la alegerile din toamna anului 1919, Partidul Național Român (PNR) a candidat singur în Transilvania, la următoarele, s-au succedat la guvernare PNL și PNT, deși, la Arad, se depuneau câte 11-14 liste de candidați, susținute de: Partidul Poporului, Partidul Național Liberal, Liga Apărării Național Creștine, Partidul Național Țărănesc, Partidul Maghiar,

⁶¹ AN Arad, Fond *POR Arad*, D 354/1920, f., 82

⁶² ****Dicționar Enciclopedic Administrativ*, Cluj, 1935, p. 106

⁶³ ****Arad, Monografia orașului, de la începuturi, până în 1989*, Arad, 1999

Partidul Social Democrat, etc., iar mai târziu Partidul *Totul pentru Țară și Frontul Renașterii Naționale*.

La 10 august 1926, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr.2702, dizolvându-se Consiliul Comunal, au fost luate primele măsuri pentru organizarea alegerilor fixate pentru 12 septembrie. Conform art. 170 din *Legea pentru unificarea administrativă*, Hotărârea Biroului Electoral Central, condus de judecătorul G. Hârgot, Președintele Tribunalului arădean, prevedea ca cei 11.750 alegători din Arad, repartizați pe 8 Secțiuni electorale și secții de votare, să aleagă 24 consilieri și 8 supleanți. Votarea urma să înceapă la ora 8 dimineața și să continue până la ora 17, putându-se prelungi până la ora 22, cu o întrerupere de 2 ore în timpul mesei de prânz. Centralizarea datelor, totalizarea voturilor și proclamarea rezultatelor la nivel de oraș, urma să se facă de către secțiunea a II-a, cu sediul la Școala Primară de pe str. Iosif Vulcan.⁶⁴ Secțiunea VIII – Gai, cu sediul la *Casa Națională Gai*, din P-ța Sfântul Ioan, a fost prezidată de dr. Ioan Dan, asistat de Alexiu Puticiu și Ioța Ferician. Au mai fost împuterniciți ca observatori, din partea Listei de candidați nr. 1, cu semnul electoral *două bare paralele*: Ioan Pâncotan – lăcătuș, str. Faurilor nr. 31, Schneider Anton – tâmplar, str. Veche nr. 20; din partea Listei de candidați nr. 2, cu semnul electoral *un punct*: Kismarjai Ștefan – mecanic str. Aurel Vlaicu nr. 128, Adrian Petru – faur, str. Aurel Vlaicu nr. 90; iar din partea Listei de candidați nr. 3, cu semn electoral *două puncte suprapuse*: Dionisie Benea – mecanic, Aurel Raicu – proprietar. Circumscripția electorală, cuprindea străzile: Calea Aurel Vlaicu, (nr. 236-278 și 179-239), Retezat, Oltului, Șoseaua Câmpurilor, Hotarul, Siretului, Poetului (nr 14-29), Izvor, Meșterul Manole, P-ța Sfânta Elena, Bogdan Voievod, General Doda, Grădinarilor, Bisericii, Hatman Arbore, Alexandru cel Bun, P-ța Sf. Ioan, Tribunalul Corcheș, Faurilor, Fântâniei, Concordiei, Nouă, Câmpineanu, Anton Pann, Ioan Creangă, Justinian, Păcurarilor, Domnița Ancuța, Măgurele, Grozăvești, Cimitirul Gai, Mănăstirea Sf. Simion Stâlplnicul. Din cei 974 alegători, înscriși pe trei liste electorale, au votat 958 (Lista 1 – au votat 131; lista 2 – au votat 807; lista 3 – au votat 15, fiind anulate 5 buletine). Printre deputații aleși în Gai a fost și Aurel Raicu⁶⁵.

La 6 iunie 1937, în casa familiei Ostoin, a avut loc Adunarea de reorganizare a Partidului Național Țărănesc, sectorul VII-Gai, ședință, condusă de președintele dr. Boțioc și secretarul organizației locale Popovici. Manifestarea

⁶⁴ AN Arad Fond, *PMA* 1925-1930, D. 134/1926, f. 1-3.

⁶⁵ Aurel Raicu, nepot de frate al lui Sava Raicu – Directorul Băncii Victoria și Dimitrie Raicu – proprietar și om politic, cumnatul preotului –paroh, ortodox român din Gai, Nicolae Ionescu.

politică la care au participat peste 200 persoane, a constituit, mai ales, un prilej de critică a Partidului Național Liberal, aflat la conducerea țării.

Deoarece, principalul obiectiv al politicii externe românești, din această perioadă, a fost, menținerea frontierelor trasate la sfârșitul Primului Război Mondial, după constituirea blocului agresor alcătuit din Germania, Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria, între 1933-1938, la Arad, au fost organizate ample manifestații antirevizioniste și antifasciste. De asemenea, au început ample lucrări defensive, alături de preocupările pentru înzestrarea armatei, mai ales prin contribuția benevolă a locuitorilor.

10. Al Doilea Război Mondial

Cu participarea a 72 de state și 80% din populația lumii, al Doilea Război Mondial (1939-1945), este cunoscut ca cel mai mare conflict militar, politic, economic și diplomatic din istoria omenirii. Debutul conflagrației a fost marcat, la 1 septembrie 1939, prin atacul Poloniei de către Germania. În urma semnării Pactului Ribbentrop – Molotov, a fost ales și momentul dezmembrării României. În noul context creat, Uniunea Sovietică a trecut la acțiune, prin transmiterea, la 26 iunie 1940, către guvernul român a notei ultimative de cedare a Basarabiei și Bucovinei de Nord. Dictatul de la Viena din 30 august 1940 și tratativele româno bulgare de la Craiova, din 7 septembrie 1940, adăugau la cedările teritoriale, nordul Ardealului și Cadrilaterul. După retragerea armatei române din aceste teritorii, s-a declanșat un șir neîntrerupt de atrocități asupra populației părăsite, astfel că intelectualii satelor, instituții, unități economice, alături de oamenii simpli au fost obligați să aleagă calea pribegiei. În aceste condiții și pentru administrația arădeană, presată de miile de refugiați, s-au ridicat numeroase probleme de locuire, hrană, absorbție a forței de lucru, școlarizare, asigurare de spații pentru instituții și organizații.

După abdicarea regelui Carol al II-lea, în favoarea fiului său Mihai I, la 6 septembrie 1940, guvernul Generalului Antonescu, a consolidat alianța cu puterile Axei, considerând că *pentru securitatea noastră, nu există posibilitatea de a ne separa de Germania și Italia*⁶⁶. Regimul de dictatură militară, instituit de Mihai Antonescu, după înfrângerea Mișcării legionare, a pus întreaga economie la dispoziția efortului militar al țării. Se resimțea lipsa materiilor prime, alimentelor și a energiei, existau greutăți în comercializarea produselor industriale, restricții de transport, generând restrângerea activității economice. Au fost introduse cartelele pentru consumul zilnic, la zahăr, ulei, carne, untură, pâine. De asemenea, pentru ajutorarea populației sărace, cu mai

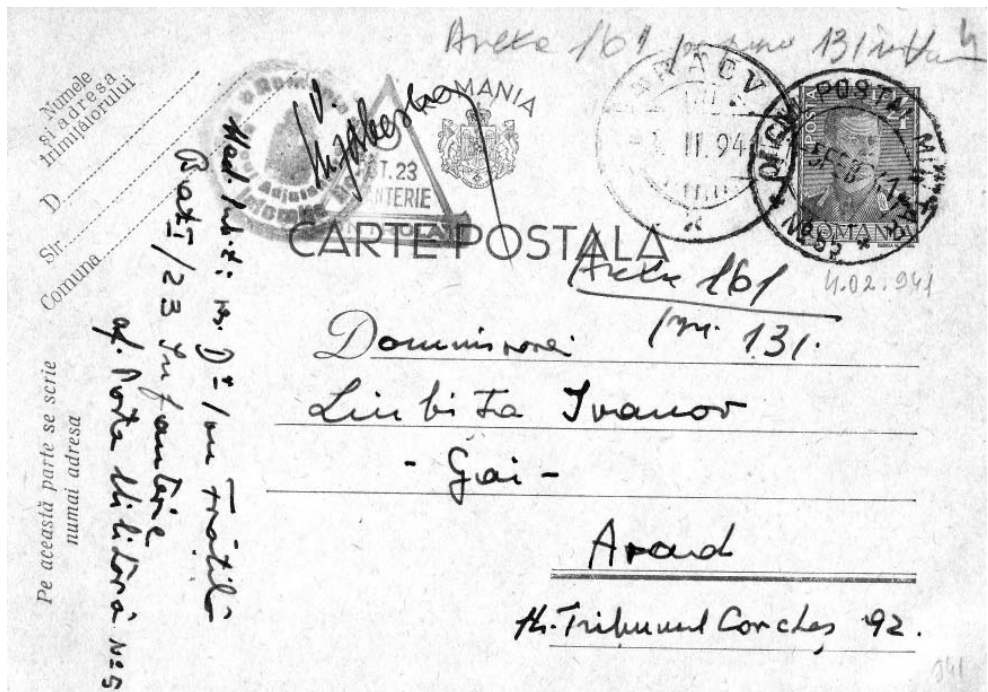
⁶⁶ Știrea, Arad, 30 septembrie 1940.

mulți copii, au fost înființate comitete locale, sub patronajul unor societăți caritabile sau a primăriei.

La 22 iunie 1941, a fost atacată Uniunea Sovietică, a cărei ocupare, constituia un obiectiv esențial în strategia germană. Îi erau alături: Italia, România, Finlanda, Slovacia și apoi Ungaria. Prin concentrarea de forțe, amploarea bătăliilor, volumul pierderilor materiale și numărul victimelor umane, frontul germano-sovietic, numit și Frontul din Est, a fost principalul spațiu de luptă al celui de-al Doilea Război Mondial.

Relațiile României cu Uniunea Sovietică, pe durata războiului, au avut două etape complet diferite una de cealaltă. În prima etapă, cuprinsă între 22 iunie 1941 – 23 august 1944, România, ca aliată a Germaniei a participat, pe Frontul din Răsărit, împotriva statului sovietic. După trei ani de campanie, la 23 august 1944, România a părăsit alianța Axei și s-a alăturat Națiunilor Unite, Uniunea Sovietică devenind din inamic, aliat.

Victimele războiului, erau deopotrivă, atât din rândul militarilor, cât și al civililor. Confruntările sângeroase din tranșee, bombardamentele, deportările și prizonieratul, teroarea instituită în Transilvania și Basarabia au solicitat națiunii un efort uman imens, azi pe nedrept, în parte, uitat, studiat insuficient și nu la adevăratele sale dimensiuni. În această categorie intră mai ales prizonierii și deportații. În ceea ce privește pierderile umane ale României,

acestea au fost de aproape 1,2 milioane de oameni, din care peste jumătate de milion o reprezintă prizonierii. Dintre aceștia, 445.153-militari români au căzut prizonieri ai Armatei Roșii: 309.533 în timpul Campaniei din Răsărit și alți 135.620, după 23 august 1944⁶⁷.

Agresiunea statelor fasciste asupra Regatului Jugoslaviei, a provocat printre sârbii arădeni, alături de condamnare și protest, înrolarea ca voluntari, în unitățile armatei jugoslave. Orientați patriotic, sârbii nu au renunțat la ideea de a organiza o mișcare de rezistență. În luna mai 1943, a fost chiar înființat Comitetul Antifascist Principal pentru Banat din România., care și-a propus să ascundă activiștii persecutați și dezertorii militari, alături de colectarea de la donatori a sumelor de bani a îmbrăcămintei și hranei, pentru a fi trimise luptătorilor Jugoslavi.

Acest lucru, a determinat și contribuția majoră, a sârbilor din Gai, după 23 august 1944, în sprijinul armatei române.

Războiul antisovietic

Chiar de la început, deși la mii de kilometri depărtare de front, arădenii ca și întreaga țară, au simțit din plin ororile războiului. Știrile de tot felul, multe din ele contradictorii, altele dovedindu-se ulterior, a fi doar zvonuri, circulau cu repeziciune îngrozind populația. Familiile, așteptau cu spaimă scrisorile celor concentrați și plecați în misiuni. Victimele au început să apară, iar cifra acestora, creștea de la o zi la alta. Până la sfârșitul anului 1941, numai pe câmpul de luptă s-au înregistrat din județul Arad, 601 morți. Pentru sănătatea și ocrotirea celor vii, dar și în amintirea celor dispăruți, prin stepele Rusiei, în biserici se făceau slujbe religioase, iar clopotele nu încetau să bată. Întreaga presă arădeană publica știri de pe front însoțite de liste cu numele celor căzuți.

În plină desfășurare a războiului, la 23 mai 1943, a fost sfințită *Troița Eroilor din Gai*⁶⁸. Ea a fost așezată în mijlocul cartierului, la intersecția străzilor Dunării cu Tribunalul Corcheș, pe latura sudică a Bisericii ortodoxe Române, în exteriorul împrejmuirii. Preotul paroh *Nicolae Ionescu*, împreună cu enoriașii săi, au ridicat monumentul pentru mângâierea familiilor îndoliate, în amintirea și cinstirea eroilor care au căzut pe Frontul din Răsărit al celui de al Doilea Război Mondial⁶⁹.

⁶⁷ I. Schipor *Prizonieri români pe frontul de Est*, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor, *Eroi și morminte*, Studii și comunicări susținute la Sesiunea anuală a Oficiului Național pentru Cultul Eroilor, Ediția I, București, 12.12.2007, Buzău, 2008, p. 121.

⁶⁸ A fost restaurată în 1957 și demolată în anul 1992, la acea dată, fiind foarte avariata.

⁶⁹ Horia Truță, Dan Demșea, *Monumente de for public, însemne memoriale, construcții decorative și parcuri din județul Arad*, Arad, 2008. p. 22.

Troia eroilor din Gai (1943)

Troia, cioplită din lemn de stejar, de către un meșter anonim, (Î-390, L-185, I-76, G-7), a fost fixată pe verticală, într-un soclu din cărămidă și beton, cu ajutorul a două șine metalice în forma literei U, lucrarea fiind consolidată și prin două bare din oțel, strânse în pereche cu șuruburi. Acoperișul confecționat din șindrilă, a fost montat în patru ape, de mărime inegală: două mai lungi și două mai scurte. Pe creastă a fost fixată o cruce metalică.

Pe ambele fețe ale monumentului, au fost executate prin incizie, elemente decorative și inscripții lămuritoare. Acestea au constat din: crucea, rozeta, frânghia, desene geometrice, precum și floarea de mac stilizată. Pe fața sa vestică în treimea inferioară a fost înscris prin incizie textul: *În amintirea eroilor locali, căzuți pe câmpul de onoare*. Pe fața sa din spre răsărit se distingea textul: sus *INRI*⁷⁰ iar în treimea inferioară *Troia ridicată de poporul român din Arad – Gai, 1943, mai, 23*⁷¹.

Socul din cărămidă tencuită și sclivisită, înălțat cu două trepte, pe toate cele patru laturi, a fost așezat peste un postament din beton. Monumentul a fost împrejmuit cu un gard de formă dreptunghiulară (î-90, L-298, I-260), din lemn, cu o ușiță, spre vest pentru accesul spre interior. Ulterior, a fost schimbat cu o împrejmuire metalică, din sârmă împletită și stâlpi pentru fixare, încastrați într-un soclu din beton nesclivisit. A fost restaurată în 1957 și demontată în 1992, fiind într-o avansată stare de degradare.

⁷⁰ Inițialele textului: *Isus Nazarineanul Regele Iudeilor*.

⁷¹ Dan, Demșea, MJA, *Fișa analitică de evidență*, nr. 2742/ 1976.

Începând din iarna anului 1943, odată cu înaintarea spre România a ofensivei sovietice și retragerea armatei române, s-a intensificat și mișcarea populației, din preajma frontului care se apropia, spre părțile Aradului. Pregătirile pentru întâmpinarea acestei situații disperate, au început cu cea mai mare grabă. Ele au debutat prin șiruri de inventare, prin care urmau să fie identificate: terenuri depozite, căi de acces, locuințe, resurse, necesare plasării persoanelor, instituțiilor și unităților economice, pentru a fi ocupate, de obiectivele evacuate din zonele frontului care înainta spre vest. În virtutea Deciziei Ministerului Justiției din 21 iunie 1943, în cazul *când proprietarul sau deținătorul unui imobil, refuză cartiruirea populației care se evacuează benevol sau forțat din localitățile expuse bombardamentelor aeriene, întreaga clădire va fi rechiziționată, iar opozații evacuați*⁷². În acest scop, cartierul a fost organizat în trei sectoare cuprinse în Circumscripția VI de Poliție.⁷³

Astfel, în Sectorul 22 care cuprindea populația străzilor: *Păcurarilor, Ion Creangă, Anton Pann, Domnița Ancuța, Tribunalul Corcheș* (de la P-ța Sfântul Ioan la Câmpineanu), *Câmpineanu* (între Tribunalul Corcheș și Anton Pann), *Nouă* (între Tribunalul Corcheș și Păcurarilor), *Fântâni* (idem), *Faurilor* (idem), *Bisericii* (între P-ța Sfântul Ioan și Ion Creangă), recensorul *Mircea Iercan*, funcționar la Intreprinderea Comunală a identificat, 139 camere disponibile pentru 172 persoane, în încăperi cu paturi, 402 persoane, fără paturi și 100 de grajduri pentru 338 vite. **(Anexa nr. 3)**

Găzduirea urma să se facă sub supravegherea șefului de echipă – *Mircea Iercan*, ajutat de *Dumitru Catici* – șeful coloanei de trăsuri, *dr. Oscar Gardoș* – medicul care asigura asistența sanitară și medicul veterinar – *dr. Ioan Tolnai*.

În Sectorul 23, compus din străzile: *Concordiei, Bogdan Voievod, Laptelui, General Doda, Grădinarilor, Alexandru cel Bun, P-ța Sf. Ioan, P-ța Sfânta Elena, Câmpineanu* (între Bogdan Voievod și Tribunalul Corcheș), *Nouă* (între Aurel Vlaicu și Tribunalul Corcheș), *Fântâni* (idem), *Faurilor* (idem), *Bisericii* (între Aurel Vlaicu și P-ța Sf. Ioan), recensorul *Gheorghe Lazăr*, șef de birou la Intreprinderea Comunală a evidențiat 163 camere care puteau găzdui cu paturi – 388 persoane și 455 persoane fără paturi (Anexa 2)

A mai fost inventariată o magazie cu o capacitate de 2 vagoane iar în cele 2 grajduri existente se puteau adăposti 8 vite. Echipa condusă de *Gheorghe Lazăr*, mai cuprindea pe *Lazăr Fericean, dr. Martin Grunwald* și medicul veterinar *dr. Iosif Madacs*. Din sectorul 24 care cuprindea și cartierul *Pol-*

⁷² Conform Recensământului din 16-31 ianuarie 1944, Aradul a pus la dispoziția refugiaților 4343 camere, în care puteau fi cazate 4297 persoane cu paturi și 6279 persoane fără paturi, 203 grajduri, cu o capacitate de 810 animale (AN Arad, Fond PMA, 1918-1947, D.13/1945, f. 412).

⁷³ *Ibidem*, D. 9/1944, f. 37-39.

tura, Calea Aurel Vlaicu, până pe Câmpul Liniștii, la nord de cimitirul Eternitatea, cu străzile: Tribunalul Corcheș (de la nr. 1 la P-ța Sf. Ioan), Hatman Arbore, Grozăvești, Justinian, Izvor, Meșterul Manole, Cerbului, Poetului, Negoii, Basarabiei, Bucovinei, Moldovei, Crișanei, Munteniei, Căprioarei, Olt, Retezat, Jiului, Turdei, Albinelor, Bobocilor, Cocoș, Coroiului, Împrietărișilor, Agricultorilor, au fost puse la dispoziția primăriei, 150 de camere în care puteau locui 184 persoane cu paturi, 119 persoane fără paturi, 8 grajduri, pentru 27 vite. Colectivul de supraveghere, era format din Gheorghe Bogățean – șeful echipei, Milan Burnaș, dr. Evștein Adalbert și medicul veterinar – dr. Madacs Iosif.

Sectorul 24 a fost organizat exclusiv în cartierul Poltura

Cele dintâi distrugerii ale Aradului, datorate războiului, s-au produs într-o zi de luni, la 3 iulie 1944. Atunci a avut loc primul atac aerian asupra orașului, prin *Operațiunea Frantic Joe*, o acțiune militară comună a aliaților sovietici, englezi și americani. Totul s-a petrecut foarte repede. Deși, când au auzit sirenele, la ora 11 și 27 minute, arădenii s-au grăbit spre adăposturi, avioanele au apărut atât de rapid, deasupra orașului, încât mulți au fost surprinși sub cerul liber, în special în zona *Pădurice*, unde au fost cele mai multe victime. Atacul a fost susținut de 55 bombardiere de tip B 17 și 38 avioane de vânătoare P-38. Au fost lansate 200 bombe clasice explozive și 3000 bombe incendiare, fiind vizată Gara, Atelierele principale și Inspekția CFR, Fabrica de vagoane *Astra*, fostul sediu al Gestapoului din *Pădurice*, Cazarma de Roșiori ce se afla pe locul fostului CPL de pe Calea Aurel Vlaicu. Au mai fost însă atinse, fiind parțial distruse, numeroase unități economice, instituții și 482 de case de locuit⁷⁴.

Raidul aerian a durat până la ora 12,45 și s-a desfășurat în trei valuri succesive, producând Aradului, o pagubă în valoare de 6 miliarde lei. Au fost ucise 190 persoane, rănite 600 și distruse casele a 250 familii. Municipalityatea a decis sprijinirea renovării clădirilor, iar familiilor celor decedați, le-a distribuit gratuit locuri de veci.

Evenimentele militare, întâmplate, după 23 august 1944

În Arad, zilele care au urmat actului politic de la 23 august 1944, nu au fost violente. În oraș, existau la acea dată, doar două companii militare române cu misiuni de pază și trei regimente, încartiruite la Miniș, Ghioroc și Păuliș. Trupele germane, au constat din 50 de soldați, comandați de un ofițer, încartiruiți în Palatul Minoriișilor, 60 de soldați cu răni ușoare, cazați la

⁷⁴ Alexandru Roz, *Acțiunile revoluționare organizate împotriva dictaturii militaro-fasciste și a războiului hitlerist de către oamenii muncii din județul Arad sub conducerea PCR-1940-1944*, în: „Ziridava XIV”, Arad, 1982, p.,305-306; Ianoș Ujj, *Foto-documente despre bombardarea Aradului în anul 1944*, în: „Ziridava, XXIV”, Arad, 2005, p. 320.

Școala Germană de pe strada Vincențiu Babeș, clădire transformată în spital și aproximativ 700 militari, împreună cu tehnica aviatică de luptă, pe aeroport. Dezarmarea unităților germane a început în 26 august. Inițiativa acțiunii, și-a asumat-o plutonierul major *Ștefan Budiu*, care însoțit de 4 elevi TR: *dr. Ioan Ferician*, avocat din Gai, *Dușan Pavlovici*, *Ioan Savu*, învățător, din satul Toc și *Ioan Bogdan*. Aceștia, înarmați cu vechi arme *Mosiganan*, i-au dezarmat fără incidente violente, pe cei 60 soldați germani, de la Școala Germană, dotați cu pistoale automate și grenade. La fel, au decurs evenimentele și pentru inactivarea celui alt grup german, din Palatul Minorităților. Doar la aeroport, și ferma Ceala, cei peste 700 militari germani, care deserveau și păzeau aceste obiective, s-au opus predării și s-au așezat în dispozitiv de luptă.

La acțiunea desfășurată în zilele de 25-28 august pentru dezarmarea lor au participat, Regimentele 1 Roșiori, 11 Călărași, 4 Grăniceri, 93 Infanterie și Școala de subofițeri infanterie Radna, sprijinite de o baterie de tunuri, din Regimentul 1 Artilerie Călărească și o baterie din Regimentul 38 Artilerie. Bilanțul acestor lupte s-a soldat cu capturarea unui număr de 146 soldați, 45 subofițeri și 9 ofițeri germani, 34 avioane de luptă, 16 mașini și o mare cantitate de alimente, subzistențe și carburanți⁷⁵.

În sudul Crișanei, după respingerea de către grăniceri, în raioanele de pază a atacurilor ungare dintre Ciurmediu și Nădlac, în ziua de 24 august, forțe din Divizia 1 Blindate maghiare, au reluat ofensiva, încercând să ajungă la Beiuș, Arad și Lipova, concomitent cu apărarea dârză, de către formațiile de luptă germane a Aerodromului din Arad. În această situație, subunitățile Batalionului de Grăniceri 1 Beiuș și 2 Arad, subordonate temporar Diviziei 1 Infanterie și Instrucție, au dus lupte grele pentru apărarea mobilă, pe aliniamentul Tinca – Pâncota – Arad, unde inamicul a fost oprit. În 25 august, trupe fasciste, transportate cu 80-100 camioane au sosit din Ungaria, și au atacat pichetele de grăniceri din zona Turnu. În ziua următoare, sprijiniți de o unitate motorizată maghiară, au încercat să patrundă în Arad, din spre vest, atacând cazarma militară din Gai. Atacul a fost susținut de artilerie și aviație, care au mitraliat populația civilă din Gai și Bujac, fiind distrusă Școala nr. 20 și alte construcții civile. Cu toate acestea atacul a fost respins de către soldații Batalionului 2 din Regimentul 4 Grăniceri din Gai, comandat de lt. col. *Ion Perhaiță*, însă cu numeroase victime și pagube materiale. Alături de comandantul batalionului, s-a evidențiat în mod deosebit, comandantul Plutonului de aruncătoare de 120 mm, lt. *Ionel Popa*, decorat pentru bravura de atunci, cu înalta distincție, *Coroana României cu spade și panglică de virtute militară*. Operațiunea a fost sprijinită și de militarii Diviziei 1 de Cavalerie-Instrucție din Corpul 7 teritorial al Armatei I-a, două batalioane de elevi ai

⁷⁵ ****Istoria artileriei române*, București 1977, p.290, 291.

Școlii de subofițeri Radna⁷⁶, două plutoane de armament greu ale Școlii de ofițeri rezervă de infanterie din Arad, militarii Cercului teritorial, depozitele de armament și alimente, spitalele militare, gărzile și alte formațiuni, care au devenit, în această situație, trupe combatante. La 31 august a contraatacat și plutonul de grăniceri din Nădlac, care, întărit cu un pluton de cavalerie, a reocupat pichetele pierdute⁷⁷.

Dar confruntările militare, din preajma Aradului, nu s-au terminat, deoarece, încă de la începutul lunii septembrie, chiar și populația avea cunoștință de iminența unui atac puternic, din partea trupelor germano – ungare. Organizația din Arad a PCR, a trimis chiar, o delegație, la Comandamentul Diviziei sovietice, de la Zam, pentru a primi arme, dar solicitarea a fost respinsă.⁷⁸ În consecință, au fost făcute pregătiri de evacuare a orașului, iar exodul civililor, a început după 10 septembrie. Mii de oameni, aplecați sub greutatea bagajelor, însoțiți de copii, pe jos și în căruțe, se înșirau într-o lungă și tristă coloană, spre Podgorie.

În dimineața zilei de 13 septembrie 1944, la orele 5,40 trupele germano-ungare, au trecut frontiera cu tancuri și motorizate și au intrat și ocupat: Pecica, Sederhat, Iratoș, Sânpaul, Macea, Curtici, Șofronea. Acționând concomitent pe un front mai larg, care cuprindea și direcțiile Ciumeghiu – Tinca și Vârșand – Ineu, se urmărea luarea în stăpânire a Munților Apuseni și a Defileului inferior al Mureșului, până la Lipova.

Este de remarcat, implicarea unor locuitori ai comunității sârbe, din Gai, care și-au creat, în gospodăriile proprii, cu știrea și sprijinul armatei române, mici depozite de armament și muniție, pe care le-au folosit, în aceste lupte. În asemenea situație, a fost familia Mihailovici, care l-a înarmat pe frații Titus și Mircea Panaiot, alături de alți tineri din Gai. Schimburile de focuri au început la podul de peste Ier din preajma mănăstirii, dar rezistența a fost repede anihilată.

În aceste condiții grele, Regimentul 4 de Grăniceri Pază Deva, cu forțele din subordinea Cercului 7 Teritorial, care subordona toate unitățile militare din sudul Crișanei și a Banatului, avea în dispozitivul de pe frontieră, doar două batalioane de pază, unul de instrucție și 38 de pichete. Este de remarcat și contribuția Batalionului Fix *Criș*, aflat în subordinea grănicerilor, formații pregătite de ofițerii acestei arme, încă din 1943⁷⁹.

⁷⁶ Pavel, Galea, 1944 – *Arad, file de luptă*, în ziarul „Orizont arădean”, anul I, august 1984, p. 10

⁷⁷ Sever Neagoe, Ilie Tender, Gheorghe Văduva, *Istoria grănicerilor și începutul poliției de frontieră*, București, 2003, p. 287.

⁷⁸ *Patriotul*, din 14 septembrie 1948.

⁷⁹ Sever, Neagoe, 2004, *op. cit.* p. 292.

Cu aceste forțe, s-a participat la temporizarea îngrădirii ofensivei inamicului, reluată de mai multe ori, atât pe direcțiile Văilor Crișului Alb și Negru, cât și spre Turnu – Gai – Arad sau Jimbolia – Timișoara. Au fost desfășurate acțiuni de luptă, la Vărșand, Turnu-Gai și Nădlac-Gai, urmate de acțiuni ofensive pentru eliberarea teritoriului invadat și restabilirea dispozitivului de pază a frontierei din acest sector.

Unitățile de frontieră ale Regimentului 4 Grăniceri din aceste sectoare, au fost de fapt, singurele care au opus rezistență reală, unui inamic net superior ca număr, dotat cu tancuri și armament greu. Mai cunoscute sunt luptele de la Șofronea, unde, la marginea comunei a fost amplasat un tun, deservit de 7 militari sub comanda căpitanului *Romulus Pete*. Acestora li sa alăturat voluntar tânărul de 15 ani, *Virgil Iovănaș*, fiu de CFR-ist din Curtici, care se întorcea spre casă, de la Arad, unde a fost să se înscrie în clasa a V-a la Liceul Aurel Vlaicu. După ce au rezistat timp de 6 ore, atacurilor succesive, distrugând 7 tancuri și 1 camion, o parte din ei s-au retras, grav răniți, alții, printre care și *Virgil Iovănaș*, au căzut în luptă. În timpul schimbului de focuri, au mai fost uciși, într-un lan de porumb, lângă Gai: *Aron Oprin*, *Măciuț Ioan* și *Aron Arsin* din Sânicolaul Mic.⁸⁰ Nu au rezistat asaltului nici formațiile Diviziei 1 Cavalerie și Instrucție, care au întâlnit inamicul în zona gării și P-ța Drapelului. Având pierderi 12 morți, 28 răniți și 275 dispăruți acestea s-au retras prin Piața Avram Iancu peste Mureș, în Cetate, apoi prin Frumușeni spre Lipova.

După lupte grele, aceste formațiuni, s-au repliat spre Vladimirescu și satele din Podgorie, iar trupele maghiare au pătruns în oraș. Aradul, a fost găsit, însă, pregătit, pentru primirea armatei aliate, împodobit festiv, cu steaguri românești și sovietice, ghirlande de flori și un Arc de Triumf simbolic, pe Calea Iuliu Maniu, lângă P-ța Drapelului.

Până seara, întregul oraș, a fost ocupat și a rămas așa, timp de opt zile. Inamicul, nu s-a oprit însă aici, continuându-și înaintarea spre est, până pe aliniamentul Sâmbăteni, Pâncota, Ineu, Mănerău. Se dorea înaintarea pe valea Mureșului și a Crișului Alb spre Transilvania unde urmau să se întâlnească cu armatele ce atacau din spre nord.

După îndeplinirea misiunii, din 20 septembrie, cunoscută sub numele de *Luptele de la Păuliș*, armata română, cu participarea Corpului 57 armată rus, a trecut în 21 septembrie la ofensiva asupra Aradului din trei direcții. În noaptea spre 22 septembrie trupele fasciste s-au retras, aruncând în aer cele două poduri rutiere metalice de peste Mureș, centrala telefonică, gara și podul CFR. Din rândul trupelor inamice, care au căzut în aceste lupte, au fost înmormântați în cimitirul din Gai, 11 militari maghiari: sergentul Ferencz Imre, soldatul fruntaș Hollo Pal, soldații: Toth Ferenc, Bardoczi Sandor,

⁸⁰ Au fost înmormântați în cimitirul din Sânicolaul Mic (*Patriotul*, 14 septembrie, 1947)

Voros Laszlo, Bereș Jenő, Nagy Geza, Petro Andras, Szabo Pal, Szomszed Ignac, Verteși Gabor⁸¹.

Distrugerile însă nu s-au încheiat, deoarece în noaptea de 31 octombrie spre 1 noiembrie 1944, la ora 19,40, deasupra Aradului a sunat alarma unei alte incursiuni aeriene. Prin două atacuri succesive, 22 bombardiere germano-maghiare, au aruncat peste oraș mai mult de 80 obuze, fiind vizată mai ales zona gării. Au murit 2 soldați români și 7 sovietici, alți 15 fiind răniți, iar dintre civili 8 bărbați și 2 femei. Tot atunci au fost avariate aproape 50 de case, iar 200 de vagoane cu materiale de război și alimente au fost distruse. În noaptea de 5 spre 6 noiembrie, orașul a fost din nou survolat în 2 valuri succesive, de 20 avioane inamice, bombardamentele distrugând complet, Sanatoriul de Tuberculoză. O nouă incursiune aeriană asupra Aradului, a avut loc în 19 noiembrie. De această dată, bombardierele inamice, datorită intervenției hotărâte a artileriei antiaeriene românești, nu au reușit să arunce, decât 8 bombe, la întâmplare, fără să fie înregistrate victime, iar pagubele materiale au fost minore.

La 24 septembrie 1944, unitățile române au trecut pe teritoriul Ungariei, unde cu un efectiv de 210.000 soldați, în contextual ofensivei generale a forței Națiunilor Unite, au acționat pentru eliberarea acestei țări, a Cehoslovaciei și Austriei.

După înfrângerea Germaniei, Divizia 1 Cavalerie și Instrucție, cu garnizoana la Arad, și care avea în componență soldați din aceste locuri, s-a întors la bază, conform ordinului frontului 1 Ucrainean, începând cu ziua de 13 iunie 1945. Unității militare, a cărei comportare eroică și plină de umanism, era dovedită, nu numai prin dese citări pe ordine de zi, românești și sovietice,⁸² decorată cu cea mai înaltă distincție *Ordinul Mihai Viteazul*, ci și prin scrisori de mulțumire din partea populației civile cehoslovace⁸³, arădenii i-au organizat în 14 iulie, una din cele mai emoționante primiri. Coloanele *Diviziei I de cavalerie munte și fier*, cum a fost denumită de comandamentul

⁸¹ În 2011, Parohia Romano – Catholică, din cartier, a identificat și amenajat, în Cimitirul din Gai, mormintele celor 11 combatanți maghiari căzuți în lupte.

⁸² Sunt concludente în acest sens, aprecierile făcute de comandantul Armatei 53 sovietice, generalul-locotenent Ivan Mefodievič Managarov, în *Documente privind istoria militară a popului român, 1945-1947*, București 1988, p. 20-21

⁸³ O scrisoare emoționantă a fost trimisă pe adresa Comandantului Armatei I Române de către Consiliul național comunal din Stokach (Cehoslovacia), pentru ajutorul dat de către unitățile române, populației locale sinistrate de război (*Ibidem*, p. 18.); Cuvântări rostite de delegați ai orașelor Modry Kamen și Zvolen cu ocazia dezvelirii monumentului ridicat la Oremov Laz, în cinstea ostașilor români căzuți pentru eliberarea Cehoslovaciei (*Ibidem*, p. 40-41); Cuvântare rostită de primarul orașului Kromeriz, cu prilejul dezvelirii Monumentului eroilor români (*Ibidem*, p. 70).

sovietic, au trecut pe sub *arcul de triumf*, ridicat special lângă Palatul CFR și ornat festiv. Bulevardul, împodobit cu drapele și flori era animat de mulțimea entuziastă a arădenilor, aliniată pe ambele părți ale traseului și care așterneau în fața soldaților, un covor multicolor de flori. După parcurgerea, principalele artere a orașului, ostașii surprinși de grandoarea și căldura primirii, s-au îndreptat, prin străzile: Eminescu, Ștefan Cicio-Pop, Episcopiei, Mărășești, Victoriei Calea Aurel Vlaicu, spre cazarmile din Gai unde au fost încartiruiți.⁸⁴ În aceeași perioadă, trupele sovietice au ocupat Cetatea și alte clădiri militare din Arad: fosta cazarmă de Roșiori de pe calea Aurel Vlaicu, clădirile de lângă cimitirul *Pomenirea*, unde azi se află Azilul de Bătrâni.

Tratatul de Pace semnat la Paris, în 10 februarie 1947, încheia capitolul dureros al participării României la cel de – al Doilea Război Mondial, conflict militar început în Est, împotriva Rusiei Sovietice și terminat în Vest, împotriva Germaniei, alături de care a intrat în război. Și în est ca și în Vest obiectivul României a fost legitim și anume recuperarea teritoriilor pierdute în vara anului 1940. Dacă, după 23 august 1944, ani în șir, campania din Est a fost considerată o gravă eroare, și chiar o crimă pentru participanți, rațiunile au fost de ordin politico-propagandistic. În realitate, redobândirea teritoriilor dintre prut și Nistru, a Basarabiei, nordului Bucovinei și a Ținutului Herța, era la fel de îndreptățită ca și redobândirea nord-vestului Transilvaniei. Continuarea operațiunilor militare dincolo de aceste granițe era la fel de necesară atât în vest cât și în est. Ceeace nu se lua atunci în calcul a fost viitorul sumbru rezevat României sub ocupația sovietică.

În semn de omagiu, la împlinirea a 60 de ani de la ridicarea pe turnurile Bisericii Ortodoxe a celor trei cruci din metal aurit și sfințirea clopotelor, la 8 septembrie 1994, în Gai, a fost dezvelită *Crucea Soldaților Români*, monument cu un caracter local, care a înlocuit *Troița Eroilor* din 1943, degradată în timp și demontată, cu doi ani în urmă⁸⁵. Ctitorită de Gheorghe Crețiu și cioplită în marmură albă, de firma *Marmorex* din Arad, *Crucea* a fost instalată pe vechiul loc, în semn de amintire a jertfelor umane din Războaiele Mondiale. Soclul din beton și cărămidă, sclivisite, alcătuit din două paralelipede de mărimi diferite, suprapuse sub forma unor trepte, îi dau înălțime și suplețe. Are ca elemente decorative, simboluri militare, concepute, în relief, sub forma unor săbii de paradă, încrucișate peste o cască militară din dotarea armatei române. Pe partea din spre vest, a brațelor crucii este înscris: *IS HR NI KA*⁸⁶. Alte texte, în relief, sub forma caracterelor de tipar, cu litere drepte, motivează construcția și destinația monumentului: *Recunoștință / veșnică / Eroilor din cartierul / Gai căzuți pe câmpul / de luptă pentru libertatea / patriei / și*

⁸⁴ Eugen Gluck, Alexandru Roz, *Aradul muncitoresc*, București, 1982, p. 230.

⁸⁵ Informație, de la preotul paroh, Nicandru Cuțaru, 2008.

⁸⁶ Isus Hristos – Învinge.

demnitatea națională/. Mai jos se redă numele ctitorului: *Donată de familia / Crețiu Gheorghe / sept. 8 – 1994*. Lateral, este prezentat constructorul: *Executat / Marmorex / Arad*. Împrejmuirea, a fost confecționată din plasă de sârmă împletită, fixată cu elemente metalice, într-o bordură de beton, întregul monument, fiind foarte bine întreținut. Alături, spre est, se află un exemplar de salcâm japonez (*Sophora japonica* L.) cu o vechime de peste 80 de ani.

În Biserica ortodoxă Română, este pomenit numele a 26 eroi: căpitan Iosif Crețiu, Ioan Ilin, Simeon Petruța, Petru Bran, Ioța Ardelean, Mihai Sârb, Aron Constantin, Ioan Novac, Simeon Fânău, Petru Jivan, Mihai Crucian, Bota Simeon, Dumitru Crucian, Constantin Aron, Horga Gavril, Creța Vasile, Dodean Ioan, Creța Gavra, Roșu Ioan, Boca Teodor, Dogău Gheorghe, Bolos Pascu, Orga Mihai, Drăgan Gheorghe, Creț Vasile,

Numele a 13 eroi de naționalitate sârbă din Gai, căzuți în cel de-al Doilea Război Mondial a fost înscris, în 1986, prin incizie, cu litere chirilice, pe tabla din marmoră fixată pe zidul Bisericii ortodoxe Sârbe, în următoarea ordine: Borce Ristov, Dușan Lekin, Mișa Petrovici, Nika Kracin, Vlada Miklușev, Milutin Arsenov, Nicola Iorgovan, Mita Moț, Laza Ivanov, Milivoi Tirsin, Antonie Iorgovan, Pera Marincov, Boca Podoabă, Borița Stepanov. În urma celui de al doilea război mondial, în cimitirul din Gai existau în 1948, patru morminte individuale neîmprejmuite și neîngrijite. Este posibil să fi fost deshumate și reînhumate în cimitirul Pomenirea, în noiembrie 1948.

11. Gaiul postbelic

Efortul militar intens ai celor trei ani de război, din care, peste 90 de zile, pe teritoriul României, au solicitat o contribuție impresionantă, a resurselor umane și economice. Pe fronturile *Celui de al Doilea Război Mondial* au fost uciși, răniți, dispăruți, deportați sau făcuți prizonieri 1.171.650, militari și civili. Asigurarea cu armament, muniție, echipamente și subzistență ostașilor români, prizonierilor, iar după 23 august 1944, întreținerea unor trupe sovietice, aparținătoare fronturilor 2 și 3 ucrainene, au solicitat mari eforturi populației țării. Armatei Sovietice, i-au fost livrate, până la 30 iunie 1945, din cererile, în continuă creștere, chiar după încetarea războiului, 365.086 tone subzistențe, în valoare de 21,7 milioane dolari. Calculând cantitățile de zahăr, cartofi, carne, sare, tutun, țigări, arpacaș, etc. furnizate în contul articolului 10, din Convenția de armistițiu, în coroborare cu rațiile stabilite prin acelaș document, ele corespundeau întreținerii unor efective cuprinse între 645.243 și 1.350.981 oameni. Multe materiale, îndeosebi cereale, depozitate în silozuri, au fost luate sub formă de captură, fără formă de plată, epuizând și

mai mult disponibilitățile imediate ale României⁸⁷ Un inventar al primăriei, realizat în 4 ianuarie 1945, prezintă principalele daune materiale, rezultate în urma evenimentelor de război, care au avut loc după 23 august 1944, care s-au ridicat la suma de aproape 2 miliarde lei (1.098.254.052 lei)⁸⁸. La acestea, se mai adaugă veniturile pe care le aduceau cele două poduri distruse, prin aplicarea vămuirilor – 10 mil. lei; lucrurile luate de armata sovietică – 16 mil. lei și prestările de muncă plătită de către primărie, în beneficiul armatei sovietice – 13.249.755 lei. Pierderi importante au înregistrat spitalele, școlile și alte instituții, unde au fost încartiruiti vremelnici militari sovietici, care la plecare au luat, sau distrus, lenjeria, vesela, parte din mobilier și alte obiecte de inventar. Tot în această perioadă, la 21 septembrie 1944 a fost bombardată Școala primară nr. 20 din strada Grădinarilor. Ruinele instituției, au fost apoi, mistuite de flăcări, în urma incendiului din 27 septembrie, pagubele, fiind evaluate la 20 milioane lei. Conducerea Circumscripției administrative II Gai, raporta deasemenea dispariția unor obiecte de inventar și consumabile, puse pe seama armatei de ocupație maghiare: portrete regale, drapele, telefonul automat, mașina de scris, marca *Ideal*, geantă din piele, lighean, cană cu apă, pahare, foarfeci, cuțit de tăiat hârtie, orologiu deșteptător, saltea cu paie, șei pentru cai, frâie, roabe, biciclete, tușiere, călimări, liniare, tocuri și penițe, creioane, rezerva de hârtie de scris, cu plombagina, calul *Ghiață* și căruța *standard*, hamuri, grumăzare, bici, inscripția de pe clădirea instituției, etc⁸⁹. Semnificativ este însă și faptul, așa cum rezultă dintr-un raport al prefectului, care comunica în 1948 Ministerului de Interne, că, în județul Arad nu au fost semnalate furturi și jafuri ale unor obiecte de artă, de către trupele germane în retragere⁹⁰.

Războiul a lăsat urme adânci în toate domeniile vieții arădenilor. Industria și agricultura erau grav afectate de operațiunile militare, iar pierderile populației, au fost imense. Atelierele principale CFR și uzinele Astra, erau ruinate în proporție de 85%, cum de altfel, erau și numeroase alte fabrici mai mici. Un număr de 44 întreprinderi, și-a încetat producția ca urmare a plecării proprietarilor cu armatele inamice în retragere. Cartierul gării, a fost transformat în ruine, podurile distruse, iar o mulțime de străzi erau blocate

⁸⁷ I. Alesandrescu, *Războiul economic al României în războiul antihitlerist*, în *România în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, vol. 3, București., 1989, p. 423.

⁸⁸ Distrugerea Podului Decabal –600 mil. lei; avarierea podului Traian-400 mil. lei; lucruri furate de armata maghiară de ocupație-26.391.841 lei; valori ridicate de armată, fără forme-10.437.486 lei; distrugerii ale bombardamentelor-60 mil. lei; valori ridicate fără forme, de către armata română-1.265.000 lei; bani numerar furați de militari unguri-9.700 lei; valori furate de militari unguri-130.000 lei; acte justificative-20.025 lei. (AN Arad, Fond PMA, 1918-1947, D. 16/1947, f. 1).

⁸⁹ *Ibidem*, D 13/1945, f. 15.

⁹⁰ *Ibidem*, Fond Prefectura Județului Arad, D 144/1948, f. 18.

cu dărâmături. Situația era la fel de grea și în agricultură, unde suprafețele agricole au fost reduse, iar animalele de muncă și atelajele rechiziționate.

În aceste condiții, la 21 decembrie 1944, peste 300 de locuitori ai cartierului, au participat la Adunarea populară, organizată de *Uniunea Patrioților*, ședința fiind condusă de Gheorghe Olah și Ioan Șirianu. Aceștia, în numele organizației pe care o reprezentau, au demascat activitatea de sabotaj a rămășițelor de legionari și colaboratori ai vechiului regim, *care generează în continuare haos în toate domeniile vieții*. Au fost prezentate situații din Gai, privind abuzurile poliției, *care face rechiziții de persoane pentru munca obștească în favoarea primăriei și a armatei sovietice, după bunul său plac, fără nici o logică, în ciuda priorității însămânțărilor, care nici pe departe nu au fost încheiate*⁹¹. A mai fost relevat faptul că, acest cartier, nu au mai primit lemne de foc, de mult timp, cu mențiunea că *și dacă acestea ar exista, nu ar putea fi transportate din lipsa atelajelor rechiziționate*. *Deoarece brutarii au fost obligați să facă doar pâine albă, datorită prețului ridicat, majoritatea locuitorilor nu o pot cumpăra*. *În același timp, primăria, prin mercurialele stabilite, îi constrânge pe producători, să vândă cerealele la prețuri disproporționat de mici*. În final, a fost adoptată o moțiune, prin care se solicită intervenții energice, din partea Uniunii Patrioților, pentru rezolvarea imediată a mai multor neajunsuri, ca: repararea și deschiderea imediată a cursurilor școlii, iar față de învățător, care este cu totul dezinteresat de munca lui, făcând propagandă împotriva țării, să se ia măsuri disciplinare. Capii familiilor sărace, cu mai mult de trei copii și țăranii, proprietari de pământ, să fie scutiți de munca obștească, pe timpul însămânțărilor. Aceștia din urmă, să li se pună, la dispoziție, din partea Camerei Agricole, motorină pentru tractoare, combustibil, care lipsește de altfel și morii din Gai. Proprietarii căroră, armata le-a rechiziționat trăsura, caii și recolta, să fie scutiți de la impunere (impozit). De asemenea, s-a cerut, pentru această categorie de proprietari, intervenții din partea statului, pentru amânarea datoriilor la Băncile Comerciale și indulgență, reeșalonare, în plata impozitelor. Cei mai mulți considerau necesară și verificarea provenienței cailor, proprietarilor actuali, deoarece, unii, au primit animale de muncă, fără să fi avut înainte⁹².

⁹¹ În luna octombrie 1944, Primăria Municipiului Arad, a înființat sub comanda cpt Cotârlă, detașamente de muncă obligatorie. Zilnic, 300 de oameni 100 din municipiu și 200 din județ, plătiți de primărie, erau concentrați pentru nevoile armatei sovietice. Cu toate că s-a creat un impozit special pentru aceasta, zilnic, mai erau, la dispoziția garnizoanelor militare, 1000 de oameni neplătiți. Mai lucrau, sub aceeași conducere, 328 meseriași, pentru a pune în funcțiune întreprinderile distruse. Se solicita forță de muncă și pentru agricultură. (*Patriotul*, din 24 noiembrie, 1944).

⁹² *Ibidem*, din 21 decembrie, 1944.

După câteva zile, la 26 decembrie 1944, din inițiativa Frontului Național Democrat (FND) și în Gai, ca de altfel, în toate cartierele, s-a constituit Comitetul cetățenesc, fiind ales ca președinte, Ioța Fericean, vicepreședinte Ștefan Viragoș, secretar Miloș Ostoin, iar președinte de onoare, comisarul Ioan Constantinescu, șeful Circumscripției de Poliție. Această structură, avea menirea să supravegheze ordinea, respectarea legilor, drepturile cetățenești și garantarea siguranței personale⁹³.

La 23 mai 1946, filialele arădene, ale Partidului Național Lliberal (PNL – Gheorghe Tătărescu), Frontul Plugarilor (FP), Partidul Social Democrat (PSD), Partidul Comunist Român (PCR), Partidul Național Popular (PNP), Partidul Național Țărănesc – Anton Alexandrescu (PNT – Anton Alexandrescu), partide aduse la cârma țării, la 6 martie 1945, au încheiat, prin formarea pe plan local, a Blocului Partidelor Democratice (BPD), un acord de colaborare, în cadrul monarhiei constituționale⁹⁴. Victoria BPD, la primele alegeri, organizate după Război, care au avut loc la 19 noiembrie 1946, a marcat, prin profundele transformări viitoare, întreaga societate românească postbelică.

Una din acestea a fost, *Stabilizarea monetară* desfășurată în perioada 12-21 august 1947, care a constat din schimbarea *leilor vechi* în *lei stabilizați*. Se preconiza, ca prin introducerea noii monede, prin care, 20.000 lei vechi = 1 leu stabilizat, să se pună capăt anarhiei economice, alături de lichidarea speculanților și crearea unei mai corecte și stabile proporții între salarii și prețuri. În Arad, preschimbarea banilor, s-a realizat, pe baza listelor nominale, întocmite în funcție de domiciliu, repartizați la unul din cele 14 centre de înscriere. Starea socială, respectiv, felul activității prestate, îi dădea dreptul fiecăruia să schimbe doar o anumită sumă maximală de bani. Astfel, salariații puteau schimba cel mult 3 milioane pentru care primeau 150 lei; agricultorii, capi de familie – cel mult 5 milioane, adică 250 lei, iar cei care au predat cota obligatorie mai puteau schimba 2,5 milioane. Invalizii, văduvele, orfanii – maximum 3 milioane, persoanele neîncadrate în muncă și militarii – maximum 1,5 milioane etc. Sumele schimbate fiind limitate și foarte mici, pierderile suferite de populație și firmele economice private, au fost imense. Au fost scoase de pe piață cantități uriașe de hârtii de valoare, existente în bănci, case de economii sau în gospodării. Comparate aceste sume cu prețurile alimentelor și serviciilor, se poate trage concluzia că leii stabilizați,

⁹³ *Ibidem*, din 24 decembrie, 1944.

⁹⁴ BPD, înființat în mai 1946, cuprindea în platforma electorală: asigurarea proprietății private, a libertăților și drepturilor cetățenești, libertatea de manifestare a credinței, egalitatea în drepturi a naționalităților conlocuitoare, strânsa prietenie cu URSS, țările vecine, SUA, Marea Britanie, Franța, asigurarea dreptului de existență a muncitorimii manuale și intelectuale, a celorlalte categorii sociale, etc.

preschimbați unui salariat ajungeau pentru cumpărarea a două perechi de găini (1 pereche găini=50-80 lei), 4,5 kg carne de porc (35 lei/kg), 4 kg. zahăr (33,5 kg), 2 kg unt (80 lei/kg), 7 tunsori (20lei un tuns) și 10 bărbierituri (15 lei un barbierit) la frizer, 3 băi la Șimay (50 lei/baia), sau 6 mese cu meniu popular la restaurant (25 lei/1 meniu popular)

12. Abolirea Monarhiei și instaurarea Republicii Populare Române (RPR)

La 30 decembrie 1947, într-o ședință care a durat doar 45 de minute, Adunarea Deputaților, a adoptat Legea nr. 363 pentru constituirea statului în Republica Populară Română și a unui Prezidiu compus din cinci persoane⁹⁵, care să exercite puterea, până la adoptarea unei noi constituții. În acest context, a fost stabilită obligația funcționarilor publici și a militarilor, ca în termen de trei zile, să depună, un nou jurământ de credință⁹⁶. Abolirea Monarhiei și proclamarea Republicii, a marcat un alt moment istoric, în evoluția societății românești spre socialism.

Astfel, încă la Congresul de unificare a Partidului Comunist Român (PCR), cu Partidul Social Democrat (PSD) din 21-23 februarie 1948 și constituirea Partidului Muncitoresc Român (PMR), se aprecia ca principală realizare, *consolidarea politică și economică a Regimului democrat popular*, prin preluarea de către această formațiune politică a întregii puteri. Într-un limbaj violent, se insuflau ideile ascuțirii luptei de clasă, a lichidării gravei nepotriviri, care decurge din faptul că, în timp ce puterea politică se află în mâinile proletariatului, pozițiile economice dominante, erau deținute de exploatatori. Era începutul revoluției socialiste și în sectoarele economice, astfel că, evenimentele s-au succedat alert, unele după altele.

Pentru alegerile parlamentare, din 28 martie 1948, Secția de votare, nr. 14, a fost organizată în localul Sectorului Administrativ Gai, de pe strada Grădinarilor, președintele aceștia, fiind numit Florea Zăhoi, iar secretar – Popa Victor. Urmau să participe la urne, alegătorii domiciliați pe străzile: Hatman Arbore, Alexandru cel Bun, Domnița Ancuța, Câmpul Albinei, Bogdan Voievod, Bisericii, Balta Mică, Câmpul Bărbuș, Câmpineanu, Concordiei, Tribunalul Corcheș, Ion Creangă, Cosminului, Curcubeului, Câmpurilor, Câmpul Cioban, Câmpul Crivabora, Câmpul Cireșilor, Soc. Câmpurilor, General Doda, Dima, Piața Sfânta Elena, Câmpul Exterior, Fântâniei, Faurilor, Fecioarei, Câmpul Freamăt, Grădinarilor, Grozăvești, Graurului, Goleșcu, Gelu, Hotar, Câmpul Hameiului, Piața Sf. Ioan, Izvor, Câmpul Ineluș, Justinian, Câmpul

⁹⁵ *Monitorul Oficial*, partea a III-a, „Dezbaterile parlamentare”, nr. 33 din 29 ianuarie 1948, p. 475-477; Gheorghe Țuțui, Gheorghe I. Ioniță, *Anii tumultuoși ai luptei pentru republică*, București, 1978, p. 112.

⁹⁶ *Ibidem*, Partea I-a, nr. 300 bis, din 30 decembrie 1947, p. 11.414.

Lăptarilor, Măgurele, Meșterul Manole, Nouă, Radu Negru, Câmpul Nisipos, Peleş, Anton Pann, Păcurarilor, Spătar Preda, Piața Sf. Sofia, Speranței, Surduc, Câmpul Sf. Toma, Universului, Calea Aurel Vlaicu, de la Făt-Frumos la Câmpineanu, Sf. Vineri. O întâlnire cu cetățenii din Gai, a avut loc, în 20 martie, pe câmpul din Piața Sfântul Ioan, în fața Bisericii ortodoxe sârbe, la care au participat Ioan Pălincaș –primarul Aradului, candidat din partea PNP și Csakany Bela, din partea Uniunii Populare Maghiare. Lista candidaților FDP, marcată cu semnul soarelui, în care erau înscrși candidații: Avram Bunaciu (PMR), Iosif Rangheț (PMR), Belea Miron (FP), Petru Cuedan (PMR), Csakany Bela (UPM), Geltz Filip (PMR), Lucreția Tulucan (PMR), Teodor Suci (FP), Ardelean Ilie FNP, Petru Mocuța (PMR), Zapos Francisc (UPM), Ioan Pălincaș (PNP), a obținut 88,5% în voturi. Pe locurile următoare, s-au situat PNL cu 8,38% și Independenții cu 1,86%⁹⁷.

Noul legislativ, Marea Adunare Națională (MAN), ca linie politică preconiza, realizarea urgentă a reformei administrative, fiind astfel create alte organe ale puterii locale, numite Consilii populare⁹⁸, *care să ia să locul celor învechite, moștenite încă de pe vremea lui Napoleon*.⁹⁹ Ele urmau a fi investite cu atribuțiuni foarte largi, *în care vor activa doar oameni de Stat de tip nou, ieșiți din adâncurile poporului*.¹⁰⁰ Se urmărea de asemenea, trecerea la economia planificată, începuturile ei, regăsindu-se în anul 1948.¹⁰¹

Constituția Republicii Populare Române, adoptată la 13 decembrie 1948, a deschis drumul spre Naționalizarea întreprinderilor industriale, miniere, bancare, de asigurări și de transport. Pe baza planului și instrucțiunilor elaborate de organele politice și administrative centrale, a fost constituită Comisia Județeană de Naționalizare și colectivele pentru fiecare întreprindere, care, au lucrat în secret, de teama unor diversiuni. La 11 iunie 1948, activele vechii întreprinderi a *Fraților Neuman, Polichrom, Fabricii de Cânepă*, a morilor *Frații Matyoc, Birtolon* și altele din Gai, au trecut în proprietatea statului, ca bunuri ale poporului, libere de orice sarcini. De la această dată,

⁹⁷ *Patriotul*, din 28 martie 1948.

⁹⁸ *Legea nr. 17 asupra Consiliilor Populare* (Patriotul 18 ianuarie 1948).

⁹⁹ Gheorghe Gheorghiu Dej, *Raportul politic general, prezentat la Congresul Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948*, București 1948, p. 22.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 22.

¹⁰¹ Lista candidaților FDP, pentru alegerile din 28 martie 1948, marcată cu semnul soarelui, alcătuită din: Avram Bunaciu (PMR), Iosif Rangheț (PMR), Belea Miron (FP), Petru Cuedan (PMR), Csakany Bela (UPM), Geltz Filip (PMR), Lucreția Tulucan (PMR), Teodor Suci (FP), Ardelean Ilie FNP, Petru Mocuța (PMR), Zapos Francisc (UPM), Ioan Pălincaș (PNP), a obținut 88,5% în voturi (patriotul, 28 martie 1948). Înscrși pe liste electorale-256152, au votat-241650, pentru FDP-214o55 (88,5%), Independenți 4518 (1,86%), PNL 20267 (8,38%), Anulate 2810 (1,16%) (Patriotul 31 mart. 1948). După alegeri, în aprilie 1948, s-a constituit Republica Populară Română (RPR)..

dreptul de a crea întreprinderi noi, aparține exclusiv statului. Rând pe rând, până în primăvara anului 1950, au fost naționalizate: instituțiile sanitare și întreprinderile cinematografice (3 noiembrie 1948), exploatarea moșierești – ferme model (2 martie 1949), farmaciile și laboratoarele (aprilie 1949), imobilele foștilor exploatare și hotelurile (2 aprilie 1950). În felul acesta, sectorul de stat a devenit atotcuprinzător în industrie, minerit, sistemul bancar și de transport¹⁰². Dispunând de aceste importante pârgii economice, la care se adăugau întreprinderile agricole de stat (IAS) și Stațiunile de mașini agricole și tractoare (SMT), statul a întocmit începând cu Plenara CC al PMR din 3-5 martie 1949, programul socializării agriculturii, concretizat prin constituirea Întovărășirilor agricole și Gospodăriilor Agricole Colective (GAC).

13. Dictatura Clasei Muncitoare

Tot începând cu primăvara anului 1949, prin desemnarea Comitetelor Provizorii ale viitoarelor Sfaturi Populare au fost schimbate vechile structuri administrative, cu cele desemnate de Partidul Muncitoresc Român (PMR)¹⁰³. După o formulă organizatorică regizată uniform pentru toate localitățile, o asemenea ședință s-a desfășurat și în Arad¹⁰⁴. Cu acest prilej, s-a apreciat, *că vechiul aparat de stat, fiind o unealtă în mâinile claselor exploatare, trebuia schimbat, fiindcă numai astfel, prin crearea Sfaturilor Populare, conduse de reprezentanții clasei muncitoare, țărânimii și a intelectualității progresiste, se va putea trece la înfăptuirea socialismului în Republica Populară Română*.¹⁰⁵ Concomitent au fost constituite noi organisme ale administrației de stat, cu atribuții în domeniul planificării și exercitării controlului în economia națională. Au fost înființate instituțiile represive: Direcția Generală a Securității Poporului¹⁰⁶ (1948), Miliția¹⁰⁷ (1949), reorganizată justiția¹⁰⁸

¹⁰² C. Mocanu, *Trecerea la edificarea orânduirii socialiste*, în: „România în anii socialismului”, București, 1980, p.58

¹⁰³ Legea nr. 17 *Asupra Consiliilor Populare*, în MO, nr. 12 /15 ianuarie 1949, a prevăzut normele de organizare, competența și modul de activitatea Consiliilor Populare, pe care le-a denumit Sfaturi Populare.

¹⁰⁴ Comitetul Executiv al Comunei Urbane Arad, desemnat în 12 aprilie 1949, a avut următoarea componență: Vasile Mureșan (pantofar) – președinte, Vekuș Ludovic (strungar) – vicepreședinte, Csibi Ileana (muncitoare textilistă) – secretar, Dumitru Ardelean (lăcătuș), Eugen Bocu (fierar) – membri (*Patriotul*, 12 aprilie 1949).

¹⁰⁵ AN Arad, Fond *Prefectura Județului Arad 1946-1950*, D. 15, f. 11.

¹⁰⁶ Decretul nr. 221, *Pentru înființarea și organizarea Direcțiunii generale a securității poporului*, în MO, nr. 19/23 ianuarie 1949.

¹⁰⁷ Decretul nr. 25, *Pentru înființarea Miliției*, în MO nr. 19/23 ianuarie 1949.

¹⁰⁸ Legea nr. 341, *Pentru organizarea judecătorească*, în MO nr. 282/5 decembrie 1947.

(1948), iar în locul Parchetului, a fost creată Procuratura¹⁰⁹ (1952). Conform unor instrucțiuni semnate de Theohari Georgescu, în 1949, se atenționau organele locale că *unul din mijloacele prin care reacțiunea caută să lovească în cuceririle clasei muncitoare, este provocarea de incendii în păduri, la batoze, la arii, întreprinderi sau gospodării. Reacționarii exploatănd dorința de pășuni a țăranilor, caută să-i determine a-și paște vitele prin păduri, unde păzitorii vitelor de obicei copii, sunt influențați să aprindă focuri, pe care le lasă nestinse complet creind astfel incendii.*¹¹⁰

Abuzurile de tot felul ale acestor organe create de curând și încadrate cu muncitori, recrutați din unitățile industriale, se manifestau cu violență, în diverse aspecte ale vieții cotidiene. Activitatea lor, făcea obiectul unei bogate corespondențe, mai ales cu Ministerul de Interne, care se simte chiar obligat să mai *domolească din zelul revoluționar* al noilor structuri. Astfel, prin adresa Consiliului de Miniștri 8605/1949, se atenționează Comitetele Provizorii, că acestea *iau măsuri nelegale, împotriva autorităților bisericești. Ele se manifestă prin ocuparea abuzivă a caselor parohiale, urmate de scoaterea din locuință a preotului și a familiei sale, sau restrânși, într-un spațiu, care nu corespunde nevoilor stabilite prin lege. De asemenea, se iau măsuri de expropriere pentru utilitate publică, fără respectarea formelor legale sau se folosesc materiale de construcții ale bisericii sau ale unor cetățeni și organizații, fără nici o justificare.* În continuare fără să se atragă atenția în mod ferm, sub incidența unor sancțiuni penale, că în felul acesta se încalcă în mod flagrant legea, cei în cauză erau dojeniți, spunându-li-se că *măsurile de asemenea natură, constituie o armă în mâna reacțiunii care se folosește de starea de cultură înapoiată a unei părți a maselor de țărani, le folosește ca pretext de răspândire a zvonurilor, minciunii și de agitare a maselor țărănești, creind arme de luptă împotriva regimului de democrație populară*¹¹¹.

În urma adoptării Legii din 6 septembrie 1950, privind noua împărțire administrativ teritorială a țării, în regiuni și raioane¹¹², au fost desemnate, la aceste nivele, Comitetele Provizorii. Ele au avut și rolul de a organiza, la 3 decembrie 1950, primele alegeri pentru Sfaturile Populare și Comitetele Executive, ca organe ale puterii și administrației de stat locale, candidații fiind propuși exclusiv de Frontul Democrației Populare (F.D.P.).¹¹³ Se aprecia atunci, că *alegerile de deputați în Sfaturile Populare, vor însemna o nouă*

¹⁰⁹ Legea nr. 6, *Pentru înființarea și organizarea Procuraturii RPR*, în Buletinul Oficial, nr. 31/19 iunie 1952.

¹¹⁰ AN Arad, Fond *Prefectura Județului Arad*, D. 42/1949, f., 18.

¹¹¹ Idem, D 94/1949, f. 15.

¹¹² Legea nr. 5 *Pentru Raionarea Administrativ Economică a Teritoriului RPR*, în Buletinul oficial, nr. 77/8 septembrie 1950. Ea a suferit modificări în 1952, 1956, 1960 și 1964.

¹¹³ V. Cațavei, *Dezvoltarea social-politică în perioada construcției socialiste*, în „Aradul – permanență în istoria patriei”, Arad, 1978, p. 657.

etapă importantă în drumul consolidării regimului de democrație populară și în opera de construire a socialismului și ca atare ele să fie o mândrie pentru fiecare om al muncii. De asemenea se atrăgea atenția că prin exercitarea dreptului de vot, fiecare alegător contribuie la întărirea lagărului Păcii, în fruntea căruia se găsește Uniunea Sovietică, dând astfel o lovitură fără cruțare, dușmanului de clasă și imperialiștilor Anglo-Americani, ațâțători la un nou război și agenților lor trădători¹¹⁴. La 8 septembrie 1950, a fost instalat Comitetul provizoriu al Regiunii Arad, alcătuit din: Aurelian Scutariu – președinte, Mihai Kovago – vicepreședinte și Eugen Bocu – secretar¹¹⁵

Conform Legii pentru Alegerea Deputaților în Sfaturile Populare¹¹⁶, teritoriul administrativ al Gaiului, a constituit Circumscripția electorală Regională nr. 1, și Raională nr. 1 cu sediul la Școala Elementară nr. 20 din str. Grădinarilor nr. 9. Pentru alegerile pentru Sfatul Popular al Orașului Arad, la Școala generală nr. 20, au fost organizate sediul Circumscripțiilor electorale nr. 1 Regională, nr. 1 Raională, nr. 1, 2, 3 Orășenească, iar la Intreprinderea 7 Noiembrie, nr. 2 Regională, nr. 2 Raională și nr. 4-8 Orășenească¹¹⁷. În urma alegerilor din 3 decembrie 1950, din Gai, au fost alesi ca deputați în Sfatul Popular Regional, Comisia pentru agricultură fierarul Armațchi Dușan și Sbârcea Maria, iar în MAN, muncitoarea textilistă, Lucreția Tulucan¹¹⁸.

Noile structuri administrative au determinat schimbări fundamentale și în întregul sistem social, politic și economic românesc.

Următoarele alegeri, pentru deputați, în Marea Adunare Națională (MAN), au avut loc, în 1952. Pentru Circumscripția electorală Arad-Nord, la secția de votare nr.1 cu sediul la Școala Elementară din str. Grădinarilor, au votat locuitorii străzilor: Alexandru cel Bun, Anton Pann, Călțunaș, Câmpineanu, Concordiei, Kosmodemianscaia, Cosminului, Câmpului, Curcubeului, Creangă, Faurilor, Fântânei, Golescu, Grădinarilor, Grozăvești, Greerilor, Graurului, General Doda, Gheorghe Dima, Hatman Arbore, Justinian, Izvorului, Kalinin, Laptelui, Maclai, Matrosov, Măgurele, Meșterul Manole, Nouă, Păcurarilor, Radu Negru, Spătarul Preda, Tribunalul Corcheș, Universului, Zambilelor și locuitorii Câmpurilor, aparținând Sectorului Agricol Gai¹¹⁹.

În anul următor, la 20 decembrie 1953, s-au desfășurat alegerile de deputați pentru Sfaturile Populare, ca organe locale ale puterii și administrației de

¹¹⁴ Publicația Comitetului Provizoriu al Regiunii Arad nr. 2739/1950, în *Buletinul Oficial* anul I nr 1, Arad, 15 septembrie 1950.

¹¹⁵ *Flacăra Roșie*, din 9 septembrie, 1950.

¹¹⁶ *Ibidem*, din 12 septembrie 1950.

¹¹⁷ *Ibidem*, anul I, nr. 1 Arad, 15 sept. 1950.

¹¹⁸ *Patriotul*, din 10 iunie 1948.

¹¹⁹ Decizia nr. 18, din 12 noiembrie 1952, în *Buletinul Oficial al Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Arad*, anul III, nr 20/15, nov 1952.

stat. Din Comisia de circumscripție electorală regională nr. 1, Arad, au făcut parte: Lucaci Ioan – președinte, Andrejesik Elena – secretar, Gulacsi Andrei, Mandics Iosif, Vlaicu L. – membri¹²⁰.

Secția de votare nr. 1 cu sediul în str. Faurilor 94, a avut ca și componență pe: Mânzat Dimitrie – președinte, Pinteza Nicolae – vicepreședinte, Ardelean Ilie – secretar, Manole Aneta, Henegar Ioan, Covaci Andrei, Reisz Ștefan – membri. Aici au votat alegătorii Circumscripției electorale regionale nr 1 și a celor orășenești orășenești nr. 1-5 și 17, care locuiau pe străzile: Păcurarilor, Creangă, Anton Pann, Zambilelor, Măgurele, Alexandru Matrosov, Călțunaș, Cosmodemianscaia, Câmpineanu, Nouă, Concordiei, Fântâni, Faurilor, General Doda, Alexandru cel Bun, Kalinin (Dunării), sălașele din hotarul Gaiului¹²¹. Secția de votare nr. 2, cu sediul în str. Grădinarilor 9-11, a avut ca și componență pe: Cioară Ioan – președinte, Bok Gavrilă – vicepreședinte, Grecner Eugen – secretar, Satmary Ioan, Iovanov Iuliu, Molnar Elisabeta, Mișcoi Gheorghe – membri¹²². Au votat alegătorii Circumscripțiilor electorale: regională nr.1, și 6-11 orășenești, care locuiau pe străzile: Grădinarilor, Maclai, Meșterul Manole, Corbului, Hatmanul Arbore, Tribunalul Corcheș, Grozăvești, Justinian, Izvorului, Șoseaua Câmpurilor, Spătarul Preda, Iordache Golescu, Gh. Dima, Greerilor, Graurilor, Cosminului, Poetului 97-129; 58-116, Sălașe, Câmpul Fecioarei, Liniștei, Izlazul Mare, Negoii, Bucovinei, Cireșoaii, Szabo Arpad, Modovei, Munteniei, Albinelor, Olteniei, Arieșului, Timișului, 8 martie, Oltului, Jiului, Turdei, Agricultorilor, Livezilor¹²³.

În anii care au urmat au fost elaborate, noi acte administrative, la nivel central și local, care aveau ca scop pe de o parte îngrădirea proprietății private, iar pe de alta, distrugerea vechilor clase sociale. În acest sens, au fost interzise înstrăinările imobilelor de orice fel, fără aprobarea actelor de către Comitetele executive. Astfel, intenția lui Milutin Podoabă, din Arad, str. Potier nr. 52, de a-și vinde casa, de pe str. Anton Pan din Gai, împreună cu intravilanul de 354 st.p., lui Stoicu Lucia din Turnu, a fost discutată în ședința din 20 aprilie 1960¹²⁴. În acelaș context, erau discutate și pensiile foștilor funcționari ai statului, practicanți ai meseriilor liberale, sau a expropriaților. Abia după 12 ani, în 1960, prin Decizia nr. 7 din 4 aprilie, Comitetul Executiv, a aprobat cererea lui Băneșiu Ioan, avocat până în 1948, membru al PNT (1926-1929 și 1932-1937), pentru a-și recâștiga pensia. A trebuit să dovedească în prealabil, că toate bunurile sale, constând din terenuri agricole, (5,17 ha) și ale soției (17ha), au fost predate statului, tipografia cu 2 muncitori, fiind naționalizată în 1948. În acel moment Băneșiu Ioan, era membru al GAC Gai, pe care-

¹²⁰ *Ibidem*, anul IV, nr. 21-22-23 /15 oct.-15 nov .1953.

¹²¹ *Ibidem*, anul IV nr. 24/ 1 dec. 1953.

¹²² *Ibidem*, anul IV, nr 21-22-23/15 oct-15 nov 1953.

¹²³ *Ibidem*.

¹²⁴ AN Arad, Fond PMA, D.2/1960 f. 51.

l mai reprezenta uneori, ca mandatar, în fața autorităților judecătorești și administrative¹²⁵

Rezoluția ședinței de la București a Biroului Informativ Partidelor comuniste și Muncitorești, cu privire la situația Partidului Comunist din Jugoslavia, a acuzat această țară de deviere spre capitalism, urmată de o campanie dură, susținută și de România antiugoslave, materializată printr-o blocadă generală și persecutarea minorității naționale sârbe. A fost semnalul începerii proceselor judiciare împotriva titoiștilor, încheiată prin condamnarea la ani grei de închisoare și transmutarea a numeroase familii în stepa Bărăganului, acțiune încheiată în 1955¹²⁶.

În ansamblu, această perioadă, caracterizată prin derută în toate aspectele vieții, stoparea inițiativelor, dezvoltarea cultului personalității liderilor, politizarea excesivă a activității economice, lipsa de alimente, a fost dăunătoare, mai ales prin includerea în actul decizional a unor oameni, lipsiți de caracter, fiind promovată înfățișarea instituțiilor statului, asemenea lor.

14. Organizația locală a Partidului Muncitoresc Român (PMR)

Constituția, adoptată în 1952, a consacrat pentru prima dată, rolul Partidului Muncitoresc Român (PMR), ca forță politică conducătoare a organelor și instituțiilor de stat.

În cartier, exista încă din 1945, o organizație de bază a Partidului Comunist Român (PCR). În 1951, organizația PMR¹²⁷ a cartierului avea 37 membri, la 17 februarie, fiind ales Biroul, format din: Viragos Alexandru – secretar, Mârnea Ana – organizatoric și Mureșan Simion – propaganda. În urma fuzionării organizației din Gai, cu cea din Bujac, unde existau 7 membri de partid, noul Birou ales la 29 iulie 1951, era format din Sechereș Dumitru – secretar, Sandici Dumitru și Nemeth Francisc. Atenția principală în munca de partid, era acordată aplicării principiului centralismului democratic, corespunzător căruia, organizațiile trebuiau să îndeplinească întocmai, în cele mai mici detalii, ordinele organelor superioare. Dintr-un alt punct de vedere, trebuiau sprijinite administrațiile locale, care se confruntau cu grave probleme de ordin economic, în direcția îndeplinirii planurilor de predare a cotelor și a celorlalte obligații cetățenești din ce în ce mai mari. Ele au însoțit, în mod dureros, principiile pe baza cărora a fost realizată cea mai complexă revoluție socială din România – revoluția agrară socialistă

¹²⁵ *Ibidem*, f. 18.

¹²⁶ Ljubivoje Cerovic, 2007, *op. cit.* p. 363 – 385.

¹²⁷ Partidul Muncitoresc Român, a luat naștere, în februarie 1948, în urma Congresului de unificare, a Partidului Comunist Român (PCR) cu Partidul Social Democrat din România (PSDR).

La Adunarea generală din luna iulie 1952, desfășurate sub conducerea secretarului organizației din Gai, Martin Zăchoi, au fost prelucrate tezele: *Clica lui Tito, agentura imperialismului anglo-american, Rezoluția plenarei CC al PMR, cu privire la rezultatele verificării, Importanța zilei de 23 August și al carnetului de partid*. În informarea despre activitatea organizației, au fost prezentați, ca fiind cei mai activi membri: Bercea Elisabeta, Sandici Dumitru, Berar M., Șimon E., Lădău M., Berceseni Elisabeta, Stancu Francisc, Lacsan Alexandru, Nemeth Francisc, Ispas Traian, Armațchi Dușan, Mârnea Ana, Sechereș Dumitru, Pop Ioan, Jurcan Ioan, *care au participat la ședințe și au efectuat muncă voluntară pentru repararea câtorva podețe și săparea unui șanț la GAC Partizanul Gai-Bujac*.¹²⁸

La scurt timp însă, la 10 august 1952 a avut loc un eveniment deosebit, mult comentat de comunitatea cartierului, la vremea respectivă. În prezența a 33 membri de partid, din totalul de 55 existenți în evidențe, tov. Neagu, șeful Secției organizatorice a Comitetului orășenesc PMR, a prelucrat Hotărârea Comitetului Regional de Partid, în legătură cu Organizația de Bază Cartier Gai. S-a apreciat faptul că din cei 45 membri (28 bărbați și 17 femei), nu toți îndeplineau condiții de a face parte din partid. *O parte din aceștia, ca: Belco Matei, Maghera Ștefan, Holachi Ioan, Kovaci Ștefan, s-au dovedit a fi elemente dușmănoase, necorespunzătoare, oportuniste, care au legături cu chiaburii. Lucrând pentru ei și cumpărându-le pământul, îi ajută astfel să se deschiaburească. Aceștia și alții, în loc să ia o poziție de demascare a chiaburilor, s-au împrietenit cu ei, creind astfel greutăți în munca Organizației de Bază, generând nemulțumiri în Gai, fapt care dăunează secerișului, treerișului și colectărilor. Membri de partid din această organizație, atrăgea atenția, în continuare, tov. Neagu, nu s-au ocupat cu demascarea elementelor dușmănoase din acest cartier. Astfel, ei nu au participat la adunările de partid, iar acestea nu au fost statutare, la fel nici hotărârile aduse în ședințe. Cotizația de partid, nu s-a plătit la timp, astfel că, au fost membri de partid, care nu au plătit cotizația un an și doi ani, ca: Maghera Ștefan, Belco Matei, Holachi Ioan, Lucșici Ioan, Maier Florica, Kișș Ioan, Zahariciuc Gheorghe, Kovacs Ștefan, Szmeney Ecaterina, Șiclovan Maria și alții. Organizația de Bază, nu a asigurat condiții politice în acest cartier, nu a luat măsuri pentru a se pune în aplicare Hotărârile Partidului și Guvernului, neîndrumând cetățenii să-și plătească cotele la timp și să facă desmiriștitul. Ba mai mult, acest organ al Partidului, a sprijinit elementele chiaburești. Pentru aceste motive, arătate mai sus, Biroul Comitetului Orășenesc, a hotărât dizovarea Organizației de Bază PMR a cartierului Gai, urmând ca reînregistrarea să se facă doar pentru cei care îndeplinesc condițiile de a purta titlul de Membru al partidului și care luptă pentru construirea socialismului în țara noastră*¹²⁹.

¹²⁸ AN, Arad, Fond, Comitetul Municipal PCR 1950-1967, D 8/1950, f. 56.

¹²⁹ *Ibidem*, D 57/1952, f. 110.

În continuare, a fost atrasă atenția tuturor celor de față, că *este de datoria fiecăruia să se încadreze în muncă, fără să facă greutăți Gaiului, sau să facă mahalagisme în jurul problemei.*

Luările de cuvânt referitoare la aceste acuzații, pot stârni astăzi zâmbete, dar ele ne fac să înțelegem mai bine contextul de ignoranță și teamă din interiorul partidului. Astfel, Dumitru Sechereș – secretarul Organizației locale a PMR, aprecia că *e corect ce s-a spus, dar toți sunt bătrâni și neputincioși*; Varga Ioan, a explicat stâlcit, că *el de cele mai multe ori nu înțelegea nimic, din ce se vorbea, deoarece nu știe românește*, Holachi Ioan, negând că bea cu chiaburii, *motiva acuzele prin faptul că impozitele fiind mari, ca să le plătească, trebuia să lucreze undeva*, Ardelean Teodor, atrăgea atenția că *fiind orb, nu poate face mare lucru*; Maria Șiclovan nu a venit la ședințe deoarece *bolnavă fiind de mai mult timp, nimeni nu s-a interesat de situația ei*, în timp ce Dumitru Sandici, se mira de faptul că *azi, ca niciodată a venit atâta lume la adunare.*

În final, delegatul municipal, înainte de a dizolva organizația, a concluzionat cu amărăciune, că, *după șapte ani de activitate, mai sunt membri de partid, care se lasă amăgiți și atrași de dușmanul de clasă. Nu s-a reușit să se facă nici măcar o întovărășire agricolă.* Cei nemulțumiți de această hotărâre se puteau adresa *Colegiului de partid*¹³⁰. Nu a reclamat însă nimeni, dar, după mai bine de două săptămâni, în 16 august 1952, Sechereș Dumitru, Sandici Dumitru, Ordodi Elisabeta, Kincser Pavel, Ruja Ecaterina, Mârnea Ana, Jurjuc Minerva, Ardelean Teodor, în prezența Lui Jivoi Iosif și Gall Iuliana, delegați ai municipiului de partid, au reconstituit Organizația de Bază începând și reînregistrarea membrilor ei. Până la constituirea noului Comitet, Dumitru Sechereș, ajutat de Dumitru Sandici și Elisabeta Ordodi, au fost însărcinați cu refacerea organizației din cartier.¹³¹

O nouă adunare de partid, extraordinară, a fost convocată, în aceeași componentă, la 21 septembrie 1952. Sosiți din partea organului superior, Farcaș și Biro, au prelucrat cu cei opt membri prezenți Rezoluțiile Plenarelor CC al PMR în legătură cu primirea de noi membri, paginile 1-14, a Plenarei din iulie 1951, paginile 3-9 și Statutul PMR, articolele 5-9, cu indicația fermă, *să studieze mai mult, aceste documente și altele.* Totodată, Dumitru Sechereș, i-a repartizat pe străzi, pentru a supraveghea organizarea alegerilor de deputați pentru Marea Adunare Națională și campania de însămânțări, cu următoarele responsabilități: Sechedeș D. – strada Ion Creangă și cartierul Duca; Kincser Petru-Cartierul Duca; Sandici D. – străzile Măgurele, Anton Pann, Faurilor; Mârnea A.-străzile Kalinin (Dunării), Bogdan Voievod, Grădinarilor, General Doda; Ardelean T.–strada Hatman Arbore; Ruja E. străzile Călțunaș, Matrozov;

¹³⁰ *Ibidem*, f. 106-107.

¹³¹ *Ibidem*, f. 110

Ordody E. – Bujac¹³². Noul Comitet a fost constituit abia la 14 august 1953, cu Sechereș Dumitru – secretar, Nicolae Păcurar și Berth Iuliana¹³³. O nouă *demascare* a chiaburilor din Gai, a avut loc la Adunarea generală PMR din 25 februarie 1955, în prezența a 13 membri din totalul de 25. A fost înfățișată *atitudinea ostilă și dușmănoasă* a lui Gall Iosif, Iacșici Milan, proprietar a 11,89 ha arabil, a unei batoze și tractor, care a folosit și încă mai folosește munca salariată, drept pentru care, a fost trecut pe lista de chiaburi¹³⁴, Ferician Arsenie, Nicolov Danița, care au *sabotat aratul și semănatul plantelor de primăvară*, iar Kelemen Mihai, Dragoș Petru, Bran Ștefan, Creța Gheorghe, *n-au prășit la timp plantele tehnice*¹³⁵. Noul Birou, a fost alcătuit din Kogler Carol – secretar, Ecaterina Groșan – organizatoric, Panaiot Sava – agitație și propagandă, Ordodi Elisabeta – femei, Coțoi Ghizela – responsabilă de activitatea cartierului Duca. Cei aleși, s-au implicat mai ales în controlul gospodăriilor private din sălașe, a batozelor și ariilor pregătite pentru treierat, demascarea chiaburilor, propaganda pentru *întovărășiri și colectiv*. Doi ani mai târziu, în 1958, reprezentanții celor 67 membri PMR, cuprinși în organizația cartierului, din care 97% aveau origine muncitorească, analizând activitatea celor patru *Întovărășiri agricole: 7 Noiembrie, 30 Decembrie, Mihai Eminescu și Szabo Arpad*, au epurat din conducerea acestora, pe Ștefanov Dușan, Totok Mihai, Pecican Vasile, ca elementele dușmănoase, compromise, fiind demascat și chiaburul Dumitru Ferician¹³⁶. Noul Birou ales, a fost compus din Kogler Carol, Coroiu Ioan, Zakai Martin, Panaiot Sava, Tulucan Lucreția.

Începând cu anul 1970, până în 1989, în cartier, au existat două Organizații PCR, numite, A și B. Au succedat ca secretari, ai organizațiilor locale PMR și PCR: Olah Gheorghe, Filimon Gheorghe, Velicu Dumitru, David Ioan sau pe alte diverse funcții: Pălincaș Mihai, Zakay Marton, Gheorgheviți Gheorghe, David Elisabeta, Szilași Ștefan, Gligorescu Dumitru, Docmanov Florica, Hajas Francisc, Ostoin Hermina, David Ioan, Sandici Milivoi, Kosofa Iulian, Mercea Aurel, Fabian Ecaterina, Stanaiov Andrei, David Mihai, Dumitru Ecaterina, Iakab Iosif, Doboș Ludovic, Jicron Dumitru, și alții.

¹³² *Ibidem*, f. 130

¹³³ *Ibidem*, D 86/1953, f. 230

¹³⁴ *Ibidem*, Fond, PMA, D 15/1957, f. 30

¹³⁵ *Ibidem*, Fond Comitetul Municipal al Partidului Comunist Român, în continuare CM PMR 1950-1967, D. 144/1955, f. 102.

¹³⁶ *Ibidem*, D 224/1958, f. 253.

III

Urbanism, administrație și servicii publice

1. Locuințele, sistematizarea Gaiului și a împrejurimilor

Gospodăria familială

Este interesant de observat că, încă de la începutul stăpânirii, a acestor teritorii, reprezentanții administrației, relatau despre structurile și morfologiile locuințelor românești, ca fiind asemănătoare celor de la începutul primului mileniu. Se menționa faptul că, unele elemente, din perioada daco-romană, erau chiar menținute și integrate noilor așezări¹. *Este foarte adevărat, spunea Francesco Grisellini la începutul secolului al XVIII-lea, că toate casele românilor sunt construite numai din pământ paie și trestie... Cel mai adesea, românii împletesc pereții casei din crengi de salcie și nuiete subțiri, acoperindu-i apoi cu lut, ceea ce le conferă o tărie egală zidurilor construite din cărămidă. Bucătăria este izolată de camera în care dorm laolaltă, mănâncă și beau bărbați și femei, tați și mame copii mai mici și mai mari... Pentru a păstra produsele obținute din munca câmpului, românii amenajează anumite depozite făcute doar din nuiete, având o înălțime de 4-5 picioare și fiind acoperite cu paie. Aceste coșare, grajdurile împreună cu celelalte, clădirile gospodăriei, locul pentru războiul de țesut, cazanul pentru fiert răchie și altele sunt împrejmuite cu garduri de spini, care cuprind în același timp curtea și o grădină mică unde sunt ținute stupii*²

Mai târziu, s-a impus casa din pământ bătut și cea din văiuță, cu șarpanta în două ape, acoperită tot cu trestie sau paie. Planul vechi al construcției, cuprindea: târnațul deschis, susținut de stâlpi, tinda centrală, cu soba și sobița, toate pardosite cu pământ muruit. Micile deosebiri de la o casă la alta, constau, în raport cu avutul proprietarului și priveau, nu atât caracterul înfățișării, cât mărimea acestora. Casa omului înstărit, era mai largă și mai înaltă, cu ferestrele și ușile mai ordonate, iar cerdacul spațios, comparativ

¹ Octavian T. Gheorghiu, *op. cit.* 2008, p. 24.

² Francesco, Grisellini, *Incercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, 1984, p.179

Casă în Gai, pictură în ulei de Gheorghe Docmanov, (1990)

cu locuința omului sărac, aspectul general, fiind însă același.³ Lângă pereți, era patul confecționat din pari bătuți în pământ, și împreunți cu scânduri peste care se așeza, salteaua, sub forma unui sac imens umplut cu paie și o poneavă pentru acoperit. Mobilierul mai cuprindea o masă mărginită cu lavițe. Lucrurile se atârnavă pe cuplele înfipte în pereți și grinzi. Spre ușă, se afla cuptorul, din pământ, sau doar vatra, deasupra căreia pe un cârlig, era agățată o căldare. Bucătăria era izolată de camera în care dormeau, mâncau și stăteau împreună toți membrii familiei.

Structurile etnice, au creat unele diferențieri, existente, chiar după o perioadă mai îndelungată de conviețuire. Astfel, chiar cu o religie ortodoxă comună, *viața gospodărească a sârbilor se deosebea foarte mult de cea a românilor. Cei dintâi, se străduiesc să-și țină averea laolaltă. De aceea, 3-4 familii locuiesc adeseori împreună, în locuințe de tip comunitar, fiind în stare să-și ridice gospodăria prin munca lor harnică... Sârbii, nu au uneori doar case, adăposturi și grajduri mai bune decât românii, ci și amenajări gospodărești mai numeroase și o grijă mai mare pentru animale.*⁴ Este vorba de

³ Rădulescu-Motru, C., *Etnicul românesc, comunitate de origine, limbă și destin*, București, 1942, p.52.

⁴ Ehrler J. Johann, *Banatul de la origini până acum – 1774*, Timișoara, 1882, p. 48-51.

așa numitele case lungi, organizate în jurul unei curți închise parțial sau total, cu unități de locuit înșiruite de-a lungul unor galerii exterioare⁵. La populația românească, spre deosebire de slavi, fiecare cuplu tânăr, se desprindea de gospodăria părinților, construindu-și casă, care însemna deplasarea pe altă suprafață, și întemeierea unui nou cătun, prin fenomenul de *roire*. De aceea, satele românești, erau întinse cu gospodăriile ridicate în mijlocul unor grădini, la distanțe mari una de alta.

Ulterior, în situații impuse de către administrația imperială, pentru a nu se dispersa proprietatea, au apărut casele perechi în aceeași curte, dar oricum, nu mai mult de două. Clădirea locuinței primare era alcătuită dintr-o singură încăpere de locuit, cu toate funcțiile complementare, la care s-a adăugat camera și uneori, o cameră pentru oaspeți, toate accesibile, din unicul degajament, tinda⁶, iar mai târziu, târnațul. În felul acesta, exista tendința de conturare, a unor gospodării compacte, alcătuite din clădiri de locuit și anexe, care închid și definesc un spațiu interior, în mare parte, sau complet închis. Confortul locuinței, a fost de asemenea îmbunătățit. Casele spoite cu var, au fost dotate cu mobile acomodate, paturi, mese, dulapuri, scaune și blidare. Îmbrăcămintea paturilor a devenit mai bogată, acestea, fiind acoperite cu perne, din puf și scoarțe alese, țesute din lână. În unele case, peste mulțimea de cearșafuri, pe lăzi sau dulapuri, se așezau mai multe rânduri de perne și valuri de pânză, țesută în casă sau cumpărată din târg.

Începutul sistematizării urbanistice

După alungarea turcilor, la începutul secolului al XVIII-lea, austriecii, au găsit pe malul drept al Mureșului, o mică așezare urbană cu un viitor incert. Climatul de instabilitate politică, socială și economică, era susținut în mare parte de inundațiile catastrofale ale râului, care înnecau Aradul și satele din jur, adânc cufundate în câmpia înmlăștinată. Orașul se dezvoltă lent și haotic, fără nici un principiu de sistematizare. După dezastrul din 1707, când curuții lui Karoly Șandor, au incendiat orașul, un deceniu mai târziu, în 1718, din cauze încă neelucidate, Aradul a ars din nou. Ani în șir, în perioada 1738-1741, Mureșul a inundat acest teritoriu, uneori, chiar de mai multe ori într-un an, producând pagube însemnate. Pe de altă parte, intenția imperiului, de a se construi aici o cetate, stil Vauban și de aici, zvonul insistent al mutării orașului de pe actuala sa vatră, cu 20 km mai spre nord, în Pusta Zărandului, descuraja investițiile. Construcțiile din zid erau interzise, în apropierea cetății, interdicțiile făcând parte din strategia militară a imperiului. După 1781, an

⁵ Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, București, 2000, p. 65; Gheorghiu T. Octavian, op. cit. 2008, p. 32.

⁶ Octavian T.Gheorghiu, op. cit. 2008, p. 33.

Mănăstirea „Sfântul Simion Stâlpnicul”, cap de perspectivă a străzii Dunării

în care, împăratul Iosif al II-lea, a revenit asupra hotărârii de a muta Aradul, populația a devenit mai încrezătoare și dornică de a-și dezvolta averea.

Gaiul *modern*, ca orice localitate din apropiere, a fost creat și dezvoltat în mai multe etape⁷, suprafața așezării existente, vatra vechii așezări, fiind înlocuită treptat, cu o localitate nouă, creată după alte principii urbanistice. Impactul asupra populației a fost imens. S-a produs cu acel prilej, tentativa de transfer a perenității, din sfera mentalului colectiv, în cel material. Conturul așezării, dimensiunea și forma lotului, rețeaua stradală, poziția piețelor, a spațiilor comunitare și economice, chiar și a gospodăriei, deveneau stabile pe termen lung. Se întrerupea o tradiție și se impunea alta, ca efect al implementării unui sistem de legi nemaiîntâlnite.⁸

Cert este că, orașul, se dezvoltă ordonat, urmare a unei voințe unice, după un model abstract, corelat doar parțial, cu caracteristicile locului și al populației. În mod sigur, sistematizarea Gaiului, a fost condiționată de ctitoria

⁷ *Ibidem*, p. 32.

⁸ *Idem*, *Arhitectură tradițională rurală? La ce bun?*, în revista *Urbanismul*, serie nouă, nr. 2, an II, mai, București 2009, p.63.

lui *Sinesie Jivanovici*,⁹ care a fost plasată, ulterior, ca și cap de perspectivă, a principalei sale artere, strada Dunării, (fostă Bisericii), cu o lungime 3 km, care traversează cartierul pe direcția nord est-sud vest

Nu se cunoaște încă, vreo atestare documentară a unei așezări închegate, cu numele de Gai, înainte de 1770. De altfel, dacă aceasta ar fi existat, desigur, Sinesie Jivanovici ar fi făcut referire la ea. Se știe însă, că pe aceste locuri au fost împroprietăriți și grăniceri din zona Aradului, de o suprafață însemnată beneficiind un oarecare sublocoternent Tomașinschi. Acesta, ulterior, chiar și-a adăugat numelui său, denumirea moșiei, devenind Tomașinschi-Gaj. Se mai amintește, ca existând pe aceste locuri moșia Tamași, fără a se preciza data și locul înființării acesteia.

Limitele Gaiului, s-au structurat în tot cursul secolului al XVIII-lea, rămânând neschimbate până la sfârșitul Primului Război Mondial. În felul acesta, este de presupus, că teritoriul Gaiului, a fost inclus în componența orașului cameral Arad, încă din primii ani ai noilor structuri administrative, introduse de austrieci. Deși a fost adoptat cu strictete planul geometric, acesta trebuia însă adaptat la sit, fapt confirmat nu numai prin deschiderea străzilor, dar și prin mărimea exagerată a loturilor. Se avea în vedere faptul că suprafața sistematizată, destinată Gaiului modern, era brăzdată de cel puțin două foste văi, brațe secundare ale Mureșului, de curând secate. Urme ale acestora se observă și azi, în grădinile dintre străzile: Hatman Arbore – Ștefan Tenețchi și Bogdan Voievod, respectiv Tribunalul Corcheș – Călțunaș și Anton Pann.

În ceea ce privește populația, trebuia să se țină cont de faptul, că aici în perioada restructurării austriece, se impunea caracterul majoritar al locuirii românești și sârbești. Elementul maghiar, cea de a treia componentă etnică a Gaiului, a imigrat în mare număr, mult mai târziu, ca forță de muncă absorbită de marea industrie arădeană, dezvoltată după 1850¹⁰.

În 1886, în Gai, împreună cu sălașele sale erau înregistrate 581 de case. (*Anexa 4*)¹¹ După câțiva ani, în 1900, Gaiul avea 2.796 locuitori (4,96% din populația Aradului), din care, 1039 erau maghiari, 725 români, 792 sârbi și 240, de alte naționalități. După șapte ani, în 1917, în Gai, erau înregistrate 793 de case, în care domiciliau 1175 familii, cu 6451 locuitori, din care 3035 bărbați și 3416 femei. A avut loc 22 cununii, 105 nașteri (50 B și 55 F) și

⁹ Vezi la capitoul *Ansamblul Monumental Sfântul Simion Stâlplnicul*.

¹⁰ Caracterul majoritar unguresc, al Gaiului, este de dată recentă, așa cum al tuturor orașelor din vestul țării. Conscrierea proprietarilor de case, făcută în Arad, la 1774, arată că numele de români împreună cu zilerii formau majoritatea populației (Lakatoș Otto, *Arad tortenete*, Arad, 1881, vol II, p. 221-224; Manciușea Ștefan, *Granița de Vest*, Baia Mare, 1994, p. 136).

¹¹ AN Arad, Colecția de hărți și planuri, inv. 87/6, D2/1886, filele 73-88.

324 decese (169 B și 155 F) din care s-au înregistrat 5 sinucideri și 11 alte nenorociri (accidente, trăznet). Existu 333 tineri de 17-20 de ani.¹²

Dezvoltarea urbanistică interbelică. Poltura

În perioada interbelică, cartierul, s-a dezvoltat în continuare, populația crescând, mai puțin prin spor natural, cât mai ales prin imigrare. O parte din aceștia, au sosit imediat după război, mai ales românii refugiați din Ungaria, Jugoslavia și Cehoslovacia. Numărul lor, nu se știe, azi, cu exactitate, gospodăriile, fiind extinse, în mai multe direcții. Dintre imigranții români, mai cunoscute sunt familiile: Dreucean Gavrilă – Gai nr. 36; Ardelean Iluțan, Adam Iluțan și Gheorghe Iluțan – str. Păcurarilor 13-15; Teodor Oprea – str. Păcurarilor nr. 13-15; Gheorghe Mornăilă – str. Aviației, Svetozar Vadașchi – str. Bisericii nr. 31; Emanuil Sălăjan – Gai, Domeniul Spitzer; Traian Chisăliță, str. General Doda, nr. 4-6; Maxa Roșu – str. Păcurarilor nr. 13, Emanuel Vaghi – str. Bisericii nr. 34; Traian Mornăilă II – str. Aviației; Albu Ilie – Ferma Ceala; Iosif Ioan, Munteanu Vasilie, Munteanu Ioan și alții¹³.

Aradul cunoaște o puternică dezvoltare, după instalarea, în fruntea orașului, ca primar, a lui dr. Ioan Robu (1919-1926; 1926-1927), a cărui primă grijă, a fost construcția de locuințe pentru muncitori și ridicarea suburbiilor, printr-o serie de înfăptuiri gospodărești. A avut un rol esențial, în modernizarea Gaiului și construcția, cartierelor Poltura și Bujac,

Ioan Robu (1868 – 1930), fiu de țăran din Hălmagiu, și-a făcut studiile priare și gimnaziale, în comuna natală, iar cele liceale, în Arad. Ca bursier al Fundației Mocioni, a urmat studiile universitare la Budapesta, obținând doctoratul în Drept. În perioada 1907 – 1914, ca avocat în Hălmagiu, s-a încadrat în partidul național Român, în 1911, fiind calificat ca *agitator periculos*. Mobilizat în armată, a fost, cu Regimentul 33 Infanterie, pe front, în Galiția, unde după lupte grele, a fost luat prizonier la ruși și internat în Lagărul din Tomsk (Siberia Orientală), apoi la Cernobâl (Ucraina), de unde a venit, în România, cu primul eșalon din corpul voluntarilor, care au fost încadrați în Armata Română. Avansat în gradul de căpitan, comandant de companie, a luptat la Mărășești, unde a fost rănit. După o scurtă perioadă de refacere, timp, în care Ioan Robu, a funcționat ca învățător, a fost reîncadrat în armată. La sfârșitul lunii iunie 1919, după instalarea lui Iustin Marșieu, ca Prefect al Aradului, Ioan Robu a fost retras din armată și instalat ca Primar. Deși a preluat un oraș cu o administrație dezorganizată, activitatea sa onestă, a dus la normalizarea situației prin reluarea activităților economice, aprovizionarea populației, punerea bazelor unei dezvoltări ulterioare¹⁴.

¹² AN Arad, Fond *POR Arad*, D 332/1917, f. 82.

¹³ *Ibidem*, Fond *PMA*, 1921-1924, D 19/1924, f. 10,11.

¹⁴ Victor Cațavei, *Primul primar al Aradului, după Marea Unire, dr. Ioan Robu*, în "Ziridava XVIII", Arad, 1993, p. 469-470.

Casă în Gai, pictură în ulei de Mihai Takacs (2010)

În primul rând, pentru construcția de locuințe, au fost folosite loturile, existente dar neocupate, precum și cele create prin sistematizarea unor suprafețe din interiorul localității¹⁵. Astfel, la 26 mai 1925, Serviciul tehnic al orașului, raporta primarului că, *în urma parcelării făcute de curând, se impune necesitatea deschiderii de străzi noi, care în parte sunt și deja făcute*¹⁶.

Clauzele impuse de primărie, proprietarilor de imobile, care urmau să fie parcelate, în vederea construirii de case, cuprindeau obligația acestora, de a ceda orașului, în mod gratuit, fără sarcini și ca proprietară înscrisă în Cartea funduară, *strada nou creată, care se va deschide imediat, cu o lățime de 12 m*. Petenții, mai erau datori să realizeze, pe spesele lor, într-o perioadă de patru ani, nisiparea drumului, cu pietriș în grosime de 10 cm și să contribuie cu suma de 10.000 lei, la finanțarea diferitelor lucrări publice. Trebuia multă

¹⁵ În perioada 1913 – 1927, au fost emise de către primărie 1565 autorizații pentru construcții de case din care 1370, cu un singur apartament: 1913 – 195 autorizații; 1914 – 181; 1915 – 16; 1917 – 17; 1918 – 31; 1919 – 37 și 2 restaurante, 1 garaj, 2 sanatorii; 1920 – 34 și 1 atelier; 1921 36 și 1 restaurant, 1 atelier; 1922 86 și 2 ateliere; 1923 – 124 și 1 fabrică; 1924 – 105 și 1 fabrică, 1 garaj; 1925 – 85 și 3 fabrici, 1 garaj; 1926 – 318 și 4 fabrici, 3 garaje; 1927 – 284 și 1 restaurant (AN Arad, Fond *PMA*, D 62/1928, f. 34).

¹⁶ *Ibidem*.

insistență și amenințări din partea primăriei pentru ca proprietarii de parcele să îndeplinească aceste obligații. Acțiunea era dificilă și scumpă, deoarece, nisipul s-au balastul, extras manual, cu lopețile, din Mureș trebuia transportat, până în Gai, pe o distanță de aproape 10 km. Astfel, în 1926, după repetate somări, *Kellner Adalbert*, domiciliat pe Bd. Regele Ferdinand I, care și-a parcelat imobilul, încă din 1923, vânzându-l parțial lui *Ioan Hoff* și soția *Catharina (Engelhardt)*, *Martin Zakai* și soția *Zsuzsana (Raduly)*, *Ioan Hollaki* și soția (*Kelemen*) și *Tamaș Faur*; a solicitat primăriei amenajarea străzii numită ulterior *Grozăvești*, deschisă de el, cu zgură de cărbuni, extrasă din gara CFR și din alte întreprinderi, pe motiv, că *nu poate extrage balast și nisip din Mureș, nivelul apei fiind ridicat*. Cererea, a fost respinsă, primăria dându-i un nou termen de 15 zile¹⁷. În 1929, Primăria, după repetate somații, la amendat cu 1000 lei pe dr. Ștefan Poszgay, pentru că nu și-a nisipat străzile Călărașilor și Dorului, deschise de dânsul, prin parcelarea terenului propriu, efectuată în 1927¹⁸.

Deoarece pe aceste terenuri au început, construcțiile a numeroase locuințe, s-a solicitat chiar și denumirea noilor artere de circulație. Apar astfel străzile: *Izvor* și *Grozăvești* – fundături pe *parcela Moricskai*, respectiv *Kellner*, din nordul străzii Tribunal Corcheș, apoi străzile *Dorului* și *Călărașilor* – fundături în Poltura și Calea Aurel Vlaicu, formate din *parcela Pozsgai*. Tot în 1925, au mai fost parcelate în vederea atribuirii locurilor de casă, loturile lui *Mihai Gutzjar* (Ghilin), *Câmpul Cioban* (Prohaszka), conacul *Toth Andrei* și *Gaal Pavel*, conacul *Hegedus* din Ceala¹⁹. În 1926, a fost parcelat imobilul dr. *Prohaszka Ladislau* și consorții: soția *Elvira*, născută *Tausch*, *Gligorescu Nicolae*, aflat între străzile *Fântânii* (nr.8-14), *Bogdan Voievod* (nr.53-59) și *Faurilor* (nr.13-19)²⁰. Noua arteră de circulație deschisă, a fost numită str. *Peleş*, iar ulterior, a *Laptelui*.

În același timp, în locurile rămase libere după vechea parcelare, de pe străzile deja existente: *Bisericii*, *Anton Pann*, *Măgurele*, *Poetului*, *Tribunal Corcheș*, *Hatman Arbore*, *Grădinarilor*, *Fântânii*, *Nouă*, etc. precum și în așa numitele *Câmpuri (Dulo)*, se ridicau noi case familiale.

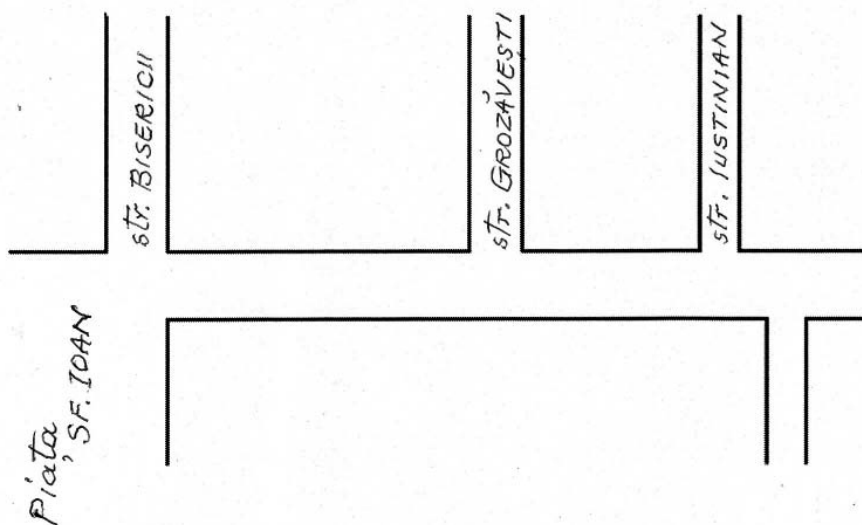
O altă dezvoltare a avut loc spre sud, în *Câmpul Bujac* (Buzsaku Pusza Hatara) peste Calea Aurel Vlaicu, până la calea ferată spre Pecica, cuprinzând și vechea haltă CFR – Bujacul Mare. Terenul a fost sistematizat, prin parcelarea unor loturi mai mici și trasarea străzilor: *Aviației* și *Letiția*, cu deschidere în *Macedoniei*.

¹⁷ *Ibidem*, D. 166/1927, fila 116, D 183/1926, f. 58.

¹⁸ *Ibidem*, D 46/1929, f. 36.

¹⁹ *Ibidem*, D.42/1925, f. 14.

²⁰ *Ibidem*, D.167/1926, f. 15.

PARCELA KELNER

Extinderea cea mai mare, s-a făcut, însă, spre est, prin sistematizarea suprafeței: *Marea Pășune (Nagy Legelo)* în Câmpul Fecioarei și *Câmpul Gâștelor (Libaș Dulo)*, până la *Cimitirul Eternitatea* și *Câmpul Liniștei*, unde a fost creat un nou cartier, numit succesiv *I.G.Duca*²¹ și *Poltura* (Kakas varos – Orașul cocoșilor). Situația acestui teren, din estul Gaiului, a fost discutată în ședința din 7 mai 1920, când Comisia Județeană pentru Exproprieri și Împroprietăriri a admis în parte apelul municipalității, scutind de expropriere, din proprietatea Comunității Orașului Arad, suprafața de 132 jugăre și 863 stânjeni pătrați din teritoriul Libaș, infirmând astfel hotărârea Comisiei de Ocol Arad, din 6 decembrie 1922. S-a propus atunci, în mod explicit că acest teren urmează a fi rezervat construirii obiectivelor industriale și locuințelor muncitorești²². Alături de aceasta, acolo, mai exista o suprafață neexpropriată, de 243 jugăre și 436 stânjeni pătrați, ocupată cu grădinile de legume, dar care, prin expropriere, a fost redusă la 76 jugăre și 101 stânjeni pătrați. Terenul în cauză, îngrădit și în mică parte construit, era în administrarea

²¹ Ion Gheorghe Duca, (1879-1934), Deputat liberal în Parlamentul României, Ministru al Instrucției Publice (1914), Ministru al Agriculturii și Domeniilor (1918), Ministru de externe (1924), Președintele Partidului Național Liberal (1930) și Prim Ministru. A fost asasinat, în gara Sinaia (1934), de N. Constantinescu la ordinul *Gărzii de Fier*. Din inițiativa consilierului local Gheorghe Schill, prin Hotărârea Consiliului Municipal nr.101, din 26 aprilie 2007, cartierul, *Poltura*, s-a redenumit *I.G. Duca*.

²² *Idem*, D 60/1928, f. 127.

Primăriei, asigurând prin culturile de zarzavat și pepinieră, produse necesare aprovizionării orașului. Mai existau aici 68,101 j – grădină, 30 j din grădina de zarzavat *Parage* (Parcela Nagy), 2 jugăre cu clădiri în *grădina Kristyori* și altele. Astfel, în primăvara anului 1925, cele 132 jugăre și 823 stânjeni pătrați, din teritoriul municipiului, numit Libaș Dullo, scutit de la expropriere, era deja parcelat de primărie, iar lista de distribuire a loturilor pentru construcția de locuințe era înaintată Ministerului de Interne, pentru aprobare. Terenurile de case, fiind deosebit de valoroase și căutate, în scurt timp, prețurile au început să crească. Chiar și Primăria, fără a ține cont de propunerile Comisiei de expropriere, a majorat prețul terenului în Libaș, de la 2000 lei jugărul cadastral, la 3400 lei. În aceeași perioadă, prețul jugărului cadastral a crescut în zona cuprinsă între Mureș și Calea Romanilor, denumită Cetatea Veche²³ de la 2500 lei, la 9000 lei²⁴.

La sfârșitul anului 1926, comisia de parcelare formată din Gheorghe Alexianu – președinte, Lazăr Perianu – Consilier agricol, V. Puticiu – secretar, a înaintat primăriei, Procesul – verbal nr. 150 din 8 noiembrie, care cuprindea planul de parcelare a trupului de teren numit Libaș Dulo sau Câmpul Poetului. Cele 351 parcele-loturi de casă, cu o suprafață cuprinsă între 234 și 311 stânjeni pătrați (majoritatea loturilor aveau o suprafață de 278 st.p.), au fost repartizate prin tragere la sorți îndreptățiților²⁵, înscriși în tabelul aprobat la 2 august 1926. În mare parte, cei declarați împroprietăriți, erau funcționari publici, profesori, ofițeri și subofițeri, militari decorați cu ordinul Mihai Viteazul²⁶, orfani, văduve, meseriași și agricultori. Din Gai, au primit aici, locuri de casă, 122 de familii²⁷ (**Anexa 5**).

În Cetatea Veche (Calea Romanilor), au primit loturi de case, două familii din Gai: Pompiliu Puticiu, n. 1900, Faurilor 96, Prim – grefier al Tribunalului Județean și Virgil Puticiu, n. 1904, Faurilor 96, Secretarul Comisiei Agrare²⁸ Au fost rezervate pentru interes obștesc, în favoarea Casei

²³ În același an a fost parcelat, cu 165 loturi de casă, cu o suprafață de 234-320 st. p., terenul din Cetatea Veche (Calea Romanilor), mult mai valoros, mai ales prin poziție, aici fiind împroprietărite, personalități marcante ale orașului: Emil Veliciu, Romulus Coțoiu, Vasile Goldiș, Alexandru T. Stamatiad (profesor, poet), Liviu Tămășdan (Președintele Tribunalului), Ștefan Manciu (profesor), Gheorghe Ciuhandu, Ovidiu Dante Gherman și alții. A fost lăsat o rezervă semnificativă pentru ternuri sportive, pe acesta, fiind edificat Stadionul Gloria (*Ibidem*, D 150/1926, f. 15).

²⁴ *Ibidem*, D. 11/1926, f. 28.

²⁵ Conform art.14.99 din *Legea pentru Reforma Agrară din Transilvania*.

²⁶ Legea pentru împroprietărirea ofițerilor decorați cu Ordinul Mihai Viteazul, din 15 mai 1927, prevedea primirea de către aceștia, în localitățile de domiciliu, a loturilor de casă, cu o suprafață de 500m.p., care urmau să fie plătite în rate lunare, timp de 20 de ani.

²⁷ AN Arad, Fond *PMA*, D. 150/1926, f. 762-792.

²⁸ *Ibidem*, f. 793 și următ.

Ion Gheorghe Duca

Centrale a Împroprietăriților, parcelele cu nr. top.: 44-46, 47-182, pentru piață, domeniu public- 184, 185, interes obștesc – 182,183,186,187, drumuri, domeniu public, parc – 296, în suprafață de 10,225 jug. și o rezervă, fiind impropriu pentru construirea de case – 4,261 jugăre.

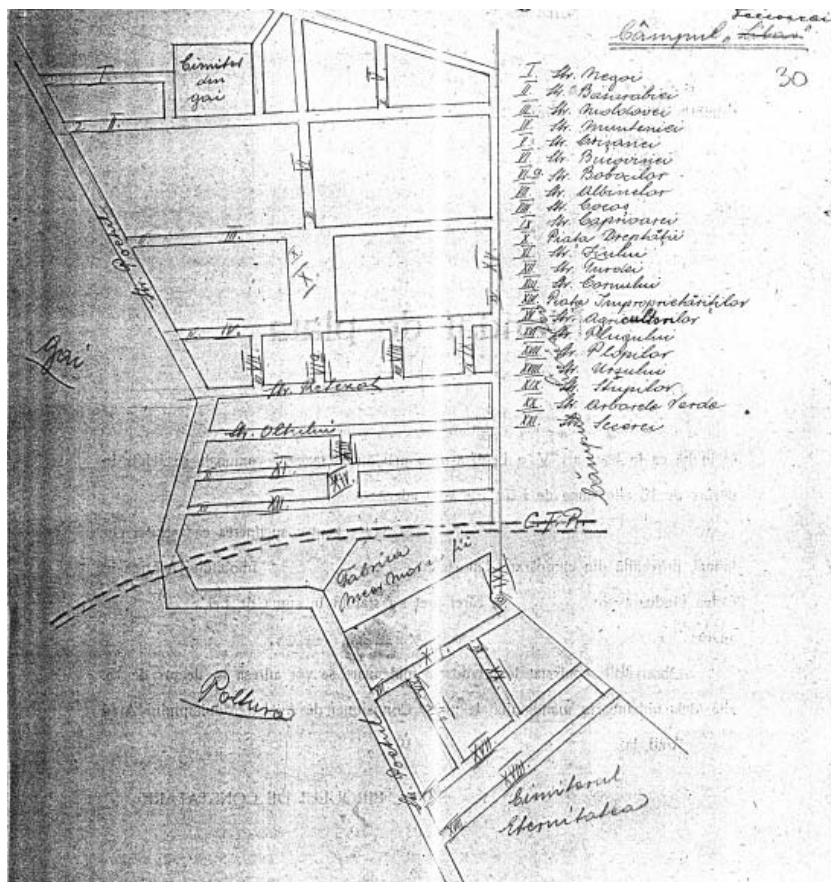
Alte case, așa cum au fost ale lui: Dubeșteanu Ioan, Câmpul Fecioarei 3; Biroul Stanitz Ioan; Magazinul Adler și Kalaman, Aurel Vlaicu 121-123, unde a fost și o stație de tramvai, și altele au fost construite în 1928 și în anii următori²⁹

Prin extinderea așezării spre est, pe *Câmpul Gâștelor* (Libaș dullo) au fost deschise noi artere de circulație, în sud-est, fiind creat cartierul *Poltura* (I.G.Duca), care în 1943, aparținea

încă, tot *Gaiului*. Astfel, pe direcția est-vest, au fost amenajate străzile: *Universului, Iordache Golescu, Gheorghe Dima, Sft. Vinere (din 1952 – Greierilor), Curcubeului, Graurului, Radu Negru, Cosminului*, iar în *Poltura – Negoii, Basarabiei, Corbului, Moldovei, Retezat, Oltului, Jiului, Turdei și Piețele – Dreptății și Lascăr Catargiu*. Pe direcția nord – sud au fost edificate străzile: *Albinelor, Spătarul Preda, Poetului, Câmpurilor, Cornului, Olteniei, Dreptății, Bucovinei, Cireșoaiei, Arieșului, Timișului, Agricultorilor, Livezilor, Câmpul Liniștei*. Cartierul se întindea atunci, până pe *Câmpul Liniștei*, cuprinzând și *Cimitirul Eternitatea*, așa cum apare pe hărțile acelei perioade. stfel, pe direcția est-vest, au fost amenajate străzile: *Universului, Iordache Golescu, Gheorghe Dima, Sft. Vinere (din 1952 – Greerilor), Curcubeului, Graurului, Radu Negru, Cosminului*, iar în *Poltura*, în 1929, au fost botezate străzile – *I Negoii, II Basarabiei, III Moldovei, IV Munteniei, V Crișanei, VI Bucovinei, V Ia Bobocilor, VII Albinelor, VIII Cocos, IX Căprioarei, X Piața Dreptății, XI Jiului, XII Turdei, XIII Cornului, XIV Piața Împroprietăriților, XV Agricultorilor, XVI Plugului, XVII Plopilor, XVIII Ursului, XIX Stupilor, XX Arborele Verde, XXI Secerei*³⁰. Pe direcția nord – sud au fost edificate străzile: *Albinelor, Spătarul Preda, Poetului, Câmpurilor, Olteniei Cireșoaiei, Arieșului, Timișului, Livezilor, Câmpul Liniștei*.

²⁹ *Ibidem*, D. 59/1928, f. 82.

³⁰ Schița, *Ibidem*, D. 48/1929, f. 30

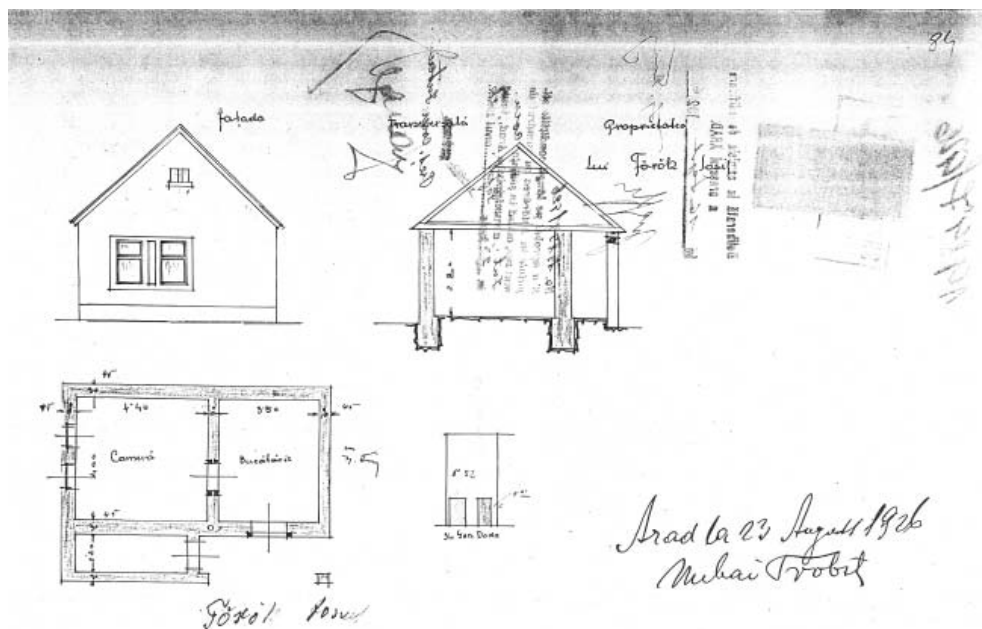
Schita Cartierului Poltura (1929)

Înscrierile pentru locuri de casă se făceau la biroul amenajat în localul Școlii Medii nr. 2 din Piața Mihai Viteazul, (astăzi clădirea Spitalului ORL) având prioritate, meseriașii și calfele (muncitorii) cu domiciliul în Arad, invalizii, orfanii și văduvele de război³¹.

Deși majoritatea edificiilor Gaiului din acea perioadă au fost proiectate de arhitectul *Mihai Probst*³² (notat în continuare cu MB), sunt angajați însă și

³¹ *Ibidem*, D. 5/1925, f. 763.

³² În septembrie 1926, Mihai Probst, fiind numit în Comisia Edilă a Orașului, (4 septembrie 1926) a fost reclamat de Gheorghe Dany, (reclamație retrasă ulterior), că *un astfel de om, care nu funcționează, ci doar iscălește pentru 200 lei planuri la particulari, ca și la angajatul G. Șiclovian, nu are ce căuta în structurile administrative și de specialitate ale Primăriei.*(AN. Arad, Fond PMA, D. 107/1926, f. 89). În 1934, a fost înregistrată Convenția dintre Andrei Szabo, Piața Mihai Viteazul nr. 14, întreprinzător pentru construcții de clădiri și Mihai Probst (n. 1884, la Radna), domiciliat în Arad, str. Coșbuc nr. 15, Maistru -constructor,. Diplomat, în înființarea întreprinderii pentru construcții de

Proiect de casă realizat de Mihai Probst pentru Torok Iosif (1926)

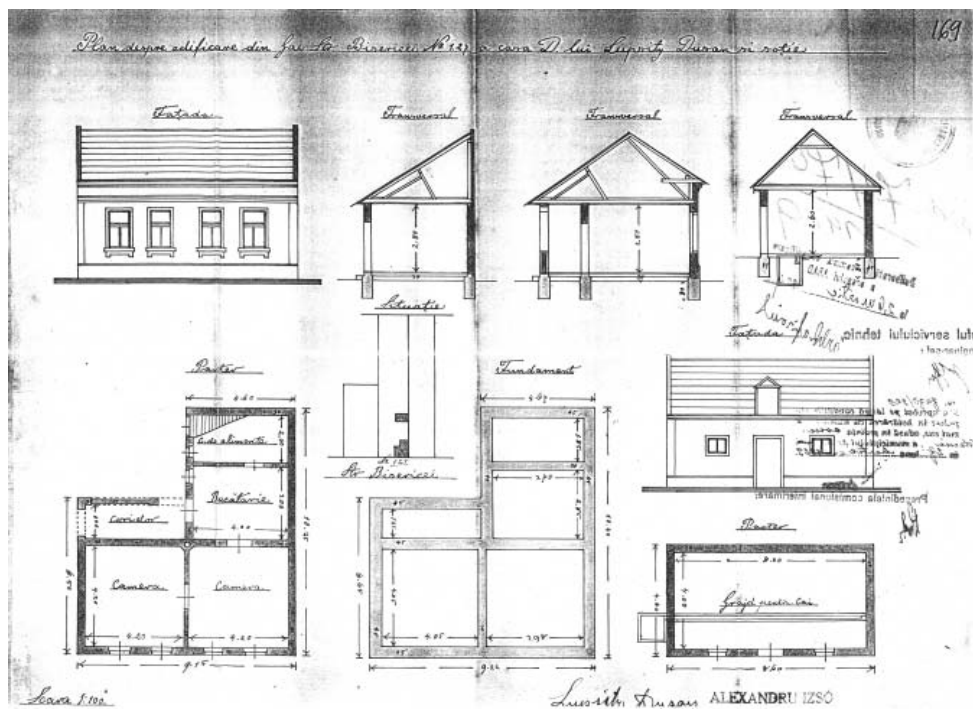
alți arhitecți – antreprenori, constructori, maiștri zidari ca: *Ludovic Szantay* (LS)³³, *Alexandru Izso* (AI), *Ioan Ristin* (IR), *Ioan Josza* (IJ), *Carol Josza* (CJ) *Wilhelm Strakovits* (WS), *Ioan Mărian* (IM), *Iosif Fodor* (IF), *Andrei Maier* (AM), *Iosif Pardy* (IP), *Alexandru Graf* (AG), *Martin Csernejei* (MC), *George Nețin* (GN), așa cum au fost casele construite în 1925 (**Anexa 6**)³⁴.

Casele familiale, concepute de Mihai Probst, erau formate din trei, mai rar, patru încăperi, cu o suprafață construită de 36-40 m.p. cu acces direct din spre curte. O intrare, deservea bucătăria, iar alta, cămara de alimente. Uneori intrarea în bucătărie se făcea prin traversarea unei prispe acoperite care se întindea pe toată lungimea casei. Încăperea cea mai mare, cu intrare prin bucătărie era luminată, prin două ferestre mici, practicate în fațadă, servea ca și cameră de locuit (dormitor). Intrarea din stradă se făcea prin ușa (poarta),

clădiri Szabo-Probst, în care, primul vine cu scule și schelărie, în timp ce al doilea, aduce diploma de maestru, dezvoltând activitatea doar în favoarea firmei (AN Arad, Fond, *Camera de Comerț și Industrie*, D 598 /1934, f. 2). MP, dispunea de un teren de $\frac{3}{4}$ j în Birkap Dulo (Pârneava-Ceala).

³³ Ludovic Szantay, membru al Comitetului *Edil* al Municipiului Arad, domiciliat pe str. Ion Russu Șiriana, a proiectat *Palatul Cultural* (1913).

³⁴ AN Arad, Fond *PMA*, D. 40/1925, 41/1925, 43/1925, 44/1925, 45/1925,

Proiect de casă realizat de Alexandru Izso pentru Lupsity Dușan str. Bisericii nr. 127

din lemn care făcea corp comun cu împrejmuirea din spre fațadă. La fațadă, casa se organiza, perpendicular sau paralel pe lungimea străzii. Clădirile nu erau prevăzute cu încăperi altor destinații ca: sufragerie, bibliotecă sau baie. Toaletele, dacă existau erau construite în curte din material lemnos, sub formă de hazna. Materialele de construcție, constau din pământ bătut (lut, în amestec cu pleavă de cereale și excremente de cal), cărămidă nearsă și arsă. Zidurile exterioare erau legate între ele, printr-o cosoroabă din lemn, care avea rolul unei centuri pe care se fixa acoperișul în două ape, cu învelitoarea din paie de cereale, trestie sau țigla. Curtea, mai era ocupată, cu elemente de construcții, uneori improvizate cu destinația de cotețe pentru păsări, sau porci, magazii pentru cereale și lemne, șoproane pentru acareturi sau grajduri pentru vite și cai.

În anii următori, construcțiile de case au continuat, mai ales prin vinderea loturilor rămase libere și fracționarea celor mai mari (**Anexa 7**)³⁵

În perioada 1928-1929, au mai fost construite 300-400 case de locuit și pe Câmpul Gutzjar (Calea Șase Vânători), Duleul Fecioarei (Șega), Via Feszler (Poetului), pe o suprafață de 17.000 ha³⁶

³⁵ *Ibidem*, D. 108/1926, f. 3; 107/1926; 166/1926; 168/1926; 181/1926

³⁶ *Ibidem*, D 51, f. 26

La 16 decembrie 1930, primăria, a comunicat că au fost împrăștiți, prin Reforma agrară, în Libaș și Pusta Bujac, 76 subofițeri din Regimentele: 93 Infanterie, 2 Grăniceri, 13 Călărași, 1 Roșiori, Artilerie Călăreață, Jandarmi, CFR, Centrul de Recrutare, fiind astfel, satisfăcute toate cererile (**Anexa 7**)³⁷.

Referitor la împrăștiarile făcute prin Reforma agrară, arhitectul Silvestru Rafiroiu, aprecia, în 1930, printr-o scrisoare adresată primarului, că *parcelările s-au făcut aproape la întâmplare, fără a se ține cont de viitoarea dezvoltare, de vatra orașului, de noile principii în materie de locuințe. Pe unele din parcele s-au construit case, pe altele s-au pavat sau împietruit străzi. Neorânduiala a fost agravată și prin aceea că, alături de parcelările oficiale, s-au permis cel făcute de firme particulare, care au lucrat cu mare desconsiderație pentru urbanitate. În consecință, se solicita realizarea urgentă, prin concurs, a unui plan de sistematizare și a noului Regulament de Construcții, care să cuprindă și o îndrumare urbanistică pentru fiecare zonă a orașului.*³⁸

În întreagă această perioadă de construcții, Primăria cumpăra în mod obișnuit, prin expropriere, mici suprafețe de teren, în scopul asigurării alinierii străzilor și a caselor la frontul stradal. În această situație au fost imobilele lui Lupșity Mircu, str. Anton Pann 43 (6 st.p.), Baity Petru 7 st.p, str Anton Pann și altele.

Gaiul contemporan

În 1937, Gaiul, împreună cu Poltura, cătunele și sălașele, era o localitate cu o populație multietnică, și multiconfesională care, cuprindea 4500 locuitori, din care, 1400 erau români, 700 sârbi și 2200 maghiari. De asemenea aici trăiau 14 familii de evrei, proprietari de terenuri și prăvălii: vād. Farkaș Iosif-Str. Păcurarilor, nr. 14-16, Anton Pann nr. 52; Farkaș Adalbert – Str. Anton Pann, nr. 38-44, Str. Bisericii nr. 32; Deutsch Adalbert – Str. Tribunalul Corcheș, nr.22; Goldberger Ignatie – Str. Tribunalul Corcheș, nr.67; Braun Arnold – Str. Ioan Creangă nr. 42; Klein Alfred – Str. Bisericii, nr. 11; Merkszamer Iuliu – Str. Bisericii nr. 13; vād. Farkaș Herman, Str. Bisericii nr. 28, Kliger Leopold – Str. Bisericii nr. 26, Elyasz Jacob – Str. Bisericii nr. 33, Farkaș Leopold – Str. Bisericii nr. 82, soția lui Klein Desideriu – Str. Bisericii nr. 51, Silberman Lia – Str. Bisericii nr. 84; Braun Arnold – Str. Ioan Creangă nr.42.³⁹

Cea mai densă populației a Aradului, în 1939 s-a înregistrat în centrul orașului și cartierul Bujac. Cea mai puțin densă, în Gai, Micălaca și Gră-

³⁷ *Ibidem*, D. 7/1930, f. 111.

³⁸ *Ibidem*, D. 64/1930, f. 85.

³⁹ *Ibidem*, 1918-1947, D. 19/1944.

Casă sârbească (1933)

diște⁴⁰. În 1948, densitatea populației, era de 25 locuitori la hectar, în Gai și Grădiște, față de 60 – 62 locuitori pe un hectar, în Centru. În aceeași perioadă, densitatea clădirilor, în Gai și Poltura, era de 40/ha, față de Subcetate – 20/ha; Bujac – 25/ha; Pârneava – 58/ha; Centru – 85/ha; Drăgășani – 115/ha.⁴¹

În prezent, suprafața cartierului este de 720 ha, din care, cea construită, a cartierului propriu zis, este de 390 ha, care adăpostește 8.144 locuitori, adică 20,88 locuitori/ha. Pe 150 ha, se întinde zona industrială, care este în curs de extindere, pe alte 180 ha. Principalele edificii și amenajări urbanistice, din Gai, sunt și astăzi, cele ridicate, în scopuri administrative, militare industriale, agricole, comerciale, culte religioase, învățământ, cultură, agrement, așa cum sunt: Pavilioanele Aviației, Întreprinderea Frații Neuman (Sfârșitul secolului al XIX-lea), Circumscripția administrativă (sfârșitul secolului al XIX-lea, demolată după 1980), Ferma de porci Ceala, Complexul avicol, Complexul Zootehnic, Școala de Jos, Școala de Sus (Interbelică), Cartierul Poltura, Băile CARP, Biserica Romano – Catholică, Capela Sfântul Florian (azi dispărută), Biserica Ortodoxă Sârbă, Biserica Ortodoxă Română, Biserica reformată, Cinematograful Solidaritatea, Casa Națională Românească, Casa Națională Sârbească, Școala Sârbească, Canalul Ier, Platforma Industrială Arad Vest, Fabrica de Căneapă Iratoș Cele mai vechi construcții din Gai, sunt: Ansamblul Monahal Sfântul Simion Stâlpnicul (1763), iar cele mai noi: Edificiile Platformei Industriale ale Centrelor Comerciale, Biserica Reformată, sediul Registrului Auto Român, Pavilioanele Expoziționale al Camerei de Comerț și Industrie și altele.

⁴⁰ BOA, XVII nr.7/13 februarie, 1938; Romulus Coțoiu, 1938, *op. cit.*

⁴¹ AN Arad, Fond PMA/1948, f. 30.

Semnarea „Contractului” (2008)

În 2008, ing. Gheorghe Falcă⁴², primarul Aradului, a solicitat și obținut una din cele mai mari investiții în infrastructura Gaiului și anume, realizarea Proiectului de canalizare pluvială și menajeră, precum și reabilitarea străzilor

⁴² Gheorghe Falcă (n. Brad, 22 ianuarie 1967). După absolvirea școlilor primare, gimnaziile și liceale, în localitatea natală, a urmat cursurile Facultății de Construcții din cadrul Universității Tehnice din Timișoara, fiind licențiat în Construcții de Căi Ferate, Drumuri și Poduri (1994). Ca student, în decembrie 1989 a participat activ, la mișcările sociale și politice din Timișoara, fiind ales în Consiliul de conducere al Instituției de învățământ din care făcea parte. A lucrat ca inginer, la EDICT (1994-1996), și DIPENTA (1996-1999), din Arad, firme specializate în construcții rutiere și civile. În perioada 1999-2000, a fost numit director general al firmei EDICT, funcție la care a renunțat, în urma alegerii sale ca Vicepreședinte al Consiliului Județean (2000-2004) și în continuare Primar al Aradului. Încă de la începutul activității sale, în administrația locală, s-a dovedit deosebit de activ, energic și eficient, drept pentru care, mandatul său de primar, a fost reînnoit în 2008.

Este doctorand în probleme de analiză macroeconomică. Practician al administrației și asumării unor decizii hotărâtoare, Gheorghe Falcă este autorul volumului *Societatea vie. Proiect România – 2020*, apărut la Editura Curtea veche, București, 2011.

Din 1995 este membru al Partidului Democrat (PD), transformat în Partidul Democrat Liberal (PDL) ocupând diferite funcții: Președinte al Organizației de Tineret, Secretar Executiv al Biroului Permanent Național, Primvicepreședinte al Organizației Județene. În 2002, s-a căsătorit cu Ela (Seculici) Falcă, arhitect, împreună având o fiică – Ana Maria (n. 2007).

din acest cartier, cu bani de la Banca Mondială, reprezentată de Sudipto Sarkar și Doina Vișa. Un aspect important care accentua necesitatea și oportunitatea acestor lucrări, era nivelul de civilizație scăzut, confortul și normele de igienă, rămase mult în urmă. Proiectantul general al lucrării a fost ing Mircea Dedu, din partea firmei Romair Consulting, condusă de Ion Boieru, iar sub proiectant, ing. Horia Costan din partea firmei Bring Consult, organizație economică îndrumată de ing. Iuhasz Csaba. Antreprenorul lucrării, a fost firma ICIM SA Arad, dirijată succesiv de ing. Ioan Faur și ing. Mihaela Biriș. Din partea Primăriei, a fost împuternicit, pentru implementarea proiectului ing. Răzvan Popa, Directorul Direcției Tehnice.⁴³ Lucrările au fost monitorizate de firma Pell Frischmann, din Londra, reprezentată prin ing. Steven Darke și diriginții de șantier, ing. Alexandru Danciu Stănoiu⁴⁴ și ing. Emil Tunei⁴⁵.

Investiția, de mare complexitate tehnică, a fost finalizată în octombrie 2011, prin construirea a 33.176 m rețea de canalizare menajeră, 27.142 canalizare pluvială și 30.555 m reabilitare a străzilor adiacente, a fost efectuată

⁴³ Răzvan Popa (n. Arad, 1973), este licențiat al Facultății de Construcții din Timișoara, inginer, specialist în Construcții de Căi Ferate, Drumuri și Poduri. După absolvire (1997), a lucrat în cadrul Primăriei arădene, ca Inspector de specialitate, Consilier, din 2004, fiind Director al Direcției Tehnice. S-a specializat prin cursuri masterale și doctorale, urmate în Timișoara și Arad, în probleme de infrastructură rutieră, administrație publică locală și management în finanțarea proiectelor.

⁴⁴ Alexandru Danciu Stănoiu (n. 1937). Tatăl său Petru Stănoiu, originar din Oltenia, în 1920, ca ofițer în Armata Română, a fost tranferat în Transilvania, unde a cunoscut-o pe viitoarea soție, Maria Danciu, descendentă a unei vechi familii de români, intelectuali cu stare materială bună. A urmat studiile primare și secundare, în Ghioroc, Liceul Moise Nicoară din Arad (1954) și Facultatea de Construcții din Timișoara. După absolvire, s-a specializat pe șantierele de construcții industriale din Reșița, în lucrări de înaltă performanță tehnică: Podul funicular care traversează orașul și Hala de utilaj greu, una din cele mai mari din România. Revenit la Arad, a condus șantiere și întreprinderi de profil, construind mii de apartamente din marile cartiere ale orașului, școli, creșe și grădinițe, dar și câteva obiective reprezentative pentru Arad ca: Spitalul Județean, Complexul comercial Ziridava și Central, Bazinul de înot, Pasajul și Monumentul Eroilor de la Păuliș (platforma și fundalul), alte edificii civile și industriale din Arad.

⁴⁵ Emil Tunei (n. Lugoj, 1944), fiul lui Ioan și al Victoriei (Olaru), licențiat al Facultății de Construcții Hidrotehnice din Timișoara (1969). În 1968, s-a căsătorit cu Adriana (Căpântală), având un băiat, de profesie informatician. Bun specialist, în perioada 1971-1981, a fost inginer-șef la Șantierul de Construcții al Întreprinderii Județene de Gospodărire Comunală și Locativă din Arad, funcție din care a condus, ample lucrări pentru extinderea și modernizarea rețelei de apă și canalizare, în Arad, Vinga, Ineu, Chișineu Criș, Sebiș, Gurahonț, Căsoaia, dezvoltarea traseelor de tramvaie și construcții de locuințe. În ultima perioadă, a activității profesionale, a lucrat ca inspector la Inspectoratul pentru Construcții, iar în continuare, timp de 17 ani, a condus șantierul pentru construcții de locuințe, edilitare și poduri, la Bauman Grb Kittelberger (Kaiser Lauften –Germania).

de consorțiu: Joint Ventura prin firmele Confort, Betonut, ICIM, Amarad, Service Impex. Din cei 73,10 milioane euro cheltuiți, 25,9 milioane euro, a fost contribuția Primăriei, diferența de 47,2 milioane euro, fiind suportată de Banca Mondială și Guvernul României prin Ministerul Finanțelor⁴⁶. În cei doi ani de activitate, pe șantier au lucrat câte 80 – 120 muncitori, care au dispus de un parc adecvat de utilaje: escavatoare, încărcătoare, buldozere, autogredere, cilindri compresori și mai ales, dispozitive pentru eliminarea excesului de apă freatică. Tot atunci a fost montată instalația de canalizare menajeră (32, 26 km), canalizare pluvială (27,16 km), 6 stații, 2225 racorduri la case, 1.442 cămine de vizitare, 1230 geigere etc. De asemenea au fost modernizate 7,97 km de străzi principale (Dunării, Nouă, Ștefan Tenețchi, Tribunalul Corcheș, Ion Creangă, Bogdan Voievod, Corbului, Retezat, Livezilor), 22,50 km de străzi secundare, 97.335 m.p. trotuare și o mare suprafață de spații verzi sub forma unor peluze stradale.

2. Sectoarele administrative (Dirăgătorii)

Până în 1919⁴⁷, afacerile administrative ale Aradului, s-au îndeplinit sub forma Comitatului, Cercurilor pretoriale și al Comunelor urbane și rurale. Aceste structuri, aveau competențe, enunțate, prin articolele Legii XXI, a municipiilor și Legii XXII Comunale, din 27 iunie 1886, acte normative ale statului maghiar⁴⁸. Ele precizau că autoritatea comunei, se extindea, nu numai asupra comunității, ci și asupra fiecărei persoane care locuiește, sau se întreține, pe teritoriul localității și a bunurilor existente⁴⁹.

Erau exceptați de la această dispoziție: reprezentanții armatei, construcțiile regale și imperiale, sau al căror caracter strategic, era menționat special.

Conform legii, Comuna, prin Corpul său reprezentativ, avea atribuții foarte largi, înscrise în propriul Regulament și puterea de a emite *decizii*. Hotărârile sale, erau îndeplinite prin antistie și organele proprii. Antistia comunală, se compunea din: primar, căpitanul poliției, senatori, notarul general, notarii salarizați permanent, protofiscul, fiscalii salarizați regulat, asesorii sedriei orfanale, cassariul, esactorul, controlorul, tutorul comunal, arhivarul, medicul, inginerul, oficanții comunali de pădure și alți funcționari.

⁴⁶ Ștefana Mladin, *Modernizarea cartierului Gai se va finaliza în primăvara anului viitor*, în *Glasul Aradului*, Arad, 14 octombrie 2010, p. 4.

⁴⁷ Preluarea efectivă, a controlului asupra acestui teritoriu, de către Consiliul Dirigent Român de la Sibiu, s-a realizat în 19 mai 1919, ca urmare a instalării lui Iustin Marșeu, ca prefect al Aradului.

⁴⁸ Petru, Rotariu, 1886, *op. cit.*

⁴⁹ *Ibidem*, cap. II, art. 3

După un deceniu, Aradul, oraș cu o populație de 62.500 locuitori, era, încă, condus, în baza *Actului administrativ* nr. 41087/1896, de către un *Căpitanat*, care coordona și cercetările în cazurile criminale, trecute ulterior, în sfera Poliției de stat.

După Unirea acestor teritorii cu România, a fost adoptat cu nr. 71526/1919, *Regulamentul de organizare a administrației orașului Arad și contingentul personalului*. Referitor la autoritatea orașului, se prevedea faptul că, *dreptul la autonomie și administrație internă se exercită independent, după legile declarate de guvern și regulamentele în vigoare*, prin organe subordonate ierarhic, alcătuite din: *Adunarea municipală, Comisia administrativă, Senatul orașenesc, Primarul ca șef al Primăriei, Scaunul orfanal și Dirigătorii cercuale*. S-a decis, ca pentru circumscripția internă, adică centrul orașului, cu suburbiile: Elisaveta, Șarkad, Ujtelep și teritoriul dintre, trecătoarea căilor ferate și Casa de vamă *Șimand*, să se organizeze o *Dirigătorie* numită *Circumscripția I*, iar pentru Gai, Șega cătunele aparținătoare, din sectorul agricol, să funcționeze cea de a doua *Dirigătorie*, numită *Circumscripția II*⁵⁰. În sfera lor de activitate, au fost înglobate, toate afacerile administrative ale Primarului, cu excepția cercetărilor criminale și a procedurilor polițienești, care au aparținut, în continuare, Căpitanatului și Primpretorilor.

Primăria, prin cele două *Dirigătorii*, era chemată și îndreptățită, să *isprăvească acte administrative, conform Regulamentelor, hotărârilor Adunării generale, Senatului orașului, Primarului și Scaunului orfanal*. În regulament se mai stipula, că afacerile de industrie, sănătate publică, spitale, săraci, soldați, servitori, alimentarea cu apă, siguranța contra incendiilor, sănătatea animalelor, procedurile judecătoreiei comunale, deoarece nu se pot separa, vor fi conduse în întreg orașul de către *Dirigătorii Circumscripției I*.

Dirigătorii din Gai, cu sediul pe strada Grădinarilor (Magyar utca), nr 1, la înființarea sa în 1919, a fost condusă de *Andrei Puticiu – șeful Circumscripției II și al Antistiei comunale*, încadrat, ca funcționar clasa VII, cu un salariu de 8.000 coroane. În instituție mai erau angajați, un *subșef al circumscripției*, 2 *oficiali auxiliari*, 2 *scriitori de ziarnă*, 3 *înmănători*, 1 *servitor de birouri*, 1 *jude de câmp* care coordona activitatea a 12 *vigili de țărână* (paznici de câmp).

În 1923, la nivelul orașului, Primăria a constituit, mai multe comisii și subcomisii, care aveau ca obiect de activitate: promovarea industriei naționale, ameliorarea condițiilor de viață, susținerea terenului necesar intereselor sociale, culturale, sportive, stabilirea valorii de circulație a pământului, întregirea

⁵⁰ Emil Arbonie, *Reorganizarea administrației municipale arădene – 30 aprilie 1920, în volumul, Doru Sinaci, Emil Arbonie, (coordonatori) “90 de ani de administrație românească în Arad, Culegere de studii și comunicări”*, Arad, 2010, p. 177.

pășunilor comunale și altele, organe, din care făceau parte numeroși găieni, în frunte cu Andrei Puticiu – șeful Antistiei comunale.

În ceea ce privește funcțiile administrative, actele normative adoptate în 1923, au adaptat și uniformizat noile denumiri pe posturi, condițiile de remunerare, răspunderile și drepturile funcționarilor⁵¹, pe timpul exercitării atribuțiilor, raporturile de muncă, pensia, etc. Erau considerați stabili în funcții, angajații (funcționarii) cu o vechime de cel puțin 5 ani consecutivi, sau cei numiți în baza unui examen⁵². În perioada care a urmat nu puține au fost cazurile de funcționari ai Primăriei arădene, care s-au născut în Gai sau au locuit mai mulți ani, împreună cu familia lor, în acest cartier (**Anexa 9**)⁵³.

În 1924, Circumscripția II Gai era încadrată cu următoarele persoane: Andrei Puticiu – șeful sectorului, absolvent a șase clase de liceu și diplomă de notar, cu un salariu de 1600 lei; Iuliu Puticiu – funcționar, absolvent a șase clase primare și salariu 600 lei; Ștefan Lugojan – diurnist, șase clase primare, salariu 450 lei; Herdig Muller – dactilografă, școala medie, salariu 600 lei; Mihai Meheș, Dumitru Bulzan, Ioan Ardelean – agenți, salariu 400 lei; Nicolae Mocs Morvai – servitor, salariu 400 lei; Simion Orga – jude de câmp, salariu 400 lei; Gheorghe Ilin, Arsenie Pâncotan, Ioan Dan, Ștefan Szekereș, Ștefan Kovacs, Petre Tănăsie, Gheorghe Kișș, Gheorghe Kolarov, Nicolae Simulov, Sima Jivanelov, Ioan Roșu, Lazăr Ilin, Ioan Ardelean, Petre Ostoin, Gheorghe Ștefan, Vasilie Pecican, Petre Codrean, Ioan Matei – paznici de câmp, salariu 300 lei⁵⁴. Instituția, î-și desfășura activitatea în clădirile Antistiei, construite din cărămidă, care cuprindeau: birourile și locuința șefului antistiei, bucătăria, grajdurile, camera sergentului, droscăriile și cotețul pentru porci.

În 22 octombrie 1925, pe structura Circumscripțiilor, orașul a fost reorganizat din punct de vedere administrativ, în două sectoare: Sector I (Centru, Drăgășani, Pârneava, Grădiște) și Sector II (Gai, Șega, Poltura)⁵⁵.

La 4 ianuarie 1926, pe postul de șef al Expoziturii Biroului Administrativ Gai – Șega, a fost detașat, *Ivan Covacevici*, fost șef al Biroului Serviciului

⁵¹ De exemplu, Ordonanța Ministrului Secretar de Stat, din Departamentul Industriei și Comerțului, emisă în 1925, stipula în art. II, că *Funcționarii publici și pensionarii statului, se vor bucura de o reducere de 30%, la toate tarifele și prețurile afișate în restaurante.*

⁵² *Legea pentru statutul funcționarilor publici*, în *Monitorul Oficial*, nr. 60/19 iunie 1923; Regulamentul pentru aplicarea legii statutului funcționarilor publici, în MO, nr. 189/23 noiembrie 1923; Cu un comentariu de Emil Arbonie, *Funcționarii Primăriei municipiului Arad, 1919-1926*, în volumul, Doru Sinaci, Emil Arbonie (coordonatori), “Administrația românească arădeană, Studii și Comunicări, volumul I”, Arad, 2010, p.122.

⁵³ Emil Arbonie, 2010, *op. cit.* p. 175 – 229.

⁵⁴ AN Arad, Fond PMA, 1921-1924, D. 1/1924, f. 118.

⁵⁵ *Ibidem*, D.128/1926, f. 15. Nu este cuprins Bujacul, deoarece, la acea dată, suprafața nu era constituită într-un cartier.

economic al Municipiului. Născut la Miniș, în 2 mai 1893, Ivan Covacevici, era ortodox, bacalaureat al Școlii superioare de comerț din Lipova (1911), posesor al certificatului de capacitate pentru funcțiile de secretar comunal și cercual, act obținut, în urma examenului depus în fața Comisiei din Cluj (1920). A încheiat serviciul militar, cu gradul de elev-plutonier, fiind ulterior încadrat pe diverse funcții administrative de stat: funcționar-practicant administrativ la Miniș (1911-1913), subnotar al aceleași Primării (1919-1920), subnotar la Primăria Municipiului Arad (1918-1919), secretar la Consilieratul Agricol Arad (1920-1925), Șeful Biroului serviciului Economic al Municipiului (1925-1926), Șeful Expoziturii Administrative Gai (1925-1932), conducător al Registrului Primăriei din Arad (1932-1933)⁵⁶.

În instituție, mai erau angajați: Ioan Mager – Ofițer de stare civilă, Miloș Secianschi, Iuliu Putici, Ștefan Lugojan – agenți, Muller Hedvig – împieगत stagiar, Dumitru Bulzan și Mihai Meheș – curieri, Nicolae Moț – camerist, toboșar (dubaș) și 19 păzitori de câmp, cu grad de sergenți: Simion Orga (sergent major), Arsenie Pâncotan, George Colarov, Petre Codrean, Dimitrie Ardelean, Nicolae Octavian, Ștefan Covaci, Lazăr Ilin, Petre Codrean, George Dan, Ștefan Szekereș, George Ștefan, George Kișș, Sava Iovin, Ioan Roșu, Vasile Pecican, Sima Jivanelov, Ioan Matei, George Ilin.⁵⁷

Șeful circumscripției, avea dreptul să folosească, în interesul serviciului, locuința în natură, la sediul expoziției, o *trăsură cu cocier* (vizitiu), iar judele de câmp și vigiliile de țărănie, dreptul de a ține un cal pe spesele primăriei.

Din punct de vedere financiar, Gaiul făcea parte din Circumscripția I, alături de Kulhatar, Șega, Poltura, Colonia Nouă din Ujtelep (Grădiște), cătunele și sălașele

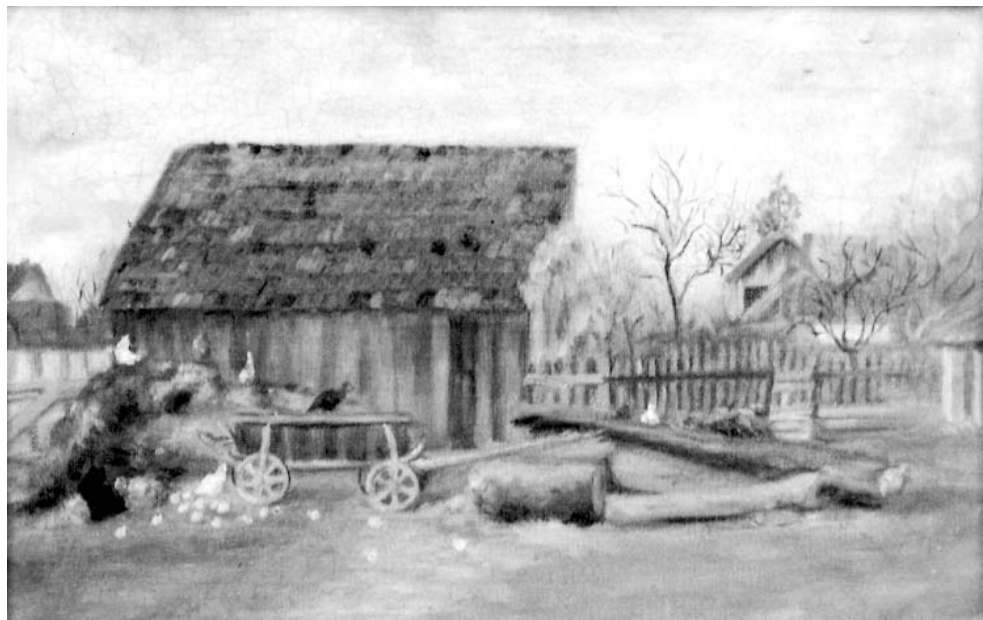
În 1929, prin Ordonanța nr. 9812, teritoriul municipiului a fost divizat din punct de vedere administrativ în 11 sectoare. Ultimul, dintre acestea, cuprindea Gaiul, cu străzile: Universului, Mierlei, Berzei, Vineri, Curcubeului Graurului, Radu Negru, Cerbului, Șoseaua, Cununei, Corbului, Izvor, Iustinian, Meșterul Manole, Păcurarilor, Ion Creangă, Anton Pann, Domnița Ancuța, Măgurele, Bisericei, Grozăvești, Tribunalul Corcheș, Piața Sfântul Ioan, Hatman Arbore, Bogdan Voievod, General Doda, Grădinarilor, P-ța Elena Calea Aurel Vlaicu de la nr. 256 în sus, Halta CFR Bujac, Fabrica Neuman, Câmpineanu, Nouă, Fântânei, Taurilor, Alexandru cel Bun⁵⁸. Prin același act normativ, s-a înființat și Serviciul Controlorilor de sectoare, fiind numiți pe aceste funcții, în Gai: Dimitrie Bulzan și Miloș Secianschi.⁵⁹ De asemenea, au fost încorporate municipiului Arad, începând cu 1 ianuarie 1930: comuna Micălaca, grulul de

⁵⁶ Emil Arbonie, 2010, *op. cit.* p. 154.

⁵⁷ AN Arad, Fond PMA 1925-1930, D. 92/1926, f. 35-37.

⁵⁸ *Monitorul Municipiului Arad*, anul VIII nr. 27/15 iul. 1929.

⁵⁹ AN Arad, Fond PMA, D 50/1930, f. 32.

Gospădărie cu acareturi, pictură în ulei de Felicia Ionescu (1930)

case Bugeac (Bujac), Câmpul Pierzării (Mureșel) iar Gaiului – grupul de case și Pepiniera Ceala, preluate de la comuna Pecica⁶⁰

În perioada anilor 1931- 1932, șeful Expoziturii administrative, a fost *Ioan Crișan*, mutat în Gai din postul similar aflat în Micălaca. S-a născut în 1901, la Macea, dintr-o familie ortodoxă. Era bacalaureat al Școlii Superioare de Comerț din Timișoara și absolvent al Școlii militare de administrație. După satisfacera serviciului militar, la Regimentul 1 Roșiori, cu gradul de sublocotenent, în 1926 a fost numit impiegat la Serviciul financiar al Primăriei, definitivat în funcție (1931) și numit ca șef al Expoziturii din Micălaca (1931) apoi în Gai (1932), de unde a fost mutat la Serviciul administrativ central (1933), Biroul asistenței sociale (1936) și instalat Casier-șef (1937)

În perioada 1933 – 1938, șef al Expoziturii, a fost Vasile Ioanaș.

În 1939, Expozitura din Gai, avea următoarea structură: Mircea Iercan – Șeful Sectorului Administrativ, în grad de șef de secție clasa II-a, cu un salariu de 8300 lei; Petru Păcurar – impiegat stagiar, cu salariu de 3700 lei; Nicolae Lupulescu – impiegat stagiar cu 3700 lei, Mihai Oprea, înlocuit ulterior cu Ioan Ilica – camerist clasa II-a, cu salariu de 3300 lei; Partenie Ususan – agent de urmărire, 1 om de serviciu, care era și dubaș, 1 șef al celor 12 paznici de câmp.⁶¹

⁶⁰ *Ibidem*, D 50/1930, fila 44, D 51/1930, f. 26.

⁶¹ BMA, anul XVII, din 17 aprilie 1939.

Patrimoniul său imobiliar, era compus, din edificiile unităților de în-vățăământ de stat primar și două grădinițe; Casa Vamei, în Câmpul (Vizeși), pe Calea Pecica; Grădinăria externă (Imașul Mare); Ferma (Conacul) 1 în Câmpul Oastelor, lângă cimitirul de Sus (UTA), cu un grajd și locuința gospodarului; Ferma (Conacul) 2, în Câmpul Izlazul Mare, cu locuința argatului, grajdul oilor și grajdul mic; Ferma (Conacul) 3 în Câmpul Oilor, cu locuința și grajdul, cotețe de porci; Clădirea Cârciumei Verde, cu locuință și grajd; Ferma lui Farago; Edificiul Poliției din Gai, str. Bisericii 40, cu 66 st. p.; Edificiul Expoziturii din Gai, str. Grădinarilor, în suprafață construită de 172 m.p., birouri și 240 m.p.- bucătăria, și grajdul, imobil reparat în 1938-1939 în valoare de 783.240 lei⁶²; Piața Sfânta Elena, nr.21-23, cu edificiu, în est de 1315/Primăria II Gai; Casa parohială Romano-catolică, str. Grădinarilor 7-9; Teren viran, str. Faurilor (1 jug. Și 275 st.p.); Teren viran, str. Anton Pann 16 (745 st. p.); Edificiu în str. Faurilor 94-96; Fânaș, str. Faurilor 99-103 cu 707 st. p.; idem cu 646 st.p.; idem cu 641 st.p.; idem cu 641 st.p.; idem cu 641 st. p.; idem cu 641 st.p.; idem cu 641 st.p.; idem cu 990 st.p.; Fânaș, str. Ion Creangă 37-41 cu 100 st.p.; idem 1 jug și 30 st.p.⁶³

O nouă delimitare a cartierelor, a avut loc în 1957. Atunci, pentru o mai corectă impunere fiscală a locuitorilor, prin Decizia Comitetului Executiv 1213, s-a aprobat clasificarea imobilelor, sub aspectul poziției lor, în trei categorii: Cartierul central, Cartiere periferice (Pârneava, Drăgășani, Aradul Nou, Micălaca, Grădiște, Funcționarilor, Aurel Vlaicu, până la bariera CFR) și Cartiere marginase, ale periferiei unde se încadra și Gaiul alături de Sânicolaul Mic, Subcetate, Grădiște N-E, Poltura, Câmpul Liniștei, Bujac, Șega cu Cadaș și Silvaș.⁶⁴

Este greu de prezentat, activitatea administrativă, concretă, specifică, sectorului Administrativ din Gai, deoarece arhiva acestei instituții a dispărut. Desigur, corespunzător, regulamentelor, atribuțiile ei au fost complexe, implicându-se în toate aspectele vieții sociale, economice și culturale. Iată câteva exemple:

Deoarece, în 1923, în Arad, au fost semnalate numeroase cazuri de turbare, Primăria orașului, a comunicat Sectorului II Gai, prelungirea cu începere de la 1 octombrie cu încă 90 de zile a carantinei pentru câini. În consecință, *ordonăm ca în intervalul sus amintit, toți câinii să fie legați, iar la conducere să fie prevăzuți cu legătoare și botniță. Câinii vagabonzi o să fie prinși și stârpiți, iar contra proprietarului se va proceda pe calea contravenției, se spunea în comunicatul transmis locuitorilor, prin batere tobei la colțul străzii, de către toboșarul Nicolae Moț.*⁶⁵

⁶² *Ibidem*, 8 sept 1938 – 8 sept 1939, p. 24.

⁶³ AN Arad, *Fond PMA*, D 49/1930, f., 54 și următ.

⁶⁴ AN Arad, *Fond PMA*, D 1/1957 f., 35.

⁶⁵ *Monitorul Orașului Arad*, nr 48/1923.

În 1925, s-a efectuat conform legii și regulamentului de rechiziții, operațiunea pentru recensământul animalelor de tracțiune: (cai, cotări, armăsari, iepe, boi), vehiculelor (trăsuri cu arcuri, căruțe, camioane cu arcuri), harnașament, biciclete, sârmă de lisă și ghimpată. Inventarierea, realizată de o Comisie numită de primărie, nu însemna și rechiziționarea imediată, ci doar înscrierea pe tabele de recensământ, pentru a se putea cunoaște cantitatea lor în vederea emiterii ulterioare, în caz de război, a ordinelor de rechiziții. Se specifica faptul că această măsură, nu impunea nici un fel de restricție asupra proprietății, atâta doar, că proprietarii aveau obligația de a se conforma. S-a atras atenția asupra caracterului penal al legii privind sustragerea de la această operațiune, care în Gai s-a efectuat în perioada 25-29 septembrie 1925⁶⁶.

Corespunzător legii, prin Hotărârea Consiliului nr.4140/1930, toate atribuțiile de Stare civilă, urmau să fie stabilite de Primar, prin reprezentanți numiți de acesta. Primarul prin delegații săi numiți, aveau competență, asupra persoanelor, cu domiciliul pe teritoriul respectiv. Drept urmare, Ioan Covacievici, care a îndeplinit această funcție, la Circumscripția administrativă II Gai, a predat Registrele de Stare Civilă, împreună cu cu toate dosarele aferente, lui Aurel Vățian, de la Circumscripția I, ca unic depozitar al acestor documente. În continuare, căsătoriile, se puteau, însă, celebra, în Gai, zilnic, între orele 11-13, în fața, Șefului Sectorului administrativ, asistat de unul din delegații Comisiei Permanente, numiți de Primar, ca Ofițer de stare civilă: Luliu Borneas, Varjassy Ludovic, Geza Velcsov, Dumitru Cosma.⁶⁷

În martie 1937, populația Gaiului, a solicitat prin șeful antistiei comunale, Vasile Ioanaș, *canalizarea*, suburbiului, în sensul săpării unor șanțuri, necesare, desecării, *mai ales pentru a preîntâmpina răspândirea bolilor ce proveneau din mlaștinile tot mai numeroase..* Drept răspuns, Primăria i-a invitat pe proprietarii intravilanelor din Gai să-și sape un șanț în stradă, înaintea proprietății în *afunzimea și lățimea* indicată de Serviciul Tehnic al orașului, necesar scurgerii apelor pluviale. În caz contrar, se spunea în comunicat, șanțul, *va fi săpat de primărie, pe cheltuiala proprietarului imobilului.*

De asemenea populația insista asupra întocmirii unui regulament definitiv și ferm al circulației pe dulee, pentru a nu mai fi generate situații confuze, urmate de certuri.

Alte acte administrative, vizau: autorizările la pășunat, a masculilor animalelor de prăsilă, carantinele sanitare, autorizările de spectacole, coșeritul, prevenirea incendiilor, etc.

În primăvara anului 1948, pe terenul viran (râtul) din fața Bisericii Ortodoxe Sârbe, au început primele lucrări de amenajare a unui parc public.

⁶⁶ *Ibidem*, nr 36/1925, p. 298.

⁶⁷ AN Arad, Fond PMA, D 51/1930, f. 47.

Suprafața a fost împrejmuită cu plase din sârmă, iar sute de oameni, din Gai și salariați ai unor întreprinderi industriale arădene, au ieșit la muncă patriotică, pentru amenajarea aleilor și plantarea unor pomi⁶⁸. Deși, acest obiectiv, a fost ulterior intens mediatizat, iar îngrijirea zonei verzi, înscrisă în programele diferitelor organizații și instituții, finalizarea lucrărilor, nu a avut loc niciodată. Treptat, gardul metalic a dispărut, iar suprafața a fost preluată de animalele gospodariilor învecinați.

După 1950, Sectorul administrativ din Gai a avut în rol important, în procesul de pauperizare a chiaburilor și transformarea socialistă a agriculturii.

3. Străzile

Așa cum se observă pe o hartă din 1881, Gaiul la acea dată, se prezenta deja, ca o localitate structurată, cu 19 străzi drepte, perpendiculare unele pe altele, astfel încât, la intersecții, sau prin intermediul a două piețe (Sfântul Ioan și Sfânta Gizela), puteau comunica între ele. Dintre acestea, 9 străzi sunt orientate pe direcția sud vest-nord est, iar 10 străzi, pe direcția sud est – nord vest. Casele au fost așezate perpendicular pe frontul stradal, cu loturile, riguros parcelate, deși inegale ca suprafață. În general, ele sunt împărțite în două componente fundamentale: curtea principală și grădina. De asemenea, în sud-estul Ansamblului monahal *Sfântul Simion Stâlpcnicul*, despărțite prin canalul *Szabalyozott szarazer* (Canalul regularizat) azi Foișor (Ier), era marcat încă vechiul cimitir al Gaiului.

Pe direcția sud est – nord vest, de la est spre vest, în 1881 străzile erau următoarele⁶⁹: Szoros-utca (Poetului), Homoc-utca, (Meșterul Manole), Nyul-utca (Fagului), Templom-utca, Kurta-utca (Zambilelor), Nevtelen-utca (Alexandru cel Bun), Kovacs-utca (Faurilor), Kut-utca (Fântâniei), Uj-utca (Nouă), Legelosor-utca (Câmpineanu).

Pe direcția sud est- nord vest, enumerarea străzilor din 1881, de la sud spre nord, erau străzile: Pecsikai-utca, Neiman Samu, Hindenburg IV-V-VI (Calea Aurel Vlaicu), Magyar-utca (Grădinarilor), Olah-utca (General Doda),

⁶⁸ *Patriotul*, 15 februarie, 1948

⁶⁹ Numele străzilor, schimbate în 1921, prin traducerea vechilor denumiri maghiare sau atribuirea altora, complet diferite, a mai suferit schimbări, în funcția de perioada istorică traversată de comunitate, precum și prin dezvoltarea urbanistică. Denumirile maghiare, au fost schimbate cu cele românești prin *Hotărârea Primăriei Orașului cu drept de Municipiu Arad, nr. 3230/1923 asupra schimbării străzilor*, și prin *Ordinul Prefecturii nr. 1828/1923, solicitându-se trecerea în cadastru a noilor denumiri (Monitorul Oficial al Orașului Arad, nr. 22/4 iunie, 1923, p. 215)*.

Temeto-utca (Bogdan Voievod), Huszar-utca (Concordiei), Szegled-utca (Hatman Arbore), Csorda-utca (Tribunul Corcheș și Ștefan Tenețchi), Ret-utca (Măgurele), Szerb-utca (Anton Pann), Orovil-utca (Ion Creangă), Juhasz-utca (Păcurarilor), Vizseti-utca (Câmpurilor), Libași-utca (Fecioarei).

Existau de asemenea, piețele: Szent Janos-ter (Piața Sfântul Ioan, azi str. Ștefan Tenețchi), trasată în centrul geografic și civic al cartierului, dominată de Biserica Ortodoxă Sârbă și Gizella-ter (Sfânta Elena, str. Codrului), în spatele Bisericii Romano-Catolice.

Extravilanul agricol al Gaiului, populat cu sălașe, era identificat prin Puste, Dulok (Câmpuri)⁷⁰, care, se succedau de la est spre vest, prin nordul Gaiului: Galin (Ghilin), Zimandi (Zimandului), Nagy Legelo (Izlazul Mare), Baltamica (Balta Mică), Nagy kaszalo (Livezilor), Barbus (Bărbuș), Homokos (Nisipos), Szurduk (Surduc), Nagy Volgy (Zorilor), Bigets (Haiduc), Prohaszka (Cioban), Pesti (Hameiului), Marco (Speranței), Crivabora (Crivabora), Gabor (Ineluș), Szent Tamas, (Sfântul Toma) În partea de sud, porțiunea dintre Calea Aurel Vlaicu și Calea ferată spre Nădlac, locul era cunoscut sub numele de Menes Volgy (Dumbrava Roșie), care se continua spre vest cu Sarlo (Câmpul Murgului).

Atât carosabilul străzilor, trotuarele cât și drumurile spre sălașe, erau construite din pământ vegetal, de culoare neagră sau cafenie, argilos și prăfos, care constituia o permanentă sursă de poluare, devenind impracticabil transportului în sezoanele umede.

Într-un raport, prezentat Primăriei, în în 1928, se amintește și faptul că, în general, *toate străzile suburbiului, sunt într-o stare absolut deplorabilă, ba chiar mai mult, unele din ele nu pot fi deloc folosite.* În același an ajutorul de primar Petru Bona, la o întâlnire cu locuitorii, a făcut promisiuni ferme privind repararea drumurilor și trotuarelor din Gai, care se prezentau, într-o stare jalnică. De fapt, de-a lungul timpului, repararea și modernizarea străzilor, s-au realizat, sporadic și doar pe câteva străzi așa cum apar în puținele publicații de licitație minuendă. Astfel, la 13 august 1923, a fost transportat nisip pentru drumurile nepardosite din Gai pe străzile: Tribunul Corcheș – 200 m.c., Bisericii – 200 m. c., Grădinarilor – 60 m.c.⁷¹. În 1925 a fost pavată cu piatră brută strada Bisericii, pe o lungime de 1513 m și lățime de 5 m, din lățimea totală de 19 m., *care rămâne în continuare așa cum este.* Cu acest prilej, au fost puțin rectificate pantele și profilul străzii, pe adâncimi de până la 20 cm⁷². Ulterior, au mai fost pavate cu piatră brută și macadam uscat, străzile Anton Pann de la Faurilor spre strada Nouă (1927), Grădinarilor (1932)⁷³ și Tribunul Corcheș, până la Poetului⁷⁴.

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ *Monitorul Orașului Arad*, nr. 30/iulie 1923.

⁷² AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D. 24/1925, f. 68.

⁷³ *Știrea*, Album închinat MS Carol al II-lea, 1936-1937, p. 107.

⁷⁴ *Monitorul Orașului Arad*, nr. 11/14 martie, 1932.

În 1928, antreprenorul Iosif Goldschmidt și inginerul Andrei Geiringer, s-au angajat să execute lucrările de pavare a străzilor Bisericii, Tribunal Corcheș și Anton Pann, pentru 78 lei m.p., *la care preț se înțelege și adusul nisipului scoaterea și transportul pământului din afunzimea normală a terasamentului*⁷⁵.

Strada Faurilor în 2010

În anii care au urmat, modernizarea străzilor din Gai s-a realizat doar sporadic, astfel că și după anul 2000, situația străzilor din Gai, continua să nemulțumească cetățenii. Lucrările de investigație geotehnică, referitoare la situația drumurilor, efectuate în 2008, de Romair Consulting LTD, au scos în evidență, stratificația neuniformă a suprafeței acestora. S-a constatat, că sistemul rutier al străzilor era alcătuit, în proporție de 90% din pământ, în rest drumurile fiind amenajate cu pavaj degradat, piatră brută și asfalt. În 2008, doar străzile Bogdan Voievod, Anton Pan și Poetului, erau acoperite cu asfalt de 8-10 cm, așezat peste piatră spartă și balast, iar pe străzile Moldovei, Munteniei și Fântâniei, era așternut macadam.

⁷⁵ AN Arad *Fond PMA* D 60/1928, f., 56.

În urma acestor lucrări, au fost asfaltate toate cele 58 de străzi din Gai și Poltura, în lungime totală de 30.555 m, menținându-se partea carosabilă la lățimea existentă, cuprinsă între 3-7,5 m., după cum urmează: Agricultorilor (720 m), Albinelor (150 m), Alexandru cel Bun (610 m), Anton Pann (910 m), Argeșului (160 m), Bogdan Voievod (1530 m), Bucovinei (270 m), Călțunaș (310 m), Cameliei (280 m), Cireșoaiei (115 m), Codrului (380 m), Concordiei (400 m), Corbului (400 m), Cornului (190 m), Cosminului (110 m), Curcubeului (130 m), Dunării (1720 m), Fagului (830 m), Fântânei (1590 m), Faurilor (1940 m), General Doda (610 m), Gheorghe Dima (130 m), Geădinarilor (600 m), Graurilor (120 m), Greierilor (130 m), Grozăvești (240 m), Hatman Arbore (940 m), Iederei (40 m), Ion Câmpineanu (1010 m), Ion Creangă (1340 m), Izvor (220 m), Jiului (480 m), Laptelui (70 m), Leandrului (60 m), Livezilor (780 m), Magnoliei (40 m), Măgurele (390 m), Meșterul Manole (1370 m), Moldovei (630 m), Munteniei (580 m), Negoii (315 m), Nicolae Golescu (130 m), Nouă (1740 m), Olteniei (150 m), Oltului (475 m), Păcurarilor (300 m), Poetului (1210 m), Radu Negru (120 m), Retezat (550 m), Spătarul Preda (1110 m), Sulfinei (160 m), Timișului (150 m), Toth Arpad (680 m), Turdei (500 m), Zambilelor (440 m).

Nu au fost reabilitate, prin acest proiect, străzile Câmpurilor, Ștefan Te-nețchi și Tribunalul Corcheș, deoarece, acestea, au fost modernizate, în urmă, cu câțiva ani.

De asemenea, porțiunile de spații verzi existente, au fost completate cu pământ vegetal și însămânțate cu gazon, urmând a fi protejate prin împrejmuire cu gard metalic, cu o înălțime de 0,50 m.

4. Iluminatul stradal

Electricizarea Gaiului, începută după 1920, s-a realizat treptat, pe măsura dezvoltării sale urbanistice⁷⁶.

În iulie 1928, cu ocazia unei inspecții, Consilierul municipal Iosif Vulpe, a constatat faptul că, iluminatul public din Gai, funcționează defectuos. Aceasta, atât datorită faptului, că pe unele străzi, puține de altfel, erau montate

⁷⁶ La 4 februarie 1897, și-a început activitatea, în Arad, Societatea Anonimă pentru Întreprinderi Electrice și Comunicațiuni din Budapesta. În 1911, Primăria Aradului a emis *Hotărârea, privind programul de iluminat public* (AN Arad, Fond *Chestura poliției municipalei Arad*, D 7/1911), iar în 1913, *Regulamentul privind iluminatul public* (*Ibidem*, D 64/1913). În 1920, majoritatea acțiunilor societății de electricitate au fost naționalizate și preluate de Creditul pentru Întreprinderi Electrice, cu sediul în București. Noua societate, a început imediat, lucrări masive asupra instalațiilor, rețelelor de transport și distribuție, ajunse din cauza războiului, într-o stare deplorabilă.

doar câteva lămpi, dar pe cele mai multe, conductorul electric, încă nici nu a fost instalat. Drept urmare, în ședința Consiliului, a susținut, cuprinderea în bugetul Primăriei, *atât înmulțirea* lămpilor din stradă, cât mai ales, *sporirea conductorului*, în continuarea străzii Bisericii, până la Biserica Ortodoxă și în parte, a străzilor Tribunal Corcheș și Alexandru cel Bun. În același an, au fost montate de către Uzina Electrică, lămpi noi, pe str. Bisericii – 8 bucăți, în P-ța Sfânta Elena – 3 bucăți și pe Tribunal Corcheș – 4 bucăți⁷⁷.

În urma întâlnirii Deputatului Vasile Ioanaș, însoțit de ajutorul de primar, Petru Bona, cu locuitorii cartierului, organizată în 1934, au fost schimbate, de asemenea numeroasele becuri lipsă din iluminatul public stradal.

5. Apa menajeră și pluvială

Într-o inspecție a Primăriei din 1928, fântânile publice, au fost găsite într-o stare deplorabilă, majoritatea fiind defecte și nefuncționale, astfel încât necesitau o reparație imediată. S-a propus Uzinelor Municipale, pe lângă remedierea acestei situații, înființarea a încă trei fântâni: la Școala Sârbească, pe strada Bisericii, colț cu Bogdan Voievod și pe str. Justinian, colț cu Tribunal Corcheș. Se menționa că locuitorii din aceste zone erau nevoiți să meargă 1-1,5 km pentru a se aproviziona cu apă potabilă, iar în caz de incendiu, aceasta lipsea. La scurt timp, în locurile indicate, au fost montate pompe tip *Northon*.

În 1947, în Gai, existau 11 cișmele acționate manual, cu roată sau pârghie, din care doar 5 funcționau și anume: cișmeaua de pe stada Fântânii, colț cu Ion Creangă, cea de pe strada Bisericii colț cu Anton Pann, cea de pe Tribunal Corcheș, colț cu strada Nouă, cea de pe strada Ion Creangă și cea de pe strada Faurilor. Celelalte erau sau în reparație: strada Bisericii colț cu Bogdan Voievod, strada Tribunal Corcheș, Anton Pann, colț cu strada Nouă, Școala Primară, sau funcționau dar erau, din cauza exploatării, cu rezervorul de apă epuizat, așa cu era cea forată pe strada Bisericii, colț cu Piața Sfântul Ioan.

Chiar și după 2000, situația instalațiilor de apă din Gai era necorespunzătoare, mai ales datorită aplicării unor soluții improprii de colectare și evacuare a apelor uzate. În acest scop, erau folosite rezervoare neetanșe, săpate în pământ, fântâni transformate în puțuri absorbante, sau chiar evacuarea apelor uzate, direct în rigolele (șanțurile) stradale, din fața caselor. În afara pericolului de poluare, mai apărea frecvent, cel de inundare, datorat apelor meteorice, care nu puteau fi evacuate de pe suprafața de aproape 400 ha a cartierului, iar capacitatea de infiltrație în sol, s-a redus, tocmai datorită apelor uzate.

⁷⁷ *Ibidem*, D 61/1926, f. 575.

Reabilitarea străzii Dunării (2011)

Această situație, nu a fost îmbunătățită, până în toamna anului 2011, odată cu încheierea proiectului: *Reabilitarea zonelor urbane cu deficiențe majore ale serviciilor de canalizare din municipiul Arad*⁷⁸. Lucrările, de mare complexitate tehnică, concretizate în octombrie 2011, prin construirea a 32.216 m rețea de canalizare menajeră, 27.142 m canalizare pluvială și 30.555 m cu reabilitarea străzilor adiacente, au fost efectuate de consorțiul: Joint Ventura prin firmele Confort – Betonut – ICIM – AMARAD. În luna iunie, lucrările au fost întârziate, la intersecția cu DN 7, adică la strada Tribunalul Corcheș, care trebuia blocată și traversată, iar circulația deviată prin centrul orașului⁷⁹.

Au fost montate tuburi, cu diametrul de 25 cm, pentru apele reziduale, fiind deservite de o stație de pompare centrală pe strada Hatman Arbore și 6 stații de pompare intermediare, amenajate pe străzile: Retezat, Fagulului, Radu Negru, Faurilor, Fântâni și Bogdan Voievod. Fiecare gospodărie din Gai este

⁷⁸ Proiectul, de mare complexitate, în valoare de 73,10 milioane euro, s-a derulat în 3 cartiere: Gai, Bujac și Sânicolaul Mic, permițând, în final, accesul la servicii de canalizare pentru 25.000 persoane.

⁷⁹ *Jurnal Arădean*, din 14 ianuarie, 2011.

în prezent racordată la acest sistem, prin conducte PVC cu diametrul de 16 cm.

Canalizarea pluvială, care preia apa de ploaie de pe întreaga suprafață carosabilă a Gaiului, este compusă din tuburi cu diametrul cuprins între 30 – 180 cm și deservită de stațiile de pompare de pe străzile Negoii, Ion Creangă Mănăstirea Sfântul Simion Stâlplnicul.

Datorită terenului impropriu pentru construcții, cu instabilitate ridicată, caracterizat prin adâncimea mică a apei freactice, suprafețe întinse mlăștinoase, cu mâl și nisip curgător, situație cunoscută dealtfel de către locuitori, lucrarea a avut un caracter aparte, necesitând măsuri deosebite de muncă. De asemenea, pe străzile: Dunării, Faurilor, Fântâniei, Nouă, Ion Câmpineanu, unele porțiuni, au fost executate, prin foraj subteran, care a impus, utilizarea unor instalații de mare performanță, realizate de firme specializate, cu utilaje, importate din SUA.

6. Transportul

Gaiul, a fost întotdeauna, cel mai îndepărtat cartier al Aradului. Potențialul său agricol, precum și dezvoltarea, la mijlocul secolului al XIX-lea, a industriei arădene, a atras o importantă forță de muncă. Mult timp, mersul pe jos, a fost principala formă de deplasare, a navetiștilor și a persoanelor cu bagaje ușoare. Pietonului nu-i trebuia mai mult de o oră și jumătate, pentru a ajunge până în centrul orașului. În 1948, se înregistrau, în zi de târg, pe strada Bisericii, 1500 de pietoni, iar pe strada Poetului, 50 pietoni⁸⁰.

Căruța și trăsura

Călătoria cu un car cu boi e cea mai potrivită firii țaranului român. Nici nu simți că mergi; omul putea să-și vadă de treabă, să-și macine gândurile liniștit și să-și facă socotelile nestingherit. Folosirea căruțelor și a cailor, care, în Gai au înlocuit carele cu boi, la începutul secolului al XIX-lea, au făcut mai rapid transportul de mărfuri, cu deosebire pe cel cu produse agricole. Pentru persoane și bagajele ușoare, se foloseau trăsurile sau căruțele scurte, la care se înhămau de regulă doi cai, cu posibilități de deplasare, a 4 – 6 călători, așezați pe două rânduri. La paradele organizate de primărie, cu prilejul diferitelor sărbători, participau în mod frecvent, coloane de căruțe din Gai, trase de 2 sau 4 cai⁸¹. Pentru transportul mărfurilor, recoltelor și produselor auxiliare, se utilizau căruțele lungi, mai încăpătoare și rezistente la o sarcină de până la 1000 kg. O ordonanță a primăriei din 1925, prevedea obligativitatea montării,

⁸⁰ AN Arad, Fond PMA, D/1948, f. 21.

⁸¹ Știrea, 4 martie 1937.

pe căruțele care circulau pe drumurile publice, a unor tăblițe, pe care era înscris, numărul de înmatriculare, eliberat de poliție. În 1939, a fost interzisă circulația pe străzile orașului a căruțelor țărănești cu un singur cal, dacă atelajul nu era, amenajat cu ulube, care să cuprindă animalul de tracțiune, pe două părți. De asemenea, vehiculele, nu mai puteau fi parcate, decât în locuri special destinate, de către primărie.⁸² Un studiu al Primăriei, a înregistrat, în 1948, pe strada Bisericii, în zi de piață, circulația a 750 căruțe, iar în zi obișnuită – 200 căruțe, iar pe strada Poietului – 250, respectiv 120 căruțe⁸³.

Trăsurile cu unul sau cu doi cai, folosite pentru persoane, iar mai târziu automobilele⁸⁴, erau scumpe, iar drumurile rele, mai ales în sezonul ploios. În aceste condiții, de regulă, birjarii refuzau să intre pe străzile desfundate, unde se împotmoleau caii și vehiculele lor frumos împodobite. Tarifele stabilite de primărie și impuse prestatorilor – birjari, la eliberarea licențelor, trebuiau respectate cu strictețe, ele fiind sub incidența unor aspre sancțiuni, amendă penală de 10.000 – 30.000 lei, sau închisoare de 15-30 zile. În 1922, un drum, de pe teritoriul intern al orașului (zona centrală), până la Șega, Poltura, fabrica Neuman, fără așteptare, cu birja trasă de un cal costa 20 lei, iar cu cea trasă de doi cai, 30 lei. Același traseu, cu o jumătate de oră așteptare și retur costa 40 lei, iar la Gai, o oră costa 50 lei⁸⁵. Birjarii, erau obligați să poarte uniforma stabilită de primar, să aibe vârsta cuprinsă între 18-55 ani și să nu sufere de patima beției. Trăsurile, puteau să circule, doar dacă aveau, caroseriile în perfectă stare, vopsite uniform în culoare neagră, roți din cauciuc și șezuturile prevăzute cu piele galbenă. Harnașamentele trebuiau să fie *perfect îngrijite, în stare ireproșabilă, iar animalele, nutrite și sănătoase, fără vreun defect. Toate vehiculele cu o astfel de tracțiune puteau circula în oraș, doar la trap, fiind interzis mersul la pas, pentru a nu împiedeca deplasarea celorlalte vehicule, sau alergarea în galop, care, putea produce accidente.*⁸⁶ Temându-se de concurență, în 1928, Societatea Birjarilor cu unul sau cu doi cai, a solicitat Primăriei, să nu mai acorde licențe de autotaxi în Arad, deoarece *se distruge existența a 400 familii de birjari*. Deasemenea se propunea ca și cele 7 licențe de automobile eliberate până la acea dată, să fie retrase⁸⁷. În 1929, în Arad, aveau licențe 29 birjari, cu locuri de parcare permanentă, la Gară și Teatul de Stat.

⁸² *Ordonanța Primăriei Municipiului Arad*, nr. 6/1939 privind reglementarea circulației, în *Buletinul. Oficial al Municipiului Arad, an XVII*, nr. 12 / 20 mart. 1939.

⁸³ AN Arad, Fond PMA, D /1948, f., 20.

⁸⁴ În 1926 în Arad existau 200 birjari, proprietari de trăsurile cu un cal, 10 birjari cu trăsurile cu doi cai și 32 automobile (*Ibidem*, D. 93/1926, f., 32).

⁸⁵ Pentru a înțelege mai bine valoarea banilor (lei), prezentăm alăturat prețul câtorva produse alimentare: 1 găscă, rață grasă – 25 lei; 1 pereche de pui 20-40 lei; 1 kg ficat de găscă-70 lei; 1 l. lapte-3,50 lei; 1 kg. cartofi cl. I 2,50 lei; 1 l. smântână 4 lei.

⁸⁶ *Ordonanța Primăriei Municipiului Arad*, nr. 6/1939.

⁸⁷ AN Arad, Fond PMA D 55/1928, f. 79.

Bicicleta

După 1920, a fost adoptat și în Gai, un nou mijloc de locomoție individual, ieftin și rapid: bicicleta. Chiar dacă la început a fost privită cu neîncredere ca orice noutate, bicicleta, a devenit în scurt timp, un lucru obișnuit și necesar⁸⁸. Deși forma și configurația de bază a cadrului, roților, pedalelor, șezutul și ghidonul, existau încă din 1885⁸⁹, când a fost construit și primul model cu lanț, în Gai, primele biciclete, de producție germană, marca *Adler*, au apărut abia în perioada interbelică. Corespunzător unei ordonanțe a Primăriei, proprietarii, trebuiau să le înscrie la poliție, bicicletele, putând fi folosite pe drumurile publice, doar după obținerea unui *Bilet de liberă circulație*. În Gai, înainte de 1950, numărul lor era încă mic. O astfel de bicicletă, *de damă*, avea medicul generalist, dr. Camilus Drucker, pentru vizitarea pacienților săi. În 1929, Primăria municipiului, a reglementat situația bicicliștilor stipulând printr-un act normativ special, obligativitatea înregistrării lor la poliție și a montării numerelor de înmatriculare pe cadru și apărătoarea din spate a bicicletei⁹⁰.

Interdicțiile aplicate bicicliștilor, se refereau la viteză, care nu putea depăși 15 km/oră⁹¹, circulația pe trotuare, parcuri, alei sau rezemarea vehiculelor de arborii străzilor. *Bicicletele trebuiau să fie echipate cu frâne*

Fetiță cu bicicletă (1929)

⁸⁸ În 1929, în Arad, erau înregistrate, peste 1500 biciclete.

⁸⁹ Strămoșul bicicletei este mașina de alergat, creată din lemn, în 1817, de baronul german Karl Drais von Sauerbronn din Mannheim. Este de remarcat faptul că și în Arad erau cunoscute, circulând pe străzile nepietruite atât drezina (mașina de umblat), cât și velocipedul (1870). Prima Asociație cetățenească de ciclism, a fost creată la Arad, în 1882, iar prima structură sportivă numită A.S. Meteor, în 1897. În anul 1922, sportivul A. Schmidt, din Arad, campionul național al Ungariei la ciclism, a plecat cu bicicleta într-o călătorie în jurul lumii, dar nu sunt informații despre felul cum s-a încheiat această inițiativă (inf. Prof. Tiberiu Țigan).

⁹⁰ *Lege asupra circulației pe drumurile publice* în "Monitorul Municipiului Arad", anul VIII nr. 42/4 nov. 1929; *Ordonanța* nr. 6 / 1939, privind reglementarea circulației în municipiul Arad. (Bul. Of. al Munic. Arad, anul XVII, nr. 12/20 mart. 1939).

⁹¹ Viteza maximă a automobilelor era limitată la 25 km / oră (Ordonanța 6/ 1939, cit.).

eficiente, aparat de iluminat pe timpul nopții și pentru semnalizare sonoră, care putea fi auzit de la 50 m. De asemenea se interzicea bicicliștilor, să circule, fără a avea o mână pe ghidon, să ridice picioarele de pe pedale, să transporte pe vehicol persoane, peste numărul locurilor arătate de fabricant. Dacă circulau în grup, aveau obligația, să pedaleze în șir, unul după altul, pe partea dreaptă, extremă a străzii, în sensul de mers.

În 1948, în Arad, la preschimbarea numerelor de ordine și a foilor de circulație s-au prezentat peste 20.000 de proprietari de biciclete, la o populație de 87.291 locuitori. În această perioadă, se înregistra, zilnic, pe strada Bisericii, circulația a 450 bicicliști, 20 bicicliști, pe strada Poetului⁹². După 1950, bicicletele *Move* și *Mifa*, iar mai târziu *Tohan* se găseau expuse și în magazinele mixte locale devenind principala formă de transport a navetiștilor găieni, de toate vârstele. Tot atunci, au fost la modă motoarele *Dongo*, care, montate pe roata din spate, a bicicletei, o propulsau într-un zgomot infernal.

Prin Decizia Comitetului Executiv al Sfatului Popular al regiunii Arad, nr 26/27 noiembrie 1952, toți proprietarii sau deținătorii de biciclete, triciclete și vehicule cu tracțiune animală, destinate căraușiei publice, erau obligați ca până la sfârșitul anului, să înscrie vehiculele respective pentru a primi numărul de ordine și actul de circulație, care acordă dreptul de a circula pe drumurile publice.⁹³

Transportul în comun

Un rol important, în dezvoltarea Gaiului, l-a avut însă, transportul în comun, organizat sub auspiciile sau direct de către primărie. El a avut o evoluție interesantă, cu urcușuri și coborâșuri, în funcție de conjunctura politică, socială și economică a vremii.

Tramvaiul cu cai

La 6 iulie 1869, Primăria, a concesionat transportul comun orășenesc, pe termen de 50 de ani, Societății Arădene de Cale ferată, Rutieră și Fabrică de Cărămidă⁹⁴. Contractul a devenit operațional, în același an, la 24 octombrie, când locuitorii orașului, au beneficiat de serviciile a trei linii cu cinci tramvaie cumpărate din Viena, trase de cai, pe o lungime de 10, 2 km. Distanța, a crescut în anii următori, la 13, 6 km., acoperind traseele:⁹⁵

Linia 1 – De la vechiul pod de peste Mureș, construit din lemn, din dreptul stadionului Gloria de astăzi, la Gara de Cale Ferată.

⁹² AN Arad, Fond PMA, D/1948, f. 21.

⁹³ *Buletinul Oficial al Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Arad*, nr. 21-22 /15 decembrie, 1952.

⁹⁴ Este vorba de *Fabrica de Cărămidă*, situată în zona Cimitirului *Eternitatea*, pe Câmpul Liniștii.

⁹⁵ Alois Weil, *Hârtii de valoare istorice*, p. 41.

Linia 2 – Gara de Cale Ferată – Calea Aurel Vlaicu – Moara Neuman din Gai (Indagrara)

Linia 3 – Din Centrul oraşului – strada Lucian Blaga – strada Mărăşeşti – Obor, unde funcţionau fabricile: Thones şi Freiburger.

Fiind construite pe un ecartament normal, de 1,435 m, vagoanele permiteau pe lângă asigurarea circulaţiei în comun al persoanelor, transportul mărfii, care aducea dealtfel, concesionarului, cel mai mare beneficiu. Se circula pe o linie simplă, pentru întoarcere, fiind schimbată, poziţia cailor, care erau aşezaţi la celălalt capăt al vagonului

Tracţiunea animală, asigura un ritm de 15 minute, pentru tramvaiele care aveau ca punct final – Gara oraşului şi 30 minute pentru cei care circulau spre Gai şi Bujac, până la Fabrica de Spirt şi Drojdie – Neuman. Opririle dese, la fiecare colţ de stradă şi mai ales cele neprevăzute, solicitate de călători, precum şi condiţiile grele de rulaş pe timpul iernii, au generat multe întârzieri şi nemulţumiri ale populaţiei.

Deoarece, această formă de transport în comun, era lentă şi cu capacitate mică, nu putea ţine pasul cu ritmul dezvoltării industriale. Drept urmare, în anul 1908, Primăria a înfiinţat Societatea de transport cu autobuzele. Primul autobuz, fabricat de uzinele Westinghouse din Le Havre a ajuns în Arad, la 29 iulie 1908, iar alte 11 maşini identice, au fost montate la Fabrica MARTA din Arad. Greoaie, echipate cu un motor de 100 cai putere şi roţi masive, care rulau pe un bandaj din cauciuc plin, vehiculele zguduiau clădirile din preajmă şi deteriorau pavajul drumurilor, producând un zgomot supărător. Erau etajate, cu 16 locuri pe scaune, în compartimentul închis de jos, destinat mai ales femeilor şi alte 18 locuri pe platforma superioară, deschisă. Era prima organizaţie de acest tip din România şi a funcţionat până la rechiziţionarea autobuzelor, pentru interese militare, în 1914. Începuse Primul Război Mondial.

La 13 iulie, 1913, Societatea de transport în comun, cu tramvaie trase de cai, a fost lichidată, ca urmare a preluării principalului pachet de acţiuni de către Primărie. În continuare, s-a recurs, exclusiv la transportul pe calea ferată, cu vagoane tractate mecanic, la început de locomotive cu aburi, apoi cu benzină, cumpărate de la firmele germane Orenstein şi Koppel. Sistemul, a asigurat până în 1923, pe traseul P-ţa Avram Iancu – Fabrica de Spirt şi Drojdie, atât transportul de persoane cât şi pe cel de mărfuri. Staţiile de tramvai pe acest traseu erau următoarele: 1 – Piaţa Avram Iancu, colţul străzii Meşianu; 2 – Debitul de tutun Octogon, vis a vis cu Biserica Minorităţilor; 3 – Vis a vis cu Casa Oraşului; 4 – Colţul străzii Crişan; 5 – În gura Calei Radnei; 6 – Palatul Direcţiunii Regionalei CFR; 7 – Stabilimentul de maişcare a tramvaiului comunal; 8 – Cazarma Călăraşilor din Calea Aurel Vlaicu; 9 – La drumul spre morminţii de sus; 10 – Vis a vis cu strada Şcoalei Şega;

11 – *Vis a vis cu apoteca; 12 – La încrucișarea șinelor CFAC 13 – N’aintea fabricii Neuman*⁹⁶

Începând cu 1 martie 1923, Uzinele Comunale din Arad, a majorat prețul biletelor de transport pe traseul de la Gara CFR – Teatrul Municipal, respectiv – Cimitirul Eternitatea, la 200 lei, iar până la fabrica lui Neuman, la 250 lei. Motivul invocat, a fost creșterea fondului de salarii cu 80% și al prețului combustibilului cu 120%. Totodată, publicul a fost anunțat, că *pentru îndeplinirea repede și sigură a circulației pe aceste trasee, au fost comandate 2 locomotive noi, care vor fi puse în circulație, exclusiv pentru transportul mărfurilor, peste 8-10 săptămâni. În felul acesta, remarcă comunicatul Uzinelor Comunale din 25 februarie, 1923, aceste locomotive noi, vor înfrunta toate deseale greutăți, repetabile de azi, stând în puțință a fi satisfăcute toate cerințele onor. clienți, cu cea mai mare îndestulare*⁹⁷. În 1924, locomotivele, erau atât de rele, încât nu mai puteau fi folosite. Se aprecia că *în locul călătoriei anevoioase cu tramvaiele comunale, care din zi în zi, este tot mai rea, publicul se folosește de birje, automobile particulare, sau autotaxi, pe când oamenii cu picioare mai bune fac de foarte multe ori drumul până la gară pedestru, unde ajung cu mult mai repede decât să aștepte după tramvaie.*⁹⁸ S-a propus Consiliului, cumpărarea unor mijloace de tracțiune noi, de la o întreprindere privată din Oradea.⁹⁹

În 1925, ofertele și dezbaterile publice, privind introducerea tramvaiului electric erau din ce în ce mai numeroase. Ele veneau, atât din partea unor firme străine, cu mare experiență în domeniu, ca: Brown-Boveri – Elveția, British Manufacture LTD – Londra, cât și din partea unor societăți mixte, sau create special pentru această oportunitate. Se mai analiza posibilitatea electrizării tramvaielor, printr-o societate Belgiano – Română, sau printr-o societate mixtă independentă, creată prin contribuția Societății *Industria Bihoreană, Banca Românească, Societatea Electrică București și Primăria Arad*. Ținând cont de fragilitatea mijloacelor de transport în comun, la vremea respectivă, pe traseele tradiționale circulau după orar fix, doar trei trenuri pentru persoane, iar dimineața între orele 9-12, un al patrulea¹⁰⁰.

La 20 noiembrie, 1926, firma germană Opel, a propus administrației arădene, licența pentru înființarea unor trasee proprii, punând în circulație provizorie, 10 autobuze moderne cu o capacitate de 16 persoane, plătiind pentru aceasta orașului, o redevență de 10%. Vehiculele promise, urmau să fie silențioase, de 45 cai putere, fiindu-le asigurată posibilitatea cumpărării lor, la

⁹⁶ *Monitorul Oficial al Orașului Arad*, an II, nr. 3 /18 ianuarie 1923

⁹⁷ *Ibidem*, an II nr 8/26 februarie, 1923, p. 85-86.

⁹⁸ AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D 81/1926, f., 29.

⁹⁹ *Ibidem*, 1921-1924, D.25/1924, f., 30

¹⁰⁰ *Ibidem*, D 1/1925, f. 28

preț original, în caz că se dorea acest lucru.¹⁰¹ În același timp, linia de tramvai spre Gai, era atât de învechită și degradată, încât, adeseori, se produceau accidente. Din cauza traverselor putrede, deraierile erau frecvente, unele cu grave consecințe, în cece privește integritatea vehiculelor și siguranța călătorilor¹⁰².

În ședința Comitetului Tehnic al Primăriei din 18 martie 1927, *Cornel Micloși*, Directorul Uzinelor Comunale și al Tramvaielor Electrice din Timișoara, a susținut ideea, că pe distanța Aradul Nou – Gara CFR – Gai, să se înființeze, negreșit linie de tramvai electric¹⁰³. În studiul de fezabilitate, întocmit de ing. *Cornel Micloși*, specialist în domeniu, se prezenta faptul că între Gară și Gai, șina consta din mai multe profile de tip Vignole, amestecate atât de rău cu fiare plate, simple bucăți de metal încât era necesară o inventariere atentă a ei. De asemenea, stabilimentul central, se afla într-o stare atât de primitivă, încât cu greu, ar fi putut face față, exploatarii prin transportul în comun de acest tip. Șinele trebuiau sudate, iar pentru drenarea apei care bălțește printre traverse, trebuia săpat un șanț, pe întreaga lungime a căii ferate.¹⁰⁴

Autobuzele

Trecând peste insistentele solicitări ale arădenilor și specialiștilor, privind introducerea tramvaiului electric, în anul 1928, Primăria a demontat calea ferată, dezvoltând integral transportul urban cu autobuze. La început au fost folosite, cele franceze, de tip Renault, Citroen iar mai târziu, au fost construite la *Astra Arad*. Autovehiculele arădene, aveau scheletul caroseriei din lemn de frasin, iar în interior, erau lambrisate cu lemn de molid. Aveau o capacitate de 16 locuri pe scaune, două pe peron și unul lângă șofer. Ferestrele cu geamurile încadrate în rame de lemn, erau fixe. Scaunele din lemn de esență tare, erau prevăzute cu perne din piele, umplute cu păr de cal. Aceste autovehicole, în greutate de 6,3 tone, consumau la viteza maximă, 32 litri de benzină și 3 litri de ulei, pentru 100 km parcurși.

Circulau pe mai multe trasee, legând periferia de centrul orașului Astfel, linia nr.7, cu plecare, din Piața Avram Iancu, avea ca destinație cartierul Gai, trecând, pe lângă cimitirul Eternitatea¹⁰⁵. În 1932 autobuzele circulau pe 9 trasee, din care 2 erau direcționate spre Gai. Cartierul era deservit, prin linia nr. 5, pe ruta: Gara CFR – Fabrica Neuman cu un autobuz Ford, însoțit de doi șoferi și doi taxatori cu o frecvență de 30 minute. Prima cursă, pleca de

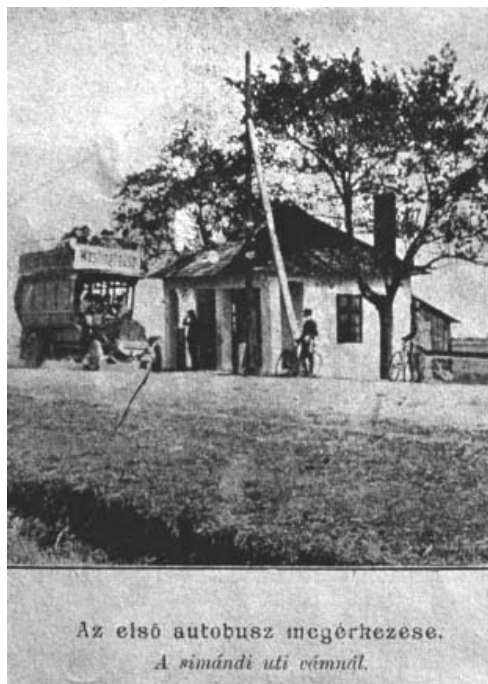
¹⁰¹ *Ibidem*, D. 81/1926 f. 18.

¹⁰² *Ibidem* D 48/1926, f. 73.

¹⁰³ *Ibidem*, D. 29/1927, f. 58; D. 57/1927, f. 115

¹⁰⁴ *Ibidem*, D 61/1928, f., 152.

¹⁰⁵ MO nr 22 / iunie 1929.

Primul autobuz sosit în vama „Șimand”
(1928)

la gară la ora 6 iar ultima la ora 21. Un al doilea traseu, în Gai, era nr 7, cu plecare de la Biserica Minorităților. Era deservit de două autobuze Ford, cu patru șoferi și patru taxatori și avra, ca punct final, str. Anton Pann din Gai¹⁰⁶. Drumul de la Fabrica Neuman, prin Gai, care avea *un pavaj gropos, era atât de rău și mizerabil, încât a făcut ca mașinile să sufere dese defecțiuni grave, cu ruperi de osii și arcuri*¹⁰⁷. Cu toate acestea, linia trebuia menținută, pentru ca populația de aici să aibă legături cu unitățile industriale și piețele municipiului, pe ca le aproviziona, cu forță de muncă și produse agricole prospete.

În octombrie, 1933, linia s-a modificat în sensul că la UTA, se făcea schimb de autobuze. În continuare, numărul autovehiculelor a crescut an de an, ajungând în 1934 la 20 iar în

1938 la 30. În felul acesta a fost posibilă și diversificarea traseelor, lungimea acestora ajungând în preajma războiului, la 41,40 km.

Printre pierderile pricinuite de al Doilea Război Mondial se poate include și dispariția întregului parc de autobuze. În parte, ele au fost rechiziționate de armată, cu șoferi cu tot, și trimise pe front. Cele rămase, au devenit inutilizabile din cauza lipsei pieselor de schimb carburanților și șoferilor

După Război, în 1947, parcul de autobuze, a fost reînființat. Primele 10 vehicule, de tip vechi, neîncăpătoare, cu o singură ușă, au fost cumpărate de la persoane private din Ploiești. În același an, a fost pietruită cu rocă brută, neprelucrată, pe întreaga sa lungime, strada Bisericii (Dunării), fiind instituită, o cursă regulată cu o periodicitate de o oră, pe traseul: P-ța Avram Iancu – Mărășești – Victoriei – Calea Aurel Vlaicu – Dunării – P-ța Sfântul Ioan. Stația din Gai a autobuzului, era la intersecția străzii Bisericii cu str. Tribunalul Corcheș, în dreptul Casei Parohiale. La început au fost introduse în trafic autobuze francezești, de tip *Chevrolet* primite de la unitatea similară din București și recondiționate, în atelierele Intreprinderii Comunale de

106 *Monitorul Oficial al Orașului Arad*, anul X, nr. 4/1932.

107 *Știrea*, din 16 octombrie, 1933.

Autobuz ZIS (1959)

Transporturi Orașenești Arad (ICOA). În anii care au urmat, până în 1959, traseul a fost străbătut de autobuze sovietice marca *ZIS*¹⁰⁸ și autobuzele românești *Tudor Vladimirescu* (TV), fabricate în București.

Tramvaiul electric

La 16 februarie 1942, Ministerul Afacerilor Interne, a consultat conducerea Intreprinderii Comunale din Arad, despre posibilitatea și oportunitatea introducerii în Arad, a tramvaiului electric, ca mijloc de transport în comun. La răspunsul afirmativ, cu propunerea traseului: Gai – Gara CFR – Aradul Nou, au fost demontate de pe străzile Odesei și aduse în Arad, instalații vechi, din 1911, compuse din: 16 km șină tip Phoenix și Vignol, 250 diferiți stâlpi metalici, tubulari, profilați și cu zăbrele, 12 macazuri, 8 vagoane cu remorci pe un ecartament de 1 m și 2 stații de redresare. A fost cea mai neinspirată încercare de reabilitare a transportului în comun, arădean. În 1945, corespunzător punctului 12 din Convenția de armistițiu, dintre guvernul Român și Puterile Aliate din 12 septembrie 1944, municipiul a înapoiat URSS-ului: șine, vagoane și alte materiale aferente tramvaiului, toate noi, fabricate, pe cheltuiala orașului, în atelierele din Arad, Reșița și Timișoara¹⁰⁹.

¹⁰⁸ *Zavod Imeni Stalin* (Uzina numită Stalin)

¹⁰⁹ AN Arad, Fond *PMA*, 1918-1947, D 17/1945, f., 206, 213.

Construcția liniei de tramvai electric (1946)

Ideea de atunci, persistă și astăzi, prin ecartamentul îngust, de un metru, a tramvaiului ucrainean, adaptat la condițiile Aradului.

Mai trebuie reținută, oferta Societății anonime de cale ferată electrică Arad – Podgoria, din 23 aprilie 1945, prin care se propunea, asumarea de către aceasta, a concesiunii exploatării transportului în comun. Programul prevedea extinderea liniilor de la Gara CFR la Piața Sfântul Ioan din Gai, acoperind o distanță de 5800 m, alături de alte trasee: Teatrul de Stat – Aeroport (4000 m), Canalul Țiganca – Aradul Nou – Sânicolaul Mic (3000 m), Gara CFR – Grădiște, Gara CFR – Piața Avram Iancu – Calea Romanilor – Canalul Țiganca.¹¹⁰

La 29 noiembrie, 1946, a fost pus în circulație, primul tramvai electric construit în atelierele proprii ale Intreprinderii Comunale Orășenești Arad (ICOA). Primele 3 tramvaie de acest tip, construite pe plan local, au început să circule în 1947, din centrul orașului, până la Bariera CFR – Indagrara, pe o linie simplă, cu o lungime 2,9 km. Acest traseu a legat din nou Gaiul, de zona industrială și centrul orașului. Construcția liniei a început în primele zile a lunii iulie 1947 din inițiativa organizației județene UTM. Alături de tineri, au participat la amenajarea terasamentului și montarea șinelor, salariați de la CFR, ITA, Astra, Teba, militarii Regimentului 1 Roșiori, cetățeni din Gai.

¹¹⁰ *Ibidem.*, D. 7/1944, f., 12.

Demonstrativ au muncit, deasemenea, primarul Ioan Pălincaș, loctiitorul său, Petru Săbău, organele partidului comunist și cele sindicale. La 20 iulie, linia de tramvai a ajuns la UTA, fiind botezată cu numele *Filimon Sârbu*¹¹¹, iar la 23 august, a fost dată integral în folosință, printr-o solemnitate organizată de UTM¹¹².

Tramvaiul nr 4 Gai, pe strada Dunării (1960)

În perioada 1951-1952, linia de tramvai a fost dublată, până la UTA, iar în anii 1958-1959, aceasta s-a modernizat, până la Bariera CFR, cu extindere în Gai, pe strada Dunării, până la Piața Sfântul Ioan. Punerea în funcțiune a tramvaiului electric și extinderea rețelei de linii, a făcut ca Aradul, să devină unul din orașele cu rețea de transport dintre cele mai complexe și moderne¹¹³.

¹¹¹ Filimon Sârbu (1916-1941), militant al mișcării muncitorești din România, membru al PCR din 1941. În iunie al aceluiași an a fost arestat, judecat pentru activitate antirăzboinică, condamnat la moarte și executat în închisoarea Jilava. A fost omagiat la 20 iulie 1947 printr-o Adunare comemorativă, ținută în Parcul din fața UTA (*Patriotul*, din 20 iulie 1947).

¹¹² *Ibidem*, din 25 august, 1947.

¹¹³ În 2008, Compania de Transport Public SA Arad, avea un parc de 170 autobuze și 218 tramvaie, cu o lungime a traseelor, de 284 km în zona urbană și 269 km în cea periurbană. (Dana Mirea, *Istoria transportului în comun din Arad*, în ziarul, "Observator", Arad, 21 febr. 2008).

Capăt de linie (Dragutin Arsenov, 1960)

Gaiula fost legată nu numai de centrul orașului ci și cu celelalte cartiere, dându-se astfel posibilitatea, unei mai bune mișcări a populației spre organizațiile industriale și de învățământ.

Odată cu dezvoltarea Zonei industriale Arad-Vest, în octombrie 2005, a fost inaugurată o nouă linie de tramvai, cu o lungime de 3,7 km, facilitând astfel transportul miilor de salariați, angajați în unitățile economice dezvoltate acolo. Ea a costat, 2,5 milioane euro, bani cheltuiți pentru terasament, montarea șinei, a liniei de contact, șase stații, stație de redresare, drumuri și rețele de utilități, o parcare de 9210 metri pătrați, spații verzi. Executantul lucrărilor a fost firma arădeană, JV Strabag AG-Comera SA, iar beneficiar Consiliul Local.

În 2011, tramvaiele circulau doar de două ori pe zi, muncitorii, fiind duși la lucru și acasă de transportorii privați, cu autobuzele. Compania de transporturi Publice (CTP), deservea, cu autobuzele doar șapte unități economice, executând, 30 de curse zilnic, alături de cursele speciale realizate prin contracte speciale, în beneficiul celor două supermarketuri¹¹⁴.

După finalizarea lucrărilor incluse în programul BERD (31 milioane Euro) de reabilitare a transportului urban, din 2008, tramvaiele circulă în regim de metrou ușor, cu o viteză de 70 km pe oră. S-a montat o linie de tramvai nouă, de tipul în platformă proprie, cu prindere de beton și elastică, fiind amenajate, în zona Gai, două stații noi. De asemenea, a fost înlocuită rețeaua de contacte, cu una cu suspensie elastică, astfel încât se vor elimina uzurile la viteze superioare și capacitate sporită de încărcare. Prin asigurarea consultanței pentru îmbunătățirea managementului serviciului de transport public, s-au executat alături de lucrări la linia de tramvai modernizarea a, 11,76 km, străzi, trotuare și spații verzi de-alungul acesteia, modernizarea principalelor intersecții, senzori giratorii prin semaforizarea în sistem integrat.

¹¹⁴ Lucian Șerban, *Milioane de euro risipite: o linie de tramvai, construită din fonduri PHARE, a rămas în paragină*, în ziarul *Glasul Aradului*, 4 iulie 2011, p. 6; Simona Butaru, *Un tramvai numit dorință*, în ziarul *Jurnal Arădean*, 4 iulie, 2011, p. 8.

Acesta, este comandat de tramvaie, sub forma unei *unde verde* de circulație, mărirind astfel, viteza de circulație¹¹⁵.

Datorită amplelor lucrări de introducere a rețelei de canalizare, pe strada Dunării, în perioada, octombrie 2010 – iulie 2011, a fost oprită circulația tramvaielor, pe linia nr. 6, din Gai, locuitorilor, punându-li-se la dispoziție, o linie temporară de autobuz, de la Fortuna, pe strada Toth Arpad, până la Biserica Sârbească. Linia de tramvai a beneficiat de lucrări de reabilitare, în zona Bisericii Sârbești, fiind modernizată și stația pentru călători, pe partea stângă, unde se face, atât urcarea, cât și coborârea.

7. Asistența socială

Primele forme de asigurare din fonduri publice, a securității economice și sociale pentru unele persoane și familii arădene, au fost realizate, după 1850. După autorizarea Asociației Chelnerilor (1850) și eșuarea înființării organizațiilor profesionale ale zidarilor (Semlac 1853), lucrătorilor din Căile Ferate (Arad, 1862), a cizmarilor (1865), în 1868, a fost organizată prima *Asociație de ajutor de boală și înmormântări a meseriașilor liberi din Arad*, iar în 1870, *Asociația Generală a Muncitorilor din Arad*. Scopul principal al organizației a fost ajutorarea membrilor săi, în caz de accidente, calamități naturale sau șomaj. Ulterior, asistența socială, a fost reglementată prin lege și programe, în scopul asigurării de minime venituri și servicii, celor săraci, prin intermediul unor abordări esențiale.

În 1926, listele de asistați social ai orașului, conform articolului 103/1926, cuprindea 492 îndreptățiți. Din Gai, primeau de la Primărie, lunar, câte 90 lei, 5 persoane: Barb Ana, str. Tribunalul Corcheș, 39; Formanek Ludovic, str. Bisericii, 23; Foriș Iosif, str. General Doda 34; Fuzak Andrei, str. Faurilor 42; Manzel Carol, str. Bisericii 40. În 1927, numărul ajutoaraților arădeni, a scăzut la 376, crescând însă, cuantumul sumei nominale, la 360 lei. Din Gai, au beneficiat de acest sprijin financiar: Beke Balint, str. General Doda 25; Burth Jeni, str. Bisericii 105; Hovanyecz Iuliana Piața Sfânta Elena 16; Kazar Iosif, Piața Sfânta Elena 4-6¹¹⁶.

Alte ajutoare sociale, au venit din partea lui Adolf Neuman Junior, care, la 28 aprilie 1926, a prezentat primăriei comunale, un tabel cu acei credincioși români din Arad-Gai, care ar fi dorit să fie ajutați din *Lăsământul* (Fundatia) decedatului baron Neuman. Lista a fost întocmită de preotul Nicolae Ionescu, și cuprindea 250 poziții cu români de pe străzile: Alexandru cel Bun, Anton

¹¹⁵ Adriana Barbu, *Bat recordul la viteză*, în ziarul *Jurnal Arădean*, 19 iunie 2008, p. 3: Claudia Untaru, *Tramvaie, în regim de metrou ușor*; în ziarul *Glasul Aradului*, 19 iunie, 2008, p. 4.

¹¹⁶ AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D 24/1927, f. 18.

Pann, Bisericii, Bogdan Voievod, Câmpineanu, Fântâanii, Faurilor, General Doda, Grădinarilor, Grozăvești, Hatman Arbore, Ion Creangă, Justinian, Izvor, Măgurele, Neuman, Nouă, Oltului, Păcurarilor, Poetului, Sf. Elena, Sf. Ioan, Tribunalul Corcheș. Relativ la *Lăsământul Neuman*, în urma distribuțiilor făcute, deoarece era mult prea mare numărul săracilor, nu s-a ajuns pentru fiecare, suma de 500 lei, așa cum s-a stabilit inițial, ci doar 300 lei¹¹⁷. Separat, au fost date, câte 500 lei, ajutoare din acest fond, pentru 33 persoane, credincioși greco-catolici, așa cum au fost: Petru Comloșan, str. Fântâanii 99, Ilie Dodean str. Bisericii 21, Formanek Ludovic, str. Bisericii 23, Ioan Vânture, str. Hatman Arbore 15 și invalidul de război, Laza Tyosici, str. Bisericii 89¹¹⁸.

8. Ajutoarele din timpul Războiului

Conștient de iminența participării României în cel de al Doilea Război Mondial, Guvernul României, a ordonat, mobilizarea și concentrarea rezerviștilor, pe specialități, în unitățile militare. Pentru ajutorarea familiilor nevoiașe, rămase acasă, fără sprijin, Primăria a organizat conform Legii din 29 martie 1940, opt comisii, numite *Comitete parohiale*, care aveau menirea, să investigheze și să întocmească tablourile celor îndreptățiți, la ajutoare, evidențiindu-i pe cei care le-au primit. Sursele de finanțare, se asigurau din bugete constituite special, la nivelul Ținuturilor și al comunelor, prin subvenții de la stat, fonduri ale asigurărilor sociale, donații, serbări, etc.

Membri Comitetelor, numiți de primar, erau pe de o parte, cetățeni onești, din Gai, iar pe de alta, reprezentanți ai Administrației Financiare, Inspectoratului Muncii și ai Uniunilor de Bresle. Aceste organe, aveau exclusivitate pentru sectorul teritorial, care cădea în sarcina lor. Gaiul, era delimitat, prin Calea Aurel Vlaicu, străzile Călărași, Ersului, Agricultorilor, iar spre nord, în linie directă, până la teritoriul municipiului. Toate anunțurile s-au făcut prin publicitate, iar înscrierea, în registre, era benevolă, prin adresare directă, la sediul de la Școală și Casa Națională Românească. Membri Comitetul Parohial nr VI, din Gai, au fost numiți, de Generalul Alexandru Vlad – primarul Aradului, în următoarea componență: Nicolae Ionescu – preotul paroh ortodox român; Vasile Drincu, învățător, director, str. Grădinarilor, nr. 6; Constantin Istrate, preot, învățător, directorul Școlii din cartierul Duca; Ioan Dincă, învățător, directorul Școlii din str. Faurilor; Ioan Maier – delegat din partea Frontului Renașterii Naționale, pensionar militar, str. Anton Pann nr. 30; Gheorghe Pop, fierar – delegat al breslei muncitorilor; ing. Ioan

¹¹⁷ *Ibidem*, D 105/1926, f. 83.

¹¹⁸ *Ibidem*, D 61/1926, f. 222-227.

Popovici, B-dul Carol, nr. 16, reprezentantul unei societăți de binefacere; Ferician Arsenie, agricultor, Piața Sfânta Elena¹¹⁹. Prin schimbări și demisia unora din membri, au mai făcut parte din Comitetul Parohial pentru ajutoare și sinistrați: Voin Pasculovici, preot-paroh sârb, Arsa Pâncotan, pensionar comunal, str. Bisericii nr.38; Aurelian Călinescu, preot, cartierul Duca; Ioan Matei, pensionar comunal, str. Tribunalul Corcheș, nr. 57; Sava Iovin, pensionar comunal, str. Alexandru cel Bun, nr. 44; Kiss Gheorghe, pensionar comunal, str. Basarabiei nr. 5, cartierul Duca; Bruner Tiberiu, reprezentantul cultului romano-catolic¹²⁰.

Comitetul, se întrunea, săptămânal, în zilele de marți și vineri, dar în celelalte zile, făceau de serviciu, prin rotație, zilnic. În perioada 1939-1940, au fost trecute pe liste, 447 persoane, dar banii, nu au fost ridicați, în totalitate de către familiile respective. Astfel, în septembrie 1940, nu au ridicat ajutorul 32 familii, unii, refuzându-l, pe motiv că este prea mic, au fost plecați în Ungaria și altele.

După cel de-al Doilea Război Mondial, s-au făcut cunoscute mai ales acțiunile caritabile inițiate de organizațiile de femei UFDR din sectorul Gai, care, împreună cu Frontul Plugarilor și Organizația Democrată sârbă, au organizat acțiuni în sprijinul copiilor greci. Astfel, în 26 februarie 1949, o acțiune prin care au fost colectate 150 kg porumb, 150 kg grâu, 50 kg cartofi, 22 kg făină, ceapă, slănină, mazăre.

9. Asistența medicală

În 1888, episcopul Ioan Mețianu a trimis o Circulară, în toate școlile eparhiei, privind grija pe care trebuie să o manifeste, învățătorii, față de morburile lipicioase (bolile infecțioase) și măsurile de izolare care trebuiau luate. În 1892, printr-o nouă adresă, s-a atras atenția, despre necesitatea îndepărtării temporară din colectivitate, a elevilor cu morb lipicios, fiind astfel respectată și Hotărârea nr. 11536 Ministerului de interne a Guvernului Ungar¹²¹. De asemenea, în 1905, episcopul Ioan Papp, a trimis o nouă circulară, către învățătorime, în care a prezentat, câteva măsuri de igienă, pentru preîntâmpinarea tuberculozei (ofticii), *morb lipicios, care, distruge îngrozitor, mai ales în păturile sărace ale populației*. Printre altele, se recomanda, ca *scuipătorile să fie ținute curate și să se dezinfecteze, iar copiii care tușesc greu, să stea aproape de scuiptoare*¹²².

¹¹⁹ AN Arad, Fond *Oficiul Parohial Ortodox Român Arad – Gai*, D 2/1940-1941, f., 30.

¹²⁰ *Idem*, f., 34.

¹²¹ AN Fond *POR Arad*, D 131/1892.

¹²² *Ibidem*, D 262/1905, f. 15.

La începutul secolului XX, încă nu a dispărut pericolul holerei, fiind cunoscute în acest sens, Rapoartele medicului-șef al Aradului, din 1910-1913, în legătură cu cercetarea și măsurile luate, pentru prevenirea și împiedecarea extinderii acestei teribile epidemii.¹²³

În 1926, orașul era împărțit în șase Circumscripții sanitare, în cea din urmă fiind înglobate cartierele Gai, Șega, Poltura, și conacele din extravilanul acestora. Medic oficial, al circumscripției a VI sanitare, a fost dr. Andrei Stauber, domiciliat în Calea Aurel Vlaicu, nr. 52¹²⁴, urmat de dr. Teodor Pop¹²⁵.

Deși în 1926, Primăria a autorizat deschiderea, în cartier, a unei farmacii¹²⁶, Gaiul, nu a beneficiat mult timp de asistență medicală specializată. Stabilimentul câștigat pe bază de concurs, de către *Manesisi Haiman*, farmacist și chimist, fost asistent universitar, domiciliat în Arad, nu a fost însă organizat, pe motiv că în Gai, *nu sunt case care să intrunească condițiile necesare unei farmacii. Sunt scunde, întunecoase, fără canalizare, lipsite de pivnițe potrivite pentru păstrarea medicamentelor, iar apa de băut se scoate din fântâni primitive*¹²⁷. În plus, motivează *Manesisi Haiman*, într-o scrisoare adresată Primăriei, prin care î-și exprimă dezinteresul față de Gai, *cartierul fiind locuit, aproape în exclusivitate de lucrători ai fabricilor; aceștia au asigurată asistența medicală și farmaceutică prin casele cercuale. Medic stabilit acolo, nu există, ci e văzut periodic de medicul comunal*¹²⁸. De aceea, a solicitat Primăriei, aprobarea deschiderii unei farmacii, în centru orașului, pe B-dul Ferdinand între străzile Horia și Crișan, renunțând la activitatea din Gai. În 1930, cea mai apropiată farmacie era cea condusă de Ladislau Franchel, de pa Calea aurel Vlaicu nr.60

Despre starea de igienă din școli și sănătatea elevilor, se pot afla mai multe, din procesele verbale încheiate cu ocazia inspecțiilor de specialitate, Astfel, în urma unei vizite oficiale, de control sanitar, efectuat în 9 decembrie 1926, medicul Circumscripției VI medicale, urbane și școlare, dr. Ioan Pleșa¹²⁹ a descris condițiile mizerabile, în care funcționa Școala Normală, la Pavilioanele Aviației din Gai

Vizitând toți băieții, 223 la număr, se arată în document, am aflat bolnavi de scabie, în total 13. Aceștia vor fi trimiși imediat la Spitalul de Copii sau

¹²³ AN Arad, Fond *Chestura Poliției Municipiului Arad, 1907-1913*, D. 8/1910, D. 38/1911, D. 60/1913

¹²⁴ AN Arad, Fond *PMA 1921-1924*, D 14/1921, f., 72.

¹²⁵ *Ibidem*, 1925-1930, d.61/1926, f., 221.

¹²⁶ *Monitorul Oficial*, 181/15 august, 1926,

¹²⁷ AN Arad, Fond *PMA*, D.24/1927 f., 2.

¹²⁸ *Ibidem*, f. 3

¹²⁹ Dr. Ioan Pleșa, medic de *Circumscripție urbană, CFR și Casa Cercuală*, în Arad, P-ța Mihai Viteazul, nr. 10.

Spitalul Județean, după etate. Suferă de conjunctivită granuloasă, încă nu total vindecată șase elevi, care vor fi vizitați de medicul școlii, iar în caz de recidivă vor fi izolați la spital. Suferă de infiltrații pulmonare și sunt febrili 4 elevi, care de asemenea vor fi trimiși la spital. Sunt anemici, debili, limfatici, foarte rău nutriți 31 elevi. Aceștia, în lipsă de termometru, nu li s-a putut măsura temperatura, dar toți sunt suspecți de tuberculoză. Suferă de tuberculoză osoasă, dar cicatrizată 2 elevi. Aceștia vor face când se poate, băi de soare și li se va da untură de pește. Peste tot băieții sunt slab nutriți, anemici. Îmbrăcămintea e foarte defectuoasă, mai ales ghetele celor mai mulți, sunt rupte, cu talpa spartă.

Sălile sunt curate însă cubajurile sunt prea mici, mai ales la clasa a III-a, c, 9,5 m lungime, 6 m lățime, 3,5 m înălțime (57 m.p.) și are 57 copii. Această clasă va trebui mutată într-o sală mai mare, sau să nu fie admiși atâția copii....

Școala are internat, toți copiii fiind interni. În dormitoare, datorită supraaglomerării, cubajul pentru un copil este de 12-15 m.c. față de 20-30 m.c. necesari....Paturile sunt foarte defectuoase, paturile și plapumele, foarte murdare. În multe paturi nu sunt albituri, sunt paturi fără saltele și fără paie, copiii dormind pe scândura goală. Dulapuri nu sunt și nici cuiere, să-și fie copiii hainele.

Elevii n-au unde se spăla, nefiind nici o instalație pentru aceasta. Dimineața se spală afară în curte, la fântână și fiindcă, suntem în decembrie și e zăpadă, ne putem închipui cum se pot spăla. De spălatul mâinilor înainte de a merge la masă, nici poveste, iar baie la picioare, de aici înainte, încă e imposibil. Baie n-au făcut copiii în anul acesta, cei mai mulți sunt murdari și de aceea e atâta râie. Closetele, niște latrine simple afară, în curte, sunt foarte murdare.

Teritoriul din jurul pavilioanelor școlii e neîngrădit și e murdar, plin de diferite gunoaie. Acum, după ploaie, timp de câteva zile, e plin de noroi. Grajdul, cotețele de porci și de păsări, vor trebui mutate din imediata apropiere a școlii contribuind și acestea la menținerea murdăriei.

Bucătăria e murdară, vor trebui stârpitate muștele, care sunt într-un număr grozav, murdărind și infectând totul.. În sufragerie, mesele sun murdare, neavând fețe sau mușama. Copiii n-au pe ce ședea la masă, nefiind decât 30 de scaune, așa că restul stau în picioare. Din 220 de copii câți au stat la masă în 7 decembrie, 80-90, n-au avut linguri, așteptând unii până mănâncă vecinul și cu aceeași lingură, nespălată, mănâncă și ei. Mâncarea ce s-a servit în 7 decembrie, a fost absolut neîndestulătoare. S-au fiert, sau așa ni s-a spus, 32 kg carne, din care, cel puțin 15 kg au fost oase și sgârciuri, așa că porția de carne bună e foarte mică, multora ajungându-li-se doar o mică bucată de zgârciu. Supa a fost puțină și fără nici un gust, iar mâncarea de

*dovlecei, de asemenea, puțină și fără grăsime... Din cauza alimentării de tort insuficiente, sunt copii așa de slabi și de rău nutriți, încât sunt expuși la tuberculoză...*¹³⁰

Un nou control medical, efectuat după două luni releva faptul, că situația a rămas neschimbată¹³¹.

Același medic, în 26 noiembrie 1927, a relevat faptul, că la Școala primară nr. 6, din strada Faurilor sălile de învățământ, coridoarele, curtea și latrinele, sunt curate. Din cei 137 elevi înscriși, erau prezenți în școală 120, cei mai mulți, fiind binișor îmbrăcați, destul de bine nutriți și cu înfățișare sănătoasă¹³². Cu acest prilej, medicul a recomandat corpului didactic, să urmărească atent, elevii care absentează mai multe zile, pentru a nu fi purtători de morvul, uneia din bolile contagioase frecvente în acea perioadă: scarlatina și paralizia infantilă. De asemenea, se cerea, ca fiecare copil să aibe pahar propriu, pentru băut apă.

Controlul dr. Ioan Pleșa de la Școala, efectuat a doua zi, releva faptul că, la școala condusă de Vasile Zabu, cu cinci posturi didactice, erau prezenți 161 elevi, din 171 înscriși. Mulți dintre aceștia erau însă *anemici, rău nutriți, foarte murdari și îmbrăcați zdrențăroși, absențele fiind frecvente*. Sălile de învățământ, au fost găsite curate, dar cu aerul viciat din lipsa ventilației¹³³. Curtea școlii avea însă un aspect dezolant, fiind plină de noroi, cauzat de solul lutos, impermeabil amenajat mult sub nivelul trotuarului. Construcția greșită a closetelor, cu intrarea din spre clase, neglijența în care au fost lăsate, mirosul greu pe care-l emanau, aerul viciat, constituia o iminentă sursă de îmbolnăviri. Deoarece tavanul acestora era aproape surpat, elevii nu mai îndrăzneau să intre în ele, iar din cauza murdăriei, î-și făceau necesitățile din ușă. *Ele fac în prezent impresia grajdurilor, deci nu pe seama oamenilor*, concluziona în final dr. Ioan Pleșa¹³⁴. Medicul recomanda, ca acei copii, care lipseau de la școală, mai mult de 6 zile, să nu fie admiși la clasă, fără un control, certificat de medic, care să elimine posibilitatea introducerii în instituție a uni boli infecțioase.

Primul medic, stabilit în cartier, spre sfârșitul perioadei interbelice, a fost dr. *Camilus Drucker*, care și-a deschis Cabinetul de circumscripție sanitară, în casa de pe strada Tribunalul Corcheș, în apropierea străzii Faurilor. Harnic, binevoitor, foarte bine pregătit profesional, și-a atras repede aprecierea unanimă a cetățenilor, pe care-i vizita, cu regularitate. În deplasările sale, bazate pe un program riguros, se folosea de o bicicletă germană, una din

¹³⁰ AN Arad, Fond PMA, D 17/1927, f. 50, 51.

¹³¹ *Ibidem*, f. 48

¹³² *Ibidem*, D. 17/1927, f. 146.

¹³³ *Ibidem*, D 17/1927, f. 82.

¹³⁴ *Ibidem*, D 17/1927, f. 83.

Asistați social din Gai, picturi în ulei de Felicia Ionescu (1928)

foarte puținele existente, în cartierul acelor vremuri. Sfaturile sale, aveau caracter decizional, mai ales atunci când era vorba de hrana, igiena, regimul de viață și muncă al copiilor. Măsurile recomandate, erau în mare măsură preventive, într-o lume, infestată de ignoranță și fatalism. După 1948, a condus Circumscripția sanitară nr. 8 Gai, cu limitele: Calea Aurel Vlaicu, Linia CFR, Pecica, str. Agricultorilor.

Au activat ca moașe: Elisabeta Borlodan, str. General Doda, nr. 20; Iuliana Bago, str. Bisericii nr. 127; Elisabeta Komlodi, Calea aurel Vlaicu, nr. 148.

Dintre epidemiile (morbilă, scarlatina și catarul de intestine(1901), vărsat și difterie (1911), tuberculoza, aprinderea de plămâni, influența (gripa) spaniolă (1917), paralizia infantilă (1950). De asemenea erau frecvente cazurile de îmbolnăviri prin consum excesiv de băuturi spirtoase, intoxicații alimentare, afecțiuni datorate paraziților intestinali (limbrici, tenii), heteropterelor (ploșnițe), sau generate de peduculus (păduchi), arahnide (râie)

10. Cimitirele

Vechiul cimitir din Gai, se afla în nord vestul Gaiului în capătul străzii Dunării, la marginea Canalului Foișor. Parcelele erau delimitate, pe confesiuni religioase și etnii: sârbi, români și maghiari. După 1900, cimitirul a fost

mutat, în Poltura, în capătul străzii Negoii, unde s-a construit din pământ bătut și învelitoare din stuf – Casa inspectorului, iar din cărămidă cu acoperiș din șindrilă – morga.

Biserica Ortodoxă, prin episcopul Grigore Comșa, a solicitat primăriei, care era proprietarul cimitirului, să respecte vechile obiceiuri, prin care mor-

Cel mai vechi mormânt din cimitir-1902

ții diferitelor confesiuni erau înmormânați în parcele cu *destinație specială cultului respectiv și nu dea valma*¹³⁵. O perioadă de timp, acest lucru, s-a respectat, existând separația confesională, dar ulterior s-a renunțat, așa cum se procedează și în prezent. Datorită, dezvoltării cartierului Poltura, încă în 1928, mai existau, doar puține locuri, disponibile pentru morminte. Din această cauză, în urma Reformei Agrare, Primarul a dispus ca serviciul Tehnic și Economic, să atașeze cimitirului un teren de 4-5 jug. cad. din rezerva de stat aflat în imediata apropiere.

În 2011, în cimitir, au fost amenajate mormintele luptătorilor maghiari căzuți în luptele din septembrie 1944.

11. Poliția de stat

La 30 noiembrie 1919, a avut loc festivitatea inaugurării Poliției de stat a orașului Arad și solemnitatea depunerii jurământului de către funcționarii și personalul operativ al noii instituții, în fruntea căreia a fost numit Sebastian Stoica¹³⁶. Teritoriul orașului, a fost împărțit în șase circumscripții de poliție, numite comisariate, care au început să funcționeze de la 1 decembrie 1919. Ele cuprindeau un număr variabil de străzi, corespunzător numărului de populație, și a situației infraționale din zonă.¹³⁷ Teritoriul Gaiului, făcea parte din Comisariatul Circumscripției VI de poliție, fapt confirmat prin art. 16 din

¹³⁵ *Ibidem*, D 108/1928, f. 56.

¹³⁶ Emil Arbonie, Eugeniu Criste, *Ordinea și siguranța publică arădeană (1919-1929). Structuri instituționale și personal*, Arad, 2001, p. 77.

¹³⁷ Emil Arbonie, Eugeniu Criste, 2011, *op. cit.* p. 82.

Legea de organizare a Poliției generale a statului, din 1 ianuarie 1922¹³⁸. În martie 1920, în fruntea Comisariatului Circumscripției Șase de poliție din Gai era Eugen Mladin¹³⁹, unul din primii agenți de siguranță, care s-au încadrat în acest sistem, încă de la începutul românizării acestuia. Absolvent al Școlii comerciale, Eugen Mladin, a fost numit, la 1 august 1919, agent special de siguranță clasa I, fiind încadrat după puțin timp (1919) în funcția de ofițer de sergenți la Prefectura Poliției orașului Arad, apoi comisar clasa II (1921) și comisar clasa I (1922)¹⁴⁰. Discret, a fost mereu în activitatea Prefecturii Poliției orașului Arad, până în 1939, când la 25 octombrie, a fost transferat în postul de preceptor la Primăria municipiului Arad¹⁴¹.

În 1921 pe lângă Chestura Poliției, a luat ființă, Biroul Populației, organizat pe VI Circumscripții. Ele au funcționat până în 1929, când prin reorganizare, au fost desființate și contopite în Biroul Central. Dintr-un raport al Primăriei, către Ministerul de Interne, reieșea faptul că în 1929, activitatea acestui Serviciu, căruia nu i se dă atenția cuvenită, *lăsa mult de dorit, fiind chiar dăunătoare, atât pentru public cât și pentru stat*. Ca urmare a faptului, că populația minoritară nu cunoaștea limba țării și nu știa să completeze

Secția de Poliție în perioada interbelică

¹³⁸ M.O. nr. 1 din 1 ianuarie, 1922, p. 9742.

¹³⁹ *Românul* nr. 49 din 7 martie 1920, p.2.

¹⁴⁰ Emil Arbonie, Eugen Criste, 2011, *op cit*, p.139

¹⁴¹ *Ibidem*.

formularele, destul de complicate, aproape 30% din locuitorii orașului, nu au fost înscrși la Biroul Populației. Pe de altă parte, se constata o crasă nepăsare din partea cetățenilor, în ceea ce privește îndatoririle și respectul față de lege și regulamente. Nu erau anunțate, nici măcar schimburile de locuință, iar Primăria nu dispunea de personalul necesar controlului și îndrumării.

Până în anul 1927, Poliția a funcționat în localul Grădiniței de pe strada Grădinarilor, spre marea nemulțumire a locuitorilor din Gai și a organelor școlare. După numeroase discuții, Primăria, pe baza evaluării făcute de arhitecții Ludovic Szantai și Milan Tabacovici, a cumpărat de la Mladin Șipoș, imobilul situat pe strada Bisericii nr 40, colț cu str. Bogdan Voievod 17-21, amenajându-l ca sediu al Poliției cartierului¹⁴².

Au mai fost Polițiști de Stat în Gai: Gheorghe Pleșu (Comisar adjunct cu delegație), Ioan Giulan, str. Bisericii 59; Teodor Moțu, str. Bogdan Voievod 37; Ioan Blaga, str. Bisericii 111, Nicolae Popovici, Constantin Constantinescu (1945) și alții.

În 2 august 1947, corespunzător Ordinului Direcției Generale a Poliției, cele șapte Comisariate ale Chesturii din Arad, s-au contopit în patru Comisariate, Circumscripția 4 Gai, din str. Bisericii, înglobând comisariatele V și VI. Atunci, s-a apreciat că localul, cumpărat în 1927, a devenit neîncăpător¹⁴³.

12. Paza (Poliția) de câmp

Încă în Legea articolului XXII din 1886, se prevedea în agenda Comunelor, dreptul de a administra Poliția de câmp. Organizarea acestui sector polițienesc, a suferit însă, de-a lungul timpului, diferite modificări.

Ca măsură de încurajare a agriculturii, în 18 septembrie 1939, prin Decizia nr. 6077, a fost aprobat Regulamentul referitor la organizarea și reglementarea pazei bunurilor agricole, din hotarul municipiului Arad. În conformitate cu acest act normativ, au fost numiți, pe lângă Sectorul Administrativ Gai, un număr de 12 paznici agricoli publici și un comandant. Toți erau plătiți de oraș, dintr-un fond special alimentat prin *taxa de hotar* sau *de jugăr cadastral*. Cei numiți, au depus imediat jurământul, în fața primarului – generalul Alexandru Vlad, asistat de Nicolae Ionescu, preotul paroh ortodox român al Gaiului. Primii paznici de câmp din Gai au fost: Ioan Orga, Ioan Roșu, Ilie Pascu, Petru Mladin, Milutin Putici, Neța Milin, Petru Codrean, Petru Cociuban, Sever Ilin, Iosif Gavrici, Gheorghe Șișu, Ioan Ungureanu¹⁴⁴

¹⁴² AN Arad, Fond PMA, D. 37/1927, f. 42.

¹⁴³ *Patriotul*, din 2 august 1947.

¹⁴⁴ *Buletinul Municipiului Arad*, an XVII, nr 39/18 sept. 1939.

În octombrie 1939, efectivele de paznici agricoli publici, al Sectorului administrativ Gai, pendinte de Primărie, s-au majorat la 16 și un comandant, dublu față de Micălaca, care avea, doar 8 paznici și un comandant.¹⁴⁵

În Regulamentul de organizare, se stipula, că *serviciul de pază a câmpului, este obligatoriu pentru toți proprietarii de terenuri agricole din hotarul municipiului Arad și are caracter de monopol*. Paznicii recrutați dintre elemente destoinice, perfect sănătoase, pe cât posibil robuste și apte pentru îndeplinirea acestui serviciu, erau numiți de primar conform Statutului salariaților comunali. În timpul serviciului, ei purtau uniformă și armă de foc, procurată de la primărie. Paznicii au datoria să păzească cu cea mai mare grijă și conștiinciozitate și să constate toate pagubele, deteriorările și distrugerile aduse terenului agricol încredințat lor, dimpreună cu toate bunurile agricole aflate pe el, holdele, viile, semănăturile, fânețele, pometurile, izlazarile, vânatului și sădirilor de orice fel, inclusiv a celor din zona șoselelor și de pe locurile publice, din hotarul cartierelor Gai, Pârneava, Șega, Calea Șase Vânători și a celor din sălașe.

Nu vor putea fi numiți paznici, decât aceia care la intrarea în serviciu, aduc cu sine un cal de călărie, care va fi întreținut de primărie, pe perioada cât era angajat pe această funcție. Pentru acoperirea cheltuielilor, a fost înființată, în folosul municipiului, o taxă de 20.000 lei lunar, aplicată fiecărui jugăr cadastral. În septembrie 1947, taxa a ajuns la 120.000 lei. *Paznicii răspundeau materialicește, pentru pagubele provocate în caz că absentau nemotivat de la serviciu, din vădită neglijență, sau în cazul când infractorii rămâneau neidentificați. În caz de flagrant, paznicul avea dreptul să rețină și să-l predea pe făptuitor, autorității polițienești și să ia ca zălog, sau să ridice și să predea la oborul de gloabă, animalele găsite pe terenul oprit de la pășunat.*

Se preconiza, ca prin înăsprirea sancțiunilor, să fie eliminat pășunatul extensiv, fără păzitor, oprită trasarea și folosirea altor drumuri decât cele publice, furtul produselor în timpul nopții sau degradarea terenurilor. Se considera, că în felul acesta, se va asigura, o mai bună apărare și încurajare a micilor producători agricoli. Regulamentul prevedea chiar în mod expres posibilitatea arendașilor a membrilor familiei, împuterniciților acestora sau a paznicilor, să ucidă pisici, câini, păsări de curte, porumbei sau chiar porci străini găsiți pe bunul lor agricol.

În 1947, în cartiere existau: cinci polițiști de câmp în Micălaca, patru în Grădiște, doi în Mureșel și doisprezece în Gai, după cum urmează: Savu Iovin, str. Alexandru cel Bun 44; Arsa Bogățan, str. Bogdan Voievod 51; Dimitrie Ardelean, str. Bogdan Voievod 82; Vasile Pecican str. General Doda 27; Kiss Gheorghe, str. Grădinarilor 20; Sechereș Ștefan str. Grădinarilor 26;

¹⁴⁵ *Ibidem*, nr 45/16 octombrie 1939, p. 6.

Arsenie Pâncotan, str. Bisericii 38; Ioan Matei, str. Tribunalul Corcheș 55-57; Laza Ilin, str. Hatman Arbore 45¹⁴⁶.

13. Serviciul Pompierilor

Numeroasele incendii și alte calamități, au determinat Primăria din Arad, să emită în 1798, o Ordonanță, prin care, pe teritoriul orașului, se instituia *Serviciul de pompieri permanent și obligatoriu*. Acesta este, de fapt, cel mai vechi act normativ cunoscut, referitor la apărarea arădenilor împotriva incendiilor¹⁴⁷. Corespunzător Ordonanței, activitate de stingere a incendiilor, organizată pe profesioniști, constituia o obligație a tuturor cetățenilor orașului. Printre altele, se prevedea, ca întregul inventar folosit la stingerea focului: căruțe, butoaie, scări, etc., să se păstreze în bună stare la Primărie, fiind utilizat în exclusivitate, pentru această activitate. Erau precizate și atribuțiile locuitorilor, grupați pe meserii (hornari, fierari, dulgheri, zidari, căruțași, etc.), în eliminarea acestei calamități¹⁴⁸.

În august 1834, în prezența unui mare număr de cetățeni, s-a proclamat, înființarea primei Asociații de pompieri voluntari din Arad, organizație, care, de la început s-a bucurat de un înalt prestigiu. În anii următori, odată cu acumularea experienței și aderarea noilor membri, au fost adoptate prin regulamente, uniforma de paradă, însemnele pentru gradați, drapelul, programul activităților de instruire, etc.

Cu siguranță, că și în Gai, existau asemenea activități, mărturie, fiind, existența, la sfârșitul secolului al XIX-lea, pe actuala stradă Meșterul Manole, lângă Biserica Romano-catolică, a *Capelei Sfântului Florian*, clădire ilustrată pe hărțile vremii, azi dispărută. Desigur, ziua de 4 mai, sărbătoarea Sfântului Florian, divinitate protectoare împotriva pericolului de foc și inundații, patron al pompierilor, hornarilor, fabricanților de bere, al dogarilor, olarilor, fierarilor, săpunarilor, ai celor arși de foc ori amenințați de secetă, furtună sau sterilitatea câmpurilor, era ținută cu mare fast și de găienii catolici.

Printre cele mai vechi calamități din Gai, se poate cita, incendiul devastator, din 1881, care a distrus parțial, clădirea morii cu aburi a *Fraților Neuman*, edificată în 1862.

¹⁴⁶ *Buletinul Municipiului Arad*, an XVII, nr 39/18 sept. 1939; Din *Regulamentul de organizare și funcționare a serviciului de paza câmpului*, Idem, Anul XXV, nr. 5-6 /Arad, 1 iul. 1947

¹⁴⁷ Horia Medeleanu, Ioan Popovici, *Organizarea serviciului de pompieri, în orașul Arad, în anul, 1798*, în, "Ziridava XIV", Arad, 1982, p. 527

¹⁴⁸ *Ibidem*.

În iunie 1898, Sinodul eparhial, a instituit, începând cu 1 ianuarie, 1899, obligativitatea ca toate clădirile diecezei și ale parohiilor, adică: biserici, școli, case bisericești și parohiale, cărți și ornate bisericești, *să se asigure, contra focului, în mod reciproc, unele pentru altele și toate pentru un scop filantropic, numai la dieceză*. Regulamentul, întocmit în acest scop, a statornicit plata de către parohii, a *primelor de asigurare*, în mod diferențiat și progresiv, în funcție de felul materialelor de construcție a edificiilor (cărămidă, piatră, lemn) și tipul învelitorii (țiglă, tinichea, șindrilă, paie). Baza asigurării, o forma însă, valoarea reală a obiectelor¹⁴⁹.

În 1925, Formația civilă de pompieri, din Gai, condusă de Ioan Nagy, era de mărimea unui pluton, sub aspect organizatoric, fiind în subordinea Corpului Pompierilor Voluntari din Arad. Servanții, aveau în dotare, o pompă manuală, montată pe o căruță, care era adăpostită în șopronul Expoziturii Biroului Administrativ, de pe strada Grădinarilor unde existau și alte materiale, specifice activității.¹⁵⁰ Sub aspect financiar, activitatea era susținută, prin subvenții ale primăriei, sume rezultate din impozitul pe incendiu, perceput de la locuitori¹⁵¹. Astfel, în septembrie 1927, Formația de pompieri din Gai a primit 5000 lei, pentru materiale de strictă necesitate. Serviciul pompierilor, mai era folosit pentru îndrumarea și supravegherea unor lucrări agricole și gospodărești ca treieratul, folosirea afumătoarelor în timpul iernii, activitatea coșarilor cât și pentru menținerea ordinii cu prilejul unor activități cu largă participare de public: Boboteaza, Ziua Eroilor, Hramul Bisericii etc.

De asemenea, se mai desfășura și o activitate de control, la gospodăriile locuitorilor, în scop preventiv. Astfel, în 1922, șeful formației, a raportat Circumscripției II Gai, că în mod obișnuit, hornarul nu se prezintă la serviciu, decât foarte rar, iar faptul că nu curăța în mod sistematic coșurile, a dus la incendiul din Crivabora¹⁵².

Pentru eficientizarea activității, în 1928, pompierii au solicitat Primăriei, cumpărarea a doi cai și angajarea unui om de serviciu care să stea permanent la Expozitura din Gai, ca în caz de incendiu, *să poarte tulumba la fața locului, care în prezent există, dar n-are cine să o manipuleze*¹⁵³.

Deși era slab dotată din punct de vedere material, formația din Gai, a participat, alături de cetățeni, la limitarea efectelor, dezastrului întâmplat la Intreprinderea *Fraților Neuman*, la 11 ianuarie 1943. Dintr-o eroare umană, în manevrarea instalațiilor, fabrica de uleiuri, a fost distrusă de o explozie, urmată de un incendiu, catastrofa provocând moartea a trei dintre cei patru muncitori, prezenți la muncă, în acele momente.

¹⁴⁹ AN Arad, Fond *POR* Arad, D 201/1898, f. 34.

¹⁵⁰ AN Arad, Fond *PMA*, 1925-1930, D 41/1925, f. 127; D 48 /1927, f. 47, 48,49.

¹⁵¹ *Ibidem*, D. 48/1927, f. 49.

¹⁵² *Ibidem*, 1921-1924, D. 15/1922, f. 15.

¹⁵³ *Ibidem*, D 61/1928, f. 573.

Pompieri participanți la punerea pietrei de temelie a bisericii ortodoxe române (1934)

O răspundere deosebită, o aveau pompierii, în perioada treierîșului, când locomobilele alimentate cu paie, puteau produce incendii catastrofale. Pericolul era și mai mare, deoarece proprietarii, insistau ca întregul proces să se desfășoare în gospodăria proprie. În urma presiunilor exercitate asupra administrației, prin Decizia 24887/1939, s-a admis locuitorilor din Gai și Micălaca să-și transporte și să treiere cerealele la domiciliu, cu batozele acționate cu motor. A fost nevoie însă, ca în prealabil, Șefii Expoziturilor și Comandantul pompierilor, să cerceteze situația la fața locului, stabilind de comun acord, condițiile de organizare a treieratului. Totodată, au fost luate semnături privind acordul vecinilor, precum și declarații, pe proprie răspundere, prin care se angajau, să-i despăgubească pe cei în drept, pentru eventualele pagube produse.¹⁵⁴

Aceasta a fost de altfel și cauza unui incendiu de mari proporții, care a izbucnit în Gai, pe strada Bogdan Voievod, la 6 august 1946. Focul s-a aprins de la batoza de treierat, care se afla în plină activitate în curtea locuitorului Păcurar. A luat foc și casa acestuia de unde incendiul s-a extins, la gospodăriile

¹⁵⁴ *Buletinul Municipiului Arad* anul XVII/24 iul. 1939, nr. 30.

lui Kassa și Szegvari din apropiere. Totul a ars în întregime, casele și mobilierul. De asemenea s-a făcut scrum batoza lui Ioan Guzi, împreună cu o cantitate apreciabilă de grâu și clăile de paie. Flăcările, au provocat daune importante și vecinilor apropiați.

O echipă de pompieri militari, condusă de colonelul Năstărescu, a intervenit, fiind ajutată și de locuitori, adunați în mare număr. Una din echipele pompierilor a întârziat semnificativ de mult, deoarece întorcându-se de la o intervenție în Sânicolaul Mic, la traversarea Căii Ferate, bariera nefiind lăsat, din neglijența cantonierului, o locomotivă, a izbit mașina pompierilor, avariind-o grav. La stingerea focului, a participat și o echipă de soldați sovietici sosiți la fața locului.¹⁵⁵ În același an, în urma unui incendiu, a mai ars la *Indagrara*, o magazie de cereale, producându-se astfel pagube importante.

În perioada *Dictaturii proletariatului*, calamitățile, cu deosebire, incendiile, constituiau uneori, chiar forme de manipulare politică. Astfel, în 1949, Ministrul de Interne Teohari Georgescu, atrăgea atenția, că *unul din mijloacele prin care reacțiunea caută să lovească în cuceririle clasei muncitoare, este provocarea de incendii în păduri, la batoze, la arii, întreprinderi sau gospodării. Reacționarii exploatănd dorința de pășuni a țăranilor, caută să-i determine a-și paște vitele prin păduri, unde păzitorii vitelor de obicei copii, sunt influențați să aprindă focuri, pe care le lasă nestinse complet creind astfel incendii.*¹⁵⁶

O alarmă, care s-a dovedit falsă, a avut loc în Gai, la începutul anului 1956 Chiar în prima zi, a sosirii la de curând înființata Mănăstire fiind tras clopotul pentru Utrenie, credincioșii din preajmă, nefiind deprinși cu slujba de miezul nopții, crezând că este un semnal de incendiu, au chemat pompierii să stingă focul. Fiind invitați în biserică, arhimandridul Ilie Cleopa, adresându-se pompierilor și publicului prezent, a adus urarea, ca *focul care s-a aprins aici, la Mănăstirea din Gai, să nu se mai stingă până la sfârșitul lumii.*¹⁵⁷

Un rol important, în activitatea de apărare civilă, l-a avut și Formația de pompieri a Indagrarei, care, a participat și rezolvat numeroase evenimente specifice pregătirii membrilor săi.

14. Poșta

În 1699, s-a plănuț Drumul Poștei, pe traseul Budapesta – Sibiu, cu traseu, prin sudul Gaiului, proiect care, însă, nu s-a mai realizat.

¹⁵⁵ *Patriotul* din 7 august 1946.

¹⁵⁶ AN Arad, Fond *Prefectura Județului Arad*, D. 42/1949, f., 18.

¹⁵⁷ Ioanichie Bălan, *Viața Părintelui Cleopa*, Iași, 2002, p.130.

În 1936, un Grup de inițiativă, s-a adresat primăriei solicitând subvenționarea în Gai a unui Oficiu Poștal de Stat, înlocuind astfel, Oficiul autorizat privat care funcționa defectuos. În acest sens, *Petru Mladin*, str. General Doda, nr. 2, a oferit spre locație, un imobil corespunzător, cu locuință pentru diriginte, solicitând o chirie lunară de 1200 lei, cu propunerea ca primăria să plătească 800 lei, iar poșta, diferența de 400 lei. Cererea fiind acceptată, la 20 aprilie 1937, s-a deschis, sub conducerea d-rei Iuliana Novac, Oficiul PTTR nr. 5 Gai. La 1 septembrie 1938, vechiul sediu, fiind vândut de proprietar, Oficiul poștal, condus de *Toader Ștefan*, s-a mutat pe str. Grădinarilor nr. 19, în clădirea lui Antoniu Said, unde a funcționat, până la 1 aprilie 1940, când primăria și-a retras subvenția pentru chirie, din lipsă de fonduri.

Reînființat după război, la 11 martie, 1948, cu ocazia unui control, organizat de Inspectoratul PTT Arad, la Oficiul Poștal din Gai, condus de Petru Milancovici, s-a constatat că acesta a sustras în perioada, de după 15 august 1945, suma de 225.000 lei, pe care a folosit-o în scop personal. A fost condamnat, la 1 an închisoare.¹⁵⁸

Dumbravă, pictură în ulei de Pavel Jurik (2010)

¹⁵⁸ *Patriotul*, din 17 august 1948.

IV

Pavilioanele aviației

1. Baza militară aeriană

După zborul lui Traian Vuia¹, din 18 martie 1906, navigația aeriană, cu aparate, mai grele decât aerul, a luat un avânt deosebit. La scurt timp, pionierii aviației: Henri Coandă², Santos Dumont, Louis Bleriot, Roland Garros, Henri Farman, Aurel Vlaicu³ etc., au construit noi modele de avioane, cu performanțe din ce în ce mai ridicate. În 1911, în întreaga lume, existau peste 1500 aviatori, din care 700 erau francezi, sacrificându-se pentru această mare idee 100 de temerari ai aerului: Lefevre, Ferber, Delagrange, Le Blon, Rolls, Chavez, Nieuport și alții⁴. Au început să fie organizate și în Arad concursuri, expoziții, prezentări, demonstrații, cu aparate de zbor bizare, conduse de temerari ai aerului, deveniți celebri Primul zbor, cu un aeroplan în Arad, a avut loc în 4 septembrie 1911 de către cehul Otto Csermak, cu un aparat Libelle, ceva mai mare decât Vlaicu II, o construcție solidă, dar înzestrată cu un motor neperformant⁵. Alte demonstrații aeriene, numite meetinguri aviatice, organizate de Cercul de atletism din Arad⁶, Conte Teleki Tibor⁷, Clubul athletic⁸, cu Mihai Szekely din Budapesta⁹ și alții au deschis drumul Aradului

¹ Traian Vuia (1872-1953), inventator român, constructorul unui avion, monoplan cu cadru din țevi de oțel, îmbrăcat în pânză de in impermeabilizat, echipat cu un motor cu anhidridă carbonică, cu elice și tren de aterizare. Este autorul primului zbor din lume, cu mijloace proprii la bord (18 martie 1906).

² Henri Coandă (1886-1976), inginer român, specialist în aeronautică. La 14 decembrie 1910, a realizat primul zbor cu un avion construit de el și propulsat cu un motoreactor.

³ Aurel Vlaicu (1882-1913), inginer, inventator și constructor de avioane. Primul aparat de zbor, a fost construit în 1910. S-a prăbușit lângă Câmpina, la 13 septembrie 1913, încercând să treacă Carpații, cu avionul Vlaicu II, construit în 1911.

⁴ *Românul*, nr. 232, din 15 septembrie, 1911.

⁵ *Ibidem*, nr. 184, din 23 aug./5 sept. 1911

⁶ AN Arad, Fond *Chestura Poliției Municipiului Arad, 1907-1913*, D. 5/1911

⁷ *Ibidem*, D. 92/1912, f., 2.

⁸ *Ibidem* D. 32/1913, f., 22

⁹ *Ibidem*, D 12/1912, f., 3.

spre aeronautică. Sosit de la Aspern (Viena), unde, la concursul aviatic internațional, a obținut un succes răsunător, Aurel Vlaicu, a zburat, în 14 iulie 1912, pe câmpul de lângă Pădurea Ceala din Arad, stârnind entuziasmul a peste 25.000 de spectatori¹⁰. Mai puțin cunoscută și mediatizată este invenția lui David Ranta, din Macea, care în 1914, a întreprins, pe imașul dinspre spre Sânmartin, mai multe zboruri, cu un avion conceput și construit de el însuși. Dacă e să dăm crezare revistei *Cosânzeana* din Orăștie, aparatul putea fi folosit și ca automobil și ca luntre (hidroavion) și ca aeroplan, doar prin simpla mișcare de la cârmă¹¹.

În timpul Primului Război Mondial, aviația s-a impus ca o armă absolut necesară, afirmându-se și aducând succesul celor care o foloseau. Industria metalurgică arădeană, reprezentată prin Johan Weitzer – Fabrică de Vagoane și Turnătorie de Fier și MARTA (Magyar Automobil Reszveny Tarsasag Arad), – fabrică de automobile și avioane, dețineau o oarecare tradiție în această producție¹². Aici s-au fabricat în 1912-1918, motoare de avion de tipul Deimler Benz, în licență și avioane Brandenburg. Uzinele au fost dotate și dispuneau astfel, de majoritatea utilajului necesar și de spațiu de producție organizat, necesar tehnicilor aeronautice ale vremii: aeroplane, baloane și alte articole de profil¹³. Tot în acest scop, a fost edificat în sud-vestul Gaiului, un complex de construcții, alcătuit din mai multe clădiri, necesare montării, încercării și reparării aparatelor de zbor, pistă de aterizare și decolare, depozit de carburanți, etc. Actul de expropriere a terenului, a fost semnat, la 23 ianuarie 1917, din partea comunității arădene, de către Ludovic Varjassy¹⁴. Tranzacțiunea s-a realizat, de către delegația orașului, în conformitate cu Ordinul Ministerului de Război, Imperial și Regesc, din 11 iulie 1916, a Rezoluției Congregațiunii Orașului Liber Regesc Arad, din 1915, rediscuțată în 1916, în calitate de expropriat și Secția de Arhitectură din Timișoara a Comandamentului Militar Imperial și Regesc, în calitate de expropriator. Baza exproprierii o constituia, obligația Primăriei de a asigura teren suficient

¹⁰ Liviu Mărghitan, *Aurel Vlaicu, Asociațiunea Astra și Aradul*, Arad, 1994, p. 74, AN Chestura Poliției Municipilui Arad, 1907-1912, D.84/1912, f. 15.

¹¹ Mircea Curtuțiu, *O pată albă în istoria aviației, primul hidroavion din lume construit de țăranul David Ranta din Macea Aradului*, în *Studia Universitas, Vasile Goldiș*, Arad, nr. 3, 1993, p.211-213; Teodora Matica, *Să știe țara, că aici au fost oameni deștepți*, în ziarul *Adevărul*, Arad, 9 februarie 2000

¹² În luna iunie 1912, a fost organizat în Arad, un concurs de automobile, cu participarea unor prototipuri locale (AN.Arad, Fond *Chestura Poliției Municipiului Arad 1907-1913*, D. 94/1912.

¹³ Victor, Cațavei, *Contribuția Fabricii de vagoane și Motoare Astra – Arad, la dezvoltarea aviației naționale*, în “Ziridava X”, Arad, 1978, p 461.

¹⁴ AN Arad, Fond *PMA*, D 37/1928, f. 199-207.

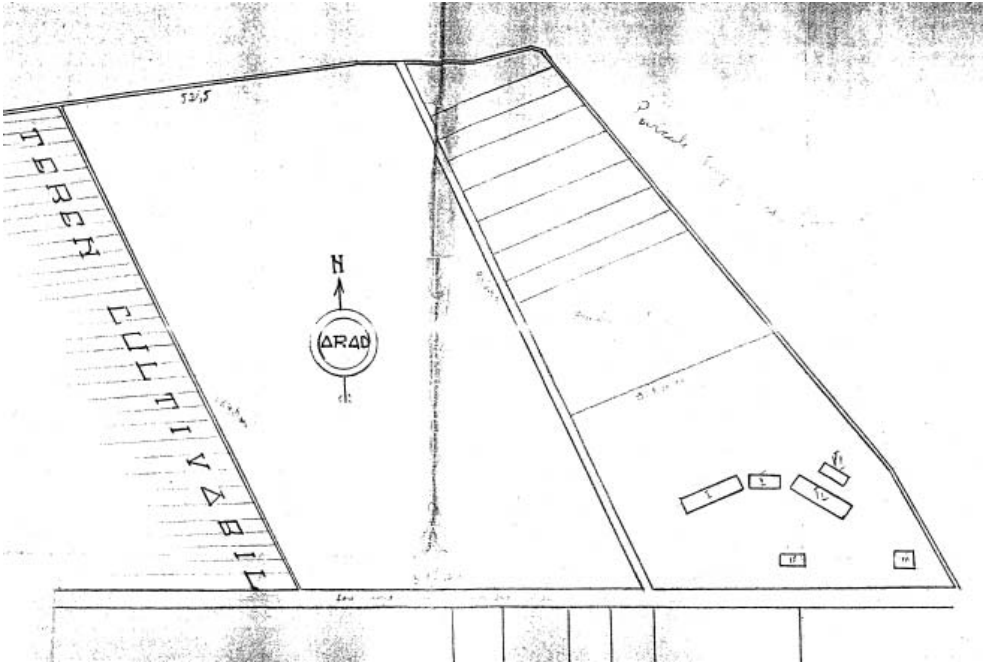

Foto 1/IV. Schița ansamblului de construcții

pentru exerciții și construcții de locuințe de adăpost necesar trupelor aeriene. Dreptul de expropriere, a fost asumat în temeiul art. 19 din Legea LXVIII /1912 și art. 12 din Legea XXXIX / 1895. În virtutea acestor acte normative, comunitatea orașului, a consimțit pierderea, dreptului de proprietate, pentru 994 jugăre cadastrale și 1000 st.p. și a dreptului de uz pentru alte 207 jugăre cadastrale și 744 st.p. Terenul, a fost înstrăinat, erariului, pentru suma de 55.000 coroane, cu drept de răscumpărare, pentru a fi folosit ca și pășune, în cazul în care acest teritoriu, nu se mai folosea de către aviația militară. În această situație, Ministerul de Război, se obliga să ridice toate construcțiile necesare trupelor aeriene, înapoind terenul, în starea în care se afla, după 50 de ani. De asemenea, tot în sarcina acestuia, cădea construirea liniilor de tramvai, (cu cai), de la Intreprinderea Neuman, până la colțul sud-estic al pavilioanelor, precum și a căii ferate. Pentru apele reziduale, urma să se folosească canalul Neuman (Bidi), până la confluența cu Mureșul Mort¹⁵.

În felul acesta, Gaiul a devenit în 1917, o veritabilă Bază Militară aeriană a Austro-Ungariei, construindu-se mai multe impresionante pavilioane, cu hangare pentru aeroplane și baloane dirijabile, existente și în prezent dar inutilizabile scopului propus.

¹⁵ *Ibidem*.

Pavilionul I

A fost detașat în Gai și personal militar de specialitate, precum și aviatori echipați în arătoase uniforme, tineri chipeși, admirați și doriți de fete. Clădirile, amenajate cu instalații de apă curentă și canal, au servit ca școală de pilotaj și aerodrom militar al Grupului 5 Aeronautic. Terenul complet degajat de obstacole, care puteau stânenii decolările și aterizările, bine nivelat, fără infiltrațiuni de apă sau băltiri cauzate de ploii sau topirea zăpezilor, era disponibil acestui scop, în tot cursul anului. Construcțiile au constat din 6 pavilioane, dispuse într-un ansamblu arhitectural unitar¹⁶. Cele notate cu 1 și 2, formate din parter cu un etaj erau destinate trupei. În pavilionul 3, o clădire cu etaj, era amenajată popota și infirmeria. Aerogara, cu locuința comandantului la etaj și birouri administrative, la parter, se afla în pavilionul 4, iar bucătăria și sala de mese a trupei erau amenajate în pavilionul 5. Cel de al 6-lea pavilion era destinat garajelor, magaziiilor și depozitelor de materiale, armament sau efecte militare.

¹⁶ De-a lungul timpului, diverșii ocupanți ai acestui teren, în special armata, au mai ridicat, alte construcții, cu rol administrativ: birouri, cantină, depozite de carburanți, magazii metelice, etc.

Pentru aprovizionarea avioanelor și automobilelor cu benzină și uleiuri, a fost amenajat un depozit de carburanți, bine camuflat și păzit. Mai exista un hangar cu dimensiuni apreciabile, montat din scânduri pe schelet metalic, cu șarpantă din carton gudronat necesar activităților mecanice și adăpostirii avioanelor. Toate edificiile, au fost legate între ele, cu șosele, bine întreținute, din beton, iar pe o suprafață de 5 jugăre, a fost amenajată o grădină de zarzavat. Accesul spre pavilioane și aprovizionarea, se făcea cu mijloace auto, pe șoseaua Arad-Nădlac.

2. Incertitudini postbelice, în administrare

În anul 1919, după alipirea Aradului la România, Pavilioanele Aviației, au fost predate, printr-un protocol, armatei române, fiind ocupate de Batalionul 2/4 Grăniceri. După mutarea unității militare la Ineu, întregul spațiu și edificiile au rămas libere. Încă atunci, clădirile se aflau deja într-o stare avansată de degradare și nu puteau fi reparate, din lipsă de fonduri. Situația privind proprietatea asupra imobilelor și terenului, s-a complicat după 1919, considerându-se că ele vor fi folosite de către noua industrie aeronautică națională. Pe de altă parte însă, primăria avea nevoie de spații și terenuri pentru oportunitățile de investiții, apărute după război.

Pavilioanele II și VI

Prin fuzionarea, în 1920, a celor două puternice întreprinderi constructoare de mașini: Vagoane – Johan Weitzer cu 1440 salariați și Automobile – MARTA cu 335 salariați, s-a format Astra, prima fabrică română de vagoane și motoare din Arad. În continuare, alături de vagoane de cale ferată, care a rămas principala producție, au mai fost realizate aici automobile (1920-1926), autobuze, camioane (1922-1936) și avioane (1922-1924). Întreprinderea dispunea de un corp de muncitori și maiștri de înaltă calificare, specializați în motoare și lucrări de mecanică fină. În vara anului 1922, utilajul învechit și uzat din timpul războiului, a fost schimbat cu un lot de mașini-unelte de înaltă precizie, adus din Elveția, fiind reorganizat mai ales sectorul aviatic. Director al sectorului de aviație a fost numit Alexandru Petrescu, care a recrutat din întreaga țară, numeroși ingineri, proiectanți și muncitori specializați în aviație. În scurt timp, a fost introdus în fabricația de serie, cu 22 de aparate, avionul biplan, de 300 CP, de concepție românească, *Alfa Proto, Faza 2* și prototipul *Șeșefski*, cu caracteristici superioare. În 1925, prin fondarea la Brașov a Industriei Aeronautice Române (IAR), întreaga producție de avioane a fost sistată în Arad.¹⁷

În toată această perioadă, s-a derulat o bogată corespondență între Primărie și autoritățile militare încartiruite în Arad, în special, pentru clarificarea problemelor patrimoniale. Astfel în iunie 1921, Garnizoana militară din Arad, a propus primăriei, cedarea acestor clădiri, în schimbul suprafeței fostului Câmp de aviație, din Gai alături de cazarmile de călărași (fosta Hadik) și de obuziere (fosta Honved Husar).¹⁸ În iunie 1922, armata, oferă primăriei clădirile, denumite Cazarma principele Carol (fostă Honved Husar) pentru suma de 300.000 lei. În decembrie, Regimentul 14 călărași, care aparținea de Divizionul de Artilerie Călăreață a Diviziei I Cavalerie, încartiruit aici, a părăsit cazarma, mutându-e în altă parte. Astfel, Pavilioanele din Gai, rămâneau, în continuare, neocupate de către militari, iar datorită uzurii avansate, imobilele, nu puteau oferi minimum de confort necesar, pentru a putea fi exploatate de către comunitate.

3. Ansamblul școlar pedagogic

În urma unei vizite, ministrul Instrucției Publice – Angheliescu, și-a exprimat dorința să înființeze la Arad, o Școală Normală de institutori și în legătură cu aceasta, o mare fabrică de mobilă și rechizite școlare, unică în țară. În urma adresei nr. 91658 / 1923 și a demersurilor făcute de către re-

¹⁷ Victor Cațavei, 1978, *op. cit.* p. 462

¹⁸ AN, Arad, Fond, *PMA, Acte administrative (1921-1924)*, D. 5/1921-1922, f. 94.

vizorul școlar Iosif Moldovan, Consiliul Orășenesc, la 13 septembrie 1923, și-a exprimat disponibilitatea, abdicând în favoarea școlii, asupra oricărui drept prioritar de răscumpărare a pavilioanelor și a 27 jugăre cadastrale vândute Ministerului de Război Austro-Ungar și apoi intrate în patrimoniul armatei române¹⁹. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât, acest teritoriu, *nu a mai fost folosit în scopul aviației militare, de mai mult de doi ani, respectându-se astfel clauzele contractului inițial.*

Alee în parc

Administrația Aradului, mai transfera învățământului, încă 120 jugăre cadastrale, din terenurile expropriate de stat. Astfel, în perioada 1923-1932, Clădirile Aviației, împreună cu terenul aferent au servit, după o sumară reparație, Școlii Normale *Dimitrie Țichindeal*, care, sub conducerea lui Ștefan Ciuceanu²⁰, iar din 1929, a lui Terențiu Olariu²¹ și-a organizat aici activitatea didactică, internat și activitate gospodărească-anexă pentru elevi.

¹⁹ *Ibidem*, D 2/1922-1923, f. 25,26,27.

²⁰ Ștefan Ciuceanu (1875-1935), macedonean, licențiat al Facultății de Litere din București, sosit în Arad, de la Craiova ca profesor la Liceul Moise Nicoară Nicoară, director al Școlii Normale de Băieți din Gai (1923-1929)

²¹ Terențiu Olariu (1886-1941), originar din Nădlac, licențiat al Facultății de Filologie-Filosofie din Budapesta, profesor de latină, director al Școlii Normale (1929-1935)

În perioada care a urmat, s-a constatat însă cu amărăciune, că deși s-au făcut intervenții pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice pentru a se obține suma necesară reparațiilor, deși s-a făcut apel și la Revizoratul școlar al județului, la Prefectură și Primărie nu s-au primit decât făgăduieli, regrete și îndemnuri la așteptare. Singurele lucrări realizate în 1924, au fost cele de amenajare a curții interioare prin plantarea unor puieți de arbori și arbuști ornamentali de: buxus, brad, liliac și trandafir. Reparațiile de strictă necesitate la Pavilioanele din Gai, executate de antreprenorul Ioan Mărian²², în valoare de 1,6 milioane lei, n-au fost terminate nici pentru începutul anului școlar 1925-1926.

După mutarea din Gai a Școlii Normale²³, în 1932, situația Pavilioanelor a rămas din nou, incertă. O nouă intenție de reparare a construcțiilor de către primărie, a fost condiționată, încă din 1931, de angajamentul comandamentului militar arădean de a le întreține și păzi.

4. Începuturile aviației civile

La 10 decembrie 1931, Aviația civilă, prin maiorul Alexandru Sturdza a preluat, provizoriu, de la Garnizoana militară arădeană, reprezentată de maiorul Petru Giurgiuț, alături de o suprafață de 47 ha, edificiul vechii aerogări (Pavilionul nr.4) și hangarul metalic în scopul amenajării unui aerodrom comercial. Aerogara, o clădire compusă din două nivele, avea la parter, 6 camere, rezervate pentru birouri și post TFF, iar la etaj, un apartament cu patru camere destinat locuinței comandantului. Acestea au fost predate primăriei pentru executarea unor lucrări specifice: nivelarea și balizarea terenului, repararea imobilelor conform destinațiilor. Se marchează astfel, începutul aviației civile la Arad²⁴.

La 18 februarie, 1933, Ioan Gruia, comandantul noului aeroport, s-a prezentat pentru a lua în primire obiectivul din Gai, modernizat pe cheltuiala Primăriei fiind încheiat în acest sens și un document sub forma unui proces-verbal. La parterul aerogării, au fost amenajate: Biroul de vămuire, Sala de așteptare pentru călători și Serviciul de radiogoniometrie. La etaj, într-

²² Ioan Mărian, maestru zidar, antreprenor cu sediul de arhitectură, în Arad, pe strada Kogălniceanu nr. 49. Conform brevetului, executa activități de zidărie și celelalte lucrări, pentru construirea completă a unei clădiri. Până la acea dată nu a realizat lucrări mari, în afară de unele tavane de beton armat între etaje, în 1924, deoarece, nu au fost altele. Garanția pentru lucrări a fost de 2 milioane lei din averea sa. (AN Arad Fond *PMA*, 1925-1930, D. 38/1925, f., 7.)

²³ Școala Normală, a fost mutată, din Gai, conform Ordinului Ministerului Instrucțiunii Publice, nr. 12650/1931, în clădirea de pe strada Corneliu Dragalina nr. 5-7.

²⁴ AN Arad, Fond *Aeroportul Arad*, D. 8/1939, f. 56.

Clădirea aerogării

un apartament compus din două camere, bucătărie, cămară, baie, urma să se instaleze familia comandantului. A fost refăcută instalația electrică și apeductul, apa fiind extrasă cu o pompă dublă, dintr-o fântână adâncă de 15 m și urcată într-un bazin metalic din podul clădirii, de unde se folosea în menaj și pentru closetele englezești destinate publicului. Din lipsă de bani, nu au fost montate sobele, iar reparațiile exterioare, au fost amânate pentru anii următori. Pentru exploatare, au fost angajați, patru specialiști: Ioan Gruia – comandant, Stanislav Volovici – șef de hangar, Teodor Mocuța – mecanic, Ludovic Kiss – om de serviciu. Cu toate acestea, în perioada care a urmat pe aeroport, nu s-a desfășurat nici o activitate de trafic comercial. Singura misiune primită, a fost aceea de a supraveghea survolul în această zonă și eventuala aterizare a balonului nedirijabil, *Bocum II*, pilotat de Hans Rudolf Berliner, care intenționa să facă în acest mod, o călătorie în sud-estul Europei²⁵. În toamna anului 1934, odată cu manevrele regale, aeroportul din Gai, a servit ca bază aeriană pentru echipa numită *Partidul roșu*, iar în vara anului următor, 1935 aici a fost instalat postul TFF și SIF, adus de pe aeroportul Băneasa. În felul acesta, prin angajarea a încă patru specialiști: Nicolae Paraschiv – mecanic

²⁵ *Ibidem*, Fond Prefectura Județului Arad, D. 145/1933, f. 1.

de avion, Ioan Cena – Rtg. terestru, Remus Șincai – meteorolog, Gheorghe Roman – șofer, la 5 august, a fost posibilă deschiderea liniei comerciale aeriene a societății SARTA, care deservea orașele București, Craiova și Timișoara. Au mai fost comandanți ai aeroportului din Gai: Vasile Stoica (1936), Iulian Sănătescu (1936), căpitan de aviație S. Bărbulescu.

În același timp, celelalte cinci edificii, au rămas în degradare, discuțiile asupra viitorului lor continuând, dar fără rezultate. Astfel, în octombrie 1933, Delegația Permanentă a Primăriei, a făcut oferta, ca aici să fie înființată o Stație Meteorologică zonală și dezvoltat viitorul aeroport civil arădean. Referitor la această temă în 3 noiembrie 1933, din inițiativa primarului dr. Alexa Boțioc, a fost organizată o consfătuire, cu o largă participare a numeroase instituții arădene. Ideea intrării Aradului în rețeaua de trafic aerian, a fost susținută de toți cei prezenți și apreciată ca fiind deosebit de importantă pentru dezvoltarea viitoare a orașului. Cu acest prilej, Alexandru Cantacuzino Pașcanu – Director al Aviației Civile din Subsecretariatul de Stat al Aerului, a prezentat două posibilități privind investițiile. Una din ele viza continuarea lucrărilor în Gai, unde exista deja o aerogară, pistă de aterizare – decolare și un hangar. Dezavantajele acestui obiectiv, erau însă numeroase, fiind evidențiate de Al. C. Pașcanu și anume: distanța mult prea mare față de oraș, drumul rău întreținut de la Intreprinderea Fraților Neuman, până la aceste clădiri, iar hangarul fiind departe de aerogară, putea produce disconfort călătorilor. De asemenea s-a relevat faptul că datorită împroprietărilor cu terenurile din jur, suprafața de zbor a rămas prea mică și fără perspective. A fost lansată și cea de a doua propunere și anume, construirea în Ceala a unui nou aeroport, cu o suprafață de 110 ha, cu avantaje multiple, chiar dacă în apropiere se afla un lac unde se deversau reziduurile canalizării publice urbane. Se susținea această variantă, chiar dacă era mai costisitoare. Ea oferea însă posibilități certe, ca Aradul să intre în sistemul zborurilor internaționale, fiind legat de Trieste și Zagreb. Toți cei de față, au aprobat acest proiect urmând a se realiza devizul și evidențierea surselor de finanțare.

La 31 mai 1935, Poly Vacas²⁶, reprezentant al Direcției Aviației Civile, expert în aeronautică și pilot, s-a prezentat la Arad, pentru a solicita terenul pășunii comunale din Ceala, cu o suprafață de 110 ha și la o distanță de 4 km de centrul orașului, destinat construirii noului aeroport arădean. Primăria municipiului, fiind de acord, s-a încheiat un proces-verbal, semnat la predare, de primarul Ion Constantinescu și generalul Antonescu – Comandantul Garnizoanei militare arădene, iar pentru primire, de către, Poly Vacas – delegatul Aviației Civile și Ioan Gruia – Comandantul Aeroportului. Tot

²⁶ Societatea în Comandită *Poly Vacas*, cu sediul în București, str. Franklin nr. 6 bis., era specializată în comercializarea de automobile, accesorii, cauciucuri, articole tehnice.

prin acest act, Primăria și-a asumat obligația de a nivela și marca noul teren, a construi pe el o autogară provizorie, apoi una definitivă, a muta aici hangarul metalic din Gai și a amenaja un *bordei* pentru depozitarea combustibilului.

În primăvara anului 1937, a fost adus hangarul, desfășurându-se, sub protecția aeroportului din Gai și primele zboruri, cu avioane ușoare. Pentru edificarea aerogării din Ceala, inaugurată la 14 noiembrie 1937, a fost contractată firma de construcții Ion Marian²⁷. În 1938, firma Baldovin din București a construit clădirile destinate Posturilor *TFF și Gonio*, unde firma *Telefunken* din Berlin a montat noile instalații. Cele vechi, au fost demontate definitiv din Gai, ambalate în lăzi și depuse în hangarul din Ceala, activitatea aeroportului de la Pavilioanele aviației, fiind astfel definitiv încheiată²⁸.

Vas decorativ în parc

5. Alte destinații

Încă din 1935, Primăria a fost dispusă să predea clădirile și terenul, Regimentului 4 Grăniceri din Deva, punând condiția mutării unității la Arad. Receptiv ofertei, Ministerul Armatei, a comunicat că va fi trimis la Arad, un batalion de soldați, doar dacă municipalitatea le va repara. În ședința Comisiei Interimare, din 23 aprilie, primarul a fost împuternicit să ordonanzeze lucrările și să procure materialele necesare, astfel încât, la 19 mai 1935, militarii să se poată muta aici, așa cum s-a și întâmplat²⁹. Batalionul de grăniceri 2/4 a ocupat acest spațiu, până în 24 octombrie 1938, când a fost mutat la Ineu, clădirile rămânând astfel, din nou, libere

²⁷ Știrea 16 și 17 noiembrie 1937. Aeroportul, a fost inaugurat la 24 noiembrie 1937, printr-o festivitate și un spectacol aviatic (Știrea din 24 noiembrie 1937).

²⁸ În detaliu, vezi: Eugen Criste, colab., AN *Îndrumător arhivistic*, vol. II, Arad, 2009, p. 41-49.

²⁹ Știrea din 25 aprilie 1935.

Cazarmă militară

În 1939, Ministerul Aerului și Marinei, a realizat un studiu, despre posibilitatea înființării pe terenul vechiului aeroport, a unei școli de pilotaj. Înștiințată de acest lucru, Primăria a oferit, o subvenție de 100.000 lei și o mare parte din mobilierul sălilor de cursuri, preluat mai ales din cinematografe.³⁰ Pavilioanele erau tot mai degradate și reclamau reparații majore. În 1940, Primăria arădeană a propus ocuparea acestor clădiri, de către Academia de agricultură din Cluj³¹. În memoriu, se mai specifică faptul că în jurul imobilelor, existau 80 jugăre cadastrale de pământ arabil, iar în apropiere, la 1-2 km, lângă o pădure cu suprafața de 10.000 jugăre, se afla ferma statului Ceala, profilată pentru experimente agricole și pomicultură.³²

În 1943, terenul și clădirile, erau evidențiate, ca spații disponibile pentru oportunități industriale noi. Se menționa, că fostul aeroport, cu clădiri mari și teren suficient, *sunt ocupate doar parțial de un regiment de grăniceri*.³³

Imediat după cel de al Doilea Război Mondial, mica fermă zootehnică care mai funcționa aici, a fost preluată de Unitatea de grăniceri, care au ocupat toate edificiile și terenul aferent.

În 1950, Ministerul Agriculturii, prin adresa nr 9583, a aprobat preluarea pe seama statului a terenului din apropierea acestor clădiri, oferit de Ferma comunală Arad, în suprafață de 27,8 ha fostă proprietate a Școlii Pedagogice Arad și a terenurilor oferite de Oficiul Parohial Ortodox al Bisericii Spitalului nr. 1 Arad.

La 29 octombrie 1956 clădirile compuse dintr-un pavilion cu patru încăperi, un alt pavilion cu șapte încăperi și pivniță, grajdul și fântâna cu țevi, construită din beton și amenajată pentru irigații a fost predată prin plutonierul Gheorghe Hriscu, GAC-ului *Partizanul* reprezentat de Petru

³⁰ AN Arad, Fond *Aeroportul Arad*, D. 8/1939, f., 73.

³¹ Demersul Primăriei se referea la întreaga Universitate din Cluj, pentru a fi mutată la Arad, în urma Dictatului de la Viena din 1940.

³² *Ibidem*, Fond, *Camera de Agricultură* D. 15/1940, f. 73.

³³ *Ibidem*, Fond, *PMA (1918-1947)*, D 2/1944, f. 15.

Săbău – președinte, Panin Axentie, Octavian Ambruș și Ilarie Curiman.³⁴ Pavilioanele, poartă numele 718 Gai și se află pe Calea Aurel Vlaicu nr 286, în domeniul public al Statului român și administrarea Ministerului Apărării Naționale. În pavilionul nr. 2 din Unitatea Militară Gai, se află Gardienii Publici din subordinea Consiliului Județean. Suprafața, împrumuită, este în mare parte, acoperită cu vegetație spontană și cultivată, sub forma unui spațiu de agrement, degradat însă. În 2011, au fost identificate 43 de specii de arbori și arbuști³⁵, după cum urmează: *Acer campestre* L.; *Acer pseudoplatanus* L.; *Acer tataricum* L.; *Buxus sempervirens* L.; *Chamaecyparis lawsoniana* (A.Murray bis) Parl.; *Cydonia oblonga* Mill.; *Elaeagnus angustifolia* L.; *Euonymus europaeus* L.; *Fraxinus excelsior* L.; *Gleditsia triacanthos* L.; *Juglans nigra* L.; *Juglans regia* L.; *Juniperus horizontalis* Moench.; *Juniperus virginiana* L.; *Ligustrum vulgare* L.; *Lonicera japonica* Thumb.; *Lycium barbarum* L. (syn. *L. halimifolium* Mill.); *Maclura pomifera* (Raf.) C. K. Schneid.; *Malus domestica* Borkh.; *Morus alba* L. *Picea abies* (L.) H. Karst.; *Pinus strobus* L.; *Platycladus orientalis* (L.) Franco. (syn. *Thuja orientalis* L.); *Populus nigra* L.; *Populus nigra* L. *Italica*; *Populus simonii* Carriere; *Prunus avium* (L.) L.; *Prunus cerasifera* Ehrh.; *Prunus cerasifera* Ehrh. (*Fastigiata?*); *Prunus cerasifera* Ehrh. *Pissardii*; *Prunus cerasus* L.; *Prunus spinosa* L.; *Rhus typhina* L.; *Robinia pseudoacacia* L. *Umbraculifera*; *Rosa canina* L.; *Sambucus nigra* L.; *Styphnolobium japonicum* (L.); Schott (syn. *Sophora japonica* L.); *Symphoricarpos albus* (L.) S.F.Blake; *Syringa vulgaris* L.; *Tilia tomentosa* Moench; *Ulmus minor* Mill. Var. *minor*; *Ulmus minor* Mill. Var. *suberosa* (Moench) Rehder. Mai valoroase sunt: exemplarul singular de *Prunus cerasifera* Ehrh. (*Fastigiata?*), cu port îngust-columnar, forma robustă a unui exemplar de *Robinia pseudoacacia* L. *Umbraculifera* copac aproape centenar, al cărui coroană globulară îi dă farmec și un frumos *Styphnolobium japonicum* (L.) Schott.

În prezent, se discută la nivelul Primăriei, schimbul de proprietăți: Ministerul Apărării Naționale, este dispus să renunțe la Cetatea Aradului (terenuri, clădiri) și să rețină doar pavilioanele din Gai, împreună cu un teren de 10 ha pentru instrucție, având condiția ca ele să fie amenajate, tot pe cheltuiala administrației arădene.³⁶

³⁴ *Ibidem*, Fond CAP Partizanul Bujac, D. 8/1953-1959, f. 89.

³⁵ Speciile au fost identificate de dr. Ioan Don, directorul Grădinii Botanice din Macea.

³⁶ Claudia Untaru, *Obligațiile Municipiului Arad, pentru transferul Cetății Aradului, se află pe masa CLM*, în "Glasul Aradului", 4 iunie 2010, p. 4.

V

Agricultura

1. Aspecte ale politicii agrare

Preocupări agricole până la Primul Război Mondial

După o lungă perioadă de războaie, revolte și calamități naturale, în 1700, teritoriile din această zonă, preluate de austrieci, de la turci, erau slab populate. În părțile Aradului, puținii țărani, trăiau grupați în mici localități rurale, pierdute printre apele revărsate. Slăbiciunea înzestrării tehnice, a fost vădită, mai ales în domenii fundamentale cum sunt: predominarea uneltei, absența mașinii, insuficiența și slaba eficacitate a utilajului și a tehnicilor eurale, mediocritatea înzestrării energetice și a transporturilor.

În 1726, Împăratul Carol al III-lea, a donat Ducelui Rainaldo de Modena, *pentru servicii credincioase*, mari suprafețe, rupte din Domeniul erarial. Ulterior, căzând în dizgrație, terenurile i-au fost retrase, trecând în stăpânirea statului, fiind în timp, vândute, expropriate, sau arendate sub numele de Puste, Dulok, apoi Câmpuri. Mărimea suprafeței lor, se socotea, în funcție de existența fântânilor, care puteau deservi un anumit număr de vite. Chiar și astăzi, extravilanul Gaiului, este identificat prin așa numitele *Câmpuri*, (Puste, Dulok – Dulee)¹ care se prezintă de la N-E spre N și V astfel: *Ghilin* (Galini), *Zimandului* (Zimandi), *Islazul Mare* (Nagy Legelo), *Balta Mică* (Baltamica), *Livezilor* (Nagy Kaszalo), *Bârbuș* (Barbus), *Nisipos* (Homokos), *Surduc* (Szurduk), *Zorilor* (Nagy Volgy), *Haiduc* (Bigets), *Cioban* (Prohaszka), *Hameiului* (Pesti), *Speranței* (Marco), *Crivabora* (Crivabora), *Ineluș* (Gabor), *Sfântul Toma* (Szent Tamas). În partea de sud, porțiunea dintre Calea Aurel Vlaicu și Calea ferată spre Nădlac, este cunoscută sub numele de *Dumbrava Roșie* (Menes Volgy), care se continuă spre vest cu *Câmpul Murgului* (Sarlo). Pe parcurs *Câmpurile* au fost divizate în loturi mai mici și specializate pe culturi, purtând de regulă numele familiei proprietarului.

¹ Denumirile maghiare, au fost schimbate cu cele românești, prin *Hotărârea Primăriei Orașului cu drept de Municipiu Arad, nr. 3230/1923* asupra schimbării denumirii străzilor prin Ordinul Prefecturii nr. 1828/1923, solicitându-se trecerea în cadastru a noilor denumiri (*Monitorul Oficial al orașului Arad, nr. 22/4 iun., 1923, p. 215*).

Începând cu 1735, popularea acestor teritorii, s-a făcut într-o oarecare măsură, prin coloniști, aduși și așezați, de împărăteasa Maria Tereza, în mai multe valuri, succesive. Pentru a fi mai aproape de culturi, oamenii au început să-și construiască ferme, numite *sălașe*, care erau recunoscute de la distanță, după salcâmi² care le înconjurau. În perioada 1780 – 1845, pustele au fost populate, de către armeni, numiți *sărăceni*, denumire atribuită în Evul Mediu, musulmanilor din Europa și Africa. Aceștia, se ocupau, cu precădere, de creșterea vitelor, care după îngrășare, erau mânate, în turme, la abatoarele din Viena. Era începutul unei noi forme de organizare administrativă, economică și social-politică, în care, principala preocupare economică rămânea în continuare, agricultura.

Scoaterea terenurilor de sub influența nefastă a apelor stătătoare, s-a realizat, după 1850, de către stat, prin ample lucrări de hidroameliorații, îndigui și canalizări, necesare drenării solului. Prin aceste investiții, care s-au desfășurat pe mai multe decenii, mari suprafețe de terenuri înmlăștinite, au fost secate și folosite pentru diverse culturi agricole. De asemenea, pârloagele deștelenite, mai ales, în urma comasării, ofereau agriculturii, din ce mai multe suprafețe, pe care se cultiva: grâu, orz, ovăz, porumb, cartofi, dar și plante industriale ca: in, cânepă, floarea soarelui și sfeclă de zahăr, iar mai târziu, pomi fructiferi, viță de vie, tutun, zarzavaturi și orez. De-a lungul drumurilor, pe străzi și în jurul așezării, au fost plantați duzi, tei, salcâmi, necesari creșterii viermilor de mătase și albinelor. În felul acesta, și aici, ca în alte părți ale Transilvaniei, după 1848, numeroși țărani, au trecut de-a dreptul, de la starea de iobag, la cea de proletar-salahor, căutându-și cele necesare traiului, în afara de propriilor gospodării, care nu erau în măsură, să le ofere suficiente mijloace de muncă și câștig. Acest proletariat, în parte ambulant și sezonier, a conturat și în Gai, fizionomia social – economică a noului tip de țaran, desprins din masa mare a semenilor și apropiat de muncitorul industrial sau mica burghezie urbană.³

În cultura cerealelor s-a introdus desmiriștirea, arătura adâncă, asolamentul și gunoierea sistematică a pământurilor. Au fost luat măsuri energice pentru combaterea dăunătorilor agricoli, prin stropiri cu insecticide și fungicide. În noile ferme zootehnice, s-a introdus un nou regim de îngrijire a animalelor.

Noile unelte, de mare eficiență, procurate din străinătate, au produs schimbări radicale în tehnica agricolă⁴. Dispare vechiul plug din lemn, doar

² Salcâm (*Robinia pseudacacia L.*), arbore din familia leguminoaselor, rezistent la secetă și sol, plantă meliferă, cu lemnul folosit în construcții.

³ Victor, Jinga, *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*, vol. II, Brașov, 1945, p.89. Din punct de vedere literar, aceste aspecte, au fost excelent tratate de Ioan Slavici în nuvela *Pădureanca*.

⁴ Secerătoarea inventată în anul 1835, de către americanul H. Mac Cornick, a produs o

cu papucul, numit *ciorslu*, din fier, răspândindu-se pe scară largă, *brăzdarul* metalic, alături de înlocuirea treptată a boului prin folosirea eficientă a calului în tracțiune. Se renunță la recoltatul cerealelor cu secera și călcatul spicelor cu vitele, plimbate în jurul unui stâlp. Se folosesc noi tehnologii în pregătirea solului prin utilizarea grapei din fier, cu șire dese, a tăvălugului, iar pentru celelalte lucrări: coasa, mașina de semănat, mașina de călcat (treierat), trierul (vânturătoarea), prășitoarea pentru porumb, mașina de sfărâmat porumbul, iar spre începutul secolului al XX-lea, tractorul și batoza⁵. După 1843, când, pe pământul arendat, Erariul din Pecica, a introdus pe bază de ordin, cultivarea tutunului, a plantelor tehnice și industriale, iar în final, pe scară întinsă, în câmp, au început amenajările pentru zarzavaturi. Dintre comercianții cu mașini agricole ale acestei perioade, amintim: magazinul *Frații Burza*, din Arad, cu *mașini de semănat, neghitoare, ciururi, oprese de ulei, prese de vin și pisătoare, stropitoare originale Vermorel* etc.⁶, Szucs Odon, *meșter droșcar*,

Plugul din fier, cu tracțiune animală

adevărată revoluție în agricultură. A fost introdusă în fabricație în 1835 de către International Harvester Company, sub numele de Combina secerătoare, treierătoare. A urmat un lung șir de mașini deosebit de eficiente pentru toate culturile.

⁵ În 9 februarie 1912, s-a constituit Grupa arădeană a Asociației naționale a proprietarilor de mașini de treierat (AN Arad, Fond *Chestura Poliției municipiului Arad, 1907-1913*, D. 7/1913).

⁶ *Biserica și Școala*, anul XXXV Arad, 1/14 ianuarie 1911, p. 5.

Sam Wagner din Sibiu, *producător și comerciant de mașini de semănat cu brațul, cu manej sau cu transmisiuni, treierător cu scuturător de paie, cu însăcuiitor și dublu curățitor, de orice mărime, mașini de treierat trifoi, mașini de secerat, cu și fără aparat de legat, cositoare de nutreț, greble americane pentru strânsul nutrețului, mori pe postament foarte solid din lemn tare, etc.*, Samuil Hacker din Lugoj cu *acareturi economice, motoare, mașini de treierat, cu plata în rate*, Eugen Nicola din Blaj, cu *mașini economice și pluguri*, Mayer din Szombathely și Budapesta, etc.

În contextul vremurilor, până la Primul Război Mondial, în Gai, se mai practicau, în Comunitățile agricole, câteva meserii, care, de regulă, erau activități secundare, din domeniul serviciilor, ca cele de zidari, olari, lemnari, rotari, potcovari, cismari, măcelari, morari, bărbieri, croitorese, comercianți, birtași, și altele. Treptat, tinerii de la 15 ani, din familiile sărace, intrau înăși (ucenici), la Fabrica de Spirt și Drojdie ori la cea de vagoane, iar fetele – servitoare pe la oficianții de la fabrici⁷.

De asemenea, existau crescători de animale (bovine, ovine, cabaline, păsări) precum și unele preocupări pentru cultura plantelor tehnice (tutun, în, cânepa, sfecla de zahăr), grădini de zarzavaturi, albinărit (apicultura) iar după 1900, s-a introdus mătăsăritul (sericicultura).

În timpul Primului Război Mondial, Guvernul maghiar, a lansat chemarea, ca fiecare cetățean, să sprijine țara după posibilități, dar, mai ales, să fie intensificată, cultura cerealelor. Suprafețele, socotite, improprii pentru agricultură, urmau să fie deștelenite și cultivate cu fasole, Ministerul Agriculturii, asumându-și răspunderea asigurării asistenței tehnice, propice acestei culturi..

Reforma Agrară din 1921

După Unire, transformările cele mai importante, sub aspect economic, au fost cele din domeniul agriculturii, determinate și de *Legea pentru Reforma Agrară din anul 1921*⁸. Dar, până la elaborarea și aplicarea acestui important act normativ, trebuiau, însă, luate măsuri energice pentru cultivarea pământului, nelucrat integral, datorită războiului, cât și sporirea producției agricole. În acest scop, a fost emisă Ordonanța nr. 82 A din 21 februarie 1919, prin care se dispunea, ca, pentru cauză de utilitate publică, în mod obligatoriu, să fie încheiate contracte de arendare, a moșiilor statului, corporațiilor și ale unor particulari. Acest act normativ, a făcut posibil, ca unele porțiuni din suprafețele destinate exproprierii, să fie date în posesiune sătenilor, prin *arendă forțată*, încă înainte de înfăptuirea Reformei Agrare, ale cărei pregătiri

⁷ AN Arad, Fond *Protopopiatul Ortodox Româna Arad*, D 271/1906, f. 28.

⁸ *Legea pentru Reforma Agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș* / 19 iulie, 1921, București, 1921, a apărut în "Monitorul Oficial" nr. 93 din 30 iulie, 1921.

au început în septembrie 1919, prin constituirea Consilieratului agricol al județului Arad⁹. Această măsură, a făcut de altfel, ca marea proprietate, să-și piardă rolul hotărâtor, în repartitia pământului.

În urma Legii promulgate la 23 iulie 1921, au fost expropriate peste 6 milioane hectare, în cea mai mare parte, pământuri arabile și păduri. Au fost expropriați: absenteiștii cu suprafețe de peste 25 ha, alți privați, cărora li s-a fixat o cotă intangibilă de 25 ha în zona de deal și 250 ha la șes, în cazul în care solicitările de pământ erau satisfăcute. Mai mult de jumătate din această suprafață, a fost dată, prin lotizare, țăranilor, restul, fiind destinată împrumietărilor speciale: islazuri comunale, rezerve de stat, colonizări, etc.

Realizatorii Reformei Agrare din Transilvania, au fost preocupați, mai mult, decât în Vechiul Regat¹⁰, de criterii sociale și de larg interes, înzestrând instituțiile de drept public, cu întinderi mari de păduri și islazuri, necesare, în special, dezvoltării economiei forestiere și zootehnice a țării. Scopul acțiunii, era de altfel, îndeplinirea unor interese generale, obștești și ale statului, mărirea vetrei satului, crearea, prin colonizări, de sate noi, drumuri, adăpători, sporirea și completarea proprietăților rurale, țăărănești, a islazurilor și pădurilor comunale. Se mai avea în vedere, dezvoltarea industriei naționale, rezervându-se terenuri pentru centrele miniere, industriale și balneare, unde se vor crea, mici gospodării pentru muncitori. Au fost constituite și completate, pășunile și pădurile comunale, în suprafețe, care să susțină, contingentul normal de vite, respectiv numărul de familii, necesarul de lemne pentru foc și materiale de construcții.

Cele două etape ale Reformei Agrare: exproprierea și împrumietărea, au reprezentat, însă, pentru perioada respectivă, operațiuni complicate și grele, necesitând un vast aparat tehnic și administrativ, de care statul român nu dispunea. Din această cauză, acțiunea s-a desfășurat lent, neîncheindu-se definitiv, nici până în 1944.

Pentru aplicarea Reformei Agrare, Aradul, a fost împărțit, în două Circumscripții administrative, formându-se, pentru fiecare dintre acestea, organe speciale pentru împrumietărea: Comitetele locale, Comisia de Ocol compusă din: Judecătorul dr. Ludovic Szell – președinte, Dimitrie Olaru, Ștefan Calanici, Vasile Pop – secretar¹¹ și Comisia Județeană pentru exproprieri și

⁹ Alexandru, Mihailca, *Aspecte din Istoria agrară a județului Arad, Partea a II-a – perioada interbelică*, Arad, 2001, p. 33.

¹⁰ În vechiul Regat, 73% din terenurile expropriate au fost destinate împrumietării țăranilor, iar în Transilvania, doar 20% din această suprafață (Victor, Jinga, 1945, *op. cit.*, p. 285).

¹¹ Din 1927, președinte a fost, judecătorul Romulus Orezeanu, Ion Raicu – delegatul Ministerului Agriculturii și Domeniilor, iar N. Pozdare – secretar (Emil Arbonie, *Întabularea dreptului de proprietate cu titlu de drept de împrumietărea al unor arădeni, în baza*

împroprietăriri. Un rol important l-au avut Organele judecătorești locale și Curțile de Apel, organizate la nivel regional, pentru întabulare și judecarea contestațiilor¹².

În Gai, Comitetul local, a fost constituit la 2 februarie 1922, în următoarea componență: Andrei Puticiu, șeful circumscripției – președinte, Ioan Maier, secretarul circumscripției – secretar, Augustin Șomogyi, preot romano-catolic, Nicolae Ionescu, preot greco-ortodox român, Ioan Nagy, Vasile Zabb, Traian Pigli, Nandor Balog – directorii școlilor din Gai, Cristea Coita, învățător dirigent, Mihai Huțiu, Mihai Secianschi, Ștefan Viragoș jun. – delegați aleși.¹³ Pe baza cererilor individuale, a fost întocmit Tabloul locuitorilor îndreptățiți la împroprietărire cu teren agricol, căruia, în zilele de 12-26 martie, i s-a făcut publicitatea legală, prin afișare, la sediul Circumscripției din Gai și prin baterea tobei. Timp de câțiva ani, această listă a suferit însă, numeroase modificări, unele nume fiind contestate și eliminate, altele, fiind trecute în completare, ca fiind persoane îndreptățite. De asemenea, Comitetul local, împreună cu membri Comisiunii de Ocol s-au întâlnit în mai multe rânduri, cu delegații sătenilor, pentru a discuta aceste aspecte. În urma dezbaterilor, în 10 noiembrie 1927, a fost încheiat și afișat, primul dispozitiv de parcelare, care purta numărul 45. Pe baza lui, Inspectoratul Regional Cadastral din Timișoara, prin ing. Aurel Florescu, a prezentat *Schița generală* a împroprietăririi.

Principalele suprafețe expropriate, din zona Gaiului, au fost alcătuite din următoarele moșii:

Kevra Kadişa – 172 jugăre cadastrale și 1383 stânjeni pătrați (în continuare 172,1383 j) din care 148,1037 j arabil, 21,815 j pășuni, 2,1131 j neproductiv¹⁴; *Episcopia Ortodoxă Română* – 109,1035 j (61 j. arabil, 19,385 fânațe, 19,1519 j. pășune, 9,518 j. neproductiv)¹⁵; *Consistorul Ortodox Român* – 35,836 j. arabil¹⁶; *Banca de Cumpărare și Parcelare Arad* – 88,1068 j, (72,386 j arabil, 16,680 j pășune)¹⁷; *Alexandru Taganyi* – 343,595 j, (342,556 j arabil, 1,39j neproductiv)¹⁸; *Mihai Gutjar*, 130 j., arabil; *Văduva I Toth*, 58,1060j arabil¹⁹;

Reformei agrare din anul 1921, 17 octombrie, 1930, partea I, în volumul Doru Sinaci, Emil Arbonie-coord., "Administrație românească arădeană, studii și comunicări, vol II", Arad, 2011, p.191)

¹² *Ibidem*

¹³ AN Arad, *Fond PMA, Acte administrative, 1921-1924, D 17/1922, f. 2.*

¹⁴ *Hotărârea nr. 171/1922, a Comisiunii de Ocol Arad (HCO) și Hotărârea nr.308/1922 a Comisiunii Județene Arad (HCJ)*

¹⁵ *HCO-235/1922.*

¹⁶ *HCO-236/1923*

¹⁷ *HCO-37/1923*

¹⁸ *HCO-230/1922;*

¹⁹ *HCO-34/1923*

Comunitatea Israelită din Arad, 208,516 jugăre²⁰; *Otocar Nagy* – 42 j arabil; *Comunitatea Orașului Arad* (Primăria) – 2239 jugăre și 558 stânjani pătrați, (arabil, fânațe, pășune, pădure, trestiş, intravilane). Orașului i-au mai rămas totuși, suficiente terenuri, 2164 jugăre și 962 stâjeni pătrați, în intravilan, care ulterior au fost închiriate, prin licitație agricultorilor. Ulterior, aceste suprafețe, s-au diminuat însă permanent, fiind înstrăinate, prin lotizare, construcții de locuințe, dezvoltarea industriei.

S-a săvârșit, de fapt, un abuz, deoarece, conform legii, terenurile orașului, nu trebuiau expuse, deloc, exproprierii.²¹ La Apelul Primăriei, contra Hotărârii nr. 436/1923, Comisia Județeană de expropriere și împrăprietire nr. 1 din Arad, a admis, parțial, reformularea acestui act, scutind de expropriere, 123 jugăre și 853 stânjani pătrați din teritoriul Libaș, pentru locuințele muncitorilor și construirea de fabrici, 68 jugăre din partea îngrădită a grădinii de zarzavat, 2 jugăre acoperite cu clădiri din Grădina Hoffman și 2 jugăre clădite din parcela Nagy Legelo. S-au mai expropriat, 58 jugăre din partea neîngrădită a grădinii Farago, 198 jugăre și 675 st. p. din parcela Nagy Legelo, 11 jugăre din Grădina Kristyori, parcela Libaș, 24 jugăre din Grădina Gulya și 24 jugăre din Grădina Bărbus, fiind scutite, câte 1 jugăr de la fiecare parcelă ocupată cu clădiri²².

Până la expropriere sau parcelare, suprafețele date în arendă forțată, au fost scoase la licitație, în vederea concesiunii de către Societățile de vânătoare: *Juno* (Chevra Kadișa – 180 j, Episcopia ortodoxă Română – 109 j, Consistorul gr. ort. român – 35 j, Mihai Guthjar – 130 j, Văduva Toth – 58 j, Orașul Arad – 3120 j), *Diana* (Alexandru Tagany – 150 j, Otocar Nagy – 42 j), *Cerbul* (Alexandru Tagany – 200 j)²³

Tabloul îndreptățiților, întocmit de Comitetul local, cuprindea 1241 persoane²⁴, pentru care s-a asigurat o suprafață de 2440 jugăre, astfel încât, cei în cauză, să rămână cu 2 j, suprafața lotului tip, sau cu suprafețe în completare pentru împlinirea lotului tip. Aceștia li s-au asigurat terenuri din moșiile expropriate, după cum urmează: Comunitatea izraelită – 208 j. și 516 st.p.; Consistorul ortodox – 35 j și 836 st.p.; Văduva lui Toth – 26 j. și 1060 st.p.; Alexandru Tagany – 1081 j. și 1356 st.p.; Kevra Khadisa – 145 j. și 252 st.p.; Episcopia Ortodoxă Română – 100 j. și 497 st. p.; Au mai fost atribuite terenuri, în Câmpurile (Duleele): Cireșului, Nisipos, Izlazul Mare, Livezi, Hotarul Sânleani, Lebedei, Liniștii, Armoniei, Mic, Surduc,

²⁰ HCO-202/1926

²¹ HCO 202/1926

²² AN Arad, Fond PMA, D 37/1928, f. 42.

²³ MO, 6/7 aprilie 1922 și MO, 137/27 iunie 1924; AN Serviciul Agricol al Județului Arad, D 78/1924.

²⁴ Tabelul nominal al împrăprietărilor, (Emil Arbonie, 2011, op. cit. p. 209-215).

Haiducului, Balta Mică, Fluierului, Bărbuș, Ghilin, Speranței²⁵. De asemenea, în 1927, din moșia Comunității orașului Arad, s-a distribuit coloniștilor refugiați din Ungaria, la Ghilin, o suprafață de 184,6 jugăre. Astfel, au fost împroprietăriți, cu câte, 7,6 jugăre (7 j. arător și 0,6 j. loc de casă, 25 coloniști români refugiați din Ungaria și anume: Ilie Pojar (șeful ales al Coloniei); Gheorghe Gomboș, Pavel Birou, Petru Mărcuș, Ștefan Secan, Mihai Ardelean, Teodor Bucur, Stan Petru, Ioan Muntean, Petru Ardelean, Bâznan Gheorghe, Becan Maxa, Popon Nicolae, Axentie Panin, Tolaș Teodor, Gheorghe Rotaru, Mihai Tulcan, Dumitru Panin, Simion Achimaș, Popon Șofron, Dumitru Jiva, Văduva Roman, Dimitrie Gheorghe, Ștefan Dan²⁶.

Noile drumuri necesare accesului împroprietăriților, urmau să fie tăiate din terenurile neproductive. Acestea, alături de locurile unde băltea apa, stufărișuri, canale, cu suprafețe mai mari de 5 ha, rămâneau, pe mai departe, în proprietatea statului. Loturile impracticabile agriculturii, mai mici, se atribuiau împroprietăriților, învecinați, fără ca aceasta, să o influențeze. Sute de persoane, care aveau loturile complete, au plecat din Gai, erau văduve căsătorite, decedați fără urmași, sau, împroprietăriți în altă parte, sau au fost șterse de pe liste.

În afară de cetățeni, persoane fizice, au mai fost împroprietăriți: Biserica Ortodoxă Română din Gai, cu 50 j. din moșia lui *Alexandru Taganyi*, sub formă de: Sesie parohială – 32 j, Sesie bisericească – 10 j și Sesie cantorală – 8 j. Tot din această moșie, i s-au completat sesiile cantorale și parohiale, Bisericii Romano – Catolice din Gai, cu 28 j, din moșia lui Alexandru Tagany, în Duleul Nisipos și cu 4 j. sesiile Bisericii ortodoxe sârbe din Gai, considerându-se suficient, pentru a completa alte 37 j. pe care le poseda. Pentru un teren de sport și tir, au fost rezervate 4 jugăre din moșia Comunității orașului, în capătul străzii Câmpineanu. Din moșiile expropriate, au mai fost împroprietărite în Gai, Bisericile arădene: Lutherană (32 j), Reformată (21 j), Ortodoxă sârbă – centru (9 j), Greco-Catolică (27,800 j), Israelită Neologă (12,15 j), Ortodoxă Israelită (12,500 j). De asemenea, au fost asigurate terenuri pentru: Școala Normală de Băieți Arad (52,1575 j, în Dumbrava Roșie), Lotul Cavalerilor Ordinului *Mihai Viteazul* (50 j, în moșia Comunității Orașului Arad), Consilieratul Agricol (44 j), Diviziei I de Cavalerie (120 j, între șoseaua Arad-Pecica și Canalul Sec), Cantonierilor de drumuri (3 j)²⁷.

Hotărârea, ce cuprindea dispozitivul de parcelare, al Comisiunii de Ocol, a fost atacată, prin numeroase apeluri din care 38 au fost, parțial, admise de Comisia județeană pentru expropriere și împroprietărire, formată din *Gheorghe Alexianu* – președinte, *DC Stoicescu* – consilier agricol și *V. Puticiu*

²⁵ *Ibidem*, p. 208.

²⁶ AN Arad, Fond *Serviciul Agricol al județului Arad*, D 20/1927, f. 15.

²⁷ Emil Arbonie, 2011, *op. cit.*, p. 207-208.

– secretar. Astfel, prin Hotărârea nr J/493/1926, devenită publică la 6 martie 1928, au fost admise în parte apelurile Bisericii Ortodoxe Române și Sârbe din Gai, dispunându-se, pe de o parte, schimbarea terenului rezervat, cu un altul, care începea la locul numit Burces și se continua printr-o linie aproape perpendiculară, pe drumul ce ducea la marginea pășunii oilor, iar pe de alta, majorarea cotei de arabil, atribuite pentru Sesia cantorală, de la 4 la 6 jugăre. S-a mai hotărât, majorarea, în folosul Bisericii Lutherane din Arad, a Sesiei parohiale de la 13 j la 16 j, iar a Sesiei cantonale de la 4 j la 6 j; majorarea Sesiei cantonale în folosul Bisericii Sârbe din Arad, de la 4 j la 6 j și a Sesiei parohiale, a Bisericii Israelite Neologă de la 12 la 16 jugăre. În urma apelului Consilieratului Agricol Arad, s-a împroprietărit cu 12 j, ca rezervă de interes obștesc, Școala primară de stat de pe lângă Pepiniera Ceala, un lot de 10 j din suprafața Școlii Normale de Băieți, aflat în apropierea Îngrășătoriei de porci, cu destinație pomicolă, majorarea suprafeței atribuite ca lot demonstrativ de la 44 j la 50 j iar lotul dat, la schimb, fraților Czel, în suprafață de 63,1044 j, s-a constituit ca rezervă pe seama Casei centrale a Împroprietăririi, urmând ca acestora, ca și Școlii Pedagogice de Băieți, să li se atribue alte terenuri, eventual în Bujac. În parte, a fost reformulată și dispoziția referitoare la împroprietărirea Cavalerilor Ordinului Mihai Viteazul, cărora li s-a redus suprafața la 25 jugăre. A mai fost aprobat schimbul solicitat de Biserica Ortodoxă din Arad, cu un alt teren din Bujac, iar o suprafață de 4,292 j a fost ștearsă, ca fiind nefolosibilă și lotizată pentru împroprietărire.

În urma parcelării, au fost aprobate și unele schimburi de terenuri, în vederea comasării, așa cum a fost cea solicitată de Vasile Avramescu, avocatul statului în Comisia de Colonizări a județului Arad. De asemenea, au fost formate numeroase suprafețe destinate interesului obștesc, de care urmau să beneficieze: Comunitatea orașului Arad, cultele, câteva instituții de învățământ, Consilieratul agricol, Ministerul de Război, etc.

Chiar și după aceste modificări, a mai rămas disponibilă, o suprafață de 470 jugăre, din moșiile Băncii de Cumpărare și Parcelare Arad și a Comunității orașului Arad care urma să fie intabulată de statul român. Nu s-au acordat însă, terenuri pentru pășuni.

Pe baza registrelor și a planurilor de parcelare, încheiate de Inspectoratul cadastral din Timișoara, în toamna anului 1929, prin Hotărârea nr 2/25 septembrie, Comisia de Ocol a publicat prima listă a împroprietărilor. Contestațiile, au fost judecate la 19 februarie 1930 de către o nouă Comisie județeană, alcătuită din: dr. Ioan Costa – președinte, Lazăr L. Perianu – consilier agricol, Ioan Marșieu – delegatul Ministerului Agriculturii, Virgil Puticiu – secretar. Prin reformularea Hotărârii atacate, a fost redusă rezerva de stat constituită pe seama Ministerului de Război prin Divizia I Cavalerie, de la 120 j la 78 jugăre, cele 48 jugăre, disponibile, fiind distribuite sub

forma unor parcele de 1 jugăr, persoanelor care au primit pământuri slabe din punct de vedere calitativ. Aceștia urmau să suporte cheltuielile aferente acestei operațiuni de măsurare. Pe lângă alte mici corecturi, rectificări de nume, au mai fost date, pentru împrăștiere, încă 17 loturi socotite anterior necultivabile.

Și această lucrare, fiind încheiată, în 1930, s-a ordonat Judecătoria Mixte Arad, să facă intabularea în cărțile funciare vechi, a dreptului de proprietate a statului român asupra parcelelor de teren dobândite prin exproprierea făcută în interes public și notarea dreptului de proprietate în cărțile funciare nou deschise, pentru cei îndreptățiți, lucru care a fost realizat prin emiterea Deciziei nr. 6770/17 octombrie 1930.

În actele juridice, s-a consemnat obligația tuturor proprietarilor de a asigura servituțile, respectiv accesul la pășuni, adăpători, drumuri sau lucrări agricole, împrăștiării, devenind proprietari, numai după achitarea prețului stabilit pentru pământ.

Tot ca o finalizare a Reformei, din punct de vedere juridic, printr-un Ordin comun, înregistrat cu nr 8857/16 iunie 1926, emis de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Centrala Cooperăției și Împrăștiării sătenilor, Direcția de Cadastru și Lucrări Tehnice, s-a hotărât ca sătenii împrăștiării să-și marcheze hotarul loturilor, prin împietruire. Lucrarea urma să fie executată, contra cost, în mod unitar de către o firmă specializată, cu semne realizate din piatră naturală sau confecționate din beton, conform unei schițe. Actul administrativ mai prezenta, modalitățile de organizare a ofertelor și licitațiilor, montarea pietrelor de hotar sub conducerea organelor cadastrului, sistemul de plată și gestionare a banilor, de către un comitet local, compus din primar și doi delegați, împuterniciți ai locuitorilor împrăștiării²⁸. Cei în cauză, nu aveau voie să vândă pământul, decât la cinci ani după intabularea în Cartea funduară și cu toate datoriile achitate. De asemenea, vânzătorul trebuia să anunțe această operațiune Consilieratului agricol, care elibera, în acest sens, un certificat. Nu aveau dreptul să cumpere pământ, decât cetățeni români, instituțiile culturale sau organizațiile cooperatiste, în parcele de peste 2 ha, dar nu mai mult de 25 ha. Orice act încheiat, fără să respecte aceste condiții, era considerat nul²⁹.

În realitate, însă lucrările nu erau, nici pe departe, clarificate. Controlul, efectuat în 1934, de D. Voinescu, Inspector General, pentru Reformă, din Ministerul Agriculturii și al Domeniilor, releva faptul că, la sfârșitul anului, nu era definitivată situația moșiilor *Kevra Kadişa* – 172,1383 j arabil; *Banca de Parcelare* – 88, 1066 j arabil; *Orașul Arad* – 2828,558 j arabil; *Episcopia și Consistorul* – 56,1441 j arabil; *Ceala Stat* – 242 j, arabil și pășune. Erau

²⁸ AN Arad, Fond PMA, 1925-1930 D 111, 1926, f. 2.

²⁹ *Ibidem*, D 8/1928, f. 75.

încheiate doar lucrările de lotizare pentru suprafețele expropriate Orașului Arad, destinate locurilor de casă, în cartierul nou creat – *I.G. Duca* (59,1471 j). Se mai aprecia că această situație de rămânere în urmă, este îngrijorătoare, pe întreg județul Arad³⁰, lucrările fiind târăganate, iar debitele neîncasate. Mersul lucrărilor, se desfășura greoi, mai ales datorită faptului, că acestea depindeau de conlucrarea, a trei servicii diferite: Agricol, Organele Judecătorești și Cadastru. Fiecare, însă, duceau lipsă de specialiști, pierdeau timp, întreținând o corespondență imensă, întreaga acțiune suferind nu numai, din cauza lipsei de finanțare, ci și de personal și mijloace de transport.

Gospodăria agricolă tradițională interbelică

Prin Reforma Agrară, s-au înființat noi proprietăți, multe din ele, fără a avea, însă, experiență, capitalul necesar în animale, acareturi, gunoi, unelte, etc. Ea s-a aplicat, în mare parte, unor cetățeni de natură conservativă, care nu primeau bucuros, rezultatele științei și a noilor tehnologii. De aceea, în întreaga perioadă interbelică, autoritățile românești, de curând instaurate, au avut preocupări reale pentru remedierea acestei situații, adică, renunțarea la agricultura extensivă și dezvoltarea celei intensive. Programele Ministerului Agriculturii cuprindeau măsuri concrete, cu referire la: organizarea gospodăriei țărănești familiale, dezvoltarea grădinilor de zarzavaturi, creșterea vitelor, alcătuirea plantațiilor pomi-viticole, întocmirea planului de cultură a pământului arător, introducerea plantelor tehnice, medicinale și aromatice³¹. Astfel, *Regulamentul de arendare* a loturilor constituite ca Rezerve de stat, prevedea, ca acestea să fie astfel exploatare, *încât să servească drept pildă și îndrumare pentru micii producători*³². Ele urmau să fie arendate, pe 25 de ani, în suprafețe de cel mult 25 ha, absolvenților școlilor de agricultură și specialiștilor, care nu aveau funcții de stat. Se impunea însă, ca arendașul să dispună de unelte agricole (boi, plug, grapă, semănătoare) și suprafețe construite (adăposturi, hangare, etc.) suficiente constituirii și funcționării fermei. Exploatarea urmau să se facă după planuri de cultură, stabilite de organe de stat specializate, să fie crescute animale de prăsilă și să fie ținută la zi contabilitatea, atât asupra veniturilor cât și a cheltuielilor fermei³³.

³⁰ Lucrări, nedefinite, în 226 comune, (273 moșii cu 163.403,1437 j. și 25.408 îndreptățiți) în timp ce doar 57, sunt și ele, doar parțial încheiate (48 moșii cu 58.908,90 j și 13.722 îndreptățiți) , *Ibidem*, fila 42

³¹ AN Arad, Fond *Serviciul Agricol al Județului Arad*, D 22/1938, fila 75.

³² Regulamentul de arendare și exploatare a loturilor constituite ca Rezerve de stat, transmis primăriilor, de către Ministerul agriculturii și Domeniilor, prin *Monitorul Oficial* nr. 47 din 17 februarie 1925.

³³ AN Arad, Fond *PMA* 1925-1928, D. 37/1928, f. 428.

Măsurile luate, vizau, de fapt, două aspecte: pe de o parte, sporirea producției, iar pe de alta, adaptarea calității, la posibilitățile de industrializare și conservare. Noua strategie, presupunea ca, fiecare gospodărie, folosind pământul integral, să realizeze, toate produsele alimentare, necesare unei familii, inclusiv animalelor, care trebuiau sporite ca număr, iar calitățile, să fie, îmbunătățite continuu. În mod concret, se urmărea, introducerea unor noi specii de plante în cultură (legume, plante oleaginoase, industriale, aromate, orez, crearea de soiuri cu producții mari) și rase de animale, folosirea mașinilor-unelte de mare productivitate, în gospodăriile mici și mijlocii, dezvoltarea și specializarea industriei alimentare, trecerea generală la morăritul mecanic, la noi tipuri de prese pentru ulei, modernizarea abatoarelor, rafinarea mai bună a zahărului, descoperirea unor noi tehnologii, în procesarea plantelor aromatice, introducerea unor noi condimente locale și importul masiv al celorlalte, dezvoltarea viticulturii și modernizarea tehnologiilor de vinificație, etc.

De mare folos, au fost activitățile de popularizare, inițiate de Camera agricolă³⁴, cu forme și denumiri diferite. Astfel, prin premiera *Bunilor Gospodari*, anual pentru fiecare județ, Ministerul Agriculturii și Domeniilor, distribuia câte opt recompense pentru cei mai buni fermieri, selecționați pe

Curs pentru însușirea tehnicilor agricole (1935)

³⁴ Vezi pe larg *Idem*, D 16/1926.

baza unor criterii de performanță. La acestea, se adăugau premiile acordate de Camerele de agricultură, Prefecturi și altele. Sub genericul *Ofensiva Agicolă*, la 22 februarie 1935, din inițiativa Ministerului de Interne, au fost constituite Comitetele agricole, la diferite nivele administrative, județ, plasă, oraș, comună. Ele cuprindeau, o structură foarte largă, din toate domeniile vieții politice, economice, culturale, etc., în frunte cu prefectul, prim-pretorul și primarul³⁵. De asemenea au fost constituite listele pentru alegerea Colegiilor agricole locale (**Anexa 10**)³⁶.

Alte activități ca: *Săptămâna fructelor*; *Ziua pomiculturii*, *Săptămâna Crescătorului de animale*, etc. Acestea constau mai ales din intensificarea activităților educative destinate plugarilor, prin expoziții prelegeri, publicații ilustrate, conferințe de răspândire a cunoștințelor agricole, demonstrații la fața locului, înființarea de câmpuri experimentale și demonstrative, încurajarea apiculturii, sericiculturii, legumiculturii a plantelor tehnice. Camera Agricolă, în mod repetat exprima laude la adresa agricultorilor merituoși, din Gai fiind recompensați în 1937: Vasile Ionaș și C. Stăniloiu (Ciala), cu câte 1500 lei fiecare. Aria de preocupări, mai cuprindea: asigurarea carantinelor și

Expoziție pomicolă (1936)

³⁵ AN Arad, Fond *Serviciul Agricol al județului Arad*, D.47/1934-35.

³⁶ *Ibidem*, Fond *PMA*, D 37/1928, f. 303-308.

evitarea răspândirii bolilor la animale, aprovizionarea cu semințe de calitate, reproducători valoroși de animale, mașini agricole, etc, la prețuri mici și cu creditare de la stat.

În urma acestor măsuri și în Gai, au cunoscut o mai mare răspândire plugurile metalice, mai folosite fiind tipurile din marca *Rud. Sack* Leipzig – Germania, R. Bacher, *Roudnice* – Cehoslovacia, A. *Vendski*, Grudziadz – Polonia, sau cele mai ieftine, fabricate la *Uzinele de fier și Domeniile Reșița*³⁷. Odată cu acestea, vitele de muncă (boii), au fost înlocuite, în totalitate, cu noile rase de cai, Muran, Nonius, selecționați în acest scop. În 1926, mai existau în Gai, doar 24 boi, iar carele, au dispărut cu totul, vechile atelaje, fiind înlocuite cu 2.135 cai și 712 căruțe³⁸. Selecționerii din România, în concordanță cu marii producători europeni, au început să urmărească, la grâu, principala plantă cerealieră, nu doar obținerea unei producții mari la hectar, ci și calitatea și diversitatea produselor. Se avea în vedere, că această cereală nu este, decât o materie primă, care nu poate fi valorificată eficient, fără a fi transformată în făină și produse de panificație. Tot sub aspect de stimulare, s-a realizat în 1943, colecția *Darul Plugarului*, prin care, mari proprietari de terenuri, propuși de șefii Ocoalelor Agricole, susțineau Comitetul de patronaj al operelor sociale. Din Gai, o contribuție însemnată la această acțiune, și-au adus-o proprietarii: Primăria Municipiului Arad (439 J), Ferma de Stat Ceala (747 J), Episcopia ortodoxă română 8100 j.) și numeroși gospodari (**Anexa 11**)³⁹

Gospodăriile țărănești, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

În preajma și după intrarea României în cel de-al Doilea Război Mondial, situația din agricultură s-a înrăutățit, mai ales, din cauza rechizițiilor de animale (boi, cai) și utilaje (căruțe, tractoare, automobile, autocamioane), iar prin concentrări militare, s-a resimțit lipsa forței de muncă. În unele activități, așa cum au fost, cultura orezului, a plantelor tehnice, a sfecei de zahăr, oleaginoaselor, în grădinile de zarzavat, s-a extins munca salariată. Deși, pentru profesiile deficitare și fermele agricole consolidate economic, cu randament sporit, nu s-au făcut concentrări militare, gospodarii, împreună cu o parte din angajați, au rămas acasă, *fiind mobilizați, pe loc, pentru lucru*, situația se înrăutățea în continuu. Astfel, corespunzător, solicitărilor Șefului Sectorului administrativ din Gai al Primăriei – Ioan Iercan, în 1944, nu au mai fost concentrați de armată, în Ceala: 17 salariați ai Fermei de Stat și 14

³⁷ Încercarea comparativă a plugurilor cu tracțiune animală (*Raportul întocmit de Stațiunea de Mașini Agricole*), în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României*, vol. VIII, anul VII, 1936, p. 95.

³⁸ AN Arad Fond *PMA 1925-1930*, D 93/1926, f. 251.

³⁹ *Ibidem*.

lucrători ai proprietății lui Aurel Birtolon. Alte 23 de persoane, gospodari din Gai, care exploatau suprafețe mari de teren, sau erau indispensabili muncii în agricultură, au rămas pe loc, pentru a-și exploata fermele. În această situație, s-au aflat: Ferician Florea, Piața Sfânta Sofia, n. 1905, 4 clase primare, proprietar, arendaș a 53 ha, teren arabil, 4 cai, 5 vaci; Ivanov Arsenie, str. Ioan Creangă 83, n. 1906, 3 clase secundare, proprietar a 52 ha arabil, 4 cai, 6 vaci; Kelemen Ștefan, Câmpul Cioban 9, n. 1893, 2 clase secundare, proprietar a 57 ha arabil, tractor, 2 cai, 4 vaci; Molnar Ștefan, Câmpul Cioban 3, n. 1909, 4 clase primare, proprietar tractor, 3 cai, 7 vaci; Nesmera Geza, Bd-ul Regele Ferdinand, nr 13, n. 1911, Școala Superioară de Agricultură, proprietar a 180 ha arabil, în Câmpul Sântoma, tractor, batoză, 4 boi, 7 cai, 16 vaci, 10 tăurași; Tirsin Slavomir, str. Nouă 79-81, 4 clase primare, proprietar, arendaș a 46 ha arabil, 4 ha grădină de zarzavaturi, irigată, 6 cai, 4 vaci; Gall Ludovic, Câmpul Cioban 7, n. 1908, 5 clase, proprietar, arendaș a 52 ha, 5 cai, 5 vaci; Gall Ștefan, Câmpul Bărbuș 6, n. 1906, 5 clase, proprietar și conducător de tractor Fordson; Varga Francisc, Câmpul Liniștei, n. 1902, Școala de Ucenici, proprietar și conducător de tractor Deutz – Diesel; Jurik Mihai, Câmpul Ineluș, n. 1913, 4 clase primare, proprietar și conducător de tractor Fordson; Verișan Romulus, Petru Maior 12, n. 1910, Școala de Ucenici, proprietar și conducător de tractor Buik; Gall Pavel, Câmpul Bărbuș 7, n. 1900, 2 clase secundare, proprietar și conducător de mașină de treierat; Ostoin Ioan, n. 1906, 3 clase primare, proprietar și cioban a 210 oi adulte; Ștefanov Andrei, str. Faurilor 127, n. 1904, 4 clase primare, proprietar și cioban a 215 oi adulte; Farago Iuliu, Câmpul Izlazul Mare, nr. 17, n. 1898, Școala Superioară de Agricultură, proprietar și mulgător a 10 vaci; Schuster Mihai, Câmpul Episcopiei nr. 1, arendaș a 96 ha arabil, iar la Ferma Episcopiei, a încă 4 ha grădină, proprietar și conducător de tractor Fordson; Lungu Teodor, Câmpul Episcopiei 1, n. 1905, 4 clase primare, conducător de tractor la moșia arendată de Schuster Mihai; Hristov Cristea, zis Ștefan, Câmpul Episcopiei nr. 1, n. 1902, grădinar la 4 ha de grădină administrată de Schuster Mihai; Mihailovici Petru, n. 1900, Școala de ucenici, rotar, lemnar pentru 400 gospodării; Becan Uroș, n. 1901, 6 clase, paznic agricol public pentru 7637 ha⁴⁰.

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, au ieșit violent la iveală, mari deficiențe, acumulate în această perioadă de tristă amintire. Mare parte din terenuri, au rămas neînsămânțate, astfel că valoarea totală a producției agricole nu reprezenta în 1945, decât 38-40% față de 1938. Pe alt plan, se făcea simțită și presiunea ocupației sovietice, ale cărei cereri de subsistență erau din ce în ce mai mari.

Lipsa forței de muncă, a utilajelor, animalelor de lucru, punea în pericol, organizarea în ordine firească, a muncilor în agricultură, începând cu aratul

⁴⁰ .AN Arad, *Camera Agricolă Arad*, D 40/1944, f. 165.

și semănatul. Pentru ca această activitate să nu fie compromisă în totalitate, au fost emise numeroase acte normative, fiind solicitată și chiar impusă, implicarea unităților industriale, mai ales pentru repararea uneltelor. Astfel, în 1944, cu prilejul Festivalului urmat de bal organizat de Comitetul de Cartier (Sătesc) din Gai, tânărul Iacșici Isa, a ținut o cuvântare, în care a mulțumit muncitorilor de la Astra, Industria Agricolă Ardeleană, Atelierele CFR, Uzinele Unio-Tehnic, pentru ajutorul dat agricultorilor din Gai. A mai fost citată contribuția ajutorului de comisar Dumitru Hăbălic, Ioța Fericean, Ștefan Viragoș, Miloș Ostoin, din conducerea Comitetului Cetățenesc⁴¹.

Reforma Agrară din 1945

Reforma Agrară, desfășurată, în virtutea Decretului – Lege nr. 187/1945, *dată Plugărimii de Guvernul de largă concentrare democratică, prezidat de dr. Petru Groza*, s-a realizat, prin confiscarea pe baza unor criterii precise, a proprietăților imobiliare, a principalelor unelte, a inventarului viu. A fost desființată, în felul acesta, întreaga logistică a fermelor agricole specializate și cu experiență în exploatarea rațională, intensivă a terenului. Acordarea noilor Titluri de proprietate, sătenilor plugari, lipsiți de pământ, sau cu pământ puțin, a amplificat într-o proporție și mai largă numărul micilor gospodării neeconomice.

Acțiunea a debutat în 7 octombrie 1945, prin invitarea, de către Comisia de Reformă Agrară, constituită la nivelul Sectorului Administrativ Gai, a tuturor celor îndreptățiți la împrumut, cu domiciliul în cartier. La 18 mai 1946, sub conducerea prefectului Petru Șimăndan, s-a întrunit Comitetul pentru Reforma Agrară, care a început lucrările de întocmire a tabelelor de bunuri ale municipiului Arad, care au fost expropriate și a celor îndreptățiți la împrumut. Președinte al comitetului, a fost ales, Ștefan Vasica din Pârneava, Gaiul, fiind reprezentat de Radu Ostoin și Benone Ranga⁴².

La exproprieri, intrau cetățenii germani și maghiari, cetățenii români sau străini, care au plecat, cu trupele germane în retragere, absenteiștii, cetățenii români de origine etnică germană, care au fost membri ai grupului etnic german, ai formațiunilor SS sau colaboraționiștii ai germanilor, voluntarii, care au luptat împotriva Națiunilor Unite. Mai erau expropriate, suprafețele de peste 10 ha, dacă acestea, nu au fost lucrate în regie proprie și toate celelalte care depășeau 50 ha. Au mai fost confiscate, de pe aceste bunuri, în vederea creării unor Centre de închiriat utilaj agricol ale statului (viitoarele SMT-uri, n.n.): batozele, tractoarele, locomobilele, secerătoarele și combinele, celelalte unelte și animale de tracțiune trecând în proprietatea statului, proporțional cu suprafața terenului expropriat. Au fost lăsate în proprietatea vechilor titulari:

⁴¹ *Patriotul* din 18 Decembrie, 1944.

⁴² *Ibidem*, 20 mai 1946.

orezăriile, bunurile agricole ale Bisericii, spitalelor, Coroanei, Academiei române, Casei Școalelor, Așezămintelor de cultură, bunurile obștilor, a cooperativelor sătești, fânețe, pășuni. Pe de altă parte, prin împrăștiere, se preconiza, mărirea suprafețelor arabile ale gospodăriilor țărănești la 5 ha și crearea altora noi, înființarea în apropierea orașelor și a localităților industriale, a grădinilor de zarzavat, înființarea unor ferme experimentale model, administrate direct de către stat. Prin această nouă organizare și distribuire a pământului, *care devine proprietatea particulară a celor care îl stăpânesc*⁴³, se considera că, agricultura, se va sprijini pe gospodării puternice, sănătoase, și productive.

La fel ca în 1921 și de această dată, aplicarea reformei, a debutat defectuos, iar evoluția sa ulterioară a fost deosebit de anevoioasă, mai ales, din cauza organizării defectuoase a celor însărcinați cu transpunerea ei în practică⁴⁴. Nici acum, nu s-a avut în vedere, faptul, că proprietatea mică, țărănească, nu putea fi mecanizată, deoarece nu se pot investi capitaluri mari pentru exploatarea mici. Ea nu se putea nici coloniza, decât în mică măsură, deoarece munca țărănească în gospodării mici, se execută întotdeauna cu membri familiei și așa, destul de numeroși, față de întinderea redusă a loturilor.

Primele Titluri de proprietate, au fost înmânate în județul Arad, la 8 septembrie 1947, din Gai fiind împrăștiți atunci Ștefanov Dumitru, Bisericii 66-3 jug.; Sârb Gheorghe, C. Ineluș 9-3 jug.; Ardelean Ioan, C. Fiului 24-3 jug.; Ilin Ștefan, Hatman Arbore 42-3 jug.; Crucean Constantin, Câmpul Albinei 17-3 jug. Au fost expropriate 18.875 proprietăți în suprafață totală de 64.943 jugăre cadastrale (j.c.) Numărul țăranilor îndreptățiți au fost de 16.967, la care se adăugau 642 coloniști pentru care s-au rezervat 5.108 jug. cad. Împrăștiții au mai primit 1490 cai, 66 boi, 1247 căruțe, 33 care, 16.113 pluguri, 1555 grape, 700 hamuri, 1651 alte unelte. Au mai fost reținute suprafețe importante, ca rezerve de stat (ferme – 3200 j.c., vii – 2258 j.c., livezi – 448 j.c., altele 500 – j.c.) și rezerve de interes obștesc (pășuni comunale – 2254 j.c., loturi de case – 289 j.c., grădini economate – 1140 j.c., loturi Mihai Viteazul – 260 j.c., alte rezerve – 113 j.c.) Suprafețe erau mici, iar noii împrăștiți, nu erau înzestrați corespunzător, cu unelte agricole și vite de muncă.

De aceea, se aprecia, că pentru asigurarea stabilității economice, intervenția statului trebuie să crească, rezervându-și dreptul să creeze stocuri de produse alimentare, necesare populației muncitoare. Pentru aceasta, în paralel cu emiterea unor acte normative pentru deposedarea, în continuare, a marilor proprietari de pământuri, au fost impuse cote de produse agricole excesiv de mari. În strategia

⁴³ *Decretul-Lege*, 187/1945, pentru Reforma Agrară, MO 68 bis/23 martie, 1945.

⁴⁴ Augustin, Țărău, *Noaptea moșierilor. Aplicarea Decretului 83/1949, în nord-vestul României*, Oradea, 2009, p.105.

de reorganizarea a agriculturii, se preconiza ca *planul de colectare, să prevadă o cotă de predare absolut necesară. După predarea acestei cote, agricultorii vor putea să dispună liber de restul produselor agricole*⁴⁵.

În 1947, transportul cerealelor în afara județului a fost interzis, intrând sub incidența unor sancțiuni penale și confiscarea produselor. Ulterior, printr-o circulară a Ministrului de Interne: porumbul, mălaiul, cartofii, toate legumele, ouăle, brânzeturile mezelurile au fost lăsate la circulație liberă în comerț și transport, instituindu-se chiar pedepse, pentru cei care le opreau⁴⁶

Pentru îndeplinirea tuturor acestor obligații, stabilite prin lege, au fost aplicate măsuri coercitive, care s-au întins, pe o perioadă de aproape un deceniu.

Gaiul și doctrina agrară postbelică

După război, se considera că, economia românească, epuizată și dezorganizată, nu-și putea găsi ritmul, decât printr-o masivă intervenție a statului. În absența mecanismelor de piață și a unui ajutor extern, capabil să reabiliteze infrastructura, singurele care puteau oferi un răspuns imediat la stringentele nevoi alimentare ale țării, erau colectările obligatorii. Eforturile pentru îndeplinirea lor, alături de rechizițiile de tot felul, au ajuns atât de mari, încât aduceau populația, în pragul foametei. La o analiză atentă, în evoluția aplicării acestui mecanism, se pot distinge patru secvențe⁴⁷.

Prima perioadă, caracterizată prin prudență, cuprinde anii 1945-1947, când Partidul Comunist a guvernat țara într-o formulă de alianță politică. Acțiunea a debutat în 1945, prin arogarea, de către stat, a privilegiul de a cumpăra produsele agricole de la proprietari⁴⁸, urmată de obligația producătorilor de cereale, de a preda statului, o parte din producția de grâu, orz, secară, orzoaică și ovăz⁴⁹, blocarea semințelor de cereale⁵⁰ și în sfârșit, Decizia care preciza, că producătorii, vor reține din cantitatea recoltată, doar minimum pentru subzistență⁵¹. Cotele obligatorii, pentru fiecare producător⁵², erau progresive

⁴⁵ *Propunerile Partidului Comunist Român, în vederea îmbunătățirii situației economice și financiare a țării*, în "Scânteia", seria III, anul XVI, nr. 847/16 iunie 1947.

⁴⁶ *Patriotul*, din 20 septembrie 1947.

⁴⁷ Octavian, Roske, *Colectivizarea și mecanismul colectărilor: istorii paralele* în: "Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)", București, 2005, p. 114.

⁴⁸ *Decretul –Lege*, nr. 565, "Monitorul Oficial", nr. 158/16 iulie 1945 (în continuare MO).

⁴⁹ *Decizia Preșidenției Consiliului de Miniștri*, nr.2359, în, MO nr. 161/19 iulie 1945.

⁵⁰ *Decizia ministerială* nr. 2363, în MO nr. 167/26 iulie 1945.

⁵¹ *Idem*, nr. 2470, în MO nr.203/7 septembrie 1945.

⁵² Producătorul era definit ca fiind exploatarea agricolă constituită din una sau mai multe persoane, cu același domiciliu, care lucrează suprafața de teren, în comun.

având ca și criteriu cantitativ, atât producția medie la hectar cât și suprafața cultivată⁵³. Pentru urmărirea preluării cotelor de cereale, au fost înființate Comisii interdepartamentale, cu largi atribuții de control asupra producțiilor gospodăriilor țărănești. Cu toate acestea, în strategia politică, declarată, a PMR⁵⁴, prin propagandă, se prezenta necesitatea sprijinirii și încurajării micului producător, alături de fermele statului și cooperatia satească. Se aprecia însă, că aceasta din urmă, *va trebui să-l apere pe țăranul muncitor împotriva exploatării, să contribuie la modernizarea agriculturii, la sporirea productivității solului, la ridicarea bunului trai al clasei muncitoare*⁵⁵.

În acest context, a fost elaborată și Hotărârea Federației Meseriașilor Patroni, care cuprinde 19 Sindicate, din județul Arad, ca meseriașii patroni: fauri, lăcătuși, fierari, rotari, etc., să lucreze, gratuit, o zi pe săptămână, pentru repararea uneltelor agricole. Ca răspuns, fierarii: Milente Simina și Dumitru Tirsin, din Gai, au reparat, la Livada, 22 fiare de plug, 7 cuțite de plug, 2 târnăcoape, 4 grape și trei pluguri, iar muncitorii de la Indagrara, s-au constituit, voluntar, în echipe de lucru, care să activeze, în agricultură.⁵⁶

A doua perioadă, desfășurată în anii 1948-1952, reflectă începutul trecerii la sistemul planificat al economiei românești. Prin diverse acte normative, se prevedea, că toți deținătorii de pământ, sub orice titlu, erau obligați să respecte întocmai planul de cultură stabilit de stat, epocile de însămânțări pe culturi și să încheie contracte pentru produsele agricole. În continuare, indiferent de forma de proprietate, privată, cooperatistă sau de stat, toate lucrările agricole: amenajarea terenului, însămânțarea, întreținerea pășunilor, stârpirea omizilor, aplicarea îngrășămintelor, recoltarea, treerișul, colectările, dezmiriștirea, transportul și depozitarea, săpatul și curățarea canalelor de scurgere, munca în vii și livezi, repararea utilajelor agricole, a adăpătoarelor pentru animale, etc. urmau să se desfășoare în campanii, pe bază de normative și indicații de la organele de partid și cele ale statului⁵⁷. În Ordonanța pentru realizarea planului de însămânțări, întocmită de Comandamentul alcătuit în acest scop și

⁵³ Exploatațiile agricole care produc peste 1200 kg/ha erau datoare cu o cotă de 40% din recoltă, pentru suprafețe mai mici de 5 ha; 50%, pentru suprafețe de 5-20 ha și 60% pentru cele mai mari de 20 ha. (*Patriotul*, 14 iulie 1946)

⁵⁴ Partidul Muncitoresc Român (PMR), a fost creat prin unificarea Partidului Comunist Român (PCR) cu Partidul Social Democrat (PSD), la Congresul din 21-23 februarie, 1948.

⁵⁵ *Rezoluția Congresului Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948*, în *Rezoluții, Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român 1948-1950*, volumul I, București 1952, p.8

⁵⁶ *Patriotul*, 19 martie, 1947.

⁵⁷ Pentru exemplificare, vezi: *Deciziunea nr 18/16 februarie 1953*, în *Buletinul Oficial al Comitetului. Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Arad*, anul IV nr 6-7-8-9-/ 15 martie, 1953.

publicată de primărie la începutul lunii martie 1947, terenurile care rămâneau neînsămânțate, până la 25 aprilie, urmau a fi considerate, fără stăpân urmând a fi arendate de stat. În virtutea acestui act normativ, deținătorii de tractoare, erau obligați, ca în termenul fixat de Camera Agricolă, să are, cu plugurile cu cinci brazde, cel puțin 100 ha, cu cele cu 3 brazde – 70 ha, iar cele cu 2 brazde – 50 ha. Deținătorilor de vite, sau cai, le revenea, 12 ha pentru fiecare pereche. Ordonanța, mai prevedea, ca terenurile mici, care nu puteau fi arate, să fie săpate și cultivate cu legume. Pentru coerciție, erau prevăzute pedepse cu închisoare contravențională, de la 2 luni la 5 ani⁵⁸.

În vederea asigurării urmăririi și desfășurării lucrărilor agricole, se repartizau pe localități, cartiere și sectoare, activiști de partid, de la diferite nivele administrative, care, împreună cu organele statului, luau măsuri organizatorice și de constrângere adecvate. În urma acestor dispoziții chiar și cotele obligatorii de produse ce urmau să fie predate statului, au început să fie stabilite de către Comisia de Stat pentru Colectarea Cerealelor, înființată în iunie 1948. Ele erau fixate în funcție de suprafața deținută, structura exploatării agricole și producția medie la hectar, prețurile de achiziție fiind comunicate de Ministerul Comerțului și Alimentației⁵⁹. Cotele și prețurile produselor agricole, cu deosebire al cerealelor, erau în felul cesta, decise, de sus în jos fără a se ține cont de piață. Pe acest sistem, cantitățile, datorate statului, creșteau progresiv, producătorii fiind informați asupra acestei situații, înaintea începerii treierii.

În Arad, pentru colectarea cerealelor, prin Decizia Primăriei nr. 11808/1948, s-a ordonat înființarea unei Comisii Municipale și a cinci Comisii de sector. Comisia I de colectare, instituită în sectorul Administrativ Gai, a avut următoarea componență: Kadinschi Ioan, delegat al Comisiei Interimare a Municipiului – președinte; Pop Ioan, șeful Sectorului Administrativ Gai; Iovin Trifan, șeful Circăii de Poliție Gai; Milin Neța, delegatul Agentului agricol. *Comisia, se arăta în Decizia de numire, alături de celelalte, din Micălaca, Grădiște, Mureșel, Aradul Nou, va exercita toate atribuțiile conferite de instrucțiunile pentru colectarea cerealelor din anul 1948, făcând toate diligențele pentru ca operațiunile de colectare să fie duse la bun sfârșit și răspunzând în același timp pentru toate omisiunile stânjenitoare ale bunei și normalei desfășurări a lucrărilor.*⁶⁰

Printr-o Ordonanță a Comitetului provizoriu al județului Arad, din august 1948, semnată de președintele Petre Belle și secretarul Mihai Kovago, privind obligativitatea predării cotelor de cereale, la Centrele de colectare, se interzicea încetarea treieratului, fără aprobarea comisiei comunale. Se interzicea, de asemenea, transportul cerealelor, în curtea gospodăriei proprii,

⁵⁸ *Patriotul*, din 2 mart. 1947.

⁵⁹ *Decretul* nr.121, în MO nr. 153/ 6 iulie 1948.

⁶⁰ *Buletinul Municipiului Arad*, Anul XXVI, nr. 5-6-7, Arad, 31 iul. 1948.

sau în alt loc, în afara celui stabilit de acest organ al statului. Ordonanța, mai prevedea, pedepse *cu muncă silnică*, până la 20 de ani, *pentru cei care vor instiga la comiterea infracțiunilor împotriva colectării, deteriorarea sau oprirea batozelor, provocarea de incidente contra persoanelor oficiale, incendierea recoltei, oprirea transporturilor sau ascunderea recoltei*.⁶¹ Din partea Comitetului provizoriu, al Comunei urbane Arad, pentru urmărirea îndeplinirii acesteia, în sectorul Administrativ Gai, a fost repartizat, Dumitru Ardelean.

Colectarea nu s-a limitat doar la cereale, în ianuarie 1949, fiind stabilite și cote de carne, lapte, lână, pentru proprietarii de vaci, oi, sau pentru cei care dețineau peste 20 ha teren agricol. Un alt act normativ, Decretul pentru stabilirea regimului de colectare a produselor agricole, vegetale, reglementa obligativitatea cotelor la cereale (grâu, seară, orz, ovăz, porumb), floarea soarelui, leguminoase (mazăre, fasole, linte, cartofi, ceapă), fân natural și cultivat, semințe de plante furajere, care vor fi calculate, în mod progresiv, în funcție de suprafața cultivată, și fertilitatea solului, la prețurile stabilite de stat. De exemplu, pentru o suprafață de 1-2 ha, cota era de 110 kg/ha, pentru 3 ha, cantitatea era de 150 kg/ha, pentru 10 ha – 530 kg/ha, iar pentru deținătorii de 40 ha cota ajungea la 890 kg/ha. Proprietarii și cei care exploatau batoze, mori, prese de ulei, trioare și selectoare, erau obligați să predea statului, la prețuri stabilite de Consiliul de Miniștri, întreaga cantitate de produse obținute prin uium, muncitorii urmând a fi plătiți, exclusiv, în bani.⁶² Pentru a nu fi sustrate produsele, toate muncile de recoltare, cu deosebire a cerealelor, se faceau conform unui calendar, stabilit de serviciile agricole ale primăriei și sub supravegherea strictă a acestor organe. Pentru executarea unor lucrări, se promitea și sprijinul Stațiunilor de Mașini și Tractoare, unități de stat cu profil de mecanizare a griculturii. În toamna anului 1948, în Gai au fost repartizate 5 tractoare I.A.R. dela SMT Aradul –Nou⁶³.

Privite în ansamblu, toate măsurile politice și economice adoptate de putere după 1948, prezentau limpede, pregătirea drumului către transformarea socialistă a agriculturii românești. Cooperativizarea, care în România a debutat în condiții grele, de supliciu și teamă⁶⁴, încheindu-se dureros, după 40 de ani. În ciuda stângăciilor și a greșelilor în aplicarea acestor măsuri, puterea și-a canalizat eforturile, în primul rând, înspre ruina păturii avute din agricultură, iar apoi, lichidării ei, în vederea socializării agriculturii prin

⁶¹ *Patriotul*, din 18 mai 1948.

⁶² *Flacăra Roșie*, din 28 mai, 1950.

⁶³ *Patriotul*, din 19 octombrie 1948

⁶⁴ La 15 ianuarie 1949, printr-un decret, a fost introdusă pedeapsa cu moartea, stipulând printre elementele constitutive ale infracțiunilor: sabotarea propășirii economice a RPR, distrugerea unor unități, sau neîndeplinirea îndatoririlor de serviciu, de pe urma cărora ar rezulta calamități, constituirea în benzi teroriște, etc. (*Patriotul*, 15 ianuarie 1949)

încadrarea țărănimii, în gospodăriile colective. Proiectul, era unul temerar, deoarece agricultura, românească, nu avea atunci, nici specialiști suficienți și nici o dotare tehnică de utilaje corespunzătoare, pretabile unor exploatații agricole mari.⁶⁵

Pauperizarea chiaburilor

Rezoluția CC al PCR din 3-5 martie 1949⁶⁶, care a emis linia politică generală de transformare socialistă a agriculturii, prin formarea Gospodăriilor Agricole Colective (GAC), a avut efecte și în Gai. Acest document politic, prezenta faptul, că proprietarii exploatărilor agricole, sub 5 ha, numiți țărani săraci, doreau o formă diferită de producție, motivând prin aceea, că terenul lor, fiind divizat în numeroase parcele, situate la distanțe mari de locuință, erau nerentabile. De altfel, aceștia au fost primii care s-au înscris în noua formă de exploatare a pământului⁶⁷. Se mai preciza că, mai trebuiau atrași în această acțiune de concentrare a suprafețelor, și transformare socialistă a agriculturii, țărani mijlocași, care dețineau între 5 și 10 ha. Potrivit ideologilor partidului, aceștia urmau să devină principalii aliați de la sate ai clasei muncitoare. Chiaburii, constituiau a treia categorie de proprietari agricoli⁶⁸. Ei au devenit cunoscuți și evidențiați în statistici, nu doar după suprafața de pământ deținută, ci, se avea în vedere, mai ales, faptul că foloseau munca salariată⁶⁹. Primirea lor în gospodăria colectivă era interzisă. Pe baza Hotărârii Comitetului

⁶⁵ Augustin, Țărău, 2009, *op. cit.*, p.157-158.

⁶⁶ *Rezoluții și Hotărâri ale Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, volumul I, 1948-1950*, București 1952, p. 86-111.

⁶⁷ D. Șandru, *Colectivizarea agriculturii și problema agrară: repere social-politice*, în vol. *Țărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, București, 2005, p. 54.

⁶⁸ Chiabur, kiabir-turc. – putred de bogat, se scaldă în averile sale, (Dicționarul Limbii-Române, București 1896). După 1948, chiaburii erau definiți, ca fiind burghezia satelor, care își asigură câștigurile din exploatarea muncii salariate, din speculă, camătă și darea în arendă a pământului. (*Dicționarul Enciclopedic Român*, București, 1962, p.601) Deși a funcționat ca o veritabilă instituție de drept, servind ca probă în numeroase procese civile și penale, din punct de vedere juridic, chiaburimea a constituit o ficțiune. Criteriile în baza cărora putea fi definită chiaburimea, se găseau doar în documentele programatice ale PMR. Inițial, se ținea cont doar de mărimea suprafeței funciare și de folosirea în exploatarea fermei a muncii salariate. Ulterior au fost introduse criteriile suplimentare, ca: proprietatea asupra unor mijloace de producție (mori, cazane de fiert țuică, utilaje agricole etc.), practicarea unor meserii din sfera serviciilor, dacă au fost gospodari deposedați de bunuri, dacă au avut funcții politice sau administrative. Criteriile, dădeau posibilitatea arbitrarului și abuzurilor, fiind folosite chiar și denunțurile mincinoase (vezi pe larg, această temă în Augustin Țărău, *Chiaburimea. Tipologia unei componente a bestiarului comunist*, Oradea, 2009)

⁶⁹ Eugen, Criste, Coord. *Îndrumător arhivistic, volumul II*, Arad, 2009, p. 51.

Central al Partidului Muncitoresc român din 18 septembrie 1951, Adunările generale ale gospodăriilor colective, au trecut la demascarea și excluderea *elementelor chiaburești*, strecurate în gospodăriile colective. Acestora urma să li se restituie, o suprafață egală cu cea adusă în gospodărie, dar în afara perimetrului comasat și fără inventarul viu, unelte sau construcții. Jumătate din acesta va fi evaluat în bani, care se va restitui chiaburilor sub formă de parte socială.⁷⁰

Noul regim de impozitare agricolă, dat publicității la 14 iulie 1949, introducea principiul colectării sumelor de bani, într-un quantum progresiv, în funcție de mărimea exploatației agricole și randamentul zonei, fără a fi inclusă în calcul valoarea reală a producției obținute de proprietar. Regimul discriminatoriu, practicat în materie fiscală, era evident, mai ales prin faptul, că, impozitul perceput de la cei încadrați la categoria *chiabur*, nume indicate de către Sfaturile Populare, se majora în cote, ce variaua, între 20 și 50%⁷¹. În același timp, Gospodăriilor agricole colective, li se aplica un regim preferențial, fiind scutite total de impozit în primii doi ani de la înființare, iar ulterior, acesta se aplica în quantum de 1%, asupra contului de gestiune din anul precedent⁷². De asemenea, erau scutiți total de impozitul agricol, membri GAC, atât pentru veniturile lor obținute din gospodăriile ajutoare personale, cât și pentru cele primite de la unitatea socialistă unde erau încadrați⁷³.

În ceea ce-i privește pe crescătorii de ovine, Ministerul Finanțelor, a emis în primăvara anului 1948, o decizie privitoare la impozitarea suplimentară și a celor care aveau mai mult de 15 oi, considerând că cifra în cauză reprezintă pragul de la care, un proprietar poate fi chiabur.

Procesul declanșat prin aceste măsuri și care a căpătat o deosebită amploare, după 1950, prin violența represiunilor, a avut consecințe extrem de dureroase. Propaganda și presiunile, cunoșteau forme diferite. Astfel, pe zidurile *Expoziturii din Gai a Primăriei*, erau fixate în acea perioadă, două table: una roșie, care cuprindea numele celor care plăteau la timp cotele și impozitele, iar cealaltă neagră, cu numele *dușmanilor poporului, îndărătnici și reacționari, care sabotau noul curs al istorie*, numiți chiaburi sau exploataatori. Adesea victimele, au fost, alături de chiaburi, în înțelesul de bogați, mulți țărani, mai puțin înstăriți sau chiar săraci. În acest mod, au fost declarați chiaburi, fiind înscrși pe *lista neagră* a Primăriei pentru motive imaginare, absurde chiar: *Matei Buza*, născut în 1890, cu domiciliul în strada Nouă, nr. 110, proprietarul unei mici suprafețe de teren în în Câmpul Cireșilor

⁷⁰ Augustin, Țărău, 2009, *op. cit.* p.168.

⁷¹ *Legea impozitului agricol, nr. 18* din 14 iulie 1949, București, 1949., cap. IV, Secțiunea I art.19, p. 25

⁷² *Ibidem*, cap III art. 14, p. 23.

⁷³ *Ibidem*, Secțiunea II art.12, 13, p. 22.

(Pusta Daganyi) iar soția în Duleul Haiduc; *Dimitrie Ștefanov*, strada Kalinin nr 66, bolnav epileptic, pe motiv că a trăit în concubinaj cu *Secianschi Floare*, care a avut cârciumă și 4 jugăre de pământ; *Codrean Petru*, str. Alexandru cel Bun, nr 10, de 66 ani, fost muncitor și polițist de câmp, pensionar public, din 1943 până în 1951, când a fost trecut pe lista de chiaburi. În acest an i s-a suspendat pensia, deoarece este proprietar de teren, deține cai, căruță și oi. Este exploatator; deoarece la oi, are angajat un cioban; *Tirsin Teodor*, str. Călțunaș nr 1 posedă pământ și comercializează produsele oilor sale; *Neșin Nicolae*, str. Fântâanii nr 130, care, deși a predat statului întreaga suprafață de teren, nu a fost deschiaburit din neglijență; *Orga Gheorghe*, str. Justinian nr 75, pentru că, a dat pământul în dijmă, iar în 1933 a fost deputat PNȚ, din 1952 fiind deținut politic; *Toth Ioan*, str. Nouă nr. 3 de 77 ani, proprietar de pământ și acareturi; *Gaal Iosif* domiciliat în Câmpul Crivabora nr 17, fiindcă este proprietar de pământ, 2 vaci, 2 cai și un tractor; *Ponta Vasile*, din Câmpul Freamăt nr.8, proprietar de pământ și vite; *Hajos Iosif*, din Câmpul Crivabora nr.6, proprietar de teren agricol, iar din 1951 a unui tractor marca Fordson, uzat. Cu toate că, în 1952, tractorul în stare de nefuncționare, a fost vândut lui *Kiss Ștefan* din Crivabora nr.16, a fost, menținut pe lista chiaburilor, suferind de toate repercursiunile aferente. Cumpărătorul, de asemenea, a fost trecut pe această listă discriminatorie; *Bagi Ioan*, str. Tribunalul Corcheș, nr 45-47, solicitând să fie deschiaburit, soluția comisiei a fost de menținere pe această listă, deoarece, numitul a exploatat munca salariată pentru paza și îngrijirea oilor sale, având și în prezent o situație economică destul de bună; *Fericean Nicolae* de 62 ani str. Tribunalul Corcheș nr.30, deoarece posedă în afară de teren, doi cai, doi mânji, o vacă și unelte agricole, iar după 1954, a devenit coproprietar de batoză cu *Drecin Mihai* din Bujac. Circumstanță agravantă era și faptul că în perioada 1941-1949 a fost proprietarul unui restaurant, unde a avut personal angajat pe care l-a exploatat. Pentru motive asemănătoare, au fost fost socotiți dușmani ai poporului: *Ponta Vasile* – Câmpul Freamăt nr. 7, *Codreanu Petre*, fost paznic de câmp, *Ștefanov Dușan* – Str. Ion Creangă nr. 22 și mulți alții.

La nivelul întregii țări, condamnările și dizlocările de familii, au atins proporții nemaîntâlnite până atunci în România. Numeroșii proaspăt împrietăriți, văduve și orfani de război, mutilați și alte categorii de oameni, ajunși în imposibilitatea de a-și plăti cotele, au solicitat cu disperare predarea gratuită a pământului la stat.

În asemenea situație, a fost și Ștefan Zamfir, domiciliat pe str. Kalinin (Dunării) nr 99, căruia, i s-a face cunoscut, că *Cererea*, înregistrată sub nr. 243 din 2 martie 1953, privind trecerea în proprietatea statului a terenului, la care a renunțat, situat în comuna Vladimirescu, în suprafață de 5 ha, a fost aprobată. Preluarea bunurilor a fost făcută de către Comitetul Executiv al Sfatului popular al comunei respective⁷⁴.

⁷⁴ Fondul de documente Horia Truță, Familia Ionescu – Raicu

Chiar și după predarea terenurilor la stat, situația însă, nu se îmbunătățea, oamenii, nemaiputând fi puși în drepturile anterioare. În acest sens, răspunsul trimis de Ministerul Prevederilor Sociale, văduvei, Lucia Zoe Truță, str. Kalinin nr 99, la solicitarea pensiei, de urmaș și pentru cei doi copii minori, orfani de război, stabilită, în 1946, este edificator. *Răspunzând cererii Dvs., se arată în adresa 1397/iunie 1953, vă facem cunoscut, că nu puteți fi repusă în drepturile de plată, deoarece ați posedat 5 ha teren arabil. Chiar dacă, în prezent, nu mai posedați acest teren, Decizia 277/1948, în baza căreia, ați fost exclusă din drepturi, nu ia în considerare, modificările survenite în situația pensionarilor după data de 1 aprilie 1948.* Menționăm, că este vorba de o suprafață, de 5 ha teren arabil, de care au beneficiat copiii minori, orfani de război, prin Reforma agrară din 1945, teren, care a fost predat statului, în 1952.

În cea de-a treia perioadă, din anii 1953-1956, s-a lansat sistemul de contracte și achiziții. A fost o perioadă de relaxare, în care s-au eliminat penalitățile de întârziere, s-au acordat scutiri, la restanțe, fiind unificat și sistemul de colectare a cărnii laptelui și lânii⁷⁵. S-a menținut însă în continuare sistemul cotelor la grâu, secară, orz, ovăz, porumb, floarea soarelui, mazăre, fasole, linte, cartofi și fân.

Și în februarie-martie 1953, Consiliul de Miniștri, a emis câteva acte normative, nepublicate în Buletinul oficial, destinate în mod strict uzului autorităților administrative. Ele se refereau la posibilitatea preluării în proprietatea statului a terenurilor abandonate, sau a căror proprietari au renunțat la ele, fie din cauză că sunt angajați la stat, fie că au copii în învățământul liceal sau universitar. Din excedentul astfel obținut, se ofereau loturi țăranilor colectivști, cu scopul ca aceștia să-și suplimenteze aportul material adus la zestrea GAC. Nu au fost primite cereri de trecere a pământului în proprietatea statului din partea chiaburilor, acestea fiind considerate încercări de sabotare a producției agricole și de sustragere de la îndeplinirea obligațiilor pe care le aveau față de stat.⁷⁶

Ultima perioadă, 1957-1962, a marcat trecerea treptată de la cote, la contracte, însoțite de caracterul masiv al colectivizării. Dezideratul, a fost dezvoltat, mai ales după 1958 și încheiat prin *Victoria Socialismului în agricultură*, decretată la Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din 27-30 aprilie 1962⁷⁷.

⁷⁵ *Hotărârea Consiliului de Miniștri (HCM), nr. 4172, în Colecția de Hotărâri și Dispoziții ale Consiliului de Miniștri al RPR, nr. 79/17 decembrie 1953.*

⁷⁶ Augustin, Țărău, 2009, op. cit. p.171-172.

⁷⁷ *Victoria socialismului în agricultură, lucrările Sesiunii extraordinare a Marii adunări Naționale din 27-30 aprilie 1962, București 1962.*

Analiza situației din agricultură, în orașul Arad, desfășurată sub auspiciile Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orășenesc, în februarie 1957⁷⁸, a stabilit Planul de producție, pentru cele 7511 ha de pe teritoriul orașului Arad, din care 4130 ha erau încă deținute de sectorul particular. Conform acestuia dintre cerealiere domina cultura porumbului cu 4050 ha urmată de ovăz – 365 ha, orz 251 ha. De asemenea s-a recomandat creșterea suprafețelor cultivate cu sfeclă de zahăr la 355 ha, cânepă pentru fuior – 150 ha, floarea soarelui – 93 ha, tutun 13 ha. A fost relevată strategia dezvoltării legumiculturii, pe terenurile orașului, în sensul ca, suprafețele ocupate cu aceste culturi, să crească semnificativ în anii următori, fiind stabilit un plan de 1135 ha. Pe cele 278 ha din legumicultură, pregătite pentru irigat în anul precedent, au fost folosite 14 motoare cu pompe. Au fost extinse culturile cu ceapă (16 ha), spanac (41 ha), usturoi (3 ha), iar muncitorilor și funcționarilor li s-a atribuit în noiembrie 1956, în special pe terenurile din vestul Gaiului, 6500 de loturi, în suprafață totală de 200 ha. Celor îndreptățiți, li s-a înmănat câte un pliant, care cuprindea recomandări agrotehnice folosite în cultura legumelor, cartofilor și zarzavaturilor.

Se aprecia, că din întreaga suprafață agricolă a orașului, au fost fertilizate doar 808 ha, cu 15.590 t. îngrășăminte chimice. Datorită lipsei de atelaje și forță de muncă, gunoiul de grajd, nu a fost dus la câmp, iar o mare suprafață de teren a rămas nearată, influențând astfel negativ lucrările de însămânțare din primăvară.

Utilajul	Total	Sect. de stat	GAC	Întovărășiri	Sect. privat
Tractoare în funcție	15	5	-	-	10
Pluguri pt tractoare	12	3	-	-	9
Pluguri animale	322	2	20	66	224
Semănători	80	5	19	26	30
Vânturătoare	5	1	3	-	-
Selectoare	3	2	1	-	-
Trioare	17	1	2	2	17

Făcându-se inventarul principalelor utilaje agricole funcționale, existente în întregul municipiu s-a constatat baza materială precară existentă în acest domeniu. Aceasta era compusă din⁷⁹

⁷⁸ Ședința Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orășenesc, din 16 februarie 1957 (AN Arad, Fond PMA, 1957-1966, D 1/1957, f. 120 și următ.)

⁷⁹ *Ibidem*.

Unele din acestea, existau doar în rapoarte, deoarece în realitate, erau atât de uzate fizic și moral încât au devenit inutile. Apărați de Dispoziția Comitetului Executiv, că nici un tractor, batoză sau locomobilă, indiferent de forma de proprietate, nu se putea casa și scoate din uz fără o aprobare prealabilă din partea acestui organ, iar acestea nu se dădeau, se propuneau măsuri penale împotriva deținătorilor care nu le reparau. Sub învinuiri grele: sabotaj, dușmani ai poporului, speculanți, proprietarii tractoarelor trebuiau să le mențină în stare de funcționare. Fără să se țină cont de faptul că utilajele erau de tip vechi, atelierele de reparații, *erau în curțile oamenilor, sub cerul liber* sau în simple șoproane, neutilate tehnic, unde trebăluiau mecanici necalificați, fără scule și piese de schimb. Comisiile agrare aflate în control, dădeau termene scurte, amenințând că după expirarea acestora vor urma repercursiunile penale. În plus, până în 1956, dacă lucrările efectuate se plăteau cu produse agricole, într-un quantum, care a scăzut continuu de la 11% la 4%, după această dată, plățile trebuiau făcute în bani. Sumele se stabileau de statla valori foarte mici. În felul acesta, interesul pentru menținerea utilajelor în stare de funcționare a scăzut și mai mult. Drept urmare, în februarie 1957, din cele 10 tractoare existente în sectorul privat, 7 nu mai puteau fi puse în funcțiune. În asemenea situație se aflau proprietarii: Olah Iosif – Marnei 40 (capul motor crăpat), Kiss Ștefan – Crivabora 14 (lipsă rulmenți, cauciucuri), Imre Alexandru – Solomon 9 (segmentare), Gall Ștefan – Câmpul Bărbuș 6 (lipsă cauciucuri, rulmenți), Gall Iosif – Câmpul Crivabora 3 (lipsa saboților pentru frână), Verișan Roman – Petru Maior 12 (lipsa roți dințate), Polonyi Ilie – Câmpul Ineluș 6 (revizie)

Treptat, în mai multe etape, a fost scoasă din categoria chiaburilor și a foștilor exploatare, o parte din cei stigmatizați cu acest titlu și trecută în iunie 1958, în rândul țăranilor mijlocași. În această situație, au fost: Imbroane Ioan – Crivabora 8, Rohaci Mihai – Crivabora 10, Gall Ludovic – Câmpul Cioban 7, Baranyi Ioan – Câmpul Cioban 15, Gall Andrei – Câmpul Nisipos 7, Gall Pavel – Câmpul Bărbuș 6, Gall Iosif – Câmpul Haiducilor 10, Kelemen Iosif – Câmpul Hemei 12, Viragoș Ioan – Faurilor 106, Tirsin Vlada – Nouă 79, Catici Milivoi – Nouă 91, Fericean Florea – Kosmodemianskaia 24, Nenadov Milan – Harman Arbore 53, Iacșici Milan – Măgurele 19, *Juric Mihai* – Câmpul Ineluș 1, *Polonyi Ilie* – Câmpul Ineluș 6, *Jurik Ioan* – Câmpul Ineluș 23, ș.a.

Nu puțini, au fost cei care au fost înscriși pe lista de chiaburi sau foști exploatare, din greșeală. Cu toate protestele și demersurile administrative ale celor în cauză, situația a fost clarificată doar după câțiva ani, în 1958, la familiile: Nagy Gabor – Crivabora 1, Kiss Ștefan – Crivabora 15, Kovacs Martin – Speranței 9, Torok Ștefan, – Câmpul Barbuș 5, Kelemen Mihai – Câmpul Hemei 1, Tiosici Emilia – Faurilor 110, Catici Ioan – Anton Pann 20-

24, Orga Gheorghe – Justinian 75, Katay Ștefan – Poetului 115, Ponta Gheorghe – Câmpul Ineluș 18, Gall Iosif – Crivabora 3, Viragoș Ștefan – Kalinin 41, Văd. Fericean Lazăr – Hatman Arbore 55, Fericean Gheorghe – Tribunalul Corcheș 12, Bagy Ioan – Tribunalul Corcheș 45, Secară Gheorghe – Kalinin 107, Ivanov Sinisa – Matrozov 24, Onea Gheorghe – Câmpul Crivabora 11, Gall Ioan – Câmpul Haiduc 8, Kovacs Alexandru – Kosmodemianskaia 32, Bran Ștefan – Hatman Arbore 43, Jivoinov Milivoi – Matrozov 30, Mezei Mihai – Câmpul Crivabora 3, Igaz Ștefan – Câmpul Barbuș 2, Czank Iosif – Câmpul Speranței 11, Fericean Nicolae – Kosmodemianskaia 14, Ivanov Vasile – Hatman Arbore 49, Creța Gheorghe – Justinian 36, Dan Francisc – Kalinin 28, Farkaș Adalbert – Anton Pann 30, Hajos Iosif – Câmpul Nisipos 11, Constantin Vichentie – Câmpul Cioban 16, Ponta Vasile – Câmpul Freamăt 4, Muntean Gheorghe – Câmpul Ineluș 24, Tirsin Teodor – Călțunaș 1, Hajos Iosif – Câmpul Cioban 6, Văd. Șipos Sava – Kosmodemianskaia 48, Adoc Traian – Câmpul Florilor ⁸⁰. O situație mai deosebită, o prezenta Kelemen Ștefan, Câmpul Cioban 9, care a fost scos din familia chiaburească, doar în 1958, *deoarece nu mai prezenta această situație*, fiind decedat încă din 1955, iar moștenitorii, *au predat pământul statului, în condițiile HCM 308/1953*. Odată deschiaburiți, celor în cauză, li se permitea să ceară și să fie admiși în una din formele de exploatare socialistă a pământului, care au fost deja înființate și funcționau în Gai ori Bujac: *Întovărășirea sau Gospodăria Agricolă Colectivă*, așa cum dealtfel s-a și întâmplat.

Deși în notele de constatare a situației celor cuprinși în această categorie socială, create exclusiv pe criterii politice, se sublinia în mod unanim faptul că gospodăriile respectivilor sunt distruse, iar situația economică a familiilor acestora, este dezastruoasă, existând mari restanțe în plata impozitelor și predarea cotelor de produse, în 1958 au mai fost menținute pe tabelul exploatatrilor, numeroase familii din Gai: Balasz Ștefan – General Doda 14, Bako Mihai – Matrozov 35, Codreanu Petru – Alexandru cel Bun 10, văd. Constantin Aron – Tribunalul Corcheș 35-37, Crișan Teodor – Nouă 28, Drăgan Ioan – Tribunalul Corcheș 20, Fericean Arsa – Cosmodemianskaia 15, Fericean Simion – Câmpul Liniștei 5, Iovanov Petru Matrozov 26, Jalbă Marina – Matrozov 5, Nețin Nicolae – Fântâni 130, Ostoin Andrei – Anton Pann 72, Stana Simion – Câmpul Islazul Mare 12, Toth Ioan – Nouă 80, Ujvary Ștefan – Tribunalul Corcheș 7, Fericean Simion – Kalinin 109, Stefanov Dușan – Ion Creangă 20, Fericean Liviu – Kosmodemianskaia 16, Ștefanov Dumitru – Kalinin 66, Fericean Nicolae – Tribunalul Corcheș 28, Molnar Ștefan – Câmpul Cioban 3. Se considera că aceste familii, nu îndeplinesc (încă) condițiile necesare, pentru a fi scoase din această grupare ⁸¹.

⁸⁰ A.N Arad, Fond *Sfatul Popular al Raionului Arad*, D180/ 1959, D 86 /1952-1958

⁸¹ În *Raportul la cel de- al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Român*, din 1960, Gheorghe Gheorghiu – Dej, a declarat că *a fost lichidată chiaburimea, cea mai numeroasă*

De fapt, toate aceste măsuri politice, legislative și organizatorice, au avut ca scop, desființarea gospodăriilor țărănești tradiționale, pregătind și consolidând terenul propice instalării și în Gai, a noilor structuri ale agriculturii socialiste, fapt care s-a întâmplat, în perioada 1960-1962.

2. Forme de exploatare a pământului

Cultura cerealelor

Cultivarea cerealelor reprezenta principala preocupare, a proprietarilor de pământ din Gai, această grupă de culturi, ocupând cele mai întinse suprafețe. De la revoluția agricolă declanșată cu săpăliga în neolitic de purtătorii culturii Starcevo-Criș, (mileniul VI-V ante I.Hr.), grâul este cea mai răspândită cereală panificabilă. Originar din America, porumbul deține, în medie, peste 30% din totalul suprafeței arabile. Pe locul al treilea dintre cerealele cultivate se situa orzul și orzoaica.

Din cauza războiului, Guvernul maghiar, a dispus, ca începând din primele zile ale anului 1915, să fie interzisă vânzarea de către mori și negustori a făinei curate de grâu și seară, ci doar în adaus cu cea de irz, cartofi, porumb sau altele. De asemenea, producătorilor de grâu și seară, li s-a pus în vedere, că sunt obligați, ca cele puțin, o treime dei recoltă, să o predea statului, la prețurile stabilite de acesta, interuicându-se realizarea stocurilor de cereale⁸².

Deoarece, mai ales după 1920, brutarii cereau din ce în ce mai multă făină de panificație superioară – făina *Lux*, situația s-a schimbat. Morile mari, sistematice au înființat laboratoare și pregătit specialiști, necesari atât pentru analiza grânelor cumpărate, cât și pentru a face amestecurile necesare panificației. A început astfel o strânsă colaborare între agricultori, morari, patiseri și brutari, în 1932 înființându-se chiar, la București, primul *Laborator de Morărit și Panificație*. Producătorii, erau interesați de recolte din care să se obțină o făină albă, cu un conținut bogat în substanțe azotoase și gluten, bună pentru panificație, însoțite de certificate de calitate, favorabile desfacerii comerciale, alături de alte sortimente: pentru fiert (paste făinoase), semineagră, neagră, etc. Asemenea analize au fost realizate pentru producțiile din fermele de la Ceala, Șepreuș, Săvârșin, Semlac, Curtici din județul Arad, alături, de numeroase alte localități din Timiș și Bihor⁸³. Câmpuri de încercare

clasă exploatoare, desființându-se astfel, ultimele forme de proprietate comunistă în agricultură. (Gh.Gheorghiu Dej, *Raport la cel de- al III-lea Congres al PMR*, București 1960).

⁸² Idem Fond Protopopiatul Ortodox Român, Arad, 1877-1920, D.323/1915, f., 2.

⁸³ D.I. Andronescu, *Grâul românesc, Rezultatele analizelor fizice, chimice și de panificație, recolta 1930*, în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României*, vol. IV, anul III, aprilie 1932, p. 96.

cu soiurile de grâu *Bankut 5*, *Bankut 118*, *Odvoș 3*, *Arpadhalmi 9* și *Esterhazy 18*, au fost înființate în 1930 și la moșia lui Teodor Sava din Gai iar la Șag, cu 18 ha, pe moșia lui Aurel Raicu⁸⁴.

Referitor, la cultura grâului, cele mai mari suprafețe din Gai erau în-sămânțate cu soiul *Bankut 1201*, asigurat de Ferma de Stat Ceala. După tratarea sămânței prin saramurare și porzolare, procedee prealabile obligatorii, semănatul în ogor, se făcea după 12 octombrie⁸⁵.

În cultura porumbului, se foloseau varietățile: *Fleischman*, *Bankut* și *Bănățean*, semănarea, începând uneori destul de târziu, *când afară, se putea umbla, deja, descălțat*.

Anul agricol 1931-1932, este menționat în studiile de specialitate, mai ales pentru capriciile vremii care au calamitat agricultura din zonă. Toamna răcoroasă și secetoasă, iarna peste măsură de prelungită, cu zăpezi până în aprilie și cu înghețuri în luna mai, primăvara foarte scurtă, rece și ploiasă, au contribuit atât la întârzierea vegetației cât și la predispunerea culturilor la boli. În același timp, cantitatea enormă de zăpadă, căzută la începutul primăverii, s-a topit brusc, producând inundații catastrofale ale Mureșului și băltiri de apă în locurile joase din Gai. Apa înghețată, care băltea pe ogoare, a format pentru un timp îndelungat o scoarță, în măsură să sufocă semănăturile cerealiere de toamnă. Golurile provocate, au fost evaluate la 40% din suprafață. Nici pomii fructiferi nu au rodit în acel an datorită ploilor abundente și temperaturilor scăzute în perioada polenizării. Din nefericire, după normalizarea climaterică din a doua jumătate a lunii mai, în iunie s-a așternut un regim de ploi reci permanente însoțite de grindină care au produs noi pierderi proprietarilor de terenuri agricole. Toate culturile din Gai au fost afectate de boli parazitare sau fiziologice ca: rugina neagră (*Puccinia graminis*), *Leptosphaeria tritici* (Garr.) Pass., tăciunele (*Ustilago tritici* Pers. Jensen.), *Dilophia graminis* Fucc. Sacc., *Nigrospora oryzae* (B et. Br.) Petch., *Dhizoctonia bataticola* (Taub.) Butl., tăciunele zburător (*Ustilago Nuda* Kell. Et Sw.)⁸⁶.

Situația agricolă, de la jumătatea lunii aprilie 1937, conform unui Raport al Serviciului Agricol arădean, se prezenta astfel: *După opt luni de ploaie, aproape fără întrerupere, a venit o perioadă de două săptămâni, cu vânt care a permis lucrări, în puținele arături de toamnă, care s-au făcut anul trecut. Aproximativ numai 35% din întinderile însămânțate cu grâu s-au făcut la vreme și în condiții bune. Aici culturile, se prezintă, deosebit de frumos. Pe semănăturile de toamnă, făcute cu mâna, s-a făcut o pojghiță tare, în urma*

⁸⁴ Aurel Raicu, Consilier municipal, ales în Gai (Alexandru Mihalca, *Istoria agriculturii, II*, 2001, p. 528)

⁸⁵ AN Arad, Fond *Serviciul Agricol al Județului Arad*, D 22 f., 60.

⁸⁶ Traian, Săvulescu, *Starea fitosanitară în România, în anul 1931-1932*, în "Institutul de Cercetări Agronomice a României, *Starea fitosanitară în România în anul 1931-1932*", nr. 10, București, 1933

bătăii vântului, încât nu permite nici intrarea grapei. Plugarii, în toamnă, au foarte abătuți și se temeau de vre-o năpastă peste iarnă. Și într-adevăr, grânele semănate târziu și cu mâna, au fost descălțate. În primăvară, nu au fost tăvălugite și nici mai departe, nu s-au dat îngrijirile cuvenite, astfel că se prezintă suprafețe destul de numeroase, cu grâul pierit. În ceea ce privește, grâul de primăvară, cererile nu au fost atât de numeroase, după cum se bănuia. Același ploi au încurcat întrucâtva și lucrările de primăvară⁸⁷

În mod obișnuit, cea mai mare parte a agricultorilor mici și mijlocii din Gai, sfărmau porumbul cu mâinile. Pentru aceasta, lăseau știuleții în podul casei sau într-un pătul special construit (cotarcă) pentru uscat, mărindu-se astfel, spațiile dintre boabe, pentru a putea fi, desprinse cu mai multă ușurință de pe cocean. Desfacerea manuală a boabelor, se făcea fie, cu ajutorul unui cocean nud, fie prin folosirea unui scaun special, care avea fixat la unul din capete, un cuțit sau o placă dințată, din metal. După 1930, au fost cumpărate de gospodarii mai înstăriți, bățătoare mecanice sau batoze de porumb, care, în funcție de tip, aveau un debit orar foarte mare, ajungând până la un vagon pe zi. De regulă acestea erau alimentate introducându-se manual în gura de alimentare, știulete după știulete.

Gospodarii mici și mijlocii din Gai au achiziționat, în perioada interbelică mai ales utilaje de acest fel, de la fabricile de mașini agricole: *And Rieger* – Sibiu; *Bocșa Română* a Uzinelor Reșița; *Schramm Huttl & Schmidt* – Topleț (Banat); *Emanuel Heer* și *Karl Layher* din comuna Sărata județul Cetatea

Batoza pentru păioase (1950)

⁸⁷ AN Arad, Seviциul Agricol al Județului Arad, D 11/1937, f., 158.

Albă sau *Hofherr-Schrantz-Clayton-Schuttleworth* SA din Budapesta. Cea mai simplă era batoza *Lux and Riger*, o construcție rudimentară, care putea fi manevrată doar de un singur lucrător, inclusiv alimentarea, dar, care, putea fi făcută, chiar de către un copil. Fiind ieftină, era frecventă în gospodăriile mici, care aveau mijloace modeste și necesități scăzute. Mai perfecționate, erau batozele *Oltenia and Rieger* și *Ro Reșița*, acționate prin manivelă, sau *Rex and Rieger*, care putea fi pusă în mișcare simultan cu mâna și piciorul, fiind deservite de câte doi sau trei lucrători. Rama și cutia mașinii, din lemn era construită solid, de regulă cu o bună stabilitate în timpul lucrului. La mijlocul părții sale superioare, se află gura de alimentare, pe unde se introduc știuleții, direct între organele de desfacere, alcătuite din bătător mobil și contrabătător fix, ambele dințate. Boabele rezultate, împreună cu cocenii, cad gravitațional în partea inferioară a cutiei, unde sunt despărțiți printr-un grătar din bare metalice⁸⁸.

O altă categorie de utilaje agricole, venea în sprijinul îmbunătățirii calității producției, recolta fiind separată de impurități și pregătită pentru conservare și transport în vederea comercializării, sau procesărilor ulterioare. Astfel au fost introduse în gospodării, o largă varietate de vânturătoare, trioare, uscătoare. În anul 1942, se menționează printre cele cinci uscătorii de porumb boabe și grâu din această zonă, cea a lui Aurel Birtolon din Arad-Ceala, care funcționa cu lemne și avea o capacitate de 8 – 10 tone în 24 ore. Toate uscătoriile⁸⁹, erau anexe ale morilor fiind instalate în clădirea acestora. Instalațiile erau metalice cu site speciale sau terasate.⁹⁰

Animalele. Izlazarile și pășunatul

După 1848, fiind dizolvate raporturile feudale, au fost lichidate și rămașițele stăpânirii în comun a hotarelor, cu excepția pășunilor și pădurilor. Deși s-au creat suprafețe suficiente pentru pășuni urbariale, inexistența unor reglementări, care să hotărască modalitățile de conservare a fondului și de organizare a exploatații acestor bunuri, chiar și acestea au început să fie fărâmițate. Ba mai mult, la 1871, prin Legea LIII, s-a ușurat și mai mult, înstrăinarea pășunilor comune. Mai târziu, legiuitorul înțelegând însă pericolul desființării acestora, a complicat procedurile, îngreunând astfel fărâmițarea. Astfel că, prin legea XII din 1894, pășunile comune, nu mai puteau fi îm-

⁸⁸ Pentru detalii tehnice, vezi: G. Drăgan, *Batozele de porumb*, în *Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României*, vol. XII, anul XI, 1940, p. 309-350

⁸⁹ Alte uscătorii importante erau: *Industria Agrară Arădeană*, cu o capacitate de 50 tone/24 h – cărbune; *Palfi – Chișineu Criș*, cu o capacitate de 10 tone/24 h – lemne; *Ghizela – Pecica*, cu o capacitate de 20 tone/24 h – lemne; *Hattman – Sântana*, cu o capacitate de 10 Tone/24 h. – lemne.

⁹⁰ Alexandru, Mihalca, 2001, *op. cit.* p. 71.

părțite, decât cu aprobarea Ministerului Agriculturii. Cu toate acestea, forma de organizare a rămas tot nerezolvată, exploatarea și administrarea pășunilor, fiind lăsată exclusiv pe seama principiilor de drept comun, cu formele sale greoaie. Abia după apariția Legii X din 1913, proprietarii indivizi ai pășunilor, puteau să se constituie în asociații, persoane juridice, cu statut și organe de conducere proprii. Scopul lor, era promovarea intereselor comune ale membrilor, cu privire la creșterea vitelor. Pentru a le fi întărită autoritatea, deși organele de dispoziție ale asociației, erau adunarea generală, comitetul de conducere și președintele, se putea renunța la conducerea proprie, în favoarea autorităților comunale de stat. Locul președintelui îl lua primarul, iar atribuțiile comitetului, erau preluate de o autoritate, desemnată de consiliul comunal. Deși, sub regimul maghiar, din cauza izbucnirii războiului mondial, dispozițiile acestei legi nu au putut fi transformate în fapte reale, chiar și după 1926, când a fost întocmit un dispozitiv legal pentru exploatarea, folosirea și administrarea pășunilor comunale din România, *Regulamentul de aplicare* a acestuia, a menținut referitor la pășuni, în principiu, toate dispozițiile legii maghiare din 1913.

Lipsa unei legislații coerente, a dus la constatarea faptului că în 1921, în Gai, deși existau numeroși cetățeni fără pământ, aceștia erau proprietari a 100-150 de oi, care pășunau clandestin, producând mari pagube. Șeful Circumscripției II Gai, prin adresa 1932/1922 propunea Senatului orașului, emiterea hotărâri care să permită identificarea și impozitarea acestora, cel puțin, cu 50 lei/oaie⁹¹.

Cu ocazia Reformei Agrare, legea din 1921, prin articolul 24, se ocupă și de pășunile comunale, pentru care se destină din pământul expropriat, atât cât este nevoie pentru întreținerea contingentului normal de vite. Pământul astfel expropriat, era destinat pentru folosința tuturor locuitorilor, proprietari de vite, indiferent dacă aveau sau nu teren agricol. Statul oferea în felul acesta o soluție pentru renunțarea la stabulația permanentă, în grajduri devenite pepiniere de microbi, pentru generații de animale. Noile cercetări, venite în sprijinul crescătorilor de animale, susțineau că atmosfera caldă și umedă din adăposturi, chiar dacă predispun vitele la îngrășare, le sensibilizează la boli, în special la tuberculoză. Sistemul a fost extins și pentru alte specii.

În 1926, *Ioța Ferician*, în numele plugarilor din Gai, a solicitat Primăriei, o suprafață de teren comunal, pentru a fi folosită ca pășune de porci, în locul celei vechi, numită parcela 3, care a fost dată, în baza Legii din 17 octombrie 1921, invalizilor și văduvelor de război, funcționarilor de stat județeni și comunali, precum și demobilizaților sub forma loturilor de case. Vechea suprafață, alături de pășunea porcilor, era folosită și ca arie pentru treierat.

⁹¹ AN Arad, Fond *PMA*, 1921-1924, D 13/1922, f., 35.

Comisia Interimară a primăriei, a aprobat folosirea de către locuitorii din Gai, pe durată nederminată, a terenului comunal, Cismadia, comunicându-li-se obligațiile speciale și anume: încadrarea în programul de pășunat, care începea la răsăritul soarelui și se termina după apus; interdicția vătămării vitelor cu băț, măciucă, piatră sau orice alte obiecte; în caz de îmbolnăvire a unui animal, să anunțe la expozitură; să supravegheze asupra obiectelor de artă și instalațiilor din imasă; să stârpească spinii cu ajutorul unei sape; să controleze asupra achitării de către persoanele private, a prețului de pășunat; să interzică accesul măcelarilor, etc.⁹²

Până în 1926, când a fost întocmit de către Comitetul Agrar, primul Regulament, islazurile, nu au fost guvernate de nici-o lege. Totuși, prin tradiție, era oprită, desfundarea și cultivarea pe aceste suprafețe a cerealelor, sau a altor culturi, decât cele furajere.

În 1927, pentru a-i mulțumi pe crescătorii de oi, Primăria a emis decizia 14849, preluând contractul lui *Șipoș Mladin*, domiciliat în Calea Aurel Vlaicu 181. În felul acesta, cele 120 jugăre din Câmpul Aviației, administrate de Divizia I Cavalerie, au fost închiriate crescătorilor, celor peste 1700 de oi ale Aradului, majoritatea din Gai⁹³. În ședința Delegației permanente din 9 aprilie, 1927, a fost elaborată decizia pentru numirea paznicilor de vite (păștori), la cirezile Gaiului, pntru sezonul de pășunat, care începea la 15 mai și ținea până la 31 octombrie. Până la deschiserea pășunatului, vitele trebuiau înscrise pentru pășunat și înfierate pentru a fi recunoscuți proprietarii. Taxele de pășunat din Gai, erau mai mici decât în alte cartiere, deoarece, aici proprietarii, î-și plăteau singuri paznicii⁹⁴. Au fost numiți de către Primărie: văcari – Rus Vasile, str. Hatman Arbore 51 și Simulov Vasile, str. Bisericii 49, la cireada din Gai, cu o leafă de 6.000 lei, lunar, fiecare, cu obligația, ca aceștia, să mai angajeze pe speșele lor 3 auxiliari (boitari) și fiind îndreptățiți fiecare, să țină pe pășune, gratuit, câte o vacă; Iorgovan Iefta, str. Anton Pann,1, la cireada Gulea Mare, din Stupini, cu o leafă lunară de 7500 lei, cu obligația de a angaja pe speșe proprii 3 boitari și îndreptătit de a pășuna gratuit, o vacă și un cal; Alexin Petru, str. Bisericii, 165, la cireada din Gulea Mică-Ghelin, cu o leafă de 4500 lei și obligația de a angaja 2 boitari și să pășuneze gratuit, un cal și o vacă; Gheorghe Truța, str. Tribunalul Corcheș 40 și Gherman Nicolae, str. Ioan Creangă 36, la stava cailor și a mânjilor, din Câmpul Sft Petru, cu o leafă lunară de 8000 lei și obligația să angajeze 2 boitari și dreptul de a paște geatuit o vacă și un cal. Au mai fost angajați: purcarul Ioan Cerna cu 5000 lei /lună și purcarul Milancovici Mihai, cu 6000 lei /lună, leafă care

⁹² *Ibidem*, D. !08/1926, f., 152.

⁹³ *Ibidem*, D 6/1927 f., 18.

⁹⁴ *Ibidem*, D 101/1926, f., 25.

trebuia suportată de proprietarii porcilor⁹⁵. Au mai fost angajați în diferite perioade: Crișan Gheorghe, la stava cailor și mânjilor, cu un salariu de 7000 lei și dreptul de a angaja pe spesele lui, 2 ajutoare și pășunare gratuită a unui cal și a unei vaci proprii (1932), Matei George, îngrijitor de tauri, la cireada Șega-Gai (1932) Aceștia puteau doar persoane majore, cu bună conduită și aptitudini potrivite unui îngrijitor de animale, care prezentau garanție morală și materială. Paznicii, au prestat jurământ în fața șefului Expozitului din Gai⁹⁶ de la care au primit o legitimație, pe pășune a taurilor, armăsarilor mânzilor armăsari sau vițeilor tauri trecuți de un an; să adape la timp animalele cu multă grijă. De asemenea ei trebuiau să fie atenți și să nu admită inspecții din partea măcelarilor sau a altor persoane neautorizate. Stăvarul și paznicii vitelor (văcarii), trebuiau să răspundă de faptele ajutoarelor (boitarilor), inclusiv de daunele produse de aceștia, în timpul activității lor.

În 1928, printr-o petiție colectivă, semnată de 41 crescători de animale din Gai și adresată Primăriei, a fost cerută, destituirea păstorului Iefta Iorgovan, de la Cireada mare din Stupini, pentru neîndeplinirea atribuțiilor sale. Se reclama faptul, că învinuitul, nu adapă vitele, le ține închise în ocoale, iar, fiindcă masculii nu au fost îngrijiți și hrăniți corespunzător, vacile au rămas sterile⁹⁷.

Legiferarea coerentă a materiei, s-a făcut însă abia în 1928, când prin Regulamentul aprobat la 7 februarie, primăria fost investită, cu mari atribuții și responsabilități, inclusiv includerea acestei activități în buget⁹⁸. Prin acest act normativ, se identifică și inventariază, pășunile, Aradului, în suprafață totală de 1695 jugăre și 1322 stânjani pătrați, din care cea mai mare parte se afla, pe teritoriul administrativ al Gaiului. Ea se compunea din: Izlazul Mare al vacilor din Gai și Șega, (408 j.); Pășunea stavei cailor din Izlazul Mare (94 j.); Pășunea din Stupini-Gulea Mare (121 j.); Pășunea porcilor din Gai (34 j.), Pășunea oilor din Câmpul Cirezilor (98 j.); Pășunea Balta Mică (53 j), Pășunea Dobrău (59 j); Pășunea Friedman (47 j); Pășunea Kristyori (33 j), Pășunea Ghilin (273 j); Pășunea Guthjahr (54 j), Pășunea Fericean (20 j.); Pășunea Măcinic (10 j.), Pășunea Cantonului 3 (14 j); apoi: Râțul Iosif (22 j), Pășunea din Câmpul Spitzer (155 j), Pășunea Bircaș de la Hipodrom (191 j), Pășunea porcilor din Șega (48 j); Izlazul Pârnevenilor (70 j.)⁹⁹

⁹⁵ *Ibidem*, D. 38/1927, f., 15.

⁹⁶ Conținutul Jurământului a fost formulat astfel: *Mă oblig în mod sărbătoresc, că vitele puse sub paza mea, le voi îngriji cu credință, pe locuri oprite nu le voi pășuna, voi ține sub pază numai vitele admise la pășunat, orice boală se va ivi voi denunța-o proprietarului și patronului meu, iar animalul bolnav îl voi separa de celelalte vite sănătoase.*

⁹⁷ AN Arad, Fond PMA D 6/1929 f., 591.

⁹⁸ În 1927, în municipiul Arad, suprafața pășunilor comunale a fost de 1184 jug. cad., fiind anunțate pentru pășunat: 85 cai, 2000 bovine, 761 oi, 816 porci (*Ibidem*, D.5/1927 f., 692).

⁹⁹ *Ibidem*, D. 39/1928, f., 10

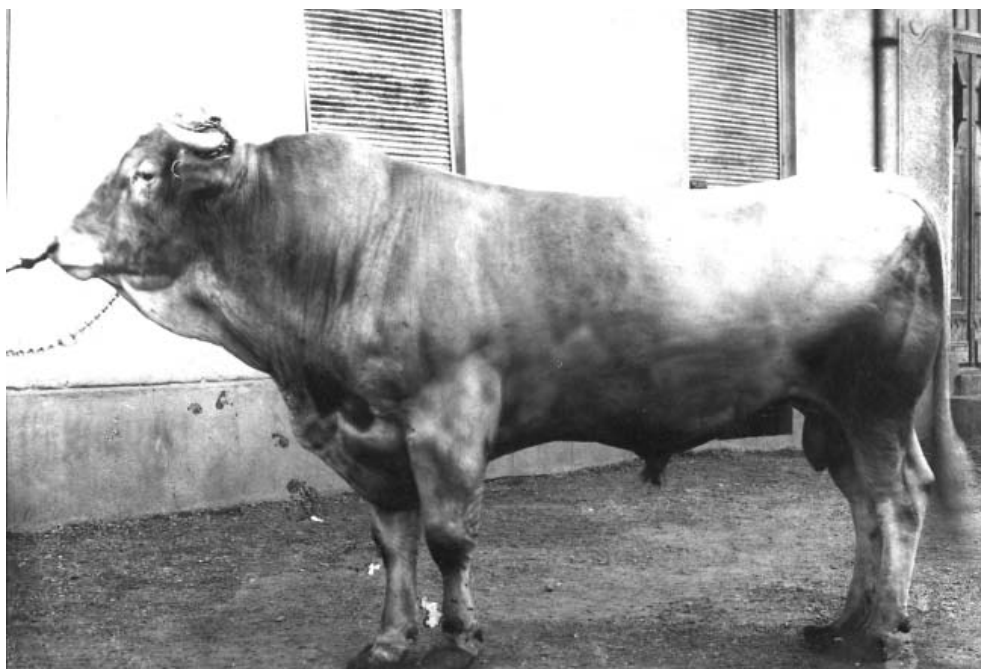
Pășunea oilor

Organizarea tehnică, îndrumarea și controlul exploatării, precum și administrarea izlazului a fost asumată de Consiliul comunal, prin organele sale. Era specificat, însă, faptul, că dreptul de folosință, putea fi exercitat, exclusiv, de locuitorii cu domiciliul în Arad și doar, pentru vitele proprii. Prețul pășunatului, era stabilit anual de către Primar și Delegația permanentă, bugetul, constituindu-se ca un capitol special, care putea fi folosit, doar pentru interesele izlazului: exploatare, plata paznicilor de vite, lucrări de îmbunătățire, etc. Primăria era obligată să execute toate lucrările aferente: fertilizare, scoaterea spinilor, întreținerea fântânilor și adăpătoarelor, plantarea de pomi pentru umbrare, etc. Pășunatul, era învoit pentru vite mari cornute, cai, oi și porci, pe suprafețe delimitate și destinate special, doar unei singure specii, corespunzător numărului de animale. Astfel, pentru un jugăr, se socotea, că masa verde poate hrăni, într-un an, 2 vite mari, 2 cai, 4 porci sau 4 oi. Dacă erau mai multe animale raportat la suprafață, aveau prioritate, micii producătorii, proprietari a mai puțin de 10 animale. Era interzis pășunatul, concomitent, a întregii suprafețe, loturile fiind introduse la pășunat alternativ, cu cele lăsate pentru refacere. Perioada de pășunat începea la 1 – 10 mai și ținea până la 31 octombrie, fiind oprit în timpul ploilor abundente, când pământul se desfundă¹⁰⁰.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f., 18-23.

O atenție deosebită se acorda sănătății vitelor, care puteau fi trimise pe islaz, doar cu avizul organelor sanitare veterinare. Fiecare proprietar era obligat să facă cunoscută primăriei apariția unei boli, în vederea luării, prin organele sale specializate a măsurilor necesare, pentru ca aceasta să nu se răspândească. În ceea ce privește mersul epizootiilor animalelor domestice, în 1923 și anii următori, au fost semnalate în cartierele orașului: morva (*Malleus morve*), febra aftoasă (*Apthae epizooticae*), râia (*Scabies*)¹⁰¹

Veniturile la bugetul izlazului, proveneau din învoielile cu locuitorii, arendarea pământurilor pentru culturi de nutreț, fânate, exploatarea carierelor, bălților, pădurilor, arborilor de pe aceste suprafețe, vânzarea semințelor, sau alte venituri întâmplătoare. În 1928, suprafața pășunilor pentru animalele locuitorilor din Gai, era de 1425 jugăre și 1323 stânjeni pătrați, fiind folosită de 5961 animale, din gospodăriile populației¹⁰². Deoarece, numărul vitelor era în creștere, iar Aradul a pierdut prun expropriere, 3000 jugăre de teren agricol, primăria, a solicitat Ministerului, Agriculturii și Domeniilor, aprobarea completării suprafeței izlazurilor din Gai și Șega, prin transformarea a 200 jugăre, din terenurile improprie agriculturii, în locuri pentru pășunat¹⁰³.

Taur Ziementhal (1937)

¹⁰¹ *Ibidem*, D/1924-1925, f., 5.

¹⁰² *Ibidem*, D. 37/1928 f., 51.

¹⁰³ *Ibidem*, f., 84.

Regulamentul, mai prevedea sancțiuni severe, pentru cei care vor încerca, prin fraudă, să introducă animale străine în pășunea comunală, pentru cei care vor încerca să strămute hotarul izlazului, distrugând semnele, pentru hoți, distrugători de bunuri, lucrări de arhitectură sau drumuri.

Dezvoltarea efectivelor de animale în celelalte cartiere ale Aradului, a determinat, modificarea căilor de acces din sistemul pastoral. Prin cumpărarea în 1928, de către primărie, *prin bună învoială și evaluare corectă*, a unei suprafețe de 2860 stânjeni pătrați din proprietatea a 22 gospodari găieni, în scop de utilitate publică, a fost înlesnit accesul crescătorilor de vite din Grădiște, spre pășunea comunală Ghelin. Astfel, a fost achiziționată cu suma de 100.500 lei o suprafață de 2680 stânjeni pătrați din proprietățile: Verișan Petru-1424 st.p. cu 53.400 lei; Mocuța Ilie-50 st.p. cu 1875 lei; Cherich Milan-52 st.p. cu 1950 lei; Ilin Dimitrie-29 st.p. cu 1067,5 lei; Drecin Eva-30st.p. cu 1125 lei; Toszer Gheorghe-235 st.p. cu 8812 lei; Biserica Sârbească-65 st.p. cu 2437,5 lei; Constantin Ioan-108 st.p. cu 4050 lei; Catici Milivoi-25st.p. cu 937,5 lei; Orga Sava-61 st.p. cu 2287,5 lei; Semlecan Lazăr-62 st.p. cu 2325 lei; Tirty Miloș-40 st.p. cu 1500 lei; Sovitz Iosiv-43 st.p. cu 1612,5 lei; vād. Semlecan Nicolae-42 st.p. cu 1575 lei; Orga Simion-33 st. p. cu 1237,5 lei; Măcinic Corneliu-42 st.p. cu 1575 lei; Semlecan Vasile-17 st.p. cu 637,5 lei; Dzjubek Vladimir-98 st. p. cu 3675 lei; soția lui Munteanu Sava-78 st. p. cu 2925 lei; Fericean Arsa-98 st. p. cu 3675 lei; Fericean Gheorghe-33 st.p. cu 1237,5 lei; Ilin Mitru și soția 15 st.p. cu 562,3 lei¹⁰⁴. În felul acesta, fiind deschis un drum nou, direct peste câmp, primăria a eliminat, în beneficiul orașului, calea ocolită al vitelor din acest cartier, spre izlaz, peste viaduct, evitând traversarea străzilor orașului, devenite între timp centrale.

Pentru a mări suprafața pășunii, devenită insuficientă datorită marilor suprafețe de teren solicitat, în aprilie 1929, primăria a interzis unităților militare din garnizoana Aradului, de a mai face exerciții pe câmpurile din apropierea municipiului, cu destinația de pășune, folosite îndeosebi de vitele populației din Gai. De asemenea, printr-un memoriu binemotivat, s-a intervenit la Ministerul de Interne, pentru a fi suplinită lipsa de pășune, prin arendarea pe timpul, liber de instrucție, a Câmpului Aviației, exclusiv crescătorilor de vite, pentru aceasta, administrația arădeană fiind dispusă să încheie contracte, favorabile ambelor părți¹⁰⁵

Taxele de pășunat stabilite de Prepozitura din Gai pentru 1931, erau următoarele: un porc mascure – 40 lei; o scroafă – 60 lei; o oaie – 65 lei; o vacă – 30 lei; un cal – 300 lei; un măgar – 150 lei. Au fost afișate și taxele pentru montă: vacă – 120 lei; scroafă – 50 lei; iapă – 200 lei.¹⁰⁶

¹⁰⁴ *Ibidem*, D., 54/1927-1930, f., 261.

¹⁰⁵ *Monitorul Oficial al Municipiului Arad*, anul VIII nr 15/15 apr. 1929.

¹⁰⁶ *Ibidem* nr 21 / 25 mai 1931.

În 1935, osată cu înființarea Eforiilor pășunatelor, taxele au fost mult mărite, fiind chiar dublate, fără ca izlaurile să fie îmbunătățite, în vreun fel. Astfel, pentru 400 de vaci ale locuitorilor din Gai, învoite la pășune, s-a încasat 104.000 lei, adică 260 lei pentru fiecare vită. La fel pentru porcii mascuri, învoiți să pășuneze la Izlazul Mare, se încasa câte 35 lei, pentru scroafe 50 lei, pentru fiecare mânz învoiți la stavă câte 200 lei, iar pentru cai 300 lei.¹⁰⁷ Prețurile, considerate a fi exagerate, au dus la numeroase nemulțumiri, din partea proprietarilor de vite, măsura riscând să determine, scăderea numărului de animale. Pentru reglementarea acestei situații cu efecte, inclusiv politice, Comisia Interimară a Primăriei, a hotărât, ca diferența de preț, să fie suportată din bugetul public, sub forma furajelor, care vor fi asigurate gratuit crescătorilor de animale¹⁰⁸.

Nu a fost indiferentă, nici situația efectivelor și raselor de animale¹⁰⁹. Încă în 1901, prin Hotărârea 17.325, a Ministerului ungar al agriculturii, pentru aprobarea Regulamentului privitor la prăsirea vitelor, Comunitatea orașului, avea obligația să se îngrijească de existența unui număr corespunzător de masculi: tauri pentru vite și vieri pentru porci și animale materne, obținute prin cumpărare și ținute pe cheltuiala primăriei. Pentru taurii de rasa Siementhal, se va plăti o taxă de gonire. Taurii și vierii particulari, se vor examina anual, până la sfârșitul lunii martie, de către comisia agricolă. Competența în apreciere a acestora, se extindea, asupra defectelor de construcție corporală, vârstă, sănătate, soi. Masculii găsiți inapți, se eliminau prin castrare. Cei apți, se ștampilau, taurii pe cornul stâng, vierii pe urechea stângă, fiind eliberat și un certificat pentru aceasta.

În baza articolului 3 din Regulamentul general pentru aplicarea Legii privind creșterea și îmbunătățirea animalelor, s-a constituit Comisia de expertiză a reproducătorilor masculi¹¹⁰, alcătuită din: dr. C.A. Ionescu, medic veterinar –președinte, Dimitrie Raicu, crescător de animale, expert aprobat de Ministerul agriculturii și domeniilor, V. Luca, sub-șeful serviciului economic, Erdoș Ignatie – medic veterinar. În 8 octombrie 1927, Comisia s-a deplasat în Gai, unde au fost convocați, la Expozitură, toți proprietarii de armăsari, tauri, vieri, berbeci. Animalele, au fost examinate, în aceeași zi fiind autorizați pentru montă publică: 4 armăsari (2 ai primăriei, 2 particulari), 14 tauri (12 ai

¹⁰⁷ *Buletinul Municipiului Arad*, nr. 21 din 20 mai 1935.

¹⁰⁸ *Știrea* 9 mai 1935.

¹⁰⁹ În 1927, în Arad, existau 2611 cai (englez-61, ghidran-83, nonius-2199, ardenez-268); vite-2133 (toate de rasa Siementhal), din care 18 tauri; oi-1761 (merinos-480, țurcană-1281), porci-6178 (carne-1055, grăsime-5123); măgari-18; catări-11; capre-66; iepuri de casă-375; păsări-15955 (găini-13806; găște-1285, rațe-773, curci-91); stupi cu albine-202; câini de pază-2955. (AN Arad, Fond PMA, D 5/1927, f., 692).

¹¹⁰ *Ibidem*, D 37/1928, f., 246.

Verificarea reproducătorilor masculi

primăriei, 2 particulari), 9 vieri, ai primăriei, 2 berbeci particulari. În final, s-a pus în vedere proprietarilor animalelor respinse (4 armăsari, 7 tauri, 15 vieri), scoaterea acestora de la monta publică. Cele admise, au fost trecut într-un registru special, fiind eliberate certificate în acest sens¹¹¹ și invitate la Târgul și Expoziția de tauri, organizat de către Primărie, la Oborul de vite, în toamna aceluși an. În anul următor, comisia alcătuită din Consilierul municipal N. Păușești – delegat al Primăriei, dr. David Popovici – medic veterinar primar și Dumitru Raicu, au autorizat pentru montă 4 armăsari – 2 ai Primăriei și 2 ai unor proprietari particulari: Ștefan Molnar, Câmpul Cioban, armăsar rasa Muran, de 5 ani, negru, 175 cm înălțime și Nicolae Fericean, armăsar rasa Muran, 7 ani, roib, 170 cm înălțime ¹¹², din 18 prezențați; 14 tauri din 19 prezențați; 20 vieri din 21 prezențați și 2 berbeci de rasă țigaie, din cei 3 prezențați de proprietarii: Gheorghe Nețin, P-ța Sf. Ioan 3 și Teodor Julan – Câmpul Hemeilor 2). Alți selecționeri și crescători de animale, din Gai prezenți, fără a fi admiși au fost: George Nețin, P-ța Sf. Ioan 24, cu armăsari, rasa arab, 2 ani (piept îngust) și rasa Ghidran, 2 ani (prea tânăr); Francisc

¹¹¹ *Ibidem*, D 6/1927, f., 19.

¹¹² *Ibidem*

Varga, Câmpul Liniștei 2 armăsar Muran, 2,5 ani roib (copite defecte); Petru Pâncotan, Câmpul Ineluș 16, armăsar Ghidran, roib (falange prea lungi), Pavel Gall, Câmpul Bărbus 7 armăsar Nonius, 2,5 ani (disproporționat); Petru Fericean, Bogdan Voievod 70, armăsar metis, 2 ai (disproporționat) și armăsar ghidran, vânat (copite defecte); Mihai Farșang, Câmpul Cioban 2, armăsar Nonius 3 ani, negru (deformat), Ștefan Kocsik, Câmpul Bărbus 2, armăsar metis, 4 ani, sur (deformat) și un armăsar murg, 5 ani; Dumitru Cuzman Sf. Ilie- armăsar; Simion Ferician Câmpul Liniștii 5; Albert Heder, str. Grădinarilor 2-6 armăsar Nonius

Alți crescători de animale de rasă au fost: Andrei Ostoin, Anton Pann 72-berbec țigaie; Iosif Genies, Izlazul Mare – taur Bălțata românească, Francisc Kiss, Câmpul Bărbus 9 – vier Mangalița¹¹³.

Comisia, a atras atenția, asupra lipsei reproducătorilor masculi, necesari la efectivele de femele din fermele și gospodăriile populației din Gai, care erau următoarele: 1273 – vaci, tauri necesari 20, autorizați 14; iepe – 870, armăsari necesari 5, autorizați 4; scroafe – 418, vierii necesari 24, autorizați 20, oi – 560, berbeci necesari 10, autorizați 2. De asemenea, s-a încurajat, crearea Sindicatului Crescătorilor de Bovine, al cărui rol principal era înființarea unor depozite pentru genetice pentru rasa Siementhal, promovată din Elveția, prin Ferma de Stat Ceala¹¹⁴.

Aceste măsuri au determinat o evoluție ascendentă a numărului de animale din gospodăriile populației, care pășunau, după cum urmează¹¹⁵:

Specia	Pășunea	Suprafața	1924	1925	1926	1927	1928
Vaci cu lapte	Izlazul Mare	234 j	316	359	395	427	430
Vite sterpe	Gulea Mare	95 j	121	138	109	138	174
Viței sub 2 ani	Gulea Mică	44 j	84	93	100	82	89
Stava de cai	Izlazul Mare ¹	188 j	67	80	85	140	201
Oi	Câmpul cirezilor	102 j	864	962	899	1020	1072
Oi	Câmpul Sâmpaul ²	70 j	902	869	1040	942	1030
Porci	Izlazul Mare	41 j	161	182	216	194	203

¹ În apropiere de Sânpaul.

² Pentru oile sălașelor din Gai.

¹¹³ *Ibidem*, D. 39/1928, f., 66.

¹¹⁴ AN Arad, Fond *Serviciul Agricol al Județului Arad*, D. 22, f., 85.

¹¹⁵ *Ibidem*, Fond, PMA D 37/1928, f., 51.

Pentru a veni și mai mult în sprijinul crescătorilor de animale, au fost acordate scutiri de taxe la societățile economice pentru îngrășarea porcilor în vederea vânzării. De această înlesnire, au profitat mai ales fermele de pe lângă Întreprinderea fraților Neuman, Ferma Birtolon Aurel din Ceala, dar și alți fermieri¹¹⁶

În preajma și în timpul celui de al Doilea Război Mondial, efectivele de animale au atins cel mai scăzut nivel, datorat în parte lipsei forței de muncă, furajelor, dar și a rechizițiilor.¹¹⁷

Apicultura și sericicultura

Albinăritul are vechi tradiții pe aceste locuri, în 1888, existând aici chiar o Asociație a Apicultorilor¹¹⁸, condusă de președintele Milig Joszef, din care, mai făceau parte: Preisinger Joszef, Somogyi Agoston, Csik Janos, Zaray Odon, Szilagyı Gyorgy, Schrodı Gyorgy, Wlacsil Karoly¹¹⁹. Îndeobște era cunoscut faptul că în Gai, exista multă miere, aproape că nu exista sălaș fără stupi de albine. De aceea limita gospodăriei, care cuprindea locuința și acareturile, era înconjurată cu câteva rânduri de salcâmi. Mierea se mai scotea din florile de trifoi, floarea soarelui sau din cele de câmp.

În perioada, 20-30 iulie 1892, la invitația episcopului Ioan Meșianu, preotul Nicolae Martinovici, din Topolovăț, a susținut în Arad, prelegeri, despre foloasele creșterii albinelor, la care au participat preotul Nicolae Olariu și învățătorul Nicolae Zabbu, din Gai. Scopul acțiunii, era înființarea de cât mai multe stupine, în cadrul Școlii Confesionale și la gospodăriile unor enoriași români¹²⁰

Este cunoscut, de asemenea, interesul protopopului Moise Bocșan, care în repetate rânduri atrăgea atenția ca în toate parohiile să existe preocupări privind mătăsăritul și creșterea albinelor.

Aceste preocupări, erau în consens, cu politica oficială a statului maghiar, privityor la dezvoltarea albinăritului și creșterea viermilor de mătase¹²¹

¹¹⁶ AN Arad, Fond PMA, 1925-1930, D., 104/1926, f., 1.

¹¹⁷ Situația cumulată a animalelor, din: Gai, Duca, Bujac, Șega, Cadaș, conacele de hotar la 25 iun. 1940: cai-1125 (rechiziționați 108), tineret cabalin-187, boi și bivolițe-28, tauri-17, vaci și bivolițe-977, tineret bovin, până la 2 ani-192, oi-2393, tineret ovi, 2 ai-26, capre-67, tneret caprin-24, porci 639, tineret porcin-3676 (AN Arad, Fond, Camera pentru agricultură D. 31/1940, f., 28).

¹¹⁸ Prima Asociație apicolă pe teritoriul actual al României, a fost Asociația stuparilor din Banat, președinte, A. Jager, secretar N. Grand, înființată în 1872.

¹¹⁹ Vezi *Procesele Verbale ale ale Asociației apicultorilor, din Gai*, 1888, 22 file, A.N. Arad, Fond PMA D.54 fila 8 și următoarele..

¹²⁰ AN Arad, Fond POR, Arad, D. 129/1892, f., 130.

¹²¹ *Ibidem*, Fond Chestura Poliției Municipiului Arad, 1907-1913, D. 34/1911, D. 55/1913.

Familia Ioan Constantin crescător de porci Bazna

În Regulamentul pentru arendarea și exploatarea loturilor constituite, în 1925, ca Rezerve de Stat, Ministerul Agriculturii și Domeniilor¹²², atrăgea atenția primăriilor, ca pe aceste suprafețe, să se organizeze cu prioritate exploatarea agricole care să promoveze cultura viermilor de mătase și a albinelor. Suprafețele acestor loturi vor fi de până la 5 ha, iar arendașii, să aibe de la început, cel puțin 15-25 stupi sistematici de tip Dadant¹²³, număr care trebuia sporit an de an. Aceștia erau obligați să cultive plante melifere și pomi roditori, iar după 2 ani să posede întreg inventarul apicol.

La 2 martie 1928, 11 crescători de albine din cartier, printre care au fost: preotul Nicolae Ionescu, Elemer Bartha – profesor de stat pensionar, Negrescu Teodor, Ștefan Fazekaș, Marton Iștvan, Petru Mladin, Szekereș Ștefan, Costa Florea, Pomlenyi Jozsef, Ietvanffy

Gabor, au solicitat Primăriei, 1000 puiți de tei, pentru a fi sădiți pe străzile Gaiului. Se motiva prin faptul că *primăvara apicultorii din Gai se bucură de înflorirea rugilor, ce sunt sădiți pe străzi, vara însă albinele noastre, se lipsesc de o astfel de pajiște abundentă denectar. Ele sunt condamnate a lenevi, din care cauză, numai arareori, avem an de belșug. Această lacună, ar suplini-o teiul, care chiar vara înflorește.. Sădirea lui, prin comuna Aradgai, ar ajuta foarte mult la o recoltă medie, care e importantă nu numai din punct de vedere apicultor, ci și din cea a medicinei, a mirosurilor e foarte folositor*¹²⁴. Primăria a aprobat cumpărarea teilor, înalți de 2 m de la cultivatorul Grada Teodor din Șiria, la prețul de 8 lei bucata, asigurând și transportul. Localnicii se obligau să execute săparea gropilor, să-i planteze, să-i ude și să-i întrețină, sub îndrumarea grădinarului șef al Aradului, Ștefan Raskovits¹²⁵.

¹²² *Monitorul oficial*, nr 46 din 27 februarie 1925.

¹²³ Ch. Dadant (1817-1902), crescător de albine american, inventatorul stupului vertical, cu 10-12 rame, în cuib și magazine. A stat la baza oficializării, în 1948, a stupului sistematic românesc RA 101, cu magazine.

¹²⁴ AN Arad, Fond PMA D. 7/1928, f., 5.

¹²⁵ *Ibidem*.

În 1941, Camera pentru Agricultură, a vândut apicultorului Iosif Ciobanu, o suprafață de 11 jugăre cadastrale, în Câmpul Lebedei, cu scopul înființării primului lot apicol din județul Arad. Acest lucru, a fost stipulat de altfel și în Contractul comercial încheiat cu prilejul negocierii prețului terenului. Cu toate acestea, chiar de la început, datorită împrejurărilor generate de război, lotul nu a fost exploatat pentru creșterea albinelor, decât parțial, deoarece, o mare parte din suprafață, a fost ocupată și folosită de armatele operative, române, apoi de cele sovietice. Totuși, în 1945, Camera agricolă, propunea Ministerului Agriculturii și Domeniilor, menținerea și încurajarea lotului, care în viitor, urma să fie cultivat cu plante melifere și populat cu noi familii de albine, cele vechi fiind în mare parte distruse. De asemenea, se atrăgea atenția, că anul 1945, fiind secetos, stupii erau expuși pieirii, dacă nu li se administra de urgență hrană sub formă de zahăr, nerafinat. Se aprecia, că în întregul județ, existau 7560 de stupi, lipsiți de hrană¹²⁶

Stuparii individuali, sau în asociații, au fost încurajați prin oficializarea în 1948, a stupului sistematic RA 101¹²⁷ și prin HCM 896/1955, prin care, se prevedea, că cei care contractează cu cu unitățile comerțului de stat cel puțin un kg de miere, sunt scutiți de impozitul pe stupărit, primesc credite, se pot aproviziona prin unitățile de stat cu materiale: scândură, faguri artificiali, inventar și material apicol, vor putea transporta stupii pe câmpul statului, se anula taxa de pășunat pentru stupii pastorali.

Creșterea viermilor de mătase, s-a practicat, mai ales prin școli, aceasta fiind o problemă de stat. În 1888, veniturile populației, obținute din vânzarea gogoșilor viermilor de mătase, a fost în Ungaria de 724.260 florini¹²⁸. De aceea, se depunea, multă stăruință, în cultivarea duzilor necesari, asigurării, prin frunzele sale, a hranei acestei insecte.

În perioada interbelică, cei care intrau în municipiu, cu gogoși de mătase, erau scutiți de vamă, fiind însă interzisă vânzarea lor pe piața liberă¹²⁹. Arendașii loturilor din rezerva de stat, destinate acestui scop, erau obligați să planteze duzi și să crească viermii, rezultați din cel puțin 25 grame de sâmbânță. Aceasta se obținea gratuit, fiind repartizată de Petru Ardelean, str. Constantin Brâncoveanu 77 (Șega), producătorii înscriși, fiind anunțați prin baterea tobei, așa cum s-a întâmplat în Gai, la 3 mai 1930. Uscătoriile, din Grădiște, Chișineu Criș și Sebiș, au fost construite de către stat. În 1943, s-a realizat inventarierea duzilor, făcându-se recomandări pentru cultivarea

¹²⁶ *Ibidem*, Fond Camera de agricultură, D. 273/1945, fila 15.

¹²⁷ În 1948, existau în România 472.312 familii de albine din care 33%, erau întreținute în stupi primitivi (Constantin Antonescu, *Albinele și... noi*, București, 1979, p.34).

¹²⁸ AN Arad, Fond POR Arad, D 101/1889, f., 119.

¹²⁹ *Ibidem*, Fond, PMA D 6/1927, f., 5.

compactă a lor¹³⁰. An de an, se emiteau dispoziții, prin care se interzicea oprirea culegerii frunzelor de dud, de pe domeniul privat și public al statului, de către producătorii de gogoși de mătase. De asemenea, în vederea asigurării bazei furajere a viermilor de mătase, prin Decizia Comitetului Executiv a Sfatului Popular al Regiunii Arad, nr 11039/1951, s-a interzis *cu desăvârșire tăierea și scoaterea duzilor sub orice formă*¹³¹

Grădinile de zarzavaturi

În 1833, deși, în registrele conscripțiilor dicale (de impozite), exista rubrica referitoare la suprafețele de pământ cultivate cu tutun, varză și grădini, la sfârșitul registrului, ele nu conțin nici un fel de date. Este de presupus, că aprovizionarea orașului cu legume și fructe, era făcută de către satele din jur¹³².

În preajma Primului Război Mondial și în anii, imediat următori, cultura zarzavaturilor pe aceste suprafețe, era practică, pe suprafețe mici și doar în grădinile de lângă casă. În general exista o opoziție fățișă din partea sătenilor, ca legumele să fie cultivate pe scară largă, afară, în câmp, în gospodăria comunale, sau specializate. Rezultatele erau considerate bune, mai ales în grădinile școlare, pe loturile primite prin Reforma Agrară, conduse de învățători, sub supravegherea șefilor Ocoalelor agricole. Și acestea adesea stăteau necultivate, neîngrădite și invadate de buruieni. În general, pentru școli, dar și pentru grădinile localnicilor, răsadurile, erau asigurate gratuit de către Camera Agricolă, prin ferma din Ceala

În zona de munte rezultatele erau minore, fiind nevoie de multă propagandă.

Cel mai important bazin legumicol, al Aradului, era recunoscut ca fiind cel al Ocolului Agricol Aradul Nou, urmat de Gai, care ocupa, locul al doilea¹³³. Acest lucru se datora mai ales Grădinilor de zarzavaturi ale Primăriei, care se întindeau pe o suprafață de 20 jugăre, în sectorul Nagy Legelo (Izlazul Mare) și Libaș (Poetului), culturile, fiind irigate cu apa extrasă dintr-o fântână, cu

¹³⁰ *Ibidem*, Fond, Camera de agricultură, D 75/1943, D 26/1945 f., 28.

¹³¹ *Buletinul Oficial al Sfatului Popular al Regiunii Arad*, anul II, nr. 3/1 febr. 1951.

¹³² Anca Băiețoiu, 2006, *op. cit.* p.52.

¹³³ În 1947, suprafețele Ocolului Agricol Aradul Nou, ocupate, cu grădini, au fost: ardei (30 ha), castraveți (10 ha), ceapă, arpagic (57 ha), ceapă de apă (5 ha), cartofi de grădină (50 ha), fasole (18 ha), mazăre (15 ha), morcovi (30 ha), păstârnac (5 ha), roșii (50 ha), vinete (5 ha), pătrunjel (20 ha), praz (1 ha), ridichi de iarnă (5 ha), ridichi de lună (5 ha), sfeclă roșie (10 ha), țelină (2 ha), Varză timpurie (30 ha), varză de toamnă (84 ha), usturoi (2 ha), diverse (123 ha). (AN Arad, Fond, Camera de agricultură, D. 65/1947, f., 18).

un motor Lister de 16 HP¹³⁴ Rezultate bune, erau obținute și de Grădina Regimentului 1 Roșiori, pe un teren arabil de 9 jug. arendat de la Primărie, în acest scop.¹³⁵

În 1927, pe o suprafață de 4 ha, asociații Mihai Schuster și Hristov Cristov, zis Ștefan, au pus bazele unei *Grădini bulgărești*, pentru cultivarea legumelor. Conform contractului de asociere, primul, Mihai Schuster, *dădea pământul, în Gai, pe Câmpul Episcopiei nr.1, riveran cu un canal plin cu apă, pompă și motor, potrivit pentru irigații, gunoi suficient, car cu jug și boi, sămânță, avansuri bănești*. Cel de al doilea, bulgarul Hristov Cristov, se angaja să lucreze pământul și să răspundă pentru pagubele produse din neglijență.

Un eveniment deosebit, s-a întâmplat, la 17 mai 1938, când toți cultivatorii de zarzavaturi au intrat în grevă, lăsând populația Aradului fără produse. Motivele invocate, au fost, măsurile severe luate de primărie pentru *înfrânarea speculei și nimicirea comerțului clandestin, prin reglementarea comerțului în piețe*¹³⁶.

Alți cultivatori de legume din Gai, grădinari și proprietari de grădinării, în 1947, au fost: Ferma de Stat Ceala (3ha), Ferma lui Aurel Birtolon –Ceala (6 ha, motor Yanto, 6 HP), Federația Zorile (1 ha), Cooperativa Solidaritatea (2 Ha, cu irigații improvizate), la care s-au adăugat: Regimentul 1 Roșiori (2 ha, motor Yanto, 6 HP), Intreprinderea Teba (6,5 ha, motor Yanto, 6 HP), Intreprinderea Astra (7 ha motor Lister, 16HP) Cooperativa Solidaritatea (2 ha, irigații improvizate)¹³⁷, Nicolae Păcurar, str. Bogdan Voievod 58; Rista Calciu, str. Câmpineanu 6. La ferma de stat Ceala, se cultiva mai ales arpagic, ceapă (Zitaor și Macău), dovlecei, fasole verde, răsaduri și utilaje pentru producerea acestora, cartofi (Rose), varză timpurie și de toamnă, morcovi, pătrunjel, păstărnac, țelină, ridichi de lună, salată, ceapă, pătlăgele roșii, castraveți, ardei spanac¹³⁸. Munca era prestată de femei din Gai angajate sezonier alături de copii, ziuășii pentru plivit și irigat răsadurile. Surplusul de produse, era trimis la uscătoriile de legume și fructe din Barațca – Școala

¹³⁴ În toamna anului 1947, de pe această suprafață au fost recoltate: pătlăgele roșii – 26.650 kg, varză – 12.000 kg, morcovi – 3725 kg, zarzavat – 3307 legături, arpagic – 67 kg, pepeni verzi – 3790 kg, pepeni galbeni – 1462 kg, ridichi – 748 kg, salată – 480 kg, mazăre păstăi – 461 kg, castraveți – 6717 buc., dovlecei 3535 kg, ardei 15.000 buc., vinețe – 1608 buc., ceapă – 3921 kg, gulii 7310 buc., usturoi 30 leg., fasole verde – 819 kg, sfeclă furajeră – 700 kg, porumb – 1820 kg. (AN Arad Fond Camera de Agricultură, D. 65/1947).

¹³⁵ AN Arad, Fond PMA, D 37/1928, f., 63.

¹³⁶ Știrea, 18 mai 1938.

¹³⁷ AN Arad, Fond Camera de agricultură, D. 65/1947, f., 15.

¹³⁸ *Ibidem*, D 278/1945 f., 32.

Miniș, Sebiș – 8 cuptoare, Chișineu Criș, Gurahonț, unde funcționau cuptoare, cu o capacitate zilnică de 25-30 kg. legume uscate.¹³⁹

Plantele textile: cânepă, in, bumbac

Cânepa (*Canabis sativa* L.) este una din cele mai vechi plante industriale, fiind atestată pe teritoriul României, încă din neolitic. Până în 1960, în aproape toate localitățile județului Arad, cânepa se cultiva, pentru uz personal. Țesăturile realizate, din fibrele acestei plante, erau folosite la confecționarea sacilor, prelatelor și pentru unele piese de îmbrăcăminte.

În gospodării, semănatul cânepii se făcea din aprilie până în luna mai, iar tulpinile se recoltau cu rădăcini cu tot, în mănunchi, la sfârșitul treierii. În apele din apropiere, prin scufundare, se realiza topitul, după care se extrăgeau fibrele, printr-un sistem arhaic, obținându-se fuiorul.

O schimbare în cultura acestei plante, s-a produs în perioada interbelică, odată cu începerea cultivării și prelucrării ei industriale. Dezvoltarea a fost încurajată de stat, prin Ministerul Agriculturii, care asigura semințe, sfaturi, informații și asistență tehnică. S-a trecut la semănatul mecanic și extinderea suprafețelor cultivate, întreaga recoltă fiind preluată pe bază de contracte, cu Fabrica de Cânepă din pusta Domeniului Nadasdy, de la Iratoș.

Printr-un contract, încheiat în 1928, Primăria Aradului, se angaja să cultive cu cânepă, 16 jugăre, în grădina proprie de zarzavat din Libaș. Partenerul, fabricantul de funii, Firma B. Reich – Fiul & comp., urma să asigure gratuit, sămânța de proveniență italiană, asistența tehnică pe perioada de vegetație, să cumpere întreaga recoltă la prețul zilei, alături de 2 kg. funii diferite, pentru fiecare jugăr cultivat cu această plantă. La 25 octombrie, a fost predat, fabricii din Iratoș cantitatea de 19.890 kg¹⁴⁰.

În 1942, cultivatori de cânepă din Gai, au fost: Gheorghe Cismaș-9 jug, Szalay Coloman-17 jug, Vasile Ivanov-3 jug, Nicolae Fericean-9 jug, Anton Matusinca-10 jug, Gheorghe Anghelina-1 jug, Petru Morodan-1,8 jug, Melania Ferician-1 jug, Teodor Neagu-1jug, Ludovic Barta-1,8 jug. Ștefan Bran-3 jug, Mihai Horvath-1,8 jug, petru Morodan-1 jug, Gheorghe Anghelina, 1 jug¹⁴¹.

Preluată la naționalizare de statul comunist, cultura și procesarea cânepii, a cunoscut o dezvoltare spectaculoasă. Dacă în 1989, se cultivau 359.000 ha, în 1989, cu cele 439 ha semănite, România era a patra țară producătoare de cânepă din lume, după CSI, India și China, fiind urmată de Polonia, Ungaria și Jugoslavia.

¹³⁹ *Ibidem*, D 128/1942. f., 15.

¹⁴⁰ *Ibidem*, Fond PMA 1925-1930 D 37/1928, f., 387.

¹⁴¹ *Ibidem*, Fond Camera de agricultură, D 132/1942, f., 15.

În anii care au urmat, dintr-o confuzie, însoțită cu exces de zel, s-a interzis cultivarea acestei plante, pe baza unor contracte, fiind considerată ca psihotropă. Mediatizarea a produs efecte negative, determinând intervenția brutală a poliției, distrugerea unor câmpuri cultivate pe bază de contracte și un regres important în industria cânepii din România.

Pe suprafețe mici s-a cultivat în extravilanul Gaiului, inul (*Linum usitatissimum* L.) pentru fibre și pentru ulei. Se alegeau terenurile umbroase și umede, fibrele fiind prelucrate în casă pentru confecționarea unor țesături rezistente. Referitor la cultura bumbacului, (*Gossypium hirsutum* L.) în anul agricol 1933, cultivatorii au fost descurajați, mai ales de timpul nefavorabil, astfel că în 1934, s-a semănat puțin. Până la 30 aprilie 1935, Camera agricolă a județului, a distribuit gratuit sămânța de bumbac produsă de întreprinderile Știrbey – Bufta, estimându-se că în întreaga țară cultura va ocupa 1800 ha adică o suprafață de peste trei ori mai mare decât în anul precedent. Se estimează o recoltă de 12.000 tone, adică o producție de 20 milioane lei. Organele agricole intenționau, ca în județul Arad, bumbacul să fie încercată, pe loturi mici de 1000-5000 m.p. pe loturi școlare, sau pe terenurile unor gospodari receptivi, toate însumând însă, 100 ha. semănutul se recomanda în cuiburi, cu câte 10-12 boabe¹⁴². A fost cultivată și pe loturile școlare din Gai, fără nici o șansă pentru a fi preluată în cultura mare.

Cultura orezului

Se crede că această cereală, *Oryza sativa*, a fost introdusă pe teritoriul românesc, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de către turci, mai întâi în lunca Dunării și a Timișului, de unde, ulterior, a fost dezvoltată pe suprafețe mai întinse. Deoarece are nevoie de temperaturi ridicate în perioada de vegetație și de umiditate abundentă, tehnologiile include irigațiile abundente. Căzută în desuetudine, cultura a fost reluată, cu mult interes, în 1935, de către Ferma Topalia, din Administrația Domeniilor Banloc, pe terenurile din regiunea Lacului Brateș și ale Eforiei Spitalelor Civile din Chirnovi. În 1938, s-au semănat în România 376 ha cu o producție totală de 962.560 kg, adică 2560 kg / ha. După succesele Fermei Topalia – Timiș au urmat alte încercări de extindere, a zonelor cultivate cu orez, în Moldova și în Muntenia.¹⁴³

În anul 1940, cultura orezului a fost introdusă, pentru prima dată și în județul Arad, prin experimentul realizat, pe o suprafață de 0,5 ha, la ferma Camerei Agricole de la Dohangia. Un an mai târziu, gospodarul *Octavian Ardelean*, din Socodor a extins cultura la 7 jugăre cadastrale (4 ha), pentru

¹⁴² Știrea 9 mai 1935.

¹⁴³ Silvia C. Boldescu, *Orezul și arpacașul* în, “Analele Institutului de Cercetări Agronomice al României” Vol. XII, anul XI/1940, p.173

ca în 1942, suprafața cultivată să ajungă, în părțile Aradului, la 43,5 ha, din care, mai mult de jumătate să fie din proprietatea lui *Octav Ardelean* (23 ha) și a lui dr. *Sever Ispravnic* din Iermata (4 ha).

Deoarece, planta are nevoie de umiditate abundentă și de temperaturi ridicate, într-o perioadă vegetativă, relativ lungă, de 3,5 – 5 luni, suprafețele, cultivate, trebuiau amenajate corespunzător, mai ales, pentru a putea fi irigate, cu apă din belșug, până la băltire.

În anul 1942, la solicitarea mai multor potențiali cultivatori, îndeosebi, riverani ai Canalului Morilor, ing. Gheorghe Furtunescu, inspector-specialist în îmbunătățiri funciare, din Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Direcția de Geniu Rural, a fost delegat pentru a întocmi și executa, în acea zonă, încă câteva proiecte de orezării. Specialistul a găsit în martie 1942, corespunzătoare pentru această cultură, terenurile a 17 proprietari a 136 jugăre cadastrale adică 78,27 ha, printre care au fost nominalizați: Moșia din Gai a Primăriei Municipiului Arad, cu 10 jugăre cadastrale (5,75 ha, irigate cu ajutorul pompelor), Moșia mr. *Aurel Birtolon* din Ceala, (14,40 ha, amenajate pentru irigare printr-un stăvilar), Ferma preotului *Liviu Aconiu*, din Turnu, (1,15 ha irigate cu pompa). Au mai realizat culturi de orez, în Gai, pe suprafețe mai mici: *Iacșici Milan* (1 jug)¹⁴⁴, *Pop Emil* (1Ha), *Radu Emil* (1 Ha), *Traian Cibian*, domiciliat în Arad, str. Praporgescu 27, împreună cu asociații *Simion Stana*, *Gheorghe Șulea*, *Ion Marin* (1jug), pe un teren arendat în Câmpul Islazul Mare¹⁴⁵.

În anul 1943, organele agricole județene au planificat, să se ajungă la o suprafață de 300 ha, iar în 1944 la 400 ha. Pentru aceasta, Camera Agricolă i-a încurajat pe producători, acordându-le diferite facilități ca: obținerea de credite avantajoase, contracte ferme pentru preluarea imediată a recoltei, asigurarea gratuită a seminței etc. În 1945, în județ, existau 160 cultivatori, cu o producție totală de 6990 kg.

Greutățile întâmpinate de cultivatori și riscurile compromiterii recoltei, erau numeroase, cu efecte directe asupra rentabilității. Cultura orezului, fiind de dată recentă, în județul Arad, se simțea lipsa de experiență, iar, posibilitățile de extindere, erau limitate, de cantitatea de apă și capacitatea de inundare. La pornirea culturii, se solicita, un capital inițial pentru investiții important, necesar amenajării terenului, prin nivelări, parcelări, instalații de pompare. Se recomanda ca însămânțarea să se facă după data de 25 aprilie când apa pentru irigat cultura, era călduță, iar parcelele, nu trebuiau să depășească 8000 mp. Alte indicații tehnice, se refereau la înălțimea optimă de 0,4 m a digurilor dintre parcele și lățimea platformei de 0,35 m. Lucrările de

¹⁴⁴ AN Arad, Fond Camera pentru agricultură, D., 277/1945, f., 15.

¹⁴⁵ *Ibidem* D. 71/1943, f., 28.

întreținere de 300-400 zile de lucru, pentru un singur hectar, sunt esențiale pentru dezvoltarea plantelor. Producțiile scăzute, se datorau mai ales, lipsei unei cantități suficiente de apă pentru irigat, defectarea pompelor și lipsa pieselor de schimb, atacului intens al rațelor sălbatice și al scoicilor, invaziei de costree, care năpădesc culturile și lipsei mijloacelor financiare pentru efectuarea plivitului. În luna mai, imediat după însămânțare, culturile erau atacate de rațele sălbatice. Iluminatul terenului pe timp de noapte, cu lămpi de petrol, deși dădea rezultate, prin reflexia flăcărilor pe luciul apei, care speria păsările, a fost interzis, din cauza regulilor privind camuflajul, pe timp de război. După scurgerea apei, în preajma recoltării, produsele mai puteau fi distruse de hârciogii, șoareci, rațe. Datorită acestor câțiva factori nocivi, cultivatorul, Milan Iacșici, nu a putut recolta în 1945, de pe suprafața re 1 jug, doar 200 kg orez. În 1947 mai erau înregistrați în Gai ca și cultivatori de orez: *Gheorghe Munteanu*, 16 ha irigate cu un tractor de 35 HP; *Nicolae Popescu*, 25 ha irigate cu un tractor de 25 HP, *Radu Emil*, 11 ha irigate cu un tractor de 35HP, *Jacsici Milan*, 1 ha, fără instalație de irigat *Pop Emil*, 1 ha, fără instalație de irigat.

Sindicatul cultivatorilor de orez, a protestat în 1945, considerând că prețul de achiziție a orezului, neschimbat de doi ani, este atât de mic, încât cultivatorii, dacă î-l respectă, lucrează în pierdere. Datorită acestor prețuri derizorii de 800–1000 lei/kg, producătorii, sunt obligați sau să-și valorifice produsele pe piața liberă, sau dacă nu, să compromită producția anului viitor. De aceea solicitarea majorării prețului la achiziție măcar la 2000 lei/kg, comparabil cu cel al zahărului, este pe deplin justificat¹⁴⁶.

După război, interesul inițial, pentru această cultură, a scăzut, astfel că, în 1949, la GAS Dohangia, lângă Chișineu Criș, au fost sărbătoriți pentru ultima dată, în județul Arad, muncitorii agricoli, evidențiați la însămânțarea orezului¹⁴⁷.

În județul Arad, orezul, a fost scos din cultură, după 1950¹⁴⁸.

3. Ferme și fermieri

Societatea Anonimă pentru Îngrășarea Porcilor și Industria de Morărit din Arad

Constituirea societății a avut loc, în Sala mică a Primăriei la 9 martie 1910, în prezența celor 42 acționari, posesori a 786 acțiuni, care reprezentau

¹⁴⁶ *Ibidem* D 277/1945, f., 354.

¹⁴⁷ *Patriotul*, 9 iunie 1949.

¹⁴⁸ În 1950, mai era înregistrată în județul Arad, doar o singură orezărie. (Alexandru, Mihaela, 2001, *op. cit.* p. 72)

288 voturi. Au fost prezenți: Kindzig Janos (10), Gutzjahr Mihaly (10), dr. Koof Janos (10), Schleiffeder și organizația Kokenyessy I. (10), Hunyadi Jozsef (2), Erdos Ignacz (5), Verzar Marton (10) Vasarheyli Jozsef (10), Braun Mor (11), Ottinger Lazslo (2), Eles Geza (10), Nicolics Geza (5), Kadar Jozsef (5), Salgo Pal (1), Lanyi Marcsel (1), Gluck Karoly (5), Dobro Pal (10), Stojakovics Milan (5), Csillag Lajos (10), dr. Barabas Bela (5), Leopold Zsigmond (10), Magyar Ferencz (2), soția baronului Nopcea Elek, reprez. prin Gerbert Karoly (10), Oblat Beni (3), Baumgartner Fischof & comp. (10), Prokopezt Jozsef (10), Hasz Antal (10), Goldmidt Sandor (10), Becsei Miclos (10), Dreichlinger Sandor (1), Kristyori Janos jun. (2), Recsei Miclos (10), Voros Henrik (10), Adler Andor (85), Vertan Erno (10) Szida Lazar (5), Wittman Antal jun. (5), Neubauer Mano (2), Istvanffi Bela (10), Wittman Janos (5), Szantay Bela (5), Tenner Laszlo (2), Frații Szoke Artur (7), dr. Fabri Sandor (5)¹⁴⁹.

În ședința, condusă de Fabry Sandor, au fost discutate actele premergătoare înființării firmei, semnate de băncile care au asigurat capitalul social necesar activității. De asemenea, acționarul Kopf Ianoș, a făcut cunoscut statutul și modalitățile de distribuire a dividendelor, stabilindu-se ca întreg capitalul social, să rămână intact, timp câțiva ani, capital necesar, pentru constituirea a două fonduri, unul de risc și celălalt pentru dezvoltare. A fost ales și primul Consiliu de Administrație, alcătuit din șase membri: Kintzig Janos – director, Gutzjahr Mihaly, Voros Henrich, Verzar Marton, Recsei Miclos, Vasarhely Jozsef. La propunerea lui Goldschmidt Janoș, Comisia de control financiar a fost alcătuită din: Nemess Geza, Fodor Gyula și Istvanffy Bela. În continuare, Leopold Zsigmond a subliniat rolul esențial al lui Kingzig Janos pentru înființarea societății, propunând ca în cazul în care acesta se va retrage din firmă, să i se aducă mulțumiri speciale¹⁵⁰.

Activitatea economică propriu zisă, cu un preponderent profil agro-alimentar, a început la 4 iunie 1910, pe o suprafață apreciabilă de teren, în apropierea Aradului, cunoscută ca Duleul Miniș (Meneș Volgy)¹⁵¹, sub numele: *Prima Îngrășătorie de Porci din Arad. Societate pe Acțiuni (Első Aradi Sertes Hizlato Reszveny Tarsaság)*. Făcând mari investiții în adăposturi pentru animale și depozite uriașe pentru furaje, societatea, și-a dezvoltat permanent activitatea de bază, *prin cumpărarea de porci, vânzarea și îngrășarea acestora, atât, pe cont propriu cât și în comision, cumpărarea, vânzarea, mijlocirea și valorificarea în natură sau prin prelucrare a acestora și a produselor în legătură cu aceasta*. Firma, mai avea ca obiect de activitate preluarea și prelucrarea cerealelor de orice fel a altor produse

¹⁴⁹ AN Arad, *Camera de Comerț și Industrie*, D 50/1924-1948, f., 28.

¹⁵⁰ *Ibidem*

¹⁵¹ Locul, se află în partea de N-V a Gaiului, pe stânga șoselei spre Nădlac, cunoscut sub numele de Ferma de porci Ceala

agricole, a articolelor alimentare și furaje, efectarea operațiunilor pecuniare și de credit, în legătură cu acestea. Prin hotărârea Adunării Generale din 29 august 1917, societatea și-a schimbat numele în *Îngrășătoria Arădeană de Porci și Morărit SA (Aradi Sertes Hizlalo es Malomipar Rezveny Tarsosag)*. Au urmat la conducere în calitate de directori și procuriști: Mangold Sandor (1910), Nemess Geza (1911), Vamos Antal (1912), Ritter Imre (1915), Kopf Janos (1918), Ludovic Adler (1922), Iuliu Fodor (1923), Rajz Eugen (1924), iar din 1927 – Gavril Fejer, Andrei Adler, Tiberiu Adler, Eugen Racz (1930)

Începând cu 1 ianuarie 1922, prin modificarea articolului 1, din Statut, firma și-a continuat activitatea, sub numele său românesc: *Societatea Anonimă de Îngrășare a Porcilor și Industrie de Morărie din Arad*, iar după un an, în 1922, prin modificarea art. 4 din actul său fundamental de funcționare, au fost emise noi acțiuni, cu valoare nominală de 1000 lei, capitalul social fiind astfel majorat la 1,6 milioane lei. Noi modificări ale statutului, au fost înregistrate în 1923. Conform legislației, s-a prevăzut în articolul 5, ca 2/3 din acționari, să fie cetățeni români, alături de alte clarificări privind atribuțiile, Consiliului de administrație și Direcțiunii.

În 1926, capitalul social, a ajuns la 2,4 milioane lei, iar în 1929, s-a majorat, la 3,2 milioane lei, firma simțind și primele semne majore ale declinului economic. Drept urmare, Adunarea generală din 1931, a aprobat noile statute și un nou Consiliu de conducere, format din Rajz Eugen – str. Meșianu nr.2, Gaal Iosif – str. Luther nr.2, Fenyo Eugen – P-ța Catedralei nr. 5. Deși societatea exploata un capital social subscris și vărsat de 3,2 milioane lei, încorporat în clădiri, animale, furaje și cantități însemnate de cereale, dând dovadă de prudență, societatea a numit un lichidator, în persoana lui Rajz Eugen. Activitatea mai era supravegheată și de colectivul de cenzori din care făceau parte: Emil Guld – str. Tribunalul Axente, nr.14, Iuliu Kiszeli – str. Ghiba Birta, nr. 44 și Varga Aladar – Oradea. De asemenea, a fost instituit un control sever asupra conducerii firmei, bilanțurilor și distribuirii profitului. A fost constituit chiar și un fond special, alimentat cu 2% din profit, pentru despăgubirea funcționarilor, care după un serviciu conștiincios de peste 10 ani în slujba societății, deveneau concediați, fără a avea vre-o vină.

Cu afacerile în scădere, firma nu a rezistat crizei economice. La 25 august 1934, a fost înregistrată calitatea de lichidator a lui Albert Maresch, care l-a înlocuit pe Eugen Rajz, de curând decedat. Crescând foarte mult pierderile, la 15 ianuarie 1938 a fost convocată, în localul societății din Str. Berthelot nr.2, Adunarea Generală Extraordinară, la care au participat acționarii: Societatea bancară Românească, sucursala Arad, reprezentată prin Ionel Friedland, proprietarul a 3.150 acțiuni, Ionel Friedland, Iosif Kell, Adalbert Maresch, Emil Guld, Eugen Fenyo, fiecare cu câte 10 acțiuni. În numele lichidatorilor, Eugen Fenyo, a depus bilanțul firmei, încheiat la 15 decembrie 1937, cu o pierdere de 9.610.584 lei. S-a mai comunicat faptul că toată averea mobilă

și imobiliară s-a valorificat, creanțele au fost încasate în întregime, fiind plătite și datoriile, cu excepția celei față de Societatea Bancară Românească, în valoare de 6.410.584 lei. Anunțați creditorii, de intenția de lichidare, prin anunțuri repetate publicate în ziarul *Știrea*, nu s-a prezentat nimeni, pentru revendicare. În felul acesta considerându-se îndeplinite toate formalitățile prescise de legislație, pentru asemenea situații, s-a solicitat părerea celor prezenți. Adunarea generală, luând act de raportul prezentat, a aprobat bilanțul și pierderea anunțată, declarând încheiată lichidarea societății¹⁵². Registrele au fost depuse la Bancă pentru a fi păstrate timp de 10 ani, iar la 9 august 1938, Eugen Fenyo, a solicitat radierea firmei din Registrul arădean al Comerțului.

Fermele Primăriei

Cu intravilanurile, construcțiile și suprafețele extravilanului său agricol, aflate în proprietate, Primăria Aradului, putea fi considerată un *moșier important*. Cele mai întinse suprafețe de arabil, ale sale, se aflau în nordul orașului, ele intrând mai ales în perimetrul Gaiului. Aste adevărat că de-a lungul timpului, acestea au fost sistematic diminuate, terenurile fiind înstrăinate, ca urmare a unor interese politice, sociale sau chiar economice, așa cum au fost: exproprierile prin Reforma agrară, lotizări pentru construcții de locuințe, amenajări de obiective social – culturale, vânzări.

Exproprierile Reformei agrare, au înjumătățit suprafața comunității orașului Arad, aceasta fiind redusă cu 2939 j și 558 st.p. Corespunzător măsurătorilor realizate în 1923, de Aurel Florescu, situația moșiilor primăriei, arătau în felul următor:

Felul terenului	Suprafață expropriată		Suprafață rămasă	
Arătură	2455j	1107 st.p.	133 j	931 st.p.
Fâneață	169 j	810 st.p.	222 j	1402 st.p.
Pășune	14 j	492 st. p.	1343 j	1124 st.p.
Pădure	-	1583 st.p.	2 j	1128 st.p.
Grădină	-	-	76 j	1187 st.p.
Vie	-	-	18 j	470 st.p.
Trestiş	35 j	112 st. p.	100 j	1562 st.p.
Intravilan	126 j	1338 st.p.	133 j	202 st.p.
Neproductiv	136 j	516 st.p.	132 j	956 st. p.
TOTAL	2939 j	558 st.p.	2164 j	962 st.p.

Dintre acestea, cele mai întinse moșii, se aflau în extravilanul Gaiului: Libaş, Gulea, Spitzer, Aviației, Grădina de zarzavat, Cizmădia, Ghelin, Krystiori Altele, rămase în proprietatea primăriei, se aflau în intravilan, pe străzile: Ion Creangă (1 j), Pârâul sec (100 st p), Anton Pann (300 st p), Anton Pann (2 j), Faurilor (1,745 j), Ion Creangă (1 jug și 156 st p), Șanțul Neuman

¹⁵² AN Arad, Fond, *Camera de Comerț și Industrie*, D 50/1924-1948 f., 15.

(550 st p), Colțul străzii Orovil cu str. Nouă (156 st p), Faurilor (1,745 st p), Faurilor – colț cu Fântâniei, Păcurarilor (2 j), Anton Pann (2 jug și 300 st p), precum și cele din duleele: Crivabora (1 j și conac), Gulea (1 j și conac), Kristiori (1 j și conac), Bazinul Sec (100 st p), Gutjahr (300 st.p.), Mișcuța (20 st.p.)

Pentru exploatarea pământului, în 1921, Șeful Circumscripției II Gai, a făcut propunerea ca doar suprafețele agricole mici și izolate ale primăriei să fie arendate, prin licitație publică, iar cele mari, să fie lotizate, la dimensiuni de 5-10 jug, pentru a fi exploatate în regie proprie. Se spera că în felul acesta, primăria va avea venituri mai mari. Caietul de sarcini pregătit pentru licitații, prevedea faptul că durata arendei să fie de un an, pentru o suprafață de cel puțin 1 jug. și 455 stânjeni pătrați, la prețul de 1000 lei / jug. Ofertele erau în exclusivitate verbale, iar prețul arendei se plătea anticipat, o singură dată, la fața locului. Arendașul era obligat să retrocedeze pământul, după un an, în starea în care l-a preluat. Se interzicea pe suprafețe agricole închiriate, sub amenințarea unor amenzi substanțiale, să fie săpate gropi, extras pământ pentru arderea cărămidei, exploatarea nisipului sau a gliei, sub formă de pajiște. Dezastrele naturale elementare, nu scuteau locatorul de plata arendeii¹⁵³.

De asemenea arendașul era obligat, să gunoiasă înainte de arat, să cultive alternativ păioasele cu prășitoarele, iar dacă pe suprafața respectivă, se aflau edificii, ele trebuiau îngrijite. Dacă construcțiile dispăreau prin incendiu, neglijență sau furturi se plăteau despăgubiri. De asemenea se menționa, că orașul, poate anula unilateral contractul, pentru interesul public, dar, după recoltarea produselor¹⁵⁴.

În 1926, din Comisia de licitații, a primăriei, pentru terenurile din Gai, făceau parte: Vasile Dârlea, Consilier economic – președinte, Drecin Pera, Ferician Ioța, Radovan Milivoi, Zaslo Alexandru, Stan Teodor.

Beneficiile obținute de primărie, mult mai ușor, doar din arendarea moșiilor sale, au născut ideea, desființării gospodăriei în regie proprie a Municipiului. Totuși raportul Comitetului economic, prezentat Consiliului Comunal, la sfârșitul anului 1927, în opoziție cu această idee, susținea, însă, necesitatea menținerii fermelor proprii, exploatate în regia primăriei, cel puțin datorită a două motive. În primul rând, deoarece, au fost scutite de expropriere 300 jugăre, teren arabil și 683 jugăre fânațe, tocmai pentru a se asigura întreținerea vitelor de reproducție și a animalelor necesare diferitelor servicii ale Primăriei: pompieri, curățenie publică, spital, sanatoriul de tuberculoză, dezinfecție, grădini, cimitire, etc. La acea dată, primăria avea: 72 de cai, din care 10 erau pentru paradă, 6 pentru incendii, 22 cai de ham

¹⁵³ *Ibidem*, Fond PMA , D 5/1927, f., 15

¹⁵⁴ *Ibidem*, D 6/1924-1925, f., 110

lucrau pentru gospodăria comunală (curățenie), 26 cai de ham în agricultură, 4 cai de ham la grădinarie, 2 cai de ham la spital, 2 cai de ham la spitalul TBC, 9 mânji, 3 armăsari pentru reproducere, 10 tauri, 24 vieri

În al doilea rând, se demonstra, că prin licitație publică, nu se pot, totuși, obține venituri similare producției directe. În plus, dacă întregul teren se arenda, trebuia lichidat întregul inventar, viu și mort al fermelor. Există pericolul, ca în următorii ani, toate terenurile să fie degradate, intrându-se în deficit, știut fiind că arendașul, dacă nu e proprietar, nu le îmbunătățește.

Mai mult, decât atât, Ioța Fericean, în numele unor locuitori din Gai, a solicitat chiar, scăderea arenzilor primăriei, în proporție cu starea prețurilor cerealelor pe piața liberă, propunere, susținută de consilierul Iuliu Borneas, prin aceea că, agricultura se află într-o situație gravă. Drept urmare, s-a considerat echitabil ca arenzile asupra terenurilor primăriei, să fie scăzute cu 30%¹⁵⁵.

În același timp, Serviciul tehnic al Primăriei, sesiza Consiliul Comunal, încă din 1926, că la conacele și pășunile orașului, sunt mari stricăciuni care trebuiau remediate. Raportul, se referea la starea clădirilor, fântânilor, împrejmuirilor, podurilor și căilor de acces, la starea deplorabilă a drumurilor¹⁵⁶. De asemenea, deoarece, doi ani la rând, 1925-1926, recoltele au fost compromise de grindină și alte calamități, pentru a putea fi hrănite animalele fermei, primarul, a aprobat înlocuirea stocurilor de grâu, cu orz și ovăz, faptă, care, a determinat, declanșarea unei anchete penale.

În urma licitației din primăvara anului 1929, o suprafață de 133 jug. din terenurile disponibile ale primăriei, împărțite în 53 de parcele au fost închiriate, pentru o perioadă de 2-3 ani, până la 31 octombrie 1931, de către gospodari cu domiciliul în Gai (**Anexa 11**)¹⁵⁷

Parcelele 52 și 53, au fost arendate familiilor Fericean George, senior și junior, doar în condițiile, folosirii unei suprafețe, ca și câmp pentru treierat. De asemenea, primăria a mai arendat fânețele lui Ilie Mișcuța (Câmpul Cirezilor, 4 j), Ioța Fericean (Râtul Cismadia, 8 j), Matei Lazăr (Fânața, fost Dobrău, Ghelin, 52 j), Mihai Jivanelov (Fânața Friedman, 20 j), Măcinic Ilie (Fânața Măcinic, 10 j Câmpul Pierzaniei și Fânața Balasz), Matei Lazăr (Câmpul Gutjar 46 j și Iosza 48 j), Regimentul I Roșiori (Balta Mică, 50 j și Sptzer 55 j), Spitalul Județean (Râtul Stupini 5 j), Farkas Emerich (Domeniul Mocsay 80 j) Zăuașii Primăriei de la Conacul 1 (Câmpul Starei și Râtul Gulea)¹⁵⁸, precum și suprafețele acoperite cu trestie din livezi, râturi, bălțile Ghelin și Sânpaul.

¹⁵⁵ *Ibidem*, Fond PMA D 54/1927-1930, D180 1928 f., 263.

¹⁵⁶ *Ibidem*., D181/1926, f., 5.

¹⁵⁷ *Ibidem*, D.37/1928, f., 63.

¹⁵⁸ *Ibidem*, f., 133.

Au fost reținute pe mai departe, pentru cultivarea în regie proprie, Grădina de zarzavat (76 jug.), din care 12 jug. a arendat pentru aceleași culturi, grădinarului Ilie Forgaci, Cismadia (85 jug), Spitzer (40 j) și alte terenuri, pe care au fost cultivate culturi de grâu, orz, ovăz, porumb, porumb pentru nutreț (ciolomadă), mohor, borceag (bicău), lucernă.

La licitațiile Primăriei, participau, în mod frecvent și diferitele comandamente ale Garnizoanei militare din Arad, cu deosebire Divizia 1 Cavalerie dar și altele.

După câțiva ani, în urma *raportului* întocmit de: ing agronom Tiberiu Adler, Virgil Economu-șeful Pepinierei Ceala și Vladimir Ieșanu-șeful depozitului de fermentare a tutunului, din 10 septembrie 1931, privind exploatarea bunurilor municipiului, atitudinea municipalității, s-a schimbat din nou. În memoriu, se arăta că, la acea dată, *terenurile de cultură, pășunile, conacele, se găseau într-o stare deplorabilă, în cea mai vitregă gospodărire astfel că nici la cel mai nevoiaș agricultor, nu se observă ceea ce se poate vedea pe moșia primăriei. Terenurile arabile arendate, au fost lucrate mizerabil, nu au fost gunoite, rămânând, aproape, înțelenite. Contractele nu au fost respectate de arendași, din cauza lipsei de supraveghere a primăriei. Pășunile și fânețele, se prezintă rău, pline degropi, scafeți și spini, fără să li se fi acordat cele mai elementare îngrijiri. Conacele, sunt în stare de părăginire, cu grajdurile și localurile fără tencuială, bocsele animalelor stricate, ferestrele cu geamurile sparte, iar gardurile cârpite cu bucăți de tablă. Starea de murdărie și neigienă este greu de închipuit, așa cum rareori se poate constata. Animalele, cumpărate abia anul trecut, pe bani grei sunt în general neapte pentru reproducție. Ele, în general, trebuie vândute pentru măcelărie, sau tracțiune. S-au comis greșeli de neiertat în alegerea lor, cumpărându-se de la același proprietar mai multe exemplare, sau de la unul, care avea prăsilă înrudită cu vitele locuitorilor și taurul. Nu există nici un vier de altă rasă decât Mangalița, cumpărați ani în șir de la același proprietar, deși se recomandă Edelahweun sau York. Caii de muncă nu dau nici un randament aplicându-li-se un program necorespunzător. Hrana animalelor este defectuoasă și în general, nu există nici un program în executarea lucrărilor și îngrijirea vitelor. Personalul inferior, este nepregătit și de rea credință*¹⁵⁹.

Pentru remedierea acestei situații, s-a propus, administrarea de către Primărie, a tuturor terenurilor sale, în regie proprie, fără a mai fi închiriate. Punerea în valoare a pământurilor urma să se facă *prin cultivarea suprafețelor din jurul orașului, cu plante de nutreț, ușor de vândut apoi, birjarilor și posesorilor de animale din oraș și suburbii*. Pe cele mai îndepărtate, se vor cultiva cereale. În felul acesta, s-ar asigura și hrana pentru cele 116 animale (42 cai, 11 armăsari și mânji, 27 tauri, 36 vieri), din proprietatea orașului,

¹⁵⁹ *Ibidem*, f., 15-16.

prisosul urmând a fi vândut. Referitor la conacurile, cu câte 1 jugăr cadastral, se propune, vânzarea acestora, deoarece, nu au fost găsite soluții viabile pentru rentabilizarea lor.¹⁶⁰

În 1944, Primăria Arad, exploata în regie proprie, 355 jug. teren arabil din care: 83 jug.-grâu; 32 jug.-orz; 46 jug.-ovăz; 112 jug –porumb; 11 jug – sfeclă furajeră; 31 jug-borceag; 9 jug- licernă; 20 jug- grădină de zarzavat. Mai existau: 42 cai, 10 boi, 8 vaci, 80 porci. Pentru reproducere: primăria dispunea de 14 tauri, 4 armăsari, 14 vieri. Administrator ul fermei era Vasile Chezan¹⁶¹

Ferma Ceala, a Camerei Agricole Arad

În cadrul acțiunii *Ofensiva agricolă*, din 1935, o mare parte din suprafața agricolă a fermei, a fost lotizată, în vederea cultivării experimentale a bumbacului, sfeclii de zahăr, roșieși oliv, porumbului (varietățile Bankut TD, Fleischman, Bankut D, Varadi, Bănățean), cânepei pentru sămânță (varietățile Bănățean, Dumbrăveana, Baranya), plantelor uleioase (lupin, ricin, linte, in, mazăre de nisip). Aceste culturi, în caz de reușită, urmau să facă din Ferma Ceala a Camerei Agricole arădene, una din bazele semincere, ale gospodarilor din întregul județ.

În 1940, Ferma Ceala, avea o suprafață de 571,1209 ha teren agricol organizate pentru cultura cerealieră, loturi experimentale și semincere, livadă, viță de vie, grădină de zarzavat, clădiri și construcții, adăposturi pentru animale, toate, în valoare de 5.046.349 lei. Inventarul viu compus din cai, porci, vite valora 373.000 lei, inventarul mort -1,2 mil. lei, furajele și produsele – 737.000 lei, diverse alte materiale – 648.000 lei). Exploatația, aflată în subordinea Camerei Agricole din Arad (director Emil Pop), era condusă de un colectiv de specialiști, din care făceau parte: ing. agr. Teodor Blaga – director, Dimitrie Pascal – sub șef de exploatare, ing. Ștefan Ciuta (livada), Adrian Știrbețiu – conductor agricol, Ioan Cârнару – agent de culturi, Ioan Roventa – administrator de culturi, Carol Șandor – mecanic și I.D. Popescu – secretar general. Cei 28 angajați permanenți, erau specializați pentru cultivarea a 7 jug vie, pepinieră de arbori și arbuști cu rol silvic și ornamental (glădiță, salcâm etc), pepinieră de pomi fructiferi, cultura cerealieră, grădinărie, culturi de cânepă pentru sămânță și ferma de animale. De asemenea, unitatea, mai dispunea de 34 cai de tracțiune, 1 autocamion, 1 tractor, 17 căruțe și o trăsură cu arcuri, pentru transportat persoane.

În 2-4 ianuarie 1941, ferma, cu întregul său activ și pasiv, a fost predată Facultății de Agronomie din Timișoara, fiind numit administrator, inginerul

¹⁶⁰ *Ibidem* f., 12.

¹⁶¹ *Ibidem*, Fond, Camera pentru agricultură, D 40/1944, f., 15.

agronom Mircea Moru¹⁶². Nu au fost predate vacile Siementhal, importate din Elveția, motivându-se de către Emil Pop, că acestea, erau cuprinse, în inventarul direct al Camerei Agricole județene.

Fermele Instituțiilor de Învățământ Superior (cu profil agrozootehnic)

Prin Decretul-Lege nr. 4150 din 21 decembrie 1940¹⁶³ Ministerul Agriculturii și Domeniilor, a transferat Ferma *Ceala*, cu întregul său inventar, în folosința Facultății de Agronomie din Timișoara. Astfel, toate terenurile și clădirile, acestei vechi exploatații, au fost preluate de la Camera Agricolă din Arad, cu scopul de a fi folosite în scop didactic, pentru pregătirea practică a studenților.

În octombrie 1948, a fost înființat, la Arad, *Institutul de Zootehnie și Medicină veterinară, cu Facultățile de Zootehnie* (studii 3 ani) și *Medicină veterinară* (studii 4 ani)¹⁶⁴. Se împlinea astfel, o idee mai veche, a administrației locale și a ministerului de resort, pentru înființarea unui institut de învățământ agricol superior, Ferma *Ceala* fiind solicitată în acest scop, încă din 1944. Terenurile experimentale și fermele de animale, necesare activităților practice, au fost asigurate, pe aceste suprafețe¹⁶⁵.

Ferma Aurel Birtolon Ceala

Unitate de producție din sectorul agricol, profilată pe creșterea animalelor, foarte cunoscută în zonă, a fost considerată, prin Procesul – verbal, al Comisiei, formate din Istrate Fulviu – Subprefect, ing. agr. Gheorghe Rahoveanu, Subdirector al Camerei pentru Agricultură, dr. Gheorghe Popa, medic veterinar primar, încheiat în 12 iulie 1945, conf. Ord. 83574/15 mai 1945, ca Fermă model¹⁶⁶. Se întindea pe o suprafață agricolă de 93 jugăre cadastrale, din care, 9 jugăre, erau acoperite cu construcții: clădiri administrative, moară pentru cereale, adăposturi pentru creșterea și îngrășarea a peste 3000 de porci, fătătoare pentru scroafe, grajduri, lăptărie, crescătorie de iepuri Angora, păsări și oi, șoproane pentru utilaje, ateliere. Suprafețele terenurilor agricole, erau organizate, pentru culturi și producții intensive. Astfel pe 10 jugăre cadastrale din Câmpul *Dumbrava Roșie*, au fost amenajate, cu diguri și șanțuri, parcele pentru orezărie, cultură nou introdusă în județul Arad. Alte 20 jugăre, au fost pregătite pentru grădină de zarzavaturi irigată, iar în apropiere, pe 2 jugăre, a fost deschisă o carieră de nisip. De asemenea 62 jugăre erau cultivate în mod sistematic, cu plante furajere care asigurau hrana animalelor. Ferma,

¹⁶² *Ibidem*, D. 15/1941, f., 15.

¹⁶³ *MO* (Partea I), nr 302, 23 decembrie, 1940.

¹⁶⁴ *Patriotul* 16, 22, 31 octombrie 1948.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 30 noiembrie, 1944.

¹⁶⁶ AN Arad, Fond *Camera pentru Agricultură*, D. 5/1945, f., 15.

mai cultiva în arendă, cu cereale, încă o suprafață de 130 jugăre, tot pentru nevoile zootehniei.

La moșia din Conop, avea 200 de scroafe, ai căror porci, după ce erau vaccinați, populau îngrășătoria din Ceala, care, înainte de septembrie 1944, avea o capacitate de 4500 de porci. În grajduri existau tauri și 60 de vaci, de rasă Siementhal al căror lapte, era comercializat pe piața Aradului. A devenit renumită și ferma de iepuri Angora¹⁶⁷, rasă specializată pentru producția de păr, căutat pentru fabricarea îmbrăcămintei călduroase, folosită în sporturile de iarnă, aviatori, etc. Activitatea acestui sector, deosebit de rentabil, cu 800 de iepuri, a fost înființată, în 1941 și îndrumată de Eugen Schlanger, calificat în creșterea animalelor pentru blană. Procesele tehnologice, deosebit de complexe, pe cicluri de producție anotimpurale, erau realizate cu ajutorul unui tractor agricol Hanomag, 12 boi, 12 cai de tracțiune și utilajele aferente. În mod permanent, avea 14 angajați, dintre care marea majoritate, având locuința direct în fermă, așa cum au fost: Gavrilă Varga-îngrijitor la cai, Șofron Oniga-văcar, Ioan Rus-boar, Ioan Crăciun-porcar, Fekete Emerich-cioban, Adamovici Iosif-om de serviciu, și alții¹⁶⁸.

Întreaga activitate, a acestei importante unități economice, era condusă de maiorul Aurel Birtolon (n. 1889, Zăscud, Târnava Mică), militar în retragere, cu domiciliul pe str. Ștefan Cicio-Pop, nr 3. Acest om, cu o mare capacitate organizatorică, în afară de ferma conacului din Conop, moștenită de la socrul său, ilustrul om politic arădean, Ștefan Cicio-Pop, mai coordona muncile de pe 43,214 ha vie din hotarul comunei Păuliș¹⁶⁹. De asemenea, a fost Președintele Sindicatului Exportatorilor de Vite, organizație profesională, cu rol important în peisajul economic arădean.

Datorită războiului, a lipsei de furaje și forță de muncă, după 1944, efectivele de animale au scăzut. Ferma dispunea, totuși, de 200 scroafe, 450 porci la îngrășare, 9 vaci, 4 viței, 1 taur, 200 de oi de rasă merinos și caracul.

În urma unui proces sumar, în 1948, a fost condamnat, în absență, la 5 ani închisoare, pe motiv că nu a predat statului, 41 diferite piei brute, provenite de la animalele tăiate în ferma lui de la Ceala¹⁷⁰. Argumentul că *a fost bolnav și că nu a știut*, iar tăierile de animale, s-au făcut în absența lui, nu a fost luat în considerare.

¹⁶⁷ Rasă, de animale (capre, iepuri, pisici), cunoscută după numele orașului Angora, azi Ankara, capitala Turciei. Iepurii, au greutatea de 2-4 kg și față de 3-6 ori pe an, câte 6-8 pui, la o fătare. Dă anual, 200-500 g. păr, folosit în industria textilă.

¹⁶⁸ AN Arad, Fond *Camera pentru agricultură a jud. Arad*, D. 40/1944-1945, f., 15.

¹⁶⁹ *Ibidem*, D. 40/1944, f., 21.

¹⁷⁰ *Patriotul* 1 august, 1948.

Ferma *Neszmera Geza* din Sântoma

Nesmera Geza (n. în 1911) domiciliat, pe Bd-ul Regele Ferdinand 13, absolvent al Școlii Superioare de Agricultură din Hohenheim (Germania), și-a condus singur afacerile fermei sale, din Câmpul Sfântul Toma nr 3. Proprietar a 180 ha, teren arabil, dispuse în jurul unui conac, exploatația, se baza, în 1944, pe culturi cerialiere (160 ha), viță de vie (1 ha), grădină de legume (3 ha), o suprafață apreciabilă (16 ha), fiind destinată pășunatului. Mai dispunea de un tractor, marca Internațional, pe care-l conducea personal și care acționa o batoză pentru treierat cerealele păioase. Grajdurile, adăposteau, 4 boi de tracțiune, 4 cai, 3 mânji, 16 vaci cu lapte, 10 tineret bovin. Ferma, era în apropierea căii ferate pe linia Arad-Pecica care printr-o haltă CFR, din apropiere, deservea și locuitorii satului Bodroglu Nou.

Alte ferme și fermieri din Gai, până în 1950

Isekutz Ladislau, domiciliat în Rovine (Pecica), era proprietarul unui conac și a 50 ha, în Câmpul Sfântul Toma 5, pe care le muncea, personal și exclusiv.

Farago Iuliu, absolvent a Școlii de Agricultură din Debrecen, avea în proprietate, 10 vaci mulgătoare¹⁷¹

Schuster Mihai, a preluat în arendă, pentru administrare, 100 ha, din care 96 ha arabil și 4 ha grădină, în Câmpul Episcopiei, proprietar și conducător de tractor Fordson.¹⁷²

Szalay Geza – Inginer agronom, a fost proprietarul unui conac și a 265 j. în Câmpul Lebedei, unde ferma de animale, cuprindea 14 cai și 12 vaci mulgătoare

Costea Romulus și *Julean Teodor*, arendași ai moșiei din Câmpul Lebedei, compusă din 88,1258 j. în proprietatea lui Mihai și Aurora Mărcuș. Ferma de animale, cuprinde: 7 cai, 20 boi, 10 vaci, 60 scroafe, 150 porci.

Lupsity Iosif, n. 16 iulie 1901, fiul lui Radu și Emilia Vlaicov, domiciliat pe str. Nouă, nr. 71-73, absolvent de 3 clase primare, a fost arendașul Grădinii de zarzavat, în suprafață de 3 ha, din proprietatea lui Ivanov Vasili.

Ostoin Ioan, domiciliat pe str. Bisericii, nr 168, absolvent a 3 clase primare, proprietar și cioban la 200 oi.

Cosma Alexandru, proprietarul fermei din drumul Șimandului, unde creștea, în vederea valorificării, pe piață, 80 scroafe, 400 porci, 10 vaci.

Heim Iuliu, a fost arendașul fermei lui Petcu Ștefan, pe hipodromul din Ceala, în suprafață de 6,986 j, amenajată grădină de zarzavat..

¹⁷¹ AN Arad, Fond Camera de Agricultură a județului Arad, D 40/1944, f., 15.

¹⁷² *Ibidem*, D40/1944, f., 320.

Protopop Stana Simeon, str. Episcopiei 60-62, proprietar și administrator al fermei, cu 61 j, din Câmpul Islazul Mare 12, populate cu 200 oi de rasă merinos.

Lăpușcă Teodor, Calea Aurel Vlaicu, comerciant și proprietar al unui conac, fermă cu 10 vaci mulgătoare în Câmpul Sfântul Toma 2.

Szalay Andras, proprietarul fermei din Duleul Bitto 3, unde îngrășa, peste 200 porci. În 1925, organele sanitare veterinare, au descoperit aici, un focar de pestă porcină, care a determinat moartea a 6 scroafe și îmbolnăvirea altor 4. Datorită măsurilor energice luate, boala nu s-a extins.¹⁷³

Ferician Florea, Piața Sfânta Sofia, n. 1905, absolvent a 4 clase primare, proprietar, arendaș a 53 ha, teren arabil, 4 cai, 5 vaci.

Ivanov Arsenie, str. Ioan Creangă 83, n. 1906, 3 clase secundare, proprietar a 52 ha arabil, 4 cai, 6 vaci.

Kelemen Ștefan, n. 1893, 2 clase secundare, proprietar în Câmpul Cioban nr 9, a 57 ha arabil, tractor, 2 cai, 4 vaci.

Molnar Ștefan, n. 1909, 4 clase primare, proprietar în Câmpul Cioban nr. 3, a unui tractor, 3 cai, 7 vaci mulgătoare

Tirsin Slavomir, str. Nouă 79-81, 4 clase primare, proprietar, arendaș a 46 ha arabil, 4 ha grădină de zarzavaturi irigată, 6 cai, 4 vaci.

Gall Ludovic, n. 1908, 5 clase, proprietar și arendaș în Câmpul Cioban 7, a 52 ha arabil, 5 cai, 5 vaci mulgătoare

Gall Ștefan, n. 1906, 5 clase, proprietar și conducător de tractor marca Fordson-Diesel, în Câmpul Bărbuș 6,

Varga Francisc, n. 1902, Școala de ucenici, proprietar și conducător de tractor marca Deutz – Diesel, în Câmpul Liniștei

Jurik Mihai, n. 1913, 4 clase primare, proprietar și conducător de tractor marca Fordson-Diesel, în Câmpul Ineluș,

Verișan Romulus, , n. 1910, str. Petru Maior 12, absolvent a Școlii de ucenici, proprietar de teren în Gai și conducător de tractor marca Buik.

Gall Pavel, n. 1900, 2 clase secundare, proprietar și conducător de mașină de treierat în Câmpul Bărbuș 7

Ostoin Ioan, n. 1906, 3 clase primare, proprietar și cioban a 210 oi adulte.

Frații Matyoc, fermă cu 5 scroafe și 60 porci grași

Ștefanov Andrei, n. 1904, str. Faurilor 127, 4 clase primare, proprietar și cioban a 215 oi adulte.

Farago Iuliu, n. 1898, Câmpul Izlazul Mare, nr. 17, absolvent al Școlii Superioare de agricultură, proprietar, mulgător a 10 vaci.

¹⁷³ *Ibidem*, Fond PMA, Acte adm 1925-1930, D 5/1925, f., 183.

Lungu Teodor, n. 1905, Câmpul Episcopiei 1, 4 clase primare, conducător de tractor la moșia arendată de Schuster Mihai.

Hristov Cristea zis Ștefan, n. 1902, grădinar la 4 ha de grădină administrată de Schuster Mihai în Câmpul Episcopiei nr. 1

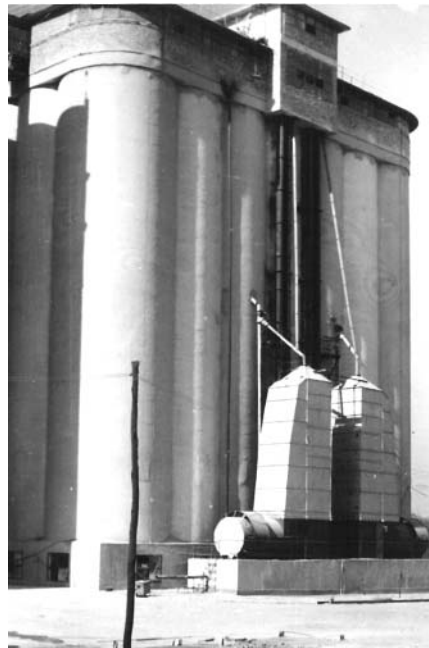
Becan Uroș, n. 1901, 6 clase, paznic agricol public pentru 7637 ha¹⁷⁴.

4. Unități agricole socialiste

Intreprinderea Agricolă de Stat (IAS) Ceala

Unitatea de producție agro-alimentară, a luat naștere, sub denumirea de *Gospodăria Agricolă de Stat (GAS)*, pe fondul funciar al unei suprafețe expropriate, la Reforma Agrară, din 1945 și a fostelor ferme de stat din vestul Aradului. A fost specializată, pe de o parte, prin sectorul său vegetal, pe cultura cerealelor și furajelor, iar pe de alta, în creșterea și îngrășarea animalelor, cu deosebire a porcilor. Sediul și principala unitate de producție se afla, în parte stângă a drumului național Arad – Nădlac, lângă Complexul comercial *Shopping Park Armonia* de astăzi. Se foloseau în parte vechile suprafețe de teren comasate și construcții ale *Fermei de stat a Camerei Agricole*, ale *Societății anonime pentru îngrășarea porcilor și industria de morărit din Arad*, falimentată în 1938 și preluată de *Ferma Aurel Birtolon*.

La preluare, baza materială, respectiv adăposturile pentru animale, erau într-o fază de avansată de uzură și decapitalizate. În decembrie 1948, prin munca voluntară a peste 300 salariați de la Prefectură, Primărie, Poștă, Sindicatul bucătarilor, Comcar, cooperativa *Solidaritatea* și altele, au fost descărcate câteva vagoane de nisip, din balastierele Mureșului, pentru a fi folosit ca așternut pentru porci. Activitatea s-a desfășurat, atunci, sub faldurile drapelului roșii, prin intonarea unor cântece muncitorești și în acordurile fanfarei Căminului de ucenici nr. 2 din Arad.¹⁷⁵

Fabrica de Nutrețuri Combinate (FNC) – Ceala

¹⁷⁴ *Ibidem*, Fond Camera Agricolă Arad, D 40/1944, f., 15.

¹⁷⁵ *Patriotul*, 17 decembrie, 1948

În 1962, în incinta GAS-ului, s-a construit o Fabrică de nutrețuri combinate, folosită, atât pentru nevoile proprii, cât și pentru alte unități.

Baza producției, o constituia, sectorul vegetal, care dispunea, în 1964, de o suprafață de 3545 ha teren arabil, cultivat cu: grâu (440 ha, cu 2500 kg/ha), orz (750 ha, cu 2500 kg/ha), porumb (1360 ha, 3765 kg boabe/ha), porumb pentru siloz (133 ha, 28.000 kg/ha), masă verde (165 ha, 18.000 kg/ha), fân (727 ha, 4000 kg/ha). Sectorul zootehnic, cuprindea, încă, în mare măsură vechile grajduri și adăposturi pentru animale, înființate de Societatea pentru îngrășarea porcilor și morărit, lichidată în 1938, precum și cele din sălașeele apropiate. Acestea erau populate cu 230 vaci, 812 scroafe, 1000 oi și 1790 găini ouătoare, 800 curci, 8000 pui de găină pentru carne, fiind obținută din producția de bază 1.355,5 t carne de porc și 12.374 purcei. La îngrășătorie, sporul mediu zilnic al greutateii unui porc era de 481 gr. În sfârșit, prin sectorul mecanic al unității se realizau, construcții și reparații de utilaje agricole în valoare anuală de 3.520 lei.

Conducerea unității, era sub controlată de organizația PMR, al cărui Birou, era alcătuit, în 1964 din următorii: Francisc Drăgan – secretar, Petru Tașcă – locțiitor și președinte al organizației sindicale, Pandek Francisc – propagandă. Au mai făcut parte din Comitetul de partid al organizației: Oneț Dumitru, Lăzureanu Petru, Tosici Miodrag, Varga Ștefan, Guttman Iosif, Cora Gheorghe, Miski Andrei, Gândac Toma, Mateuț Mihai, Rațiu Nicolae, Stoianov Augustin, Gheorghe Jebeleanu, Gheorghe Pleșu.

În 1965, prin desprinderea ca unitate de sine stătătoare, a GAC Dumbrava, al cărui principal obiect de activitate, era creșterea bovinelor și cultura cerealiară, GAC Ceala, a rămas cu îngrășătorie de porci și Fabrica pentru producerea furajelor combinate. Începând cu acel an, au fost alocate, investiții substanțiale, care au constat din, lărgirea spațiilor de depozitare a furajelor, creșterea numărului adăposturilor pentru porci, construirea locuințelor pentru muncitorii fermelor și altele.

Principalii indicatori economici, ai unității, în 1965, au fost, realizarea și livrarea de carne de porc – 3163 t, furaje combinate – 24.691 t., obținerea unui spor mediu zilnic, la porci grași – 534 g. la tineret – 330 g, consum specific pentru 1 kg. spor în greutate, porci grași – 4,7 unități nutritive, iar la purcei 3,9 u.n., purcei înțărcați – 14.054¹⁷⁶.

Datorită faptului, că la îngrășătorie de porci, s-au derulat numeroase construcții, nu s-a putut organiza o carantinizare corespunzătoare efectivului mult sporit de animale. Se făcea simțită mai ales lipsa unor încăperi auxiliare, necesare din punct de vedere sanitar ca: vestiarele, spălătoarele, filtrele pentru dezinfecție, împrejmuirile. Această situație, ca și calitatea proastă a furajelor, nepăsarea îngrijitorilor, lipsa personalului calificat, a dus la moartea în 1965, a 3.142 porci grași și a făcut ca planul de livrare a cărnii să fie diminuat cu 420

¹⁷⁶ AN Arad, Fond Comitetul Municipal PCR, D 556/1966, f., 42.

t. Diferențele mici dintre prețul de achiziție a cerealelor și cel de desfacere a furajelor combinate a determinat și în acest sector, o pierdere de 1,7 milioane lei. În consecință, la sfârșitul anului, unitatea a înregistrat o pierdere de 135 milioane lei¹⁷⁷.

Mari sume de bani, au fost investite în ferma de la Sântoma, unde a început, în 1972, construcția unui complex de porci cu o capacitate de 60.000 de animale. Costul lucrării, care cuprindea printre altele, hale de montă pentru vieri, de gestație, fătare, creștere și îngrășare, drumuri interioare și de acces, rampă de expediție, sisteme de alimentare cu energie electrică, termică, rețele de apă – canal, stație de epurare și deversare, alte obiective auxiliare cu filtre sanitare, magazii de furaje etc, a fost estimat la 49 milioane lei, cu termen de predare în anul următor. Deși au existat unele întârzieri, datorate greutăților în aprovizionarea cu materiale de construcție: ciment, balast, nisip, noul obiectiv, a început să producă, începând din 1973. În cele 9 ferme ale unității, existente în Ceala, Nădlac, Lipova, Sântoma, erau 49.108 porci din care: vieri – 255, scroafe – 4634, porcei sugari – 8044, tineret porcin – 9885, masculi de tineret porcin pentru prăsilă – 437, scrofițe – 3508, porci la îngrășat – 22345. Din 1673 fătări, au fost născuți 14.250 porcei vii, adică 8,5 porcei la fătare și înțărcați 15959 porcei. Cu toate acestea și în acest an, unitatea a lucrat în pierdere, care a atins suma de, 17,3 milioane lei. Acest lucru, s-a datorat, în principal, mortalităților ridicate, la toate categoriile și care a ajuns la 7665 porci, îndeosebi din rândul porceilor sugari (5141 buc) și a tineretului porcin (1634 buc), care au suferit de febră aftoasă. Neîndeplinirea sporurilor medii zilnice la greutate (tineret – 264 g., la un consum de 3,7 kg furaj; porci grași – 387 g., la un consum de 5 kg. furaj) și a consumurilor planificate de furaje, calitatea inferioară a acestora, lipsa echipamentului de protecție, a personalului medical, a încăperilor pentru carantină, medicamentelor și lipsei de control a influențat în rău această situație.

Socializarea cooperatistă a agriculturii

Gospodăriile Agricole Colective (GAC), care s-au înființat în primii ani, după *Plenara CC a PCR din 3-5 martie 1949*, s-au bucurat de o atenție deosebită din partea statului. Pentru a nu fi compromisă ideea de asociere, înscrierea membrilor, urma să se facă doar pe baza liberului consimțământ, astfel ca media de suprafață a unei unități, să fie cuprinsă între 100-200 ha, iar cea socotită pe familie, de cel puțin 3 ha. În cazul, când aceasta era mai mică, urma să fie completată prin donații, din terenurile statului, sau al comunelor. Înzestrarea tehnică precară, constituită, prin aportul în natură, al membrilor, nu

¹⁷⁷ *Ibidem*, D 501/1965.

putea satisface desfășurarea corespunzătoare a activității, însă corespunzător uzanțelor vremii, în documentele de constituire a GAC, primau obiectivele politice, iar în subsidiar cele economice¹⁷⁸.

De asemenea li se mai asigurau sedii proprii, din locuințele confiscate, de la persoanele arestate, sau strămutate în alte părți. Ele, au fost scutite, timp de doi ani, de impozite, iar recolta obținută, era distribuită în totalitate sătenilor asociați, în funcție de munca prestată.

În plus, prin comasarea pământurilor¹⁷⁹, noile administrații, au intrat în posesia celor mai bune terenuri, situate în apropierea localității, spre marea nemulțumire a celor deposedați, care au primit loturi fărâmițate și de mai proastă calitate.

¹⁷⁸ Cererile de înregistrare a acestora se făcea după un model conceput de autoritățile politice și administrative ale vremii. Iată textul integral al Cererii de constituire a GAC Mihai Eminesci din cartierul Gai-Sălașe, adresat Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orășenesc Gai, în 8 aprilie 1961:

Noi țărani muncitori din Cartierul Gai-Sălașe, orașul Arad, Regiunea Banat, Republica Populară Română, ne unim de bună voie, în Gospodăria Agricolă Colectivă, cu denumirea Mihai Eminescu, având sediul, în Gai-Sălașe, Orașul Arad.

Scopul urmărit este ca prin munca organizată în comun, cu mijloace comune de producție

Să clădim o Gospodărie Agricolă Colectivă.

Să asigurăm victoria deplină asupra chiaburilor, asupra tuturor exploataților și dușmanilor celor ce muncesc.

Să învingem complet întunericul precum și starea înapoiată a gospodăriilor mici individuale.

Folosind tractoarele și mașinile agricole puse la dispoziție de stat, prin SMT, cât și animalele noastre de tracțiune și aplicând metode agrozootehnice înaintate să obținem o producție sporită în agricultură și în creșterea animalelor, producție care să întărească gospodăria colectivă și să ne asigure nouă și familiilor noastre o viață îmbelșugată și un viitor fericit.

Membri Gospodăriei Agricole Colective se obligă să depună toate eforturile pentru a întări gospodăria colectivă să muncească cinstit, să apere și să dezvolte proprietatea obștească, să repartizeze veniturile gospodăriei după cantitatea și calitatea muncii depuse, să asigure o cât mai bună îngrijire a animalelor de muncă și de producție, să se îngrijească de tractoarele și mașinile puse la dispoziția gospodăriei colective de către stat prin SMT, să îndeplinească la timp și în bune condițiuni obligațiile pe care le au față de statul nostru, statul oamenilor de la orașe și sate. Urmeză semnăturile indescifrabile ale familiilor solicitante. (AN, Fond CAP Mihai Eminescu-Gai, D 1 fila 1)

¹⁷⁹ Comasarea bunurilor agricole, a constituit una din condițiile esențiale în transformarea socialistă a agriculturii. Aceasta a constat în esență, în strângerea în trupuri mari a suprefețelor agricole. Ea s-a desfășurat în trei faze: Faza I – executată în 1949 a fost de identificare a posesorilor și de stabilire a perimetrului fiecărui trup ce va rezulta din comasare; Faza II cuprinde măsurătorile efective de suprafețe și identificarea terenurilor pentru schimb; Faza III – aplicarea comasării

Întovărășirile agricole

Cu toate acestea, creșterea numerică a GAC-urilor s-a produs lent, mai ales că industria națională, nu era capabilă să susțină cu utilaje agricole, stocurile necesare acestui sector. De aceea, în septembrie 1951, s-a renunțat la soluția colectivizării accelerate, în favoarea *Întovărășirilor agricole*, cooperative care se bazau pe menținerea, în continuare, a proprietății private asupra pământului.

Deși primele unități agricole cooperatiste în județul Arad, au fost create în anul 1949¹⁸⁰, în Gai, noile forme de exploatare a pământului, s-au introdus abia după 1956. În acel an, a fost înființată în cartier prima *Întovărășie Agricolă*, denumită *7 Noiembrie*, următoarele 3, botezate: *Mihai Eminescu*, *Szabo Arpad* și *30 Decembrie*, fiind organizate după un an, adică, în 1957. Prin această nouă structură agricolă, au fost desființate haturile între parcele, toate lucrările, mai puțin recoltarea produselor, fiind executate în comun. Deoarece, nu au avut rezultate economice semnificative, au funcționat foarte puțin timp.

Pe terenul agricol, din vestul Aradului, deținut de mici proprietari, cu domiciliul, în toate cartierele orașului, s-a înființat în ianuarie 1958, *Întovărășirea agricolă, pentru cultivarea laolaltă a pământului, "Libertatea" Pârneava*. Consiliul de conducere al acesteia a fost alcătuit din: Nicolae Pinteau – președinte, Iosif Vuia – secretar, Gheorghe Măcinic – membru, iar Comisia de revizie din: Ilie Oponța, Gheorghe Micălăcean și Fodor Ștefan. Au fost comasate astfel, alte 619 ha, fiind cuprinse 281 familii (36 – fără pământ; 185 cu gospodărie mică; 61 cu gospodărie mijlocie) cu 361 membri, din care capabili de muncă 228 persoane.

Asociații, conform statutului, deși rămâneau proprietari ai terenului, se angajau *să lucreze pământul în comun*, cu tractoarele SMT (arat, semănat, recoltat, treierat), *să folosească rațional vitele de muncă și inventarul agricol al Întovărășirii*. Pentru aceasta, după comasarea scriptică a terenurilor aduse, au fost desființate haturile, prin arare, în vederea aplicării unitare a asolamentelor și îmbunătățirilor funciare. Președinte a fost ales Ștefan Șiclovian. În 12 februarie 1960, *Întovărășirea Libertatea Pârneava*, s-a transformat în GAC *Victoria Arad-Pârneava*, cu sediul pe str. Dorobanți nr 41. Consiliul de conducere, a unității a fost alcătuit din: Ioan Bartha – președinte, Ilie Pinteau, Ștefan Șiclovian, Gheorghe Mihailovici, Ioan Mihoc, Gheorghe Marcu, Ianoș Lazar – membri. În 1963, unitatea s-a unit prin absorbție cu GAC Partizanul Gai-Bujac.

¹⁸⁰ Prima Gospodărie Agricolă Colectivă, din județul Arad, a fost înființată la Zăbrani, în 24 iulie, 1949. (*Îndrumător Arhivistice*, vol. II, Arad, 2009, p.52.; AN, Arad, fond CAP Zăbrani, D. 2, 1949, f. 1-3)

GAC (CAP) Partizanul, Gai-Bujac

Câțiva găieni, din categoria celor săraci, au aderat însă, la GAC *Partizanul* Bujac, înființată la 30 iulie 1950. Deoarece, cele 48 familii înscrise la acea dată, domiciliat în Pârneava, Bujac, Șega, Gai, Poltura, SF. Toma, Ferma Ceala și Centrul orașului, au adus împreună, abia 89,4 ha, Consiliul Popular, a înzestrat unitatea, din rezerva proprie, cu încă 146,41 ha. Până la sfârșitul anului s-au mai înscris 3 familii, fără pământ, numărul lor, ajungând la 51, cu 180 de membri, dintre care 122, cu vârsta cuprinsă între 14 și 60 de ani. Deoarece, dintre acestea, 42 familii proveneau din categoria țăranilor săraci și doar 6 din a celor mijlocași, aportul lor social a fost redus.

La constituire, în 1950, GAC Partizanul dispunea de 238,17 ha, cu următoarea structură a terenului: 230,45 ha – arabil, 1,08 ha – grădini de zarzavat, 1 ha – livezi, 1,62 – curți și terenuri clădite, 4 ha – suprafață neproductivă. Membri au mai adus ca părți sociale: 14 cai, 6 pluguri cu o brazdă, 1 plug din lemn, 2 prășitoare din fier cu 3 sape, 4 prășitoare din lemn cu trei sape, 4 grape din fier, 4 căruțe pentru 2 cai în stare de funcționare, 7 căruțe pentru 2 cai, uzate. În cursul anului au mai fost procurate: un selector și un vânturător marca Hoffer. Au mai fost amenajate și dotate cu scule, două ateliere, de fierărie și rotărie, o cocină pentru porci, grajd și magazie. Intreprinderea de Spirt și Drojdie 7 *Noiembrie* a asigurat mobilierul pentru birouri, instalația electrică a clădirilor și 500 kg fân, iar Sfatul Popular – 5 porci, rasa York.

Planul de producție, în primul an, a cuprins doar 4 culturi vrgtale: grâu (66,51 ha), orz (6 ha), borceag (8 ha) și secară (2 ha), suprafețele respective, fiind lucrate cu SMT Aradul Nou. Din primul Consiliu de conducere al unității, au făcut parte: *Venczel Iosif* – președinte iar membri: *Gheorghe Nicula*, *Armațchi Dușan*, *Panin Axente*, *Vigh Maria*¹⁸¹.

La 13 august 1950, a fost constituită organizația PMR a GAC *Partizanul* și numit un *Birou*, format din șapte membri: *Vlaicov Aurelia* – secretar, *Mențel Andrei* – organizatoric, *Armanschi Dușan* – propagandă-agitație, *Nicola Gheorghe* – cadre, *Vigh Ilie* – administrativ, *Szilaghi Francisca* – Comisia de femei și *Olah Ecaterina* – membru. Noul organ, s-a angajat în întrecerea socialistă provocând în acest scop, unitatea similară din Aradul Nou. Pentru aceasta, fost scris un articol și afișat, la Gazeta de perete, de curând înființată.

În primăvara anului 1951, au fost obținute și primele credite bancare, pentru investiții în construcții, iar, în ianuarie 1953, grajdul a fost populat cu vite, amenajată lăptăria și construit silozul pentru nutreț.

¹⁸¹ *Ibidem*, Fond CAP *Partizanul Bujac* D 3/1950-1952, f., 11-13, D 4/1950

La alegerile din 12 ianuarie 1952, conducerea gospodăriei a fost schimbată, membri noului Consiliu fiind: Petru Săbău – președinte, Mancsel Ioan, Bercsenyi Gheorghe, Kiss Ioan, Mihai Pilan, Szilaghyi Francisca, Kasa Andrei – membri. Comisia de cenzori a fost alcătuită din: Ilie Rus, Anton Olay, Emerich Fekete. Brigadier a fost numit Kunszabo Mihai, iar contabil șef – Ioan Varga. Numărul familiilor înscrise în gospodărie a ajuns la 60, care au mai adus în unitate, 238 ha teren agricol. În afară de teren, capitalul social, mai era compus din: 20 cai, 21 vaci cu lapte, 15 porci, 43 păsări, 10 viței și 4 familii de albine.

În anul următor, 1953, numărul familiilor înscrise a ajuns la 142, iar suprafața agricolă a crescut la 500 ha. Existau 102 cai de muncă, 64 pluguri, 60 căruțe, 57 grape, 14 semănători, 36 prășitori, 7 sănii. Comasarea terenurilor și dezvoltarea bazei materiale, a permis diversificarea culturilor, după cum urmează: porumb – 55 ha, orz de primăvară – 15 ha, ovăz – 12 ha, mazăre – 6 ha, fasole – 2 ha, cânepă pentru fuior – 2 ha, floarea soarelui – 5,75 ha, mac – 1 ha, sfeclă de zahăr – 5 ha, tutun – 1,5 ha, lucernă – 1 ha, porumb pentru siloz – 1 ha, sfeclă furajeră – 2 ha, sorg pentru măhuri – 1 ha. Au fost create trei brigăzi de câmp, o brigadă legumicolă și una zootehnică. S-au pus bazele sectorului legumicol, prin pregătirea specială a unei suprafețe de 10 ha, din care 3 ha, au fost amenajate pentru irigare. Fiind la început, rezultatele în legumicultură, au fost slabe, deoarece pe *această suprafață lucra o singură echipă formată din 11 oameni, iar brigadierul Ioan Filimon, pe lângă faptul că nu avea pregătire de specialitate, a dovedit și lipsă de preocupare, lăsând nesemănată cu morcov o suprafață de 1 ha iar răsadurile nu au rămas neprotejate împotriva înghețului.* În anul următor, după înlocuirea lui Ioan Filimon, cu Milutin Ostoin, situația în legumicultură s-a îndreptat. Dar descoperindu-se, că acesta, a fost chiabur, cu toate rezultatele pozitive obținute, a fost exclus din GAC. Au fost cultivate cu oarecare rezultate: roșii varză, ardei, gulii, castraveți, vinete, fasole verde, mazăre, dovlecei, gogonele, fiind valorificate în piețele Aradului.

În această perioadă, fiind sesizată absența, în mod sistematic, a pe piața orașului a legumelor, zarzavaturilor și cartofilor timpurii, Sfatul Popular al Regiunii Arad, împreună cu Comitetul Regionalei PMR, au hotărât¹⁸² organizarea în jurul orașului, a unei zone legumicole, planificată pentru 1953-1954, să cuprindă, o suprafață de 2682 ha din care irigate 818 ha. În acest scop, trebuiau identificate și declarate, toate pompele, electromotoarele, roțile

¹⁸² Hotărârea Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Regiunii Arad și a Comitetului Regional PMR Arad, cu privire la crearea zonei legumicole în jurul orașului Arad, în vederea aprovizionării populației muncitoare cu legume și zarzavaturi (*Buletinul Oficial al Comitetului Executiv al Sfatului Popular al regiunii Arad, anul IV nr. 6-7-8-9/15 martie – 1 mai 1953.*

și alte utilaje de irigație. Se recomanda tuturor unităților agricole colective să treacă la organizarea brigăzilor și echipelor legumicole permanente, să școlarizeze brigadierii pentru aceste sectoare prin unitățile de învățământ create special de Ministerul Agriculturii.

În acest timp, dând dovadă de *clarviziune politică*, Lacsan Alexandru, noul secretar al organizației PMR, împreună cu Gheorghe Bunaciu, Șeful Sectorului Agricol din Gai i-au demascat pe Fericean Nicolae, Kelemen Ștefan, Molnar Ștefan, Nenadov Milan, ca fiind *chiaburi sabotori, ai însămânțărilor de toamnă*. Cei nominalizați, alături de alte elemente dușmănoase au fost excluși, cu mare zarvă din GAC. De asemenea, s-au propus măsuri severe, împotriva celor care au permis accesul în curtea gospodăriei, a chiaburului Polonyi, care a venit în unitate fiind solicitat să revizuiască uneltele agricole, *cu toate că există mecanici ai SMT, care se pricep la reparații*. A fost criticată de asemenea, atitudinea lui Ardelean Ioan, *care vine rar la adunările generale, dar este prieten cu chiaburul Ferician Ioța, căruia îi divulgă chiar, secretele de partid*. Totodată a fost dzvăluit faptul că Ioan Ardelean, *este și șovinist, deoarece s-a exprimat la Birtul lui Gavriș, că vor veni iar popii la putere și va fi vai și amar de unguri*¹⁸³. Au mai fost analizate aspecte privind participarea membrilor de partid la învățământul politic, activitatea celor 27 agitatori, a *Gazetei de perete, Colțului roșu și Bibliotecii* care deservea, cu 500 de volume pe *cei 75 cititori colectiviști*.

Darea de seamă prezentată la 6 septembrie 1953, cu ocazia împărțirii avansului și a Aniversării a trei ani, de la înființarea GAC, a constituit un prilej de etalare a succeselor strategiei exploatării agricole și a eșecurilor. Se aprecia că deși, pe ansamblu au fost obținute rezultate bune, fiind amenajate, 24 ha de grădină irigată, iar în adăposturile de curând construite există 26 de vaci, 18 tineret bovin și 74 oi, participarea la muncă a fost slabă. În primăvară au rămas nearate 430 ha, iar culturile nu au fost întreținute bine. Astfel păioasele nu au fost plivite, la brigada I-a de câmp, s-au compromis 2,5 ha sfeclă furajeră, la brigada II-a de câmp, 4 ha porumb și 3 ha fânațe, iar la brigada a III-a 1 ha sorg și 2 ha sfeclă furajeră. De asemenea, datorită faptului, că perimetrul gospodăriei a fost comasat prea târziu, defalcarea terenului pe brigăzi nu s-a realizat conform planului.

Cu toate acestea nemulțumirile colectiviștilor, erau mari, iar numărul celor excluși, sau care solicitau părăsirea unității, creștea. Lipsa forței de muncă, ofertele mai avantajoase de angajare în industrie, comerț, servicii și alte domenii economice ale statului, erau tentante. În plus, interesele politice și suprimarea oricăror manifestări democratice care primau asupra rezultatelor economice, alături de intrigile mărunte și neînțelegerea unor realități locale, au produs convulsii, greu resimțite în activitatea gospodăriei. A fost mult

¹⁸³ AN Arad, Fond *Comitetul Municipal PCR, 1950-1967*, D 85/1953, f., 112.

comentată, situația lui Ostoin Milutin, care, deși, a avut rezultate bune, ca brigadier, în sectorul legumicol, a fost exclus din GAC *ca fost chiabur*, alături de nedreptatea făcută lui Semlecan Lazăr, str. Hatman Arbore nr 13, în vârstă de 73 de ani, pentru că, deși era bolnav nu s-a prezentat mai multe zile la muncă. În 1954, au mai fost excluși ca *dușmani ai gospodăriei*: Buza Francisc, str. Faurilor nr 125 cu 2,30 ha; Dumitru Lupșici, str. Kalinin (Dunării) nr 127, cu 2,30 ha, M. Jivanelov, str. Ion Creangă nr. 6, cu 2,30 ha, D. Docmanov, str. Kalinin (Dunării) nr.130, cu 4,30 ha, Docmanov M., str. Kalinin (Dunării) nr 130, cu 2,30 ha, Ostoin Ioan str. Ion Creangă, cu 2,90 ha, Arsenov Ivan, str. Kalinin (Dunării), nr. 139. Aceștia, alături de mulți alții, au fost obligați să părăsească GAC-ul deoarece *erau pătrunși de ură și dușmănie, încearcă să facă vrajbă între membri, nu vin la muncă, sunt corupți și alcoolști, lucrează numai când și unde vor sau au intrat în Colectiv, din interese meschine, ca să scape de obligațiile față de stat*. Printre cei îndepărtați era și fostul președinte al GAC *Partizanul*, Venczel Iosif, membru fondator, încă din 1950, cu 2,3 ha. Excluderea din partid și gospodărie, s-a făcut în februarie, 1954, la propunerea lui Petru Săbău, succesor la conducere, președintele în funcțiune al gospodăriei și Armațki Dușan, noul secretar de partid. Gestul a fost motivat, *prin lipsa de interes* (a lui I. Venczel) *pentru dezvoltarea și consolidarea GAC, (acesta) fiind un element dușmănos, care nu se bucură de încrederea membrilor colectivști, și care a căutat prin diferite mașinațiuni să submineze bunul mers al GAC. A executat doar munci ușoare, pretinzând să se falsifice normele lui de muncă pentru a câștiga cât mai mult în detrimentul GAC, etc.*¹⁸⁴ Tot atunci au mai fost excluși din partid și GAC: Lacsani Alexandru, fost secretar al Organizației PMR, Șerban Florian, fost membru al Biroului PMR, Busch Ioan, Tatai Petru.¹⁸⁵

În același timp, și-au cerut ieșirea din gospodărie: Vasile Ostoin str. Kalinin (Dunării) nr 148 cu 2,30 ha, Ioan David, str. Nouă nr 25 cu 4,33 ha, Bara Ștefan str. Faurilor nr 119 cu 2,30 ha, Lole Estera cu 2,30 ha, Iovanov Lazăr str. Faurilor nr 36, Knapic Ioan II str. Nouă nr 59, cu 2,30 ha, Kasa Matei str. Zoia Kosmodemianskaia (Bogdan Voievod) cu 0,92 ha, Meșter Iosif str. Ion Creangă nr 75, Kiss Iosif și soția, str. Faurilor nr 38, Arsenov Andrei (rotar) și mulți alții. Cei mai mulți, motivau acest gest prin aceea, că se simțeau dezamăgiți de rezultate și că preferă să se angajeze ca salariați, deoarece situația în GAC se înrăutățește de la o zi la alta. Alții explicau că nu mai pot lucra în unitate, datorită vârstei înaintate și sănătății precare, sau fiindcă, doresc, să-și scumbe domiciliul din Gai. Printre cei dezamăgiți și revoltați de situație, se afla și Ioan David, str. Nouă nr 25/27, membru și

¹⁸⁴ *Ibidem*, Fond GAC Partizanul Bujac, D. 7/1952-1959, f. 14

¹⁸⁵ *Ibidem*, Fond Comitetul Municipal PCR, 1950-1967, D. 111/1954.

activist PMR, lăcătuș mecanic și tăietor de pile, care într-un memoriu adresat conducerii PMR, din oraș, deși *a dezvăluit* starea încordată de lucruri din GAC Partizanul Bujac, nu s-a luat nici o măsură, Ostoin Danița, care considera, că a fost înscrisă în gospodărie, ilegal, peste voia ei. În 1957, Nicolae Fericean, str. Tribunalul Corcheș nr. 30, a reclamat faptul că, deși a predat GAC-ului, începând cu 30 august 1953, localul restaurantului propriu, compus din două camere, în suprafață de 75 mp, fiind transformat în depozit de cereale, nu a primit până la acea dată nici un fel de chirie, nici în bani, nici în produse, imobilul fiind însă degradat printr-o întrebuințare neadecvată. Exodul a fost atât de puternic încât, în august 1952, au mai rămas în GAC Partizanul Bujac doar 7 familii de găieni: Armațki Dușan, str. Matrozov nr. 19, Arsenov Andrei, str. Nouă, nr 69, Kiss Ioan, str General Doda nr 20, Kiss Matilda str General Doda nr 20, Kiss Iuliana str General Doda nr 20, Kovacs Alexandru, str Zambilelor nr 22, Strati Iuliana str. Zambilelor nr 22¹⁸⁶.

La alegerile din 2 martie 1954, Petru Sabău a fost reconfirmat în funcția de președinte al GAC, dar a fost schimbată, o parte din membri Consiliului de conducere. Componența acestuia a fost următoarea: Ștefan Barta, Laza Pain, Andrei Kasa, Gheorghe Bercsenyi (vicepreședinte din 1955), Ioan Luță și Gheorghe Lăescu. În Comisia de revizie au fost aleși: Milivoi Burnaț, Ignat Hegedus și Iosif Riesz. De asemenea au fost numiți noii brigadieri: Ioan Barta – Brigada I-a Câmp, Alexandru Muntean – Brigada a II-a de Câmp, Angelco Baty – Brigada a III-a de Câmp, Alexandru Kovacs – Zootehnie, Ioan Barna – Legumicultură. Noul consiliu se confrunta mai ales cu lipsa forței de muncă, fapt care a determinat renunțarea la o parte din suprafața terenului agricol. Astfel, în 1955 s-a cedat GAC –ului din Dorobanți, 200 ha, iar în 1956, se predă statului 91 ha, care a intrat în patrimoniul Gostat-ului (IAS) Ciala. Suprafața rămasă, de 509 ha a fost semănată cu grâu (205 ha), porumb (105 ha), plante tehnice: cânepă (15 ha), rapiță (29 ha), sfeclă de zahăr (15 ha), legume (6 ha), cartofi (3 ha), pepeni (8 ha), plante de nutreț (29 ha). Mai erau administrate terenuri acoperite cu plantații pomicole (3 ha), fânețe naturale (4 ha), pășuni (6 ha) și neproductive (16 ha).

În Biroul organizației de bază PMR au fost aleși: Armațchi Dușan – secretar, Poșa Andrei și Bercseny Gheorghe – membri.¹⁸⁷ La propunerea acestora Adunarea generală care a avut loc, în decembrie 1956, a exclus din gospodărie, 61 de familii, care *nu participă la muncă de mai mulți ani, cu toată stăruința depusă de conducere, în lămurirea lor*. Deoarece această situație trebuia confirmată de Comitetul Executiv al Sfatului Popular Orășenesc, după o anchetă efectuată la fața locului de către Serviciul Agricol, chiar dacă

¹⁸⁶ *Ibidem*, Fond CAP Partizanul Bujac, D 7 /1952-1959 , f., 222.

¹⁸⁷ *Ibidem*, Fond Comitetul Municipal PCR, 1950-1967, D. 145/1955, f., 49.

motivele, au fost găsite ca fiind întemeiate, Hotărârea¹⁸⁸ de excludere a fost nuanțată, în sensul, că au fost excluși doar 37 de membri, care au intrat în GAC, doar cu brațele de muncă, fără pământ și inventar. Cei în cauză în majoritate, aveau domiciliul în Bujac, Pârneava, Șega, Cadaș, din Gai, fiind 5 familii: Nicolae Petran – Justinian 100, Alexandru Szoke – Fântâni, Emilia Gheorghevi – P-ța Sft. Ioan 51, Ana Cucerean – Kalinin (Dunării) 162. Se mai avea însă în vedere și faptul că, nu mai exista posibilitatea de a li se atribui pământ, din perimetrul GAC sau din rezerva de stat celor care au intrat în unitate cu diverse suprafețe Astfel 24 familii dintre cei excluși, nu puteau fi scoși din gospodărie, până când nu li se clarifica situația funciară.

Din Gai, în asemenea situație au fost: Nagy Gheorghe – Faurilor (2,3 ha), Iosif Meșter – Ion Creangă 75 (4,27 ha), Laza Pain – Justinian 77 (4,05 ha), Iosif Chiș – Faurilor 128 (2,20 ha), Kocsis Ioan – Nouă 67 (5,20 ha), Risz Iosif – Nouă 31 (3,60 ha), June Gheorghe (Poetului 107 (2,30 ha), Floare Lucața – Kalinin (Dunării) 150 (2,30 ha), Burnaz Danița – Matrozov (Ștefan Tenețchi) 2 (0,97 ha).

Anul 1958, a fost apreciat de Organizația de partid a GAC *Partizanul* din Gai-Bujac, drept o perioadă *caracterizată prin lupta hotărâtă a lagărului socialist, iubitor de pace, cu cel imperialist care uneltea pentru un nou război*. A fost criticată starea de odihnă a Biroului, care nu a făcut nimic pentru creșterea numerică a membrilor organizației, și atitudinea președintelui Petru Săbău, *care mai mult se plimbă prin oraș, decât să rezolve problemelr gospodăriei, cum ar fi săpatul gropii pentru siloz. Nu s-a ocupat nimeni de orizontul politic al candidaților de partid: Ioan Varga, Frugina Iustina, Kunszabo Mihai, Kovaci Alexandru, a căror perioadă de încercare a expirat, fără să le fi fost dat un verdict. Grav a fost și faptul că în urma analizei financiare a unității, s-u constatat abateri grave, de la etica comunistă. Astfel, fără nici un fel de legalizare din partea Sfatului Popular, au fost efectuate câteva cumpărături din sectorul privat. De asemenea, unii colectiviști, și-au decontat deplasările făcute, e drept, în interesul gospodăriei, dar nu aveau delegațiile vizate. Cu de la sine putere, președintele Petru Sabău a înapoiat lui Bayth Anghelco, suma de bani imputată de Adunarea generală, pentru lipsă în gestiune. Au mai fost semnalate, evidențe greșite în contabilitate, lipsa situațiilor de consum a furajelor, acestea fiind scăzute doar pe baza bonurilor de ieșire, împrumuturi de bani din casierie acordate unor cooperatori și altele.¹⁸⁹ De asemenea a fost aspru criticată *atitudinea Consiliului de conducerea a GAC-**

¹⁸⁸ Hotărârea Comitetului Executiv al Sfatului Popular Orășenesc, nr.18/23 februarie 1957 în AN Arad, Fond PMA, D 1/1957, f., 109

¹⁸⁹ *Ibidem*, D71957, f., 85.

ului care s-a lăsat coruptă de merceologul Kiss Cornel, ajutându-l cu 600 kg. cereale drept răsplată că a făcut rost, în condiții legale de altfel, de materiale de construcții care erau deficitare pe piața socialistă.¹⁹⁰

Producțiile agricole raportate au fost: grâu – 2277 kg/ha, orz de toamnă – 3000 kg/ha, orz de primăvară – 1600 kg/ha, porumb boabe – 2750 kg/ha, cânepă 6350 kg/ha, floarea soarelui – 2143 kg/ha.

În 1961, cele 469 familii rămase în Gospodăria *Partizanul* Gai-Bujac, dispuneau de o suprafață agricolă de 1213 ha, producțiile obținute fiind următoarele: grâu-2200 kg/ha, orz de toamnă – 2686 kg/ha, ovăz – 1390 kg/ha, porumb boabe – 2100 kg/ha, floarea soarelui -1570 kg/ha, cânepă – 1600 kg/ha, rapiță 712 – kg/ha, sfeclă de zahăr – 20.000 kg/ha. În sectorul zootehnic, existau: 246 bovine, 310 porci, 432 oi și 21.000 păsări.¹⁹¹ Biroul organizației PMR, era alcătuit din Posa Andrei – secretar, Veraszto Emerich – locțiitor și Dan Teodor –propaganda. În anii care au urmat au ocupat diferite funcții în Comitetul d partid al GAC-ului: Ștefan Trif (secretar), Dumitru Unguranu, Luțai Ioan, Pop Elisabeta, Buțiu Mihai, Baity Anghelco, Demeter Ecaterina, Dușan Ioan, Butaș Adrian, Suciu Maria.

În 6 februarie 1963, conform Deciziei nr.89/1963 a Comitetului Executiv al Sfatului Popular Regional Banat, GAC *Victoria* Arad – Pârneava, s-a unit, prin absorbție, cu GAC *Partizanul* care i-a preluat: membri, pământul și întreg inventarul agricol. La adunarea de unificare au participat 690 de membri ai celor două GAC-uri din 820 convocați¹⁹². Noul Consiliu de conducere al GAC *Partizanul*, a fost alcătuit din nouă membri, după cum urmează: Petru Sabău – președinte, Mihai Vagner – vicepreședinte, Sinesie Crișan – inginer agronom, Maria Nedea, Ștefan Triff, Ștefan Cașa, Veraszto Emerich – secretar PMR, Ioan Dușan. Membri Comisiei de revizie au fost: Iosif Puiu, Ioan Mencsel și Ilie Pinte. Din conducera unității mai făceau parte: Ioan Varga – Contabil șef, Ioan Dehelean – brigadier Zootehnie, Dimitrie Petreanu – brigadier Construcții, Adrian Butaș – brigada I Câmp, Angelco Baity – brigada II Câmp, Vasile Ponta – brigada III Câmp, Alexandru Munteanu – brigada Legumicolă¹⁹³, iar din Biroul organizației PMR: Trif Ștefan – secretar, Veraszto Emerich – locțiitor, Dușan Ioan – probleme organizatorice, Mihailovici Miloș responsabil cu activul fără de partid, Butaș Adrian – propagandă¹⁹⁴. Anul fiind secetos, majoritatea culturilor au fost distruse, fapt care a determinat scăderea nvalorii zilei de muncă de la 8 lei

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ *Ibidem*, Fond Comitetul Municipal PCR, D. 361/1961.

¹⁹² *Ibidem*, Fond CAP Bujac, D 25/1961-1965, fila 66 și următ.

¹⁹³ *Ibidem*, D 27/1963, f., 3.

¹⁹⁴ *Ibidem*, Fond Comitetul Municipal PCR, D. 402/1963.

la 5 lei. Unitatea continua însă să se dezvolte sub aspectul mijloacelor de producție și diversificării economice.

În 1966, activitatea gospodăriei, care dispunea de o suprafață totală de 1915 ha cu 423 cooperatori, era coordonată de un Consiliu de conducere experimentat: ing. Mihai Buțiu – președinte, ing. Sinesie Crișan – vicepreședinte, Iova Milancovici, Ecaterina Demeter, Maria Nedeia, Ana Mateaș, Ioan Bodu, Vasile Costineanu, Gheorghe Budău, Constantin Păcurar, Gheorghe Marcu,¹⁹⁵ și administrată de un corp tehnic financiar – agricol format din 15 specialiști. Unitățile de producție, organizate pe cinci ferme, cinci brigăzi (3 de câmp cu 204 membri, 1 legumicolă cu 83 membri și 1 zootehnică cu 60 membri) patru ateliere cu 22 meseriași: fierărie, rotărie, tâmplărie, mecanic și compartimente financiar contabile. Gospodăria, deținea 1688 ha – teren arabil, din care 92 ha erau amenajate pentru irigat, 162 ha ocupate cu pășuni naturale, 21 ha – fânețe naturale, 4 ha – livezi. O parte din suprafață mai era ocupată de ape (4 ha), drumuri (14 ha) curți, clădiri (18 ha). Cele mai mari suprafețe din arabil, mai mult de jumătate au fost însămânțate cu cereale (997 ha) fiind obținută în acel an 2.258,4 t grăunțe cu producții medii la: grâu de 2200 kg/ha (465 ha), orz – 2000kg/ha (80 ha) și porumb 2400 kg/ha (420 ha). Planul de producție, mai cuprindea, culturi de leguminoase –21 ha, floarea soarelui 40 ha, sfeclă de zahăr – 60 ha, sorg – 1 ha, cartofi și pepeni 84 ha, legume 49 ha din care 30 irigate, masă verde pentru nutreț – 30 ha. Ferma zootehnică era populată cu 537 vaci și juninci, 141 porci, 137 cai și 1069 păsări, din care 1000 erau găini.

GAC Unirea Gai

În Gai, Comitetul de inițiativă pentru înființarea GAC Gai, a avut următoarea componență: Sava Sandici – președinte, Nicolae Ugheș, Gheorghe Ardelean, Ștefan Viragoș, Ioan Holochi, Halasz Emeric, Zorița Duma, Halasz Andrei, Olga Rusu, Uivari Ștefan, Toth Mihai, Dumitru Jivan, Csato Emeric, Iosif Tirban. Au mai fost evidențiați pentru contribuția adusă în această activitate: Vasile Munteanu, Gheorghe Ardelean, Ilie Gherman, Lucreția Tulucan, Bathoryi Rozalia, Bekesy Maria, Ecaterina Nădrău, Ioan Coroi, Eugen Tudose, Iuliana Lascu, din Organizația PMR a cartierului¹⁹⁶

La 19 februarie 1959, în prezența 35 locuitori, a unor autorități politice și administrative locale: Iosif Ribița, delegat al Comitetului orășenesc PMR, Kogler Carol, Secretarul Organizației de bază PMR Gai, Mihai Popovici, tehnician agricol al sectorului Gai, la propunerea lui Kogler Carol, secretarul organizației PMR a cartierului Gai, a fost ales un comitet pentru unificarea și

¹⁹⁵ *Ibidem*, Fond CAP *Partizanul Bujac* D. 31/1966-67.

¹⁹⁶ *Ibidem*, Fond *Comitetul Municipal PCR*, D. 250/1959.

transformarea în GAC a două din cele patru Întovărășiri: 7 *Noiembrie* și 30 *Decembrie*, format din: Nicolae Dabu – președinte, Vasile Ivanov – secretar, Ioan Havram, Miloș Docmanov, Dușan Ivanov – membri; Comisia de revizie: Dragomir Nedanov, Miroslav Stoianov, Augustin Ferician. Pentru sprijinirea activității acestei forme noi de socializare a agriculturii, Sfatul Popular al Orașului Arad, i-a pus la dispoziție, în mod gratuit, pe timp de un an, două birouri, în imobilul de pe strada Grădinarilor, nr. 3 ocupat de Sectorul Agricol Gai. Cu acest prilej, a fost prezentat și Raportul Comitetului de inițiativă asupra muncii depuse, semnalându-se și greutățile întâmpinate. Astfel, *Mihai Pecican, fost legionar, l-a atacat pe țăranul întovărășit Nagy Ioan, pentru că a făcut cerere de intrare în Întovărășire, încercând să-i intimideze și pe alți tovarăși, iar Ferician Gheorghe, zis Ghiorghioc, agita spiritele împotriva Colectivului, în spirit naționalist-șovin, spunând la Birtul lui Gavriș, că românii și sârbii să nu se înscrie în colectiv, fiindcă pământul, oricum, va fi folosit în întregime de către unguri*¹⁹⁷. De asemenea, a fost analizată cererea celor 57 de familii cu 87 brațe de muncă, pentru a deveni membri ai GAC, aducând un capital social alcătuit din 188 ha teren agricol și un inventar constituit din: 31 cai, 24 căruțe, 16 pluguri, 16 grape, 16 prășitoare, trei mașini de semănat păioase și 2 ateliere de fierărie. Dintre aceștia, 37 erau cu gospodării mici, iar 23 cu gospodării mijlocii. După aprobarea acestei solicitări de către Consiliul Popular Orașenesc Arad și cel Regional din Timișoara, la 5 martie 1959, în sala Căminului Cultural *Mihai Eminescu*, a avut loc ședința de constituire a *GAC Unirea Gai*. Articolul 2 al Actului de înființare al unității definea scopul urmărit, preluat de către toate unitățile și anume, *ca prin munca organizată în comun, cu mijloace comune de producție, să clădim o gospodărie agricolă colectivă, să asigurăm victoria deplină asupra chiaburilor, asupra tuturor exploataților și dușmanilor celor ce muncesc, să învingem complet întunericul precum și starea înapoiată a gospodăriilor mici, individuale*¹⁹⁸.

Numărul cererilor de înscriere în GAC, a ajuns în câteva zile, la 80 de familii, cu 253 ha. În 5 martie 1959, cu prilejul constituirii GAC Unirea din Gai, au mai depus cereri de înscriere: Milorad Jivanelov, Vasile Tirsin, Nicolae Bodrojan, Nagy Ioan, Jatko Carol, Gheorghe Bulboacă, Matei șaghi, Csato Ladislau, Toth Veronica, Etelca Debeleac, Mihai Fekete, Milan Petrovici, Șaghi Rudolf, Halasz Ștefan, Lupșici Ivanca, Maria Iuhasz, Ioan Kiss, Ioan Bonca, Romulus Șiclovian, Ioan Băneșiu, Gheorghe seculici, Demian Ioan, Ioan Andea, Adam Beke. La 8 martie 1959, Adunarea generală, după discutarea Regulamentului de ordine interioară, a mai primit ca membri, pe:

¹⁹⁷ *Ibidem*, Fond CAP *Unirea Gai*, D 1 /1960-1961, f., 33.

¹⁹⁸ *Ibidem*, f., 29

Mihai Polonyi, Ștefan Juhasz, Ștefan Buggy, Ecaterina Kiss, Halasz Emerich II, Tifon Stana, Lidia Kelemen, Pavel Csasi, Elisabeta Szabo.¹⁹⁹ Organele administrative au fost propuse Adunării Generale, de către o Comisie constituită special, alcătuită din: Dumitru Jivan – președinte, Viragoș Ștefan, Toth Mihai, Vasile Tirsin, Sava Sandici.

Astfel, Consiliului de Conducere a proaspetei unități agricole cooperatiste a avut următoarea componență: Csato Emeric – președinte, Sandici Sava – str. Anton Pann nr. 62, Ardelean Gheorghe – str. Grădinarilor nr 51, Nicolae Bodrojan – str. Faurilor nr. 114, Jivanelov Milorad – str. Ion Creangă nr. 6, Debeleac Etelca str. Zoia Kosmodemianskaia, nr. 55, Halasz Emeric – str. Ion Creangă nr. 24, iar membri Comisiei de revizie: Mihai Kiss, Nicolae Ugheș și Vasile Tirsin. Brigadier a fost numit Andrei Balasz iar contabil Zorița Duma. Unitatea și-a stabilit sediul administrativ în imobilul de pe strada Grădinarilor nr. 3, iar ulterior s-a mutat pe str. General Doda nr. 22 și str. Grădinarilor nr 22 (1966) Adunarea Generală a mai hotărât să solicite autorităților, ca terenul arabil să fie comasat în trei trupuri, pe suprafețele numite: *Micloși* sau *Câmpul Islazul Mare* (tarlalele 91, 90, 81, 87, 86), *Câmpul Mic* sau *Spîțer* și *Balta Mică*²⁰⁰. Animalele de muncă, urmau să fie adăpostite, într-o fostă cramă (24 cai) și în 2 grajduri ale unor membri din cartier. De asemenea, au fost prezentate obligațiile fiecărui membru cooperator, proprietar de vaci, să predea statului, pe bază de contracte ferme, câte 200 l lapte anual, *condiție obligatorie pentru a fi admiși cu vitele pe pășune*.²⁰¹ La scurt timp, a fost atribuit GAC-ului și sălașul Kristyori din Câmpul Izlazul Mare la care a renunțat IAS-ul.

Producțiile cerealiere, în 1960, au fost: grâu – 1900 kg/ha, ovăz – 1627 kg/ha, orz – 1386 kg/ha.

În octombrie 1960, a fost constituită organizația PMR, în componența Biroului fiind aleși: Lucreția Tulucan – secretar, Ioan Coroiu – locțiitor, Martin Zakai – organizatoric, Vasile Munteanu – propaganda, David Elisabeta – președinta Comisiei de femei. La puțin timp a fost creată și organizația UTM, în funcția de secretar, fiind aleasă – Wenczel Ana²⁰². În perioada care a urmat în componența Biroului organizației de partid din GAC Unirea cu diverse funcții au mai fost următorii: Ardelean Gheorghe, Bekeși Adam, Sturz Ana, Jivanelov Milorad, Pojar Matei, Andea Maria, Jivan Dumitru, Sârb Dumitru, Eidner Magdalena, Kozma Gheorghe, Ardelean Aurel, Beliat Vasile, Iovanov Rozalia, Băneș Gheorghe, Blejan Maria, Hubert Magdalena, și alții.

¹⁹⁹ *Ibidem*, D. 3/1959.f., 15

²⁰⁰ Acțiunea de comasare, p. 160 din Chiaburimea...A. Țărău.

²⁰¹ AN Arad, Fond CAP *Unirea Gai*, D 6/1960-61, f. 14

²⁰² *Ibidem*, Fond *Comitetul Municipal PCR*, D 288/1960,

Dumitru Sârb, 1970

La 7 septembrie, 1962, unitatea, a preluat activele GAC Mihai Eminescu, din Gai – Sălașe, care, a fost astfel, desființată.

În anii care au urmat, lună de lună au fost înregistrate noi cereri de intrare în GAC, astfel că în 1963, suprafața agricolă de care dispunea unitatea, a ajuns la 546 ha, în 1965 la 1957 ha, iar în 1967, aceasta a crescut la 2279 ha cu 693 membri cooperatori.

La Adunarea generală din 16 februarie 1965, ținută la sediul de pe strada General Doda nr 22, președintele, Csato Emerich, a fost înlocuit cu Dumitru Sârb (1934-2010). Noul Consiliu de conducere, alcătuit din: Vasile Ostoin, Dumitru Dodean, Maria Halasz, Livia Crucean, Ioan Koronkai,

Cornel Băneș, Dumitru Cosmoabă și ing. Ioan Hălmăgean. Componenta Comisiei de revizie a fost următoarea: Gheorghe Șiclovan, Dumitru Jivan, Alexandru Durmeș. Contabil șef – Ivan Nețin. Membri Biroului Organizației de Bază al PCR au fost: Milorad Jivanelov – secretar, Gheorghe Kozma, Magdalena Eichmer, Dumitru Jivan, Dumitru Sârb²⁰³.

De la această dată, s-a schimbat și strategia unității, care și-a propus, diversificarea producției vegetale și animale, dezvoltarea în continuare, a sectoarelor de producție necesare consumului direct a populației și anume: roșii timpurii, pepeni, cartofi, lapte și produse lactate, carne de pasăre și ouă. S-a impus o mai eficientă cuprindere și organizare a activităților devenite din ce în ce mai complexe. Astfel, în 1967, numărul membrilor Consiliului de conducere a fost mărit la 15: Dumitru Sârbu – președinte, ing. Ioan Hălmăgean – vicepreședinte, Dumitru Ghilea, Vasile Beleat, Cornel Băneș, Friederich Orth, Aurel Ardelean, Gheorghe Farago, Nicolae Păcurar, Rozalia Iovanov, Martin Vitcos, Dumitru Creța, Pavel Marcu, Gheorghe Băneș, Dumitru Coșarbă, iar a Comisiei de revizie, la 5 membri: Gheorghe Șiclovan, Ivan Băneș, Livia Crucean, Vasile Ostoin, Pavel Kovacs. S-a înființat și o comisie de judecată compusă din: Elena Țigan, Mihai Kiss, Alexandru Kovacs, Romulus Imbroane și Teodor Ilin.

În 1969, suprafața de 2275 ha a terenului GAC *Unirea* din Gai, cuprindea: 1771 ha pământ arabil, din care 167 ha erau în folosul membrilor, sere și

²⁰³ *Ibidem*, Fond CAP *Unirea* Gai, Dosar 9/1965, f., 33.

răsadnițe, culturi legumicole – 271 ha, din care 50 ha erau irigate cu apă din canalul Ier, pășuni naturale – 93 ha. La acestea se adăugau suprafețele ocupate de lacuri, bălți, necultivabile – 34 ha, clădiri, drumuri, curți, spații verzi – 106 ha. Activitatea forței de muncă în număr de 560 cooperatori și angajați, era organizată pe 9 brigăzi, sectoare și ateliere, care cuprindeau 14 echipe de lucru, după cum urmează. Cultura cerealieră și a plantelor tehnice, dezvoltată pe 1967 ha, era deservită de majoritatea cooperatoșilor, în număr de 263, organizați în 3 brigăzi de câmp conduse de brigadierii: Toth Ludovic, Vasile Beleat și Cornel Băneș, cu câte 2 echipe fiecare. Cele mai mari suprafețe, 1200 ha, au fost cultivate cu cereale și anume grâu – 460 ha, cu o producție medie de 2365 kg/ha, porumb – 700 ha, cu 3200 kg/ha, orz de toamnă 40 ha cu 2200 kg/ha, urmate de cultura plantelor tehnice, pe 170 ha, din care: cânepă pentru fuior – 25 ha cu 4260 kg/ha, floarea soarelui – 80 ha cu 1500 kg/ha, Sfecla de zahăr – 65 ha cu 24.000 kg/ha. Un alt domeniu era legumicultura, care cuprindea, o brigadă condusă de Aurel Ardelean cu 2 echipe și 51 membri, care îngrijeau cele 271 ha amenajate cu sere, solarii și legume de sezon, mare parte irigate prin pomparea apei din canalul Ier. Brigada zootehnică, era deservită de 2 echipe cu 65 membri care asigurau lucrările aferente întreținerii și exploatarea a 686 bovine, din care 362 vaci cu lapte, 158 cai, din care 58 iepe, 13188 păsări diferite, din care 3347 găini oătoare. Unitatea mai dispunea de o echipă de construcții, formată din 17 membri, care executau parte din investițiile unității, dar și pentru deservirea populației, alături de cei 13 meseriași care lucrau în ateliere. Administrația era deservită de 17 persoane, specializați în contabilitate și gestionarea materialelor. Pentru alte lucrări, sezoniere sau chiar permanente, GAC-ul mai folosea munca a 134 oameni, organizați în 3 echipe și angajați pe bază de contracte, mai ales în perioada recoltărilor, sau pentru lucrări speciale.

Începând din 1963, întreaga suprafață, s-a arat, semănat și prășit mecanic, fiind obținute următoarele producții: grâu – 1800 kg/ha (300 ha), porumb – 2097 kg/ha (395 ha), sfeclă de zahăr 16.000 kg/ha (25 ha), cartofi 7000 kg/ha (10 ha), Floarea soarelui 1422 kg/ha (45 ha). În grajduri, mai existau 490 bovine (214 vaci pentru lapte), 663 porci (60 scroafe), 25.000 păsări pentru carne și ouă²⁰⁴. Începând din 1967, întreaga suprafață cultivată cu cereale păioase s-a recoltat cu combinele, renunțându-se la munca istovitoare a echipelor de cosăși angajați an de an din județul Cluj. În afară de îndeletnicirea de bază, cultivarea pământului, unitatea mai realiza câteva activități anexă, care constau din procesarea laptelui, morărit pentru cereale, realizarea unor servicii în atelierele de tâmplărie, fierărie, transporturi și construcții.

Deși, pe ansamblu, patrimoniul gospodăriei creștea de la un an la altul, unitatea, se confrunta, cu mari greutăți. Astfel în 1965, conducerea unității, a

²⁰⁴ *Ibidem*, Fond *Comitetul Municipal PCR*, D 402/1963, f., 29.

raportat faptul că din diferite motive, au fost compromise culturile de pe 85 ha, iar în 1971, lipsa forței de muncă și organizarea defectuoasă au determinat imposibilitatea introducerii plății în acord global la toate culturile, fără nici o excepție. La însămânțare, în prima parte a lunii aprilie, terenul fiind prea rece, iar în lunile următoare temperatura solului ajungând la 52 grade Celsius, o mare parte din culturi au fost distruse. Tot în acel an, ierbicidarea a două sute de hectare nu a avut nici un efect, varza nu a putut fi irigată, iar roșiile de toamnă și fasolea, au fost atacate masiv de boli criptogamice.²⁰⁵

GAC Mihai Eminescu Gai – Sălașe

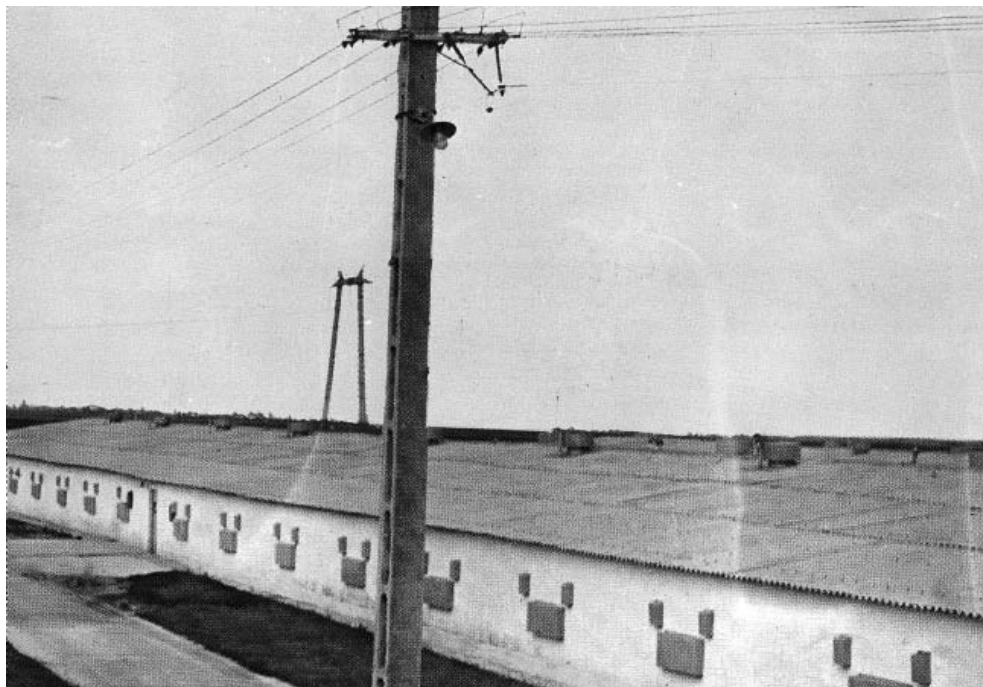
La 29 martie, 1961, în prezența lui Simion Cojocaru – Președintele Comitetului Executiv al Sfatului Popula Orașenesc, Arad a avut loc ședința extraordinară a Comitetului Executiv al Sfatului Popular al Orașului Arad, care a analizat solicitarea a 53 de familii din sălașele Gaiului, pentru unificarea și transformarea în GAC a celorlalte două Întovărășiri: *Mihai Eminescu* (Consiliul de conducere: Gheorghe Băneș – președinte, Iuhasz Ștefan – secretar-casier, Kirly Iosif, Ordodi Gabor, Lenard Ioan; Comisia de revizie: Dorner Francisc, Detari Francisc, Cseri Ștefan) și *Szabo Arpad Gai Sălașe* (Consiliul de conducere: Alexandru Kovacs – președinte, Ștefan Igaz, Iosif Haios) ai căror membri erau. Corespunzător referatelor prezentate de Iosif Ribița – activist PMR și Francisc Tamașovici – vicepreședinte al Comitetului Executiv, aceste gospodării, erau răsfirate, în vestul Gaiului, la o distanță minimă de 8 km de oraș, pe șoseaua Arad-Pecica, întinzându-se pe o suprafață de 1832 ha. Terenul, o lăcoviște cernoziomică cu ochiuri sărăturate, se întindea spre nord până la hotarul Variașului Mare și a satului Sâmpaul, spre sud, până la cartierul Pârneava, iar vecinii din spre vest erau proprietățile comunei Pecica. Cea mai mare parte din teren (1017 ha) era deținut de IAS Ceala, diferența aparținând celor două Întovărășiri, GAC Sederhat, unor GAC-uri și particulari din oraș. Doar 1613 ha constituia terenul arabil, diferența, de suprafață, fiind formată din fânețe (63 ha), pășuni (52 ha), terenuri neproductive, pe care băltea apa (71 ha), în timp ce 33 ha, erau acoperite cu clădiri și curți. Aproape în totalitate, fermele familiare, numite sălașe, locuite de 71 familii, erau izolate, lipsite de drumuri și cele mai elementare utilități. În formă imprecisă, era cunoscută adresa domiciliului acestora, ea fiind înscrisă lapidar, sub forma unor Câmpuri: Crivabora, Speranței, Freamăt, Cioban, sau localitățile Pecica, Sederhat, Pârneava, Gai. Locuitorii sălașelor, erau instabili, în perioada de iarnă, schimbându-și în mod frecvent domiciliul. Familiile înscrise în GAC, proprietari a 199,32 ha²⁰⁶, cereau comasarea terenurilor pe două trupuri: Câmpul Crivabora cu 164,71 ha și Câmpul Speranței cu 60,84 ha, înzestrarea

²⁰⁵ *Ibidem*, D 18/1971

²⁰⁶ Din cele 53 familii înscrise în GAC, (10 români, 39 maghiari, 3 germani, 1 altă naționalitate) cu 98 membri apti de muncă, 23 familii erau de țărani săraci, 30 mijlocași și 5 salariați.

de la stat cu 26,23 ha și asigurarea sediului, în sălașul din Câmpul Crivabora, nr.2, proprietatea Sfatului Popular. Cele 255,55 ha (4,25 ha/familie; 2,45 Ha/membru apt de muncă) lucrate în comun încă de anul trecut, fără ca animalele să fie comasate, se compunea din teren arabil – 194,45 ha, fânețe – 4,87 ha, livezi – 1,30 ha, grădini – 15,90 ha, curți și grădini – 1,25 ha. În afară de pământ ei mai aduceau în gospodărie un inventar compus din: 32 cai, 25 vaci, 1 capră, 2 oi, cu furajele necesare, 21 căruțe, 20 pluguri, 19 grape, 20 prășitori, 5 semănători pentru cereale păioase, 2 trioare manuale și un atelier. Pentru comasarea animalelor de muncă, s-a propus cazarea a 26 cai la viitorul sediu, din Câmpul Crivabora nr 2, iar 5 cai la sălașul unuia din membri. Se mai propuneau investiții pentru construirea unui grajd, o maternitate pentru 10 scroafe, un pădul pentru porumb și o puierniță, sprijinul IAS Ceala, urmând ca viitoarea unitate să aibe un profil agricol, bazat pe cultura cerealieră și un sector tehnic²⁰⁷.

Cei doi referenți, mai informau administrația orașului, că în teritoriu, nu existau *manifestări fățișe ale dușmanului de clasă*, atrăgându-se însă atenția că în Întovărășirea Szabo Arpad, s-au infiltrat și unii chiaburi, fără a fi însă nominalizați.

Ferma de păsări a Asociației

²⁰⁷ AN Arad, Fond CAP Mihai Eminescu Gai-Sălașe, D1/1961, f., 2.

Prin Decizia nr.31/29 martie 1961 Comitetul executiv, al sfatului Popular din Arad, a avizat înființarea GAC *Mihai Eminescu* din Gai-Sălașe, și comasarea terenului corespunzător solicitărilor²⁰⁸. Conducerea organizației de partid a fost formată din Kozma Gheorghe – secretar, Pogai Iosif și Băneș Gheorghe²⁰⁹.

Noua unitate, nu a rezistat decât un an, deoarece la 7 septembrie 1962, s-a unificat prin absorbție cu GAC *Unirea*, care și-a păstrat numele, conducerea și sediul²¹⁰. De altfel și ulterior, cele mai mici producții din agricultura orașului, se obțineau din aceste suprafețe, culturile fiind compromise de către porci, vite și păsări de curte, crescute de locatarii sălașelor și lăsate libere la pășunat.

Ferma Asociației Intercooperatiste pentru Creșterea Puilor de Carne

În 1972, Trustul de Construcții industriale ICIM Timișoara, a construit, pe Drumul Iratoșului, șase hale profilate pentru creșterea puilor de găină. Capacitatea de producție a acestora era de, 1,2 milioane păsări anual, pe serii de câte 200.000 pui.

După două luni, lotul de păsări, era livrat, la abatoarele din Pecica și Gai. Unitatea zootehnică, condusă de Ioan Pozderie, aparținea de Asociația Intercooperatistă (președinte Ioan Pagu – CAP Aradul Nou), special constituită în acest scop, prin contribuția celor șapte CAP-uri din municipiul Arad

Sălaș, pictură în ulei, de Pavel Jurik (2008)

²⁰⁸ *Ibidem*, Dosar 1/1961, f. 3; AN Arad, Fond *PMA*, 1957-1966, Dosar 2 /1960, f., 366.

²⁰⁹ *Ibidem*, Fond *Comitetul Municipal PCR*, D 402/1963

²¹⁰ *Ibidem*, Fond *CAP Unirea*, D 9/1962-1965, f., 7.

VI Industria

1. Începuturile și dezvoltarea activității industriale

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, activitatea industrială arădeană era încă relativ modestă, fiind reprezentată, în 1825, doar printr-o fabrică de mașini unelte. După 10 ani, în 1836, Anton Dangl, a început să construiască orgi, fiind producător singular, în această parte a Europei. În același deceniu, alături de activitatea care se derula prin atelierele meșteșugarilor, grupați în bresle, alți întreprinzători, s-au lansat în domeniul pielăriei, al producției de chibrituri, alcool, morărit, cherestea, materiale de construcții. Printre factorii importanți, care au determinat dezvoltarea economică a Aradului, au fost căile ferate și sistemul financiar, bazat pe emiterea de acțiuni și formarea societăților anonime. De asemenea, sectorul bancar arădean, flexibil și receptiv la dezvoltare, a pus la dispoziția comerțului, industriei și agriculturii, sumele necesare investițiilor și afacerilor economice.

În 1840, cu un capital de 349 forinți, încasat de la 183 deponenți, a luat ființă *Casa de păstrare din Arad*, care a constituit de fapt, prima bancă de credit pentru populație. În 1844, aceasta a fost transformată în societate anonimă pe acțiuni, iar din 1868, instituția financiară, a devenit *Prima Casă de Păstrare din Arad SA*, cu depuneri în valoare de peste un milion de forinți.¹

Până în jurul anului 1895, industria arădeană a fost dominată de sectorul alimentar și de prelucrare a lemnului. În Arad, drumul spre marea industrie, a fost deschis și prin inaugurarea în 1851, de către frații Neuman, a Fabricii de Spirt și Drojdie, la care s-au adăugat, *Morile Frații Wagner* – Fântânele, *Edmund Kolb* – Sânicolaul Mic, *Veronica* – Pâncota, *Adolf Braun* – Micălaca, topitoriile de cânepă, fabricile de zahăr, pentru procesarea tutunului, lichior *Zwack*, etc. Un avânt important l-a luat și industria materialelor de construcții, prin deschiderea carierelor, ridicarea cuptoarelor de ars cărămida, cherestea, etc. O parte din marea ridicătură, aflată în plină câmpie, din sud-vestul Gaiului, a fost aleasă pe la finele secolului al XVIII-lea ca loc de extracție a

¹ Alois, Weil, op. cit p. 81.

nisipului, necesar impresionantelor construcții militare și civile, care erau în plină dezvoltare. În 1925, încă mai funcționa o linie ferată îngustă de 0,76 m, a căror vagoane cu tracțiune animală, transportau acest material, până la arena de aviație militară, pe o distanță de 870 m. Linia a fost concesionată de primărie, în 4 mai 1917, de la firma Fodor și Reisinger din Arad².

Dezvoltarea industriei arădene, a fost caracterizată și prin apariția unor ramuri economice noi, întreprinderi metalurgice, constructoare de mașini, chimice și altele. În structura lor, s-au produs permanente schimbări, un rol esențial revenindu-le unităților cu peste 20 de salariați. Acestea, se confruntau cu probleme numeroase și diverse, care izvorau pe de o parte din procesul de producție (aprovizionarea cu materii prime și energie, formarea forței de muncă, obținerea de capital, etc.), dar pe de altă parte, trebuia să facă față crizelor economice și concurenței, în desfacerea mărfurilor.

Astfel, în anii 1890-1891, Fabrica de spirt a *Fraților Neuman* și alte unități similare arădene, au pierdut temporar piețele lor tradiționale din Austria, reușind să supraviețuiască doar prin orientarea mai puternică a produselor sale spre România. Economia arădeană, avea de asemenea, nevoie de materiile prime românești: lemnul și cerealele.

Prin această dezvoltare economică, a luat proporții munca salariată, provenită atât din migrația masivă a sărăcimii satelor, cât și din utilizarea suprapopulației agrare a cartierelor orașului sau a meșteșugarilor ruinați. Creșterea numerică a muncitorimii, a creat condiții favorabile înființării unor asociații, la început cu scop de autoeducare și ajutorare, apoi cu un pronunțat caracter revendicativ. Astfel la sfârșitul anului 1903, în Arad, s-a constituit o organizație socialistă românească, deosebit de activă, mai ales prin adunările organizate, sub forma unor serbări câmpenești. Asemenea adunări, au avut loc, în 1903, la Arad, cu participarea a 25.000 de oameni, apoi în Gai, Micălaca, Curtici, Macea și alte localități. La *Congresul Partidului Social – Democrat Reorganizat*, ținut la 8 mai 1904, în sala de ședințe de la Casa Orașului, au participat și trimișii din Gai, alături de participanții a 37 comune. Tot în Gai, sub influența ideilor socialiste, s-a constituit, la începutul anului 1907, a unei grupe a Sindicatului muncitorilor de pământ³. Cu acest prilej, a fost adresat Dietei de la Budapesta, un protest la *Proiectul Legii cu privire la argați*, care urma să fie dezbătut, începând cu ziua de 13 mai 1907. O impresionantă adunare populară, a avut loc în Gai, la 24 mai 1908, la care au vorbit, în limba română, liderii social – democrați arădeni: Sava S. Demian și Emanuil Iapa, iar Csilag Bela, în limba maghiară⁴. Mișcarea revendicativă, a muncitorilor

² AN Arad, Fond PMA 1925-1930, D 24, f., 79.

³ Organizația, era afiliată la Uniunea muncitorilor agricoli, înființată, la Budapesta, în 1906 (Eugen Gluck, Alexandru Roz, Aradul muncitoresc, București, 1982, p. 53.

⁴ Glasul Poporului, anul II, nr. 6 din 5 iunie, 1908.

agricoli, s-a manifestat cu putere, mai ales în timpul Primului Război Mondial, prin declanșarea unor greve. Astfel, în ianuarie 1919, lucrătorii viilor din Gai, au pretins hotărât, nu numai majorarea retribuțiilor ci și reducerea zilei de muncă cu două ore.⁵

Legislația promulgată după 1919, a dus la schimbări esențiale în structura social politică a țării, cu efecte directe în viața economică. Între acestea se regăsesc, actele normative care au avut drept scop, crearea unor structuri unice, în măsură să pună în valoare bogățiile naturale și potențialul uman sporit al țării. Începând din 1920, se întrevăd în realitatea arădeană, primele semne ale stabilității economice și o dezvoltare a producției industriale, favorizate de lărgirea pieței interne și măsurile protecționiste ale barierelor vamale. În 1921, se făceau propuneri, Consiliului Comunal, pentru efectuarea unor prospecțiuni geologice, în vederea exploatării, în zona Gaiului, a gazului metan, țiteiului și apelor termale⁶

Reconstrucția economiei ruinată de război, s-a prelungit până în anii 1923-1924, după această perioadă, constatându-se un avânt neîntrerupt al producției industriale, până în 1928.

În mod corespunzător, treptat, s-a îmbunătățit și aprovizionarea populației. Fără îndoială și muncitorimea dorea o viață mai bună, și condiții corespunzătoare de muncă. Începând din 1920, mișcările sociale au cuprins numeroase întreprinderi arădene. Semnificativ, în această privință, este conținutul unui raport, prin care prefectul județului Arad, a fost informat că la periferia orașului, în cartierele Gai, Șega, Pârneava, *toată săptămâna și mai vârtos joia și sâmbăta, ...se adună muncitorii din fabrici cu câțiva dintre conducătorii lor și acolo, nu pertactează altă temă, decât, cea mai perfectă organizare, pentru orice eventualitate*⁷.

Unul dintre aceștia a fost militantul socialist și apoi comunist, din Aradul perioadei interbelice, **Gheorghe Pâncotan** (1892-1965). Fiul lui Ioan și al Elisabetei Pâncotan, s-a născut și a trăit în Gai, pe strada Faurilor. După absolvirea școlii primare, s-a angajat ca ucenic la Fabrica de vagoane și motoare *Johann Weitzer*, calificându-se în meseria de lăcătuș mecanic. Fiind atras de mișcarea socialistă, tânăra calfă, a participat, alături de muncitorii metalurgiști, la mișcările sindicale din iunie, octombrie, noiembrie 1912 și la greva din februarie 1913. Curând după aceea a fost încorporat, iar după izbucnirea războiului, trimis în armata operativă. Reîntors la Arad, încă în uniformă militară, s-a căsătorit în iunie 1915, cu Florica Bodea, împreună având un băiat, decedat prematur și trei fete.

⁵ Eugen Gluck, G.Kovach, Mișcări revoluționare în părțile Aradului, în anii 1917-1918, în „Studii și articole de istorie, vol. 5” București, 1963, p. 341

⁶ AN Arad, Fond PMA 1921-1924, D 10/1921, f., 1.

⁷ Andrei Caciora, Eugen Gluck, 50 de ani de la greva generală a muncitorilor din Romania, în ziarul “Flacăra Roșie”, 17 octombrie, 1970.

Gheorghe Pâncotan în mijlocul familiei sale

Făcându-se cunoscut pentru atitudinea sa revendicativă, în martie 1919, Gheorghe Pâncotan, a fost ales în fruntea organizației sindicale de la Fabrica de vagoane și motoare. Aceasta, împreună cu Sindicatul muncitorilor feroviari, cuprindea 4400 membri, fiind cea mai puternică din Arad. În această calitate, a făcut parte din delegațiile arădene la Conferințele succesive ale Partidului Social – Democrat de la Sibiu (10-11 mai și 7-8 septembrie, 1919) și la Congresul sindicatelor din Ardeal și Banat ținut la Cluj (17-18 august 1920). De asemenea, a candidat la Pecica, pe listele Partidului Social – Democrat fără succes însă, la alegerile parlamentare din 25-27 mai 1920.

Acțiunile sindicale din acel an, au culminat cu greva generală, începută la Arad, în zorii zilei de 21 octombrie, de către muncitorii feroviari, urmați de cei de la Fabrica de vagoane, Fabrica de automobile și Industria textilă.

Mereu prigonit și urmărit de autorități, la 29 de ani Gheorghe Pâncotan, liderul sindicatului de la Intreprinderea de vagoane, a fost delegat să participe la Congresul de constituire al Partidului Comunist din 8-9 mai 1921⁸.

⁸ Din Arad, alături de Gheorghe Pâncotan, la Congres au mai participat arădenii: Alexandru Hustya, Geza Bathari și Nandor Thurzo, care avea mandat din partea Organizației Socialiste din Banat.

Arestat în București la 12 mai 1921, alături de majoritatea delegaților, a fost deținut la închisoarea din Jilava, și deferit justiției, ca inculpat, în așa numitul proces din Dealul Spirii.

La 1 noiembrie 1921, Direcțiunea Poliției și Siguranței Generale, din cadrul Ministerului de Interne, sub semnătura lui Eugen Cristescu, comunica Prefectului, că: *mai mulți locuitori din Arad-Gai, printr-o cerere adresată aceluși Minister, solicită eliberarea numitului, Gheorghe Pâncotan, maistru mecanic, aflat actualmente deținut într-un arest din capitală.*

Întrucât sus-numitul este aderent al Internaționalei a III-a ruse, întrebuințând toate mijloacele pentru propagarea ideilor comuniste, ceea ce rezultă din alăturatul referat, nu se poate aproba cererea.

Avem onoarea a vă comunica cele ce preced, cu rugămintea să binevoiți a le aduce la cunoștința petiționarilor⁹.

Memoriul de eliberare prezentat autorităților de către familie, colegii de muncă și unii locuitori ai Gaiului a fost respins pe baza următorului referat:

Numitul Pâncotan Gheorghe, muncitor, de fel din comuna Arad-Gai, a fost membru activ al Partidului Socialist Român și aderent al Internaționalei a III-a ruse, întrebuințnd toate mijloacele pentru a propaga ideile comuniste.

A luat parte la toate mișcările muncitorești din sus-numita comună, având rol de conducător.

La ultimul congres socialist din București, fiind trimis ca delegat al muncitorilor din comuna Arad, a fost arestat de d-l comisar regal, major Cernat, la clubul socialist din str. Ionică și după la închisoarea Jilava

Direcțiunea siguranței generale, primind două petițiuni înainte de Președenția Senatului, cu adresa nr. 1767 din 1.VI. 1921 și iscălite de mai mulți săteni din comuna Arad, prin care, se cere eliberarea susnumitului, a cerut relații Inspectoratului general de poliție și Siguranță Cluj și Serviciului special de siguranță Arad. Din ambele răspunsuri reiese că numitul este un element periculos, având mare influență asupra consătenilor săi...¹⁰

Procesul, marcat de numeroase proteste ale muncitorilor, la care a căput ca martor, în apărarea inculpaților și Vasile Goldiș, s-a încheiat printr-un decret guvernamental de amnistiere, emis în iunie 1922.

În anii care au urmat, Gheorghe Pâncotan, s-a retras discret din scena sindicală și politică, găienii trăind amintirea unui om dârz, fără teamă, urmărit de autorități, pentru ideile sale socialiste. Nu a ocupat nici o funcție în regimul comunist postbelic.

Începând din 1926, s-au întrevăzut însă și primele semne ale crizei economice (1929-1933). Aceasta, s-a manifestat în esență, prin scăderea catastrofală a producției, devalorizarea mărfurilor, îndeosebi a celor agricole

⁹ AN Arad, Fond, Prefectura Județului Arad, Dosar 5 /1921, f., 1-2.

¹⁰ *Ibidem.*

și creșterea masivă a șomajului. Înrautățindu-se situați, presiunile asupra primăriei, creșteau de la un an la altul. Deși, în 1929, au fost cumpărate din bani publici, 88 m.c lemne de foc pentru familiile șomerilor, la solicitarea acestora, în loc de combustibil s-a distribuit pâine.¹¹ Inundația pustiitoare a Mureșului din 1932, a adăugat celor 4790 capi de familie, fără lucru, încă 1.180 sinistrați.

Plină de durere, este în acest sens, *Scrisoarea deschisă*, adresată primarului, la 12 februarie, 1927, de *muncitorimea fără de muncă*¹², sau, demersurile, făcute un an mai târziu, în Consiliul municipal, de reprezentantul muncitorilor, tipograful Gheorghe Voștinar¹³. Drept urmare, la 7 august 1930, Primăria, a aprobat obligativitatea vinderii билетelor, cu o suprataxă de 1 leu, la cinematografe, ștrandul Neptun și la toate spectacolelor restaurantelor și

¹¹ *Ibidem*, Fond PMA, D49/1930, f., 28.

¹² În urma crizei financiare și economice provocată de interesele capitaliste, peste 2000 muncitori, suntem lăsați pe drumuri, fără nici un sprijin și ajutor. Mulți dintre noi, mai bine de un an de când – cu toate că am bătut la porțile fabricilor și atelierelor de nenumărate ori, nu am putut măcar o zi să lucrăm. Hainele și ghetele avute până acum, parte le-am vândut pentru a cumpăra pâine pentru noi și copilașii noștri, parte s-au rupt cu timpul – și ne mai având câștig pentru a cumpăra altele, acum, în cel mai mare frig – umblăm rupți și dezgoliți. Soțiile și copilașii noștri, stau în camere neîncălzite, expuși tuturor boalelor, iar când sunt bolnavi, pieirei. Iar dacă nu putem primi împrumuturi sau ajutoare, pentru a plăti chiria, proprietarii de case, ne dau afară în stadă.

Domnule primar, nu noi suntem vina acestei mizerii! Noi voim a lucra, și vedem aceea, că până noi tânjim viața în mizerie și suferinți, alții trăiesc în desfrâu și îmbuibări. Însă noi nu cerem decât muncă. Nu voim a fi nici hoți, nici criminali. Însă nu mai avem nici puterea de a muri de foame și frig, sau chiar dacă am avea această putere, față de noi înșine, nu o avem față de soțiile, copiii și părinții noștri neputincioși.

Chiar de aceea ne adresăm On. Consiliul a Municipiului Arad, cu următoarele:

Ca primăria să înfăptuiască de urgență toate muncile de interes obștesc, pentru a se putea angaja muncitorii fără de lucru. Iar până atunci, Consiliul comunal să ajutoreze cu bani, alimente sau lemne de foc, muncitorii fără de lucru, precu cerem și aceea de a se interveni ca muncitorii fără de lucru să nu fie evacuați.

Credem că atât Mult. Stim Domn. Primar, cât și On. Consiliu vor înțelege suferințele noastre și așa precum știm că au ajutat, acțiunile culturale, trupele de teatru, etc. – va veni și în ajutorul muncitorilor fără de lucru, ajunși în situația aceasta fără de vina lor... (*Ibidem*, D 54/1927, fila 20)

¹³ În februarie 1928, consilierul comunal Gheorghe Voștinar, a înaintat în scris, în baza articolului 37 al Legii Administrative a urgenței, pentru acordarea către șomerii din Arad, care sunt lipsiți de mijloace și muritori de foame, a unui ajutor de un milion lei, din partea municipalității.. referitor la această chestiune, primarul a solicitat autorizare Consiliului, pentru a informa pe Ministrul de Interne și pe cel al muncii, probleme fiind de interes general, de stat, iar nu local, lucru pe care l-a și realizat printr-o audiență la I.G. Duca. (*Ibidem*, fila 34)

cafenelelor, sumele încasate, fiind folosite, pentru ajutarea șomerilor. De asemenea, Administrația orașului, a hotărât, ajutarea șomerilor, prin executarea de către aceștia, a diferitelor lucrări de utilitate publică, care cădeau în sarcina statului, pe timpul iernii¹⁴

Între anii 1934-1938, economia arădeană cunoaște, din nou, o vizibilă înviorare, dezvoltându-se mai ales activitatea industrială, din sectoarele metalurgice, chimice, materiale de construcție, energetice și textile. Bunăoară, *Astra*, a devenit principala unitate producătoare de vagoane din țară, Fabrica de spirt a Indagrarei, asigura 10% din întreaga producție a țării, iar ITA, cea mai mare fabrică textilă a României.

Războiul, a determinat însă, din nou, reducerea și chiar sistarea producției, mai ales datorită lipsei de materii prime. Situația s-a agravat și prin distrugerile cauzate de bombardamente, lipsei forței de muncă și a alimentelor. Războiul a afectat de fapt, întreaga structură economică a țării. Multe unități, nu-și puteau relua producția, fiind ruinate sau distruse, lipsite de conducere, materii prime și energie. Nivelul de viață scăzut al muncitorilor, ajuns la limita suportabilului, a determinat căutarea unor soluții pentru aprovizionarea familiilor, cu minimumul necesar. Astfel, corespunzător legii, toate întreprinderile, chiar și cele cu mai puțin de 500 angajați, au înființat *economate proprii*, conduse de împuterniciții salariaților. Ele puteau fi create și prin asociere, afiliere, unele cu altele, autoritățile civile și militare, fiind obligate, să sprijine această acțiune. Comitetele pe întreprinderi, de curând constituite, au numit câte 2 reprezentanți ai salariaților, cu rolul de a controla modul de aplicare a legii. De la 1 aprilie 1945, fiecare salariat a primit alocație de scumpete, în sumă fixă, diferențiată totuși, în funcție de tipul localității. Finanțarea economatelor s-a făcut de către întreprinderi¹⁵.

În aceste condiții, de nemulțumire, generată mai ales de sărăcie, începând chiar din 1944, mulțimea încurajată de unele partide și coaliții dezvoltate după război, solicita naționalizarea întreprinderilor, care în acea perioadă, nu însemna socializarea mijloacelor de producție și a capitalurilor lichide, adică etatizare, în sensul preluării de către stat a patrimoniului, ci *exercitarea controlului, îndrumarea producției și a repartiției mărfurilor fabricate, îndrumarea creditelor financiare, în direcții potrivite*¹⁶.

Noile structuri, radicalizate, și-au propus, de fapt, ca obiective, lichidarea proprietății private asupra mijloacelor de producție, alături de industrializarea socialistă, devenit fundament al politicii economice, lucru care s-a și realizat în linii generale, până în 1962.

¹⁴ *Ibidem*, D 53/1930, f. 18.

¹⁵ *Patriotul*, 7 mai 1945

¹⁶ *Ibidem*, 13 noiembrie 1944

2. Unități industrial –agricole din Gai

Moara, Fabrica de Spirt și Drojdie

În 1851, frații Ede (Eduard) și Alfred Neuman, la care se va adăuga ulterior și Daniel¹⁷, au edificat, în partea sud-estică a Gaiului, pe Calea Aurel Vlaicu nr. 274-276, o mică fabrică de spirt¹⁸, firma extinzându-se ulterior și în alte domenii economice¹⁹. Proprietarii, descindeau dintr-o familie de evrei imigranți,²⁰ săraci, cu mai mulți copii, originară din Buzinka, județul Abauj – Ungaria, care s-a stabilit în Arad, prin 1840²¹

Deși, la început, cu o producție zilnică modestă, de doar 20 hl alcool, cererile crescânde ale pieței și abundența materiilor prime au determinat, în scurt timp, mărirea capacității întreprinderii. Astfel, după un deceniu, în 1862, clădirilor inițiale, dezvoltate și modernizate pentru producția de spirt și drojdie, li s-au adăugat o moară cu aburi. În urma unui incendiu devastator, din 1881, care a distrus-o parțial, în doar șapte luni, fabrica a fost reconstruită. Grupurile de clădiri, apropiate de forma cunoscută astăzi, cu subsol, parter și 4 etaje, din zidărie de cărămidă tencuită, planșee din bolțișoare, pe traverse

¹⁷ În acea perioadă, Daniel Neuman, fiind elev de liceu, a lucrat ca muncitor. După absolvire, a urmat studii economice la Institutul Rotter, apoi Politehnica la Karlsruhe. Pentru documentare, s-a angajat la diferite fabrici din Viena, la uzina de vagoane din Buda, iar în final, pentru un an și jumătate, în unități industriale din SUA. (Gheorghe Lanevschi, Rolul familiei baron Neuman în viața Aradului, în Complexul Muzeal Arad, Colecția minorități, 4, “Interetnicitate în Europa Centrală și de Est”, Arad, 2002, p. 428)

¹⁸ Fabrica este o formă particulară a întreprinderii, caracterizată prin utilizarea unui număr mai mare de lucrători și a unor ateliere adecvate, care să poată asigura o producție continuă și uniformă. Ea cuprinde patru elemente: materialul de prelucrat, forța mecanică, omul și capitalul (Gheorghe Manea, Elemente de amenajarea, organizarea și exploatarea fabricilor, București, 1944, p. 19.)

¹⁹ La 4 mai 1876, s-a înființat Societatea Frații Neuman – administrarea imobilelor și cumpărarea de acții SNC, cu un capital social de 100 milioane lei.

²⁰ Prezența primelor 2 familii de evrei în Arad, este semnalată după 1717. La recensământul din 1743, sunt semnalate 6 familii din care 4, aveau case proprii. În 1754, sunt înregistrate 24 familii, iar în 1785, numărul acestora ajunge la 41. Până în 1770, singurul mod de existență al evreilor din Arad, era fiertul țuicii, preocupare pentru care plăteau arendă. După această dată, sunt întâlniți evrei, comercianți și meșteșugari. În perioada următoare, numărul evreilor a crescut simțitor, cuprinzând o paletă largă de profesii, de la cea de profesor, avocat, doctor, farmacist, la cea de inginer, arhitect, pictor, sculptor, muzician, cu studii terminate la Budapesta, Viena sau chiar la Paris. În Gai, cele câteva familii de evrei, se preocupau exclusiv de comerț. (Gheorghe Lanevschi, Comunitatea evreilor din Arad, de la izolare la integrare, secolele XVIII-XIX, în Complexul Muzeal Arad, Colecția minorități, 2, “Modele de conviețuire în Europa Centrală și de Est”, Arad, 2000, p. 308-324.

²¹ Arad almanachja, Arad, 1914, p. 196; Gheorghe Lanevschi, 2002, op. cit., p. 428.

metalice, șarpantă din lemn cu învelitoare din tablă, au fost construite în perioada 1882-1885. Încă de atunci, unitatea industrială care avea deja, o capacitate anuală de 85.000 hl spirt, a devenit mândria imperiului, asigurând întregii zone o dezvoltare semnificativă și un venit sigur pentru câteva sute oameni. Intreprinderea, și-a edificat o cale ferată proprie, până la Gara Mare, dispunea de două locomotive și vagoane cisternă, material rulant, abilitat pentru export. Un generator de curent electric acționat de motoare termice, asigura energia necesară proceselor tehnologice și iluminatul întregii suprafețe ocupate de întreprindere. Produsele fiind de bună calitate, erau în mod sistematic premiate, în expozițiile europene, contribuind la continua dezvoltare a piețelor de desfacere, care s-au extins, în zece țări. Drept urmare, întreprinderea *Fraților Neuman*, a ajuns să fie cotate, *drept cea mai mare și importantă fabrică de spirt și drojdie din regat și printre cele mai de seamă din imperiu*²². Vânzările, erau organizate, începând din 1861, printr-o agenție specială, deschisă în Viena, condusă de Alfred Neuman. Moara, construită, mai târziu, lângă fabrica de spirt, producea făină de calitate superioară, fiind exportată pe piețele din: România, Anglia, Germania, Italia și Franța²³.

Tot din acea perioadă, reziduurile din producție, au început să fie folosite în ferma proprie de animale. În grajdurile întreprinderii, se îngrășau permanent, aproximativ 3.000 vite și 5000 porci, animale care erau valorificate prin abatoarele din Viena. Gunoiul de grajd și resturile menajere ale fermelor, transformate în îngrășământ uscat și brichetat, era, de asemenea, exportat în Austria și Germania.

Devenind renumită în întreg imperiul austro-ungar, fabrica a fost vizitată în 1884, de împăratul Franz Iosef și *pentru contribuția adusă la dezvoltarea economiei județului*.²⁴ Familia a fost înobilată cu titlul de *baron*, prin atribuirea numelui *de Vegvari*. Evenimentul a fost întâmpinat cu un fast deosebit, în fața întreprinderii, pe șosea fiind ridicat din saci de făină, o impresionantă poartă triumfală, pe sub care treceau toate vehiculele, în drum spre Pecica. Înobilarea și medaliile care le-au fost acordate, cu acest prilej i-au determinat să creeze, în 1885, *Fundația Neuman*, cu un capital de 20.000 de coroane, sumă destinată sprijinirii elevilor săraci. În 1891, familia Neuman, a încurajat construcția unei grădinițe și a unei școli în Gai, pentru copiii angajaților firmei. Date în folosință, în anul școlar 1891-1892, cele două unități de învățământ, au fost frecventate de copiii din apropiere.

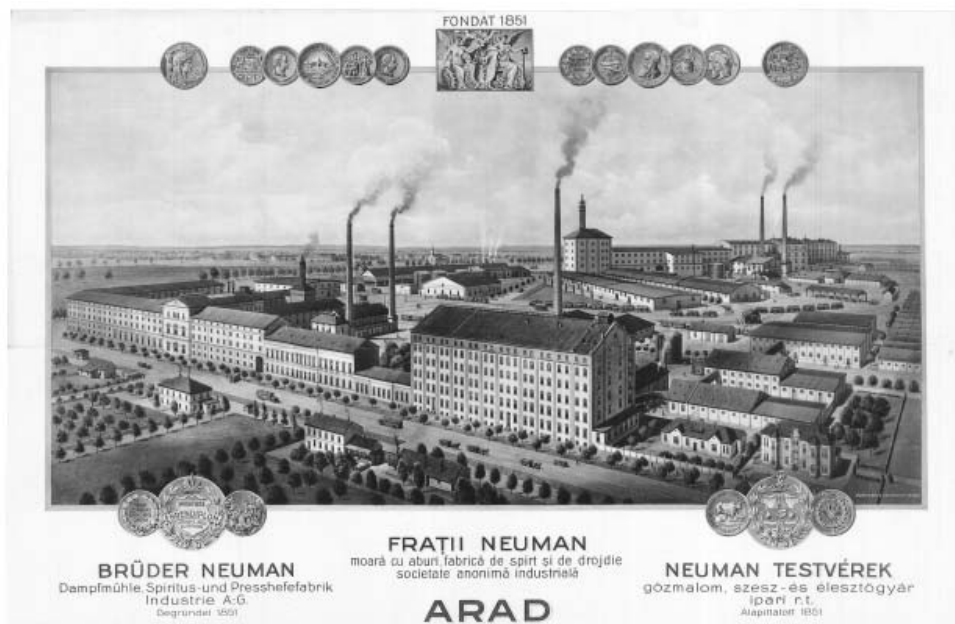
Afacerile familiei Neuman, au urmat un curs ascendent și după fuziunea firmelor de spirtoase arădene, care a avut loc în 1890. În noua structură

²² Arad, Csanad es bekcs megye, Album naptara, 1898, Arad, 1897, p. 58.

²³ Alois Weil, Op. cit, p. 135

²⁴ Arad almanacja, 1914, op. cit, p. XXIV

creată, au intrat alături de Intreprinderea Fraților Neuman, fabricile *Herrl* și *Gutyhahr*; prima fiind profilată pe producția de drojdie, cea de a doua păstrându-și producția de spirt.

Intreprinderea *Frații Neuman* (litografie, începutul secolului XX)

În anul 1909, Intreprinderea *Frații Neuman*, condusă de Daniel, a investit în crearea societății anonime *Hungaria. Fabrică textilă SA*, devenită ulterior ITA (UTA) În această perioadă, au intrat în afaceri, Adolf junior și Alfred, iar Carol, fiul lui Daniel, a preluat conducerea morii.

Averea și prestigiul de care se bucura familia Neuman în Arad, a făcut, ca unii dintre componenții ei, să fie numiți în diferite funcții comunale, fapt care le-a permis implicarea în conducerea unor societăți culturale ale orașului. Astfel Maria Neuman – Furst, soția lui Daniel, a fost președinta *Societății arădene a femeilor evreice*, Adolf junior, a devenit vicepreședinte al *Partidului Muncitoresc*, Alfred (n. Viena 1871 – m. Arad 1930), pasionat fotograf, a susținut artele, iar întreaga familie, în anul 1905, a donat 80.000 coroane pentru construirea Spitalului de boli contagioase și a Spitalului de copii.²⁵

²⁵ Gheorghe, Lanevski, Familia Baron Neuman, în viața Aradului, în perioada 1918-1948, în Complexul Muzeal Arad, Colecția minorități, 5, “Minoritarul Imaginar, Minoritarul real Arad”, 2003, p. 428. 2002, op. cit. p.430.

În timpul Primului Război Mondial (1914-1918), când o serie de întreprinderi arădene și-au încetat activitatea, sau au fost militarizate și întreprinderea Neuman a fost afectată, producția industrială, scăzând de la o lună la alta, astfel că, la începutul anului 1917, cea mai mare întreprindere de spirt din Transilvania, și-a încetat temporar activitatea, suferind, ca multe altele, de lipsa materiei prime, energiei și combustibilului²⁶.

Moara de aburi, Fabrica de spirt și drojdie SA, Industrială

În 1921, Frații (Edmund) Neuman, erau proprietarii a două unități agro-alimentare: Fabrica de spirt – Drojdie și Moara, întreprindere cu un capital social de 10 milioane lei, 120 muncitori, o capacitate zilnică de 24 hl – spirt și 80 vagoane de drojdie anual. Moara, cu un capital social de 10 milioane lei, 220 muncitori, avea o capacitate zilnică, pentru măcinat 35 vagoane de cereale. În anii următori, numărul angajaților firmei, muncitori și funcționari, a crescut la 500. Conducerea a fost asigurată prin, directorul general – Horan Emanuel, directorul economic – Herman Gyula, secondați de Arnold Fux și directorul tehnic, Specht.²⁷ Pentru desfacerea produselor în România, Frații Neuman, au înființat o reprezentanță la București, fără a renunța la cea din Viena. Produsele întreprinderii, care constau din mai multe sortimente de spirt, drojdie, griș, făina, tărâțe, erau comercializate, în continuare, pe întreg cuprinsul țării, prin intermediul rețelei de depozite și agenții, înființate în întreaga țară, mai importante fiind: *Agentura Comercială Generală SA* – Cluj; *Wersz Ignatie* – Oradea; *Argus* – Deva; *Szimany R.* – Arad; *Producta Fischer Dezideriu* – Timișoara; *Mayer Dremer* – Cernăuți; *Victor Seifert* – Brașov; *Schauer Jaques* – Arad; *Reitter J. & Fiul* – Satu Mare; *Frații Ceres & I. Kranner* – București; *Albert E. Cohen* – Ploiești; *Fodor Ludovic* – Timișoara; *Globus SA* – Brad; *Elvira* – Timișoara; *Centrala A. Deutsch* – Mediaș; *N. Petrescu Hotar* – Ploiești; *Sevici Sava* – Arad, *Fischer Desideriu* – Timișoara.²⁸ De asemenea au fost lărgite relațiile comerciale externe, printre cei mai fideli clienți, fiind firmele: *A Schleimer* – Trieste, *Scholler & Co.* – Viena, *H. Gellert* – Innsbruck, *Heller & Csalan* – Budapesta, *dr. Max Fejer* – Bratislava, *Fritz Wondrusch* – Karlsbad²⁹.

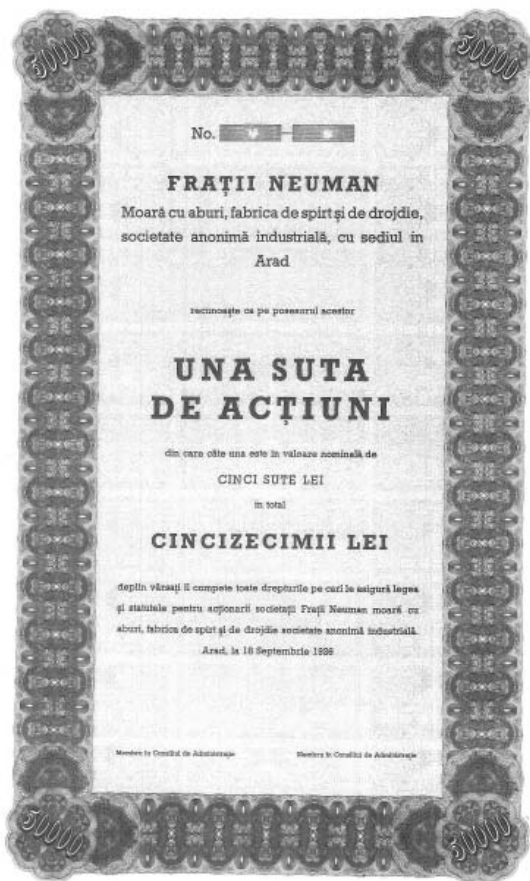
La 20 august 1921, morii i s-au acordat înlesnirile și foloasele *Legii pentru încurajarea industriei naționale* care au constat din: scutire de vamă pentru mașini, părți ale acestora, accesorii etc. necesare producției, care nu puteau fi procurate din țară, alături de reduceri pe transportul CFR.

²⁶ Alexandru Roz, Aradul în timpul Primului Război Mondial, în “Ziridava X”, Arad, 1978, p. 371.

²⁷ Gheorghe Lanevski, 2003, op. cit. p. 428

²⁸ AN Arad, Fond Întreprinderea de Spirt și Drojdie Arad, D. 12/1940, f., 67.

²⁹ *Ibidem*, D 12/ 1939, f., 44.

Acțiune *Frații Neuman* (1926)

În 1922, în vederea modernizării, a fost majorat capitalul social, la 50 milioane lei. Pentru aceasta, au fost emise, pe piața de capital, acțiuni, fabrica fiind transformată în societate anonimă.

În mod corespunzător, întreprinderea, și-a schimbat și denumirea, devenind *Frații Neuman, Moară cu aburi, Fabrică de spirt și drojdie SA, Industrială*.

Cu toate acestea, investițiile acestei perioade au fost mici, cuprinzând doar câteva achiziții de noi dispozitive, necesare modernizării instalațiilor.

Astfel moara a fost dotată cu un *Aparat pneumatic pentru transportul grâului* (1924) și un *Aparat Sprinkler* (1925). Pentru fabrica de spirt, au fost cumpărate, două cazane *Babcock-Wilcox* (1926), iar pentru fabrica de drojdie, un *Dispozitiv pentru aerisirea lichidului și a extracției* (1937).³⁰ În domeniul construcțiilor, atenția a fost îndreptată, doar spre eficientizarea spațiilor existente,

prin compartimentări și consolidări de planșee, lucrări realizate, atât în regie proprie, cât și de către Banca Imobiliară, prin Întreprinderea de Construcții SA, Timișoara.³¹

Consiliul de administrație era alcătuit din: Daniel Neuman, Alfred Neuman, Carol Neuman, Ioan M. Tauber și Eduard Neuman. Pe parcursul anilor, revizia contabilă a fost îndeplinită, în conformitate cu statutele firmei, de către o Comisie de specialiști compusă din: Tiberiu Zima – președinte, Iuliu Fodor, Rozemberg Micșa (Max), Traian Trâmbiționi, Iosif Tener, Nicolae Costache, Geza Issekutz, Gheorghe Mărăcine, Ion Vasilescu, Ionel Pop (1943), Liviu Tămășdan (1943). În acțiunile comerciale, întocmirea contractelor și alte chestiuni juridice, Întreprinderea era reprezentată de: Salgo

³⁰ *Ibidem*, D. 12/1939, f., 15.

³¹ *Ibidem*, Fond PMA, D 4/1925, f., 15.

Moara Frații Neuman

Maximilian (Arad), Henry Stern (București), Herman Dumitru (Cluj), Kopf & Issekutz (Arad), Buber Lwow (Arad), Moga Romulus (Arad), Păușești Nicolae (Arad), Emil Otulescu (București), Sârbu Gheorghe (Arad).

Lipsa materiilor prime, rezultat al producțiilor cerealiere slabe, a avut efecte importante asupra morilor, fapt care a determinat, aplicarea și în Arad, a regimului de reglementare a consumului. Astfel, în 1924, guvernul a instituit, înființarea pe lângă Ministerul Agriculturii și al Domeniilor, a unei Comisii pentru aplicarea regimului făinei și pâinii. Corespunzător acestei structuri, a fost impus standardul pâinii, de 22%, pentru făina neagră, în extracție. De asemenea, de la această dată, s-a îngăduit brutarilor, posibilitatea aprovizionării cu făină, de la orice moară, dar, Primăria, era obligată să țină o evidență precisă stocului de grâu din mori, raportat la necesarul populației din Arad. Într-un raport al primarului, din 9 aug 1924, către Ministerul Industriilor și Comerțului, se prezintă faptul, că de două săptămâni, pe motivul reparațiilor, dar mai ales a lipsei de grâu, care încă nu a fost secerat, în Arad, nu mai funcționa nici o moară. Spre toamnă, după seceriș, în noiembrie 1924, în depozitele Morii Neuman, se aflau următoarele produse: grâu – 420 t., făină lux – 1480 t., făină pentru fiert – 400 t., făină semineagră – 280 t., făină neagră – 230 t.

Pentru a rezista concurenței, Societatea anonimă industrială a Fraților Neuman, a solicitat primăriei, la 4 mai 1925, aprobarea majorării prețului făinei care nu mai corespunde cu prețul real, de pe piață a grâului. Se motiva prin faptul că, deși *aprovizionarea populației și a garnizoanei militare din Arad, se face de către această firmă, pe prețurile practicate, afacerile merg în pierdere. Dacă se va merge în continuare pe aceleași prețuri scăzute, apare riscul, ca aprovizionarea fabricii cu grâu să înceteze, cu consecințe grave pentru muncitori, care vor rămâne fără lucru.* De asemenea se atrăgea atenția asupra concurenței neloiale, practicate mai ales de către fermierii din Pecica, care vând grâul de acasă, la prețuri ridicate fără nici un fel de contribuție pentru stat³².

În același an, capitalul social al firmei, a fost din nou mărit, antreprenorul Daniel Neuman, argumentând necesitatea acestei acțiuni, prin nevoia de a extinde întreprinderile și diversifica produsele, dar și prin creșterea prețului la materiile prime.³³

Mărirea spațiilor construite a permis, depozitarea în magaziile Neuman a cerealelor recoltate de pe suprafețele agricole ale primăriei, începând cu 1926.³⁴ În septembrie 1927, Întreprinderea *Frații Neuman*, împreună cu *Moara SAS Andrei Adler* și *Societatea Anonimă pentru Îngrășarea Porcilor și Industrie de Morărit Arad – Ceala*, apreciau, că *prețul maximal stabilit de primărie, pentru făină, este prea mic, deoarece: grâul este puțin și scump, aprovizionarea se face de la distanță mare, iar Taxa pentru cifra de afaceri cu făina, a fost urcată de la 1% la 2%. Pe aceste considerente, se propunea ca prețul făinei, să crească cu 0,50 lei./kg³⁵.* Aprobarea modificării prețului, făinei, (de lux, fiert, semialbă și neagră) este solicitată, din nou, în decembrie, deoarece, *stocurile de grâu sunt epuizate pe piața Aradului, drumurile sunt rele, iar grâul se aduce de la mari distanțe cu prețuri mari³⁶.* În același timp, profitul întreprinderii conform bilanțului din 26 aprilie 1926, a fost de 9.194.338 lei.

Diminuarea investițiilor, a avut loc mai ales în timpul crizei economice din 1929-1933, restricțiile din acest domeniu, continuând, până după război. Scandalurile de corupție și fraude, ale acelei perioade, au atins nu numai instituțiile statului dar și Societatea Anonimă Frații Neuman, fapt dezvăluit printr-un articol învinovător publicat în presa locală³⁷. Cercetările ulterioare,

³² *Ibidem*, D. 2/1925, f., 15.

³³ Mihaela Vizental, *Economie și societate în Aradul primei jumătăți a secolului al XX-lea. Rolul baronului Neuman*, în: "Neuman Victor, Identitateși Cultură, Studii privind istoria Banatului", București, 2009, p.116.

³⁴ AN Arad, Fond PMA 1925-1930, D 18, 1926, f., 13.

³⁵ *Ibidem*, D. 10/1927, f., 111.

³⁶ *Ibidem*, D 13/1927, f., 177.

³⁷ Știrea din 10 martie 1932.

desfășurate pe parcursul mai multor luni, deși, au infirmat știrea de presă, au menținut totuși, o oarecare îndoială asupra onestității afacerilor firmei.

O nouă linie ascendentă a Intreprinderii, denumită: *Moară cu aburi, Fabrică de Spirt și de Drojdie SA Industrială*, se înregistrează după 1935. Crescând cererile de produse, Consiliul de administrație format din frații Carol și Eduard Neuman, alături de care se afla Tauber M. Ioan din Viena, iar din 1936, mai tânărul Alfred Francisc Neuman (n. 20 oct. 1910), supravegheat de cenzorii: Zina Tiberiu, Fodor Iuliu, Traian Trâmbioni, Nicolae Costache, a fost nevoit să mărească producția peste posibilitățile normale. Pentru a face față solicitărilor pieței, s-a recurs la închirierea altor fabrici și depozite din țară, printre care: *Colentina SA* – București, *Ripiceni, Fabrica și Rafinăria de zahăr* – București, *Maximilian Wertheimer* – Cluj, *Cișmea, Fabrica de bere* – Botoșani, *Banca Crissoveloni SA* – București, *Fabrica de Spirt și Drojdie* – Lenceștii de Jos, *Timotei Moldovanu* – Luduș, *Neustadter* – Prejmer (Brașov), *Grigorcea* – Carapciu (Siret) SA, *Administrația Domeniilor Regale* – Banloc (Banat), *Fermentul, Fabrica de Spirt* – Iași³⁸ De asemenea Moara, dispunea de un magazin de desfacere a făinii, în Arad, pe str. Regina Maria, nr. 19. Această organizare determinat creșterea cifrei de afaceri, care, la 31 decembrie 1936, a ajuns la 281.505.974 lei și anume: spirt – 13.201.968 lei, borhot – 915.000 lei, morărit – 82.261.885 lei, drojdie 41.865.551 lei, vânzarea cerealelor – 143.261.570 lei.³⁹

În aprilie 1939, Consiliul de administrație format din: Carol Neuman, Nicolae Budurescu, Nigel Law, Eduard Neuman, Francis Neuman, Ionel Pop a schimbat denumirea firmei, în: *Industria Agricolă Ardeleană SA*⁴⁰. Un an mai târziu, în 1940, Ministerul Economiei Naționale, a aprobat solicitarea de înființare, a unei secții pentru fabricarea uleiului necomestibil.⁴¹ Pentru aceasta, în Consiliul de administrație au mai fost cooptați: Caius Brediceanu, Romulus Coțoiu, Aurel Șterca-Șuluțiu, Liviu Tămășdan, Geza Issecutz, Ionel Pop (1943), Ilie I. Voina (1943). La scurt timp, cererile pe piață pentru acest nou produs, au ajuns să fie foarte mari, generate, mai ales, de iminenta participare a României în război.

Dar lipsa acută de cereale, principala materie primă, în producția de spirt, a făcut ca producția să scadă mult. În 1940, pe porțile fabricii, au mai intrat totuși 6113,4 t porumb, 558,8 t orz, 180,7 t ovăz, 79, 2 t secară, 2.823,3 t melasă.

Preocupat de afaceri, în noul context generat de război, Consiliul de administrație, și-a continuat actele de caritate, săvârșite de-a lungul întregii

³⁸ AN Arad, Fond, Fabrica de spirt și Drojdie, D 6/1936, f., 68.

³⁹ *Ibidem*, f., 24.

⁴⁰ Monitorul Oficial nr. 87, din 15 aprilie 1939.

⁴¹ Mihaela Vizental, 2009, op. cit. p.116.

existențe a firmei. Astfel, în 1941 au fost sprijinite cu sume importante de bani, prin Consiliul Parohial Ortodox și preotul Nicolae Ionescu, familiile din Gai ale soldaților căzuți pe front, mai multe școli primare din oraș, Corul Academiei de Muzică și Teatrul comunal, refugiații, răniții, Institutul obstetric arădean, Societatea Invalizilor de război, Regimentul de Grăniceri, familiile concentraților, răniții, familiile soldaților căzuți în timpul rebeliunii legionare, populația din Basarabia, și alte numeroase instituții, comunități și persoane.

Al Doilea Război Mondial, a determinat militarizarea întreprinderii, rechițiționarea magaziiilor, în condițiile înregistrării unor mari dificultăți în ceea ce privește aprovizionarea cu materii prime și combustibil. Deteriorarea vechilor relații comerciale, generate de cauze politice, a influențat, de asemenea, negativ producția, care a fost mult diminuată. Greutățile nu s-au oprit aici, deoarece la 11 ianuarie, 1943, dintr-o eroare umană în manevrarea instalațiilor, fabrica de uleiuri, a fost distrusă de o explozie, urmată de incendiu. Catastrofa a provocat moartea a trei, dintre cei patru muncitori prezenți la muncă atunci.

Conform inventarului din 31 decembrie 1943, activele întreprinderii erau de 354.770.995 lei, ele constând din clădiri, mașini și instalații, stocuri de marfă, materii prime, combustibili, animale, furaje, alte materiale, conturi în bancă, debitori și alte materiale. Terenurile și clădirile, evaluate la 4 milioane lei, erau: imobilele de pe Calea Aurel Vlaicu nr. 21, 22, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 148 (moara cu aburi, fabrica de spirt, case de locuit, și alte construcții sociale, curtea, garajele, etc.); P-ța Sfânta Elena, nr. 14, 15, 16, 16 (fabrica de drojdie, terenuri virane); str. Făt Frumos nr. 4,5,6; Șega (terenuri virane). Lista mașinilor și instalațiilor tehnologice în valoare de 23.897.785 lei, era defalcată pe cele trei fabrici. Dotările morii, cuprindeau: locomobilă, cazane cu aburi, dinam, purificator de apă, motor cu gaz metan, pompă de alimentare a cazanului, aparat pneumatic pentru transportul cerealelor, instalațiile *Sprinkler* și de morărit. În inventarul fabricii de spirt și drojdie, se aflau: locomobile, pompe de apă și *Punger*, motor de gaz metan, dinam, cazane cu abur *Babcoc – Wilcox*, cazane cu aburi și pompe de alimentare, pompe cu aburi purificator de apă, aparate de distilare și rafinare a spirtului, demfere, zaharificatoare, răcitoare, linuri de fermentație, aparate *Barbet* și de control, cisterne. Stocurile de materii prime, în valoare de 147.787.415 lei erau formate din: grâu – 2865,6 tone; orz – 707,5 t; seară – 107,6 t; ovăz – 363,1 t; porumb 1011,6 t; mei – 377,9 t; cartofi – 1045,1 t; sămânță de sorg – 17,3 t; mazăre 274,6 t; melasă 966,7 t. În stoc existau și alte materiale necesare producției, depozitării și transportului, ca: amonulfat, superfosfat, diamonfosfat cu o valoare, care se ridica la 4.069.784 lei, combustibil (9.510.253 lei), diferite unelte (8.679.259 lei), butoaie (400.000), saci pentru cereale (70.000), animale de muncă (600.000 lei), furaje (656.160). Din activele întreprinderii

mai făceau parte: contul de casă (2.523.825 lei), debitorii (37.002.722 lei), contul de efecte (1.856.035 lei) și stocul de marfă finită: spirt (41.386.451 lei), spirt de drojdie 1.787.283, borhot uscat (10.381.074), produse de morărit (43.452.052 lei)⁴².

Alcătuirea pasivului întreprinderii, de aceeași valoare cu activul, adică 354.770.995 lei, era următoarea: capital în acțiuni (50 milioane lei), fondul de rezervă (35,6 milioane lei), fond amortisment (25,8 milioane lei), fond de rezervă pentru creanțe dubioase (2 milioane lei), credite (203.614.300 lei), beneficii (21.502.681 lei).

Deoarece Societatea de Asigurări *Vatra Dornei*, nu a despăgubit integral pagubele incendiului de la Fabrica de uleiuri vegetale, din 11 ianuarie 1943, pentru reconstrucție a fost creat un fond special, în valoare de 16,2 milioane lei.

În 1943, cifra de afaceri a unității a fost de 824.669.013 lei, cea mai mare fiind a fabricii de drojdie (431.933.675 lei), urmată de moară (202.647.299 lei) și producția de spirt (202.647.299 lei). Pentru a fi obținute aceste valori, în 1940, Moara a măcinat: 5.123,7 t grâu și 282,3 t fasole, Fabrica de spirt a procesat: 1.652, 4 t porumb, 152,3 t secară, 490,7 t orz, 319 t ovăz, 827,5 t mei, 18,2 t grâu defect, 8.365 t fasole, 3.966 t cartofi, 284,2 semințe de sorg, 187,4 t cemințe de mohor, 413,8 t mazăre, 307 t melasă, iar Fabrica de drojdie și spirt a folosit: 2.815,2 t melasă, 144,2 t amonulfat, 126,4 t superfosfat, 2 t diamonfosfat, 55,9 t sodă amoniacală, 17 t acid sulfuric și 29,1 t ulei fermentat. Consumul de combustibil înregistrat a fost de: 16.625 t cărbuni, 93,2 t păcură și 4,2 t motorină.

În septembrie 1944, a fost înființat *Comitetul de Fabrică*, condus de președintele Teodor Teaha, cu rolul de a supraveghea activitatea conducerii întreprinderii și de a încheia, Contractul colectiv de muncă. Corespunzător acestui act, unitatea trebuia să asigure, activitatea economatului, structură

Automobilul Întreprinderii *Neuman*

⁴² AN Arad, Fond, Fabrica de Spirt și Drojdie, D. 16/1943, f., 1-5.

socială menită să asigure aprovizionarea muncitorilor, cu produse alimentare de primă necesitate și combustibil, pentru sezonul rece. Deoarece, din lemnele puține și sosite cu întârziere, Directorul General, Ioan Zaciuc, care *și în trecut a dat dovadă de mentalitate fascistă*, a trimis 3000 kg tatălui său, Adunarea muncitorilor, convocată de Comitetul de fabrică, a hotărât, la 21 noiembrie 1944, îndepărtarea sa din funcție în locul rămas vacant, urmând să fie numită *o persoană cu mentalitate democratică*⁴³.

În 1946, Intreprinderea, a donat Guvernului, un vagon de drojdie, realizată, prin ore suplimentare, de muncă.

La 10 august 1947, au avut loc alegerile noului Comitet sindical al fabricii, compus din: Teodor Martin, Mihai Țârlea, Laurențiu Bosch, Blaj Ioan, Nanu Gheorghe, Șopron C-tin, Macavei Gheorghe, Redici Emilia, Silași Ștefan, Gruber Emerich, Grosu Ecaterina, Traian Zeldes, Ana Fodor, Petru Dobre, Andrei Papp, Ana Cosma.

Intreprinderea Industrială de Stat, Industria Agrară 7 Noiembrie (Indagrara)

La 11 iunie 1948, Industria Agricolă Ardeleană, a fost naționalizată⁴⁴, iar Francisc Neuman, a plecat în Ungaria, stabilindu-se ulterior în SUA. Grupul de fabrici, vechi de aproape 100 de ani, a primit numele *Intreprinderea Industrială de Stat, Industria Agrară 7 Noiembrie*.⁴⁵ Noul director Dan Oskar, a fost schimbat după scurt timp, cu Irimie Șimândan, iar din 1950 la conducerea unității a fost instalat Vasile Goguță – mecanic CFR, membru al PCR din 1946, absolvent al Universității Serale de Marxism Leninism (USML). Ingineri șefi ai Intreprinderii, au fost: Tiberiu Metzner, Andrei Altman, Petru Cristea. La Naționalizare, din cele 3 unități, funcționa doar Fabrica de drojdie, cea de spirt, fiind oprită, încă din 12 mai 1948, după 30 de ani de activitate neîntreruptă, fără investiții și reparații capitale.

În urma publicării Legii pentru Organizarea judecătorească, din noiembrie 1947, din rândul muncitorilor, au fost recrutați în perioada 18-20 decembrie 1947 și 1 octombrie – 31 decembrie 1948, asesorii populari⁴⁶ pentru Tribunalul

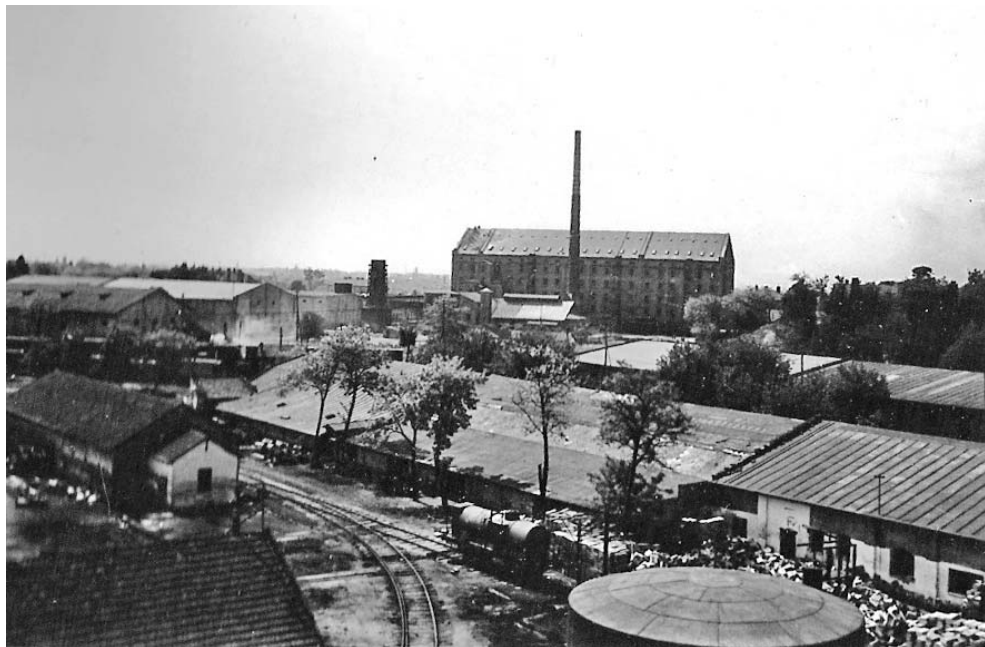
⁴³ Patriotul, 23 noiembrie, 1944.

⁴⁴ În prevederile Legii adoptate de Marea Adunare Națională, în 11 iunie 1848, intrau și morile sistematice, cu cel puțin un valț dublu, pentru porumb sau grâu, cu o capacitate teoretică de peste un vagon măciș pe zi, întreprinderile de spirt, cu o capacitate de peste 100 de tone pe an, etc. (Gheorghe Dobre, Naționalizarea principalelor mijloace de producție în industrie, în: "Politica Partidului Comunist Român de industrializare socialistă a țării", București, 1978, p.143.

⁴⁵ Ziuă de 7 noiembrie.

⁴⁶ Asesor popular-persoană aleasă, la propunerea organizațiilor oamenilor muncii, pentru a participa la activitatea de înfăptuire a justiției. Au intrat în Completele de judecată de la 1

din Arad, Parchetul Tribunalului și Judecătoria Mixtă. Astfel au fost numiți ca asesori la Tribunalul din Arad: Ioan Muscă, Elisabeta Crăciun, Ioan Formanek, Ioan Zbâtcea, Petru Rotaru, Etelca Baba, Ștefan Szeidt, Nicolae Jurjuc, Ilie Turcaș, Constantin Armanschi, Mihai Țârlea, Agneta Olteanu, Ioan Păcuraru, Petru Poenaru, Fabian Ludovic, Ioan Domocoș, Gheorghe Mihuța.; supleanți: Ioan Păcurar, Iosif Ghiță, Gavril Mihoc, Cherecheș mihai, Ana Sasu, Nicolae Ponta, Dumitru Măcean, Mihai Farcaș, Popity Dumitru, Lucreția Tirpek, Andrei Pop, Ludovic Fabian, Ion Daomocoș, Maria Werszenpek, Cseny Ludovic; la Parchetul Tribunalului: Aurel Mânzat, Ioan Pop; supleanți: Jilovan Sidonia, Gheorghe Faur, Ana Axente, Nicolae David; La Judecătoria Mixtă: Mihai Crișan, Marcu Persida; supleanți: Kilda Mihai, Gheorghe Bica, Ioan Uscă ⁴⁷ Această nouă instituție, era definită, ca *fiind esența de clasă a justiției populare, cheazăia poziției juste a instanțelor de judecată în lupta de clasă de la orașe și sate.*

Curtea Intreprinderii

Pentru întreprindere, perioada imediat următoare actului naționalizării, care a dat posibilitatea smulgerii unității, din mâinile vechilor proprietari și includerii ei în *Sectorul socialist*, a fost una extrem de grea. La acea dată,

martie 1948, păstrându-și locul ocupat în producție.

⁴⁷ Patriotul 24 septembrie 1948.

fabrica aprovizionă cu drojdie, jumătate din populația țării iar distilările de spirt erau considerate ca fiind cele mai mari din Balcani. Lipsa de experiență managerială a noii conduceri, echipamentele și utilajele neperformante, vechi, unele de peste 50 de ani, situația financiară dezastruoasă, lipsa forței de muncă calificate⁴⁸, dezorganizarea sistemului de aprovizionare cu materii prime și comercializare, au determinat scăderea drastică a producției și a calității produselor.

Situația era gravă și prin faptul că, în august 1948, pentru cele 840 vite ale îngrășătoriei, nu mai existau furaje, riscând, ca animalele să moară de foame.

Cu toate acestea, printre cei 116 muncitori care au primit în 1949, *Medalia Muncii*, la festivitățile de la Palatul Cultural, cu prilejul Zilei de 1 Mai, 17 au fost de la Intreprinderea Industrială de Stat 7 Noiembrie: Pavel Ștefan, Hohagi Ioan, Perei Francisc, Dronca Ana, Garda Mihai, Bujie Ștefan, Juhasz Andrei, Iov Ioan, Simionov Petru, Polgar Elisabeta, Mermet Maria, Nagy Carol, Fodor Ana, Mangă Iosif, Kotroczo Ștefan, Hruch Ștefan, Szigeti Margareta⁴⁹.

Un eveniment important, l-a constituit, în aprilie 1949, alegerea unui nou Comitet Sindical al Intreprinderii. Desemnarea membrilor acestei structuri, alcătuită din: Toth Martin, Alexandru Covaci, Ioan Deaco, Andrei Scheer, Ioan Egger, Ioan Moga, Ludovic Hughel, Bos Laurențiu, a fost însoțită de un amplu program artistic, la care au participat toți salariații. Din Comisia de Asigurări Sociale, numită tot atunci, au făcut parte: Petru Abrudan, Radu Barniciu, Maria Savinescu, Iuliu Gheorghiu, R. Sevay, Maria Cotroczo.

În 1950, existând 302 membri ai PMR, Biroul organizației de bază a fost dizolvat, iar secretarul Ștefan Szilași a fost eliberat din funcție, fiind instalat un Comitet format din: Andrei Papp – secretar, Dumitru Ardelean – resortul organizatoric, Ștefan Szilași – resortul propagandă și agitație, Iuliu Formanek, Vasile Goguță, Szabo Iosif, Ana Fodor (muncitor necalificat, președinta Comitetului de Femei pe întreprindere.) – membri. Au fost înființate 7 Organizații de bază și 18 Grupe de partid: Fabrica de spirt (53 membri), Fabrica de Drojdie (49 membri), Moara (44 membri), Ateliere (38 membri), Paza-pompieri (26 membri), Administrativ (42 membri), Transport – grajduri (58 membri)⁵⁰ La acea dată, sub conducerea partidului, funcționau și alte structuri, ale organizațiilor obștești. Astfel, au fost înființate 4 grupe UTM, care cuprindeau un total de 60 membri, secretar al comitetului fiind

⁴⁸ Un anunț publicitar din ziarul local *Patriotul* anunța cu insistență, în august – septembrie 1948, că Moara Industrială de Stat 7 noiembrie, angajează pentru școlarizare 60 de ucenici morari-brutari (*Patriotul*, august-septembrie 1948).

⁴⁹ *Patriotul* 3 mai 1949.

⁵⁰ AN Arad, Fond, Comitetul Municipal PCR, 1950-1967, D 2/1950, f., 55.

Ioan Teaha, iar Organizația de Cruce Roșie, condusă de I. Căruntu, cuprindea 122 membri. Mai erau citate în rapoartele politice, cercurile ARLUS cu 219 membri conduse de Constantin Nădrău și Czibrik Ana, Comitetul de Luptă pentru Pace⁵¹, Comisia pentru Femei, Colectivele de propagandiști și agitatori, repartizați pe străzile Gaiului, Colectivul Gazetei de perete, Comisia de învățământ, Organizațiile sindicale, Consiliul de conducere al Clubului Muncitoresc, Comisia de sprijin CEC, Comisia FGMA și GMA, *Prietenii cărții*, etc.

De asemenea, în 1949, a fost înființată, Școala profesională de Morărit și Panificație, cu sediul, la Moara de pe str. Aurel Vlaicu, nr. 274.

În 1950, Întreprinderea Industrială de Stat, Industria Agrară 7 *Noiembrie*, cu 1433 salariați, se întindea pe o suprafață totală de 184.320 metri pătrați, teren fără denivelări, elemente de alunecare sau băltire, cu o ușoară pantă pe direcția sud-nord. Deoarece, înainte de ridicarea primelor construcții, locul era mlăștinos, terenul a fost înălțat cu umplutură, în grosime de 1,5 m. Stratul de bază, este argilos, de 2 m, iar mai în adâncime, se află nisip și pietriș. Din această cauză, nivelul apelor freatice, cu un debit constant, este aproape de suprafață, la doar 2-3 m sub nivelul solului. Locul nu e inundabil, iar adâncimea de îngheț, este de 0,6 m.

Clădirile fabricilor, atelierele, birourile administrative, laboratoarele, depozitele și anexele, ocupau la acea dată, o suprafață de 37.767 metri pătrați. În interior, erau amenajate pentru transport, 3575 m cale ferată normală și 3000 m drumuri rutiere, distanța până la gara CFR fiind de 3000 m. Mașinile de forță, unele din ele, mai vechi de 50 de ani, au constat, în principal, din: 1 motor cu explozie Deutz, model 1928, cu cilindru orizontal, alimentat cu gaz, de 60 HP; 1 motor Diesel Deutz, model 1928, cu 4 cilindri verticali, alimentat cu motorină, de 200HP; 1 mașină cu abur Prager MAG model 1882, cu contrapresiune, 0,5 atmosfere, alimentat cu cărbuni, de 200 HP; 1 mașină cu abur Erste Brunner, model 1912, cu contrapresiune de 0,5 atmosfere, alimentată cu cărbuni, de 250 HP; 2 mașini cu abur Brand L'hulliere, alimentate cu cărbuni, de 350 HP și 1200 HP. Mai erau în funcțiune cazanele cu abur: Babcook Wilcox Oberhausen, model 1926 (2 buc.); Erste Brunner model 1916 (2 buc.), model 1913 (2 buc), model 1917 (3 buc), motoare electrice F. Siemens, Brown&Boweri, Ganz, Skoda, SSW, AEG, Britishc Hauston și altele.

⁵¹ La 19 aprilie 1950, în Întreprindere, a început, după o scurtă festivitate, activitatea de semnare a Apelului Comitetului Permanent, al Congresului Mondial al partizanilor Păcii. După, ce a fost semnat de director și ceilalți membri, ai Conducerii, au fost constituite șapte Comisii, care au strâns, mergând pe secții. semnăturile, tuturor muncitorilor (Flacăra Roșie, 22 aprilie 1950).

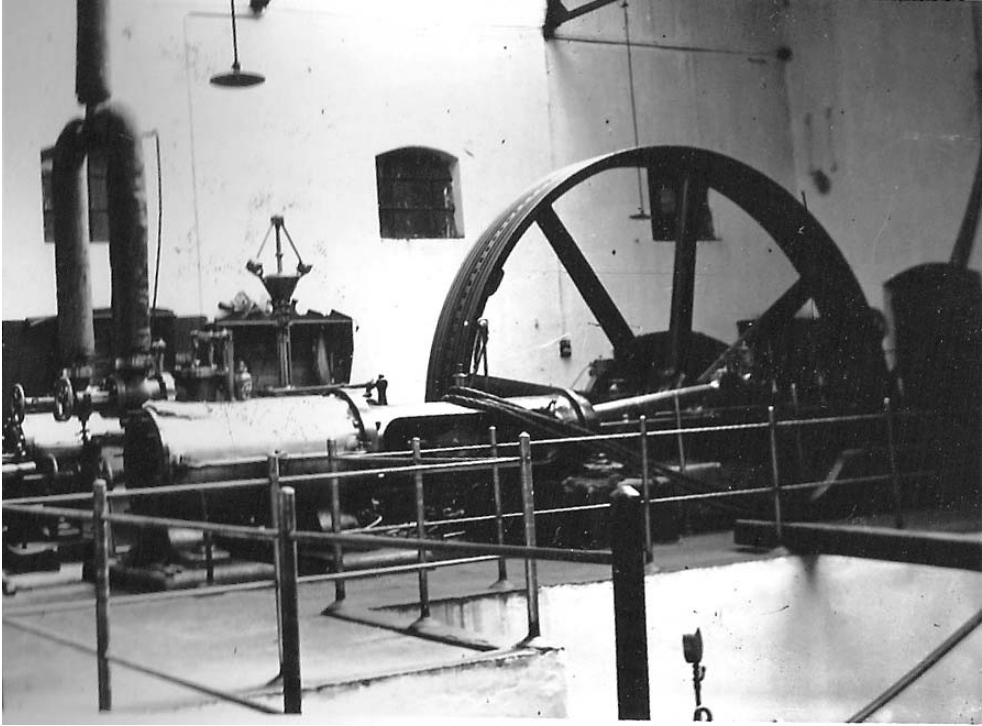
Apa industrială extrasă, la un debit de 650 metri cubi/oră, din 13 fântâni, forate la mare adâncime, era folosită atât în instalațiile de forță cât și pentru procesarea cerealelor. Ele funcționau pe baza *Hotărârii* de folosire a apelor, prin *puțuri arteziene*, emisă în 1927, pentru o perioadă de 50 de ani. Apa extrasă din puțurile 3/a, 5, 6, 7, 8, era dirijată pentru alimentarea cazanelor de forță, cu o capacitate de 1650 HP, iar cea din puțurile 1,2,3,4 se folosea pentru extragerea gazului metan, aflat sub formă dizolvată. Intreprinderea se obliga, să mențină puțurile în stare de curățenie, apa să nu fie comercializată, fiind folosită doar în limitele aprobării, pentru care, se plătea o taxă anuală de 8250 lei.⁵² A mai fost construit un turn și un lac de răcire cu o suprafață de 2500 metri pătrați. Pentru evacuarea apelor reziduale, au fost amenajate două sisteme de canale. Primul, a fost săpat pentru apele impurificate tehnologic, printr-un șanț deschis care traversa imașul din sudul Gaiului, continua, pe lângă Pavilioanele Aviației, până la Ceala. Deoarece străbătea un teren de absorbție natural, o parte din apă, se infiltra direct în sol până la Mureșel. Din cauza mirosului neplăcut pe care-l emanau reziduurile, canalul era cunoscut sub numele de *Bidoș arok* (Canal puturos), prescurtat – Bidi. Cel de al doilea canal era folosit pentru apele curate și cele pluviale. Curățirea lor se făcea și prin decantare, pe ciment, în bazinele din curtea fabricii.

În întreprindere lucrau 1482 salariați: 14 – personal de conducere, 103 – personal administrativ, 1068 – muncitori, 41 – ingineri și tehnicieni, 30 – elevi ai școlii profesionale, 95 – personal de serviciu, pază, pompieri, 36 – muncitori în transport, 53 – personal social-cultural, 42 – gospodărie anexă. Unitatea mai dispunea, pentru personalul propriu, de 31 locuințe sociale, cu 183 locatari, cămin permanent cu 35 locatari, cantină, creșă, băi pentru muncitori și un club, cu sală de spectacole, bibliotecă și săli pentru diverse activități culturale. Cu un capital social de 132.458.884 lei (125.015.739,30 lei noi), Intreprinderea avea, printre unitățile sale de producție, fabrici și îngrășătorii de animale. Obiectul său de activitate, era profilat, în cea mai mare parte, pe sectorul alimentar și anume, producția de: spirt, drojdie pentru panificație, derivate din grâu, vite îngrășate, licheururi, ghiață, sirop, oțet, depozit de bere, borhot lichid și uscat. În afară de aceasta se mai fabricau, instalații de cazangerie, aramărie, carbonat de potasiu, necesar fabricării sodei calcinate și sticlei de laborator, ulei nealimentar⁵³.

Materiile prime folosite pentru procesare erau: cerealele (porumb, grâu, orz), cartofii, melasa, iar după război, au fost introduse sorgul și țuica. Lista produselor de bază obținute cuprindea: griș, făinurile albe, integrale și dublu grișate, spirtul (alcool etilic) rafinat, industrial, denaturat pentru ars și

⁵² AN Arad, Fond PMA D 1/1927, f., 10.

⁵³ *Ibidem* Fond Intreprinderea de Spirt și Drojdie, Arad, D.1 1950.

Instalații de forță

medicinal (din cereale, cartofi, melasa, sorg, țuică), drojdie comprimată și uscată, ulei necomestibil, lichioruri, vermut, coniac, bere îmbuteliată, ghiață alimentară și utilaje tehnologice pentru industria alimentară.

Unitățile sale de producție erau compuse din: Fabrica de spirt, Fabrica de drojdie, Moara cu abur, Fabrica *Flora*, Ateliere de cazangerie și aramărire, Îngrășătoaria de bovine, Ferma de porci, Ferma de câmp cu 25 ha teren arabil și Grădinăria cu 5 ha.

În cele 15 încăperi ale *Fabricii de spirt* din cereale și cartofi, lucrau 413 muncitori, care manipulau și supravegheau, utilajele compuse din: trioare, mașini de spălat cartofi, înmuietoare, germinatoare, fierbătoare, zaharificatoare, coloanele de distilare, aparatele de rafinare etc. În mare parte la data respectivă, instalațiile și utilajele pentru prelucrarea cerealelor erau uzate și demodate. Cantitatea de spirt rafinat, produsă anual, a evoluat de la 68.170 hl. în 1947 la 3.957.000 în 1948, 5.027.700 hl. în 1949 și 6.804.000 hl. în 1950.⁵⁴ Schema tehnologică, desfășurată pe mai multe faze, era oarecum diferită, în funcție de materia primă folosită. Pentru cereale, ea începea prin descărcarea manuală din vagoane de cale ferată, căruțe ori camioane,

⁵⁴ *Ibidem*, fila 15.

depozitarea și însilozarea în magazii, după ce porumbul era trecut prin aspirator, iar orzul prin trioare. Urma *slătăria*, unde se desfășura procesul de zaharificare, a amidonului din cereale, în vederea alcoolizării. Acesta consta, din înmuierea în apă și încolțirea boabelor, timp de mai multe zile, în funcție de materia primă folosită. În continuare slatul era măcinat, în mori cu valțuri, și fiert sub control, în amestec cu apă, timp de 2-3 ore, la o presiune de 2-3 atmosfere. Produsul astfel obținut, după ce era răcit sub 60 grade Celsius, se zaharifica, cu *lapte de slad*⁵⁵ și se însămânța cu drojzii, preparându-se astfel, în vederea fermentării. Materia, fiind trecută prin coloanele de distilare, se obținea, pe de o parte, spiritul brut, care era rafinat și îmbuteliat iar pe de altă parte, borhotul lichid, care prin uscare era comercializat, sau folosit în fermele proprii.⁵⁶ Pentru uscare, acesta, era pompat într-un rezervor, de unde este trecut prin presele cu filtre. Produsul era dus în continuare, cu roabele, la uscătoarele cu fum și abur, de unde, după ventilație, era sortat și ambalat.

Utilajele și instalațiile *Lindner cu drojdie cuib*, pentru prelucrarea melasei, prefermentatoarele, linurile de fermentare, aparatele de distilare și rafinare, erau în stare mai bună. Spiritul se depozita în recipiente montate prin 1890 în două magazine.

Fabrica de drojdie comprimată și spirt, a cărei producție a crescut de la 2425 tone în 1947, la 4000 tone în 1950, folosea ca materie primă melasa. În cele 18 hale, construite din beton armat și cărămidă, lucrau 243 muncitori. Încăperile erau dispuse într-un circuit tehnologic rațional și denumite: sala de cazane, sălile de mașini, fermentare, fierbere, pentru presat și ambalat, depozite. Principalul instrumentar și utilaje din unitate erau: vasele de diluare a melasei, separatoarele de drojdie, filtrele, instalațiile de răcire și pentru calupare, etc.

Melasa sosită cu vagoane – cisternă, după o ușoară încălzire, pentru a deveni mai fluidă, era pompată în rezervoarele de depozitare. Procesarea ei începea cu sterilizarea prin fierbere, diluarea cu apă, în căzi speciale și adăugarea sărurilor nutritive, preparate din soluție superfosfat și sulfat de amoniu, la o temperatură de 100 grade Celsius. Fermentarea, aerobă, avea loc, prin suflarea continuă a aerului, la o temperatură de 29-30 grade Celsius. Drojdia separată, după spălare, filtrare, și presare era ambalată. Plămada rezultată, se folosea, în continuare, pentru distilare rezultând spirt și borhot lichid.⁵⁷

Timp de peste două decenii, fabrica de drojdie, a fost condusă de ing. Guido Kandler (n.1910), fiul inginerului agronom Ernest, cultivator de orez și

⁵⁵ Slad, preparatele speciale, care zaharifică amidonul din cereale, în vederea alcoolizării.

⁵⁶ AN Arad, Fond, Intreprinderea de Spirt și Drojdie Arad, D.2/1953, f., 44.

⁵⁷ *Ibidem*, D.2/1953, f., 45.

al Violetei din Mânerău-Bocsig. Absolvent al Facultății de Chimie Alimentară din Brno și Praga (1930), a fost angajatul acestei întreprinderi, până la decesul său cauzat de infarct în 1968. După căsătoria cu Iolanda Keisinger (1939), fiica unui colonist din Șilindia, s-a ocupat împreună cu soția de creșterea și educarea celor doi copii: Erica (medic la Sântana) și Eric (inginer constructor în Arad). Este cunoscut în literatura de specialitate, drept cel care a introdus pentru prima dată în România, a sistemului de fabricare a drojdiei uscate.

În 1950, *Moara cu aburi*, cu o capacitate de măcinare anuală de 80.000 tone grâu, era considerată una din cele mai mari din țară. Clădirea, reconstruită în 1912, are subsol, parter și șase etaje. Numeroasele elemente de rezistență, stâlpi și grinzi, precum și planșeele, sunt din lemn.

Depozitul de făină al morii (1950)

Cei 434 angajați, munceau în 9 încăperi, care purtau diferite denumiri: sala cu valțuri, pod, sala de mașini, sala de cazane. Muncitorii, lucrau ca, operatori ai valțurilor duble tip Ganz, manipulaau pulverizatoarele duble AGK, Trioarele Heid, răcitoarele Pauksch și alte utilaje. Cele mai multe mașini și instalații tehnologice, au fost montate, în 1912, când moara a fost instalată pentru o producție zilnică de 240 t, cu *măciniș înalt de tip unguresc*. Produsele sale finite, erau compuse din: griș – 2%, făină dublu grisată – 12%, făină albă – 16%, făină integrală – 52%. În zootehnie, erau valorificate, pentru hrana

animalelor mari, tărâțele, iar corpurile străine din grâu, la crescătoriile de păsări.

Un act normativ al Primăriei, privind noul regim al pâinii și făinei, emis în 1948, prevedea obligația tuturor morilor comerciale să extragă, din grâul de 75 kg greutate hectolitrică – 85%, făină integrală și 15% tărâțe, iar din secară, la 68% greutate hectolitrică, 80% făină integrală și 20% tărâțe. De asemenea a fost interzisă admiterea la măciniș a grâului cu greutatea hectolitrică mai mică de 75%⁵⁸.

Grâul, depozitat în pivniță și magazii sistem hambar, era transportat cu aspiratoare pneumatice, elevatoare cu cupe, transportoare elicoidale și tuburi de curgere, la curățătorie, unde boabele erau sortate. Grăunțele erau trecute apoi prin mașina de spălat și depuse în coloanele de condiționare și odihnă. După 8-10 ore, procesul tehnologic continua cu decojirea, perierea și zdrobirea boabelor. Acționarea mașinilor, se făcea printr-un sistem de transmisie, de la un motor cu abur, de 1200 CP. Prin sortare se obțineau grișurile (2% din măciniș), făina albă (28% din măciniș), făina integrală (50% din măciniș), și ocazional, în funcție de cereri, făina dublu grișată pentru paste făinoase. Produsele, ambalate în saci, se depozitau în magazii, aflate la distanță apreciabilă, de locul producerii, transportul făcându-se cu ajutorul unor cărucioare acționate manual. Șroturile rezultate în urma măcinării grâului, se prelucrau în continuare și se ambalau separat în vederea comercializării.⁵⁹

Un sector important, dezvoltat după 1948, a fost secția **Lichioruri – Ghiață și îmbuteliat bere**, preluate de la fosta întreprindere *Flora*⁶⁰. Aici se produceau băuturi alcoolice îndulcite preparate pentru consum direct, două sortimente de siropuri: cu esență și cu aromă de zmeură (60.132 l), vermuth (75 l), coniac (50 l) și ghiață artificială (2390 t), în blocuri de 12,5 kg. Secția, era dotată cu evaporatoare, compresoare cu amoniac, frigorigere, generatoare de ghiață, rezervoare de diferite mărimi, aparatură de control și altele. Deși

⁵⁸ *Patriotul* 30 septembrie 1948

⁵⁹ AN Intrinderea de Spirt și Drojdie Arad, D 2/1953, f., 150.

⁶⁰ Fabrica de rom și lichioruri, Flora, a fost înființată la 16 octombrie 1921, cu sediul pe Bd. Ferdinand nr. 33. Pe parcurs, obiectul de activitate, a fost diversificat, producând în afară de rom, lichioruri și spirt galic, alte produse alimentare ca: vinuri licoroase, coniacuri, rachiuri speciale, siropuri de fructe, ape gazoase, ghiață artificială, oțet și îmbutelierea berii. Înainte de naționalizare, în 1947 acționarii întreprinderii erau: Camil Beleş, Cornel Burza, Ioan Gavra, Aurel Lazăr, Lia Popescu, Reusz Andrei, Reusz Gheorghe, ing. Reusz Nicolae, dr. Reusz Nicolae, Vuia Salvator, iar directori: ing. Reusz Nicolae și Reusz Andrei. (AN Camera de Comerț și Industrie Arad, D. 160/1931-1948). În octombrie 1948, au fost comasate și înglobate la *Flora*, întreprinderile naționalizate *Zwack*, *Lichtwitz*, *Gessler* și *Miron Belea*. A început să îmbutelieze bere și să fabrice ghiață artificială în aprilie 1947. Comercializarea produselor sale a fost nîncredințată Societății comerciale de Stat, *Mureșul* (*Patriotul* 10 octombrie 1948).

transportul intern al tuturor lichidelor se realiza mecanizat, spălarea sticlelor și etichetarea lor, se făcea manual. Din spirt rafinat, se obținea o largă sortimentație de lichioruri, cu o concentrație alcoolică de 30-45 grade, care purtau diferite denumiri: *Unic, Aperitiv, Chimion, Plante aromate, Cafea, Caise, Nucă, Amar, Sulfină, Fernet, Portocale speciale, Portocale roșii, Migdale, Pere, vanilie, Mastica, Cireșe amare, Vișine naturale, Extra, Cremă, Cremă de ouă, Cocktail ciocolată, Triple sec, Schery Brandy, Superior.*

Ghiața alimentară, se fabrica tot aici, cu ajutorul unui motor *Diesel* de 80 CP și două compresoare *Linde*, în funcție de 40 de ani.

Gospodăria anexă, folosea 35,45 ha teren agricol, pe parcelele: *Kalmar* (2,87 ha), *Vama* (2,86 ha), str. Faurilor (2,3 ha), *Tihanyi Lippert* (2,87 ha), *Cazarma* (1,72 ha), *Grădina Papp* (1 ha), *Câmpul Liniștei* (14,55 ha), *Braun* (1,50 ha), *Jenei* (5,78 ha)⁶¹ Culturile au constat din legume folosite la catine, cartofi, cereale și nutrețuri pentru cele 27 bovine și 150 de porci, ale fermei zootehnice.

Îngrășătoria de tauri (1950)

În primii ani după naționalizare, întreprinderea nu a reușit să se redreseze din punct de vedere economic și să realizeze un buget echilibrat. Planurile de producție impuse de forul tutelar, Ministerul Industriei Alimentare, nu țineau cont de realitățile specifice unității, astfel că fabricarea celor 11

⁶¹ AN Arad, Fond *Întreprinderea de spirt și Drojdie*, D 4471956, f., 22.

produse, printre care: drojdia, ghița, spirtul sanitar, lichiorurile, au devenit nerentabile. *Măsurile politice* luate de regim, au fost exprimate prin *întrecerile socialiste*⁶² între muncitori, brigăzi, ateliere și secții, cu numeroasele sale forme de stimulare, stahanovismul⁶³, gazetele de perete⁶⁴, învățământul politic, agitatorii, munca sindicală și UTM, fanioanele, drapelele de producție, steagurile roșii, diplomele de onoare etc., însoțit de festivități și spectacole artistice nu erau suficiente. Astfel, deși, în 1951 au fost antrenați în *Întrecerea socialistă*, 116 muncitori, în *echipele de calitate* – 8, au fost formate 3 echipe în *întrecerile pe economie*, cu 28 de salariați etc., situația în plan economic nu s-a remediat. Acordarea în 1951, a 2 titluri de *stahanoviști*⁶⁵, din cei 16 *fruntași în producție, afișarea fotografiilor la gazeta de perete și popularizarea prin stațiile de amplificare*, nu a determinat entuziasmul scontat. Nici măcar recompensarea individuală a muncitorilor cu bani, abonamente la ziare și reviste, cărți, locuințe, bilete de odihnă în stațiuni balneo-climaterice și sanatorii, etc., nu au remediat situație, iar anunțurile repetate, prezentate în chenar de ziarele locale, cu textul *Fabrica 7 Noiembrie Naționalizată. Mărim producția în slujba poporului*, au rămas fără efect. Nici criticile aduse ing. Kandler Guido, singurul inginer, membru de partid din întreprindere, că nu a depus eforturi suficiente pentru mecanizarea muncii în expediție și că nu dă suficientă atenție muncitorilor meseriași și propunerilor lor nu au îmbunătățit situația economică. Era evident faptul că *întreaga muncă de propagandă și agitație* dusă în rândul salariaților, în vederea folosirii *la maxim, cu pricepere, a timpului de lucru și a metodelor economicoase pentru realizarea producției și a economiilor* a fost un eșec din punct de vedere financiar. Trebuiau luate măsuri energice într-o altă direcție, cea care să vizeze o nouă organizare a fluxurilor tehnologice, modernizarea instalațiilor și calificarea muncitorilor.

La Adunarea generală a organizației PMR din 29 iulie 1951 a fost ales secretar, Szilassi Ștefan, iar membri ai Comitetului: Uitz Petru, Mechenie Ioan, Varga Francisc, Andea Ioan, Polgar Elisabeta, Goguță Vasile, Druck

⁶² vezi, Hotărârea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român și a Consiliului de Miniștri al RPR, din 1951, cu privire la stahanoviștii și fruntașii în producție și stimularea lor morală și materială

⁶³ Denumirea de stahanovism vine de la minerul sovietic Alexei Grigorievici Stahanov, care, în noaptea de 30 spre 31 august 1935, a depășit planul de muncă de peste 7 ori, extragând 102 tone de cărbune din mina Centralnaia Irmino, față de norma obișnuită de 14 tone/schimb. De atunci propaganda comunistă l-a folosit drept exemplu. În istoria și iconografia sovietică, un stahanovist este cel care urmează exemplul lui Alexei Grigorievici Stahanov: angajarea la o muncă foarte grea, cu o înaltă eficiență la locul de muncă, depășirea cu mult a normei de producție

⁶⁴ În luna noiembrie 1948, în Arad a fost organizată Expoziția Gazetelor de Perete cu participarea a 123 de obiecte de acest fel. (*Patriotul* 13 noiembrie 1948)

⁶⁵ ANArad, Fond *Întreprindere de Spirt și Drojdie*, D.9/1951, f., 12.

Ștefan, Chisăliță Traian, Korodi Marton, Gyure Matei, iar în 8 august 1953, Gheorge Blaga – secretar, Ana Fodor, Vasile Rusz, Formanek Iuliu, Gruber Emerich, Kotroczo Ștefan II.

În 1955 din colectivul de conducere al Întreprinderii, făceau parte, oameni deja cu experiență în întreprindere: Vasile Goguță – director; Metzner Tiberiu – inginer șef, ing. Gheorghe Ispravnic – șeful Serviciului Mecanic Șef, Iosif Allerhand – Șeful Secției Inventare, Petru Abrudan – Șeful serviciului Plan, Gheorghe Șerban – Șeful serviciului Producție, ing. Kandler Guido – Responsabilul sectorului Fabrica de drojdie și fabricație secundară de spirt, ing. Rusu Vsevolod – Șeful serviciului Fabrica principală de spirt, Matyok Iosif – Responsabilul sectorului Moară, Gruber Emerich – Responsabilul sectorului Lichior-Ghiață. Demersurile lor către organele locale ale PMR și Minister, se refereau permanent la necesitatea investițiilor masive, dar întreprinderea lucra încă sub normativele de plan. În întreprindere lucrau, 878 muncitori, 76 ingineri și tehnicieni, 49 funcționari, 5 personal de serviciu și 30 la pază și pompieri. Conform rapoartelor, Planul producției globale a fost depășit în proporție de 103,77%, fiind îndeplinit și cel de productivitate a muncii. La obținerea acestor succese, se menționa în dările de seamă, au contribuit întrecerile socialiste, în cadrul cărora s-au evidențiat brigăzile UTM de la *Ambalat drojdie, Calitate – moară*, condusă de Gall Gavrilă, *Economic* condusă de Varga Francisc și *Băuturi spirtoase* condusă de Kollar Gizella. S-a apreciat și contribuția pozitivă a aplicării la secția de drojdie a unor metode sovietice de organizare a producției. Astfel la secția Drojdie au fost aplicate metodele sovietice: Zelinin-Plevacov, Kudreanțev și Ghivartovschi, la Spirt, metodele: Perov, Gladilin, Grațianov, Bulgacov și Berenda, la moară: Korabelnicova, iar la ateliere –Kuznețov⁶⁶ fără ca cineva, să cunoască, în ce au constat acestea. Se aprecia, însă, că aceste metode, au determinat pozitiv, mărirea volumului de fermentare, reducerea consumului de combustibil scurtarea perioadei de încolțire, creșterea calității spiritului și a randamentului de rafinare.

Tot în acel an, au fost prezentate, Comiei tehnice, 201 propuneri de inovații, din care au fost acceptate 116, așa cum au fost, cele formulate de: Gall Gavrilă – *Îmbunătățirea procesului tehnologic de curățare a grâului*, Simion Petrilă – *Îmbunătățirea alimentării curățătoriei de grâu cu materii prime, uniforme, continui, fără întreruperi și salturi*, Varga Francisc și Simion Petrilă – *Mărirea randamentului la mașina de rifluit*, etc. Au fost declarați fruntași în producție: Rozenberger Andrei, Czibric Carol, Ciumpilă Floarea.

Darea de seamă prezentată în organizația de partid, ilustrează și mai bine aspectele activității politice, sociale și economice ale întreprinderii anului 1954. Primau preocupările de organizare a verificărilor membrilor de partid

⁶⁶ *Ibidem*, D 38/1955, f., 3.

și de preschimbare a carnetelor, încasarea cotizației și participarea la ședințe, care lăsa de dorit. Era urmărit atent zelul propagandiștilor și a colectivului de agitatori, gazetele de perete, și agitația vizuală prin așezarea în locuri intens circulate, începând cu poarta de intrare în fabrică, a unor lozinci. Un alt grup de probleme se referea la îndrumarea organizațiilor de masă, politice, culturale și sportive, pentru ca acestea să-și îndeplinească proiectele propagandistice.

În 1954, a fost înființată Asociația Voluntară pentru Apărarea Patriei (AVSAP), primul ei președinte fiind Andrei Iuhasz. O atenție deosebită a fost acordată Comitetului de luptă pentru pace, fiind organizată o ședință cu participarea a peste 400 salariați, în cadrul căreia, s-a preluat *Apelul Biroului Permanent al Consiliului Mondial al Păcii* pentru interzicerea armelor atomice și de distrugere în masă. A fost un prilej de înfierare a încercărilor *imperialiștilor americani* de a ratifica acordurile pentru înarmarea Germaniei Occidentale și de a pregăti astfel, un nou război mondial. Apelul a fost semnat, cu entuziasm, de 916 salariați.

Nu au fost neglijate nici problemele economice ale întreprinderii, fiind antrenati în întrecerea socialistă 1117 muncitori, în inovații și raționalizări fiind implementate metode sovietice de muncă: Zelenin, Plevocov, Kivatovski, Vorosin, Korabelnicova etc. Întreg raportul a fost înserat cu nume

Aspect general al Întreprinderii

de salariați, apreciați pozitiv, în activitatea lor, în opoziție cu alte nume, a celor cu apucături burgheze, infatuați și leneși, lipsiți de spirit revoluționar, etc. În final, a fost ales Biroul organizației PMR, compus din: Ștefan Laudis – secretar (zidar, membru PCR-1946, curs de partid de 6 luni), Gheorghe Blaga – organizatoric, Traian Chisăliță – agitația și propaganda, Fodor Ana – comisia de femei (muncitor necalificat), Gruber Emerich, Zakai Martin (originar din Semeș), Iambor Iosif, Lagsaghi Alexandru, Hollander Ioan⁶⁷.

La o analiză mai atentă, pe domenii de activitate, se constata însă, că întreprinderea se confrunta cu probleme majore, care marcau însăși rațiunea de existență a unității. Unul dintre acestea, era indicele ridicat de fluctuație al muncitorilor care a juns la 42%, aproape jumătate din personalul executiv, fiind schimbat permanent, de la un sezon la altul. Această situație, a fost în oarecare măsură remediată, prin apariția Decretului 207/1951, care reglementa posibilitatea transferului sau a părăsirii unității de către angajați, doar cu acordul conducerii. Lipsa muncitorilor și a gravelor defecțiuni tehnice, a determinat, ca planul la borhot uscat să fie îndeplinit în proporție de doar 16,5%, existând rămăneri în urmă și la germenii de porumb, producția de spirt frunți – cozi de rafinat, spirt denaturat pentru ars și cel industrial. Unul din principalii indicatori, aducători de profit și anume, prețul de cost, nu a fost îndeplinit decât în proporție de 95,9%, minusuri serioase înregistrându-se la producția de spirt rafinat din porumb 20,3%, secară 17%, melasă și corpuri străine 9,1%, drojdie comprimată 5,75%. Cauzele invocate erau numeroase, cu referiri la costul exagerat al transportului, prețurile mari de achiziții al cărbunelui, calitatea inferioară a unor materii prime ca: melasa, grâul și timpul geros de afară, care a determinat consumuri suplimentare de energie⁶⁸. Au fost efectuate reparații capitale la ascensoare, vagoane și canalul exterior, în valoare de 1.831.000 lei, iar prin investiții s-a forat un nou puț de apă și s-au modificat cazanele de energie pentru a fi alimentate cu motorină, în loc de cărbuni.⁶⁹

Alegerile de partid din 1959, au instalat Comitetul întreprinderii alcătuit din Mateuș Victoria (muncitor necalificat, activist la municipiul de partid din 1955) – secretar, Alexandru Moldovan (electrician) – loțiitor, Teaha Ioan (cantaragiu) – organizatoric, Ștefan Laudis (zidar) – propaganda, Fodor Ana (muncitor necalificat), membru, iar cele din 1960, pe: Alexandru Moldovan – secretar, Ioan Teaha – loțiitor, Petru Bălaj – organizatoric, Ioan Ioja – propaganda, Ana Fodor, Ecaterina Groșan, Buracsik Ludovic, Ioan Kovacs, Armanschi Mladin – membri. În anii următori, au mai fost membri ai Comitetului de partid al întreprinderii, ocupând diverse funcții: Gyure Matei

⁶⁷ *Ibidem*, Fond Comitetul Municipal PCR, D. 132/1955, f., 283 –292.

⁶⁸ *Ibidem*, Fond *Întreprinderea de Spirt și Drojdie*, D.38/1955, f., 15.

⁶⁹ *Ibidem*, D. 44/1956, f., 31.

(secretar), Jambrik Francisc, Siminiuc Maria, Szucs Alexandru, Zbârcea Petra, Sfăra Ioan, Ungar Iacob, Balaș Petru, Pintek Alexandru, Voștinar Mihai, Danciu Alexandru (secretar), Andreescu Pompiliu, Chawillier Alexandru, Dăescu Ana, Ioja Vasile, Lovasz Ștefan, Jambrik Francisc, Mihailov Maria, Pavel Ioan, Stanciu Ioan, Teaha Ioan, Ardelean Emilia, Balla Ștefan, Epure Gheorghe, Miculan Aurel, Pucea Vasile, Popa Gheorghe, Popovici Magdalena, Szucs Alexandru, Tapangea Iulian, Truța Andrei, Wolf Augustin

Într-un memoriu, adresat Ministerului tutelar în 1960, se sublinia faptul că descărcarea, depozitarea, pregătirea și alimentarea morii cu materii prime se face rudimentar, nefiind condiții pentru formarea poverilor cantitative și calitative necesare alimentării morii cu o cantitate suficientă de materii prime omogenizate, astfel ca indicele de utilizare a utilajelor să fie folosite integral. Astfel, capacitatea morii nu e determinată de utilajul conducător ci mai ales de calitatea și cantitatea materiilor prime cu care este aprovizionat. Se reclama mai ales lipsa unor silozuri corespunzătoare și a mijloacelor de evacuare a produselor finite. Se mai menționa, că în vederea creșterii capacității de producție, imperativ major, stabilit de Minister prin cifrele planului anual, în afara unor raționalizări și inovații, nu s-a făcut nimic, iar calitatea materiilor prime, este necorespunzătoare. Întreprinderea se va confrunta cu lipsa stocurilor tampon, a sacilor textili, a sticlelor, grâul de calitate proastă, cu un conținut mic de gluten, lipsa spațiului de depozitare și a mijloacelor de transport pentru melasă, greutatea în aprovizionarea cu superfosfat. Deși mașinile pentru decojit au uzură înaintată, producția lor fiind sub 15% din capacitatea morii, înlocuirea acestora, nu a fost aprobată.⁷⁰

În 1960, Fabrica de spirt, nu a funcționat în trimestrul III. În programul conducerii erau incluse preocupările susținute pentru realizarea de economii la consumabile de orice fel: materii prime, energie, combustibil, ambalaje din sticlă, alături de o verificare atentă a tuturor aparatelor de măsură și control.

Producția celor 928 angajați ai întreprinderii în 1960, a fost: Utilaj tehnic pentru industria alimentară – 729.000 lei; Făină integrală – 40751, 84 t; Făină albă – 21.230 t; Griș – 1280,32 t; tărâțe – 10.715,58 t; Sirop fructe – 47.757 t; Spirt brut din melasă – 349.263, 2 dal alc. abs.; Alcool etilic tafinat – 331.712 dal.alc.abs; Drojdie comprimată – 4.797,305 t; Lichioruri – 14.781 dal. Alc. abs.; Spirt sanitar – 35.140 dal. Alc.abs.; Bere – 153 mii l; Ghiață – 1636 t; Diverse – 14.943.204 lei (măcinarea corpurilor străine-1.830 t, spirt frunți-12.977 mii gr.dal., spirt cozi-8.675 mii.gr.dal., ulei fuzel-6.440 kg, drojdie uscată-171,451 t, drojdie furajeră-101.90 t)

În 1962, conducerea I.I.S. 7 *Noiembrie*, a trimis organului tutelar, Ministerul Industriei Alimentare, Direcția Generală a Industriei Băuturilor

⁷⁰ *Ibidem*, D. 64/1960, f., 12.

și Tutunului, ample propuneri pentru *Tema de proiectare*, privind lucrările de sistematizare și dezvoltare ale fabricilor sale⁷¹. În referat se aprecia că nivelul tehnic al *Morii*, nu mai corespundea, sistemul transporturilor interne și de transmitere a energiei, fiind demodat și complicat, drept pentru care Întreprinderea, funcționa neeconomic și fără siguranță suficientă. Actuala, dispoziție a utilajelor, impusă de poziția transmisiilor și transportoarelor, nu permitea folosirea eficientă a suprafețelor de producție, care prezentau astfel, un permanent pericol de accidente, explozii și incendii. Lipsa amenajărilor anexe, silozurilor de grâu și depozitelor de făină și melasă, nu permiteau mecanizarea transporturilor și nu puteau asigura indicatorii de calitate, solicitate de beneficiari. De asemenea, se propunea, ca odată cu sistematizarea morii, să se dezvolte aici unități prelucrătoare ale făinurilor, prin fabrici de pâine și paste făinoase.

Referitor la *Fabrica de spirt*, se menționa că, deși existau procedee continue la toate fazele de fabricație (diluarea melasei, prefermentarea, fermentarea, distilarea și rafinarea), datorită faptului că, unitatea a fost proiectată inițial, doar pentru procesarea cerealelor, aceste instalații nu erau dispuse pentru un flux tehnologic rațional. Ele presupuneau, prea multe pompări intermediare, cu trasee complicate ale conductelor, situație care îngreuna menținerea sterilității instalației, evitarea infecțiilor și lucrările de aromatizare și de valorificare a produselor finale, considerate deșeuri, așa cum sunt: borhotul și bioxidul de carbon. Ele, la fel ca tărâțele, praful alb și negru, zoana, etc. provenite de la moară, urmau să devină materie primă pentru viitoarele fabrici de furaje combinate, drojdie furajeră pentru animale și bioxid de carbon alimentară. Propunerile mai vizau, mecanizări la Fabrica de drojdie, mutarea Fabricii de lichioruri din centrul orașului, pe spațiul întreprinderii din Gai, unde să se înființeze și o secție de preparare a esențelor naturale, alături de modernizarea instalațiilor energetice, de apă, canalizare, a transportului rutier și pe calea ferată.

Un prim pas în această direcție, s-a făcut, abia în 1965, când s-a montat o nouă instalație frigorifică, realizată de Trustul Regional de Construcții Banat, Grupul de Șantiere de construcții nr. 4, Str. Dobrogeanu Gherea nr. 14. Producția globală în acel an, a ajuns la 315,359 milioane lei, rezultați din livrarea a 28914 t făină albă, 49.998 t. făină integrală, 77.998 mgd alcool etilic rafinat, 83.863 mgd spirt brut, 8640 mgd spirt sanitar, 5280 mgd spirt tehnic, 6901 mgd diverse băuturi, 4900 t drojdie, 1089 t acid carbonic și 112 t. utilaje pentru industria alimentară, în valoare de 3,935 milioane lei.⁷²

În 1975, întreprinderea a fost înglobată în Combinatul Industriei Alimentare: condus de: Director general – Traian Moțiu, Gheorghe Popescu

⁷¹ *Ibidem*, D 24/1962, f., 132-139.

⁷² *Ibidem*, Fond *Comitetul Municipal PCR*, D. 520/1965, f., 148.

– director tehnic, Gheorghe Miculescu – director comercial, Traian Ujupan – director economic, Ioan Martonoși – directorul Fabricii de Spirt; Negoțescu Grigore – directorul Morii. Mai făceau parte din Combinat, alături de unele unități economice mai vechi, dar modernizate ca: Frigoriferul, Fabricile de lactate, Conserve, Tutun, Vinalcool, etc, noi clădiri, bine utilizate și de mare productivitate, construite, în perioada 1981 – 1984, de Antrepriza din Arad, a Trustului de Construcții Industriale Timișoara, condusă de ing. Gheorghe Cinah – director și Alexandru Danciu Stănoiu – inginer șef. Astfel, au fost construite, pe platforma industrială a Indagrării sau în Gai: Fabrica de bere (1981), Fabrica de Pâine (1981), Abatorul de păsări (1981, director Ion Moholea), Abatorul de porci (1984, director, Andrei Ușvat), Fabrica de zahăr (1984, director Ion Micleuța).

După, 1990, toate și-au închis porțile fiind dezafectate iar utilajele vândute.

Fabrica de Cânepă, Iratoș

Printre unitățile industriale naționalizate, la 11 iunie 1948, a fost și întreprinderea *Crișana – Țesătorie de In și Cânepă*, din Drumul Iratoșului. Vechiul proprietar, Bocsanschi Ladislau, a avut sediul, succesiv, în Arad, Bd. Dragalina nr. 16 și str. Cloșca nr.11, aflată în proprietatea lui. De-alungul timpului numeroși găieni, în special cei din sălașe, au avut legături însemnate cu acest stabiliment, construit de contele Nadasdy, în 1930⁷³. Relațiile erau consolidate, atât în calitatea lor de cultivatori ai inului și cânepii, cât și în cea de angajați sezonieri sau permanenți ai fabricii.

În 1942, unul din proprietarii fabricii, George Roxin fiind învinuit de către organele de control ale statului, *de fraudă*, a solicitat sprijinul Camerei agricole. I se imputa faptul, că nu scoate un randament suficient, la producția de *fuior*⁷⁴ stabilit arbitrar, de acesta la 24 %. Ori, în mod real, așa cum confirmă și literatura de specialitate, din cea mai bună cânepă *netopită*, a cultivatorilor

⁷³ Preocupările privind cultivarea și industrializarea cânepii sunt însă mult mai vechi. La expoziția de produse industriale și agricole organizată la Arad, în 1925, este anunțată în presă (*Nădejdea*, anul IV/1925, nr 193, București, 10 aug. 1925; AN PMA 1925-1930, D17/1925), prezența Industriei Cânepii și fabricațiunei frânghiei reprezentată prin *remun-mita firmă* Carol A Reich, Fiul & co, înființată în 1874 și condusă de fiii fondatorului Carol B. Reich, Pavel Alexandru și Antoniu Reich. Firma expune la expoziția din Arad, cânepă brută și piptănată, provenită din diferite părți din țară și străinătate, tot felul de fabricații proprii ca: frânghii, funii, ștrenguri și sforărie, articole de sport. Afară de aceasta, mai expune, odgoane pentru transmisii, chingi pentru mori și alte articole de acest soi. Această firmă furnizează statului și particularilor din țară, produsele sale care rivalizează cu cele din străinătate, dovedind că importul fabricatelor sale este de prisos și este menit doar să deprecieze valuta statului.

⁷⁴ Fibrele lungi, ale vaselor liberiene, obținute prin zdrobire (melițare).

arădeni din Curtici, Macea, Iratoș, Variaș, rezulta doar 10% *fuior lung* și 5% *câlți*⁷⁵. Și aceste date erau, de fapt, aproximative, deoarece, cantitatea fibrelor, se schimbă anual, în legătură cu soiul seminței, variația timpului, grindină, etc.

Pentru asigurarea întreprinderii cu materie primă, au fost încheiate contracte cu 401 cultivatori de cânepă, pe 1050 jugăre cadastrale, cea mai mare parte din ei, fiind locuitori ai Gaiului⁷⁶ și din comunele învecinate: Dorobanți, Iratoș, Macea, Sânleani, Șofronea, etc. Printre cultivatorii, tradiționali, din Gai, în 1942, au fost: Gheorghe Cismaș-9 jug, Szalay Coloman-17 jug, Vasile Ivanov-3 jug, Nicolae Ferician-9 jug, Anton Matușinca-10 jug, Gheorghe Anghelina-1 jug, Petru Morodan-1,8 jug, Melania Ferician-1 jug, Teodor Neagu-1jug, Ludovic Barta-1,8 jug, Ștefan Bran-3 jug; Mihai Horvath-1,8 jug, Petru Morodan-1 jug, Gheorghe Anghelina-1 jug. Întreprinderea, pune la dispoziția acestora, sămânța selecționată, avansuri bănești, fără dobândă și asistență de specialitate. Materialul semincer, din soiul Carmagnola, era produs în mare măsură de către ferma din Ceala a camerei agricole (1000 kg), diferența fiind adusă, pe baza repartițiilor de la Ministerul Agriculturii și Domeniilor, de la Școala de Viticultură din Miniș. Se mai cultivau soiurile Fleischmann și cel românesc – Dumbrăveni.

Activitatea întreprinderii a fost perturbată major, în urma aplicării Reformei agrare din 1945, atât prin exproprierea suprafețelor proprii ce depășeau 50 ha cât, mai ales prin tulburarea relațiilor contractuale cu producătorii tradiționali de cânepă. Schimbul de telegrame între Comisia Centrală pentru Reforma agrară și Camera agricolă arădeană, releva intenția, Ministerului Agriculturii de a prelua, la stat, încă din 1945, întreaga moșie a Societății Crișana, *doar că, încă nu a fost găsită forma legală*⁷⁷.

La Naționalizarea întreprinderii, din 11 iunie 1948, nici proprietarul – Bocsanschi Ladislau și nici directorul unității – Gheorghe Teleki, nu au fost de față. În absența lor, Comisia de expropriere, formată din: Ilie Rusu – reprezentantul Ministerului de resort, Ioan Tapangea, angajat al Întreprinderii, Martin Farcaș membru al Comitetului pe Întreprindere și Gheorghe Tapoș, primarul Iratoșului, au preluat inventarele, documentele și monetarul din casă. Clădirile erau într-o avansată de degradare, instalațiile vechi, iar drumul, impracticabil în sezoanele ploioase. Fabrica avea o datorie de 32 milioane lei, la *Creditul Național Agricol*.

Imediat după Naționalizare, a fost arestat Victor Kriseszky, fostul administrator al Întreprinderii *Crișana*, deoarece a sustras, din unitate, o

⁷⁵ Material fibros din cânepă, constituit din fire scurte și impurități.

⁷⁶ AN Camera de Agricultură a jud. Arad, D 132/1942, f., 15.

⁷⁷ *Ibidem*, D. 5/1945, f., 159

batoză Hoffer, nr. 6, un tractor Hoffer de 35 HP, două grape, plug, căruță, alte piese agricole, pe care voia să le transporte, la Satu Lung, lângă Baia Mare⁷⁸.

În 16 noiembrie 1948, noul director, Ilie Rusu, un pauper refugiat la Arad, din Vaslui, a înscris fabrica la Camera de Comerț și Industrie, cu numele Intreprinderea Industrială de Stat *II iunie* Iratoș, cu un capital social de 91.611 lei⁷⁹. Conducătorul tehnic al unității, *Martin Farcaș*, coordona activitatea cu o productivitate de 4 tone, fuior și călți, în 24 ore. Ciclul de producție, de fapt, se întindea pe aproape trei săptămâni, adică, 7-18 zile necesare topitului cânepii și 4-5 zile, pentru uscare.

Fabrica era socotită din punct de vedere al capacității industriale, deosebit de importantă, situându-se imediat, după cea din Timișoara. În 1947, lucrau 187 muncitori, dar numărul lor a scăzut, după 1950, la 69 salariați⁸⁰. În perioada 1961-1962, în Intreprindere, s-a desfășurat o vastă anchetă sub aspectul săvârșirii unor fraude, finalizată cu condamnarea a 16 inculpați. Totuși, în anii următori, a devenit una din cele mai importante din România, directori ai unității fiind Alexandru Benczik (1961 – 1966)⁸¹ urmat de Ion Paulescu. Dintre dotările tehnice, ale acelei perioade, se pot aminti, forarea, în 1964, a unui puț cu apă termală, care a redus operația de topit la 3-4 zile. În cincinalul 1966-1970, unitatea și-a sporit capacitatea de producție cu 1000 t/an, în afară de punerea în funcțiune a Topitoriei din Nădlac⁸².

În 1995, la SC *Carin*, lucrau, în trei schimburi, 300 de angajați, privatizarea din 1997, fiind considerată o reușită, deoarece, se produceau 4000 t fibră, iar muncitorii aveau locuințe de serviciu și cantină. În urma cumpărării, pachetului majoritar de acțiuni, *Mathias Schillo* și *Anton Holles*, patronii firmei germane Tren Hane, declarau în 1998: *suntem bucuroși că am găsit cea mai bună fabrică din lume și că am făcut o afacere bună*⁸³. Tot atunci, î-și dezvăluiau

⁷⁸ *Patriotul*, 15 iunie, 1948.

⁷⁹ AN Arad Find: *Camera de Comerț și Industrie*, 1924-1950, D. 10/1948, f., 5.

⁸⁰ Alexandru Mihalca, 2001, *op. cit.*, p. 228

⁸¹ Alexandru Benczik (n.1929, Ghiorac –Bihor) fiul familiei de agricultori, Alexandru și Teresia. Studii primare la Ghiorac și Chișineu Criș, angajat la ferma zootehnică a lui Bagoși Alexandru din Ghiorac, se califică ca și croitor la firma Huppert și Goda, muncitor la Cooperativa Meșteșugărească *Artex*, absolvent al Studiilor Speciale Muncitorești, din București și Facultatea de Română Istorie a Universității din Iași (1959). Ocupă diferite funcții în cadrul organizațiilor de tineret de partid și stat, Bibliotecar principal la Biblioteca Județeană (1966-1968), Inspector la Comitetul de Cultură și Educație Socialistă (1968- 1990).

⁸² Eugen Gluck, Alexandru Roz, 1982, *op. cit.* p.259.

⁸³ Elena Rodica Colta, Emilia Martin, Elena Csobai, *Cânepa de la etnologie la ecologie. Un program transfrontalier de revitalizare a culturii cânepii*, Complexul Muzeal Arad, Arad, 2007, p.51.

în mod public intenția de a retehnologiza, culturile își procesul de producție, prin investiții masive. În 1999, SC *Carin SA* Iratoș, avea cu cele 448 ha, cea mai extinsă plantație de cânepă din țară. Lucra însă cu aceleași utilaje sovietice, montate în 1975. În anul 2003, deși suprafața cultivată ajunge la 760 ha, începe declinul întreprinderii. Schimbarea conducerii administrative, preluarea întreprinderii de către o altă firmă româno-germană, care a vândut stocurile de materii prime, fără să mai producă fuior, a dus la acumularea de datorii, care a determinat AVAS⁸⁴, să o vândă la licitație, fiind cumpărată de SC *Crimatex*, o firmă de transporturi rutiere și de mărfuri din Variaș. Noul proprietar, a vândut o parte din utilaje, unități similare din Nădlac, altele fiind comercializate ca fier vechi. Astăzi, din fabrica care a preluat și procesat timp de decenii, trei sferturi din producția națională de cânepă, n-au mai rămas decât zidurile fostelor hale, fostul câmp de uscarea a tulpinilor de cânepă, fiind invadat cu bălării.

Moara Frații Matyoc SNC

Moara cu vamă, cu o putere de 60 HP, a fost pusă în funcțiune la 21 august 1931, pe str. Bisericii (Dunării) nr. 35-37, ca proprietate comună a fraților *Friederich și Iosif Matyoc*. Unitatea a devenit repede cunoscută datorită calității făinurilor măcinate, astfel încât, de la capitalul inițial de 10.000 lei, a ajuns în 1947, la 2 milioane lei. În 1946, arendașul morii, dr. Pop Baldi Nicolae, a fost dat în judecată pentru încălcarea dispoziției cu privire la măcinișul grâului, fiind prins că lua uium, 19% în loc de 12 %, cât era permis. Inspectorii, au descoperit acest lucru, în timp ce se măcinau cele 116 kg de grâu, ale lui Hollaki Ioan din Gai.

În 11 iunie, 1948, moara a fost naționalizată de către o comisie, formată din Ioan Dan și Alexandru Bogdan, salariați ai morii.⁸⁵

Alte unități industriale cu profil alimentar (1924 – 1950)

Morile de cereale, de mărimi deferite, și presele de ulei, au fost frecvente în Gai, ele pierzându-și din importanță odată cu *Naționalizarea* din 1948. Ele, au fost trecute în patrimoniul statului, prin Legea 119, din 11 iunie 1948, care prevedea să vor fi naționalizate: morile sistematice, cu cel puțin 1 valț dublu pentru grâu sau porumb și o capacitate teoretică de măciniș de peste 1 vagon în 24 de ore, presele mecanice de ulei care aparțineau proprietarilor acestor mori, brutăriile cu instalații mecanice de frământare a aluatului și abatoarele cu o capacitate mai mare de 100 bovine sau 150 porcine. Ele au fost preluate, în administrarea administrațiilor locale⁸⁶.

⁸⁴ *Agenția de Valorificare a Activelor Statului*, instituție cu rol important în activitatea de privatizare postcomunistă.

⁸⁵ AN Arad, Fond, *Camera de Comerț și Industrie, 1924-1950*, D.62/1931-1948.

⁸⁶ Legea nr 119/1948, privind *Naționalizarea principalelor mijloace de producție*, în, "Moni-

Acestea, au fost următoarele:

Industria de ulei arădeană SA – Moară de ulei, Calea Aurel Vlaicu, nr. 72-73

Moara Andrei Titiczer & co. str. Bisericii

Moară de abur, Ambrosie Koncsek & co. str. Grădinarilor nr. 78

Moara Aurel Birtolon, Ceala, cu 152 HP. A fost naționalizată în 2 octombrie 1948, și trecută în administrarea lui Tecici Ludovic. După naționalizare, nu a mai funcționat

Moara din Gai cu abure (Setes hizlalo) autorizată în 1926.

Moara Matyok Iosif, str. Bisericii nr. 51. Naționalizată și administrată de Ștefan Bercea

Moara lui Gabor Teodor din Gai, str. Poetului 72, a fost naționalizată la 13 octombrie, 1948⁸⁷

Pe strada Bogdan Voievod nr. 33-35, mai funcționa, *Fabrica de ape gazoase, Gartner Zoltan*, unitate autorizată în 18 aprilie, 1927, pentru o capacitate anuală, de 19.800 sticle,

3. Unități industriale neagricole

Polychrom, Fabrică de vopsele, lacuri și produse chimice SA

Societatea *Polychrom* – fabrică de vopsele, lacuri și produse chimice, cu sediul pe str. Poetului nr. 52, a fost înființată, în baza statutelor fundamentale și a Adunării generale de constituire, ținută la 26 martie 1924. Capitalul inițial de 6 milioane lei, a fost asigurat prin achiziționarea întregului pachet de 12.000 acțiuni cu valoare nominală de 500 lei, de către: Aurel Demian – Inspector General sanitar Arad, Ștefan Anghel – Primarul Aradului, Iuliu Arsenovici – Inspector financiar Timișoara, Virgil Bogdan, Miron Iustin – avocați în Arad, Cornel Keleti, Geza Horvath, Pavel Maghiar – fabricanți din Budapesta, Tiberiu Zina – deputat din Arad, Rudolf Farago, Gavril Feier – directori de bancă Arad, Armin Meer, Leopold Meer – fabricanti Arad, Andrei Schulhof – comerciant Arad. Aceste persoane, au constituit și primul Consiliu de administrație a Intreprinderii. S-a respectat în felul acesta, legislația vremii, care stipula ca cel puțin 2/3 din proprietari și 3/4 din membri conducerii fie cetățeni români, raport care urma să

Antet publicitar Polychrom

torul Oficial”, nr. 133 bis din 11 iunie 1948.

⁸⁷ AN Arad, Fond *Prefectura județului Arad*, D. 123/1948 f., 59.

se respecte pe parcursul anilor, în situația majorării capitalului social. Se preconiza ca întreaga activitate economică să fie realizată prin achiziționarea și vânzarea pe cont propriu, sau în comision a tuturor materiilor brute, semifabricate, unelte sau instalații, necesare fabricării articolelor chimice. În scurt timp, au fost montate liniile tehnologice necesare fabricării și comercializării a unei diverse sortimentatăii de vopsele, lacuri și alte produse chimice, domeniu, în premieră, pentru Arad.

În 1932, membri Consiliului de administrație au fost: Virgil Bogdan – președinte, Ștefan Anghel, Eugen Beleş, Aurel Demian, văduva lui Ștefan Albu, Cornel Keleti, Eugen Bleyer, Arminiu Meer, Leopold Meer, Emeric Meer.

La adunarea generală ținută la 7 octombrie 1942, la sediul Băncii Ardeleana, au participat: Ilie Barbul (5000 acțiuni), Aurel Demian (1800 acț.), Eugen Beleş (260 acț.), Ștefan Anghel (740 acț.), Iulia Hulea (1000 acț.), Petru Halic 1481 acț.), Leopold Meer (200 acț.), Emerich Meer (100 acț.), Martin Weisz (400 acț.), Eugen Sugar (10 acț.), Wilhelm Paris (5 acț.), Irina Bartoc (1 acț.), Iuliu Mihalic, Ștefan Hantschel, Mauritziu Iritz (câte o acțiune fiecare). Deoarece, avocatul Virgil Bogdan, director și membru fondator al firmei, a murit pe front a fost înlocuit cu Ilie C. Barbul. De asemenea a primit funcție executivă Meer Leopold (n. Arad 1874), specializat în industria chimică, la Fabrica Keleti & Muranyi din Budapesta. Au mai fost aleși în conducerea firmei: Valeria Barbul, Ștefan Anghel și Aurel Demian. De fapt, în vara anului 1944, cele două familii Barbul și Demian, refugiate din Nordul Ardealului, dețineau majoritatea voturilor în firmă, cu 24.000 de acțiuni.

În ziua de 11 iunie 1948 comisia de expropriere, în frunte cu Zsatesz Ioan (n. Arad 1896), fiul lui Ștefan și Ana (n. Gyure), grădinari de tutun din Livada și Utviniș, a revocat dreptul lui de proprietate asupra fabricii *Polychom* a lui: Valeria (Lazin) Barbul, văduva lui Ilie C. Barbul, Alexandru Barbul, Adrian Demian, Maria Demian, Aurel Demian Cornelia Toma, Ioan Toma, Meer Emerich, Barbara Hollander, proprietari a 24.000 acțiuni. Conform inventarelor, realizate de cenzorii Francisc Mayerhofer, Ioan Nicolescu și Weisz Martin, valoarea investițiilor era de 4.998.552 din care în imobile 2.648.152 lei. La 14 ianuarie 1949, noul director, Zsatesz Ioan, împreună cu Toma Ioan – conducător tehnic și Meer Marta – contabil șef, au înregistrat unitatea la Camera de Comerț și Industrie cu numele: Intreprinderea Industrială de Stat *Polychom*⁸⁸.

Alte unități industriale, până în 1950

Fabrica de Vopsele – Iosif Mayer și fiul , cu sediul, în Duleul Libaș

⁸⁸ AN Arad, Fond Camera de Comerț și Industrie, 1924-1950, D. 29/1949

SA Arădana – Mare magazie de producție, mărfuri și comerț cu lemne, în Duleul Libaș nr. 1 *Fabrica de Cărămidă – Iosif Frick*, în Duleul Nyomas *Hungaria SA Arădana – Fabrica de textile*, în Duleul Libaș nr. 1 *Fabrica de oglinzi – Bela Bercovits*, în Calea Aurel Vlaicu nr. 17 *Prima Societate Română pentru Oxigen și alte Gaze – Fabrică de oxigen*, în Calea Aurel Vlaicu nr. 124-128⁸⁹. A fost construită de arhitectul Mihai Probst.

Fatma – Fabrică de lămpi de benzină, lămpi CFR, folosite în activitatea minieră și diverse articole din tablă, proprietar, ing. Alexandru Doman, Calea Aurel Vlaicu nr. 67⁹⁰

Intreprinderea de Prelucrare a Lemnului – înființată de Samuilă Salamon, în 1927, pe Calea Aurel Vlaicu nr. 136/142, lângă Libas Dulo. A funcționat cu un motor de 10 HP

Fabrica de Cărămidă – Abraham Simion, inaugurată la 12 martie 1927, în intravilanul perimetrului dintre străzile Poetului și Meșterul Manole, cu o capacitate anuală de 2 milioane de cărămizi. Pământul folosit a fost extras prin decopertarea terenului, care era sub forma unei imense movile, cu o înălțime de 1,4 m față de nivelul obișnuit. A funcționat până la nivelarea solului, arderea făcându-se pe loc, în cuptoarele construite special, în acest scop, cu o capacitate de 50.000 cărămizi/la o ardere⁹¹.

Fabrica de Cărămidă și Țiglă – Braun Augustin, domiciliat în Str. Ghiba Birta 46. Cuptoarele, cu o capacitate anuală de 3 milioane unități și depozitul, se aflau Câmpul Liniștei, nr 1,.

Fabrica de Cărămidă și Țiglă – Pollak Alexandru, domiciliat în str. Tudor Vladimirescu. Unitatea aflată în Câmpul Liniștei nr. 2, avea o capacitate anuală, de 2 milioane bucăți.

Societatea Concordia – Sonda de petrol, Gai. Instalațiile au fost montate, în urma săpăturilor, la o adâncime de 1015 m. Conform unui Raport, a mai rămas de străpuns un ultim strat, pentru a se ajunge la petrol. După ce au fost montate și capurile de erupție, mai trebuiau remediate unele stricăciuni, produse de armata americană, fiind a doua sondă, după cea din Zădăreni, aparținătoare societății româno-americane⁹².

Zona industrială Nord – Vest (După 1995)

Începând cu 1995, o suprafață de 150 ha, din partea de vest a Gaiului, fostă pășune comunală și loc de instrucție a unităților militare, a fost parcelată și vândută unor companii economice, creându-se astfel, prima zonă industrială

⁸⁹ *Ibidem*, Fond PMA, Acte administrative, 1921-1924, D 84, f., 53.

⁹⁰ *Ibidem*, 1925-1930 D 2/1925.

⁹¹ *Ibidem* D.3/1927, f., 332.

⁹² *Patriotul*, 15 august, 1945.

a Aradului, de după anul 1990. În timp, ea s-a dovedit a fi principala bază de dezvoltare a potențialului economic arădean, care asigură, în prima fază, peste 2.500 locuri de muncă. Investiția organizată de Primărie, în valoare de 19,13 miliarde lei, a cuprins ample lucrări de extindere a rețelei electrice, cu putere instalată de 40 MW, apă curentă (D 200; 160; 125; 110 mm) cu rețea de incendiu (D 200 mm), canalizare menajeră și pluvială, gaze, asigurate prin SRMS 2200 Nmc/h de către E ON Gaz România, fiecare în lungime de 4000 metri liniari, rețea de căi rutiere și o nouă linie de tramvai, trotuare. Infrastructura de drumuri de categoria a III-a, modernizate în întreaga zonă, a fost legată la șoseaua E 68 (București – Deva – Arad – Budapesta – Viena), cu centura de ocolire a orașului, care traversează Gaiul de la est la vest prin strada Tribunalul Corcheș și Tenețchi, amenajată deja în 1994. De asemenea, investitorilor le-au fost asigurate planurile urbanistice și toată documentația necesară lansării construcțiilor. Pe lângă aceasta, în octombrie, 2005, a fost dată în folosință și linia de tramvai care face legătura cu centrul orașului și celelalte cartiere.

În 2011, Zona Industrială Vest, era cea mai dezvoltată din punct de vedere al spațiilor de producție, acoperind o suprafață de 15 km.p. cu peste 100 ha construită. Se aprecia, că această zonă industrială, alături de cele din Micălaca și Aradul Nou, spre Zădăreni, au reușit să relanseze economia din municipiul Arad, după închiderea marilor uzine⁹³

Principalele activități ale celor 35 unități care ocupă în prezent, integral zona, sunt cele din domeniul industriei textile, electrice, a ceramicii, componentelor auto, comisionărilor vamale, depozitării de mărfuri și altor diverse servicii. Zona industrială deține de asemenea, un punct vamal intern și un modern Centru de afaceri. Pe cele patru străzi paralele orientate pe direcția est-vest sunt amplasat și își desfășoară activitatea, firme ale unor investitori din: Germania, Japonia, Franța, Austria, Italia, Polonia, Belgia, Elveția.

Astfel pe strada I se află firmele:

Leoni Wiring Systems Arad SRL, este prima companie care a investit aici, într-o fabrică de echipamente electrice și electronice, pentru vehicule și motoare. Dispune de 2.500 de angajați, principalul beneficiar al produselor sale, fiind firma *Rover*. În 2011, firma și-a dublat capacitatea de producție, din Gai, cu încă o hală de 5.288 m.p., devenind în felul acesta, una din cele mai complexe din grupul Leoni, prezent în 37 de țări. La Arad, se produc 2400 tipuri diferite de instalații electrice și componente, pentru 18 clienți. Se produc cutii de siguranțe și relee pentru industria automotive, fapt care necesită aplicarea unei tehnologii de vârf⁹⁴.

⁹³ *Glasul Aradului*, 8 iunie, 2011.

⁹⁴ *Jurnal Arădean*, 24 iunie, 2011.

Systronic, specializată în domeniul circuitelor de mare fiabilitate pentru aeronautică și industriei medicale. Baza de cercetare a firmei, se află în sudul Parisului, prin laboratoare care se desfășoară pe o suprafață de 2000 m.p.

Euroimobiliare SRL, realizează lucrări de construcții a clădirilor rezidențiale și industriale, care constau din hale industriale, birouri, sedii de firmă etc.

Sysmec, execută operațiuni de mecanică generală și aşchiere metale.

Silmet Romania, înființată în 2004, se ocupă în atelierele sale de metalurgia pulberilor și fabricarea unor piese metalice prin deformare plastică.

Sylmet Tehnology, firmă care oferă servicii din domeniul cercetării și dezvoltării în științele naturale și inginerie.

Autogrupm Ro SRL, unitate al cărei principal obiect de activitate, este fabricarea și comercializarea de mașini, utilaje, pentru ridicat și manipulat.

Global Display Solutions (GDS) Manufacturing Services SA, reprezintă filiala din România a firmei britanice, specializate în producerea de echipamente electronice. *GDS* este lider mondial, în producția de monitoare industriale, pentru domenii cum ar fi: comerțul retail, sectorul bancar, publicitate și transport. Compania mai are unități de producție în Italia, SUA, Brazilia și Taiwan. În fabrica din Arad, deschisă în septembrie 2004, cu o investiție de 2 milioane Eur., se assemblează manual componentele realizate în Italia, printr-o producție automatizată, fiind apoi exportate în diferite state din Europa, America, Orientul Îndepărtat și Asia.

T&P Plastic, înființată în anul 2006, depozitează și comercializează diferite sortimente de granule din plastic și materiale din fibră lungă, necesare prelucrării.

N.D.B. Logistica Arad, reprezintă combinația dintre profesionalismul a două companii: *Norbert Dentressangle* și *DB Group*, cu profilul principal: depozitare și activități auxiliare transporturilor. Corpul clădirii firmei, este format din șapte panouri, cu dimensiunile de 12/27 m și două panouri, la fațadă, de 13/17,2 m. Suprafața construită este împărțită în două încăperi, cuprinzând un depozit de 26.000 mp, în timp ce birourile și încăperile sociale, se întind pe 865 mp. Pe cele două fațade, se deschid 50 de porți, echipate cu rampe hidraulice și parcări pentru mașini grele și ușoare.

Direcția pentru Accize și Operațiuni Vamale

Express Interfracht specializată în operațiuni de transport feroviar, rutier, maritim, servicii de depozitare și comisionariat vamal.

Rowo, Satcom Plus, International Alexander, Transexim '96 SA, Buffa Logistique International Romania SRL, firme specializate în transporturi de mărfuri, depozitare și comisionariat vamal.

Delfingen întreprindere specializată în fabricarea echipamentelor electrice și electronice pentru autovehicole, remorci, semi remorci și motoare.

H.U.F. Romania, instalată în 2006, este specializată în inginerie și producție de subsansamble pentru industria auto. Activă în industria automotive, *HUF Husbeck & Furst*, furnizează soluții pentru accesul în autoturisme și securitate, prin imobilizarea acestora.

VDL Rotech SRL, înființată în anul 1997, produce, cu doar 5 angajați, o largă gamă de piese mici, subsansamble pentru industria de autoturisme și alte prelucrări mecanice.

Safilair, companie care importă, promovează și distribuie în România, branduri din categoria bunurilor de larg consum. Acestea, sunt adevărate simboluri de producție, care se constituie într-o garanție sigură a calității, deoarece, dau posibilitatea găsirii sursei de proveniență a bunurilor necorespunzătoare. Cu 150 de angajați și un parc propriu de 50 autovehicole, *Safilair*, reprezintă brandurile: *Toffly*, *Frisbi* și *Sensitive* – produse din hârtie, *Ambi Pur* – odorizante de interior, *Ambi Pur Car* – odorizante auto, *Genera* – produse de îngrijire personală, *Kiwi* – produse pentru îngrijirea încălțămintei, *Maxi Lux*- cosmetice auto.

Strada II, este ocupată de unitățile:

Incotro Prefabbricati, face parte din *Grupul Lombardia Prefabbricati SPA Montichiari (BS)*, lider italian în domeniul construcțiilor industriale și civile. În acest sens firma execută proiectări în construcții, instalații, structuri metalice, urbanism, arhitectură, asigură asistență tehnică și dirigenție pe șantiere, studii expertize și diagnoze, antreprenariat, trepte și scări metalice, schele, izolații termice și fonice, învelitori, etc.

Advantage Hema Innovation Tehnologies SRL, este o filială a firmei *Hema Maschinen und Apparatuschutz GmbH.*, cu sediul în Germania, la Selingenstadt. Programul de producție, extins în mod consecvent, cuprinde un portofoliu larg de produse din cele trei domenii principale ale sistemului de protecție: culisante, pneumatice și discuri, ferestre rotative, folosite de peste 30 de ani în protecția mașinilor unelte, necesare prelucrării lemnului, producătorilor de aparate de măsură și control, aparaturii medicale și a celei din domeniul sanitar.

Tot pe strada II, se mai găsesc firmele:

Tehnopainng & MVM Co., *Mașini – Unelte*

Gica Impex, SRL, înființată în anul 1996 î-și propune prin cei 25 angajați să ofere potențialilor clienți achiziționarea prin import a unei game variate de compresoare, sisteme de tratare a aerului, unelte pneumatice și hidraulice. De asemenea asigură proiectarea și execuția instalațiilor de aer comprimat cu caracter industrial.

Pe strada III î-și desfășoară activitatea societățile:

Takata Petri România, firmă japoneză, care și-a început activitatea în România, prin două firme înființate la Arad, în anul 2001. Ulterior, *Takata* s-a

extins printr-o a treia fabrică construită la Sibiu. Cu o echipă formată din 5000 angajați, specializați în domeniul producerii de volane și centuri de siguranță pentru automobile, societatea se prezintă ca fiind a treia producătoare de componente auto pe piața locală, cu o cifră de afaceri, în 2007, de peste 245 milioane Euro. În 2011, firma și-a extins spațiile de producție, cu 1500 m.p.

Porta KMI Romania SRL, din Arad, este cea de a cincea fabrică, a grupului polonez *Porta*, specializată în activități de prelucrare a lemnului și plutei, fabricarea articolelor din paie și alte materiale împletite, producătoare de uși pentru interior.

Aries Textile, profilată pe fabricarea articolelor de lenjerie de corp.

Jumo, unitate, care, din declarațiile directorului dipl. ing. Dan Petrișor, produce aparate de măsură și control care sunt utilizate pe toate continentele. Ele se aplică în diferite domenii, măsurând, reglând și înregistrând mărimi fizice, din cele mai diferite domenii și aplicabilități.

JRL Edition SRL, firmă înființată în 2001, pentru distribuția apei plate de izvor, biroticii, papetăriei și alte servicii

Yazaki Component Tehnology, firmă japoneză, a doua sosită cronologic în zona industrială de vest din Arad. Este lider, în furnizarea de cablaje și producătoare a instrumentelor de bord, pentru industria de automobile.

Laguna Light Industries SRL, a fost înființată în anul 2002, cu un efectiv de 50 salariați. Produce o gamă largă de corpuri de iluminat, constând din: veioze, lustre, aplici, spoturi, etc.

Virglass SRL, înființată în anul 2000, cu 40 salariați, realizează în serie mare abajururi pentru corpuri de iluminat.

ProElectric SRL, înființată în 1994, cu 50 angajați, realizează servicii de întreținere a echipamentelor electrice auto, alte cablaje și plăci electronice. Deosebit de căutate sunt paratrăznetele cu dispozitive de amorsare *Trazor*, cu rază mare de acțiune și design deosebit.

Nord Electronica East SRL, specializată în fabricarea altor tipuri de fire decât cele obișnuite și cabluri electrice pentru utilaje casnice.

VDS Balcan Trade, întreprindere profilată pentru prelucrarea maselor plastice.

Ditre International, produce mobilă, accesorii și tapițerie, din domeniul amenajărilor interioare a locuințelor.

Manitoba Tex., înființată în 1994, cu 890 angajați, este recunoscută pe scară largă ca furnizoare de tricotațe decorate, printre clienții importanți, fiind firmele de desfacere: *Reebok*, *Quiksilver*, *Tony Hawk*, *ASIC*, *Magazine Disney*, etc.

Elcoteq. Producătorul finlandez de componente pentru industria telecomunicațiilor, și-a deschis fabrica în anul 2006, cu 400 de angajați.

Coficab Eastern Europe, este unul din principalii producători de cabluri pentru industria auto din Europa și nordul Africii, deținând fabrici în Tunisia, Portugalia, Maroc, unități care produc în special pentru firmele Ford, BMW, WV, Opel, Audi; Daimler, Crysler, Renault, Peugeot, Citroen, Fiat, etc. La Arad, fabrica are 140 de angajați, și o suprafață totală de 13.444 m.p., fiind unul din principalii furnizori de cabluri din regiune.

Pe strada IV, se află:

Imotrust, societate economică, membră a grupului de firme cunoscut sub numele de grup Codlea, reprezentând viziunea unitară de a crea o unitate puternică care să activeze cu succes pe piața imobiliară.

Danke Romania, Perplastic Romania, Dasre, Total Plus

Group Crișan SRL, întreprindere, care, cu doar 15 angajați, dar cu o experiență îndelungată, realizează, în condiții de competitivitate, accesorii și consumabile pentru sudare tradițională și oxiacetilenică, alături de echipamente de protecția muncii.

Jurgen Schlosser Armaturen Romania SRL, a fost înființată în 2001 cu 16 angajați. Firma are ca principal obiect de activitate, efectuarea serviciilor de asamblare a robinetilor termostatați pentru calorifere, cu desfacerea produselor mai ales în vestul Europei.

Woodcote Romania, întreprindere specializată în construcții, mobilier, și materiale aferente, fiind distribuitor de șindrile bituminoase. Aici se confecționează uși de garaj tip *Horman* dotate cu telecomandă

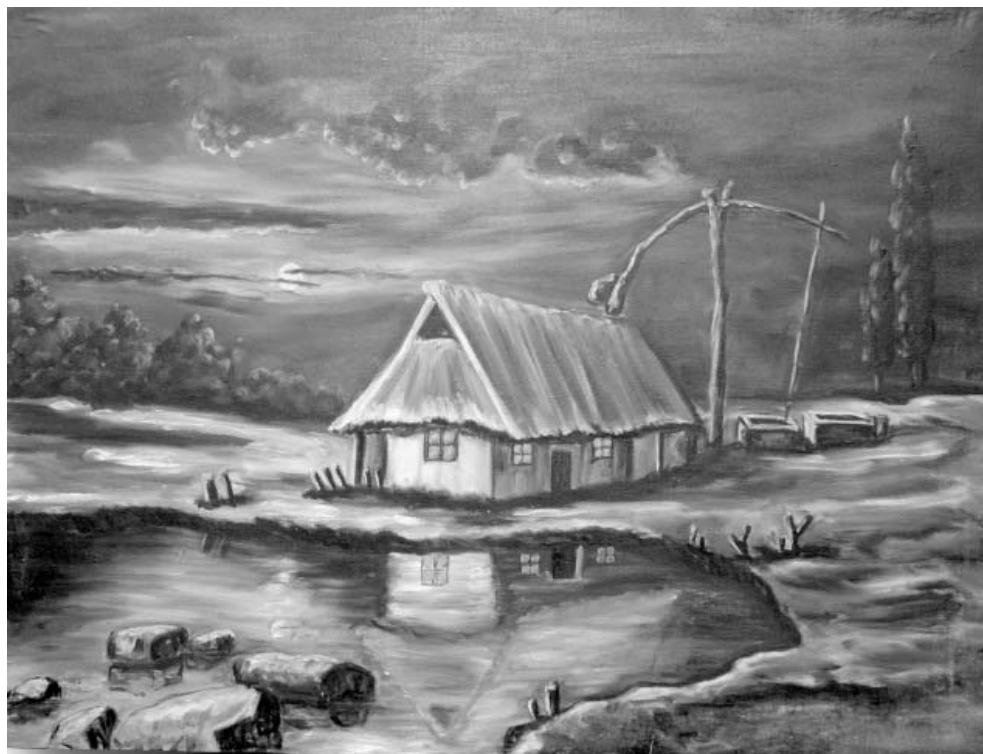
Nuova Neon Bassano România SRL, firmă înființată în 1997, ca filială a lui *Neon Bassano SpAO*, societate economică italiană cu o vechime de peste 40 ani, care are ca principal obiect de activitate, realizarea de construcții industriale, amenajări de hale și depozite, stație de carburanți. Întreaga tehnologie de producție necesară, a fost primită din Italia, fiind amplasată într-o hală cu o suprafață de 6000 mp. Echipamentul modern și complet al sistemelor pentru structuri metalice: aparate de sudură MIG-MAG, cu plasmă CNC, pentru tăiere și ossigas, strunguri, freze, burghiuri, matrice, fierăstraie, benzi și foi metalice, ghilotine etc. Firma mai dispune de utilaje pentru tehnologia de transport, moto-elevatori și poduri rulante.

În 28 aprilie 2010, a fost inaugurat în această zonă, noul sediu al firmei *Textile Medicale Arad*, componentă importantă, atât prin dimensiune cât și prin competență, a grupului francez *Thuhazne*⁹⁵. Unitatea, și-a început

⁹⁵ Grupul francez de firme, *Thuhazne*, este lider pe piața europeană în dezvoltarea, fabricarea și comercializarea dispozitivelor medicale cu destinație ortopedică și flebologică din farmaciile și spitalele de pe toate continentele. Are 1200 de angajați și o cifră de afaceri de 120 milioane Euro. Președintele Consiliului de administrație al *Textile Medicale Arad*, este Laurent Martinet (*O nouă fabrică a grupului Thuhazne Franța*, în *Jurnal Arădean*, 27 aprilie, 2010, p. 6)

activitatea în anul 2003, are în prezent la Arad, 195 angajați, având ca obiect de activitate, fabricarea de ciorapi medicinali, centuri și orteze ortopedice.

Tot printre companiile noi, dezvoltate în ultimii doi ani, se află: *J.R.L Edition* cu o hală de 990 m.p., *Grup Crișan*, cu o suprafață de 1645 m.p., *Dasre* cu trei corpuri de clădire, *Nuova Neon Bassano*, *Giga Import-Export*, *Jurgen Schlossen Armaturen* și *Cooper Industries*.

La marginea Gaiului, pictură în ulei de Cornel Vădăsan

VII Serviciile

Acest sector, care, pe plan mondial, a crescut rapid în ultimele decenii, s-a dezvoltat în Gai, mai ales prin activitatea cooperativelor de credit, a practicanților meseriilor liberale sau prin ofertele instituțiilor guvernamentale ale statului și ale unor organizații profesionale. Activitatea, a început să dețină o și mai mare pondere în economie, mai ales după 1990, când, prin automatizare, crescând productivitatea, o forță de muncă mai mică, poate produce mai multe bunuri. În felul acesta, serviciile pentru consumatori, au devenit mult mai importante, cu largi posibilități de diversificare.

1. Creditul agricol și comercial

Asociațiunea de Credit din Arad-Gai, ca membru al Alianței Cooperativelor de Consum și Credit

La 4 martie 1899, în prezența a 45 membri fondatori, deținători a 115 acțiuni, din totalul de 407 existente, a fost înființată, în baza articolului 5, din Legea XXIII, *Asociația de Credit din cartierul Gai*. La ședința de constituire, au participat: Madarasz Antal (4 acțiuni), Nagy Ioan (2), Vuici Gheorghe (4), Lucația Mihai (5), Tabor Iuliu (2), Gyomber Petru (2), Reich Albert (2), Meșter Ioan (2), Meșter Iosif (2), Holik Pavel (2), Ordog Andrei (3), Illin Nicolae (2), Șimon Ioan (2), Hangrad Mihai (2), Zsiroș Gyorgy (2), Kiss Petru (3), soția lui Kiss Petru (2), Bănar Pavel (2), Pop Andrei (5), Farkaș Izsak (2), Matyaș Nicolae (2), Toth Ioan (5), Vantasz Ioan (3), Menczi Andrei (5), soția lui Menczi Andrei (5), Kocs Sandor (2), Harz Imre (5), Magyar Ștefan (2), German Emanuel (2), Kovacs Tezes (1), Szanda Francisc (1), soția lui Szanda Francisc (1), Goczó Tamaș (2), Goczó Mihai (3), Nagy Ștefan (2), Nagy Iosif (2), Forgacs Nicolae (1), Forgacs Illes (1), Hanga Ioan (1), Versko Gheorghe (2), Sinetz Ioan (59, Anghel Ioan (2), Posta Gheorghe (1), Mihailovici Dome (2), Catici Mladin (5)

Adunarea generală, condusă de Onodi Zsigmond, a ales Consiliul de conducere, format din opt directori: Vuici Gheorghe, Lucația Mihai, Babici

Iosif, Ferician Dimitrie, Papp Andrei, Kernacs Lajos, Kiss Janos și Ostoin Mihai. De la înființare, până în 1901, au mai fost procuriși și lichidatori: Madarasz Antal, apoi Vidai Marton (1901).

Din 1902, conducerea Asociației, a fost asigurată de Papp Andrea, Osztain Mihai, Lucuția Mihai, Meneși Andraș, Katony Mladen (1903), Ramer Istvan (1905), Sikora Lenard (1908), Polyac Andraș (1908), Kiss Ianos (1911), Ferician Dome (1911), Popian Teodor (1911), Tatarek Bela (1913), Savin Gyuca (1915), Kovacs Antal (1917) Somogyi Horga (1918).

Adunarea generală din 29 octombrie 1919, a sistat calitatea de director a lui Eugen Viday, Ioan Kiss și Andrei Menesi, fiind înlocuiți cu Gustav Șomogyi, Sava Orga și Ștefan Cismadia. După 14 octombrie 1921, numele organizației economice devine: *Asociațiunea de Credit a Muncitorilor din Suburbiul Arad-Gai*, condusă de Antoniu Kovacs, Teodor Popian și Ștefan Cismadia. În anul următor, directorii Asociației, au fost: Ioan Nagy, Mihai Nețin și Nicolae Ionescu. În 1923, la Camera arădeană de Comerț și Industrie a fost notată noua ei denumire și anume: *Cooperativa de Credit din Arad-Gai, ca membru al Alianței Cooperativelor de Consum și Credit*. În noul statut, din 13 mai 1923, vizat și de Alianța Cooperativelor de Economie și Credit din Cluj, la 18 mai 1923, scopul declarat al organizației a fost *îmbunătățirea stării materiale a membrilor săi, satisfacerea trebuințelor lor de credit acordarea de ajutor în eventualele lor întreprinderi și afaceri comerciale prin procurări comune*

Familia Preotului Nicolae Ionescu,
reprezentant al Alianței Cooperativelor de Consum și Credit (1929)

și mijlociri. Consiliul de administrație, numit și Direcțiune era alcătuit din șapte membri, din care, șase aleși: Mihai Ostoin, Doka Szavin, Sava Orga, Mihai Nețin, Andrea Poliak, Nagy Ioan și unul numit de Alianță, în persoana preotului Nicolae Ionescu, parohul ortodox român din Gai. Actele erau valabile doar cu două semnături, iar anunțurile se publicau, doar la sediu. A fost revocat din funcție directorul Augustin Somogyi și sistată, de asemenea, această calitate, lui Dimitrie Ferician. La 6 martie 1929, prin numirea lui Vasile Sârb, în Consiliul de administrație, a fost radiată calitatea de director a lui Mihai Ostoin, iar în 1931, în urma demisiei lui Nicolae Ionescu, Alianța, și-a numit noul reprezentant, în persoana lui Ioan Nagy.

Referitor la membri, în statut s-a introdus, obligația acestora, de a răspunde material, până la concurența sumei valorii nominale, a părților sociale.

La 7 septembrie 1931, Cooperativa cu sediul în str. Bisericii nr. 16 a fost reînscrisă în registrele Camerei de Comerț și Industrie de către președintele Mihai Nețin, domiciliat în P-ța Sf. Ioan 4. A fost notificată, alături de denumirea în limba română, neschimbată și denumirea maghiară: *Aradgaj Hitelszovetkezet mint a Gazdasagi es Hitelszovetkezetek Szovetsege Tagja*. Noul statut, armonizat cu reglementările Legii Cooperăției din 1929¹, definea mai clar, drepturile și îndatoririle membrilor (cap. II). Afacerile cooperativei se concretizau, prin acordarea de împrumuturi și sprijinirea membrilor, la cumpărarea semințelor, a mașinilor economice și a unor produse (cap III) Statutul mai definea, organele cooperativei: Adunarea generală, Consiliul de administrație, Comisia de cenzori, funcționarii (cap.III), atribuțiile acestora, modul de întocmire a bilanțurilor, folosirea lichidităților și alte detalii administrative. Din Consiliul de Administrație, la acea dată făceau parte: Andrei Poljac, Sava Orga, Vasile Sârb, Gyoca Savin, iar ulterior au fost cooptați: Matyoc Frederich, Schauer Bernath, Somogyi Gustav și Vasile Zab. Director și contabil al cooperativei, a fost desemnat Nagy Ioan, schimbat în 1932 cu Incze Alexandru.

La 31 decembrie 1931, cei 690 membri ai Asociațiunii, dețineu 816 acțiuni, cele mai multe, în număr de 40, fiind în proprietatea lui dr. Fenyész Laszlo, urmat de Nicolae Muntean cu 6 acțiuni, în timp ce majoritatea, dețineu 1-4 acțiuni. Erau înregistrați, cu 2 și mai multe acțiuni următorii: cu câte 4 acțiuni – Gautner Lajos, Illa Ioan, Lado Pall, Nagy Ianoș Meneși Peter; cu 3 acțiuni: Birka Istvan, Farkas Herman, Hollaki Istvan, Hollaki Lajos, Hubert Ștefan, Paiu Maria, Viday Iosif, Komives Mihai; iar cu 2 acțiuni: Alexiu Petru, Beke Heurkne, Beke Ianos, Bura Ferncz, Cselec Gabor, Covacevici

¹ Conform art 137 din Lege, Cooperativele din ținuturile alipite, vor putea să funcționeze în baza vechilor statute până la 1 septembrie 1938 (*Legea Cooperăției din 1929*, București, 1929, p. 59)

Ivanne, Covacevici Ivan, Docmanov Axente, Feher Gyorgy, Gall Istvan, Illin Sava, Illin Gheorghe, Illin Dimitrie, Ivanov Petru, Iovin Sava.

După câteva convocări eșuate, din cauza lipsei de cvorum, sub președenția lui Mihai Nețin, a avut loc, în 12 februarie 1933, cea de a XXXIII-a Adunare generală la care au participat doar 33 de membri, cu 42 părți sociale. A fost comunicat un beneficiu de 9.598 lei și demisia din conducere a lui Orga Sava și Mihai Nețin. A fost instalată noua direcțiune formată din: Vasile Sârb, Savin Gyoka, Andrei Ostoin, Toth Ioan, Pâncotan Arsa. În noul comitet de cenzori au fost aleși: Matyok Frederich, Schauer Bernath și dr. Vuia Tiberiu, iar Nagy Ioan a fost numit delegat care să reprezinte organizația arădeană la Conferința de la Cluj². Cooperativa a avut un rol important în dezvoltarea gospodăriilor țărănești din Gai, și împrejurimi.

Cooperativa de Credit Muncitorească (Arad-Gaj kulvarosi muncas hitelszovetkezet)

A fost înființată, în 1899 și a funcționat, până în 1915, fiind cu cei peste 700 membri (716 în 1908), cea mai mare cooperativă de credit din Gai³

Cooperativa Economilor (Agricultorilor) Sârbi din Arad-Gai

Un Comitet de inițiativă, alcătuit din Nețin Andreia, Katity Mladin, Bosniac Pera, Docmanov Dușan, Nețin Svetozar, Nețin Dfetozar, Stevanov Zica, Tirsin Vlada, Ghiucovici Stevan, Docmanov Dușan, Stvanov Svetozar, în numele a 26 membri fondatori, au înregistrat, la 4 martie 1905, *Cooperativa Economilor Sârbi din Arad – Gai*, fiind aprobat și primul statut

De-a lungul timpului Cooperativa și-a adus o contribuție esențială în promovarea intereselor agricole ale membrilor săi. Înlesnindu-le creditul, instituția, procura în condiții avantajoase, capitalul necesar gospodăriei, me-seriei, sau comerțului, înlesnind astfel cumpărarea de utilaje, aprovizionarea și desfacerea.

La data înființării, Cooperativa, avea sediul social, pe str. Bisericii (Dunării), nr. 116, și un capital social subscris și vărsat de 16.357 lei. Era condusă de un Consiliu de administrație, compus din: Ștefanov Svetozar, str. Ion Creangă nr. 22, Armațchi Dușan, str. Tribunalul Corcheș, Nețin Nicolae str. Bisericii și Ștefanov Ioan sen. Str. Ion Creangă, cenzori fiind: Popity Sava, str. Bisericii, Ostoin Andrei, str. Anton Pan și Catity Dimitrie, str. Anton Pann.

Corespunzător statutului, calitatea de membru al Cooperativei, putea fi obținută, doar de cetățenii majori, onești, care dispuneau, independent

² AN Arad, Fond, *Camera de Comerț și Industrie*, D. 102/1931-1938, f. 15

³ *Ibidem*, Fond *Tribunalul Județean Arad, Secția a III-a, 1867 – 1950*, D. 4 / 1899-1915, volumul I și II

de averea lor proprie, nu sunt membri, în altă cooperativă de acest fel și sunt locuitori au Gaiului. În 1910, erau 42 membri, iar în 1923, numărul lor, a crescut la 52: Stevan Nețin (rotar), Hristofor Coici (Învățător), Milan Ostoin (Faur), Dușan Armațchi (Faur), Calcia Ristov (Grădinar), Petru Caravaci (Grădinar), Ioan Rujici (Țăran, idem în continuare), Ioan Rujici, Svetozar Stefanov, Dușan Docmanov, Vlada Tirsin, Zica Stefanov, Petru Ostoin, Gheorghe Lechin, Ioța Ostoin, Gheorghe Seculici, Mișa Secianschi, Vasa Gulaș, Teodor Savin, Dușan Pain petru Cuzmanov, Dimitrie Vlaicu, Gheorghe Timotici, Ioan Stefanov, Nicolae Nețin, Sava Popici, Nicolae Simulov, Svetozar Docmanov, Andria Ostoin, Ioan Stefanov, Milentie Rus, Petru Docmanov, Petru gheorghievici, Costa Arsenov, Simion Jivanielov, Milan Jivanielov, Aron Sandici, Mladin Petrovici, Neța Rus, Toșa Ostoin, Mita Catici, Milivoi Catici, Milutin Secianschi, Niculae Ostoin, Liubița Nețin, Niculae Simulov, Sava Arsenov, Timotei Rus, Ioan Ivanov, Costa Pain, Dușan Docmanov, Vasilie Nețin, Dimitrie Rus.⁴

La 23 noiembrie 1931, Sfetozar Ștefanov domiciliat pe strada Ion Creangă, în calitatea sa de președinte a înmatriculat la Camera arădeană de Comerț și Industrie, societatea de ajutor mutual și operațiuni de credit, cu numele Cooperativa Agricultorilor Sârbi din Arad-Gai.

La 26 martie 1933, Consiliul format din: Ștefanov Svetozar, Ștefanov Jică, Docmanov Dușan Vladimir Tirsin și Petre Docmanov, au propus Adunării generale, care a aprobat, punerea cooperativei în lichidare, operațiune, înregistrată, în 19 decembrie 1933. Cooperativa, a funcționat însă în continuare, până în 27 februarie 1947, când a fost radiată din Registrul comerțului, conform Legii cooperăției.⁵

Cooperativa de Aprovizionare și Desfacere în Comun Găiana

Societatea cooperativă, a fost înființată, prin *Adunarea generală* din 15 noiembrie 1920, în prezența a 51 membri fondatori: Alexiu Puticiu-Faurilor 17, Vasile Zab-Faurilor 17, Nicolae Ionescu-Sfântul Ioan 20, Gheorghe Pâncotan-Faurilor 42, Savu Panaiot-Nevtel 12, Gheorghe Faur-Hatman Arbore 2, Ilie Păcurar-Poetului 21, Gheorghe Nețin-Poetului 11, Gheorghe Hăbălic-Faurilor 8, Dușan Docmanov-Fântâniei 25, Frona Tirsin-orovil 6, Nicolae Vlad-Nouă 11, Timotici Arsa-Tribunul Corcheș 7, Sava Neșcovici-Tribunul Corcheș 21, Nicolae Sălăgean-Tribunul Corcheș 30, Savu Ilca-Nouă 2, Emanuil Gherman-Tribunul Corcheș 12, Pera Stefanov -Szerb 27, Nicolae Ilin Hatman Arbore 36, Iova Secianschi-Serb 35, Antonie Rați-Szerb 36, Ilie

⁴ *Ibidem*, Fond Tribunalul Județean Arad, Secția a III-a 1867-1950, D. 2/1905-1933, f. 129.

⁵ *Ibidem*, Fond Camera de Comerț și Industrie, D 439/1931-1947, f. 28.

Nichici-Faurilor 45, Nicolae Ferician-Justinian 32, Milentie Rus-Orovil 38, Tima Rus-Orovil 38, Savu Oargă-Justinian 21, Vasile Sârb-Justinian 22, Iosif Nagy-Grădinarilor 8, Gheorghe Dodean-Faurilor 36, Mircu Cădaru-Câmpul Gulia, Ioan kelemen-Justinian 11, Mihai Jivanelov-Bisericii 38, Mihai Jovin-Ocskai 13, Neța Rus-Bisericii 23, Gheorghe Tirsin-Bisericii 22, Nicolae Nețin-Bisericii 14, Gheorghe Truța- Szerb 40, Gheorghe Toth-Fântâni 28, Ivan Ivanov-Szerb 17, Petru Raț-Szerb 24, Gheorghe Pâncotan-Sfântul Ioan 8, Ștefan Bălaj-Sfântul Ioan 11, Gheorghe Oargă-Sfântul Ioan 18, Dimitrie Barbu-Ret I, Vasile Bran-Sfânta Elena 26, Emanuil Văcar-Justinian 74, Lazăr Matei-Ret 7, Ilie Ardelean-Hatman Arbore 30, Iosif Jurjuc-Ret 29, Ilie Ponta-Grădinarilor 10⁶.

BANCA FEDERALĂ „ZORILE” COOPERATIVA DE CONSUM		B. P. Lei 5.000.	
ARAD.		Inreg. Jurnal No.	
B-DUL REGELE FERDINAND 20.		Partida No.	
Recipisa No. 70.			
Bp. Fed. Truța Zoric (Petru)		Com. Gai	
Coop. DI.		Jud. Arad.	
Am primit în contul Div. suma de mai jos.			
Ct.	Capital social -	5.000.	5.000.-
pentru			
Ct.			
pentru	tace de înscris -		200.
Ct.			
pentru			
		Total	5.200.-
Adecă Lei Cinci mii două sute			
Casier. Evadon Petru		Arad, la 30.05.1946	

Recipisă Găiana

A fost aprobat statutul și aprobat capitalul social, în valoare de 2652 lei, suma, urmând a fi vărsată integral, prin încasarea cotizațiilor lunare. Primul Consiliu de administrație, format din nouă membri, a fost ales, în următoarea componență: Nicolae Ionescu – președinte, Alexiu Putici, Vasile Zabbu, Dimitrie Barbu, Ilie Păcurar, Emanuil Gherman, Antoniu Raț, Milan Jivanelov și Ioan Secianschi, iar cenzorii, din trei membri și anume: Mihai Jovin, Dușan Docmanov și Gheorghe Pâncotan. Supleanți, au fost aleși: Vasilie Sârb, Gheorghe Oargă și Savu Ilca. Adunarea Generală, i-a împuternicit pe asociații: Nicolae Ionescu, Alexiu Putici, Mihai Jovin și Gheorghe Pâncotan, să înregistreze Societatea, la Judecătoria din Arad⁷. Pe parcurs, Cooperativa, s-a afiliat la Banca Federală Zorile, din Arad, B-dul Regele Ferdinand 29

⁶ *Ibidem*, D. 20/1920 f. 1-3.

⁷ *Ibidem*.

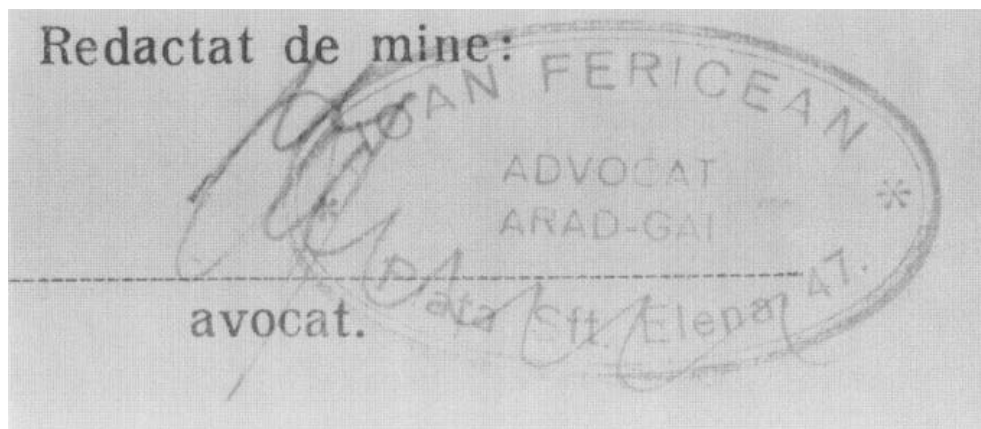
Asociația de Consum și Valorizare a Economilor de la Sălașele din Arad

A fost înființată, la 27 iunie 1920, de către un grup de inițiativă, alcătuit din: Polonyi Pall, Marjalaki Ladislau și Lenarth Mihai, cu scopul, facilitării posibilităților de aprovizionare cu articole bune și ieftine, pe agricultorii din sălașe. De asemenea, se urmărea, mijlocirea optimă a vânzării produselor obținute⁸.

2. Practicanți ai profesiilor liberale

a. Biroul avocațial – Ioan Fericean, Str. Bisericii (Dunării), nr 20

Ioan Fericean (n. Gai, 21 noiembrie 1910), face parte din generația tinerilor găieni, licențiați în România de după 1918. Fiul agricultorului Dimitrie și Ana (Cozman) Fericean, familie de gospodari înstăriți, din Gai, după absolvirea Liceului *Moise Nicoară* din Arad (1931) și a Universității din Cernăuți (1936), la propunerea lui Tiberiu Vuia și a dr. Liviu Puticiu, s-a înscris ca stagiar, în Baroul Avocaților din Arad. După patru ani de practică în cunoscutele birouri avocațiale: dr. Iuliu Borneas, dr. Liviu Puticiu, dr. Petru Șandor, dr. Simion Demian, la 15 iunie 1940, prin susținerea lui dr. Dămian Simion și dr. Sabin Suiaga, a devenit avocat pledant definitiv. Diploma sa, înregistrată cu nr. 9202 / 2 septembrie 1940, a fost reconfirmată la 30 martie 1948. Deschizându-și, Biroul avocațial în Gai pe str. Dunării nr. 20, a obținut succese importante, mai ales în procesele civile.

Ștampila Avocat Ioan Fericean

⁸ *Ibidem* D 107/1920, f. 2-5.

Deși a fost concentrat și mobilizat militar, în mai multe rânduri ca ofițer *TR (Termen Redus)*, în Regimentul 93 infanterie, nu a fost pe front, dar a participat la evenimentele militare arădene deosebite, așa cum au fost cele din august și septembrie 1944. Așa cum se cunoaște, în Arad, dezarmarea unităților germane, a început în 26 august. Inițiativa unei, acțiuni, și-a asumat-o plutonierul major *Ștefan Budiu*, care însoțit de 4 elevi *TR: dr. Ioan Ferician*, avocat din Gai, *Ioan Savu*, învățător, din satul Toc, *Dușan Pavlovici* și *Ioan Bogdan*, înarmați cu puști vechi, de tip *Mosiganan*, iau dezarmat, fără incidente violente, pe cei 60 soldați germani, de la Școala Germană, care erau dotați, cu pistoale automate și grenade.

De asemenea, încă student fiind, și apoi ca avocat, a participat, la toate manifestările culturale și religioase – ortodoxe din Gai, susținând conferințe, oferind donații și consultații juridice. Prezența și cuvântul său autorizat, prestigiul familiei din care se trăgea, ridicau calitatea manifestărilor și întrunirilor postbelice. S-a pensionat, la 1 iulie 1972.

A fost președintele fondator, al Asociației sportive *Găiana*, înființate în 1938

3. Instituții și Organizații de Servicii pentru consumatori

Cinematograful

La 13 ianuarie 1897, timp de 12 zile, în Salonul festiv al hotelului *Crucea Albă*, au fost proiectate, pentru prima dată în Arad, opt filme de scurt metraj, în total 20 de minute: *Sosirea unui tren în Gară*, *Domnișoara Tiller*, *Cearta pasagerului cu birjarul*, *Scenă din parc*, *cu copii și o capră*, *Dans scoțian*, *Dentistul extrage o măsea*, *Luptătorii*, *Înotători*, *într-un bazin*. Spectacolul a avut loc, la doar 13 luni de la reprezentarea inaugurală a acestui nou gen artistic, desfășurată la Paris în 28 decembrie, 1895. În continuare, timp de câțiva ani, pe baza unor autorizații emise de primărie, au fost prezentate în așa numitele *case electrice ambulante* – corturi, cafene, restaurante, teatre de vară, producțiile Caselor de Filme: Pathe și Melies. În acest context, antreprenorii arădeni: Adalbert Eles, Iosif Kalmar și Tiberiu Zina, au concesionat *Teatrul Vechi* de pe strada Gheorghe Lazăr, interiorul clădirii, fiind transformat de arhitectul Ladislau Steiner, într-o sală de cinematograful pentru 500 locuri. Astfel, la 30 noiembrie 1907, primul cinematograful arădean stabil, și-a deschis porțile, fiind prezentate atunci, 13 filme de scurt metraj⁹. Presa vremii prezenta faptul, că în 1911, la cinematograful din sala Teatrului

⁹ Gheorghe Săbău, *Cinemarad, viața cinematografică arădeană din 1858 până în anul 2000*, în "Museum Arad, Studii și comunicări, 7" Arad, 2001-2002, p.328.

Apollo, unde rulau filmele: *Lucrul orbilor* (instructiv), *Cadoul mamei* (dramă americană), *Numai cu nevastă-mea biciclez* (comedie), *Oul roșu* (legendă franceză, film colorat), *Prăsiere de struț în Africa*, *Lemke cea șireată* (umoristic), *Din țărancă – diva operei* (dramă senzațională), *publicul era așa de numeros, încât localul spațios nu-l mai putea cuprinde*¹⁰.

În perioada anilor 1910 –1912, primăria acorda cu destul de mare ușurință, concesiuni cu drept de cinematografie licențe de spectacole, pentru o durată de 4 luni. Cu toate acestea, Chestura poliției a respins solicitarea din 19 martie 1912 a unui grup de români, pentru deschiderea în Gai a unui cinematograf, motivând că în Arad, funcționează încă cinci. Cererea a fost formulată de avocatul Romulus Veliciu și Dimitrie Raicu, împreună cu: Sava Orga, Mitru Fericean, Arsa Fericean, Petru Fericean, Gheorghe Bragea, Ioța Vlad, Mladin Șipoș, Gheorghe Timar, Ioța Ardelean, Mihai Cincean, Gheorghe Radeș, Nicolae Fericean, Nicolae Ardelean, Dimitrie Ilie, Nicolae Drăgan, Lazăr Semlecan, Gheorghe Ban, Trifon Iovin, Ștefan Cismaș, Ioan Fericean, Lazăr Cismaș, Ioța Fercean, Gheorghe Fericean¹¹.

La 14 decembrie 1921, Jacob Klieger, comerciant de curând sosit în Gai din Sighetul Marmației, a solicitat acordarea de către Congregația orașului, a uneia din cele 6 licențe pentru cinematografe, la care avea dreptul primăria Aradului, pentru prezentarea filmelor în restaurantul Alle. În motivarea cererii, Jacob Klieger menționa faptul că, *fiind comerciant de peste 20 de ani, cunoaște tainele acestei profesii și corespunde moral pentru această activitate*. Asumându-și obligația ca în cel mai scurt timp, să construiască pe str. Bisericii nr. 1, un local cu destinație specială pentru cinematograf, se obliga, să plătească orașului, pentru fiecare reprezentație, ținută după amiaza, câte 25 lei, iar pentru cele oranzate, seara, câte 30 lei¹². În aceeași lună, licența a fost aprobată, pentru o perioadă de un an, adică, până la 31 decembrie 1922. În actul respectiv, se menționa, că se pot ține câte două reprezentații săptămânal, una duminica, iar cealaltă în oricare zi a săptămânii cu obligația de a plăti primăriei, pentru fiecare din ele, câte 40 lei. Proprietarului Jacob Krieger, i s-a atras însă atenția, să se îngrijească, conform promisiunii, ca în cel mai scurt timp, să prezinte, planul tehnic, necesar *construirii a unui local corespunzător cerințelor igienice, siguranței publice și focului*. Deoarece acest lucru nu s-a realizat, deși somat, Jacob Kliger, și-a văzut în continuare, de afaceri, nestingherit, prezentând filme în vechiul restaurant, fără a mai respecta nici un fel de program.

¹⁰ *Românul*, nr. 171/1911.

¹¹ AN Arad, Fond *Chestura Poliției Municipiului Arad, 1907-1913*, D 31/1913, f. 3.

¹² *Ibidem*, Fond *PMA 1925-1930*, D. 79/1926, f. 145.

Abia în vara anului 1922, după o verificare la fața locului, Circumscripția II Gai a Primăriei, a comunicat susnumitului, prin Hotărârea 1774/1922, permisiunea construirii, pe suprafața Oborului, de pe str. Bisericii nr. 1 a unui nou cinematograf, cu o capacitate de 250-260 de locuri, cu respectarea următoarelor condiții de ordin tehnic. *Din camera de unde se dă lumină (cabina de proiecție), toate lucrurile ce sunt periculoase pentru foc, sunt a se delăturași pe găurile din perete (vizoarele pentru proiectarea filmului), sunt a se așeza ușițe din pleu (tablă). În această localitate (încăpere) nu poate altul ca să susțină, decât numai manipulantul mașinăriei. În localul acesta nu poate fi decât numai filmul care e desgnat pe una reprezentație. Una vadržă (găleată) de apă și o procoviță (pătură) udă, sub durata reprezentațiunei, are să fie în acel local. Pe ușa acestui local, să fie una tăbliță pusă, cu inscripția: "Intrarea pentru străini este strict oprită". În camera (vetito kamara) numai lumina electrică să poate folosi. Localul pentru public, să stavereste, pentru 250 persoane dă șezut și 60 locuri de stat. Scaunele sau lavițele dă șezut, să fie de 65 cm depărtare în lărgime și 50 cm locul de șazut, unul de altul. Intrarea să ficsează dă cătră strada Bisericei, ieșirea însă de cătră strada Grădinarilor. Clozet are să fie, separat pentru bărbați și separat pentru femei, are să fie, cu inscripție și prevăzut cu luminat. Contra acestei hotărâri, de la înmânulare, în termen de 15 zile, se poate însinua recurs, adresată, cătră Consiliul Orașului Municipiului Arad și înaintat Oficiului meu (este vorba de Andrei Puticiu, șeful Circumscripției II Gai). Totodată, deoblig pe Jacob Klieger, ca în termen de trei zile, să solvească speșele comisiunei și anume: prim-inginerului 50 lei diurna, 30 lei trăsura, dr. Teodor Popp, 50 lei diurnă, 30 lei trăsura și în fine, comandantului pompierilor, Mihailovici, 30 lei diurna. Despre ce se încunoștiințează: Consiliul Orașului Municipal, Priminginerul orășenesc, dr. Teodor Papp – medic, Iuliu Mihailovici – comandantul Pompierilor, Arad-Gai, 28 iulie 1922, Andrei Puticiu – șeful Circumscripției II Gai¹³.*

Clădirea promisă de Jacob Klieger, nu a fost, însă, construită niciodată, spectacolele fiind în continuare organizate, timp de mai mulți ani, în restaurantul său, de pe strada Bisericii nr. 20, cu o capacitate de 40 –50 persoane și cu un ecran mult prea apropiat de spectatori primelor rânduri de scaune. Situația era ceva mai bună în grădina din curtea casei sale, care a fost amenajată pentru acest scop, în sezonul cald.

Deși avea licență pentru prezentarea filmelor, în 1926, la presiunile Primăriei, Jacob Klieger, și-a suspendat totuși spectacolele pentru o perioadă de timp, motivând localnicilor că, în scurt timp, va amenaja o nouă sală, mai încăpătoare, pe str. General Doda nr. 22, colț cu str. Bisericii.

¹³ *Ibidem*, D 79/1926, f., 182.

Deoarece titularii licențelor, întârziiau în solicitarea sau reînnoirea acestor documente, ele fiind folosite peste termenul pentru care au fost eliberate, în 1926, Consilierul dr. Emil Micloși, a propus Comisiei Permanente a Primăriei, ordonarea unei anchete, care să releve situația reală din acest domeniu cultural. De asemenea, recunoscându-se că cinematografia a devenit o necesitate socială, se considera că proprietarii acestor stabilimente, aplicau prețuri exagerate, fără ca acestea să fie controlate de către administrație¹⁴. În luna noiembrie a același an, pe baza anchetei realizate de către comisia compusă din dr. Emil Micloși, dr. Alexandru Nagy și dr. Sever Miclea, Primăria a menținut doar șase licențe pentru cinematografe și acestea, doar în localuri special amenajate¹⁵.

O altă cerere pentru licență, a fost solicitată în 2 martie 1925, de către Szelezsan Petru, din Gai, str. Faurilor nr 30-32. cu propunerea ca filmele să fie prezentate, la început, într-un spațiu, amenajat doar pentru sezonul de vară, în grădina proprie de pe str. Bisericii nr 28. În sprijinul solicitării sale, petentul arăta, că deși în Gai, mai există un cinematograf, acesta este *proprietatea unui cârciumar, care funcționând în localul birtului, nu corespunde mai ales din punct de vedere etic. Aceasta, deoarece, publicul, în cea mai mare parte tânăr, după terminarea filmului, se dedă la băute, a cărei urmare este căderea morală a populației. Pentru a feri publicul de o astfel de boală, care îl conduce numai la ruină și sărăcie, în localul pe care-l înființează nu se vor servi băuturi alcoolice.*¹⁶

În vara anului 1926 și comerciantul Andrei Marton, a cerut primăriei, eliberarea unei licențe *pentru amenajarea unui teatru – cinematograf*, în locuința sa de pe strada Bisericii nr. 28. De data aceasta, se menționa că *în Gai nu exista un asemenea local și crede în utilitatea lui, pentru a oferi distracție morală locuitorilor, sustrăgându-i de la alte distracțiuni vătămătoare din punct de vedere moral și al sănătății.* La 3 septembrie 1926, Expozitura din Gai, a certificat faptul că solicitantul, Andrei Marton, dispunea în edificiul său, de o sală lungă de 18 m, lărgă de 6,5 m și înaltă de 3,5 m. În interior, au fost așezate, atât în centrul încăperii, cât și lateral, bănci, oferind astfel o capacitate pentru aproape 100 spectatori.¹⁷ Localul, construit din cărămidă, era dotat cu uși corespunzătoare, separate, pentru intrare, de cele pentru ieșire și patru ferestre¹⁸.

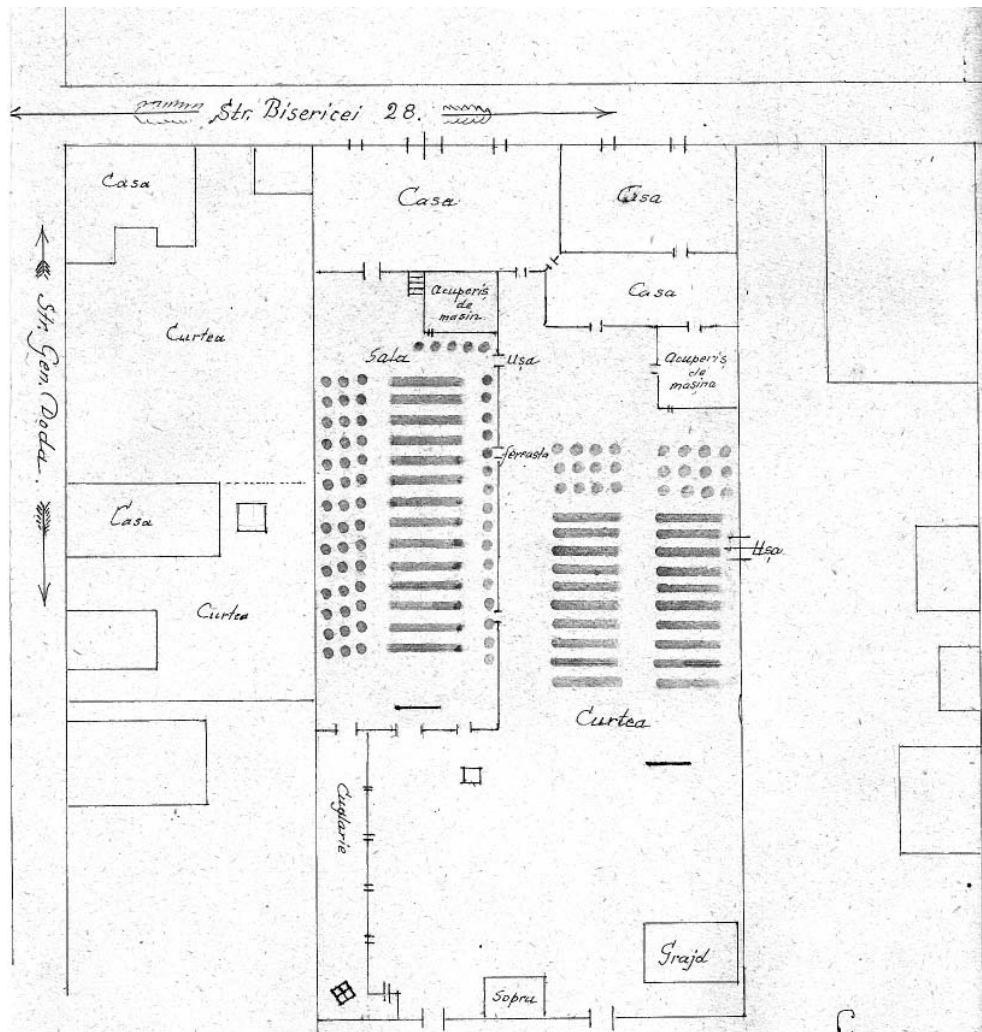
¹⁴ *Ibidem*, D.108/1926, f., 243.

¹⁵ Cinematografele acestei perioade au fost: *Urania* (înființat în 1907), *Apollo* (înființat în 1910), ambele în proprietatea lui Adalbert Eles, Iosif Kalmar și Tiberiu Zina; *Elisabeta* – proprietar, Schwartz Adolf; Edison – Șega (str. Obedenaru) proprietar, Lăpușcă Teodor; *Malul Mureșului* – proprietar, Banca Centrală Arad; *Gai*-proprietar Klieger Iacob.

¹⁶ AN Arad, Fond PMA D 79/1926, f. 223.

¹⁷ Schița, în *Ibidem*, D.79/1926, f. 121.

¹⁸ *Ibidem*, f. 173

Schița Cinematografului lui Andrei Marton de pe strada Bisericii (Dunării), nr.28

Deși, în februarie 1927, printr-un nou Regulament, au apărut *Normele unitare, referitoare la cinema*, după 2 ani, în 1929, Primăria, printr-o Hotărâre, a abrogat licențele proprietarilor particulari, preluând cinematografele existente, în administrația sa, cu intenția de a construi altele noi, amenajate și dotate corespunzător. În acest context, a fost edificat, în același an, cinematograful din Gai, o clădire modernă, cu parter și balcon, pentru 320 locuri. Sala de spectacole, cu dimensiunile de 19/8 m, avea mobilier modern, scenă și ecran de mari dimensiuni¹⁹.

¹⁹ *Ibidem*, D 30/1930, f. 9.

A urmat un lung șir de spectacole, din perioada filmului mut, iar după 1930, câteva din sălile de cinema au fost echipate cu aparate pentru filmul sonor²⁰. De asemenea, s-au diversificat inițiativaele pentru îmbunătățirea spectacolelor, prin completarea lor cu alte activități culturale. În acest sens, în 1930, Traian Mager, profesor la Școala Normală de la Pavilioanele Aviației, a solicitat Primăriei aprobarea organizării în clădirea cinematografului din Gai, contra unei taxe de 300 lei, a unui program de conferințe cultural-turistice, însoțite de diapozitive și film, cu o durată de două ore și jumătate²¹. Deși, formal, propunerea a fost respinsă, pe motivul, că elevii pot viziona filmele, cu preț redus, la matineele duminicale, de la ora 17, activitățile de felul acesta au fost numeroase.

Printr-un Ordin al Ministerului Sănătății și Ocrotirilor Sociale, emis la 10 februarie 1930, filmele, nu mai puteau fi prezentate, decât producțiile realizate după 1927, însoțite de Cartea de autorizare, emisă de o Comisie de control al peliculei și timbrul sec aplicat de Direcția Educației Poporului. Proiecțiile trebuiau să conțină cu titlul și textul în limba română, maghiară sau germană, fiind excluse filmele care conțineau uniforme ale armatei austro-ungare sau rusești²². În acea perioadă programul, cinematografului din Gai, cuprindea filmele: *Saltimbancii*, *Atlantic*, *Răzbunarea*, *A doua patrie*, *Prizoniera șeicului*, *Nopti princiare* și altele.

Cu toate acestea, după o scurtă bălbâială sonoră, menționa cu malițiozitate ziarul *Știrea* într-un număr din martie 1933, acesta (cinematograful n.n.) a devenit mut, așa cum zace și astăzi. Înregistrăm eșecul acestei întreprinderi și paguba pe care a pricinuit-o municipiului. Aveam desigur, nevoie de cinematograf în Gai, tocmai acum, când drumurile sunt peticite de gropi, când bălțile puturoase și insalubre, veștejesc viața locuitorilor²³.

Investițiile, în cinematografie, continuau, însă. Sălile de spectacole au fost dotate cu scaune noi și aparate *Triumphator*, furnizate de firma *AEG*, *Compania Generală de Electricitate* din Timișoara²⁴. În aprilie 1933, conform unui Ordin al Ministerului de Finanțe, a fost desființat în toate cinematografele,

²⁰ Primele spectacole ale filmului sonor, din România, au fost prezentate, la București, în decembrie 1929. În Arad, firma *Emericus Film* din Oradea, a experimentat, aceste spectacole, prin instalarea, în martie 1930 Cinematograful Centrala unui aparat *Biophone*, care putea rula filme sonore care nu conțineau părți vorbite ci se mărgineau la muzică. În decembrie 1930, Primăria a închiriat pentru cinematografele *Central* și *Select* aparate *Western Electric*, respectiv *Klangfilm*, marcând deschiderea drumului pentru spectacolele cinematografice sonore. În 1933, și-a făcut apariția pe ecrane filmul color și tridimensional, vizionat cu ochelari speciali. (*Ibidem* D 54/1927-1930, f., 269).

²¹ *Ibidem*, D. 31/1930, f. 58, 59.

²² *Ibidem*, D. 31/1930, f. 55.

²³ *Știrea*, anul III, nr 321, 31 martie, 1933.

²⁴ AN Arad, Fond *PMA*, D 29/1930, f., 3.

tariful diferențiat, pe scaune: rezervat, stal I, stal II etc., prețurile fiind uniformizate, în funcție de categoria unității. În 1934, în cinematografele arădene, a fost prezentat primul film sonor de producție românească intitulat *Insula Șerpilor*.

Rentabilitatea cinematografelor, era mică, mai ales din cauza numeroaselor impozite și taxe percepute de stat. În 1935, se plătea, pentru fiecare reprezentație: 4,60 – taxă pe spectacol, 2 lei pentru aviație, 1 leu fond pentru cinematografie, adică 7,60 lei. La acestea se mai adăugau: chiria filmului, chiria localului, iluminat încălzit personal, etc.

În 1939, în urma unui studiu realizat de primărie, clădirea cinematografului din Gai, cu o valoare de 906.300 lei, modernă pentru acea vreme, cu un etaj și terasă exterioară, a fost transformată, alături de cinematograful din Grădiște în baie publică, fiind dotată cu cabine, vane, dușuri, garderobă și chiar un bazin de înot. În subsolul clădirii, funcționau motoarele electrice, hidroforul și cazanele alimentate cu lemne și cărbuni, necesare extragerii și încălzirii apei. Instalațiile erau folosite, contra cost, atât de către muncitorii Intreprinderii de Spirt și Drojdie din apropiere, cât și ca serviciu public.

Pe parcurs, băile devenind nerentabile, în anul 1939, Primăria a cedat printr-o decizie, edificiul pentru a fi transformat, din nou, în cinematograful. Deoarece, din cauza războiului, în acel an nu mai existau fonduri, lucrările de modernizare și amenajare urmau să se realizeze în anul următor. Totuși, bazinul de înot a fost înfundat cu pământ, redevenind sală de spectacole, a cărei capacitate a fost extinsă. Instituția a fost redată publicului cinefil, astfel că, în 1942, încă se mai organizau aici și spectacole ale filmului mut, pe fundalul sonor al unui pian.

La 3 noiembrie 1948 fiind naționalizate întreprinderile și studiourile cinematografice,²⁵ în Arad, fiind preluate, de către Intreprinderea de stat, nou creată sălile Corso, Popular, Victoria, Savoy, Urania și unitatea din Gai, care a primit numele *Cinematograful UTM*²⁶.

În 1949, numele cinematografului de pe strada Codrului nr 1, din Gai, s-a schimbat, în *Solidaritatea*²⁷, inaugurat, în luna august cu *Cenușăreasa*, un film pentru copii, de mare succes. Spectacolele, aveau loc, după următorul

²⁵ *Decretul nr. 303* pentru Naționalizarea industriei cinematografice și reglementarea comerțului cu produse cinematografice, în MO, nr. 256/3 noiembrie, 1948. În aceeași zi au fost naționalizate instituțiile sanitare particulare.

²⁶ *Patriotul*, 3 noiembrie, 1948. În județ, au mai fost preluate cinematografele din: Curtici, Chișineu Criș, Apollo – Ineu, Scala Nădlac, Apollo Pâncota, Astra – Rovine, Dacia Rovine, Apollo – Radna, Sântana, Șiria (*Ibidem*).

²⁷ *Solidaritate*: comunitate de interese, idei și unitate de acțiune, ca principiu ideologic fundamental al partidelor comuniste, în relațiile internaționale, care și-a găsit reflectarea în lozinca *Proletari din toate țările uniți-vă!*

program: Sâmbăta de la ora 8 seara (20) și duminica de la 3 (15), 5 (17), 7 (19) și 9 (21).

În 1958, a fost lărgit holul cinematografului și cabina de proiectare, aceasta, fiind adaptată pentru două aparate de proiecție.

În perioada 1960-1995, cinematograful a fost condus de Ioan Roman (n. Șeitin, 1940) care a îndeplinit funcțiile de administrator de operator, timp de 35 ani. S-a calificat în domeniu, ca operator proiecționist, categoria I-a, prin studii de specialitate, organizate de RADEF. În perioada 1992-1994, cu aparatură proprie, a organizat videotecă, fiind și specialist autorizat pentru înregistrări muzicale

Deși au fost organizate în perioada respectivă numeroase activități culturale consacrate în acest sector ca: procese cinematografice, recenzii, spectacole speciale pentru școli, vitrine, panouri, au fost distribuite afișe, fluturași, la începutul activității sale, nu au fost îndeplinite obiectivele aferente spectacolelor, obligatorii organizate *cu filme sovietice*²⁸, Astfel, în 1961, cinematograful și-a îndeplinit planul de încasări și spectatori, stabilit de *Intreprinderea Cinematografică*, în proporție, de doar 76%.

În anii care au urmat, modernizarea și extinderea sălii de spectacole la o capacitate de 340 locuri, dotarea cu aparatură de calitate, buna administrare și colaborarea excelentă cu unitățile școlare, a determinat obținerea unor succese meritate. Astfel, timp de 9 ani consecutiv (1972-1980), unitatea a obținut locul I la *nivel național*, mai ales, pentru *modul exemplar în care au fost prezentate și gestionate prin proiecții cinematografice, filmele artistice, din producția românească*. Cinematograful din Gai și-a marcat prezența în numeroasele acțiuni de cultură cinematografică inițiate la nivel național sau local, ca: *Săptămâna filmului agrotehnic, Zilele filmului pentru copii și tineret, Decada filmului medical, Zilele filmului patriotic*, etc. De asemenea, se cuvine menționat faptul că, începând din 1970, cu un aparat portabil, pe bandă îngustă, Ioan Roman, cutreiera, grădinițele și clasele școlilor primare, din întregul oraș, prezentând filme adecvate vârstei, cu deosebire, desene animate, sau alte spectacole pentru copii. Acest lucru a determinat îndeplinirea, an de an, până la desființarea sa, survenită în 1995, a indicatorilor profesionali, stabiliți de *Intreprinderea cinematografică*.

Printr-o decizie a Consiliului Local, clădirea fostului cinematograful din Gai, ajunsă într-o stare avansată de degradare, în ianuarie 1911a fost din nou preluată de către primărie. Urmează, ca în perioada următoare, să fie racordată la utilități, apă, canal, astfel încât, după modernizare, să poată fi folosită la orice activitate.

²⁸ AN Arad, Fond, *Comitetul Municipal PCR*, D 316/1961.

Ioan Roman (2010)

Băile Termale Gai (CARP)

În extremitatea sudică a străzii Dunării, mijlocul unui teren viran, care se întindea ca un brâu, în prelungirea Căii Aurel Vlaicu spre șoseaua Arad – Nădlac, era brăzdat de cursul șerpuit al *Bidoș Arok*-ului adică *Canalul (Șanțul) Puturos*, numit prescurtat de localnici – *Bidi*. Prin acesta se scurgeau apele reziduale, din interiorul *Fabricii de spirt și drojdie*, spre vest, care după ce ocoleau Pavilioanele militare, și hipodromul, intra în sistemul hidrografic Ier (Szaraszer).

Canalul, rău mirositor și sursă de poluare a întregii zone, a fost timp de decenii reclamat de localnici. În 1923,

Primăria a somat Fabrica de Spirt și Drojdie *Frații Neuman*, ca în termen de 60 de zile, să înainteze, proiectele privind *curățarea apei murdare, pe întreg cuprinsul stabilimentului din Gai*, în caz contrar, fiindu-i interzisă deversarea în canalul Szaraszer (Ier)²⁹ De asemenea, conducerea întreprinderii, trebuia să ia măsuri de epurare a apelor reziduale din interiorul întreprinderii și a mirosului de drojdie, emanat prin procesul de fermentare a cerealelor, din care se producea alcoolul. Problema a fost reluată, în anul următor, cu propunerea *Oficiului Hidraulic*, privind concesionarea interimară a conducerii apelor freatice din fabrica frații Neuman, în hotarul comunei Arad-Gai.

În urma unei noi anchete, care a avut loc în 16 ianuarie 1924, s-a constatat că apele murdare se scurg în Ungaria, *fapt care poate conduce la proteste și neplăceri internaționale. De aceea, s-a hotărât, ca Frații Neuman, să construiască, lucrările aferente, concentrării apelor pluviale, din fântânile arteziene, cele uzate, spre bazine de decantare în vederea conducerii lor ulterioare, din fabrică, până la Mureșel, canalul urmând să fie curățat periodic.*³⁰

După trei ani, din Raportul Medicului șef, prezentat în ședința Consiliului arădean de Igienă și Salubritate Publică, din 17 iunie 1926 a, rezultat faptul, că nici până la acea dată, *nu au fost luate încă, măsuri eficiente referitor la canalul de scurgere a apelor stabilimentului industrial amintit.* De aceea, corespunzător ordinului Inspectoratului General Sanitar, nr.3186/1926 și ra-

²⁹ *Ibidem*, Fond PMA, 1921-1924, D2/1923, f., 22.

³⁰ *Ibidem*, Fond Serviciul Agricol al Județului Arad, D35/1924, f., 52.

Strandul Termal – Bazinul de înot (1970)

portul Serviciului Sanitar 9387/1926, reprezentat prin dr. Cucu, s-a propus delegarea unei Comisii, alcătuite din Medicul șef, chimistul dr. Neșzlenyi, ing. Mureșan, medicul veterinar Ionescu, un delegat al locuitorilor Gaiului și un delegat al firmei Neuman, *pentru a constata gradul de nocivitate al apelor și mirosul urât al canalului asupra sănătății vecinilor și animalelor sălbatice și să facă un raport cu propuneri detaliate prin care firma amintită să facă lucrările necesare, oricare ar fi acestea, pentru ca în viitor, canalul să nu mai răspândească nici un miros neplăcut.*

În 1939 organele sanitare ale municipiului, au atenționat din nou administrația orașului, asupra existenței unui canal care pornește de la Fabrica Neuman, care nu este asanat și ar trebui acoperit.³¹ Ochiurile de lichid termal, acoperite permanent de un abur ușor, emanau un miros specific, determinat atât de procesul de eliberare a gazelor dizolvate în apă, cât și prin descompunerea resturilor organice, rezultate din procesele tehnologice ale fabricii cu profil agricol din preajmă.

³¹ Coțoiu Romuald, *Monografia sanitară a municipiului Arad și campania sanitară din august-septembrie 1938*, în "Buletinul Oficial al Municipiului Arad", anul XVII/1939, nr 7 /13 febr 1939.

Cu toate acestea, pe suprafața limitată de străzile Dunării și Meșterul Manole, canalul, a fost amenajat rudimentar, pentru perioada estivală, un loc de scaldă pentru copiii cartierului. Lărgit și adâncit pe o mică porțiune în spre principala stradă a Gaiului, ochiul de apă, atrăgea cetele de băieți, fetele fiind excluse de pe malurile sale.

Se vorbea însă și de efectele curative, miraculoase ale izvoarelor apelor sale, astfel că, de prin anii '48, locul a început să fie din ce în ce mai cunoscut și căutat, pentru tratamente externe, neautorizate însă oficial. Ele constau din simple băi în apa vâscoasă, însoțite de ungerea pielii cu nămolul gras, aflat din belșug în preajmă. Malurile sale, mai ales în preajma podului uriaș de lângă fabrica Frații *Neuman*, devenită după Naționalizarea din 1948, Intreprinderea Industrială de Stat 7 *Noiembrie* au început să fie din ce în ce mai populate, cu suferinzi, afectați de boli neuro-motorii, reumatice și dermatice. Localnicii nu prea aveau încredere în miracolul oferit de *Bidi*, nu foloseau locul pentru îmbăiere sau tratament fiind îngrijorați doar formal de condițiile igienico-sanitare precare. Nu au fost însă niciodată luate măsuri ferme nici de către găieni, dar nici de instituțiile sanitare, pentru interzicerea sau limitarea folosirii canalului ca loc de agrement pentru copii și tratament al unor vârstnici suferinzi. O știre din ziarul local, prezenta în 1948, că muncitorii de la Indagrara, au adus 200 t piatră brută de la Păuliș, pentru a construi în Gai un bazin popular³², dar lucrări, pentru acesta, nu au fost executate. Cert este faptul, că în sezonul cald, după orele de școală sau în vacanțe, grupuri de copii, foloseau *Bidi*, ca și loc de zbenguială în apa mocirloasă și pe suprafețele din jurul malurilor sale. Despre calitățile curative ale apei și nămolului, localnicii spuneau chiar în derâdere, că *la Bidi dacă mergi cu o cârjă, pleci fără ea... deoarece ți-o fură*.

În prezent, vechiul *Bidi* nu mai există, peste el fiind construite clădirile firmei *Verbiță*. Urmele canalului, se mai observă însă, în capătul din spre vest al străzii Bogdan Voievod, un șanț colmatat, fără scurgere, alimentat doar cu apele pluviale.

În 1963, Casa de Ajutor Reciproc a Pensionarilor Arad (CARP)³³, au început, prin efectuarea a peste o mie ore de muncă neplătită (patriotică), amenajările Băilor termale, numite atunci, 7 *Noiembrie*³⁴. Alegerea locului, nu a fost deci întâmplătoare, ele fiind determinat de afluența crescândă de public, de renumele câștigat în timp, în special din rândul a celui de vârstă

³² *Patriotul* 28 iunie 1948.

³³ Organizația CARP Arad, a luat ființă, la 4 august 1952, în baza Decretului 204/1951 și a Deciziei 2700/4 august 1952 a Sfatului Popular al Orașului Arad. Funcționează în conformitate cu prevederile Legii 540/27 sept 2002, privind casele de ajutor reciproc a pensionarilor (conf. Statut, 2009, p.7). Primul ei președinte a fost Axente Mișcuța.

³⁴ Ziua Marii Revoluții din Rusia.

mai înaintată. Au apărut deja și primele certitudini privind efectele curative ale apelor termale din zonă.

Inaugurarea primelor amenajări, a avut loc la 15 august 1965, președinte al organizației fiind Mihai Groșan. Ulterior, investițiile s-au desfășurat în perioada 1965-1981, în mai multe etape, fiind folosite în exclusivitate, fondurile organizației și munca benevolă a membrilor și colaboratorilor. Începând din 1981, președintele CARP – Vasile Paulescu, împreună cu întreaga conducere au asigurat prin investiții, ca apa să fie extrasă prin antrenare naturală, de la peste 700 m adâncime, printr-o fântâna, la o temperatură, inițială, este de 34 grade Celsius, și un volum de 20 l/sec. Pentru asigurarea debitului necesar, din patru în patru ani, se execută la puțul de extracție a apei termale, lucrări de decolmatăre a izvoarelor.

Apa termală conține 16 elemente, printre care se întâlnesc dizolvate, săruri de clor, brom, iod, carbon, fosfor, arsen, potasiu, litiu, azot, calciu, fier, mangan, cobalt și altele. În urma analizelor efectuate de P. Ionescu, în anul 1952. Ea este ușor iodurată, bicarbonată, clorurată, calcică, sodică, bromată și hipotonă, având o mineralizare totală de 1,4 g/l, cu o radioactivitate la sondă de 0,12-0,14-0,11, iar la scurgere de 0,15-0,038-0,0049. Formula Cuiasov: 1,0.0009 M.1,4 – H.003 0,62.01.06; temperatura 38 gr. C. Na.85. C.a.9; Deoarece exploatarea apei, este însoțită de emanarea unor gaze combustibile, acestea sunt captate printr-o instalație, cu degazor tip cisternă, realizată în 1970 de către Institutul de Cercetări Gaze din Mediaș. Purificate și uscate, ele sunt conduse spre focarul unei baterii de cazane, care ridică temperatura apei la 60 grade Celsius. În felul acesta temperatura din bazine și a celor 37 dușuri aferente, poate fi menținută la 36 grade Celsius. Datorită acestor posibilități și compoziției minerale bogate, soluția complexă, existentă în mod natural, are efecte curative, chiar sub formă de băi. Este recomandată pentru tratarea bolilor reumatice cronice, degenerative ca: traumatismele articulare, artritele, spondilozele, colicistitele, sau articulare, muscular, tendinos. Băile mai sunt indicate și în terapeutica afecțiunilor ale nervilor periferici (nevrite, perinevrite, sechele postpoliomelitice) afecțiuni ale căilor urinare (diureză, litiază), ginecologice (metrite, perimetrite, exudate cronice, adnexite) și sechelele post traumatice ale extremităților.

Ștrandul termal, se întinde azi pe o suprafață de 2 Ha (20.000mp), cu un volum total al apei, în cele cinci bazine, de aproape 4000 m.c. și o participare medie anuală de 65.000 vizitatori. Există trei bazine exterioare, amenajate diferențiat: pentru copii, adulți și pentru sportivi, alături de două bazine, cu apă termală, acoperite. Volumul util total, se curăță în fiecare noapte, apa fiind dezinfectată cu clorură de var. De asemenea, unul din pavilioane, este dotat cu vane individuale și spații amenajate corespunzător pentru saună umedă, cu abur, servicii de masaj, manichiură și pedichiură. Cabinetul de fizioterapie,

Punctul termic (1965)

care funcționează în tot cursul anului, asigură servicii medicale de infiltrații ale țesuturilor moi și intraarticulare, puncții, ionizări, magnetoterapie, parafină, galvanizări, curenți interferențiali³⁵. Semnificativ este faptul că membri Casei de Ajutor Reciproc a Pensionarilor (CARP), beneficiază de prețuri reduse, atât pentru accesul în ștrand, cât și la majoritatea serviciilor prestate aici

Expo Arad Internațional

În partea de vest a Gaiului, pe Drumul European 68 (DN 7), care se deschide în preajma Zonei Industriale Vest ca o continuare a Căii Aurel Vlaicu, se află pavilioanele *Expo Arad Internațional*. Edificate începând cu 1993, de către *Camera de Comerț Industrie și Agricultură Arad* (CCIA), oferă azi, pe o suprafață de 6,2 ha, un spațiu expozițional modern, de calitate și în conformitate cu cele mai recente norme europene³⁶. Investițiile începute în

³⁵ Victor Roșu, *Băile termale Bidi, se deschid la sfârșitul lunii*, în "Observator", 5 mai 2010; C. Untaru, *Băile termale din Gai, ar putea fi deschise după data de 15 iunie*, în Glasul Aradului, 8 iunie, 2010.

³⁶ Camera de Comerț Arad, instituție a cărei activitate cuprinde prioritar, organizarea de târguri și expoziții, a luat ființă în anul 1871. Una din primele activități de anvergură, a fost Expoziția Universală a Țării de Jos, din Sudul Ungariei, organizată în anul 1890, în spațiul de pe malul Mureșului, azi Parcul Copiilor. În august 1925, Camera de Comerț,

anul 2002, din surse financiare proprii, au fost finalizate parțial, după un an, prin edificarea primului pavilion expozițional, cu o suprafață de 1500 metri pătrați³⁷. În anul 2005, a fost inaugurat cel de al doilea pavilion, identic cu primul, construit însă din Fonduri Europene, de tip Phare CBC 2002. Drept urmare, suprafața expozițională interioară, a ajuns la 3000 metri pătrați, iar cea exterioară, cu trei zone, la peste 12.000 metri pătrați³⁸. Structura din aluminiu, de tip Mezzo-Germania, ușoară și sveltă, permite firmelor participante la târguri și expoziții, amenajarea standurilor de expunere, prin folosirea unui design computerizat. Alături de aceasta, calitatea serviciilor, a determinat creșterea prestigiului și activităților, de la o arie regională, la una internațională, de largă dimensiune. Pe parcurs, evenimentele organizate, au fost diversificate, fiind oferite anual, în modernele suprafețe de expunere, peste 20 târguri și expoziții tematice. Numărul firmelor expozante, care-și etalează produsele și serviciile din România, Ungaria, Italia, Germania, Austria, Serbia etc, se apropie de 1000, iar a vizitatorilor, depășesc cifra de 100.000.

Astfel, Târgul internațional de construcții și instalații – *Confort construct & instal.*, care a debutat în 1995, ca urmare a dezvoltării acestui sector al serviciilor, a reunit în 2009, sub egida acestei instituții, 170 de firme europene. Salonul tehnic al expoziției, unde au fost prezentate: mașini unelte de ultima generație, angrenaje și transmisii mecanice, echipamente pneumatice și hidraulice, electronică și automatizări, metalurgie, echipamente de sudură, a fost vizitat de 9.500 persoane. În paralel cu acesta, începând cu 1998, sub genericul *Protect*, se derulează, *Salonul de echipamente și servicii pentru protecția muncii, sisteme de pază și protecție*.

a organizat la Arad, Târgul de mostre, cu participarea a 250 de firme din ramurile: textile, pielărie, papetărie, galanterie, chimicale, industria alimentară, mijloace de transport, mobilier, etc. Refondată în 1990, împreună cu Primăria din Arad, a organizat, în același an primul Târg de toamnă pentru bunuri de larg consum. În 1991, în cadrul instituției, a fost creat un departament specializat pentru organizarea de târguri și expoziții, care devin tematice începând din 1993. Evenimentele de acest fel s-au desfășurat la Sala Sporturilor, care oferea cel mai mare spațiu interior din municipiu. În 2011, Târgurile și expozițiile, de la Expo Arad International, din Gai, au fost organizate de către: Directorul Relații Externe – Andrea Kranowszchi Nagy, Directorii de program: Cimi Enache, Mihaela Crivăț, Simona Hăprian și Managerii de proiecte: Gabriela Bora, Simona Văcaru, Aurelia Albu, Doina Vasilescu

³⁷ Date tehnice a Pavilionului A: Dimensiuni: L-52m, l-36m, h-12m; Suprafață: brută-1500m.p., netă-800m.p.; Utilități la etaj: Sală de conferință, cu 160 locuri dotată tehnic, aer condiționat, etc.

³⁸ Date tehnice a spațiilor exterioare: Zona 1 și zona 2, identice: Suprafața cu pavele, brută-7000m.p., netă-5000m.p., iluminat exterior, sonorizare; zona 3: Suprafața cu pavele, brută-3000m.p., netă-2000 m.p.

Pentru pasionații de grădini, profesioniști și amatori, expoziția *Gardenia*, devenită, cea mai mare din vestul țării, oferă an de an, primăvara: flori, semințe și material săditor, îngrășăminte, gazon, mașini și aparate de stropit, ghivece, jardiniere, pavaje pentru alei, piscine, mobilier pentru spațiile verzi, parasolare, dar și servicii de proiectare, amenajare și întreținere a acestor suprafețe.

De succes se bucură și Târgul de mobilă și echipamente pentru prelucrarea lemnului, organizat sub genericul: *Mobil-Ar*, care oferă potențialilor cumpărători, sortimente de mobilă și echipamente pentru prelucrarea lemnului. În cadrul ediției din 2009, atracția a produs-o câteva produse extravagante, așa cum au fost, dormitorul din aur și cristale *Swarowski*, sau dormitorul poleit cu aur, tip *Leopold*. În 2010, la expoziția organizată, la sfârșitul lunii mai, au expus 130 de firme, printre cele mai admirate obiecte, fiind, o masă de șah, din lemn de măsline, cu tabla și piesele din nuc, în valoare de 1.500 euro, sau biroul cu bibliotecă, evaluat la peste 10.000 euro. Din cadrul târgurilor nu au lipsit expozanții care propuneau clienților soluții și materiale, pentru ca ei înșiși să-și construiască mobila.

Alte expoziții sunt organizate prin: *Târgul internațional de transporturi rutiere*, feroviare, servicii conexe, logistică și salon auto – *Transport-Ar*, a cărei primă ediție a avut loc în anul 1994, sau *Ar-Medica*, pentru aparatură medicală, stomatologică, farmacie, ortopedie, optică și servicii conexe.

Ca urmare a semnalelor și cererii crescânde a pieței, începând din 1990, în fiecare toamnă, se organizează *Târgul internațional de agricultură, industrie alimentară și ambalaje – Agromalim*, bucurându-se în prezent de mare popularitate. Astfel la ediția din 2009, peste 250 de firme importante din România, Ungaria, Austria, Germania, Italia, Spania, Serbia, Marea Britanie, Bulgaria, au prezentat mașini și utilaje agricole de mare randament alături de produse alimentare. Sectorul zootehnic a fost reprezentat printr-o expoziție de taurine al cărei succes, i-a determinat pe organizatori, să o permanentizeze, ba mai mult, să devină începând din 2004, de interes național, fiind extinsă prin cuprinderea oilor, cailor și animalelor de însoțire și agrement.

Annual, Expo Arad Internațional organizează și Târgul internațional de textile, îmbrăcăminte, încălțăminte – *ArContex*, care cuprinde confecții textile, din piele, blănuri, tricotate, marochinărie, pasmanterie-galanterie, mercerie, lenjerie intimă și de pat, țesături, împreună cu accesoriile acestora.

Începând cu anul 2002, pe întreaga suprafață interioară și exterioară, sub genericul *Ecomedi*, sunt prezentate echipamente moderne, utilaje, aparate, necesare investigării, analizei și controlului calității apei, solului și aerului, aparate de salubritate și igienă urbană, energii neconvenționale și regenerabile.

Un eveniment important pentru industria turistică arădeană, îl constituie Târgul *Estival*, care își propune să reunească operatori profesioniști în promovarea activităților de petrecere a timpului liber.

Pentru elevi se organizează *Târgul Universitas* iar publicului larg, *Târgul de înfrumusețare și fitness*. Primul prezintă oferta liceelor și universităților românești, iar următorul, este specializat în produse și tratamente cosmetice, pentru manichiură alături de aparatura profesională necesară saloanelor de întreținere, saune și căzi de hidromasaj, echipamente și articole sportive. Dacă la *Petreceri de vis*, pot fi întâlnite, cele mai noi tendințe, în domeniul amenajărilor de nuntă și petrecerilor, a decorațiunilor florale și ținutelor de ocazie, bijuteriilor, tehnicii foto, cosmeticelor, la *Daruri de Crăciun*, se ivește prilejul oferirii cadourilor și regăsirii farmecului sărbătorilor de iarnă. În felul acesta, anul se încheie în bucuria specifică acestui anotimp când se schimbă și anul.

Alte expoziții, se desfășoară sub genericul: *Target Show* (târg militar, pentru situații de urgență, apărare civilă și hobby), *Salonul Internațional Auto* (SIA), *Termoinstal* (târg cu echipamente pentru încălzire), *Vin fest* (festival de vinuri nobile), *Târgul copiilor*, *Enreg* (expoziție pentru promovarea energiilor regenerabile), *Salonul tehnic* (inginerie mecanică, angrenaje și transmisii mecanice, echipamente pneumatice și hidraulice, electronică și automatizări metalurgie, echipamente de sudură, inovare, transfer tehnologic).

Expoziție a Camerei de Comerț și Industrie

În afară de construcția standurilor pentru expoziții și organizarea în sine a acestora, serviciile oferite de organizatori, sunt diverse, ele constând din: conferințe, prezentări de produse, demonstrații practice, concursuri cu premii sau alte activități culturale, sportive, sociale de agrement, sau care vizează dezvoltarea afacerilor comerciale. Aici se mai desfășoară, în condiții optime: Congrese, seminarii, conferințe, recepții, nunți, petreceri, botezuri, evenimente politice și religioase, întâlniri de afaceri sau diplomatice, competiții, spectacole etc., cu o largă participare. Este posibil acest lucru, deoarece complexul expozițional dispune alături de posibilități de transport facile și spații de parcare, suficiente³⁹, acces la internet, stații de sonorizare, sistem de traducere simultană în două limbi străine, scene interioare și exterioare, restaurant, bar, servicii de catering, etc.

Registrul Auto Român – Regie Autonomă (RAR-RA)

Este organismul tehnic de specialitate, desemnat de Ministerul Transporturilor, în 1991 ca autoritate competentă în domeniul vehiculelor rutiere, siguranței acestora și protecției mediului înconjurător.

Reprezentanța din Arad, a luat ființă, după un an într-un spațiu pus la dispoziție de Compania de Transport Auto din Arad, primele Cărți de identitate, fiind eliberate începând cu 1 iunie 1992. După schimbarea unor sedii provizorii, improprii de pe strada Poetului, la sfârșitul anului 1997, instituția s-a mutat în noile edificii, moderne, de pe Calea Aurel Vlaicu nr. 267-269, construite pe un teren concesionat de Primărie. Ansamblul de imobile, proiectat de arh Chișbora și construit de ICIM Timișoara (director Faur, diriginte de șantier, Sava Mitrici) cuprinde, un pavilion administrativ cu trei nivele, o hală cu trei linii de verificare a autovehiculelor, bine dotată din punct de vedere tehnic și construcții auxiliare.

La 1 iulie, 2005, s-a încercat implementarea, în premieră pe țară, a proiectului VERA (Verificare, Evidență și Registrul Auto), un proiect de creștere a calității serviciilor către populație în domeniu omolog și înmatricularea autovehiculelor. Acest sistem, urma să reducă timpul acestor greoaie operațiuni, la doar patru ore. Pentru aceasta, s-a încercat concentrarea tuturor activităților aferente adică serviciile Poliției, Administrației financiare și în funcție de necesități, comisionarii vamali, într-un singur punct, adică la sediul acestei instituții. Sistemul preconizat, a fost îndeplinit, însă, doar parțial, Reprezentanța arădeană, reușind să reunească doar Serviciul de Înmatriculări și Ghișeul Finanțelor Publice.

De la înființare, unitatea a fost condusă, de Vintilă Petrugan (1992-2000), Nicolae Aaniței (2000-2004), Voicu Șandru (2004-2007), Ulici Ioan (după

³⁹ Pe întreaga perioadă a expozițiilor se acordă vizitatorilor, transport gratuit cu autobuze

2007) În toată această perioadă, adjunct al șefului reprezentanței, a fost Octavian Gliga, bun profesionist în domeniu.

Atribuțiile Instituției, cuprind activități multiple, de mare răspundere, care solicită, alături de aparatură de mare performanță, un corp de specialiști, cu înaltă calificare. Aici se fac toate demersurile tehnice, care duc, în final, la eliberarea Cărții de identitate a autovehicolului, așa cum sunt: Identificarea vehicolului și a provenienței, autentificarea documentelor, etc. De asemenea se realizează supravegherea și controlul, magazinelor de specialitate, a unităților de service și a stațiilor de inspecții tehnice.

Verbiță

La ieșirea din Arad, pe Calea Aurel Vlaicu nr. 282, de-a lungul Drumului European 68, pe partea dreaptă, se întinde firma Verbiță, înființată după 1990 și specializată în diverse servicii aferente vastului domeniu auto. Dealer autorizat pentru vânzarea autoturismelor marca Dacia și Renault, pentru care asigură service-ul și comercializarea pieselor de schimb prin magazine proprii, unitatea s-a diversificat și dezvoltat activitatea, an de an, atât prin deschiderea unor noi puncte de lucru, la Ineu, Chișineu Criș, Micălaca, UTA, dar și prin înglobarea unor domenii noi, cum sunt: serviciile de închiriere și utilitare, transport de mărfuri ușoare, până la 3,5 t, activități de leasing, asigurări, vânzarea de mașini noi și a celor de ocazie, companie de taxi, service, școală de șoferi. În prezent, firma bine utilată din punct de vedere tehnic realizează în atelierele sale lucrări de întreținere și reparații auto, indiferent de tipul mașinii, care cuprind: mecanica, partea electrică, tinichigerie, vopsitorie, inspecții tehnice obligatorii de tip ITP, geometrie, vulcanizare, spălătorie, echiparea cu instalații de gaz (GPL) și altele. Compania de taxi, una din cele mai puternice din Arad, asigură permanent pe străzile orașului și în împrejurimi, peste 200 de autoturisme.

În noiembrie 2005, firma a înființat și Școala de șoferi, asigurând 4 instructori calificați în toate categoriile de autovehicole. Încă de la început, unitatea de învățământ, a avut la dispoziție, autoturisme Dacia, o motocicletă performantă de tip Yamaha, un camion Iveco Euro 3 și un autobus Mercedes. De asemenea școala, a beneficiat de o sală de curs mobilată și dotată cu material didactic corespunzător, simulator performant pentru inițierea începătorilor în conducerea auto și calculatoare dotate cu monitoare touch-screen, care se folosesc în sălile de examinare ale poliției.

Motortec

În anul 2006, a fost înființată firma Motortec, dealer autorizat pentru autoturisme Skoda, fiind construit pe Calea Aurel Vlaicu, nr. 281, un modern sediu de firmă, magazin de expunere și vânzare, alături de atelierul service-ului.

Corespunzător Raportului privind Starea Economică Socială și de Mediu prezentat de autoritățile locale, în apropierea Gaiului, se vor deschide până la sfârșitul acestui an, noi centre comerciale, rezultat al unor investiții de anvergură. Astfel, pe fostul stadion Strungul, urmează să fie inaugurat complexul comercial Mercury, cu o suprafață construită de 22.287 mp., cu parcare subterană și o suprafață desfășurată de 106.505 mp. Tot în această perioadă se lucrează intens pentru inaugurarea rețelei de magazine Dedeman, cel mai mare retailer de materiale de construcții și amenajări interioare de tip DIY. Situat, în apropierea cazarmei și a fostului hipodrom, la Dedeman, se vor găsi peste 50.000 de articole din grupa de materiale necesare instalațiilor electrice, termice, sanitare, gaz, canalizări, materiale de construcții, scule și unelte, echipament de protecție, materiale pentru curățenie, articole de grădină, mobilă.

Marmorex

Începând din anul 1991, pe Calea Aurel Vlaicu nr. 271, s-a dezvoltat *Marmorex*, o unitate de servicii specializată în prelucrarea marmurei, granițului, travertinului și a altor sortimente de piatră naturală. Cei patru salariați, meșteri pietrari, confecționează în atelierele firmei, diferite placaje pentru clădiri, trepte, pardoseli, glafuri, fântâni arteziene, balustrade, monumente funerare religioase sau de for public. Patronul firmei, Gheorghe Ioniță (n. 1948 București), absolvent al Școlii Populare de Artă, s-a specializat în sculptură ornamentală, la Combinatul Fondului Plastic din capitală. Edificiile firmei, au fost proiectate de arh. Chișbora (ateliertul) și arh. Rodica Feier (sediul administrativ). Gheorge Ioniță, este autorul Fântâniei decorative de la Bodrog și al *Monumentului Soldaților Români* din Gai (1994), ridicat în preajma Bisericii Ortodoxe române

4. Specialiști din domeniul tehnic

Marin Vădăsan (n 1940, Cermei – m, 1996 Arad)

Fiul preotului Cornel Vădăsan, după absolvirea Liceului Moise Nicoară din Arad, a lucrat, în cadrul CFR, muncitor necalificat (Gurahonț), elev practicant (Sântana), impiegat de mișcare (Săvârșin, Câmpuri Surduc, Ilteu, Vărădia, Bătuța, Bârzava, Păuliș, Ghioroc). În perioada 1962-1968, a urmat cursurile Facultății de Transporturi Feroviare a Institutului Politehnic din București, după care a fost încadrat la Direcția regională CFR Timișoara, ca inginer la formația tehnică din Arad. În 1971, s-a căsătorit cu Maria Gurban – educatoare, din Almaș. A locuit în Gai, împreună cu părinții, iar după căsătorie, cu familia sa, atât în casa parohială, cât și în casa de pe str.

Tribunul Corcheș, nr 35. În anul a fost numit șeful Stației CFR din Arad, unitate pe care a condus-o până în 1990, fiind apreciat pozitiv de toți colegii, subordonații și șefii ierarhici.

Pasionat șahist, a obținut rezultate remarcabile, în competițiile organizate prin corespondență, fiind unul din sportivii reductabili ai Aradului.

A decedat în 1996, fiind înmormântat în cimitirul Eternitatea din Arad.

Erich Kandler (n. 1944, Arad-Gai)

Fiul inginerului Guido Kandler, director al Fabricii de Drojdie, componentă al Indagrarei, Erich Kandler, a urmat școala generală din Gai, Liceul Moise Nicoară, fiind licențiat al Facultății de Construcții din Timișoara (1968). În 1971, s-a căsătorit cu Lucia Panea. A fost angajat al Direcției Județene de Drumuri și Poduri, ocupând funcția de inginer-șef. În această calitate, a condus șantierele pentru construcția și modernizarea șoselelor. Seleuș-Moneasa; Sebiș-Buteni-Vârfurile; Arad-Curtici-Macea, Drumul Vinului Păuliș – Șiria, ridicarea podurilor peste Crișul Alb, de la Bârsa, Dieci, Rostoci și alte obiective majore. În ultima perioadă, a fost inspector la Inspectoratul pentru Construcții și delegat din partea Primăriei arădene, pentru urmărirea lucrărilor de modernizare a infrastructurii cartierului Bujac.

5. Meseriași, până în 1950

Fierari (Fauri, Covaci): Nagy Ștefan, str. Anton Pann 38; Mihai Ostoin, str. Bisericii 24; Jivco Putici, str. Bisericii 128; Szusza Mihai, Bisericii 94; *Gheorghe Pop*, str. Bisericii 43; *Gheorghe Olah*, Bisericii 41; *Carol Berkecz*, str. Grădinarilor 39; *Iosif Brutyo*, str. Grădinarilor 33; *Alexandru Hajdu*, str. General Doda 8; *Ștefan Ujvari*, str. Tribunalul Corcheș 7; *Ioan Orvos*, str. Hatman Arbore 45;

Mașiniști, tractoriști (Mecanici): *Gheorghe Secară*, str. Bisericii, 151; *Pușkaș Emerich* str. Faurilor 23; *Savu Panaiot*, str. Alexandru cel Bun 21; *Adalbert Rosenberger*, str. General Doda 30; *Gheorghe Ardelean*, str. Grădinarilor 49; *Francisc Takacs*, str. General Doda 14 (strungar în fier); *Francisc Morocz*, str. Tribunalul Corcheș 19; *Mihai Madi*, str. Poetului 15 (lăcătuș); *Petru Hoch*, str. Făt Frumos 19-21; *Pavel Sechereș*, str. Bogdan Voievod 3 (lăcătuș), *Ioan Kovacs* str. Bogdan Voievod, 25-30;

Electricieni: *Axente Moș*, General Doda 16

Tinichigii: *Vekszeller Adalbert* str. General Doda 23; *Iosif Maruja*, Piața Sfânta Elena 93;

Lemnari, Dulgheri (Rotari): *Petru Mihailovici* str. Bisericii, n. 1900, absolvent al Școlii de ucenici, rotar, lemnar și rotar, care, deservea 400

gospodării; *Elekeș Laurențiu*, str. Măgurele 13/a; *Toth Alexandru* str. Alexandru cel Bun 20; *Constantin Șopron*, str. Grădinarilor 30; *Francisc Micderock*, str. Tribunalul Corcheș 15; Ioan bineț, str. tribunalul Corcheș 37 (Maiestru de trăsurii); *Tâmplăria Mercur*, str. Faurilor 22

Vopsitori: *Andrei Papp*, str. General Doda 30

Zidari: *Melloik Martin*, str. Laptelui 5; *Pavel Beke*, str. Păcurarilor 95;

Căldărari: *Pavel Lădău*, str. Faurilor 43

Frizeri (Bărbieri): *Muller Zacharias*, str. Bisericii 90; *Ioan Ardelean*, str. Bisericii 57; *Klieger Leo*, str. Bisericii 20; *Milorad Giurchici*, str. Hatman Arbore 52; *Iosif Zsoter*, str. Bisericii 50;

Patron cu ucenici: *Lacsan Alexandru*, Bisericii 84. Ucenicii: *Vidican Petru și Szabo Andrei*.

Croitori: *Ilie Kovacs*, str. Bogdan Voievod 44; *Siiia Silberman*, str. Bisericii 84;

Cojocari: *Rada Tosity*, str. Hatman Arbore 52;

Pantofari: *Dionisie Năescu*, str. Bogdan Voievod, 35 (pantofărie de lux); *Mihai Berar*, str. Bisericii 25; *Mihai Burnaș*, P-ța Sf. Ioan 21; *Emanuel Noachi* str. Hatman Arbore nr 52-54; *Iosif Erdelyi*, str. Grădinarilor 29; *Ludovic Buza*, str. Bisericii 36; *Ioan Mohacs*, str. Bogdan Voievod 10; *Alexandru Lacsan*, str. Bisericii 84; *Ludovic Halo*, str. Faurilor 30; *Hrja Adolf*, str. Bogdan Voievod; *Gavril Florea*, str. Bisericii 45..

Spălătorese: *Molnar Elisabeta (Tereska)*, căsătorită cu *Mihai Vince*, str. Grădinarilor 7.

6. Comerț și comercianți

Piețe, Târguri, (Bâlciori), Oboare⁴⁰

Găienii, participau cu produse proaspete, la toate piețele târgurile și oboarele din oraș.

Piața, ca centru public de desfacere, cu participarea preponderentă a producătorilor, se organiza, în fiecare zi de miercuri și sâmbătă, pe spațiul, din sudul Bisericii Ortodoxe Sârbe. Chiar dacă sub aspect strict comercial, era definită ca târg, găienii, îi spuneau piață⁴¹, mărfurile fiind etalate, la umbra duzilor din preajmă, direct pe platoul pietruit, în căruțe, sau cărucioare. Se prezentau pentru comercializare, cu preponderență: lapte, produse lactate de

⁴⁰ Sub aspect strict comercial, folosim definirea, Ministerului Comerțului Interior, comunicată prin adresa nr. 50251/1 decembrie 1951 (AN Arad, Fond *Sfatul Popular al Regiunii Arad*, D 8/1951, f., 92).

⁴¹ Piața, este centrul public de desfacere, din mediul urban, care funcționează zilnic, iar târgul, periodic. (*Ibidem*).

vacă și oaie, preparate în oale din lut, ouă, păsări, zarzavaturi, legume, fructe, pepeni, lubenițe etc. Alături de localnici, soseau, producătorii de la sălașe, din cartierele și localitățile învecinate, meșteri olari, iconari, comercianții de mărunțișuri, turtă dulce, sucuri, zaharicale. În vederea protejării micilor comercianți, Primăria, printr-o Hotărâre, permitea participarea la târguri, cu mărfuri, doar a comercianților, care aveau magazine cu licență, sau a producătorilor, acest lucru nu s-a putut respecta. Interdicția, era încălcată, mai ales, de către unii invalizi de război, care vindeau diverse mărfuri, fără a se putea lua vre-o măsură, împotriva lor⁴². De asemenea, în Gai nu era respectată, nici interdicția de a nu se intra și staționa căruțele în Piață. Produse agricole, ca lubenițele, pepenii, roșiile și alte legume, în perioada de vârf al sezonului se vindeau direct din vehicule.

Fiind centru comercial mai mic, la o zi de piață mixtă, din Gaiul anului 1952, se tăiau doar 231 chitanțe, față de 8147 Piața Mare (Catedralei) 4295 Mihai Viteazul, 3196 Meresiev (azi, Parcul Reconcilierii). Dar producătorii din Gai, erau prezenți în toate cele opt terenuri, folosite ca centre publice de desfacere, autorizate de Primărie, în 1940.

Ca peste tot și în zona Aradului, **târgurile** (bâlciorile), funcționau, la anumite date, de regulă primăvara, la începutul muncilor agricole, sau toamna, la încheierea lor. În perioada interbelică, Târgul de primăvară, se ținea în Arad, în vederea celei de a doua duminici din martie, cel de vară, în vinerea următoare Sfinților Petru și Pavel (începutul lui iulie), iar cel de toamnă, înaintea datei de 5 noiembrie⁴³

Deși, au fost reglementate, prin Ordinul Ministrului maghiar al comerțului, nr 60848, abia în 1915, numărul târgurilor, fiind limitat la trei într-un an, cu o durată de maximum cinci zile, vechimea lor, este considerabilă. Bâlciorile, sunt cunoscute, în Arad, încă din perioada medievală, ele punând la îndemâna societății, produsele ce nu erau cu puțință, a fi găsite pe loc. S-au dezvoltat și cu sprijinul bisericii, care le binecuvânta și a nobilimii feudale, care instituiau, pe pământurile lor, un drept de ocrotire a lor.

Un asemenea eveniment, a fost descris, de Evliya Celebi, ca desfășurându-se în 1660, lângă cetatea de baltă a Aradului. *Acolo, pe malul fluviului Mureș, prezintă vestitul călător turc, colibele tristeții, făcute din trestie și scânduri, au dughene pentru bâlci, unde o dată la an, se adună, la aceste dughene 70-80.000 de raiale și beraiale, ghiaure și fac vânzări și cumpărări așa de îmbelșugate, că nu se pot descrie, societatea aceasta, este condusă, cu multă grijă, timp de zece zile și zece nopți, de administratorii stăpânirii*⁴⁴

⁴² AN Arad, Fond PMA, 1925-1930 D 8/1925, f., 17.

⁴³ *Ibidem* D 22/1926, f., 60.

⁴⁴ Aurel Decei, *Orașul și județul Arad, în sursele istorice turcești*, în revista, "Aradul cultural", Periodic al Inspectoratului pentru cultură al județului Arad, Arad, decembrie, 2000, p. 91.

Bâlciurile funcționau și la orașe, dar aveau succes, mai ales, la periferii, în zonele agricole și în mediul rural, bucurându-se, de participarea producătorilor agricoli din mai multe localități, chiar mai îndepărtate. În numărul din 30 octombrie 1899, Tribuna Poporului, menționa că: *duminica trecută, târgul de la Arad, și-a ajuns culmea. Au venit mulți din comitatele vecine, fiind timp frumos. Românii au vândut, ca de obicei mere și alte poame aduse cu căruțele, pe banii câștigați, cumpărându-și legume sau produse meșteșugărești. Î-și lasă banii la străini. Românii nu-și dau copiii la învățatul meseriilor considerând o rușine acest lucru*⁴⁵.

În Gai, târgurile se organizau, cu prilejul unor serbări religioase, așa cum erau Hramurile Bisericilor, ortodoxe și catolică. Pitorescul și atracția era asigurată și de prezența parcurilor de distracții, a localurilor de consum, fiind însoțite de spectacole și petreceri populare.

Prin 1950, erau încă frecvente, instalațiile și jocurile mecanice, unde se puteau câștiga premii. Principala atracție, era caruselul înalt, aceluși Ringenspiel, îmbrăcat în pictură naivă, realizată cu stângăcie. Scaunele, pentru o singură persoană, din lemn erau asaltate de tineri, zburau, suspendate în lanțurile lungi care se răsuceau și se ridicau inegal, într-un cerc, ce se tot mărea, vizând fantasticul. Imensa roată orizontală, ridicată în vârful unui catarg, cu spițele sale imense, se rotea, prin energia risipită voluntar, de copiii cățarați pe o platformă înaltă. Din mulțimea de ofertanți, într-un vacarm general, patronul selecta, la prima vedere, băieți voinici, de 10-12 ani, care tropăind cu pași mărunți, în cerc, puneau în mișcare, întreaga instalație, fiind recompensați cu un tur gratuit.

Privești era încărcată de corturi improvizate, țarcuri și tarabe cu oameni gălăgioși, îmbrăcați bizar și înfățișare neobișnuită, însoțiți de ciudățeni ale naturii, indivizi dotați cu o forță neobișnuită, prestidigitatori, iluzioniști, pitici cocoțați pe picioaroange, sau care-și țineau echilibrul pe o sârmă, întinsă între doi stâlpi, la mare înălțime și multe altele.

Lumea forfotea de la un atelier la altul, tablou după tablou, amețită de vinul ieftin, monopolul cu dulce, sau berea caldă, luată din lăzile de sârmă. Cete de băieți, grupuri de fete, sau perechi însingurate, treceau prin fața grătarelor cu mici sau a pulturilor improvizate, încercându-și îndemânarea, prin aruncarea unor mingi de pluș, umede de transpirație, în bidonașe din tablă, sau țintind cu arma în bulinele roșii, fixată pe mașinăriile din tablă. Premiile constituiau adevărate surprize: strecurători, pâlnii, păpuși din pluș, flori din plastic, ace de siguranță, bascuri pentru bărbați, ochelari de soare, etc. De fapt, nu valoarea conta, ci premiul în sine, izbânda datorată iscusinței, îndemnării, forței sau norocului.

⁴⁵ Tribuna Poporului 30 oct. 1899.

Bâlci la Hramul Bisericii (2006)

Zăbovind la unele, trecând nepăsători la altele, lumea se simțea bine, zgâindu-se la patronii zgomotoși, care-și atrăgeau clientela, prin țipete, vaiete, chiuituri, bătăi de tobă, semnale de trompetă, amplificate prin pâlnii argintii din metal. Unele numere sau nume au devenit chiar foarte cunoscute, fiind așteptate cu interes, așa, cum au fost spectacolele, din *Turnul morții*, cu *Femeia șarpe*, *Femeia fără mâini*, *Femeia cu gât de șarpe*, reprezentațiile de sugestie și telepatie susținute de *Korosladanyi* sau cele, în care pieptul muscular al lui *Kovacs*, rupea lanțurile. Nelipsiți erau, *Husein Ramadan*, zis *Turcul*, cu căruciorul de înghețată, comercianții ambulanți de ochelari din celofan colorat, mingi cu elastic, umplute cu rumeguș, pistoale cu capse, podoabe ieftine, oglinzi, iconițe, trompete, fluiere, piepteni, cârâitori, parfumuri, rumenele, etc. Dulciurile completau oferta comercianților, specializați pentru astfel de ocazii: turtă dulce, înșirată pe sfoară sub forma unor mărgele, altele, sub formă de păpușă, erau ornate cu cioburi de oglindă sau ilustrații religioase, vată de zahăr, adunată pe un băț în zumzetul fin al mașinii din tablă zincată, bomboane răsucite și lise colorate în dungii inegale, țucur-crumpe, țucur-rudă, și alte bunătăți pentru copii. Din ciuberele, pline cu apă, se scoteau, sticlele cu craclă, o băutură răcoritoare, de culoarea zmeurei, cu gust nedefinit. Deși dopurile ceramice, se eliberau cu ușurință din chingile legăturilor de sârmă, lichidul dulceag, se scurgea anevoie, fiind împiedecat de mărghica din gâtul

sticlei. Era de fapt, o măsură suplimentară, pentru protejarea gâtului copiilor, transpirați de zbenguială, și căroră, băutura rece le putea dăuna sănătății.

Mai încolo, pe măsuțe improvizate, papagali și șoricei, scoteau bilețele, cu texte lapidare, bune pentru naivii, care doreau să-și cunoască viitorul.

După 1945 și aceste manifestări, s-au organizat și la comandă politică, cu prilejul sărbătorilor oficiale, sau în preajma alegerilor. La reușita lor, î-și aduceau contribuția, fanfarele, formațiile corale, ansamblurile artistice sindicale, din întreprinderile arădene. O asemenea *Mare serbare câmpenească*, a fost organizată, la 2 iunie 1946, pe Arena sportivă din Gai (Piața Sânta Elena), de către *Frontul Unic Muncitoresc (FUM)*, de la Fabrica ITA și Indagrara. Au fost adresate invitații către întreaga populație a cartierelor Aradului, prin ziarele locale.⁴⁶

Suprafața de teren rămasă, de la capătul dinspre sud al străzii Dunării (Bisericii), până la canalul Neuman, a fost destinată, organizării **oborului, de vite și cereale**, cu activitate săptămânală. Proprietarii de vite, erau obligați, să-și asigure, uneltele necesare legării animalelor, fiind permis și accesul comercianților de cereale, a rotarilor, curelarilor, croitorilor țărănești și a turtarilor să-și vândă produsele⁴⁷ Fiind desființat, în 1925, comerciantul Jakob Klieger, a propus edificarea pe spațiul respectiv, a unui cinematograf, proiect, care, însă, nu a fost îndeplinit.

Comercianți până în 1950

Brutari și Brutării (Pecari): *Bernath Gall*, str. Bisericii 39, cu un singur cuptor care lucra în trei schimburi, având o capacitate de 120 de pâini, pe schimb, adică 360 pâini în 24 ore; *Farkaș Adalbert* str. Bisericii 26; *Lengyel Iosif*, str. Anton Pann 14; *Petru Mihuța*, str. Bisericii nr. 35, cu un cuptor, a cărui capacitate, era de 600 kg. pe zi; *Eftimie Secianschi*, președinte și administrator al Cooperativei de producție a muncitorilor brutari; *Martoșik Arpad*, str. Faurilor 36-38.

Măcelari și Măcelării: *Pavel Papp*, str. Bisericii 41; *Iosif Valdec*, str. Bisericii 45; *Ioan Boar*, str. Bisericii 9; *Merksamer Iuliu*, str. Bisericii 13.

Referitor la carnea de vită, aceasta se putea vinde în măcelării cu amănuntul către populație, numai dacă animalele erau sacrificate în abatorul comunal, unde se făcea analiza medicală a animalelor și se executa marcarea cărnii,

⁴⁶ Anunțurile, au apărut, în ziarul *Patriotul*, din luna mai 1946

⁴⁷ Corneliu Pădurean, *Piețe, târguri și oboare, în Aradul interbelic* în: "Ziridava XXIV", Arad, 2005, p.227-236

prin aplicarea ștampilei de către primărie și consorțiul măcelarilor⁴⁸. Acest lucru era valabil și pentru tăierile forțate de împrejurări: accidente urmate de fracturi, răni grave, etc.

În 1937, Primăria, a emis o Hotărâre prin care măcelăriile trebuiau să mențină doar o singură intrare în unitate și anume, pe cea din spre stradă, celelalte urmând a fi închise. Se considera, că în felul acesta, nu se va mai putea introduce, în magazin, prin spate, carne obținută în mod clandestin⁴⁹.

Bucătari: Rusz Mihai, str. Câmpineanu 30;

Localuri publice (restaurante): *Cooperativa Găiana*, str. Bisericii⁵⁰; *Hanul Turai Csarda* (spre Pecica, dincolo de fabrica de Sirt și Drojdie Neuman), *Hanul de la Răscruce*

Prețul mâncărilor servite în restaurante, până la naționalizarea din 1948, era cel stabilit prin Ordonanțele periodice ale Primăriei, la care se adăuga 10% – remiza chelnerilor. Mâncărurile mai scumpe trebuiau indicate pe liste separate, iar servitul în restaurant era obligatoriu, doar între orele 11,30 ziua și 19-22 noaptea. Bacșișul era interzis și acest lucru trebuia afișat în locuri vizibile.

Proprietarii restaurantelor erau obligați să acorde funcționarilor de stat, de la nivel județean, orașenesc sau comunal, cu domiciliul în Arad, precum și tuturor militarilor, o reducere de 20% din prețurile tuturor mâncărilor de pe listă⁵¹. Dotările minime obligatorii ale acestor stabilimente, constau din: mese cu scrumiere, scaune, pahare pentru bere numerotate, scui pătoare umplute cu lichid, afișe de interdicții a *scui patului pe jos* și a *cântatului în local*, un lavoar complet pentru spălarea mâinilor oaspeților cu săpun și prosop⁵².

Conducător Comercial de Ligă, Sucursala 3: *Iosif Valdec*, str. Bisericii 45

Negustorie en Gros: *Matei Haubrich*, str. Faurilor 14;

Negustorie – Ospătărie (crâșmă cârciumă, birt): *Jakob Klieger*, str. Bisericii nr. 20. În acest local, Jacob Klieger, a prezentat, în 1921, primele proiecții de filme din Gai. În 1926, a obținut brevetul de industrie, necesar, pentru a face, comerț comerț, cu vânzare zilnică a bomboanelor și zaharicalelor, în stradă, pe o măsură⁵³. În decembrie 1926, prin maestrul

⁴⁸ Consorțiul măcelarilor, organizație economică înființată în 15 iulie 1922, în scopul de a prelua și valorifica cota de produse din vită, care revenea orașului, în baza ordonelor Ministerului Industriei și Comerțului, nr. 11360 și 12546 din 5 respectiv 11 mai 1922. Membri consorțiului erau: Banca Victoria – Instituție de credit și economii, Arădana – Societate industrială și comercială, proprietarii: Teodor Stan, Dimitrie Raicu, Geza Neszmera, Dezideriu Halmos. (AN Arad, Fond PMA, 1921-1924, D 15/1924, f. 58)

⁴⁹ Știrea 15 ianuarie 1937

⁵⁰ *Ibidem*, D 14/1927

⁵¹ *Ibidem*, D 39/1928, f., 29.

⁵² *Ibidem*, D 54/1928 f. 173.

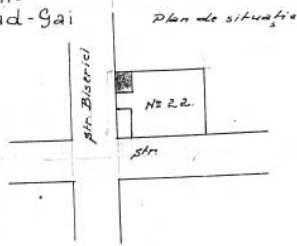
⁵³ *Ibidem*, D 105/1926, f. 36.

47

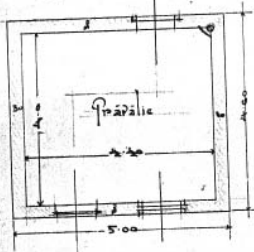
TAIIPMATE
Iuliușe

Proiect
despre edificarea unei prăvălie
alui Dn. Klieger Leo din Arad-Gai
Str. Bisericii Nr 22.
Scara 1:100.

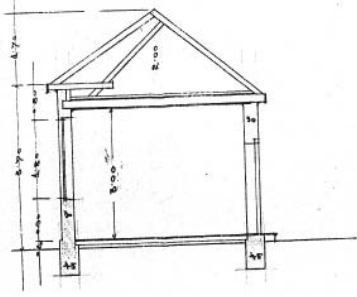
scrie în sistemul de măsurare
M.A.S.A. Iuliușe

Fațadă

Planter

Secțiunea A-B.

Klieger Leo

Șantă
mășturu de profes. Șantă

Schița Prăvăliei lui Leon Klieger

zidar Sztautz Ioan, a obținut autorizația, pentru construcția prăvăliei, de pe str. Bisericii, nr 22⁵⁴; *Milan Jivanelov*, str Bisericii nr. 101; *Iakob Elias*, str. Bisericii nr. 84; *Ștefan Schnelko*, str. Bogdan Voievod nr. 4; *Aron Mandl* str. Faurilor 102; *Iosif Farkaș*, str. Anton Pann, 40; *Văduva lui David Mandl*, str. Tribunalul Corcheș, nr. 24; *Adalbert Farkaș*, str. Bisericii 25; *Mihai Able*, str. Bisericii 28; *Alexandru Emerich*, str. Bisericii 51; *Soția lui Herman Farkaș*, str. Bisericii 34 (radiată, în 1946, din lipsă de activitate)⁵⁵; *Silbereisz Alois*, Bisericii 28; *Incze Alexandru*, str. Bisericii 51; *Farkaș Leopold*, str. Bisericii 84; *Molnar Ștefan*, str. Bogdan Voievod 4; *Farkaș Iosif*, str. Anton Pann 38; *Ștefan Melko* str. Bogdan Voievod 4 – cârciumar; *Mandl Aron*, Fântâanii 3 – mixtă; *Kașa Ioan*, Tribunalul Corcheș 70 – mixtă *Ștefan George Nagy*, Duleul Pești 8; *Ladislau Marialaki*, Duleul Szeregyhaz 1.⁵⁶

Comercianți, băcani: *Vidai Iosif*, str. Bisericii 43; *Lendler Rudolf*, str. Tribunalul Corcheș 99; *Bernath Samuil*, str. Bogdan Voievod 54; *Godberger Martin* str. Tribunalul Corcheș 67

Prăvălia lui Iakob Elias (2010)

⁵⁴ *Ibidem*, D 169/1926, f. 15.

⁵⁵ *Patriotul*, 23 mai 1946

⁵⁶ AN Arad, Fond PMA, *Acte administrative 1921-1924*, D/12, 1923, f., 4.

Unități comerciale, după 1990

Piața de Mașini

Armonia

Investiții în zone comerciale: *Shopping Park Armonia: Carrefour, Bricostore, Mobexpert, Media Galaxi*, inaugurat în 28 mai 2008. În 2010, în complexul comercial, au fost deschise magazine noi: *Kinder* și *Iana* – specializate în haine și jucării pentru copii, *Ariana's* și *Surprise*, cu îmbrăcăminte, haine de gală, accesorii, Lexa, magazin de îmbrăcăminte clasică pentru dame⁵⁷.

Dedeman

În ziua de 28 mai, pe Calea Aurel Vlaicu, a fost inaugurat retailerul de materiale de construcții și amenajări interioare de tip do-it-yourself, cu capital integral românesc și primul din vestul țării – *Dedeman*. Spre deosebire de alte spectacole de acest fel, s-a renunțat la festivități tradiționale, cu oficialități, optându-se pentru varianta afluenței de public încă din primul moment al deschiderii magazinelor.

Intrată pe piață în 1992, firma Dedeman, este controlată de Dragoș și Adrian Paval. În cei 18 ani de activitate, compania și-a dezvoltat o rețea de 19 magazine cu peste 4000 de angajați, vizând în prezent poziția de lider pe piața retailerului de materiale de construcții pentru amenajări interioare de tip *Do-it yourself*. Prezent la inaugurarea magazinului din Arad, Dragoș Paval, aprecia, că gama de produse ale firmei, este structurată și adaptată nevoilor clienților, la prețuri competitive, iar personalul angajat este dedicat valorilor tradiționale.

Construcțiile amplasate pe o suprafață de 46.000 metri pătrați, cu 14.000 metri pătrați spațiu de vânzare, au implicat o investiție de 12 milioane euro⁵⁸. Oferta Dedeman, prin cele 45.000 produse, acoperă cererea pentru materiale de bază în construcții, constând din sortimente de gresie și faianță, instalații termice, sanitare și electrice, mobile, decorațiuni interioare, electrocasnice, electronice, utilaje, scule, accesorii, produse pentru grădină și altele. De asemenea, firma oferă soluții complete pentru construirea și amenajarea locuințelor, birourilor, în funcție de dorințele clienților. Cu cei 190 salariați, se asigură atât livrarea, transportul mărfurilor cât și soluții de finanțare, consultanță, service în garanție și post-garanție, proiectare, mixare de vopsele, ajustare de perdele, etc. Totodată, firma dezvoltă online un complet *site*

⁵⁷ *Jurnal Arădean*, 27 mai 2010, p. 12.

⁵⁸ Anca Pășcuțiu, *Al 19-lea magazin Dedeman, inaugurat ieri la Arad*, în ziarul "Observator", 29-30 mai 2010.

DIY comunicând potențialilor clienți, esențialul despre ofertele de produse, servicii.

Grupul Dedeman mai cuprinde firmele: *Dedeman automobile* – dealer *Dacia, Renault, Nissan* și *Dedeman camioane* – dealer *Renault Trucks*

Romstal

Una din cele mai dinamice companii de pe piața românească, în comercializarea echipamentelor de instalații, pentru construcții, a inaugurat, în iunie 2011, pe Calea Aurel Vlaicu, nr. 275 B, *conceptul propriu de magazin*. Oferta, include, peste 20.000 de produse, din care 9.000, sunt accesibile direct la raft, prin autoservire, pe o suprafață de 2.600 m.p. Portofoliul *Romstal*, este grupat în șase categorii de interes, gestionate de divizii specializate în instalații termice, de climă, hidrotehnice, sanitare, ceramice, corpuri de iluminat și echipament electric. Firma reprezintă nucleul grupului Romstal, în care s-au dezvoltat, timp de 17 ani, ca entități importante, cu cifre de afaceri proprii, *Valrom Industrie, Valplast, Belform, Autoclass, City Garden, Loss Software, Central Service Instal*

Galleria Arad Shopping Center (Galleria Mall)

Unitate comercială din proprietatea lui Mercury Commercial Center SRL, este o investiție în valoare de 70 de milioane euro, printr-un credit de la Banca Europeană de reconstrucție și Dezvoltare. Construcția, cu o suprafață de 33.000 mp., a fost ridicată pe suprafața terenului sportiv Indagrara și inaugurată la 6 octombrie 2011. Găzduiește, pe lângă hypermarketul Cora (director Cati Lolea), 100 magazine ale unor firme ca: Flanco, Inditex (brandurile Zara, Bershka, Stradivarius, Pull&Bear), Peeraj (brandurile Mango, Oviesse, Piazza Italia, Vero Moda, Jack&Jones), Pure Fitness – operator polonez în materie de cluburi, Go Sport – promotor de origine franceză, în domeniul comerțului cu echipamente sportive, care deschide la Arad primul magazin la nivel național. Alături de aceștia, Galleria reunește într-un spațiu generos, nime ca Sprider, Leonardo, Eponge, Calibro, Terranova, Sephora, Noriel Toys, kenvelo, Kastel SPA, Daiso, Tina R., Kipling, Mirano, Mirano Avenue, Steillmann, Jolidon, Diverta, Fox, Levi's, Zoomania, Optinova, Gatta, Mondex, Mexton și alții. Cel de al doilea Cinema City Galleria, este dotat cu opt săli cu ecrane Multiplex și o capacitate totală de 1673 locuri, șase dintre ele fiind destinate proiecțiilor 3D. A fost amenajată o parcare cu 1000 de locuri. O suprafață de 500 mp. de la parter, fost închiriată pentru sediu, activități de birou și relații cu publicul ale Serviciului Public Comunitar Local de Evidență a Persoanei, de sub autoritatea Consiliului local al municipiului Arad⁵⁹.

⁵⁹ Monica Tulcan, *Câteva mii de arădeni au participat ieri la deschiderea noului mall Gal-*

Recepția de deschidere, la care a participat Phillipe Beke, ambasadorul Regatului Belgiei la București, a fost urmată de momente artistice: recitalul trupei Sistem și proiecții de filme.

Flori, pictură în ulei de Felicia Ionescu (1970)

Anexe

Anexa 1

GAI

Preot Nicolae Ionescu¹.

Comuna Aradgai, scris oficios azi, s-a numit întotdeauna așa. Poporul o numește numai Gai. Poporul o numește numai “Gai”. În vremurile vechi, s-a numit “Gaia”. Se zice, că jurul Gaiului de atunci, au fost pline cu apă și Turcii cu găi, treceau să ajungă pe locul locuit de popor, chiar și așa locuitorii de aici, cu găi treceau să meargă în orașul Orod (Arad) de atunci. Din protocolul reparațiilor se vede că prin anii 1800, numele comunei s-a scris “Gai” până în anii 1820, când deja numele, se schimbă în “Gaiu” (în matricule). Azi în oficios, se scrie “Aradgai” și “Arad-Gai” sau “Aradgaiu” și “Arad-Gaiu”.

Vatra comunei de azi, nu a fost aici, ci mai jos, spre miază-noapte și nu în un complex, ci în mai multe parcele, după cum, ici-colo, existau coline și dâmburi, pe care se zideau case. Jurul complexului era acoperit cu bălți, mocirle, ape, așa cum se mai văd urme de văi prin jurul și interiorul Gaiului de azi. Și azi trec prin comună două vâne sau văi în care se află apă crescută cu trestie, pipirig, gătei, iarbă groasă, neconsumabilă de animale și iarbă fină pe marginea văii. Din așezarea caselor și lungimea grădinilor, se vede că toate casele sunt zidite spre vale, respectiv strada merge paralel cu valea. Grădinile de pe vale sunt foarte mari, fapt care ne explică destul de eclatant, că de aceea s-au dat așa mari locurile de case, pentru că au fost băltoase, neproductive. Acum însă, fiind deceniile mai secetoase, nu sunt așa mari ape pe locurile acestea băltoase, ba, se poate zice, că în unele locuri numai cu ocazia ploilor mari stă apa pe ele.

Locul de închinare a credincioșilor ortodocși români din Aradgai, este biserica capelă situată pe pusta de 320 jugăre ce o beneficiază Episcopul ortodox-român și Biserica-Capelă, fiindcă, aceasta a servit de capelă episcopiască, în timpuri când a locuit episcopul aici, în reședința din Aradgai. De unii se zice că a fost mănăstire și capela servea ca loc de închinare

¹ Originalele se găsesc în Fondul de documente, Parohia Ortodoxă, Gai, Nicolae Ionescu, Note despre Gai (1938 ?)

credincioșilor veniți la mănăstire. E zidită din cărămidă, zidire masivă, sub un acoperemânt cu reședința episcopescă, având un plan simetric și front spre răsărit. Tavanul locuințelor e în formă de boltitură, ca și biserica din cărămidă. Se susține că zidirea datează din timpul Turcilor. Icoanele din biserică sunt la fele pictate și de vechi, ca cele din mănăstirea Bodrog și Bezdin. Teritoriul intern al reședinței face două jug. cad. care e înconjurat cu un zid din cărămidă.

Locuitorii comunei Aradgai de azi sunt 1400 români ortodocși, 700 suflete sârbi greco-orientali și 2200 unguri romano-catolici, reformați, calvini și 10 greco-catolici sau români uniți, în total, 4510 suflete. Românii și sârbii sunt băștinași, iar ungurii de azi, sunt formați din maghiarizarea nemților, tăuților, slovacilor, veniți sau aduși pentru fabrici și colonizați în Aradgai, unde era un trai mai ușor decât în oraș.

Famiile mai lăfite între români sunt: Fericean, Ardelean, Oarga, care se scria Orga și se numeau Horga și Sărăndan; Dodean care se scria Docean; Ostoia se scria Stoian, până la anii 1860; Pâncotan; Selejan; Stana.

În anul 1872, se despărțiră sârbii de români, cu care, până aici formau o parohie. Sârbii-și făcură biserică în mijlocul Gaiului, iar românii rămaseră tot ca tolerați în capela episcopescă. La despărțire, se întâmplase că dintre doi frați, unul rămase la sârbi, altul atrecut la români și viceversa.

În anul 1914, la stăruința părintelui adm. Parohial Gheorghe Bragea, prin parohianul Ilca Dava, s-a colectat 100 coroane și izbucnind războiul mondial, s-a sistat ideea de a zidi o biserică nouă, proprie a românilor din Gai.

În anul 1922, sub păstorirea preotului Nicolae Ionescu, paroh, s-a început din nou a se cultiva ideea de zidire de biserică nouă, s-au colectat și azi, în anul Domnului 1929, avem circa 510.000 lei spre acest scop. În acești bani, se cuprind și cei 150.000 lei, primiți de la primăria Arad, pe timpul primarului dr. Ioan Robu din anul 1926

Ca să fie vreun loc pentru zidire de biserică, în anul 1922, parohianul Nicolae Fericean (b) și soția Emilia Bugar, au cumpărat din teritoriul Hasz, o bucată de pământ în estensiune de 448 stânjeni pătrați, cu 10.000 lei și l-au donat parohiei, cu condiția, dacă în decurs de zece ani se va ridica biserica, să fie proprietatea bisericeii, de nu devine cumpărătorului dreptul de proprietate.

În anul 1926, credincioșii Petru Pâncotan și soția Ana Anghel, au dăruit pe scopul bisericeii noi, folosința cu dreptul de proprietate, a averii lor constătătoare din 12 jug și 1440 st. p., asupra căreia, va putea dispune biserica, după moartea ambilor. Unica condiție s-a pus din partea lor, ca la sărbătoarea Petru și Pavel, să se facă parastas pentru ambii. Destinația

aceasta s-a modificat cu ocazia facerii regulamentului. Nu-i dăruit pe scopul bisericii noi ci pe scopuri de binefacere, fixate, în numitul regulament

În anul 1930, o bucurie mare au avut toți românii care țin la consolidarea României Mari deoarece, în 8 iunie, după un exil de la 4 ianuarie 1926, prințul Carol, fiul răposatului rege Ferdinand I și tatăl regelui actual, Voievodul Mihai I s-a reîntors în țară. Reprezentanții poporului l-au aclamat de rege, cu numele Carol II, iar actualul rege minor Mihai I, a devenit Mihai Voievod de Alba Iulia, moștenitor la tron.

În anul 1931 septembrie 13, la ora 11 s-a făcut sfințirea și punerea pietrii fundamentale a Bisericii noastre parohiale, noi, din Aradgai. Actul sfințirii l-a săvârșit mandatarul episcopesc Prea Cucernicia Sa Mihai Păcățan consilier eparhial, împreună cu Prea Cucernicia Sa Traian Vățian protopresbiterul Aradului. De față au fost în afară de un număr mare de popor, fără considerare de naționalități și religie și reprezentanții oficialităților locale și orășenești. Antreprenorul francisc Eberlein și Comp. Din Arad, a luat lucrarea zidirei Bisericii cu suma de 550.000 lei, pentru care sumă, a și zidit o zidărie, la turn de nouă metri de la suprafața terenului, iar la nave, 8,5 metri înălțime. Ne fiind mai mulți bani, s-a sistat lucrarea pentru alt an. În fundamentul zidirei, dinspre altar, s-a așezat într-un tub de sticlă, momentele privitoare la zidire, scrise pe pergament, iscălită de mulți din cei de față, împreună cu o sumă de bani mărunți din ziua aceea. Copia pergamentului, se află, împreună cu toate documentele privitoare la zidire, într-un dosar separat care poartă numărul de 91/1931, iar dosarul despre transcrierea terenului pe care e zidită biserica e înregistrat sub nr. 102/1931, formând iarăși un dosar separat. Numele episcopului Eparhiei Arad, este dr. Grigorie Gh. Coșa, iar a parohului din Arad-Gai este Nicolae Ionescu.

În anul 1932, de la 1 aprilie, unele suburbii ale orașului Arad, precum și o parte din județ, au fost revărsate de apele Murășului, care a ieșit din albia sa și s-a descărcat asupra gospodăriilor și asupra pământurilor sămănate, a pricinuit foarte multă mizerie și sărăcie. În zilele de 6,7,8 aprilie a.c. apele Murășului, au nimicit aproape compect comunele Micălaca Nouă, Micălaca Veche, unde apa, trecând peste linia ferată Timișoara, neoprinde-se la șoseaua arad-Radna, făcând un ochi de apă din aceste suburbii, abia s-a oprit la linia ferată Arad-Radna, asupra căreia încă s-a făcut din pietriș de codru și pământ, un dig provizor de 60-70 cm. Apa s-a ridicat la o înălțime de 3-8 metri, astfel că toți locuitorii au fost nevoiți a se refugia, lăsându-și tot avutul pradă apelor. Casele care nu au avut fundament solid de piatră sau cement și a căror păreți au fost clădiți din pământ sau văiug, în decurs de 2-6 ore după ieșirea apei, s-au dărâmat.

ISTORICUL LIVIU MĂRGHITAN LA A 70-A ANIVERSARE

Redăm, în sinteză, aprecierile exprimate de dr. Peter Hugel, Directorul Complexului Muzeal Arad, la adresa regretatului istoric și om de cultură, care a fost **Liviu Mărghitan**²

Membru titular în Divizia Istoria Științei, din cadrul Academiei Române, Liviu Mărghitan, s-a născut la Arad (pe strada Aviației, nr.42 n.n.), fiind unicul fiu, al maestrului cazangiu Livius și al soției acestuia, Ileana. A deprins cititul de la vârsta de cinci ani, școala primară începând-o cu clasa a doua, deoarece, în 1944, războiul ajunsese și în Arad, făcând imposibilă desfășurarea anului școlar 1944-1945. În baza unei sumare examinări, la școala din cartierul Bujac, în 1945 a fost promovat direct în clasa a II-a. Clasele IV-VII, le-a urmat la Școala elementară nr. 20 din Gai. (Școala de Sus n.n.). Studiile secundare (de trei ani, în vremea aceea n.n.), le-a urmat la renumitul Liceu de Băieți din Arad (LBA), așa cum se numea vechiul Liceu “Moise Nicoară”. A studiat istoria la Universitatea Victor Babeș, din Cluj, cu profesori prestigioși, reprezentanți de seamă a Școlii Universitare Naționale: M. Macrea, I.I. Rusu, M. Dan, D. Prodan, C. Daicoviciu, Fr. Pall, C. Mureșan, I.H. Crișan, E. Chirilă, ș.a., obținând Diploma de Licențiat în Istorie veche universală și Arheologie

S-a căsătorit în 1964, cu învățătoarea Susana Cudla, din Nădlac, localitate, unde și-a desfășurat obligatoria perioadă didactică.

Ca specialist arheolog, la Muzeul Regional Arad, unde a fost angajat în 1966, Liviu Mărghitan, a inițiat primele cercetări științifice sistematice de istorie veche. Astfel, săpăturile de la Sâmpetru German, Felnac și Șeitin, au fost încununuate, prin descoperirea unor vestigii semnificative, care au îmbogățit fondul patrimonial muzeistic arădean. Însemnătatea descoperirilor de la Șeitin, i-au facilitat accesul, spre publicații de specialitate de primă mărime.

Transferat la Muzeul Regional Hunedoara (actualul Muzeu al Civilizației Dacice și Romane), a întreprins cercetări sistematice, acoperind o perioadă îndelungată a istoriei, de la paleoliticul superior, la epoca prefeudală, reușind să aducă la lumină, obiective antice de importanță majoră: cazarma gladiatorilor de la Ulpia Traiana Sarmisegetusa, villa rustica de la Deva, cele mai mari băi publice romane din sud - estul Europei de la Vețel, așezările dacice de la Câmpuri Surduc, Cozia, Leșnic și Uroi, marele tezaur monetar de la Vețel ș.a.

² Peter Hugel, *Cuvânt înainte*, în, *Complexul Muzeal Arad, Istoricul Liviu Mărghitan, la a 70-a aniversare*, Arad, 2007, pag. 7, 8.

La momentul inițierii proiectului de constituire a Muzeului de Istorie a Rimâniei, Liviu Mărghitan, a fost cooptat în întâiul eșalon al membrilor fondatori. Împreună cu arheologul Constantin C. Petolescu, a organizat tematic secția Lapidariu, care a rămas în aceeași formă, până astăzi.

În afară de cercetările arheologice, Liviu Mărghitan, a mai fost preocupat de viața și de impactul social național al zborurilor pionierului aviației românești, inginerul Aurel vlaicu. În acst sens a întreprins, ample cercetări, în presă și arhive, a ținut legătura cu descendenții familiei Vlaicu, cu Universitatea Tehnică din Munchen și Muzeul Tehnic German, reușind, să elaboreze și să publice, trei cărți și numeroase articole.

Și-a încheiat activitatea, prin pensionare din postul de consilier, în Ministerul Culturii și Cultelor, funcție prin care avea în subordine instituțiile de cultură, din opt județe, unclusiv Aradul. Este autor a zeci de cărți publicând și sute de articole științifice

În 13 ianuarie 2011, s-a stins din viață, discret, așa cum a trăit, fiind înmormântat, alături de soție, în cimitirul din Nădlac.

Anexa nr 3

TABEL NOMINAL

cuprinzând familiile cu posibilități de cartiruire a persoanelor, instituțiilor și unităților economice, evacuate de pe front (1943).

I. Sectorul 22, Circumscripția VI Poliție

Str. Anton Pann: Catyti Dumitru-18/20, Văd. Ardelean Laura-nr.22/24, Ielinek Adalbert -14, Stana Petru-25, Secianschi Dobromir-35, Farkaș Adalbert-38/40, Onea Dimitrie-43, Onea Dimitrie-43, Viderak Alexandru-46, Lupșici Svetozar-51, Rus Pavel-55, Ivanov Laza-56, Ardelean Gheorghe-57, Ștefanov Ioan-65, Milin Neța-71, Ostoin Adria-72, Milin Zorița-73, Bălaj Petru-76, Selejan Gheorghe-80; Str. Bisericii (Dunării): Savin Milutin-105, Rus Tmoftei-106, Petar Lazar-108/110, Ban Vasile-111, Ivanov Vasile 112/114, Nețin Vasile-116/118, Secianschi Miloș-120, Jivanielov Milan-123, Csici Dușan-124/126, Lupșici Dușan-127, Putici Jica-128, Nagy Ștefan-129, Stana Nicolae-133, Takacs Francisc-135, Arsenov Ivan-139, Tirsin Gheorghe-140, Creța Iosif-142, Ostoin Vasile-148, Sechanschi Mihai- 150-153, văd. Ostoin Teodor- 154/156, Bosniak Florița-162, Popovici Nicolae-164; Str. Ion Creangă: Boșneac Valer-9, Berar Elisabeta-10, Ștefanov Svetozar-22, Halasz Emeric-24/26, Gyeneș Iosif-27, Furak Ilie-30, Ostoin Ioan-30, Ostoin Radu Miloș-38, Rista Petru-46, Abraham Ștefan-59, Șinco Elisabeta-62,

Docmanov Svetozar-69-73, Petrov Dimitrie-75, Gabor Pavel-75, Iambrie Mihai-77, Ivanov Arsenie-83; Str. Câmpineanu: Cuzmanov Grigore, văd. Szabo Francisc-66, Horvath Ioan-66/68, Lacsan Clara-70, Balogh Ștefan-74; Str. Domnița Ancuța: Paiu Milivoi-9/11, David Andrei-12/16, Paiu Manea-18-20; Str. Faurilor: Engelhardt Ioan-1/a, Dodean Gheorghe-95, Dincă Ioan-96, Ostoin Dușan-102, Viragoș Ioan-104/108, văd. Ciosiu Teodor-110/112, Tirsin Vasile-116, Balogh Francisc-118/122, Kovacs Pavel-119/121, Bujic Ștefan-123, Buza Francisc-125, Secianschi Sava-126, Ștefanov Andrei-127, Kiss Iosif-128/130, Toth Anton-129, Havrany Iuliu-129, Iuhasz Iosif-136/138, Kelemen Ștefan-140/146, Perin Gheorghe-141/143; Str. Fântâni: Iuhasz Ioan-166, Lupsici Milan-85, Docmanov Axente-87, Feher Andrei-89, Docmanov Petru-91, Imbroane Alexa 98, Ciosici Andrei-99, Popov Laza-100, Lechin Vioara 102/104, Gyenge Iosif-105, Berindea Lazăr-108, Ardelean Constantin-109, Hegeduș Valentin-111, Timotici Nedelco-110/112, Marincov Nicolae-118, Jurcan Ioan-136; Str. Măgurele: Ardelean Gheorghe-5, Sagi Rozalia-8, văd. Kotrosco Iosif-11, Iacsici Milan-19, Ostoin Dușan-20, Lazăr Matei-20/25, Ostoin Arsa-31, Puterici Lazăr-33; Str. Nouă: Vârșendan Gheorghe-55, Păcurar Dunitru-60/62, Kocsiș Ioan-67, Cuzmanov Gheorghe-76/78, Tirsin Vlada-79, Maț Miloș-84, Cotici Milivoi-91, Constantin Ioan-95, Stanoev Andrei-111, Nykos Matei-112, Toth Mihai-117; Str. Păcurarilor: Ștefanov Dumitru-9/11, Ciosici Ioan 10/12, Iov Ioan-19/21, Ardelean Osan-20, Iuhasz Pavel-26/28 Str. Tribunalul Corcheș: Timotici Isidor-66/68, Trușcă Ioan-67, văd. Popian Teodor-71, văd. Ivanov Nicolae-73, Gherman Ioan-78/80, Orga Simion-79, Orga Iosif-81, Orga Ioan-85, Neța Teodor-82/88, Sedici Dușan-90, văd. Cioca Teodor-91, Ivanov Petru-92, Arsenov Iosif-93, Iuhasz Pavel-95, Mikloș Petru-101, Ivanov Velico-101/112, Buvar Mihai-109/111, Berar Lenca-118, Meszaros Andrei-120, Toth Gheorghe-123, Koșa Ioan-70.

II. Sectorul 23, Circumscripția VI Poliție

Str. Alexandru cel Bun: Igasz Gizela-1, Herțeg Emerich-3, văd. Pecican Vasile-4/6, Roșu Ioan-5/7, Mihoc Nicolae-5/7, Roșu Lazăr-9, Văd David Ștefan-11, Marincov Petru-13/15, Balca Gheorghe-14, Hajas Andrei-14, Jurjuc Ioan-16, Șuli Ștefan-17, Vlad Ioan-19, Toth Alexandru-20, văd. Panaiot Eudochia-21/23, văd. Berar Florița-22, Baici Mihai-24/34, văd Vlad Nicolae-25/31, Vantara Ștefan-29/33, Iovin Sava-44; Str. Bisericii: Dan Ioan-9, Ardelean Vasile-11, Hornoi Dumitru-13, Nagy Andrei-15, Cooperativa Alianța-16, Szakal Maria-17, Școala primară de stat-18, Vidai Anton-19, Marksamer Iuliu-19, Hegy Ioan-19, Said Anton-20, Adamcsoc Gaspar-21, Birtaș Iuliana-22/24, Kelemen Mihai-22/24, Halasz Ștefan-23, văd. Kelemen Lidia-25, Farkaș Adalbert-26, Slt. Petrescu-27, Dan Francisc-28, Băneș

Aurel-31, Elias Iacob-33, vād. Farkaș Herman-34, Matyok Iosif-35/37, vād. Matyok Ecaterina-35/37, Pâncotan Vasile-38, Toth Ioan-39, Viragoș Ștefan-41, Secianschi Milutin-43, Hajas Elisabeta-45, Fejes Andrei-50, vād. Popa Gheorghe-74, Ostoia Simion-76/80, Armațchi Sofia-81/85, Farkaș Leopold-82, Kiss Matei-84, vād. Ostoia Sida-87, vād. Chisăliță Florița-96, Biserica Ortodoxă Română-99; Str. Bogdan Voievod: Ureche Petru-5, vād. Toth Agneta-5/7, Fericean Gheorghe-6, Sagi Matei-8, Heszki Alexandru-12, vād. Dodean Maria-13, Bogățean Arsenie-14/16, Bakoș Iosif-15, Lukacs Iosif-27, vād. Kovacs Iuliana-28, Fericean Ioța-32, Pop Mihai-34, Kasa Ștefan-38/40, Drug Ștefan-41, Kovacs Alexandru-42, Kovacs Ilie-44, Olah Ștefan-45, Stana Vasile-46, Florea Danița-48, vād. Tosity Gavril-54, vād. Fericean Elena-70, Kacsor Ana-72, Vekony Emerich-74; Str. Câmpineanu: Ristov Calciu-6/12, vād. Voros Ioan-18, Kovacs Ștefan-22, Chevereșan Petru-24, Petrovici Ștefan-26/28; Str. Concordiei- vād. Nagy Maria-1; Str. General Doda: Vekony Iosif-10, Balazs Ștefan-14, Nedeia Gheorghe-16, Vonsza Alexandru-17, Marton Andrei-18, Kovacs Ștefan-19/21, Fitărău Ioan-19/21, Florea Ioan-22, Totoc Elisabeta-23, Popa Emanuel-25, vād. Hentye Arsa-28, Papp Andrei-30, Farago Pavel-31/33, Boar Ilie-35/37, Szonda Ștefan-46/48, vād. Ardelean Ecaterina-51; Str. Grădinarilor: Mircea Iercan 1/3, Heder Adalbert-2, Tălan Avel-2, Cizmadia Gheorghe-8, Bogdan Virgil-5/7, Școala primară de Stat-9/15, Kozma Bella-22, vād. Kozma Magdalena-24, Nagy Iosif-25, Erdely Ioan-29, vād. Văcar Sava-38, Berkecz Carol-39, Gyeneș Barbara-40, vād. Varga Victoria-41, vād. Nica Draghina-42, Mandics Ștefan-43, vād. Selejan Margareta-44, Dekeș Iosif-45, Csordaș Ștefan-47, Borha Ioan-48, Kozma Iuliu-50, Antalfi Carol-51, Halasz Ioan-51/a, Str. Fântâni: Iuhasz Ioan-24/26, Balogh Ștefan-25/27, Druch Ștefan-28/30, Iuhasz Ștefan-29, Kiss Ștefan 32/34, vād. Zambori Rozalia-36, Toth Francisc-42, Ștefanov Iosif 50/52; Str. Faurilor: Zabos Pavel-2, Gligorescu Elisabeta-10/14, Babics Maria-10/14, Lelik Iosif-16/18, Ancuța Petru-20/22, Kelemen Ștefan-24, Nagy Iosif-25, vād. Fazekaș Maria-29, vād. Kurilla Agneta-31, Crișan Avram-34, Feher Gheorghe-39, vād. Varga Rozalia-36/40, David Pavel-43/45, Ardelean Mihai-46/48, Kiss Martin 47/49, Sigmet Anton-52, Socaci Ioan-53, Bulboacă Ioan-63; Str. Nouă: Csato Emerich-13/17, Crișan Teodor-28/32, Sagi Mihai-29, vād. Szabo Ecaterina-36, Toth Francisc-37/43, vād. Feher Maria-38, Sagi Iuliana-40, P-ța Sf. Ioan: Fericean Laza-22/23, Nenadov Milan-24/27, Biserica Sârbească-28/29, Burcuș Ioan-30/31, Orga Gheorghe-32/33.

III. Sector 24, Circumscripția VI Poliție (Bogățean Gheorghe, ICA)

Str. Justinian: Varga Pavel-1, Bumb Ioan-1, Suciu Nicolae-3, Varga Pavel-2, Muntean Nicolae-6, vād. Gaghi Maria-10, vād. Kiss Ecaterina-13/15,

Berar Mihai-19, văd. Toth Elisabeta-21, Fericean Petru-23, Ilin Maria-25/27, Iacob Iosif-37, Stana Lazăr-40/42, Covaci Mihai-44, Sârb Vasile-45/47, văd. Imre Ecaterina-46, Halasz Francisc-49/51, Pălincaș Mihai-55/57, Kelemen Andrei-59/61, Dodean Sava-63/65, Hajos Mihai-71/73, Orga Gheorghe-75, Toth Ștefan-83, Olah Gheorghe-85; Str. Tribunalul Corcheș: văd. Marga Iosif-6, Ujvari Ștefan-7, Ilin Dimitrie-9-11, Fericean Gheorghe-12, Fericean Dimitrie-13-15, Crișan Ioan-16, văd. Creța Maria-17/19, Deutsch Ioan-22/24, Drecin Mihai-24, Drecin Ioan-27, Dragan Florica-31, Hegeduș Emeric-33, Srtancu Mihai-34, Pain Petru-35, Simon Sava-37/39, Pomersein Petru-40, Anghel Ioan-43, văd. Fericean Maria-48-50, văd. Fericean Ioan-50, Fritz Francisc-54/58, Molnar Dezideriu-61, Stoin Petru-63, Ilin Petru-63; Str. Hatman Arbore: Faur Catița-18, Vantara Ioan-24- Munteanu Sava-30, văd. Ilin Milița-31, Săbău Ioan-35, Lantof Iosif- 32-34, Ilisie Gheorghe-41, văd. Ilin Milița-43, Ilin Ștefan-42, văd. Rus Mihai-47, Ilin Sever-49, Ardelean Teodor-61, Jorneak Joachim-73, Gyuchici Milorad-77; Str. Retezat: Trifon Ioan-1, Szilagy Petru-18, Grozav Teodor-24; Str. Munteniei: Farkaș Mihai-1, Nagy Ioan-5, Kimatz Ioan-8, Nagy Mihai-9, Berar Pavel-12, Guzma Ioan-16, Kașa matei-24, Horvath Ludovic-29; Str. Moldovei: Juhasz Ioan-4, Fericean Petru-7, Fekete Gheorghe-8, Vereș Andreu-10, Havai Mihai-15; Str. Olteniei: Stan Petru-5; Str. Basarabiei: Kiss Gheorghe-1, Jatko Teodor-20, Dodean Aurel-28, Favi Milca-36, Curaj Isidor-40, Frentco Mihai-42; Str. Poetului: Schadt Alexandru-3, Muller Antoniu-5, Gunev Alexandru-5, văd. Varga Ștefan-7, văd. Horvath Vendel-7, Kovacs Ștefan-11, Gemeș Ștefan-12, Feier Zaharia-16, Pedori Ștefan-14, Marksteiner Ioan-17, Szemecsak Matei-17, Crișan Zamfir-23, Okonyi Alexandru-25, Cefan Ștefan-26, Juhasz Ioan-28, Toth Ștefan-27, Matucs Iulia-29, Guber Geza-45, Batog Anton-47, Bărcan Ioan-51, Fritaty Francisc-53, Sucs Mihai-58, Illa Petru-59, Nagy Ioan-61/63, Baranyi Francisc-67/69, Sârb Matei-73, văd. Kovacs Anton-89, Marksamer Ioan-93, Filimon Petru-95, Koton Ștefan-99, Păcurar Ilie-101, Baztik Martin-103, Szeider Ștefan-105, Schuller Ștefan-107; Str. Albinelor: Iorgov Jordan-4, Hegeduș Ioan-6, Armațchi Sava-3; Str. Agricultorilor: Șerban Ioan-1, Vaida Francisc-15; Str. Bucovinei: Dehelean Rozalia-2; Str. Cireșoaiiei: Chișeoan Gheorghe-9; Str. Corbului – Borș Ștefan; Str. Timișului: văd. Gonda Mihai; Str. Jiului: Bortaș Albert-1, Mitrik Ioan-3, Sziget Iosif-9, Ilin Lazăr-14, Mihuț Ilie-26, Voștinar Teodor-29; Str. Oltului: Szabo Francisc-2, Laza Ioan-4, Lazi Iosif-6, Șerban Petru-14; Str. Olteniei: Selejan Gheorghe-5, Kovacs Iosif-7; Str. Meșterul Manole: Juhasz Mihai-4, Brtjo Ioan-5/15.

Anexa 4

LISTA
proprietarilor de case, în Gai și sălașe (1886)³

Csorda utcza (str. Tribunalul Corcheș): Haas Șandor (1), Valdner Mor (2), Aratzky Andraș și Tamaș (3), Ianovici Milița (4), Hasz șandor %5), Dodean Vasa (6), Piti Ferent (7), Timotty Aron (8), Schonberger Mihaly și Grosz Terezia (9), Gherman Petru (10), Babici Iosif și Silzon Elisabeta (11), Gherman Nicolae și fiul Emanuel (12), Haasz Sandor (13), Kuzmanov Giga (14), Atyim Ilie (15), Atyim Ion și fiul (16), Atyim Ion și Dumitru (17), Atyim Ion (18), Igaz Isvan (19), Igaz Istvan (20), Halasz Gheorghe (21), Bezaeschi Ioța (22), Șiclovan Petru (22a), Popovici Sava (23), Fleischer Carol (24), Mondi Ioan (24 a), Gulyaș Mihai (25), Ilici Ioan (26, 27, 28), Flora Floare (29), Pain Ioța (30), Orga Onuț (31, 32, 33), Gemeș Matei (34), Popian Steva (35), Moța Gheorghe și Popian Marian (36), Iovanov Gheorghe (37), Toth Ștefan (38), Ioanescu Lazăr (39), Ardelean Nicolae și timar Elena (40), Kovacs Ștefan și Torok Roza (41) Geszti Balogh Francisc (42), Barbr Ana și Maria (43), Pain petru (44, 45), Szabo Iuliana (46), Toth Gaspar 847), Lakatos Mihaly și Dome Elisabeta (48), Farkas Iosif, Pataki Elisabeta și Farkas Pal (49), Petrovici Velemir (50), Fericean Ana și frații (51), Selejan Elena (52), Strengar Nicolae (53), Dodean Ilie și Catița (54), Muntean Gheorghe (55), Ardelean Mia și Strengar Rodica (56). **Gizella ter** (Piața Gizella): Herl Imre (1), Simulov Mita (2), Fericean Teodor (3), Ostoin Gheorghe (4), Demian Gheorghe (5), Regyis Teodor și Libricsin Lenka (6), Herl Imre (7, 8), Pâncotan Nicolae (9), Manyi Miclos și Herczeg Anna (10), Szucs Ioan 811), Heim Istvan (12, 13), Herl Imre (14), Herl Ignatz (15, 16), Frații Neuman (17), Biserica Romano-Catolică (18), Căpitănia orașului- Primărie (19), Berar Ilie și Șirian Savu (20), Halasz gheorghe (21), Fericean Mitru (22), Ferician Simion (23), Illes Carol (24), Cismadia Gheorghe și Szekereș Szuszana (25), Bran Gheorghe (26), Herl Imre (27, 28, 29, 30). **Huszar Utcza** (str. Concordiei): Ardelean Petru (1). **Juhasz utcza** (Str. Păcurarilor): Bosniac Nica (1), Lechin Teodor (2), Românu Lazăr (3), Secianschi lazăr (4), Viragos Șandor (5), Bako Pal (6), Marincov Iova (6a), Toma Gheorghe și soția (7, 8), Nicolovici Mia (9), Jivoinov Vasa (10), Alek Sandor și Illes Iudita (11), Malik Tamas și Toldi Elisabeta (12), Stefanov Jiva (13), Viragos Gergey (14). **Kovacs utcza** (str. Faurilor), Babici iosif și Silzon Elisabeta (1), Tabaros Andras și Piroska Elisabeta (2), Onuța Petru (3), Igaz Gheorghe și Kovacs Rozalia (4), Barta Antal (5), Văcaru Ioan (6), Marton Andrei (7), Varga Gheorghe (8), Bran

³ AN Arad, Colecția de hărți și planuri, inv. 87/6 d2/1886, filele 73-88

Gheorhe (9), Manea Ștefan (10), Orga Onuț (10 a), Mancuț Nicolae (11), Baloghi Mihai și Dobai Iuliana (12), Baloghi Mihai și soția (13, 14), Călimaru Mihai și soția (15), Kiraly sandor și Nagy Elisabeta (16), Radily Mita (17), Tătar Ștefan (18), Ostoin Lazăr (19), Stoian Ioța (20), Kovacs Antal (21), Șagi Matei și Lenard Ana (22) Marincov Pera (23, 24), Gyeneș Mihai și Benko Agnes (25), Viragos Gergely și soția, Hegedus Francisc (27), Lenard Șandor și Peira Elisabeta (28), Fazekas Ianos (29), Brnka Antal și Rajlor Elisabeta (30), Styop Gheorghe, Buza Gheorghe și soția (31), Resjar Gheorghe (33), Stiop Arcadie și Isidor Dimitrie (34), Muscan Ardelean Ana (35), Juhasz gheorghe și Pinzer Verona (36), Crișan Ioan (37), Csabay Albert (38), Ferician Mitru (39), Păcurar Simion (40), Păcurar Iacob și Săvulescu Gheorghe (41), Gaspar Ioan (42), Moldovan Teodor (43, 44), Mihoc Ielița (45), Nagy Istvan și Kovacs Elisabeta (46), Secianschi Lazăr (47). Kurta Utca (str. Zambilelor): Podina Antim (1), Bethelheim Maria (2), Tisch Samuilă (3, 4), Tornyanschi Lazăr (5), Herl imre (6), Câmpian Flora (7). **Kut utcza** (str. Fântâni): Secianschi Lazăr (1), Juhasz Josef (2), Farago Andras (2 a), Juhasz Janos (3), Hangrad Mihaly și Juhasz verona (3a), Bartl Venczel (5), Daniel janos și petru (6), Horvath Janos și Doka Ana (7), Sedici Vasa (8) Basniac sava (9), Lupsici Jiva (10), Docmanov Mita (11), Lekin Sava și soția (12), Lekin Marincov Milița (13), Timolity Mircu (14), Menesaghi Janos (15), halasz Matyas (16), Bosnyac Nica și soția (17), Gyanes Mihaly și Toth Verona (18), Muszely katalin (19), Lada Janos (20), Stefanov Velemir (21), Tyurosky Jiva (22), Docmanov Mircu și soția (23) Docmanov Mircu și Ostoin Nișca (24), Docmanov Laza și soția (25, 26), Takacs Carol (27), Toth Janos (28), Tulcan Dome și soția (29), Felnecan Parasca (30), Szaba Rozalia și Balogh Josef (31), Borgula Adam și soția (32), Sedici vasa și soția (33), Toth Ioan și soția (34). **Legelo Sor** (str. Câmpineanu): Probst Francisc și soția (1, 2), Csato Gabor (3), Kocsis Matyas și Csupa Katalin (4), Moț Gheorghe și soția (5), Varga Ferent (6), Kiss Janos (7), Gyenge Janos și soția (8), Rus Pal 89), Popovici Seboc (10), Kernacs Ludovic și soția (11), Spițer Ignat (129, Ban Imre (13), Spițer Ignat (14), Kiss Iosif și Horvath Iuliana (15), Benko Iosif (169, Brutyio Janos și Gemes Iulia (17), Ioja Dinu și Illes Ferencz (18), Zeglin Zsuzana (19). **Libaș dullo utcza** (str. Poetului): Stoica Gheorghe (1), Stoica Gheorghe și Mihai victor (2). **Magyar utcza** (str. Grădinarilor): Kohn Samu (1), Kovacs Janos și soția (2, 3), Kerekes janos (4), Lucaci Ștefan și soția (5), Farago Andras (6), Lebus Janos și soția (7), Sagi Janos și soția (8), Barthea Mihai (9), Kovacs Ana (10, 11), Babics josef și soția (12), Kelemen janos (13), Demeter janos (14), Farago Mihaly), Leva Erzsebet (16), Varga Istvan (17), Balog Antal și Ujvari Julia (18, 19), Gyurita Mihaly (20), Nagy Istvan și Farago Rozalia (21), Repasi Istvan (22), Csete Antal (23), Școala Orașului (24, 25). **Nagy Legelo**: Herl imde (1), Palicza Mihaly (2), Prodanovits Gyorgy

(3). **Nevtelen utcza** (Alexandru cel Bun): berar Ilie (1), Sandici mitru (2), Cotrian Vasca (3), Szabo Istvan (4), Istin Ioan și Faur Ielina (5), Zupcsik Ana (6), Jivanov Mitru (7), Șiclovan Petru și soția (8), Pernye Janos (9), Toth Marton (10), Vlad Ghiorghe (11), Ratz Mihaly (12), Vlad Ioța și soția (13), Bogățan Ioan (14), Toth Borbala (15), Guga Gheorghe și soția (16), Pecican Mitru și soția (17), Bilacz Janos (18). **Nyul utcza** (Justinian): Lazăr Iosif și soția (1), Zsivos Mihaly (2), Paku Petru și soția (3), Văcaru Pavele și soția (4), Toth Istvan și soția (5), Creța Măriuța și Dava (6), Creța Iova (7), Putin Sava (8), Kelemen Janos (9), Ando Janos (10), Becsi Josef și soția (11), Sagi Mihaly (12), Truța Simion (13), Molnar Istvan și soția (14), Stoica Mihai și soția Meszaros Rozi (15), Arad, Casa orașului (16), Toth Janos și frații (17), Toth Matei și soția (18), Gemes Jozsef (19), Pain lazăr (20), Pain Maria (21), Halai Mihaly și soția (22), Dodian Ioța (23), Dodian Nicolae (24), Toth Matei (25), Markusz Mojsza și soția (26, 27), Nyisa Ștefan și soția (28), Ștefanov Velemir (29), Pain Mia și Bojin Persida (30), Jakab Andraș (31), Ferician Simion (32), Simulov Iova (33), Crucean Mihai și Rus Ioana (34), Bocsa Sava și Soția (35), Șiclovan Gheorghe (36), Kolarov Despot (37), Selejan Lazăr (38), Funeu Panteleon și soția Crișan Persida (39), Avramov Rozalca (40), Herczeg Matyas și soția Nagy Anna (41), Ilin Nika (42), Tulcan Mitru (43), Menesagi Janos (44). **Olah utcza** (str. General Doda): Szucs Peter (1), Lucacs Antal și soția Nagy Julia (2), Ardelean Teodor (3), Gyomber Peter (4), Simon Lazar (5), Forgaci Nicolae (6), Jambric Erzsebet (7), Herold Mathias și soția (8), Păcurar Ilie și Kata (9), Jelencsik Istvan și soția (10), Bartha Janos și Balogh Anna (11), Stana Teodor (12), Foriș Iosif și soția (13), Mezei Vasa și Styop Catița (14), Sârc Teodor (15), Kovacs Janoš (16), Varga Iosif (17), Kuncza Mihaly (18), Sully Istvan și Nemeth Erzsebet (19), Toth Janos (20), Boar Gheorghe (21), Csipai Gabor și Todor Maria (22), Kohn Samu (23). **Orovili utcza** (Ion Creangă): Szabo Alexandru (1), Berzovan Petru (2), Barat Teodor (3), Dănilă Ioan (4), Barat Teodor (5), Jatzko Janos (6), Kiraly Jozsef și soția Kore Jozsef (7), Ștefanov Oventie și soția Szucs Milca (8), Ivanov Mia (9), Igreț Pavel (10), Docmanov Mladin (11), Ivanov Vasa (12), Gherman Petru (13), Alexin Petru (14), Lada Istvan (15), Popovici Sava și soția Drecin Milca (16), Popovici Laza (17), Viragos Istvan și soția Peter Erszebet (18), Hegedus Samu (19), Bosnyac Persida (20), Ivanov Vasa (20 a), Docmanov Prokop și soția (21), Herl Imre (22), Ivanov Vasa (23), Marincov Nicolae (24), Marincov Teodor (25, 26), Viragos Istvan și soția Peter Elisabeta (27, 28), Berta Mihai și soția Lada Iudith (29), Gyori Elisabeta (30), Ștefanov Mia (31), Popovici Nika (32), Șipos Gheorghe (33), Janko Svetco Catița (34), Ratz Iosif (35), Ratz Terezia (36), Jatzko Matei (37), Popa Costa și soția (38), Lekin Gyurca (39), Docmanov Persida (40), Jatzko Gheorghe (41), Iovanov Sava (42), Iovanov Ioța (43), Kirilovici Sofron (44), Casa orașului (45), Sf.

Simion (46). **Pecskai orszag – ut.** (Drumul Pecicăi): Frații Neuma (1,2), Ardelean Mihai (3), Frații Neuman (4). **Ret utcza** (Măgurele): Tirsin Velemir și soția (1), Nichici Pera și soția Ban Persida (2), Timotici Ioța (3), Kochenburger Gheorghe și soția Joszt Terezia (4), Arsenov Mita (5, 6), Timotici Ioța (7), Savin Iova (8), Tirsin Manea (9), Podoabă Iova și soția Iovanov Terezia (10), Cseh Matei (11), Popici Gheorghe (12), Savin Ștefan (13). **Szegled utcza** (Hatman Arbore): Butian Dumitru (1), Raț Arsa (2), Molnar Iosif și soția Back Iuliana (3), Ardelean Ioan (4), Illin Mia și soția Popa (5), Bakoczy Josef și soția (6), Antal Karoly (7), Bask Istvan (8), Posta Alexa și soția Drecin Floare (9), Hongrad Mihaly (10), Gherman Nicolae (11), Toth Istvan și soția (12), Jovanov Gheorghe (13), Bertha Josef și soția Illes Erzebet (14), Habalik Gheorghe și Giga Nistor (15), Misici Dimitrie (16), Pain Mia (17), Kohn Samu (18), Kovacs Balasz (19), Trityan Nicolae și Csik Katalina (20), Ardelean Teodor (21), Ardelean Dumitru (22), Morar Marița (22 a), Pâncotan Gheorghe (23), Pityi Mihaly și soția Vați Verona (24), Comloșan Gheorghe (25), Daru Gheorghe și soția (26), Bartha Mihaly și soția (27), Ardelean Mitru (28), Strengar Gheorghe (29), Ardelean Ilie (30), Ivin Mia (31), Simulov Vasa (32), Comloșan Simion (33), Semlican Nica (34), Ilin Mitru și soția Drecin Eva (35), Ilin Sava (36). **Szerb utcza** (str. Anton Pann): Nețin Ștefan și Ludovic (1), Gozo Tamas și soția Bakola Ana (2), Ilici Ioan și soția Popet Cristina (3, 4), Gerbici Svetco (5), Regis Flora (6), Catici Mita (7), Catici Mladen și soția (8), Nețin Mita (9), Sandici Gheorghe și soția (10), Catici Mita (11), Sandici Vasa și soția (12), Frații Grosz (13), Bosniac marinca (14), Roman Lazăr (15), Armățchi Ilie și soția (169, Vițran Mihai și soția Szilaghi Erjebet (17), Szabo Ioan și soția Gyori Borbala (18), Baogh Istvan și soția Farago Ida (19), Sandici Toma (20, 21) Jivoinov Moise (22), Vlaicov Andreia (23), Farcaș Pal (24), Vârtaci Ileana (25), Gherman Nicolae și soția Jivoinov Saveta (26), Ivainov Laza și soția Mescovici Milca (26 a), Jivainov Laza (279), Docmanov Mircu și soția Gyula (28), Ratz Mihaly și soția Bako Iuliana (29), Hendl Jozsef (30), Hopoida Simon (31), Hendl Iosif (32), Gaal Matei și soția Janko Katalin (33), Szedity Vasa (34), Bozsins Zsika (35), Hesz Gheorghe și soția Pok Maria (36), Sagi mihaly și soția Jaczko maria (37), Truța Petru și soția Crăciun Măriuța (38), Brarsic Mihai și soția Danyova Katalin (39, 40), Fekete Roza și fiica Muneli Katalin (41), Arsenov Jiva (42), Dan Mitru și soția Simulov Milka (43), Guiaș Gheorghe (44), Perin Gheorghe și soția Crăciun Ecaterina (45). **Szt. Janoș-ter** (Piața Sf. Ioan): Tirsin ștefa și soția Nețin Paulina (1), Tirsin Gheorghe și soția Arsenov Julvania (2), Biserica Sârbească (3), Stoica Ioța (4), Tirsin Nica (5), Roșu Gheorghe (6), Savin Ilie (7), Savin Dancu (8), Arsenov Ghioca și soția Svetco Veta (9), Arsenov Vasile (10), Ban Ioan și soția Catinca (11, 12), Nețin Costa (13, 14, 15), Nețin Uroș (16), Nețin Sava și soția Petrovici Cristina

(17), Orga Vasilie (18), Orga Ioan și soția (19), Școala română din gai (20), Casa parohială sârbă (21). **Temeto utcza** (str. Bogdan Voievod): Truța Gheorghe (1), Smelko Andrasi și soția Kelemen Roza (2), Timoti Persida, bella Mihaly și soția Smelko Rozalia (3), Dragici Șteva și soția Farkas Terezia (4), Vesa Gheorghe (5), Șerb Ioța (6), Kasa Istvan și soția Toth Terezia (7), Orosz Antal și soția (8), Matei Gheorghe și soția (9), Burian Arsa (10), Păcurar Mitru (11), Sălăjan Gheorghe (12), Daraci francisc și soția Toth Rozalia (13), Păcurar Gheorghe și fii (14), Boroneanț Gheorghe (15), Istin Simion și coția (169, Stoica Ion și soția (179, Toth Ferencz (18), Kelemen Istvan și soția Iuhan Rozalia (19), Flora Costa (20), Jurtesek Karoly (21), Fidi Lajos Francisca (22), Gergurovici Mark (23), Probst Francisc și soția (24), Kovacs Janos (25) Igaz Gheorghe și soția Kovacs Rozalia (26), Hangrad Mihaly (27), Stoica Gheorghe și soția Rarsai Elisabeta (28), Zsoter Gheorghe și Gergely (29), Gyory Jozsef și soția Benke Iuliana (30), Frații Secianschi (31), Stana Ioța (32), Bogățan Marian și soția Marta (33), Bogățan Tănasie (34), Krlmen Matyas (35), Kelemen Ferencz (36), Bokenyi Janoș și soția Cociuba Ana (37). **Templom utcza** (str. Dunării): Rapoldi Antal (1), Senft Jozsef (2), Farcas Samuel (3), Pâncotan Ioan (4), Berzovan Petru (5), Ponta Gligor (6), Pâncotan Petru (7), Murg Petru (8), Burian Arsa (9,10), Gyomber Petru și soția Smelko Katalin (11), Ilie Secianschi și soția Fericean Sida (12), Orga Saveta și Anița (13), Nețin Iova (14), Jivoinov Laza (15), Savin Ioța (16), Nemet Demeter (17), Isakcv Gheorghe și frații (18), Docmanov Mircu și soția Catița (19), Școala Confesională Sârbească (20), Nețin Nicolae și copiii (21, 22), Nețin Cismaș Ana (23), Tiosici Șofron și soția Brândușa (24), Secianschi Ghica și soția Iovanov Sofia (25), Ostoin Mia (26), Claiici Sava (27), Rusici Mladen (27 a), Cuzmanov Cuzma (28), Rusici Mladen (28 a), Bilatz Istvan (29), Ostoin Arsa (30, 31), Berzovan Pera (32), Ruzici Mladen și soția Iszakov Iulka (33), Secianschi Alexa (34), Petrovici Mircu (35), Savin Oreste soția Marincov Iulia și copiii (36), Savin Ivan (37), Jivanielov Lazăr (38), Jivanielov Sava (39), Tomici Ioan și soția (40), Secianschi Dușan și soția Draghici Milca (41), Ostoia Ioan și soția Șirian Sofia (42), Tirsin Sava (43), Novac Imre (44), Armațchi Ioța și soția Radivoi Alca (45), Stana Nicolae (46), Stana Ioan (47), Iacobovici Iuliana (48), Jambric Erzsebet (49), Habalic Gheorghe și soția (50), Papp Andras (51), Moț Gheorghe (52), Tyosici Ioța (53), Rozsa Mikloș și soția (54), Ardelean Savu și soția Munteanu Sida (55), Vidai Ferencz (56), Torok Karoly și soția (57). Uj-utcza (str. Nouă): Csato lajos și soția Barcza Maria (1), Sinko Farcaș (2), Kerekes Janos (2 a), Loncer Ioța (3), Vlaico Ioța (3 a), Igaz istvan (4), Magenti Ana (5), Tuluc Sofron (6), Cuzman Gheorghe (7), Toth Janos și soția Bereș Trenka (8), Papity Jelena (9), Vujin Cohan Marta și Gaspar (10), Ștefanov Maria și Bran Floare (11),

Jivoinov Mita (12), Jivoinov Efrem (13), Nagy Jozsef (14) Hegeduş Imre și soția Tătar Lidia (15), Nicolici Șteva (16), Szabo Janos și soția Gyori Borbala (17), Armațchi Gavra (18), Stanov Ioța și Mladen (19), Kerekes Janos (20), Jivoinov Gheorghe (21), Varga albert și soția (22), Sandici Catița (23), Vlaico Ioța (24), Vlaico Dimitrie (25), Sandici Mita (26), Baici Aron și soția Tirsin Alexandra (27), Baity Aron (28), Tirsin pera și Liuba 829), Gogan Șandor și soția Lucaci Iulia (30), Tătar Iosif (31), Bijac Janos (32), Gogan Alexandru și Lucaci Iuliana (33), Fazecaș Janos (34), Varga ferencz și soția (35), Petran Gheorghe și soția (36), Hasek Szerena și Gyermek Milița (37), Halasz Gheorghe (37, 38), Ban Imre și soția Varga Katalin (39), Bineț Ioan (40), Csato Lajos (41), **Zimand-dullo:** Nicolici Petru și soția Paulini Susana (1), Moszoczy Gabor (2), Mittelmann Ferencz (3), Florescu Petru (4), Nicolici Petru și soția Paulini Suzana (5), Secianschi Lazăr (6). **Bitto dullo:** Szalai Antal (1), **Gelin dullo:** Casa orașului (1), Maghi Gheorge (2), **Nagykaszalo-dullo:** Casa orașului (1). **Nagy legello-dullo:** Casa orașului (1, 2, 3, 4, 5). **Libas dullo:** Herb Imre (1), Palicza Mihaly (2), Prodanovici Gheorghe (3). **Nyomaskoz dullo:** Rotter Janos (1), Ostoin Arsa (2). **Rendetlen dullo:** Spitzer Israel (1). **Balta Mică:** Hendl Iosif (1), Pollak Adolf și soția Erzebet, Hugel Samuel (2), Antalffy Endre (3), Lunga Simion Aranca (4).

Anexa 5

TABEL NOMINAL

cu familiile împrorietărite din Gai, cu parcele - loturi de casă,
în Libaș Dulo sau Câmpul Poetului

Mihai Jakab, n. 1897, General Doda 311, (64/278); Mihai Herczg, n. 1882, Justinian 52, agricultor, (66/278); Mihai Mezes Justinian 5e, (66/278); Florea Pivoda, n.1861, Bisericii, 54 , agricultor (102/279 st.); Gheorghe Duma, n. 1885, General Doda 6, agricultor (105/306 st.); Gheorghe Filimon, n.1886, Hatman Arbore 39, agricultor (106/306 st.); Dimitrie Tăuș, n. 1898, Măgurele 18, agricultor (107/306 st.), Ion Ciosici, n. 1878, Păcurarilor 10, agricultor (108/306 st.); Văduva lui Ion Medve, n. 1878, Faurilor 28, meseriaș (109/306 st.); Văduva lui Mihai Roman, n. 1886, Faurilor 61, meseriaș (110/278 st.); Francisc Ladanyi, n. 1894, Anton Pann 19, agricultor (111/278); Orfana Vioara Iovin, n.1911, Alexandru cel Bun, 32, casnică (118/278 st.); Ion Armațchi, n. 1877, Măgurele 26, meseriaș (119/278 st.); Văduva lui Gabor Nagy, n. 1871, Ion Creangă 7, casnică (121/278 st.); Văduva lui Gheorghe Libuș, n. 1884, Libaș 17, orfană (122/278 st.); Văduva lui Ioan Szabo, n. 1884, Anton

Pann 50, casnică (123/278 st.); Văduva lui Pavel Agocsi, n. 1874, Justinian 9, casnică (125/278 st.); Văduva lui Gavril Ardelean, n. 1894, Bisericii 49, casnică (126/306 st.); Văduva lui Iosif Csipai, n. 1892, Măgurele 22, casnică (127/306 st.); Iosif Varga, n. 1884, Justinian 79, meseriaş (132/306 st.); Victor Serdl, n. 1878, Libaş 14, tâmplar (134/306 st.); Dimitrie Puterici, n. 1875, Bisericii 111, maestru (135/306 st.); Văduva lui Iosif Kovacs, n. 1890, Justinian 83, casnică (137/278 st.); Văduva lui Iosif Kazinzkei, n. 1890, Bisericii 55, casnică (138/278 st.); Dimitrie Fodor, n. 1883, Măgurele 15, agricultor (140/278 st.); văduva lui Alexa Hegei, n. 1889, Faurilor 95, casnică (141/271); Andrei Henrich, n. 1887, Bisericii 20, (145/324); minorii orfani de război, Ana, Ion, Manea - Ardelean, Anton Pann 30 (150/324); Văduva lui Ion Borsos, n. 1888, Bisericii 53, casnică, (153/306); Iosif Liptak, n. 1900, Justinian 62, meseriaş (155/306); Teodor Tamaş n. 1884, General Doda 36, (156/306); Athanasie Panaiot, n. 1895, Hatman Arbore, meseriaş (158/306); Nicolae Mânzat, n. 1880, Libaş cimitir, mormântar, invalid (160/277); Văduva lui Petru Hanga, n. 1883, Bisericii 29, casnică (161/285); Dimitrie Mânzat, n. 1882, Măgurele 17, meseriaş (162/285); Ştefan Araczki, n. 1872, Justinian 58, agricultor, (163/285); Ludovic Kovacs, n. 1893, Libaş, camerist, (165/285), Văduva lui Ştefan Kurilla, n. 1896, Anton Pann 42, (167/278); Văduva lui Francisc Kovacs, n. 1883, Bisericii 133 (168/278); Pavel Nemeth, n. 1892, Nouă 98, meseriaş (169/278); Axente Cosma, n. 1899, Libas 2, (172/278); Axente Kotrozo, n. 1876, Libaş (174/278), Gheorghe Kasa, n. 1880, Alexandru cel Bun 13, meseriaş (176/278), Ion Novac, n. 1885, Anton Pann, 56, agricultor, (177/278); Văduva lui Antonie Csaszi, n. 1886, Hatman Arbore 17, casnică (178/278); Uros Mânzat, n. 1882, Măgurele 17, agricultor, (191/272); Gheorghe Pifko, n. 1897, Bisericii 71, hornar, (198/278), Teodor Faur, n. 1896, Fântâni 67, agricultor, (201/300); Mihai Marc, n. 1899, Tribunalul Corcheş 96, agricultor (205/306), Petru Sandici, n. 1900, Anton Pann 78, agricultor, (207/307); Gheorghe Holaki, n. 1890, Tribunalul Corcheş 17, meseriaş, (210/278), Mihai Horvath, n. 1882, Grădinarilor 38, meseriaş (211/278); Ştefan Csipai, n. 1887, Bogdan Voievod 42, meseriaş, (212/278); Savu Stoica, n. 1899, Tribunalul Corcheş 117, meseriaş (213/278); Pavel Stoica, n. 1878, Fântâni 17, meseriaş, (214/278); Ştefan Szabo, n. 1884, Alexandru cel Bun, meseriaş (215/278); Iosif Kurunczi, Libaş 10 (216/278); Mihai Szikola (n. 1885, Justinian 63 (217/278); Pavel Furak, n. 1888, Câmpianu 46, (218/278); Francisc Kotroczo, n. 1897, Nouă 40 (219/278); Nicolae Ungurean, n. 1901, Hatman Arbore 27, agricultor (226/278); Ştefan Havram, n. 1901, Ion Creangă 79, agricultor (227/278); Mitru Şiclovian, Duleul Gules 14, agricultor (228/278); Ion Berariu, n. 1897, Tribunalul Cororcheş 118, agricultor, (229/278); Gheorghe Igrişan, n. 1888, Fântâni 114, agricultor

(231/278); Teodor Julan, n. 1876, Câmpul Hemei 10, meseriaș (232/278); Mihai Havram, n. 1875, Ion Creangă 73, meseriaș, (233/278); Iosif Dehelean, n. 1898, Bogdan Voievod, agricultor, (235/278); Francisc Szanda, n. 1883, Câmpianu, agricultor, (236/278); Petru Szilaghi, n. 1900, Anton Pann 35, agricultor (237/278); Mihai Haidu, n. 1881, Alexandru cel Bun 14, meseriaș (238/278); Gheorghe Raț, n. 1905, Bisericii 142, agricultor, (240/278), Petru Găreian, n. 1883, Anton Pann, maestru (241/278); Pavel Poinar, n. 1878, Ancuța, agricultor, (243/278); Ion Sandici, Fântâniei, agricultor, (244/278); Dumitru Drăgan, n. 1899, Nouă 90, agricultor (245/278); Gheorghe Faur, n. 1892, General Doda 40, meseriaș (246/278); Vasilie Faur, n. 1895, Bisericii 29, meseriaș (247/278); Nicolae Muntean, n. 1886, Alexandru cel Bun, meseriaș (248/290); Ion Bătrân, n. 1890, Sfântul Ioan 3, meseriaș, (249/290); Vasilie Stana, n. 1893, Bogdan Voievod 31, agricultor, (250/290); Sava Tudor, n. 1897, Alexandru cel Bun 22, agricultor (251/290); Ion Popescu n. 1898, Alexandru cel Bun 14, agricultor, (252/290); Ion Simulov, n. 1891, Bisericii 36, agricultor, (253/294); Ilie Ponta, n. 1894, Libaș 21, agricultor, (254/294); Gheorghe Vârșendan, n. 1904, Alexandru cel Bun, agricultor, (255/294); Gheorghe Gheorghevici, n. 1900, P-ța Sft. Ioan 28, agricultor, (256/294); Gheorghe Nădlăcan, n. 1875, P-ța Sft. Ioan, meseriaș, (257/278); Gheorghe Kiss, n. 1876, Anton Pann 3-5, agricultor, (259/278); Ilie Nichici, n. 1872, Fântâniei 10, agricultor (259/278); Iosif Jakab, n. 1901, Justinian 37, agricultor, (260/278), Petru Sandici, n. 1901, Bisericii 143, agricultor, (261/278); Nicolae Ostoin, n. 1892, Ion Creangă 31, agricultor, (262/278); Petru Raț, n. 1898, Ion Creangă 42, agricultor, (263/278); Ion Chorchîș, n. 1889, Bisericii 72, meseriaș, (275/272); Ion Dodean, n. 1887, Bisericii 111, agricultor, (266/278); Petru Secianschi, n. 1890, Anton Pann 35, agricultor (267/278); David Kiss, n. 1876, Justinian 15, agricultor, (268/278); Ion Varga, n. 1883, Nouă 77, agricultor, (269/278); Vasilie Hârlău, n. 1896, Faurilor 92, meseriaș (270/278); Ștefan garai, n. 1897, Libaș 9, agricultor (271/278); Francisc Buza, n. 1892, Faurilor 119, agricultor, (273/278), Vasilie Oltean, n. 1890, Faurilor 34, agricultor, (274/404); Ștefan Juhasz, n. 1879, Legelo 62, meseriaș (275/417); Iosif Kotroczo, n. 1870, Faurilor 29, meseriaș (276/417); Gheorghe Chișireanu, n. 1896, Libaș 29, agricultor, (277/278); Carol Zoter, n.1869, Hatman Arbore 26, meseriaș (278/278); Ion Burcă, n.1895, Justinian 4, meseriaș (279/278), Pavel Barna, 1881, Nyomas dulo 6, meseriaș, (280/278); Ștefan Irhazi, n.1886, Fântâniei 33, meseriaș (271/278); Dușan Popov, n. 1896, Fântâniei 100, meseriaș, (273/278); Iosif Ileş, n.1896, Faurilor 88, meseriaș, (284/278), Ion Radeai, n. 1876, Fântâniei 105, meseriaș, (285/294); Ion Jambrik, n. 1886, Câmpianu 44, meseriaș (286/294); Mihai Taborosi, n. 1872, Legelo 46, meseriaș (287/294); Emerich Kovacs, n. 1897,

Pusta Episcopiei, meseriaș, (288/294); Ștefan Holaki, n. 1882; Câmpul Aviației, agricultor (289/294); Ladislau Sipaki, n. 1863, Pusta Episcopiei, agricultor (289/294); Gheorghe Seculici, n. 1868, Bisericii 113, agricultor, (291/294); Teodor Berendea, n. 1890, Ion Creangă 55, agricultor, (292/294); Ion Sandici, n. 1888, Nyomaskok 4, agricultor, (293/294)⁴.

Anexa 6

LISTA

construcțiilor de case, în Gai (1925)

Str.Bisericei: Iacob Elias-nr 33 (MP); Gheorghe Papp, nr.52 (MP); frații Matyock, nr.35 (MP); Mihai Kelemen, nr.22-24 (MP); Mladin Stoia, nr.50 (MP); Barnațiu Gall, nr. 39 (AI); Lya Silberman, nr.84 (IJ); Ludovic Czrizer, nr.82-84; Farcaș Adalbert, nr.26; **Piața Sf. Ioan:** Ștefan Tirsin, nr.2-4, extindere grajd și la nr 24 extindere de magazie (GN) **Tribunul Corcheș:** Ioan Santa, nr.42 (MP); Gheorghe Ferician, nr.12 (CJ); Ioan Orga, nr.85 (IR); Ioan Arsenov, nr.93 (MP); Ioan Crișan, nr.16 (MP); Andrei Meszaroș, nr.120 (MP); Pavel Papp (MP); Pavel Micloș, nr. 101 (MP); Vasilie Bran, nr.54-58 (MP); Ioan Toth, nr. 53 (MP); **Justinian:** Ștefan Lukacs, nr.4 (MP); Stanko Francisc, nr. 24 (MP); **Păcurarilor:** Ioan Lukacs (MP); **Fântâni:** Ioan Juhasz, nr.20 (MP); Ioan Horez, nr.15 (MP); **Anton Pann:** Petru Sandity, nr.78 (MP); Ștefan Dan, nr.7-9 (MP); **Măgurele:** Sava Dodean, nr.30 (MP); **Grădinarilor:** Ștefan Drauk, nr.35-37 (MP); Ioan și Mihai Borha, nr.48 – extindere grajd (MP) Berecz Carol (CJ); **Nouă:** Gavra Puterity (MP); Ioan Kocsis, nr.67 (MP); Iosif Havram, nr.61 (IJ); Mihai Miloș, nr.102 (MP) **General Doda:** Emerich Sagi (IM); Andrei Moț, nr.16 (MP); **Bogdan Voievod:** Rudolf Karl (IM); Petru Ferician, nr.40 (IR); **Hatman Arbore:** Ioan Oivog, nr.75 (CJ); **Poetului:** Dimitrie Cădari, nr.63 (MP); Simion Abraham, nr.20-21 (AM); **Izvor:** Ștefan Turak, nr.11 (MP); Poltura: Maxim Flam-atelier și magazie (AG); **Teren Gutzjahr:** Ioan Mac (IP); Ștefan Meneși, (WS); Ioan Wohlmath (LS); Ludovic Gardian (IF); Iosif Dorner (IF); Gheorghe Mladin (MP); Alexandru Racz (WS); Antoniu Kocsis (VS), Francisc Szeri (MP); **Câmpul Cioban:** Ioan Barani; **Câmpul Freamăt:** Silviu Hulber-Sălaș; **Câmpul Liniștei:** Iosif Barna (MP); **Câmpul Bărbuș:** Ioan Iovanov-Sălaș⁵.

⁴ AN Arad, Fond PMA D 150/1926, Fila 762-792

⁵ Ibidem, D.40/1925, 41/1925, 43/1925, 44/1925, 45/1925,

Notă: Literele din paranteză, reprezintă numele arhitectului, antreprenorului sau al maestrului zidar constructor, după cum urmează: *Mihai Probst* (MB), *Ludovic Szantay* (LS), *Alexandru Izso* (AI), *Ioan Ristin* (IR), *Ioan Josza* (IJ), *Carol Josza* (CJ) *Wilhelm Strakovits* (WS), *Ioan Mărian* (IM), *Iosif Fodor* (IF), *Andrei Maier* (AM), *Iosif Pardy* (IP), *Alexandru Graf* (AG), *Martin Csernejei* (MC), *George Neșin* (GN).

Anexa 7

LISTA

construcțiilor de case în Gai (1926)

Str. Meșterul Manole: Duma Gheorghe, nr. 46 (MP); **Bogdan Voievod:** Mihai Becher; Sagi Matei, nr. 15; Steiner Ludovic, nr. 10; Beke Petru nr. 78 (Parcela Daniel) **Anton Pann:** Iorgovan Ioan, nr. 1; Truța Ioan, nr. 23; **Grădinarilor** Ardelean Gheorghe, nr. 51; Gheorghe Csismadia, nr. 8-12 (MC); Czismodia Gheorghe, nr. 12 (MP); **General Doda:** Torok Iosif, nr. 52 (MP); **Fântâni:** Zsoter Grigore nr. 68; Irhazi Ștefan, nr. 44; **Domnița Bălașa:** Dragomir Bucur, nr.144; **Faurilor:** Bojin Ioța nr.126 (Trithaller Francisc); **Bisericii:** Klieger Leo nr. 22; Boja Ștefan nr. 106; Nagy Andrei, nr.15 (CJ); **P-ța Sf. Ioan:** Ferician Laza nr. 22 (MP); **Justinian:** Văd. Zsoltesz Ștefan, nr.1 (MP); Kreța Ioan, nr.32-34 (CJ); **Tribunul Corcheș:** Fericean George nr.12; Manga Iosif, nr. 8; Mandl David nr.22; **Izvor:** Fanter Petru nr. 16; Hollaki Ștefan, nr. 15; **Nouă:** Drăgan Dimitrie (MP); Ioan Beke nr. 93 (MP); **Parcela Gutzar:** Krasz Matei, Tropp Ioan, Văd. Albulescu Maria, Farkaș Florea, Kerecheș Gheorghe, Lingurar Pavel, Târlea Nicolae, Mocuța Florea, Dobai Gheza, Bătrân Dumitru-59, Straszky Ștefan nr.10, Săcui Ilie nr. 53, Iliescu Petru nr. 132, Berbecaru Vasile nr. 144, Fânață Florian; Lingurar Pavel, nr.20; Farcaș Iosif (II); **Poetului:** Toth Ștefan nr. 34; Kiss Alexandru nr. 90 Czako Francisc nr. 3; **Păcurarilor:** Lupsity Gheorghe, nr.22 (CJ) **Câmpul Florilor:** Lambertus Ilarie nr. 114; Deak Ștefan nr. 29; **Parcela Ludig:** Bota Dumitru (MP); Guti Ludovic nr. 35 (AI); Marcu Dumitru (MP); **Parcela Kellner:** Olah George.⁶

⁶ Ibidem, D. 108/1926, Fila 3; 107/1926; 166/1926; 168/1926; 181/1926

Anexa 8

TABEL NOMINAL

cu subofițerii împrăștiată prin Reforma agrară,
în Libaș și Pusta Bujac (1930)⁷

Albu Traian, Teretean Traian, Sembacher Ivan, Lorent Iacob, Past Aurel, Roșca Teodor, Bâdea Tache, Bădulescu Nicolae, Velica Ioan, Olar Ioan, Buzatu Ioan, Nering Moise, Nalie Vasilică, Stepici Teodor, Andreica Romulus, Roșuț Gheorghe, Grănescu Ioan, Trușcă Ioan, Voiculescu Gheorghe, Curuț Teodor, Ovidiu Constantin, Stancu Sălceanu, Silviu Radița, Marin Brătan, Radu Ene, Dumitru Dumitru, Grigorie Popescu, Mitoica Ioan, Petru Avramescu, Bădulescu Vartolomei, Cipraș Traian, Draga Ștefan, Petcu Ștefan, Trocan Nicolae, Olteanu Ilie, Ioan Istrate, Costică Pârva, Feraru Călin, Nicolae Bondoc, Gheorghe Grigorie, Ștefan Kruzolec, Nistor Păstat, Vasilie Sotarca, Gheorghe Prian, Vasilie Coman, Ilie Chivăian, Stelian Serbschi, Nicolae Rădulescu, Dumitru Duda, Ioan Anica, Constantin Codre, Alexandru Preoteasa, Dumitru Surdu, Mihai Buzău, Constantin Procopie, Ion Florescu, Nicolae Nedelcu, Constantin Tortolea, Constantin Popescu, Maxim Toma, Nicolae Floroi, Dumitru Nedeia, Iancu Necolici, Emil Panaitescu, Vasilie Velica, Zadic Bucur, Iancu Stan, Teodor Cotulba, Alexandru Țârdea, Teodor Dumitrescu, Gheorghe Petruțescu, Ilie Scorojitu, Preda Haita, Anastasie Pârveu, Dumitru Iordan, Alexandru Popescu

Anexa 9

FUNȚIONARI AI PRIMĂRIEI
locuitori în Gai⁸.

Așa au fost: **Gheorghe Iovanov** (n.1879), ortodox sârb, absolvent de patru clase, diurnist al Primăriei (1914-1919), executor, (1921), agent controlor la Serviciul financiar (1926) șef la Percepție (1935); **Halasz Francisc** (n.1878), romano-catolic, fiul lui Ștefan și Lidia (Hegedus), absolvent de patru clase primare, fost cantonier al serviciului tehnic (1926-1935). S-a căsătorit (1882) cu Iuliana Toth din Gai, fiind tată a trei copii: Maria (n.1904), Iuliana (n.1907), Francisc (n.1913); **Mihai Meheș** (n.1869), domiciliat pe str. Oltului

⁷ Ibidem, D. 7/1930, Fila111

⁸ Emil Arbonie, 2010, op. cit. p.175 – 229

f.n. romano-catolic, fiul lui Ioan și Elisabeta (Reszkames), studii primare incomplete, fost agent și curier până în 1927. S-a căsătorit cu Iuliana Gyurița din Gai, fiind tatăl a 4 copii: Iosif (n. 1905), Maria (n.1907), Ioan (n.1910), Ana (n.1913); **Simion Orga** (n.1867), str. Tribunalul Corcheș nr.79, ortodox român, fiul lui Simion și Persida (Bocșa), cu studii primare incomplete, fost sergent major de câmp (1921-1926), a avut trei copii: Ioan (1903), George (1912), Florea (1913); **Arsenie Pâncotan** (n.1877), ortodox român, fiul lui Petru și Sida (Nețin), domiciliat pe str. Bisericii nr.38 cu studii primare, a fost succesiv, paznic de noapte, păzitor de câmp, sergent major de câmp, tată a doi copii: Rozalia (n.1907) și George (n.1912); **Petre Codrean** (n.1886), ortodox român, cu studii primare, a fost păzitor de câmp și încasator vamal; **Ardelean Dumitru** (n.1888), ortodox român, cu studii primare incomplete serviciul militar la Regimentul 93 Infanterie, a fost păzitor de câmp; **Ostoin Mile** (n.1892), ortodox sârb, fiul lui Svetozar și Emilia (Jivanelov), cu studii primare, invalid de război, fost păzitor de câmp, căsătorit cu Jivanov Cristina, a avut un băiat, Antoniu (n.1916); **Kovacs Ștefan** (n.1881), romano-catolic, cu studii primare incomplete, păzitor de câmp; **Ilin Lazăr** (n.1882), ortodox român studii primare, fost păzitor de câmp și încasator vamal; Szekereș Ștefan, (n.1879), evanghelic, studii primare, păzitor de câmp; **Stepan Gheorghe**, (n.1890), str. Bogdan Vodă nr.6, fiul lui Paul și Ileana (Păcurar), ortodox român, studii primare, cu serviciul militar, ca soldat la regimentul 38 Obuziere, păzitor de câmp; **Iovin Sava** (n.1895), str. Alexandru cel Bun nr. 19, ortodox român, fiul lui Tripon și Ana (Tapaszto), studii primare incomplete, cu serviciul militar îndeplinit, ca soldat, la Regimentul 93 Infanterie, păzitor de câmp; **Roșu Ioan** (n.1886), str. Justinian nr. 31, ortodox român, fiul lui Gheorghe și Elena (Pain), studii primare incomplete, serviciul militar efectuat, ca soldat, la Regimentul 109 Infanterie, căsătorit cu Ferician Floare, copii: Emil (n.1910), Ioan (n.1912), Ilie (n.1915), Aurel (n.1923), încadrat și el ca paznic de câmp; **Pecican Vasilie** (n.1892), ortodox român, studii primare, paznic de câmp (1924-1931); **Jivanelov Sima** (n.1877), ortodox sârb, păzitor de câmp (1922-1935); **Matei Ioan** (n.1879), str. Tribunalul Corcheș nr.55, căsătorit ortodox român, fiul lui Matei Lazăr și Iuliana (Teorean), studii primare, păzitor de câmp (1922-1936), căsătorit Ecaterina Chevereșan, din Pecica, doi copii: Floarea (n.1909) și Maria (n.1919); **Ilin Gheorghe** (n.1864), ortodox român, studii primare, paznic de noapte (1904-1906), polițist orășenesc (1906-1919), funcționar la Poliția orașului (1919-1922), paznic de câmp (1923-1927); **Secianschi Miloș** (n.1900), ortodox sârb, studii primare, serviciul militar ca soldat, la Regimentul 94 Infanterie, curier al Primăriei (1927-1940). Dintre funcționarii Primăriei, care s-au stabilit cu familia în Gai, amintim: **Ignișcă Zaharie** (n. Târnova, 1900), domiciliat pe str. Bogdan Voievod nr.21, ortodox român, studii primare, agent la Primăria orașului (1925), agent al Serviciului

financiar (1926-1935), agent de sector, în Serviciul administrativ (1935), căsătorit, copiii: George (n.1908) și Petru (n.1910), născuți în Gai; **Păcurariu Simion** (n. Arad, 1863), str. Bogdan Voievod nr.21, fiul lui Iosif și Iulia (Săvuleț), ortodox român, studii primare, executor cu diurnă (1910), agent la Serviciul financiar (1926-1927), căsătorit, doi copii: George (n.1908) și Petru (n.1910); **Horvath Ștefan** (n. Magyar Banhegyeș-Ungaria, 1875), Câmpul Ineluș, nr.13, fiul lui Ștefan și Catalina (Zadici), romano-catolic, studii primare, cantonier de drum (1907-1926), cantonier la Serviciul tehnic (1926-1930), căsătorit cu Megyes Catalina, copii: Victoria (n.1898), Ioan (n.1904), Ilie (n.1905), Mihai (n.1908), Piroska (n.1910), Iuliu (1912), Ludovic (n.1914), Elisabeta (n.1919); **Nagy Matei** (n. Pecica Maghiară, 1879), Câmpul Speranței nr. 1, fiul lui Gyorgy și Iulia (Biczon), romano-catolic, școala primară, soldat în Regimentul 1 Honvezi, îngrijitor de drum (1902-1926), cantonier în Serviciul tehnic (1926-1931), căsătorit, trei copii: Martin (n.1919), Ștefan (n. 1920), Elisabeta (1923); **Stoica Mladen** (n. Turnu, 1892), str. Bogdan Voievod nr.47, fiul lui Simion și Ecaterina (Ardelean), ortodox sârb, școala primară, soldat în Regimentul 93 Infanterie, vameș (1924), agent la Serviciul financiar (1926), căsătorit cu Saveta Kelemen, fiica Elena (n. Pecica 1918); **Hăbălic Nicolae** (n. Arad, 1899), str. Fântâniî nr.54, ortodox român, studii primare, soldat la Regimentul 1 Infanterie, înmănuator al primăriei (1924), curier (1926), căsătorit cu Mihailovici Ana din Gai (1902)

Anexa 10

MEMBRI

Colegiului Agricol din Gai (1930)⁹

Ancuța Petru, 55 ani-str. Faurilor 22; Apostol Nicolae, 41 ani-Câmpul Liniștei 6; Ardelean Ioan, 63 ani-Tribunul Corcheș 3; Ardelean Ioan, 31 ani-Câmpul Nisipos 7; Ardelean Teodor, 48 ani-Câmpul Ineluș 8; Ardelean Sava, 34 ani, Câmpul Florilor; Ardelean George, 40 ani-Poetului 7-8; Ardelean Ilie, 45 ani-Hatman Arbore 41; Armațchi Petru, 42 ani-Bisericii 81; Armațchi Dușan, 40 ani-Piața Sfântul Ioan 19; Arsenov Iosif, 54 ani-Tribunul Corcheș 93; Arsenov Sava, 60 ani-Măgurele 29; Băbău Nicolae, 33 ani-Ceala; Bako Mihai, 45 ani-Păcurarilor 29; Băneș Iva, 62 ani-Crivabora; Bartha Andrei, 62 ani-Câmpul Ciobanilor; Belko Pavel, 53 ani-Câmpul Hemeiului; Berar Teodor, 52 ani-Ion Creangă 10; Berar Mihai, 45 ani-Justinian 19; Boariu

⁹ AN Arad, Fond, Camera de agricultură, D 39/1943, fila 32

Ioan, 40 ani-Bisericii 57; Boroneanț Petru, 54 ani-Hatman Arbore 57; Bran George Junior, 35 ani-Piața Sfânta Elena 55; Bran George senior, 72 ani-Piața Sfânta Elena 58; Bran Ștefan, 36 ani-Câmpul Liniștei; Bran Vasile, 33 ani-Tribunul Corcheș 48; Brezan Adrei, 68 ani-Câmpul Nisipos 8; Burnaț Milan, 53 ani-Tribunul Corcheș 69; Buvar Mihai, 70 ani-Tribunul Corcheș 105; Caravaci Petru, 60 ani-Câmpul Liniștei 11; Catici Dimitrie, 42 ani-Anton Pann 18; Catici Milivoi, 44 ani-Nouă 81; Chevereșan Nicolae, 54 ani-Câmpul Abinei; Chvereșan Petru 40 ani-Ciala; Cigerean 54 ani-Fântâni 113; Cismaș Petru, 59 ani-Ceala; Cizmaș Ștefan 50 ani-Câmpul Abinei 6; Csizmadia George, 52 ani-Piața Sfânta Elena; Csordaș Ștefan, 80 ani-Câmpul Hemeiului 5; Coici Mihai, 73 ani-Faurilor 110; Colarov Alexa, 54 ani-Tribunul Corcheș 82; Colarov Alexandru, 61 ani-Tribunul Corcheș 88; Colarov George, 50 ani-Bogdan Voievod 44; Constantin Ioan, 42 ani-Câmpul Hotar 4; Constantin vichentie, 59 ani-Câmpul Cioban 17; Creța Ioan, 76 ani-Justinian 36; Creța Iosif, 42 ani-Bisericii 142; Creța George, 45 ani-Justinian 36; Crișan Avram, 42 ani-Faurilor 50; Crucean Alexandru, 45 ani-Justinian 29; Curticean Iosif, 36 ani-Câmpul Liniștei 3; Demian Constantin, 47 ani-Câmpul Albinei 7; Dobrău Dimitrie, 52 ani-Câmpul Albinei; Docmanov Axentie, 56 ani-Fântâni 87; Docmanov Petru, 43 ani-Fântâni 87; Docmanov Ioan, 48 ani-Câmpul Lebedei; Dodean Nicolae, 49 ani-Justinian 69; Don Pavel, 52 ani Izlazul Mare 8; Dragostin Nicolae, 57 ani-Balta Mică 7; Drecin Pavel, 60 ani-Câmpul Hotar 1; Drecin Ioan, 45 ani-Câmpul Lebedei; Duma Petru, 44 ani-Câmpul Florilor, Fânău George, 44 ani-Justinian 17; Farkaș Iosif, 65 ani-Anton Pann 38; Farșang Mihai, 65 ani-Câmpul Cioban; Ferician Arsenie, 50 ani-Piața Sfânta Elena 55; Ferician Dimitrie senior, 80 ani-Piața Sfânta Elena 47; Ferician Dimitrie Junior, 54 ani-Piața Sfânta Elena 47; Ferician Ioța, 57 ani-Bogdan Voievod; Ferician Lazăr, 42 ani-Piața Sfântul Ioan 22; Ferician Nicolae, senior, 68 ani-Justinian 37; Ferician Nicolae junior, 35 ani-Tribunul Corcheș 30; Fericean Petru, senior, 54 ani-Bogdan Voievod 70; Fericean Petru junior, 34 ani-Justinian 7; Fericean Simion senior, 47 ani-Câmpul Liniștei 55; Fericean Simion junior, 31 ani-Câmpul Hemeiului 8; Fericean George senior, 65 ani-Câmpul Hemeiului; Fericean George junior, 31 ani-Câmpul Hemei; Fericean Florea, 28 ani-Sf. Elena 53; Florescu Ioan, 40 ani-Câmpul Haiduc 40; Furak Ilie, 50 ani-Ion Creangă 28; Gal Ioan, 36 ani-Câmpul Haiduc; Gal Iosif, 61 ani-Câmpul Speranței 10; Gal Mihai, 77 ani-Câmpul Nisipos; Gal Mihai, 45 ani-Câmpul Barbuș 3; Gal Pavel, 33 ani-Câmpul Haiduc 7; Gemeș Iosif, 57 ani-Izlazul Mare; Gherman Emanuel, 40 ani-Tribunul Corcheș 76; Gyeneș Mihai, 44 ani-Păcurarilor 7; Gizela Ștefan, 50 ani-Câmpul Hemei; Gligorescu Nicolae, 52 ani-Faurilor 10; Golomics Eman, 50 ani-Anton Pann 55; Grozan Constantin, 54 ani-Câmpul Lăptar; Guga George, 53 ani-Bogdan Voievod 25; Guzei Ioan, 69 ani-Câmpul

Lebedei 1; Hajas Ioan, 80 ani-Câmpul Cioban 15; Halasz Matei, 51 ani-Sfânta Elena 45; Halasz Ștefan, 78 ani-Ion Creangă; Herczeg Irimie, 66 ani-Justinian 46; Horvath Ioan, 70 ani-Fântâni 85; Huț Mihai, 54 ani-Sfânta Elena 39; Ilin Dimitrie, 52 ani-Tribunul Corcheș 9; Ilin Ioan, 76 ani-Anton Pann 12; Ilin Nicolae, 56 ani-hatman Arbore 33; Ilin Sava, 50 ani-Tribunul Corcheș 21; Imbroane Avram, 50 ani-Câmpul Murgului 4; Imbroane Constantin, 52 ani-Crivabora 8; Imbroane Gavrilă, 30 ani-Câmpul Albinei 6; Imbroane Alexandru, 52 ani-Câmpul Ineluș; Imbroane Ștefan, 40 ani-Câmpul Albinei; Ionescu Nicolae, 47 ani-Sfânta Elena 36; Iovin Savu, 32 ani-Alexandru cel Bun 44; Iovanov George, 54 ani-Bogdan Voievod 16; Iovanov Mihai, 75 ani-Tribunul Corcheș 75; Iovanov Nicolae, 38 ani-Tribunul Corcheș 75; Iovanov Ioan, 65 ani-Ion Creangă; Iovanov Ivan, 45 ani-Sft. Ioan 31; Iovanov Petru 35 ani-Tribunul Corcheș; Ilin Lazăr, 44 ani-Hatman Arbore 42; Jivoinov George 51 ani-Tribunul Corcheș 100; Jivanelov Sima, Ion Creangă 6; Juhasz Ioan, 50 ani-Fântânei 66; Juhasz Mihai, 48 ani-Fântânei 34; Juhasz Ștefan 47 ani-Fântânei 41; Julan Dimitrie, 54 ani-Câmpul Freamăt 3; Jurik Ioan, 54 ani-Câmpul Ineluș 23; Juric Ștefan, 52 ani-Câmpul Ineluș 1; Julean Mitru, 48 ani-Câmpul Freamăt; Jivan Ioan, 40 ani-Bisericii 30; Jurjuc Ioan 38 ani-Alexandru cel Bun 12; Jivan Petru, 38 ani-Bisericii 30; Jivanelov Jegar, 34 ani-Bisericii 121; Kasa Ioan, 68 ani-Nouă 31; Kasa Ioan junior, 42 ani-Fântâni 95; Kasa Matei, 46 ani-Bogdan Voievod 22; Kasa Ștefan, 43 ani-Bogdan Voievod 38; Katai Alexandru, 70 ani-Câmpul Hemeiului 6; Katona Antoniu, 57 ani-Islazul Mare 1; Katona Iosif, 68 ani-Câmpul Speranței 17; Kelemen Mihai, 50 ani-Bisericii 41; Kelemen Ioan, 46 ani-Justinian 48; Kelemen Ștefan 35 ani-Câmpul Cioban 9; Kiss Andrei, 56 ani-Câmpul Barbus 10; Kiss Francisc 64, ani-Câmpul Barbus 9; Kiss D. Iosif, 53 ani-Grădinarilor 45; Kiss Matei, 48 ani- Câmpul Bărbis 8; Kiss Mihai, 50 ani-Faurilor 132; Kiss Ștefan 54 ani-Justinian 73; Kocsik Ștefan, 52 ani-Câmpul Barbus 2; Kovacs Ioan, 60 ani-Bogdan Voievod 47; Lada Nicolae, 50 ani-Faurilor 123; Laza Ioan Iosif, 51 ani-Câmpul Cioban 14; Iazarov Nicolae, 69 ani-Câmpul Liniștei 3; Lechin George, 52 ani-Fântânei 106; Lelik Iosif, 53 ani Câmpul Barbuș 11; Lovăș Axentie, 47 ani-Crivabora 13; Lucean Simion, 42 ani-Câmpul Lebedei 2; Matei Lazăr, 41 ani-Măgurele 23; Mezei Vasile, 51 ani-Hatman Arbore 5; Mezei Nicolae, 40 ani-general Doda 38; Micălăcean Sava, 34 ani, Câmpul Liniștei; Molnar ștefan, 47 ani-Câmpul Cioban 3; Moțiu Savu, 42 ani-Câmpul Haiduc 42 ani; Moțiu Miloș, 44 ani-Nouă 28; Muntean Savu, 67 ani- Hatman Arbore 30; Muntean George, 53 ani-Câmpul Albinei 53 , Muntean George, 40 ani-Câmpul Ineluș 11; Muntean Silviu, 32 ani-Câmpul Ineluș 32; Matei Ioan, 45 ani-Tribunul Corcheș 45; Nagy Alexandru, 43 ani-Câmpul Cioban 15; Nagy Ioan, 34 ani-Câmpul Murgului 2; Nagy Iosif, 44 ani-Câmpul Murgului 2; Nețin George, 62 ani-Piața Sfântul Ioan 27;

Nețin Mihai, 65 ani-Piața Sfântul Ioan 10; Nețin Miloș, 31 ani-Piața Sfântul Ioan 27; Nețin Nicolae, 49 ani-Bisericii 114; Nicoară Titus, 34 ani-Ceala; Nicolov George, 54 ani-Bisericii 113; Niederhauser Iuliu, 57 ani-Crivabora 1; Nețin Dușan, 25 ani-Câmpul Ineluș; Nețin Vasile, 38 ani-Bisericii 116; Novac George, 49 ani-Ceala; Novac Ioan, 45 ani-Ceala; Novac Nicolae, 59 ani-Câmpul Liniștei; Oanea Ștefan, 40 ani-Crivabora; Olah George, 51 ani-Justinian 85; Olah Iosif, 61 ani-Bogdan Voievod 45; Ordodi Andrei, 70 ani-Câmpul Speranței 15; Orga George, 73 ani-Sft Ioan 53; Orga George, 40 ani-Sft Ioan 54; Orga Sava, 65 ani-Justinian 75; Orga Simion, 62 ani-Tribunul Corcheș 79; Ostoin Petru, 53 ani, Anton Pann 6; Ostoin Simion, 68 ani-Bisericii 80; Ostoin Arsa, 30 ani-Bisericii 116; Ostoin Savu, 70 ani-Bisericii 34; Ostoin Andrei, 54 ani-Anton Pann 66; Ostoin Maxim, 34 ani-Sfânta Elena 95; Ostoin Gheorghe, 34 ani-Bisericii 87; Ostoin Teodor, 47 ani-Bisericii 154; Ostoin Nicolae, 34 ani-Hatman Arbore 40; Orga Nicolae, 36 ani-Câmpul Nisipos; Orga Ilie, 35 ani-Măgurele 3; Păcurar Nicolae, 54 ani-Bogdan Voievod 58; Păcurar dimitrie, 46 ani-Nouă 60; Pain Dușan, 51 ani-Justinian 47; Pain Emanuil, 61 ani-Domnița Ancuța 20; Pain Petru, 55 ani-Tribunul Corcheș 37; Pain Emanuil, 35 ani-Câmpul Hotar; Pain Petru, 48 ani-Tribunul Corcheș 35; Pasu Ioan, 52 ani-Câmpul Murgului; Pâncotan Arsenie, 52 ani-Bisericii 38; Pâncotan Petru, 51 ani-Câmpul Ineluș 17; Pâncotan George, 54 ani-sft Ioan 12; Papp Emerich, 55 ani-Câmpul Florilor 4; Pascu Ioan, 41 ani-Câmpul Freamăt 3; Pecican Ioan, 35 ani-Sft Ioan 17; Pecican Vasile, 32 ani-Alexandru cel Bun 50; Pecican Mihai, 36 ani-Alexandru cel Bun 4; Petar Lazar, 52 ani-Bisericii 108; Polonyi Pavel, 49 ani-Câmpul Ineluș 2; Ponta George, 36 ani-Câmpul Freamăt 4; Ponta Dimitrie, 42 ani-Câmpul Freamăt 4; Puterity Dimitrie, 45 ani-Câmpul Liniștei 9; Putici Jiva, 50 ani-Bisericii 138; Rediș Sava, 47 ani-Domeniul Episcopiei 1; Rediș Costa, 38 ani-Câmpul Episcopiei 1; Repaș George, 48 ani-Crivabora 14; Roman George, 42 ani-Crivabora 14; Rotar Crăciun, 58 ani-Câmpul Ineluș; Rohacs Pavel, 50 ani-Crivabora 2; Roșu Petru, 38 ani-Balta Mică; Roșu Ioan, 44 ani-Tribunul Corcheș 38; Rusu Neța, 38 ani-Ion Creangă 33; Rusu Mihai, 58 ani-Hatman Arbore 47; Rusu Timotei, 40 ani-Ion Creangă 35; Rujici Ioan, 52 ani-Bisericii 139; Sabău dimitrie, 42 ani-Câmpul Freamăt; Sagi Mihai, 74 ani- Ion Creangă 43; Sârbu Vasile, 57 ani-Justinian 46; Sârbu Petru, 34 ani-Justinian 45; Savin Teodor, 59 ani-Bisericii 120; Șchiopu Vichentie, 44 ani-Balta Mică 7; Secianschi Ioan, 37 ani-Bisericii 135; Secianschi Mihai, 58 ani-Bisericii 130; Secianschi Vlaga, 67 ani-Ion Creangă 69; Secianschi Miloș, 32 ani-Bisericii 128; Selejan Nicolae, 54 ani- Sft Ioan 17; Selejan George, 54 ani-Nouă 99; Selejan Teodor, 30 ani - Ceala; Semlecan Lazăr, 47 ani-Hatman Arbore 43; Semlecan Vasile, 46 ani-Câmpul Lăptar 2; Șiclovă Romul, 46 ani-Câmpul Albinei 46; Șiclovă Traian, 46 ani-Câmpul Albinei 40; Simion Sava, 35 ani-

Tribunul Corcheș 41; Șunko Ioan, 50 ani-Bisericii 41; Șipoș Mladin, 47 ani-Bisericii 40; Șipoș Petru, 51 ani-Bogdan Voievod 35; Simolov Petru, 54 ani-Piața Sfânta Elena 97; Szomoru Ștefan, 50 ani-Câmpul Speranței 9; Stana Lazăr, 54 ani-Justinian 42; Stana Alexa, 32 ani-Bisericii 134; Ștefanov Dimitrie, 30 ani-Păcurarilor 11; Ștefanov Ioan, 55 ani-Ion Creangă 63; Ștefanov Iosif, 43 ani-Faurilor 50; Ștefanov Jiva, 53 ani-Faurilor 109; Ștefanov Svetozar, 51 ani-Ion Creangă 22; Ștefanov Mihai, 45 ani-Câmpul Liniștei; Ștepan George, 36 ani-Bogdan Voievod 6; Stoica Emanuil, 52 ani-Faurilor 136; Stoian Dimitrie, 52 ani-Câmpul Lăptar; Stretcu Petru, 45 ani-Păcurarilor 4; Teosici Teodor, 42 ani-Faurilor 54; Tirsin George, 36 ani-Măgurele 7; Tirsin Vlada, 50 ani-Nouă 79; Tirsin Ladislau, 40 ani-Nouă 79; Timotici George, 49 ani-Bisericii 49; Timotici Arsa, 50 ani-Tribunul Corcheș 64; Timotici Nedelcu, 45 ani-Fântâniei 110; Teodorovici Ilie, 40 ani-Câmpul Hotar; Torok Ioan, 66 ani-Câmpul Bărbîș 5; Toth George, 47 ani-Tribunul Corcheș 125; Toth Hevesi Ioan, 63 ani-Câmpul Ineluș 18; Toth Ioan, 56 ani-Câmpul Mic 1; Toth Ioan, 78 ani-Nouă 81; Toth Ștefan, 45 ani-Nouă 54; Toth Ștefan, 50 ani-Justinian 59; Toth Ștefan, 56 ani-Hatman Arbore 28; Totoc Andrei, 65 ani-Câmpul Speranței 3; Totoc Emerich, 50 ani-Câmpul Speranței 3; Tovishati Iosif, 54 ani-Câmpul Nisipos 4; Velco Ivanov, 40 ani Tribunal Corcheș 106; Vârtaci Petru, 48 ani-Crivabora 40; Viszkos Ioan, 50 ani-Hemei 4; Viczkos Ștefan, 53 ani-Hemei 10; Vidican Dimitrie, 43 ani-Câmpul Liniștei 8; Viragos Ștefan, 64 ani-Faurilor 104; Vlad Ioan, 50 ani-Câmpul Hotar; Vlaicu Dimitrie, 38 ani-Nouă 89.

Anexa 11

Contribuții la Colecția DARUL PLUGARULUI (1943)

Primăria Municipiului Arad (439 J), Ferma de Stat Ceala (747 J), Episcopia ortodoxă română 8100 j.), Nenadov Milan (57 j), Cismadia Gheorghe (43 j), Bran Ștefan (46 j), Ivanov Arsenie (93 j), Ferician Nicolae (64 j), Ștefanov Svetozar (72 j), Ivanov Velco (48 j), Tirsin Vlada (69 j), Ferician Dumitru (48 j), Ferician Arsenie (86 j), Frații Daniel (53 j), Caticii Milivoi (81 j) Hotar: Imbroane Alexandru (128 j), Ponta Gheorghe (67 j), Pușcaș Ioan (52 j), Gal Ștefan (50 j), Nesmera Geza (259 j.), Ivanov Petru (48 j.), Vârtaci Ștefan (43 j.), Gal Ludovic (88 j), Izecutz Ladislau (60 j), Katona Anton (59 j), Gall Iosif (41 j), Constantin Ioan (43 j), Gall Pavel (52j), Pafta Francisc (F-ca Cănepă Iratoș 46 j), Kelemen Iosif (59 j), Tucluș Gheorghe (45 j), Stana Simion (66

j), Molnar Ștefan (102 j), Petroviciu Alexandru (37 j), Dengl Iosif (55 j), Kelemen Ștefan (95 j), Cser Emerich (41 j), Săbău Dumitru (46 jug), Gamer Iosif (46 j), Polony Pavel (57 j), Ioanaș Iuliana (62 j), Drecin Petru (52 j), Kotuna Anton (59 j), Birtolon Aurel (165 j), Mișcuța Ilie (140 j), Gal Ana (30 j.)

Anexa 12

SITUAȚIA

terenurilor din Gai arendate de către primărie
(Licitația din 31 octombrie 1931)¹⁰.

Terenurile au fost arendate de către: Constantin Vichentie, Duleul Cioban 15 – parcela 1 și 2, în suprafață de 7 j și 93 st.p., 3 ani, cu 15.000 lei/an; Lazăr Fericean, P-ța Sft. Ioan 22 – parcela 3, în suprafață de 548 st.p., 3 ani, cu 800 lei/an; Gheorghe Ilin, str. Hatman Arbore 47 – parcela 4, în suprafață de 4 jug și 771 st.p., 3 ani, cu 10.000 lei/an; Ilie Orga, Câmpul Nisipos, 3 – parcela 5, în suprafață de 5 jug., 3 ani cu 14.150/an; George Hedeau, str. Bisericii (Dunării) 100 - parcela 6, în suprafață de 5 jug., 3 ani cu 15.550/an; Ioan Creța, str. Justinian 32-34 - parcela 7, în suprafață de 5 jug., 3 ani cu 15.000 lei/an; Teodor Ostoin, str. Bisericii (Dunării) 154, parcela 8, în suprafață de 5 jug, 3 ani, cu 15.150 lei/an; Balogh Francisc, str. Faurilor 18-20 - parcela 9, în suprafață de 1 jug. și 539 st.p., 3 ani, cu 5.050 lei/an; Iota Fericean, Bogdan Voievod 32, parcela 10, în suprafață de 5 jug., 3 ani, cu 16.600 lei/an; Toth George, Tribunalul Corcheș 125 – parcela 11, în suprafață de 5 j., 3 ani, cu 16700 lei/an; Halasz Emerich, str. Ion Creangă 24, parcela 12, în suprafață de 5 jug., 3 ani, cu 15.800 lei/an; Ilie Stana, str. Bisericii 47, parcela 13, în suprafață de 5 jug., 3 ani, cu 15300 lei/an; Sava Illin, str. Tribunalul Corcheș 21, parcela 14, în suprafață de 5 jug., 3 ani, cu 15.000 lei/an; Vasile Sârb, Str. Justinian 45-47, parcela 16 în suprafață de 5 jug., 3 ani, cu 1400 lei/an; Nicolae Fericean jun. Str. Tribunalul Corcheș 30, parcela 17, în suprafață de 5 jug, 3 ani, cu 14.500 lei/an; Pain Dușan, str. Justinian 47, parcela 18, în suprafață de 7 jug și 679 st.p., 3 ani, cu 14.500 lei /an; Nicolae Fericean, str. Justinian 35, parcela 19, în suprafață de 7 jug. și 679 st.p. 3 ani, cu 21.150 lei/an; Regimentul 1 Roșiori, parcelele 28 și 29, în suprafață de 9 jug, 2 ani, cu

¹⁰ *Ibidem*, D.37/1928, fila 63)

26.050/an și obligația de a o folosi ca și grădină de zarzavat; Nicolae Mânzat, Cimitirul din Gai, parcela 30, 31, în suprafață de 7 jug și 530 st.p. cu 16.000 lei/an; Mihai Botka, Câmpul Liniștei 7, parcela 32, în suprafață de 1 jug și 1004 st.p., 3 ani, cu 4.900 lei/an; Halasz Ioan, str. Grădinarilor 51, parcela 33, în suprafață de 1 jug și 92 st.p., 3 ani cu 4.200 lei/an; Puterici Mita, Câmpul Liniștei 9, parcelele 37, 38, în suprafață de 15 jug și 757 st.p., 3 ani cu 40.100 lei/an; Ștefan Bran, str. Măgurele 19/21, parcela 41, în suprafață de 6 jug și 197 st.p., 3 ani, cu 13.800 lei/an; Kelemen Andrei, str. Fântânii 60, parcela 42, în suprafață de 1260 st.p. 3 ani cu 3000 lei/an; Buza Matei, str. Nouă 108, parcela 43, în suprafață de 1 jug. și 230 st.p., 3 ani, cu 3200 lei/an; Tirsin Vlada, str. Nouă 79, parcela 45, în suprafață de 2 jug., 3 ani, cu 7.000 lei/an; Kovacs Simion, Câmpul Haiduc 2, Parcela 50, în suprafață de 1 jug., 3 ani cu 2050 lei/an; Fericean George senior, str. Sfânta Elena 53, parcela 52, în suprafață de 5 jug. și 33 st.p., 3 ani, cu 20.000 lei/an; Fericean George senior, str. Tribunalul Corcheș 12, parcela 53, în suprafață de 6 jug și 869 st.p., 3 ani, cu 12.100 lei/an

Mănăstirea Sfântul Simion Stâlpanicul, pictură în ulei de Mihai Takacs (2011)

Cuprins

Cuvânt către cititori	5
I. Aspecte geografice	9
1. Așezare, denumiri	9
2. Originea și evoluția naturală a teritoriului	21
3. Hidrografia	24
4. Clima	31
5. Flora și vegetația, fauna	35
6. Agrosisteme.....	41
7. Parcuri, spații verzi, zone de agreement.....	43
II. Evoluția istorică	48
1. Perioada veche	48
2. Dacii	50
3. Romanii	54
4. După retragerea romană	56
5. Stăpânirea turcească	62
6. Administrația austriacă.....	63
7. Regimul dualist	66
8. Primul Război Mondial	68
9. Aradul interbelic.....	71
10. Al Doilea Război Mondial	73
11. Gaiul postbelic	84
12. Abolirea Monarhiei și instaurarea Republicii Populare Române (RPR) ...	88
13. Dictatura Clasei Muncitoare	90
14. Organizația locală a Partidului Muncitoresc Român (PMR)	94
III. Urbanism, administrație și servicii publice	98
1. Locuințele, sistematizarea Gaiului și a împrejurimilor	98
2. Sectoarele administrative (Diregătoriile)	116
3. Străzile.....	122
4. Iluminatul stradal	126

5. Apa menajeră și pluvială	127
6. Transportul	129
7. Asistența socială	141
8. Ajutoarele din timpul războiului	142
9. Asistența medicală	143
10. Cimitirele	147
11. Poliția de stat	148
12. Paza (Poliția) de câmp	150
13. Serviciul Pompierilor	152
14. Poșta	155
IV. Pavilioanele Aviației	157
1. Baza militară aeriană	157
2. Incertitudini postbelice, în administrare	161
3. Ansamblul școlar pedagogic	162
4. Începuturile Aviației civile	164
5. Alte destinații	167
V. Agricultura	170
1. Aspecte ale politicii agrare	170
2. Forme de exploatare a pământului	198
3. Ferme și fermieri	219
4. Unități agricole socialiste de stat și cooperatiste	231
VI. Industria	251
1. Începuturile și dezvoltarea activității industriale	251
2. Unități industrial-agricole din Gai	258
3. Unități industriale neagricole	288
VII. Serviciile	297
1. Creditul agricol	297
2. Practicanți ai profesiilor liberale	303
3. Instituții și organizații de servicii pentru consumatori	304
4. Specialiști din domeniul tehnic	322
5. Meseriași până în 1950	323
6. Comerț și comercianți	324
Anexe	335